DU MÊME AUTEUR

De Revelatione (Compendium) 1 vol., in-8°, pp. 666, 1925, Roma, Fr. Ferrari.

De Deo uno (Desclée de Brouwer) g^{d} in-8°, pp. 582, traduit en anglais (Herder).

De Deo Trino et Creatore (Torino, Marietti, et Desclée de Brouwer) g^{d} in-8°, pp. 464.

De Eucharistia (Torino, Berruti, et Desclée de Brouwer) g^{d} in-8°, pp. 436.

Le Sens commun, la Philosophie de l' être et les formules dogmatiques. I vol., in-16°, 390 p., 3e éd., 1922, Desclée, de Brouwer, Paris, 76-bis, rue des Saints Pères.

Dieu, son existence et sa nature (Solution thomiste des antinomies agnostiques). I vol., g.^{d} in-8°, 894 p., Paris, Beauchesne (8e édition).

Les Perfections divines, extrait du précédent ouvrage, I vol., in-8°, 340 p., 1920, Paris, Beauchesne.

Perfection chrétienne et contemplation, 2 vol., in 12°, 7e édit., Editions de la Vie Spirituelle (Desclée, Paris, rue Saint Sulpice).

L'Amour de Dieu et la Croix de Jésus (2 vol., in-12°). Editions de la Vie Spirituelle.

Le Rèalisme du Principe de Finalité (Desclée de Brouwer).

La Providence et la Confiance en Dieu (Desclée de Brouwer).

La Prédestination des saints et la grâce (Desclée de Brouwer).

Les Trois âges de la vie intérieure, 2 vol., Editions de La Vie Spirituelle.

La Mére du Sauveur et la vie intérieure, Editions de La Vie Spirituelle.

Le sens du mystère et le clair-obscur intellectuel (Desclée de Brouwer).

La synthèse thomiste (même éditeur).

Le Sauveur et son amour pous nous, 1 vol. in-8. Editions de La Vie Spirituelle.

Les Trois conversions et les trois voies (même éditeur) trad. espagnol, italien, allemand.

THEOLOGIA FUNDAMENTALIS

SECUNDUM S. THOMAE DOCTRINAM

PARS APOLOGETICA

DE REVELATIONE

PER ECCLESIAM CATHOLICAM PROPOSITA

VOLUMEN II

AUCTORE

P. Fr. REG. GARRIGOU-LAGRANGE O. P.

MAGISTRO IN S. THEOLOGIA PROFESSORE IN COLLEGIO ANGELICO DE URBE

ET SOCIO ACADEMIAE ROMANAE S. THOMAE AQ.

5^{a} EDITIO EMENDATA OPERIS INTEGRI

OPUS JUXTA S. P. BENEDICTI XV OPTATA SACRAE PRAESERTIM JUVENTUTI COMMENDATUM

DESCLÉE ET SOCII

S. SEDIS APOSTOLICAE ET S. RITUM CONGREGATIONIS TYPOGRAPHI

ROMAE - TORNACI - PARISIIS

1950

APPROBATIONES

Opus R. P. Mag. Reginaldi GARRIGOU-LAGRANGE *De Revelatione* attente perlegimus dignumque existimamus quod typis committatur et in pubblicam utilitatem rursus edatur.

Romae, e Collegio Angelico, die 1 Decembris 1944.

Fr. M. MICHAEL BROWNE, O. P. S. Th. Mag.

Fr. LUDOVICUS GILLON O. P. S. Th. Mag.

IMPRIMATUR

Fr. M. St. GILLET, O. P.

Magister Gener. O. P.

IMPRIMATUR: LUIGI TRAGLIA, Arch. Caesarien., Vicesger.

Stabilimento Tipografico «Pliniana» - Selci Umbro, 1950

SECTIO V - LIBRI I

De valore motivorum credibilitatis

Nondum agitur de Revelationis existentia, sed solum de eius discernibilitate ; ideoque credibilitatis motiva seu Revelationis signa nunc considerantur theoretice, quoad eorum notionem, possibilitatem, cognoscibilitatem et vim probativam. In libro II, ad existentiam divinae Revelationis probandam, historice ostendemus de facto extitisse et nunc permanere haec revelationis signa.

Haec pars theologiae fundamentalis, prout est de valore criteriorum revelationis, vocari potest *Criteriologia* apologetica.

Prius tractamus de valore motivorum nobis internorum, licet principaliora certe non sint, quia his motivis disponitur homo nondum credens ad considerationem aliorum signorum.

Postea erit quaestio de motivis externis, religioni intrinsecis, de eorum relatione ad alia motiva, proindeque de unitate totius Apologeticae, antequam fusius agatur de valore miraculi et prophetiae.

CAPUT XVII.

DE VALORE MOTIVORUM NOBIS INTERNORUM.

ARTICULUS UNICUS.

I. Motivis internis non recte utuntur fautores methodi immanentiae.

II. Motiva interna individualia per se et ordinarie afferunt probabilitatem, non vero certitudinem de credibilitate mysteriorum fidei.

III. Motiva interna universalia simul sumpta praebere possunt quamdam certitudinem moralem de facto revelationis; et coniuncte cum correlativis motivis externis, religioni intrinsecis, constituunt argumentum irrefragabile.

§ I. **Motivis internis non recte utuntur fautores methodi immanentiae.** — Hi novi apologetae, ut dicitur in Encyclica Pascendi (Denz. 2103), nimiam affinitatem habent cum seminaturalismo protestantium liberalium et modernistarum, qui ad ipsum naturalismum tendunt.

A. RATIONALISTAE QUIDAM utuntur et ipsi motivis internis, ad ostendendum ethicam christianam correspondere aspirationibus nostris; non tamen admittunt originem supernaturalem Christianismi; imo ut Kantius et Hegel, omnia dogmata supernaturalia reiiciunt vel ea interpretantur ut symbola veritatum naturalium.

B. PROTESTANTES LIBERALES ET MODERNISTAE fere similiter utuntur motivis internis ex aspirationibus nostris ad religionem desumptis; ostendunt nempe perfectam expletionem harum aspirationum non inveneri nisi in Christianismo. Sed ex hoc non probat Christianismum esse revelatum a Deo, ac proinde infallibiliter verum et immutabilem in omnibus suis dogmatibus et praeceptis; imo modernistae putant Christianismum esse solum superiorem formam evolutionis religiosae, ac proinde essentialiter mutabilem. Itaque, ut dicunt, catholicismus, tanquam religio in auctoritate fundata, debet locum cedere Christianismo liberali seu religioni spiritus, in qua dogmata sunt solum symbola expressiva evolutionis sensus religiosi [1] (cf. Encycl. Pascendi, Pii X, Denz. 2103).

Modernistae quidem utuntur etiam methodo historica sed solum ad ostendendum in historia mirabilis vitae Ecclesiae « *aliquid incogniti* celari », tanquam mysterium naturale evolutionis (iam enim hoc mysterium invenitur in apparitione vitae vegetativae, sensitivae, intellectualis, a fortiori in evolutione sensus religiosi); non vero ad probandam supernaturalem catholicismi originem (cf. Encycl. Pascendi, Denz. 2101).

[1] Cf. A. SABATIER, *Les Religions d'Autorité et la Religion de l'Esprit.*

C. FAUTORES METODI IMMANENTIAE INTER CATHOLICOS, ut Blondel et Laberthonnière, fide quidem tenent, catholicismum esse religionem a Deo supernaturaliter revelatam, sed in apologetica praesertim utuntur methodo immanentiae ac eius primatum tuentur [1].

Arguunt enim praecipue ex desiderio seu indigentia religionis, ac intendut ostendere hoc desiderium nonnisi in Christianismo, imo nonnisi in Chatholicismo satiari; ex quo sequitur necessitas practica catholicismum amplectendi, ad recte vivendum.

Sic arguit Blondel: Homo vult plene vivere. Atqui homo invenit in religione catholica, et quidem sola, plenam vitae suae evolutionem. Ergo homo *indiget* religione catholica; quae proinde vera est et quidem sola. — Hi novi apologetae intendunt homines ad veram religionem adducere per analysim postulatorum naturalium actionis humanae et conantur ostendere in ipsa natura huiusce actionis aliquid esse quo exigitur supernaturale [2].

Non reiiciunt omnino *valorem miraculi*, sed, propter sua praeiudicia agnostica, non tribuuntur miraculo valorem ontologicum sed *solum symbolicum*. Miraculum nempe, ut aiunt, non est derogatio legibus naturae, ut sunt in seipsis, sed ut concipiuntur a nobis (leges enim naturae non sunt in se fixae, ut in nostra conceptione statica).

Ideoque, miraculum non potest certo cognosci ut factum speciali interventione Dei productum, velut certissimum signum originis divinae nostrae religionis, sed est symbolum sensibile extraordinarium cogens attentionem increduli, ut consideret ipsam religionem catholicam et praesertim conformitatem eius cum aspirationibus et exigentiis nostrae naturae.

Sic servatur *primatus methodi immanentiae*. Nam, iuxta eos, haec methodus gaudet non solum prioritate temporis, prout disponit subiectum nondum credens ad examen religionis, sed etiam *prioritate valoris*, prout, sine illa, alia motiva, ut miracula, vim probativam non habent.

CRITICA: Contra hanc methodum, exposuimus supra (Prolegomena: de methodo) quid communiter docent hodierni theologi; nunc tria praesertim sunt dicenda:

1º *Haec nova methodus immanentiae vim probativam miraculi graviter minuit aut destruit*, propter praeiudicia *agnostica* [3]. Procedit enim ex agnosticismo saltem partiali quoad rationem speculativam: nec philosophice apparet quomodo pervenire possit ad veram certitudinem de realitate extramentali [4].

[1] Cf. supra *Prolegomena* (Conspectus historicus Apologeticae quoad methodum, in fine), ibi iam exposuimus hanc novam Apologeticae methodum, prout opponitur methodo traditionali.

[2] Ab his apologetis, qui, ut Blondel, sequuntur vias Kanti et incipiunt ab agnosticismo speculativo, oportet distinguere quosdam alios, ut Ollé-Laprume, qui utuntur etiam metodo interna, sed considerant Kantismum ut « morbum intellectualem », ac valorem ontologicum primorum principiorum rationis speculativae, etiam independenter a praxi, admittunt.

[3] *Definiunt enim veritatem*, non conformitatem rei et intellectus, sed *conformitatem mentis et vitae*; ita ut illud iudicium sit verum quod est conforme exigentiis nostrae vitae. Haec autem conformitas cognoscitur solum per rationem practicam. Sic indirecte tantum iuxta eos attingitur ens extramentale secundum exigentias actionis humanae. Iuxta S. Thomam, sola veritas intellectus practico-practici seu veritas prudentiae est per *conformitatem ad appetitum rectum* (I.a, II.ae, q. 57, a. 5, ad 3). Rectitudo vero appetitus pendet a primis principiis rationis, quae sunt vera secundum *conformitatem ad ipsam rem*.

[4] Cf. *Revue Thomiste*, 1913, p. 351-377 et 478-489, recensionem criticam duorum

2° *Exaggerat nostrum desiderium naturale vitae supernaturalis*, et in hoc invenitur periculum baianismi et immanentismi. Unde Encyclica Pascendi dicit (Denz. 2103) : « non desiderari e catholicis hominibus, qui, quamvis *immanentiae* doctrinam ut doctrinam reiiciunt, ea tamen pro apologesi utuntur ; idque adeo incauti faciunt, ut in natura humana non capacitatem solum et convenientiam videantur admittere ad ordinem supernaturalem, quod quidem apologetae catholici opportunis adhibitis temperationibus demonstrarunt semper, sed germanam verique nominis exigentiam ».

3° *Haec methodus non probat credibilitatem seu originem divinam Christianismi* ; et proinde ad fideismum accedit. Quodammodo quidem manifestat cristianismum esse pulchram, allicientem religionem, dignam experientia religiosa, imo moraliter necessariam hodie ad recte vivendum ; sed ex hoc non probatur religionem catholicam esse firmissime et irrevocabiliter amplectendam fide divina quoad omnia sua dogmata et praecepta, et nunquam fore religionem christianismo perfectiorem. Haec probatio remanet inefficax propter duo : propter praeiudicia agnostica, et quia fere exclusive utitur motivis internis.

Nec satis servatur catholica notio credibilitatis, quia fides divina, in hac apologetica, plus minusve identificatur cum experientia religiosa, quae in omnibus religionibus invenitur. Blondel proponit tamen passim *bona argumenta ad hominem*, quae scilicet possunt disponere agnosticum ad examen verae religionis ac eius notarum [1]. Proinde haec methodus relative ad agnosticos, proponi potest ut *prior tempore*, sed ex hoc non sequitur quod sit prior simpliciter prioritate valoris ad credibilitatem probandam.

§ II. **Motiva interna individualia afferunt probabilitatem non vero certitudinem de credibilitate.** — Motiva interna individualia sumuntur ex mirabili supremarum aspirationum expletione, quam aliquis in seipso experitur legendo evangelium, aut audiendo praedicationem fidei. Ita discipuli euntes ad Emmaus dixerunt : « nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via ?» Luc. XXIV, 32.

Haec motiva afferunt probabilitatem, sed per se et ordinarie non dant certitudinem. Etenim credibilitas mysteriorum fidei manifestatur, prout haec mysteria nostrae rationi apparent a Deo revelata. Atqui motiva interna individualia possunt manifestare probabiliter, sed non certo, saltem ordinarie, aliquam religionem esse a Deo revelatam. Ergo.

Maior habetur ex praecedenti thesi de notione et necessitate credibilitatis. *Minor* vero probatur per partes :

a) ***Haec motiva afferunt probabilitatem.*** — Etenim homo nondum credens, legendo evangelium, vel audiendo praedicationem

operum ad invicem oppositorum : *Immanence* a P. DE TONQUÈDEC S. I. et art. *Méthode d'immanence* (Dict. Apl.) ab A. VALENSIS.

[1] Insuper etiam agnostici, non obstantibus suis erroribus, sunt feliciter secum illogici. Conservant enim *sensum communem* seu rationem naturalem, nec realiter dubitant de ontologico primorum rationis principiorum valore, quem reiiciunt solum secundum imaginationem et rationem sophistice ratiocinantem ; sic sub his praeiudiciis etiam in illis remanet ipsa natura intelligentiae et *certitudo naturalis omnibus communis.* Propterea nonnulli, dum sincere signa verae religionis examinant, secundum sensum communem realiter admittunt traditionalia argumenta, quamvis videantur de illis plus minusve dubitare.

fidei experitur quandoque in seipso tantam pacem, ut pax ista illi appareat sub influxu gratiae actualis ab ipso Deo provenire. Legit v. g. in Evangelio : « Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis ; non quomodo mundus dat, ego do vobis » Ioan. XIV, 27, et in seipso gaudet hac pace interiori, quam mundus dare non potest, quaeque superat vires nostrae naturae. Sic quodammodo manifestatur doctrinam Evangelii esse a Deo revelatam, non proprie quia est conformis nostris naturalibus aspirationibus (tunc esset solum excellenter naturalis), sed quia est *tam profunde* conformis aspirationibus altioribus, et simul tam *gratuite oblata ut a solo Deo videatur provenire*, prout solus Deus potest tam profunde cor humanum cognoscere et commovere, prout solus potest coniungere intime haec extrema, summam nempe conformitatem naturae et summam gratuitatem.

Hoc potuerunt experiri multi ex his qui audierunt sermonem Iesu in monte, antequam patrarentur miracula ; propterea dicitur Matth., VII, 28 « Cum consummasset Iesus verba haec, admirabantur turbae super doctrina eius ». — Unde, S. Thomas dicit, Quodl. II, a. 6 : « Si Christus visibilia miracula non fecisset, adhuc remanebant alii modi attrahendi ad fidem, quibus homines acquiescere tenerentur. Tenebantur enim homines credere auctori legis et Prophetarum. Tenebantur etiam interiori vocationi non resistere ».

Haec cognitio experimentalis *in fidelibus iustis* confirmat fidem et *procedit a donis Spiritu Sancti*, quae fidem et charitatem praesupponunt ; sic verificatur verbum Ps. 33,9 ; « Gustate et videte quoniam suavis est Dominus », et illud S. Pauli, Rom. 16, VIII, « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filii Dei » [1].

In his qui, sub influxu gratiae actualis, *ad fidem accedunt* aliquid simile, etsi minus certum, habetur ex «*interiori instinctu Dei invitantis*» [2].

[1] Sic per donum intellectus fidelis experimentaliter « cognoscit quod ea quae exterius apparent veritati fidei non contrariantur... et propterea non est recedendum ab his quae sunt fidei », II.a IIae, q. 8, a. 2. Sed haec donorum certitudo non debet seiungi a criteriis extrinsecis. Cf. IOANNEM A S. THOMA, in I.am, II.ae, q. 68, disp. XVIII a. V, n. 24.

[2] II.a, II.ae, q. 2. a. 9, ad 3. — Vg. quidam rationalista, nunc ad religionem catholicam conversus, saepe et acriter impugnabat fidem et magnam pietatem uxoris suae, tantum denique victus est considerando eius extraordinariam serenitatem et pacem inter aegritudinis aerumnas et dolores. Haec pax, quam ipse iam quodammodo participabat, fuit pro illo primum credibilitatis motivum, saltem probabile, inducens ad considerationem aliorum et ultimatim ad credendum. Confer E. LESEUR, *Journal et Pensées de chaque jour*, Paris, de Gigord, 1917, 18e mille, p. 36, ipse scripsit in memoriam : « J'ai dit avec quel misérable acharnement je m'entêtai lâchement á contredire toutes ses pensées religiuses. Mon attitude s'est modifiée á partir de 1908. Quand je la vis si malade et malade d'une de ces affectiones hépatiques qui provoquent généralement tant d'hypocondrie, d'impatience et de dégout, qu'elle supportait avec une telle égalité d'humeur, je fus tout de même frappé de voir cette âme si maîtresse d'elle-même et de son corps, et, reconnaissant qu'elle puisait cette force supériure dans ses convictions, je cessai de les attaquer. En 1911, lors de son opération, mon étonnement devint du respect, et, en 1912, á l'occasion d'un voyage á Lourdes, de l'admiration. . . A la Grotte. . . je me dissimulais pour n'être pas aperçu par elle, pour ne pas la troubler dans sa ferveur, et je la contemplais. J'avais sous les yeux le spectacle *d'un fait qui m'échappait, que je ne comprenais pas, mais qui m'apparaissait cependant nettement, « le surnaturel »*, et je ne pouvais détacher mon regard de cette vision qui me ravissait. Je revins de

Haec motiva interna sic quodammodo manifestant credibilitatem mysteriorum fidei ; et frequenter multum adiuvant ad considerationem motivorum externorum, cum quibus concurrunt.

b) ***Per se tamen et ordinarie non sufficiunt*** ad credibilitatem probandam, quia *coniecturaliter tantum cognoscitur per experientiam internam hunc effectum internum pacis et gaudii esse supernaturalem et non naturalem* ; nam quaedam pax interior et naturalium aspirationum expletio iam inveniretur in Christianismo, si esset solum excellens forma evolutionis religiosae, seu religionis mere naturalis, et quaedam pax invenitur in religione non divina, ut in Protestantismo et Buddhismo.

Propterea, in adnotationibus in Schema prosynodale Conc. Vatic. legitur, contra protestantes liberales, qui fere exclusive motivis internis utuntur : « ille sensus *secundum providentiam ordinariam non subest experientiae sub formali ratione, quatenus sit supernaturalis*, et si seiungatur a criteriis extrinsecis, patet illusionibus gravissimis. Unde etiam videmus homines pro religione falsa et erroribus manifestis appellare « ad experientiam et ad sensum internum », quem ipsi tribuunt Spiritui Sancto. Cum hac pariter confidentia in « sensu interno » et cum reiectione motivorum credibilitatis cohaeret error alius nostra aetate diffusus inter multos, quo audent affirmare, fas esse quandoque a religione catholica deficere ad aliam, si illa reperiatur non satisfacere internae experientiae et sensui religioso »[1].

Item S. Thomas I.a II.ae 112, 5, ostendit quod homo absque revelatione speciali nequit per certitudinem diiudicare, utrum ipse habeat gratiam, secundum illud I ad Cor., IV . « sed neque me ispum iudico : qui autem iudicat me, Dominus est ». — « Sed, addit S. Doctor, coniecturaliter per aliqua signa, aliquis cognoscere potest se habere gratiam in quantum scilicet percipit se delectari in Deo et contemnere res mundanas, et in quantum homo non est conscius sibi alicuius peccati mortalis »[2].

Lourdes trés troublé... Oh ! j'étais toujours rationaliste, á la surface tout au moins ; car, au fond, Elisabeth agissait sur moi sans que je le perçusse. Et cette action devint plus forte au cours de sa dernière maladie. J'admirais, sans me lasser, cette force morale au milieu d'un vrai martyre. C'était elle qui me réconforfortait dans l'intervalle des crises... J'éprouvais en approchant de son lit, dans son accueil et sourire, un *apaisement incompréhensible en soi*. Opérant un retour sur moi-même, je reconnaissais quel malade insupportable à moi et aux autres j'aurais été, au lieu de cette source de sérénité qu'elle apparaissait à tout son entourage, et je m'inclinais profondément devant la sublimité du sentiment qui la soutenait et la grandissait... Apres sa mort je trouvai le « Testament spirituel » qu'elle avait rédigé à mon intention... Je compris la céleste beauté de cette âme, et qu'elle avit accepté toutes ses soufrances... qu'elle s'était offerte en majeure patie pour ma coversion... Sa bibliothèque s'ouvrit à mes recherches, et l'exégèse, dont je m'étais si avidement nourri autrefois, m'apparut dans toute son indigence. Que peuvent, en effet, peser ses négations stériles à coté de la *force éminente de vérité et de vie qui surabonde dans la foi catholique accepte, comprise et pratiquèe ?* ».

[1] Cf. *Acta Concilii Vat., Collectio Lacensis*, t. VII, p. 529. — VACANT, *Etudes sur le Concile du Vatican*, I, p. 594.

[2] Thomistae communiter admittunt hominem sine gratia posse amare super omnia Deum *auctorem naturae*, amore imperfecto merae complacentiae et inefficaci. (BILLUART, *de Gratia*, diss. III, a IV). Unde illi ut poetae, qui faciliter perveniunt ad hunc amorem inefficacem, possunt aestimare hoc esse affectum gratiae et tamen hoc potest esse sine gratia supernaturali. Ita sine gratia possibilis est elevatio Platonis ad contemplationem pulchritudinis summi Boni, in *Convivio*, c. 29.

Unde *per se* haec individualis expletio aspirationum cordis nostri non est motivum credibilitatis sufficiens, nam tria requiruntur ut factum aliquod sit sufficiens credibilitatis motivum : 1° quod sit in se certum, 2° quod certo a speciali Dei interventione sit, et 3° quod certa sit eius significatio ad revelationem confirmandam [1].

Per accidens et extraordinarie sufficiunt motiva interna individualia sine aliis. Tunc gratia extraordinaria supplet motiva externa, ut in propheta dum revelationem immediate a Deo accipit sub lumine prophetico, item in revelationibus privatis, aut in quibusdam *conversionibus miraculosis*, ut fuit conversio S. Pauli [2].

Unde S. Thomas dicit, Quodl. II, a. 6, ad 1 : « inter illa opera quae Christus in hominibus fecit, annumerari etiam debet vocatio interior, qua quosdam attraxit ; sicut Gregorius dicit in quadam homilia, quod Cristus per misericordiam Magdalenam traxit interius, qui etiam per clementiam suscepit foris ».

Item legitur apud Matth. IX, 9 « Cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthaeum nomine. Et ait illi : sequere me. Et surgens, secutus est eum » ; et in Act. XVI, 14 « Dominus aperuit cor Lydiae intendere his quae dicebantur a Paulo ».

Haec motiva interna individualia valent solum pro singulis hominibus, qui ea interne experiuntur.

§ III. **Motiva interna universalia simul sumpta possunt praebere quandam certitudinem moralem de credibilitate.** — Imo, coniuncte cum correlativis motivis externis, religioni intrinsecis, constituunt argumentum irrefragabile.

Haec motiva interna universalia sumuntur ex mirabili expletione omnium aspirationum moralium et religiosarum humanitatis. Dicuntur universalia prout hae aspirationes sunt, saltem confuse, in omnibus hominibus, et prout haec mirabilis expletio constat non solum experientia individuali, sed experientia *communi* societatis per Christianismum renovatae. Insuper agitur non de quacunque expletione, sed de eximia et mirabili.

His motivis internis universalibus correspondent obiective motiva externa ex sublimitate doctrinae et ex mirabili vita religionis desumpta.

A. Haec motiva interna universalia simul sumpta praebant per se certitudinem moralem de facto revelationis.

[1] Cf. BERTHIER O. P., *de Locis theologicis*, p. 522 (de experientia interna). — Item P. TONQUEDEC, *Immanence*, p. 288.

[2] Ideoque Apologeta potest arguere ex conversionibus miraculosis, cf. MONSABRÈ O. P., *Introduction au dogme catholique* 30e conference, t. III, « Le Miracle spirituel », p. 333-365.

Sed in aliis *conversionibus non miraculosis* interventio supernaturalis Dei non ita clare apparet, quamvis frequenter cum magna probabilitate manifestari possit. Cf. TH. MAINAGE, O. P., *Introduction à la psychologie des convertis*, Paris, 1913, p. 123. *La psychologie de la conversion*, Paris, 1915. Auctor intendit ostendere, saltem magna cum probabilitate, has conversiones explicari non posse per causas naturales, scilicet per actionem naturalem subconscientiae, sensibilitatis, intellectus aut voluntatis. Vide in hoc secundo libro : le dualisme dans l'âme des convertis — conversion et subsconscience ; l'éducateur invisible — Dieu dans l'âme des convertis. — Cf. ea quae supra diximus t. I, p. 535, sq. 544.

Etenim *si omnes legitimae aspirationes etiam altiores nostrae naturae mirabiliter satiantur imo superantur in aliqua religione,* hoc est signum originis divinae huiusce religionis ; nam homines solis viribus naturalibus non potuissent *tantam conformitatem et pacem interiorem* invenire, ut praesertim apparet ex his, quae supra dicta sunt de necessitate morali revelationis summae veritatum naturalium religionis. Homines enim *moraliter non possunt,* ut ibi dictum est, expedite pervenire ad cognitionem firmam, sine errore, omnium veritatum naturalium religionis. — Si igitur in aliqua religioue omnes quaestiones essentiales circa Deum et animam harmonice solvuntur, omnesque aspirationes nostrae naturae mirabiliter satiantur et superantur, *moraliter certum est* hanc religionem esse a Deo ; praesertim si in aliis religionibus et systematibus philosophicis semper aliqua legitima aspiratio laeditur, aut saltem si non omnes satiantur.

Sic habetur de credibilitate quaedam certitudo moralis, excludens nempe pro sapientibus omne prudens dubium. Dico : pro sapientibus ; nam non omnes de valore huiusce motivi distincte iudicare possunt. (Quoad notionem certitudinis moralis, cf. infra, c. XIX, a. 3, de discernibilitate miraculi).

Insuper, ut istud argumentum praebeat hanc moralem certitudinem de facto revelationis, tria sunt requisita :

1° oportet contra agnosticos praesupponere *valorem ontologicum primorum principiorum rationis,* praesertim principiorum causalitatis et finalitatis, imo certitudinem naturalem de existentia Dei, quae certitudo ad sensum communem pertinet et a ratione philosophica defenditur.

2° oportet arguere non solum ex conformitate religionis propositae cum aspirationibus et indigentiis nostris, sed ex tanta, *tam mirabili conformitate, ut a solo Deo videatur provenire,* prout nempe haec mirabilis conformitas et expletio *excedit vires et exigentias naturales,* et constituit quasi miraculum morale ut supra dictum est). Unde « mirabile » hic non dicitur oratio modo, sed modo theologico, continet enim medium probativum.

3° Denique arguendum est *ex omnibus aspirationibus simul sumptis,* negative et positive consideratis. Sic apparebit solum Deum posse tam profunda cor humanum cognoscere et satiare.

Hae autem *aspirationes* sunt in nobis « *semina virtutum* » naturalium circa finem ultimum et circa media. Scilicet, circa finem, sunt aspirationes ad Deum cognoscendum, ad sperandum in eo, ad eum amandum super omnia, ad cultum internum et externum ei praebendum. Item circa media, inclinationes ad prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Sed speciatim insistendum et *in desiderio beatitudinis aeternae,* et *in desiderio conditionali et inefficaci videndi Deum per essentiam,* de quo locuti sumus supra, tractantes de potentia obedientiali t. I, cap. XII, § IV.

Si igitur omnes istae aspirationes, sine ulla laesione, mirabiliter satiantur, imo *superantur* in aliqua religione, ut infra dicetur in examine virtutum christianarum et evangelicarum beatitudinum, hoc est signum originis divinae huiusce religionis.

Praedicatores fidei multum evolvunt hoc argumentum, prout in Christianismo *cognitio Dei* per fidem pervenit usque ad intima secreta Patris caelestis, repromittitur beatitudo aeterna in visione immediata Dei consistens. *Spes* maxime roboratur per Incarnationis et Redemptionis mysteria. *Charitas erga Deum* pervenit usque ad amicitiam sanctam et familiarem, praesertim in communione eucharistica (quid conformius nostris aspirationibus quam sancta communio et tamen quid magis gratuitum, indebitum ? solus Deus ita coniungere potest hanc intimam conformitatem et summam gratuitatem). Item *charitas erga proximum* in Christianismo extenditur usque ad vitae sacrificium pro animabus, in apostolatu missionariorum, et aliis misericordiae operibus. *Cultus* internus et externus mirabiliter in sacrificio missae uniuntur. *Prudentia* christiana non carnalis est et mundana, sed caelestis. *Iustitia* erga proximum elevatur propter connexionem cum charitate ; *fortitudo* ad heroicitatem martyrii, *temperantia* ad virginitatem pervenit, et commendatur *humilitas* tanquam fundamentalis virtus, quam pagani ignorabant. Proinde P. Lacordaire arguebant ex tribus privilegiis Christianismi : scil. ex Charitate, Humilitate, Virginitate. E contra, pereunte fide et vita christiana in aliqua regione, fere subito vitia, discordiae, superbia rursus apparent [1].

Hi effectus supernaturales non subsunt quidem experientiae commui sub formali ratione quatenus sunt supernaturaliter a Deo producti, sed *eorum supernaturalitas indirecte apparet* ex incapacitate saltem morali hominum perveniendi ad talem doctrinam et vitam.

Item homines non possunt solis viribus naturae pervenire ad *pacem sanctorum,* quae scilicet in eorum vita apparet. Haec pax enim differt essentialiter a pace mundi saltem quoad duo, ut ait S. Thomas : « Primum quantum ad finem, nam pax mundi ordinatur ad quietam fruitionem temporalium, sed pax sanctorum ordinatur ad bona aeterna (nec essentialiter minuitur in temporalium privatione). Secundo vero quantum

[1] Circa valorem methodi internae in Apologetica, cf. DE POULPIQUET O. P. *L'Objet, intégral de l'Apologètique,* 2e Partie : Apologétique interne, sa nécessité, sa méthode, sa valeur. — p. 342 : « Voici, selon nous, l'ordre logique á suivre dans l'étude subjective et objective, qui constitue l'apologétique interne.

« 1° Il faut partir evidemment du sujet, montrer comment, en *droit* et en *fait,* la rèponse à telle aspiration intérieure, la solution de tel problème, intéressent nécessairement tout l'homme et tout homme et posent implicitement la question religieuse.

« 2° On dit analyser, aussi exactement que possible, les caractères spècifiques de ce besoins subjectif, les diffèrents postulats qu'implique tel dèsir pour ètre pleinement satisfait.

« 3° Les termes de la question à résoudre se trouvant nettement délimités et précis on cherchera alors la réponse. Cette nouvelle enquête aura pour objet d'étudier : *a*) la reponse que peut donner la raison humaine considérée en elle-même : *b*) la réponse qu'elle a donné en fait dans les systèmes philosophiques ; *c*) la réponse des religions non chrétiennes ; *d*) les erreurs ou les insuffisances contenues dans ces différentes réponses.

« 4° L'exposé de la solution chrétienne montrera qu'elle comble les lacunes précédentes et qu'elle est donc seule pleinement satisfaisante pour le sujet.

« 5° On montrera comment, *en fait,* la solution chrétienne a apporté aux âmes la paix, la lumière, la consolation, transfiguré et ennobli leur vie ».

P. 463 : « L'apologétique *externe,* qui répond à notre besoin de *vérité* (et prouve la *crédibilité* du dogme), doit se complèter par l'apologétique *interne,* qui montre la religion comme « *aimable* », et nous découvre en elle le point de rencontre de toutes nos autres aspirations intimes vers le *bien* et le *beau*. . . L'apologétique est la demonstration de la *crédibilité* et de l'*appétibilité* du dogme ».

Certo secundum methodum internam sic manifestatur « *amabilitas* » religionis christianae, sed etiam eius *credibilitas,* iam quodammodo apparet, si arguitur non solum ex eius conformitate ad nostras aspirationes, sed ex *mirabili* conformitate ita profunda simul et gratuita ut a solo Deo videatur provenire.

ad simulationem et veritatem : quia pax mundi est simulata, quia tantum exterius ; pax vero Christi est vera, quia interius et exterius »[1]. — Haec autem vera pax interna procedit ex hoc quod efficaciter diligimus Deum super omnia ex toto corde, et proximum sicut nos ipsos[2] ; sed amor efficax nequit in nobis esse sine Dei auxilio, prout ordo agentium debet correspondere ordini finium[3]. « Cor nostrum, ait S. Thomas, ab omni perturbatione non potest esse alienum nisi per Deum ... ». Unde dicitur : « *pax Dei, quae exsuperat omnem sensum* custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Iesu »[4]. « Gaudete in Domino semper, ait S. Paulus ibid., iterum gaudete ... Dominus enim prope est. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestrae innotescant apud Deum ». Vide Concordantias Biblicas ad verba *desiderium, beati, gaudium, laetitia, alleluia* ; sub his verbis enim in S. Scriptura et apud antiquos doctores inveniuntur ea quae in apologetica moderna verbo aspirationis vel expletionis exprimuntur. — Quoad haec omnia cf. infra, librorum II, c. VII.

B. Haec omnia motiva interna simul sumpta praebent certitudinem moralem, sed non possunt seiungi a correlativis motivi externis, religioni intrinsecis[5] et simul cum illis constituunt argumentum irrefragabile, ut statim dicendum est in capitulo sequenti.

[1] Cf. S. THOMAM in Ioann. c. XIV, lec. 7.

[2] S. THOMAS, II.a, II.ae, q. 29, *de pace.* Concordia est unio diversorum cordium in unum consensum ; *pax est tranquillitas ordinis*, quae quidem tranquillitas consistit in hoc, quod omnes motus appetitivi in homine conquiescunt.

Omnes autem appetunt pacem, sed quidam pacem apparentem, quae est solum externa non interna. — « Sine gratia gratum faciente non potest esse vera pax, sed solum apparens » ibid. a. 3. ad 1. — Vera enim pax interna procedit ex charitate erga Deum et proximum, definitur a S. Augustino in Lib. *de Verbis Domini* : « Pax est serenitas mentis, tranquillitas animae, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis ».

Pax igitur non est virtus sed effectus virtutis, scilicet charitatis, et finis omnium donorum.

Huic paci opponitur pax carnalium affectuum, de qua dicit Christus : « *non veni mittere pacem sed gladium* » Matth. X, 34. « Iste gladius, ait S. Thomas in Matth., est verbum Dei ; quidam enim crediderunt, quidam non. Et ideo fit bellum ». — Pax inter bonos et malos esse non potest, quia pax ordinatam importat concordiam, quae cum malis haberi non potest. Cf. S. Th. in Ep. II Tim. c. 2, lect. 4, me.

Cf. etiam II.a, II.ae. q. 28, *de Gaudio* : « Spirituale gaudium quod de Deo habetur ex charitate causatur ». — et I.a, IIae, q. 70. De fructibus Spiritus Sancti, et de eorum oppositione ad opera carnis.

[3] I.a, II.ae, q. 109, a. 6.

[4] S. THOM., *in Phil.*, IV, 7 : « Secundum quod est in sanctis in via, pax exsuperat omnem sensum humanum non habentium gratiam ».

[5] Cardinal DECHAMPS (*Demonstrations de la Foi*, 1er *Entretier*, p. 1, éd. Dessain) : « Ecoute et regarde ; il n'y a que deux faits à vérifier, l'un en vous, l'autre hors de vous ; ils se recherchent pour s'embrasser, et, de tous les deux, le témoin c'est vous-même ».

CAPUT XVIII.

DE VALORE MOTIVORUM EXTERNORUM, RELIGIONI INTRINSECORUM.

ARTICULUS UNICUS.

I. Doctrina Ecclesiae de valore horum motivorum.

II. Rationaliter defenditur, haec motiva simul sumpta constituere argumentum irrefragabile.

III. De relatione horum motivorum cum aliis, ac de unitate totius Apologeticae.

§ I. **Doctrina Ecclesiae.**

Haec motiva, ut supra dictum est, dicuntur *externa*, prout existunt extra conscientiam hominis, sic opponuntur internis aspirationibus nostrae naturae ad aliquid divinum. Dicuntur autem *intrinseca* religioni, prout sumuntur ex eius excellentia, puritate, sanctitate ac in omnibus bonis fecunditate ; sic opponuntur motivis externis extrinsecis, quae ut miracula et prophetiae sunt signa extrinseca confirmantia divinam religionis originem.

Concilium autem Vaticanum (Denz. 1794) definit : « Ad solam catholicam Ecclesiam ea pertinent omnia, quae ad evidentem fidei christianae credibilitatem tam multa et tam mira divinitus sunt disposita ». Et statim addit quoad motiva externa, religioni intrinseca : *Quin etiam Ecclesia per se ipsam, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem invictamque stabilitatem, magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile.*

« Quo fit, ut ipsa veluti *signum levatum in nationes* (Is. IX, 12) et ad se invitet, qui nondum crediderunt, et filios suos certiores faciat, firmissimo niti fundamento fidem, quam profitentur ».

In hac declaratione, mirabilis vita Ecclesia assumitur ut signum irrefragabile missionis eius divinae, id est ut miraculum morale, quod evidenter a solo Deo produci potest ; nec proponitur solum ut Dei sigillum extrinsecum, sed ut ipsius vitae divinae manifestatio per quasdam visibiles notas.

Quidam dicent : hoc est immoderatus optimismus in apologetica. — Resp. : est optimismus Sanctae Ecclesiae in innumerabilibus signis bonitatis divinae fundatus, ac

perseverans inter miserias, defectiones, dubia et errores huiusce vitae. Apologeta autem est minister Ecclesiae Dei docentis, et docentur non solum mysteria sed via rationalis ad fidem.

Ut autem *excellentia huiusce mirabilis vitae* appareat, Concilium illam considerat *secundum quatuor eius causas et secundum eius effectus* 1º secundum causam efficientem : « ob suam nempe admirabilem propagationem (nota apostolicitatis) ; 2º sec. causam finalem : « eximiam sanctitatem », et secundum effectus qui finem manifestant : « et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem » ; 3º sec. causam materialem et formalem simul « ob catholicam unitatem » ; 4º additur « invictam stabilitatem » in signum perfectionis totius operis quod sic apparet mirabile, eximium, excedens vires naturales, proinde est « magnum quoddam et perpetuum motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile ».

Valor huiusce motivi magis explicatur in *Adnotationibus in schema prosynodale Con. Vatic.* : « Quamvis fideles rudiores motiva omnia credibilitatis distincte non noverint, nec ipsi ea explicare valeant ; noverunt tamen modo ipsis accomodato unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam, et in hac semper eis ob oculos versatur incommutabile, plene sufficiens et certum credibilitatis motivum, seu potius motivorum complexus, ut non iam, quasi « cito credant, leves sint corde », sed fundamentis innitantur firmissimis ad plenam credibibilitatis certitudinem, parati semper, quantum ad singulos pro eorum conditione spectat, ad satisfactionem, per Ecclesiam nempe et in Ecclesia, omni poscenti rationem de ea, quae in ipsis est, spe. Sicut namque in veritatibus quibusdam naturalibus, disponente providentia Dei naturali, totum genus humanum *citra demonstrationem scientificam* habet *plenam certitudinem*, quae inquisitione philosophica potest quidem in suis fundamentis amplius et distinctius explicari, sed nullis apparentibus rationibus labefactari : ita *divina bonitas et sapientia in ordine providentiae supernaturalis disposuit Ecclesiam catholicam iis insignem characteribus, ut in ea citra scientificas inquisitiones*, quibus longe maxima pars hominum idonea non est, *etiam rudes habeant facile cognoscibile compendium motivorum credibilitatis ad plenam certitudinem*, quae poterunt per disciplinas apologeticas distinctiori et ampliori explicatione confirmari, sed non potest rationibus oppositis induci prudens dubium ad illam certitudinem labefactandam »[1]. Cf. quae dicenda sunt infra *de certitudine morali* quoad discernibilitatem miraculi. C. XIX, a. 3.

§ II. Rationaliter defenditur, haec motiva simul sumpta constituere argumentum irrefragabile.

Haec motiva possunt dupliciter considerari. *A.* negative, *B.* positive.

A. Negative considerata sunt *immunitas a manifesto errore, a contradictione, a fraude et immoralitate.* Sic simul sumpta demonstrant nihil obstare quin religio proposita sit revelata, non illico quidem probant eius originem divinam, sed de hac origine praesumptionem afferunt.

Immunitas a manifesto errore est carentia evidentis oppositionis cum veritatibus naturalibus, iam certo cognitis. Veritates enim revelatae possunt esse supra rationem, sed non contra rationem, quamvis sint frequenter contra systemata philosophica, quae nunquam demonstrata sunt, ut evolutionismus pantheisticus. — Immunitas ab omni contradictione habetur ex cohaerentia veritatum, quae ut revelatae

[1] *Acta Conc. Vat. Coll. Lac.*, t. VII, p. 533.

proponuntur. — Immunitas a fraude pertinet praesertim ad modum proponendi religionem, et immunitas ab immoralitate ad effectus huiusce religionis.

Si omnes huiusmodi notae negativae simul adsint, iam probabilis exsurgit praesumptio de origine divina religionis propositae, nam vix fieri potest ut homo, sine speciali divino auxilio, religiosas veritates speculativas et praticas doceat absque admixtione erroris, ut supra probatum est, in thesi de necessitate morali revelationis veritatum naturalium religionis, t. I, cap. XIII, a. 2.

Hoc argumentum confirmatur ex consideratione aliarum religionum, in quibus inveniuntur evidentes errores, fraudes, immoralitates, Cf. apud S. Thomam, C. Gentes, l. I, c. 6, comparationem Mahumetismi cum excellentia et puritate Christianismi.

B. Positive considerata, motiva externa, religioni intrinseca sumuntur 1º ex sublimitate doctrinae propositae, 2º ex sanctitate fundatoris, apostolorum, martyrum religionis 3º ex eius admirabili propagatione, 4º ex eius fecunditate in omnibus bonis, 5º ex eius catholica unitate, et 6º ex invicta eius stabilitate. — Hae notae simul sumptae constituunt argumentum irrefragabile originis divinae huiusce religionis. Quare ? Quia, ut ostendendum est, non possunt esse absque *speciali Dei interventione*[1].

Arguendum est igitur ex boc quod mirabile est in principali opere Dei, ex eius harmonia, sec. illud Ps. 67 ; « mirabilis Deus in sanctis suis ».

Quid sit harmonia et sublimitas.

Harmonia est perfectio ordinis. Ordo autem, ut ostendit Aristoteles[2], est dispositio secundum prius et posterius relate ad aliquod principium. Hoc verificatur analogice in magnitudine, in numeris, in motibus, in cognitione, amore, actione, in hierarchia entium. Unde, secundum hanc definionem, ordo eo perfectior est, quo multa magis unite disponuntur, relate ad aliquod principium. Haec igitur perfectio ordinis seu harmonia eo maior est quo profundior unitas invenitur in maiori diversitate, ut in Universo, cuius omnes partes ad invicem et ad Deum ordinantur[3].

Harmonia autem requiritur ad pulchritudinem quae, iuxta S. Thomam[4], tria includit : integritatem (ex parte multitudinis saltem virtutis), debitam proportionem (ex parte unitatis ordinis) et claritatem vel splendorem (ex parte manifestationis ordinis in pluritate partium vel attributorum). Quoad vitam humanam, iam in ordine naturali, pulchritudo est ordinatio rationis quae per se et essentialiter invenitur in contemplatione veritatis, partecipative autem in virtutibus moralibus[5].

Quid sit vero sublime. Videtur haed vox provenire ab expressione « sub limine caeli » ad designandum quod est altissimum in aere, Et

[1] Cf. Vacant, *Etudes sur le Conc. du Vat.*, II, p. 150.
[2] Aristoteles, *Metaph.*, 1. V, c. XI, comm. S. Thomas, lect. 13. — Item S. Thom., II.a II.ae, q. 26, a. 1 et index operum, ad verbum « Ordo ».
[3] I.a q. 21, a. 1, ad 3.
[4] I.a, q. 39, a. 8. — S. Aug. dicit : « Pulchrum est splendor ordinis ».
[5] II.a, II.ae, q. 180, a. 2, ad 3.

homines, etsi saepius hoc verbo abutantur, dicunt : sublime proprie significat aliquid altissimum et extraordinarium in ordine pulcri, praesertim pulchri intellectualis et moralis. Ex praedictis autem definitionibus ordinis, pulchri, harmoniae, habetur quod *sublimitas praecipue apparet in altissima et intima unione diversorum maxime distantium, v. g. supremi et infimi.* Propter hanc summam distantiam, haec unio, quae primo aspectu videtur impossibilis, est maxime mirabilis, et admirationis lacrymas excutit. Ita inclinatio supremae Misericordiae ad nostram miseriam ; vel unio infinitae Iustitiae et immensae Misericordiae ; item intima conciliatio summae fortitudinis et perfectae mansuetudinis in martyrio. — E contra discordantia deliramentorum falsi mysticismi risum excitat.

Sublime sic definitum se habet igitur in ordine pulchritudinis intellectualis et moralis sicut miraculum in ordine sensibili ; est nempe quid extraordinarium. Et sicut miraculum, ut infra dicetur, non est contra sed supra naturam, ita sublime non est contra sed supra consuetum ordinem intellectualem et moralem [1].

Modernistae nolunt videre in mirabili vita Ecclesiae nisi « aliquid incognitum » [2] nondum historie et psychologice explicatum, scil. mysterium naturale evolutionis religiosae. Ostendendum est, e contra, in hac mirabili vita aliquid supernaturale.

Haec sublimitas, ex qua arguendum est, indicatur a S. Paulo in Epistola ad Ephesios, III, 18, dum dicit : « Ut possitis comprehendere, quae sit *latitudo* et *longitudo* et *sublimitas* et *profundum* : scire etiam supereminentem scientiae charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei ». — Ut communiter intelligitur [3], latituto est extensio ad omnes partes universi, longitudo ad omnia tempora praeterita et futura, sublimitas ad altissima Dei mysteria, profundum ad malum pessimum aut ad obstinationem puniendam, ut « omnia coperentur in bonum », ad salutem animarum et ad gloriam Dei.

Valor horum diversorum motivorum considerandus est per partes non oratorio modo, sed philosophice et theologice.

1° ***Puritas et sublimitas doctrinae.*** — Origo divina alicuius doctrinae potest esse saltem moraliter certa, ex triplici consideratione huiusce doctrinae : *a*) quoad se spectatae, *b*) quoad modum secundum quem proposita est, *c*) quoad modum secundum quem constituta est.

a) Doctrina quoad se. — Invenitur signum originis divinae in doctrina in nomine Dei proposita, quae mirabiliter unit *suprema et infima*, supernaturatia et naturalia, divitias divinae *misericordiae* et humani generis miseriam, servatis *iustitiae* iuribus, quaeque simul proponitur omnibus hominibus omnium nationum et temporum, coniungens *antiquissima* et *novissima*, ita ut mysteria tradita, etsi obscura, optime connexa appareant inter se et cum fine ultimo hominis. Sic liturgia catholica ait : « pacem reddit Deus in se reconcilians *ima summis* ».

[1] Lèveque, *La science du beau*, I p., ch. VIII.
[2] Denzinger, n. 2101.
[3] Thomas in Ep. ad Ephesios, c. III, lect. 5.

Haec autem in particulari manifestantur :

1° *quoad veritates naturales*, prout haec doctrina longe superat omnia philosophorum systemata et alias religiones — nihil proponit quod ratio falsum esse ostendat — *omnia perfecte docet* quae pertinent ad religionem naturalem circa Dei existentiam, naturam, attributa, providentiam, creationem, circa hominis originem, naturam et finem, circa moralia praecepta et consilia, ita ut ad rectam vitae institutionem plane sufficiat omnibusque legitimis aspirationibus perfecte respondeat [1].

2° *quoad mysteria tanquam supernaturalia proposita*, origo divina religionis manifestatur prout haec mysteria et correlativa officia, *non obstante eorum obscuritate et inaccessibili altitudine*, apparent *maxime conformia Dei attributis naturaliter cognoscibilibus et aspirationibus nostrae naturae* ac simul exigunt mortificationem pravarum inclinationum sensualitatis et superbiae [2].

Corroboratur argumentum si per haec mysteria, ut aiebat Pascal, explicatur et hominis miseria et supremorum eius desideriorum nobilitas, ac miseriae remedium affertur.

Falsus misticismus e contra proponit exaltationis deliramenta absurda, aut in sensualismum infra rationem labitur.

Doctrina his mirabilibus notis praedita est divina. — Nam quod non potuit humana ratio in tot philosophis et post tantos labores, manifeste superat saltem moraliter vires naturales hominis hoc doctrinae corpus docentis, vel plurium hominum illud idem docentium firmissime et sine ulla divisione inter se. Ad minus evidens est moralis impossibilitas, sine supernaturali auxilio, constituendi hanc doctrinam quoad summam veritatum naturalium religionis, et tam convenienter ordinand mysteria tanquam supernaturalia propositas.

« Moraliter enim impossible est, ait Card. Zigliara [3], ut homo qui ex suo loquitur.

[1] Cf. S. Thomas I.a II.ae q.98, a. 1 Utrum lex vetus fuerit bona : « Sicut doctrina ostenditur esse vera ex hoc quod consonat rationi : ita etiam lex aliqua ostenditur esse bona ex hoc quo consonat rationi rectae. Lex autem vetus rationi consonabat quia concupiscentiam reprimebat... ipsa etiam omnia prohibebat, quae sunt contra rationem. Unde manifestum est quod bona erat... sed erat imperfecta». — I.a, II.ae, q. 117, a. 1 : « Lex autem nova est lex perfectionis, quia est lex charitatis... inclinat ad virtutis opera agenda propter amorem virtutis, non propter aliquam poenam aut remunerationem extrinsecam... et dicitur habere promissa spiritualia et aeterna, quae sunt obiecta virtutis, praecipue charitatis ».

Divina doctrina dicitur aqua viva triplici ratione : scilicet quia infirmos sanat, inquinatos mundificat, et sitientes satiat (S. Thomas in Isaiam, 55 fine).

Dicitur etiam vinum triplici ratione : scilicet quia pungit arguendo, inflammat accendendo, et inebriat consolando (Ibid).

Dicitur etiam lac triplici ratione, propter pulchritudinem, propter dulcedinem et propter sumendi facilitatem (Ibid).

[2] C. *Gentes* l. IV, procmium. — II.a, II.ae, q. 1, a.7 : « Ita se habet in doctrina fidei, articuli fidei, sicut principia per se nota in doctrina, quae per rationem naturalem habetur. In quibus principiis ordo quidam invenitur, ut quaedam in aliis simpliciter contineantur ; sicut omnia principia reducuntur ad hod, sicut ad primum : impossibile est simul affirmare et negare, ut patet per Philos. in IV Met. Et similiter omnes articuli implicite continentur in aliquibus primis credibilibus ; scilicet ut credatur Deum esse et providentiam habere circa hominum salutem... ».

[3] C. Zigliara, O. P., *Propaedeutica ad sacram Theologiam*, l. II, c. IX, n. IV. Item

hoc est ex lumine rationis semper et in omnibus veritatem assequatur, nam quamdoque labitur in errorem, saepe etiam fluctuat inter oppositas opiniones, et contradictionibus implicatur. Ubi autem veritas semper existit, ubi nulla oppositio existit in iis quae sive ab uno, sive (quod etiam mirabilius est) a pluribus dicuntur, qui ex divina inspiratione se loqui affirmant, signum est doctrinam non ex homine sed ex Deo esse, praesertim si praedicatio sit de altissimis Dei mysteriis ».

Ex bonitate etiam huiusce doctrinae manifestum est eam ex spiritu malo non esse ; quod confirmatur ex comparatione cum superstitionibus quae vilissimam de Deo aestimationem commendant.

Confirmatur argumentum si Apostoli ita gaudeant abundantia sapientiae, ut omnes adversarii non possint resistere et contradicere. Unde S. Paulus, I, ad Cor. XII, 8, inter gratias gratis datas ponit primo *sermonem sapientiae* dum dicit : « Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae, alii autem sermo scientiae secundum eumdem Spiritum, alteri fides in eodem Spiritu, alii gratia sanitatum in uno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum ». [1].

b) DOCTRINA QUOAD MODUM PRAEDICATIONIS. — Hoc pertinet ad « gratiam sermonis », quae datur ut veritas divina pateat, delectet ac moveat, id est ut illuminet intellectum, pie delectet affectum, et efficaciter moveat voluntatem ad mandata Dei implenda [2].

1° *Quoad illuminationem* mirabilis est harmonia, si altissimma mysteria *summa auctoritate* simul ac *simplicitate et humilitate* docentur, modo accomodato intelligentiae omnium hominum diversorum temporum et gentium. E contra philosophi saepius de altissimis loquuntur probabiliter tantum et modo tam abstracto ut a solis sapientibus intelligi possint, in illis frequenter deest simplicitas et humilitas. Item nec vera illuminatio procedit a falsa religione, quae vel ad deliramenta falsi mysticismi tendit aut ad naturalismum inclinatur, et gratiam cum natura conciliare nequit.

2° Mirabile est etiam quod praedicatio fidei, *sua unctione sancte delectet*, quamvis *ardua praecepta austere* proponat. Debite malas peccatoris inclinationes offendit, et tamen cor illius profunde allicit, eique pacem affert Haec intima conciliatio maximae unctionis et austeritatis speciale Dei auxilium denotat. — E contra falsae religiones quodam

GONET, *Clypeus thomist. Theol.* (de Fide, disp. I, a. 8, 52), SUAREZ, *de fide*, disp. IV Sect, III ; et generaliter apologetae et exegetae catholici.

[1] II.ae gratie gratis datae explicatur a S. Thoma I.a II.ae, q. 111, a. 4 : II.a II.ae q.17 176, 177, 178 et in I Cor., XII lect. 2. — In primo loco citato ad 4, dicit : « *Sapientia et scientia* non computantur inter gratias gratis datas, secundum quod denumerantur inter dona Spiritus Sancti, prout scilicet mens hominis est bene mobilis per Spiritum Sanctum ad ea quae sunt sapientiae et scientiae ; sed *computantur inter gratias gratis datas*, secundum, quod important quamdam *abundantiam scientiae* et sapientiae, ut homo possit non solum in se ipso recte sapere de divinis, sed etiam alios instruere, et contradicentes revincere. Et ideo inter gratias gratis datas signanter ponitur *sermo sapientiae* et *sermo scientiae* ». — Ad 2[m] « Item *fides* non numeratur inter gratias gratis datas secundum quod est quaedam virtus iustificans hominem in se ipso, sed secundum hoc, quod importat quamdam supereminentem certitudinem fidei, ex qua homo fit idoneus ad instruendum alios de his, quae ad fidem pertinent ». — Propterea dicit Jesus discipulis suis : « *Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri* » Luc. XXI, 15.

[2] Cf. S. THOMAM, II.a, II.ae, q. 177, a. 1. Utrum in sermone consistat aliqua gratia gratis data.

falso pietatis sensu placent, non imponunt difficiles obligationes, mortificationem, non « mittunt gladium » contra spiritum erroris et mali nec veram pacem interiorem afferunt ; placent hominibus ad favorem humanum consequendum, non ad gloriam Dei laborant. Si quandoque, ut Montanismus et Iansenismus, austeritatem immoderatam commendant, unctione carent, et destruitur harmonia.

3° Denique *efficacia* sermonis extraordinaria apparet, si innumerabilis turba non solum simplicium sed sapientissimorum hominum, contemptis visibilibus, ad invisibilia et *altissima* efficaciter movetur, non obstantibus innumeris impedimentis, et quandoque, inter persecutorum tyrannidem. Augetur signum si haec doctrina *perenniter suam influentiam conservat*, aliis autem doctrinis pereuntibus.

c) DOCTRINA QUOAD ORIGINEM SUAM. — Perficitur argumentum, et manifestari potest non solum moralis sed psysica impossibilitas originis naturalis huiusce doctrinae, si historice constat eam *absque praeparatione humana* apparuisse. scilicet nec ab humano ingenio docentis elaboratam, nec per eclectismum ex aliis conflatam. Ideo S. Thomas ponit supra miracula physica, ut quid «mirabili, quod simplices, (ut Apostoli) dono Spiritus Sancti repleti, summam sapientiam et facundiam in instanti consequerentur » [1]. Haec *novitas* insuper concilianda est cum summa *antiquitate* religionis, quia non potest esse nisi una religio divina pro omnibus hominibus.

Hoc autem historice verificabitur in Christo dicente : « Non veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere » cf. infra l. II, c. VII, expositionem historicam huiusce motivi et aliorum similium).

Hic modus excellens docendi denotat specialem interventionem Dei, « qui utitur lingua hominis quasi quodam instrumento, ipse autem est, qui perficit operationem interius » [2].

Additur novum signum si praedicatores fidei subito « incipiunt loqui variis linguis » ab eis penitus ignotis, et refertur in Act., II [3].

Obiectio : Praedictum argumentum non est scientificum. — *Resp.* : non pertinet ad aliquam particularem scientiam, ut est physica aut psychologia, sed ad sapientiam seu supremam scientiam, quae versatur circa altissimas causas, ut aiebat Aristoteles (Met. l. I, c. 1.). Aliis verbis, secundum terminologiam S. Augustini, non pertinet ad rationem inferiorem sed ad superiorem.

Inst. : Si doctrina aliqua proponit mysteria supernaturalia, hoc ipso est obscura et indiget ut miraculis confirmetur. Ergo in se ipsa non est motivum credibilitatis.

Resp. : adest motivum credibilitatis 1° in puritate et excellentia huiusce doctrinae, prout perfectissime tradit veritates omnes religionis naturalis, superans omnia systemata philosophica et omnes alias religiones. 2° etiam quoad mysteria supernaturalia obscura, prout *haec obscuritas essentialiter differt ad obscuritate divagationis et incohaerentiae*, sed suo modo illuminat omnes animas bonae voluntatis et eas perenniter ad bonum movet [4].

[1] C. GENTES, l. I, c. 6. — Hoc est mirabilius quoad se, et quoad sapientes, non forte quoad omnes homines, quia multi ad sensibilia nimis inclinati magis admirantur miracula sensibilia.

[2] S. THOMAS, II.a, II.ae, q. 177, a. 1, citat verbum S. Gregorii : « Nisi corda auditorum Spiritus Sanctus repleat, ad aures corporis vox docentium incassum sonat ».

[3] S. THOMAS, II.a, II.ae, q. 176, de dono linguarum.

[4] Cf. I COR. II, 4.

Mirabile signum est in intima unione huiusce obscuritatis cum harmonia mysteriorum inter se, in conciliatione summae altitudinis et summae simplicitatis, ita ut profunda Dei tradantur parvulis [1].

Ideoque haec doctrina nobis apparet obscura, non propter defectum veritatis et cohaerentiae, sed propter suam nimiam sublimitatem et claritatem. Prout est essentialiter supernaturalis, altior est miraculis, quae sunt solum effective supernaturalia, et proinde nimis alta est ut sit nobis intrinsece evidens, quasi lux nimis spendida superans vires intellectus nostri, sicut splendor solis superat oculum noctuae.

Haec sublimitas doctrinae apparet quidem praesertim sub interna illuminatione Spiritus Sancti, sed etiam sola ratione cognosci potest in suis effectibus. Ratio ex se sola absque interno lumine fidei non attingit formaliter veritates supernaturales revelatas, cognoscit litteram Evangelii non spiritum, attamen potest cognoscere quosdam mirabiles effectus veritatis supernaturalis, sicut omnes considerantes mansuetudinem, humilitatem, charitatem, fortitudinem Christi, videbant quasi radios eius vitae supernaturalis. Proinde multi rationalistae, ut Renan, fatentur : nemo proposuit nec proponere poterit doctrinam altiorem Christi doctrina. Et ministri pharisaeorum dixerunt de Christo : « Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo » Ioan., VII, 46.

Propterea, etsi convenientissimum sit quod doctrina supernaturalis confirmetur per miracula sensibilia, iam in eius puritate et sublimitate invenitur quoddam signum suae originis divinae ; imo inter circumstantias quibus dignoscitur verum miraculum a falso, citatur communiter bonitas doctrinae, in cuius confirmationem hoc miraculum patratum est. Itaque, sine circulo vitioso, *quod remanet obscurum in doctrina, confirmatur per miraculum, et bonitas evidens doctrinae confirmat veritatem miraculi*, sic spirituale et sensibile sese adiuvant, ut intellectio et sensatio, secundum commune axioma « causae ad invicem sunt causae, in diverso genere ».

2° ***Sanctitas maxima ac evidens fundatoris, apostolorum et martyrum religionis.*** — Novum signum habetur in hac sanctitate si sit maxima et evidens, quia non potest esse sine *speciali interventione Dei.* Sanctitas enim est virtus importans perfectam munditiam a terrenis ac firmissimam unionem cum Deo, et ordinans omnes actus virtutum ad Deum [2]. Atqui ordo agentium debet correspondere ordini finium. Ergo sanctitas non potest esse sine Dei auxilio [3], et sanctitas extraordinaria est a Deo extraordinarie in mundum interveniente.

Haec autem sanctitas manifeste apparet in exercitio heroico [4] omnium virtutum. « Virtus communis perficit hominem humano modo, *virtus autem heroica* supra humanum modum. Quando enim fortis timet ubi est timendum, istud est virtus ; sed si non timeret, esset vitium. Si autem in nullo timeret confisus Dei auxilio, ista virtus esset supra humanum modum, et istae virtutes vocantur divinae » [5].

Iuxta Benedictum XIV, (de *Canonizatione Sanctorum*, l. III c. 21) *quatuor requiruntur ut virtus heroica possit dici probata* : 1° quod materia sit *ardua*, supra communes vires hominum, 2° quod actus adim-

[1] Cf. Ratth., VII, 29.
[2] S. Thomas, II.a, II.ae, q. 81, a. 8, c. et ad 1.
[3] I.a, II.ae, q. 109, a. 6.
[4] Cf. Benedictum XIV, *De Servorum Dei beatificatione*, l. III, c. XXI et sqq. *de Virtute heroica.* — S. Thom., in *Ethic.*, l. VII, lect. 1.
[5] S. Thomas, *in Matth.*, c. V, principio.

pleantur *prompte*, facile, 3° *delectabiliter*, 4° nec solum semel aut raro sed *frequenter*, occasione data (Quoad Sanctitatem Christi, vide infra, l. II, c. VI).

S. Thomas dicit : « quaedam sunt virtutes iam assequentium divinam similitudinem, quae vocantur virtutes iam purgati animi : ita scilicet quod prudentia sola divina intueatur ; temperantia terrenas cupiditates nesciat : fortitudo passiones ignoret ; iustitia cum divina mente perpetuo foedere societur, eam scilicet imitando ; quas quidem virtutes dicimus esse beatorum, vel aliquorum in hac vita perfectissimorum » [1]. Item dicitur de heroicitate fidei, spei, charitatis.

Verbi gratia S. Ludovicus Bertrandus inter gravissima pericula tranquillus stat, et dum cognoscit se assumpsisse venenum sibi latenter oblatum quietus remanet, ac solum in Deo confidit. Inter acerbissimos dolores non lamentatur sed dicit : « Domine, hic ure, hic seca, ut in aeternum parcas ». — Alius sanctus sacerdos post falsam accusationem atrocis sceleris, suspensus est a suo episcopo, et statim ante Crucifixum gratias egit, tanquam talis gratiae indignus. — Sanctus levita Vincentius assumptus ex equuleo, atque ad patibulum raptus, moras carnificum arguendo ad poenam alacriter proberabat. Intrepidus itaque candentis ferri machinam ultro conscendit : ac means immotus, erectis in caelum luminibus, Dominum precabatur [2] (cf. alia exempla virtutis heroicae apud Benedict. XIV, loc. cit.).

« *Martyrium* autem inter omnes actus virtuosos maxime demonstrat perfectionem charitatis ; quia tanto magis ostenditur aliquis aliquam rem amare, quanto pro ea rem magis amatam contemnit, et rem magis odiosam eligit pati. Manifestum est autem quod inter omnia alia bona praesentis vitae maxime amat homo ipsam vitam, et e contrario maxime odit ipsam mortem, et praecipue cum doloribus corporalium tormentorum ; quorum metu etiam bruta animalia a maximis voluptatibus abstrahuntur, ut Aug. dicit in lib. 83 QQ. (q. 36). Et secundum hoc patet, quod martyrium inter caeteros actus humanos est perfectius secundum suum genus, quasi *maximae charitatis signum*, secundum illud Ioann. XV « Maiorem charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis » [3].

Propterea « *martyr* dicitur quasi *testis fidei christianae* per quam nobis visibilia pro invisibilibus contemnenda proponuntur, ut dicitur ad Hebr. XI, 39 » [4]. « Nullus enim potest praesentia contemnere nisi propter spem futurorum bonorum. Per contemptum enim principaliter vincitur mundus. Et ideo, quia fides ostendit nobis invisibilia, propter quae contemnitur mundus, ideo vincit mundum fides nostra » [5].

Ut autem melius discernatur vera virtus heroica a Deo proveniens a falsa eius apparentia, praeter quatuor conditiones supradictas, *con-*

[1] S. Thomas, I.a, II.ae, q. 61, a. 5 (Virtutes purgatoriae possunt esse heroicae, sed heroicitas apparet praesertim in virtutibus purgati animi). Cf. Bened, XIV, loc. cit.
[2] Cf. Ruinart, *Acta martyrum sincera*, ed. Veron, 1731, p. 325. Vide ibidem Acta S. Perpetuae, S. Felicitatis, S. Polycarpi, S Ignatii etc. Haec sunt infra exponenda. II, c. IX, a. 2.
[3] II.a, II.ae, q. 124, a. 3.
[4] II.a, II.ae, q. 124, a. 4.
[5] S. Thom., *in Ep. ad Hebr.* XI.

sideranda est connexio virtutum in prudentia et in charitate. Videmus enim aliquem ex naturali complexione, vel ex aliqua consuetudine esse promptum ad opera fortitudinis, qui tamen non est promptus ad opera mansuetudinis, natura enim determinatur ad unum ; sed quod aliquis habeat simul et excellenter omnes virtutes etiam eas quae inter se maxime distant, ut summam fortitudinem et summam mansuetudinem, perfectum amorem veritatis et iustitiae ac simul maximam erga errantes misericordiam, hoc esse nequit absque extraordinario auxilio Dei, qui solus in sua simplicitate perfectiones maxime diversas eminenter continet, et eas in anima humana intime unire potest. In hac connexione, mirabilis est harmonia, secundum quam « charitas patiens est, benigna est, charitas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati ; omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet » I Cor., XIII, 4.

Propterea Benedictus XIV, op. cit. l. III, c. 21 dicit : « Si in gentilibus verae virtutes morales reperiri possunt, nil prohibere videtur, quin etiam ad gradum heroicum, spectata rei natura, pertingere possint. Verum cum ad constituendum verum heroem collectio omnium virtutum moralium requiratur, quotquot autem inter gentiles propter alicuius virtutis moralis excellentiam herois nomen consecuti sunt, aliis ut plurimum virtutibus caruerint et vitiis inservierint, neminem ex illis *stricte heroem* fuisse statuendum est, ut lato calamo probant Cardinales de Lauraea, et de Aguirre, et latissime Theophilus Raynaudus »[1].

Mirabilis igitur harmonia invenitur in praedicatore fidei dum hic in nemine Dei loquitur summa auctoritate, « tanquam potestatem habens »[2], « non persuasibilibus humanae sapientiae verbis »[3] et simul cum maxima humilitate, sine iactantia, cum sinceritatis expressione, zelo Dei, maxima charitate erga proximum, sine timore, sed cum fortitudine invincibili in persecutionibus et simul cum mansuetudine, ita ut *oret pro persecutoribus*. Ex hoc habetur signum praesentiae Dei in illo, nam haec mirabilis harmonia heroicarum virtutum valde inter se diversarum absque speciali Dei auxilio existere nequit[4].

Non potest negari valor talis signi sine evidenti malitia et perversitate, qualis

[1] Cf. S. Thomam, I.a, II.ae, q. 65, a. 1 et 3. De connexione virtutum in prudentia et in charitate — cf. Bened. XIV, loc. cit.

[2] Matth., VII, 29.

[3] I Cor., II, 4.

[4] S. François de Sales (IIe Semron sur la Visitation, explication du *Magnificat*) : « L' union d' une très haute charité et d' une très profonde humilité est tres admirable ; parce que ces deux vertus sont si éloignées l' une de l'autre, qu' il semble qu'elles ne se pourraient jamais recontrer dans une même âme, d'autant que la charité élève l'âme. Et plus elle croist, plus elle va la rehaussant par dessus tout ce qui n'est point Dieu. L' humilité fait tout le contraire ; car elle rabaisse l'âme au dessous d'elle-même et de toutes es créatures ; cette vertu ayant cela de propre, que plus elle est grande, plus elle rabaisse l'âme dans laquelle elle est.

« Voyez donc, je vous prie, les extremités de ces deux vertus, et je m'assure que vous direz : Comment est-il possible d' unir et conjoindre par ensemble l' humilité avec la charité ? C'est une chose qui naturellement est impossible ; aussi nul autre que Notre Seigneur ne pouvait faire l' union de ces deux vertus, et il a montré la grandeur incomparable de son pouvoir, en unissant des choses si éloignées ». Connectuntur sicut in arbore profundior radix et ramus altissimus et fecondissimus.

fuit in pharisaeis ; sed tunc negantes ipsi fiunt novum signum, nam per suam evidentem malitiam probant sufficientiam praedictorum signorum (cfr. Act. Apost. IV, 16).

E contra in fundatoribus et praedicatoribus falsarum religionum et sectarum substituitur firmitati fidei fanatismus sine charitate, vel charitati liberalismus sine vera fide. In falsis prophetis est ostentatio sine humilitate, vel indebitum obsequium sine dignitate, in difficultatibus ira vel temeritas sine mansuetudine, pusillanimitas sine fortitudine.

Obiectio : Sanctitas indiget confirmari per miracula, ergo secundum se non est motivum credibilitatis.

Resp. : Sanctitas eminens ut apparet praesertim in martyrum constantia iam secundum se est signum, prout manifeste ab ipso Deo provenit. Attamen magis certificatur sanctitas dum confirmatur per miracula ; imo sese confirmant ad invicem, sine circulo vitioso, prout causae sunt ad invicem causae in diverso genere. Quod remanet obscurum in sanctitate confirmatur per miraculum, et quod iam evidens est in sanctitate confirmat veritatem miraculi et excludit possibilitatem praestigii.

2a *obi.* : Sed videtur quod aliquis absque perfecta charitate, imo sine charitate possit se martyrio offerre. Dicit enim S. Paulus I Cor., XIII, 3. « Si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest ». Et plures per fanatismum mortui sunt inter tormenta in diversis religionibus et sectis, imo milites sine speciali Dei auxilio immanitates belli sustinent.

Resp. : S. Thomas : « in operibus virtutum duo sunt attendenda, scilicet *id quod fit*, et *modus faciendi*. Sic ergo dicendum est, quod hoc opus quod est offerre se martyrio, vel etiam martyrium sufferre, potest facere non solum charitas perfecta, sed etiam ille qui caret charitate. Sed charitas perfecta hoc facit prompte et delectabiliter, sicut patet de Laurentio et Vincentio, qui in tormentis hilaritatem ostenderunt. Hoc autem non potest facere charitas imperfecta, vel etiam ille qui charitate caret »[1]. Item supernaturalis fortitudo distinguitur a naturali et a fanatismo, per connexionem virtutum, prout comitatur charitate, humilitate, oratione pro persecutoribus (cf. Benedict. XIV, *op. cit.*, l. III, c. XX. De falsis martyribus). Quoad expositionem argumenti ex martyrum constantia, vide infra, l. II, c. IX.

3o ***Admirabilis propagatio religionis.*** — Vis huiusce argumenti sic exponitur a S. Thoma : C. Gentes, l. I, c. 6 :

« Non armorum violentia, non voluptatum promissione, et, quod est mirabilissimum, inter persecutorum tyrannidem, innumerabilis turba non solum simplicium sed etiam sapientissimorum hominum ad fidem christianam convolavit ; in qua omnem humanum intellectum excedentia praedicantur, voluptates carnis cohibentur, et omnia quae in mundo sunt haberi contemptui docentur. Quibus animos mortalium assentire et *maximum miraculum* est, et manifestum divinae inspirationis opus, ut contemptis visibilibus, sola invisibilia cupiantur . . . Haec autem tam mirabilis mundi conversio ad fidem christianam indicium certissimum est praeteritorum signorum (id est miraculorum), ut ea ulterius iterari necesse non sit, quum in suo effectu appareant evidenter. Esset autem onibus signis mirabilius, si, ad credendum tam ardua, et operandum

[1] S. Tomas, *Quold;* IV, a. 19. Cf. etiam Benedictum XIV, *op. cit.*, l. III, c. XI ad XX, de martyrio.

tam difficilia, et ad sperandum tam alta, mundus absque mirabilibus signis inductus fuisset a simplicibus et ignobilibus hominibus...

« Hi vero, qui sectas errorum introduxerunt, processerunt via contraria, ut patet in Mahumete, qui, carnalium voluptatum promissis, ad quorum desiderium carnalis concupiscentia instigat, populos illexit. Praecepta etiam tradidit promissis conformia, voluptati carnali habenas relaxans, quibus in promptu est a carnalibus hominibus obediri... Dixit se in armorum potentia missum ; quae signa etiam latronibus et tyrannis non desunt. Ei etiam non aliqui sapientes in rebus divinis, et de divinis et humanis exercitati, a principio crediderunt, sed homines bestiales in desertis morantes, omnis doctrinae divinae prorsus ignari, per quorum multitudinem alios, armorum violentia, in suam legem coëgit ».

Ut valor huiusce argumenti appareat, manifestanda est *absoluta disproportio* inter hanc mirabilem mundi conversionem et causas naturales, insistendo *in altitudine finis obtenti, in impedimentis et in infirmitate naturali apostolorum*, secundum illud S. Pauli I Cor., I, 25 : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Quae stulta sunt mundi eligit Deus, ut confundat sapientes ; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia. Et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret ; ut non glorietur omnis caro in conspectu eius ... Ut quemadmodum scriptum est : qui gloriatur, in Domino glorietur ». II Cor., IV, 7 : « *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus ; ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis* ». Hoc est attente notandum : remanet infirmitas in instrumento Dei, ut melius manifestetur supernaturalitas interventionis divinae.

Insuper arguendum est ex hoc quod *vitalitas Ecclesiae non minuitur sed augetur inter persecutiones*; secundum illud Domini : « Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam ... beati estis cum maledixerint vobis homines et persecuti vos fuerint ... propter me. Gaudete et exultate, quoniam merces vetra copiosa est in caelis », Matth., V, 11.

Quoad historicam expositionem huiusce argumenti, vide infra, l. II, cap. IX.

4º ***Fecunditas religionis in omnibus bonis.*** — Haec fecunditas consideranda est quoad individuum, familiam, societatem.

a) *quoad individuum*, prout intellectus eius liberatur ab erroribus circa Deum, mundum et animam, voluntas autem a pessima corruptione paganismi.

b) *quoad familiam*, prout instaurata est dignitas uxorum, protectio et educatio puerorum, prout servitutis rigor temperatus est ac paulatim extinctus.

c) *quoad societatem*, prout promota est legitima auctoritas in Deo fundata, et simul debita libertas, charitas, ius gentium. Sic vitatur tyrannis et licentia, confusio communismi et separatio individualismi, ac statuitur harmonia individuorum et societatis.

d) *ex omnibus operibus misericordiae* et beneficientiae, arguendum est, prout verificatur verbum Christi (Luc., VI, 36) : « Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est » et illud Pauli « Quis infirmatur et ego non infirmor ? » (II Cor., XI, 29). — « Induite vos, sicut dilecti Dei, viscera misericordiae » (Col. III, 12).

Ad manifestationem huiusce signi distinguenda est virtus misericordiae a commiseratione sensibili inefficaci ; haec passio sensibilis invenitur saepe in formidolosis, misericordia e contra supponit bonitatem et fortitudinem, est manifestatio boni per suiipsius diffusionem ; unde S. Thomas dicit : est maxima virtus, prout « ad eam pertinet quod aliis effundat, et quod plus est, quod defectus aliorum sublevet. Et hoc maxime superioris est. Unde et *misereri ponitur proprium Deo*, et in hoc maxime dicitur ei omnipotentia manifestari »[1]. In misericordia enim manifestatur *inclinatio supremi ad infirmum*, et summa bonitas ac omnipotentia Dei prout « Deus adeo omnipotens est et bonus ut benefaciat etiam de malo »[2]. Unde maxima misericordia in aliqua religione est signum divinae eius originis.

Vis huiusce argumenti magis apparet si in una sola religione haec fecunditas in omnibus bonis invenitur, ut historice constat : Vide infra, l. II, cap. IX.

Unde in adnotationibus in primum schema prosynodale Conc. Vaticani legitur : « Ad solam Ecclesiam catholicam pertinet motivorum credibilitatis continuatio perennis in mirabili propagatione et conservatione religionis christianae, *in eiusdem effectibus quam certis tam mirandis omnesque naturales causas excedentibus* in martyriorum modo ac multitudine et (morali continuatione) perpetua charismatum manifestatione »[3].

Christus ipse hoc signum indicavit, dicens : « *Omnis arbor bona fructus bonos facit : mala autem arbor malos fructus facit* » Matth., VII, 17. Et S. Paulus scripsit ad Corinthios : « Ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur ... Numquid egemus commendatitiis epistolis ad vos aut ex vobis ? *Epistola nostra vos estis*, scripta in cordibus nostris, quae scitur et legitur ab omnibus hominibus : manifestati quod *epistola estis Christi*, ministrata a nobis, et *scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi* : non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus » II Cor., II, 17 ; III, 1-3. — Conversio enim Corinthiorum ad Christum nota erat omnibus, et exemplo erat conversioni aliorum.

In his sanctis effectibus apparet finis religionis (prout finis, qui prior est in intentione, est ultimus in executione) ; manifestatur etiam causa divina religionis, secundum axioma : ordo agentium debet correspondere ordini finium.

5º ***Catholica unitas.*** — Novum argumentum habetur ex catholicitate seu universalitate religionis (ex parte causae materialis, seu membrorum), et ex eius unitate (ex parte causae formalis) ; convenit has duas notas per modum unius accipere apologetice, prout unitas eo mirabilior est quo universalior est Ecclesia.

Si enim homines omnium temporum et omnium gentium a barbaris ad urbanos, *non obstante profunda diversitate et oppositione linguarum, inclinationum, conceptionum, regiminum* etc., in unitate fidei, spei, charitatis, regiminis ecclesiastici et cultus coadunantur, ita ut numquam dogmata adulterentur propter utilitates particulares alicuius nationis, nec essentialia principia regiminis ecclesiastici revocentur propter saecularis potestatis exigentias, hoc est signum interventionis Dei,

[1] S. THOMAS, II.a, II.ae, q. 30, a. 4. *De Misericordia*.
[2] I.a, q. 2, a. 3, ad 1 : et S. AUGUSTINUS hic citatus.
[3] *Acta Conc. Vatic., Collect. Lacensis*, t. VII, p. 352. Eodem loco citatur AG. (*De Utilitate credendi*, c. 17 ; *ad Volusian*, ep. 137, n. 15 sqq.).

qui solus in tanta diversitate hanc intimam unitatem producere et conservare potest [1].

Quod melius apparet ex variatione sectarum, quae extendi nequeunt sine adulteratione suorum dogmatum et indigna subordinatione saeculari potestati. Veritas divina e contra manifestatur in hoc quod nulli etiam potentissimo indebite subordinatur (Cf. infra, 1, II. c. IX.

Unde Pius IX enumerans signa verae fidei, dicit: «haec fides... salutares proferens Christi leges, ac maiores in dies ex crudelissimis ipsis persecutionibus vires acquirens, universum orbem terra marique, a solis ortu usque ad occasum, uno Crucis vexillo pervasit, atque idolorum profligata fallacia, errorum depulsa caligine triumphatisque cuiusque generis hostibus, omnes populos, gentes, nationes, utcumque immanitate barbaras ac indole, moribus, legibus, institutis diversas, divinae cognitionis lumine illustravit, atque suavissimo ipsius Christi iugo subiecit, *annuntians* omnibus *pacem, annuntians bona*» [2].

6° ***Invicta stabilitas religionis.*** — Confirmantur denique praedicta argumenta ex invicta stabilitate religionis, quae proponitur ut revalata. Nam in mundo omnia moventur, generatio unius est corruptio alterius, non solum in ordine physico, sed etiam in ordine sociali, et politico, apparent et evanescunt nationes, formae politicae, imo religiones et systemata philosophica, *omnia paulatim crescunt, florent et obsolescunt*; «praeterit enim figura huius mundi» [3]. Proinde plures hodie definiunt historiam religionum, historiam earum formationis, evolutionis et occasus.

Si e contra una sola religio eadem semper manet, indefectibilis, invicta in sua stabilitate, *non obstantibus innumeris impedimentis et causis ruinae*; si servatur sine transformatione in suis dogmatibus, praeceptis, in suo regimine; si insuper *in hac immutabilitate remanet vivens, ita ut semper renovetur inventus eius*; si v. g. «crescit vehementerque proficit totius Ecclesiae intelligentia sed in eodem dogmate, in eodem sensu, eademque sententia» [4]; tunc in ea est signum divinae suae originis, in ea enim invenitur participatio extraordinaria immutabilitatis divinae, quae est immutabilitas non mortis sed vitae. Tunc verificatur illud Christi: «Caelum et terra transibunt; verba autem mea non praeteribunt» [5]. «Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam» [6] «(Deus est) qui replet in bonis desiderium tuum: renovabitur ut aquilae iuventus tua» [7].

[1] S. THOMAS *in de Trinitate Boetii*, q. 3, a. 3. Utrum fides christiana convenienter nominetur catholica vel universalis: «Merito catholica nominatur, utpote a cuiuslibet conditionis hominibus recepta». Si vero obiicitur: fides christiana a multis non recipitur, ergo non est universalis, S. Th. respondet ibid. ad 5: «Christiana fides non dicitur catholica, vel universalis propter singula generum, sed propter genera singulorum, quia ex omni conditione hominum ei aliqui adhaeserunt».

[2] DENZINGER, *Enchiridion*, n. 1638.

[3] I COR ..., VII, 31.

[4] CONC. VATIC., Denz. 1800.

[5] MATTH., XXIV, 35.

[6] MATTH., XVI, 18.

[7] PS. 102, 5.

Religiones autem falsae et sectae aut remanent in *immobilitate mortis*, sine vita, ut Islamismus, *aut perpetuo variantur* secundum continuam accommodationem indebitis saeculi exigentiis, et ad naturalismum seu ad religionis negationem tendunt, ut apparet in protestantismo [1]. (Cf. infra l. II, c. IX).

Conclusio. — Ex his omnibus motivis religioni intrinsecis simul sumptis habetur argumentum irrefragabile. Si enim religio in qua inveniantur haec omnia signa (sublimitatis doctrinae, sanctitatis, admirabilis propagationis, fecunditatis in omnibus bonis, catholicae unitatis, et invictae stabilitatis) non esset a Deo, esset effectus sine causa, sine ratione essendi, nam haec omnia bona non possunt provenire nisi a fonte omnium bonorum.

Nec dici potest hanc religionem esse a Deo mediate secundum evolutionem naturalem sensus religiosi, sicut scientiae humanae sunt mediate a Deo ut est auctor intelligentiae nostrae. Etenim *praedictae notae sunt extraordinariae* et *manifestant interventionem Dei extraordinariam*. Insuper haec religio sese proponit ut supernaturaliter revelatam, et semper affirmat hanc supernaturalem revelationem esse fontem totius suae veritatis, fortitudinis, fecunditatis. Si igitur haec revelatio supernaturalis esset ficta, omnia bona superius enumerata fundarentur in mendacio, aut in illusione, quod est impossibile, nam effectus reales supponunt causam realem et non fictam, effectus boni causam bonam, effectus supernaturales causam supernaturalem.

Nec denique dicatur haec omnia bona provenire a naturali sensu religioso, concomitante errore vel illusione; nam sola ratione manifestum est quod Deus omnipotens infinite bonus, verax, iustus, providens permittere nequit haec omnia signa et bona inveniri in aliqua religione proposita ut a Deo revelata, et quae de facto non esset a Deo revelata. Deus non potest permittere humanum genus invincibiliter decipi in his quae sunt de necessitate salutis, et hoc permisisset si haec omnia praedicta signa coniungerentur cum ficta revelatione. Unde etiamsi non essent miracula sensibilia [2], sed solum miraculum morale mirabilis vitae Ecclesiae iam verum esset verbum Richardi a S. Victore; «Nonne cum omni confidentia Deo dicere poterimus; Domine si error est, a te ipso decepti sumus; nam ista in nobis tantis signis et prodigiis confirmata sunt et talibus, quae nonnisi a te fieri possunt?» [3].

Obiectio modernistarum. Vitalitas religionis quae superat omnia impedimenta, adversarios, insectationes et pugnas, et trahit ad se quidquid doctrinalium, culturalium, ecclesiasticarum formarum sibi est utile, non potest quidem *plene* explicari secundum leges evolutionis, quamvis hae leges in historia huiusce religionis incolumes appareant. In hac igitur historia *aliquid incogniti* celatur, quod est obiectum dignum experientia religiosa; sed non probatur istud incognitum esse supernaturalem Dei interventionem, forsitan est solum naturalis productio altissimae formae evolutionis religiosae. Ita modernistae [1].

[1] BOSSUET, *Histoire des variations des Eglises protestantes*.

[2] S. THOMAS, *ssodl.* II, a. 6.

[3] RICHARDUS A S. VICTORE, *de Trin.*, l. I, c. 2 (MIGNE, P. L., CXCVI, 891).

[4] Cf. Encyclicam *Pascendi* Pii X, DENZINGER, n. 2101.

Resp.; Modernistae nihil aliud dicere possunt, propter sua praeiudicata agnostica. Dubitant enim de valore ontologico et trascendenti primorum rationis principiorum ac proinde de valore demonstrationum existentiae Dei essentialiter a mundo distincti, de possibilitate supernaturalis revelationis et miraculi, imo miraculum pro illis non potest esse derogatio legibus naturae sed solum derogatio consuetudinibus subiectivis nostrae cognitionis phaenomenorum naturae. Ideo etiam de miraculo physico apertissimo dicunt; hoc factum non potest plene explicari secundum leges notas, continet aliquid incogniti. Idem dicere debent de mirabili vita Ecclesiae.

Contra illos autem defendimus valorem ontologicum et transcendentem primorum rationis principiorum, valorem demonstrationum existentiae Dei essentialiter a mundo distincti, possibilitatem supernaturalis revelationis, et in capite sequenti defendemus metaphysice miraculi possibilitatem et discernibilitatem. His autem suppositis, argumentum ex mirabili vita Ecclesiae est irrefragabile, ut dicit ipsa Ecclesia, dummodo haec mirabilis vita appareat ut miraculum morale omnes vires creatas excedens.

Sic igitur contra immanentistas, dicendum est: aliqua religio fit credibilis fide divina, non prout apparet conformis exigentiis nostris naturalibus, sed potius prout *superat* has exigentias, et a solo Deo gratis constitui potest. Unde si arguitur ex conformitate huiusce religionis cum aspirationibus nostrae naturae, manifestari debet *tanta conformitas, simul cum gratuitate*, ut a solo Deo produci possit.

§ III. **De relatione horum motivorum cum aliis, et de Apologeticae unitate.** — *A.* secundum fautores methodi immanentiae; *B.* secundum apologeticam traditionalem.

Secundum fautores methodi immanentiae, motiva interna habent primatum, scilicet non solum prioritatem temporis prout disponunt subiectum ad considerationem aliuorum signorum, sede etiam prioritatem valoris, quia sine eis alia motiva remanent nimis partialia et proinde inefficacia; unitas et vis demonstrationis Apologeticae est ordinis practici seu vitae, secundum aspirationes et exigentias actionis humane [1].

Haec conceptio procedit ex semiagnosticismo, qui relicit valorem ontologicum miraculi, ad admittendum solum eius valorem symbolicum, et ex semiimmanetismo, secundum quem adest in nostra natura aliquod desiderium efficax religionis supernaturalis, imo speciatim religionis catholicae, id est desiderium cum exigentia [2].

B. Secundum apologeticam traditionalem subordinatio motivorum credibilitatis sic exprimi potest: 1° motiva interna per se subordinantur externis, sed ad eorum considerationem disponunt, et postea ea confirmant. 2° Inter externa motiva, signa religioni extrinseca, ut miracula et propthetiae, sunt quoad nos facilius cognoscibilia, sed motiva religioni intrinseca sunt quoad se altiora. 3° Denique omnium fortiora sunt maxima miracula intrinsece ad religionem pertinentia, in quibus adimplentur prophetiae et annuntiatur futura beatitudo.

Haec explicatione indigent.

[1] Cf. Blondel, *L'Action* (1893), p. 425-492. — Cf. interpretationem huiusce doctrinae ab A. Valensis propositam in *Dict. Apologétique*, 4 éd., p. 611 (*Immanence*).

[2] Cf. J. de Tonquedec, S. J., *Immanence* (Essai critique sur la doctrine de M. Blondel), 1913, p. 163, 207.

1° ***Motiva interna per se subordinantur exsternis.*** — Aspirationes enim subordinantur religioni in qua satiantur, sicut intelligentia subordinatur veritati obiectivae seu enti, sicut amor subordinatur bono, nam potentia dicitur ad actum, et actus ad obiectum. Unde in philosopia *supremum criterium veritatis debet esse obiectivum* et non subiectivum [1]: ita etiam in apologetica: iudicandum est de rationali credibilitate religionis ut supernaturalis propositae, secundum resolutionem ad motiva externa obiectiva, et non secundum resolutionem ad exigentias subiectivas nostrae naturae. Haec religio insuper, si sit vere supernaturalis, has exigentias superat, et in nobis altiores aspirationes suscitat.

Propterea, ut supra dictum est, motiva interna seiuncta ab externis patent gravissimis illusionibus, nec possunt originem divinam alicuius religionis rite probare.

Contra tendentiam subiectivismi et humanismi in religione, revocandum est verbum quod audivit S. Augustinus: « Cibus sum grandium, *cresce et manducabis me, nec tu me in te mutabis*, sicut cibum carnis tuae, *sed tu mutaberis in me* ». Non debemus iudicare de rebus divinis secundum resolutionem ad nos, sed nosmetipsos secundum resolutionem ad Deum. Haec est proprie sapientia seu scientia per altissimas causas. Item sapientia experimentalis, quae est donum Spiritus Sancti, iudicat omnia relative ad Deum supernaturaliter dilectum.

Attamen motiva interna, ex aspirationibus nostris desumpta, *disponunt* subiectum nondum credens ad considerationem aliorum motivorum; sic habent prioritatem non valoris sed temporis, et ex parte subiecti.

Dicit enim S. Thomas: « sicut finis est prior in intentione, et posterio in esse: ita quanto aliquid est propinquius fini, est prius in proposito ... Secundum hoc dicitur *spes introducere ad fidem*, non quae iam sit, sed *quae proponitur futura*: sicut cum alicui proponitur aeterna bona, primo vult ea, secundo vult eis inhaerere per amorem, et tertio vult sperare ea, et quarto vult credere ea, ut credens possit iam sperare, et amare, et habere ... Sic spes praecedit fidem in proposito sed non in esse » [2]. Unde ex hoc quod religio allicit homines nondum credentes, isti incitantur ad inquirendum an haec religio sit vere divina.

Postea autem motiva interna ex expletione nostrarum aspirationum desumpta *confirmant* alia motiva.

Nam post infusionem fidei et charitatis, sub influxu donorum Spiritus Sancti, fidelis melius experitur profundam pacem, quae ex Evangelio debite cognitio et amato

[1] Card. Zigliara, *Summa Phil.*, I, p. 228 ... de evidentia obiectiva. — Hugon O. P., *Logica*, p. 375-379. Supremum veritatis criterium non potest esse experientia externa, nec conscientia, nec fides caeca, nec interior animi affectus, nec evidentia subiectiva, nec aliqua auctoritas, sed est evidentia obiective spectata.

[2] S. Tomas, III sent., dist. 23, q. 2, a. 5, ad 4. — II.a IIae, q. 17, a. g. Haec analysis S. Thomae continet id quod verum est in moderna methodo immanentiae, sed optime servat obiectivitatem cognitionis nostrae et supernaturalitatem religionis christianae.

procedit, secundum illud Domini: «Spiritus Sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis». Ioan. XIV, 26. Itaque ex experimentali cognitione, a donis Spiritus Sancti procedente, confirmatur evidens credibilitas mysteriorum fidei; haec dona perficiunt secundum quid fidem, sed simpliciter regulantur ab ea, et proinde fides eis altior est [1].

Nec mirum est quod motiva interna se habeant prius ut *dispositio*, et posterius ut *confirmatio*, nam generaliter «sicut dispositio in via generationis praecedit perfectionem ad quam disponit, in his quae successive perficiuntur, ita naturaliter perfectionem sequitur, quam aliquis iam consecutus est; sicut calor, qui fuit dispositio ad formam ignis, est effectus fluens ignis iam praexistentis» [2]. — Item phantasma disponit ad ideam, et postea eam sensibiliter exprimit, non est enim intelligere sine conversione ad phantasmata; similiter emotio seu passio antecedens praecedit volitionem, et postea, eadem volitio utitur passione consequente.

2° *Mirabilis vita Ecclesiae altior est miraculo physico, sed non tam facile cognoscitur.*

Etenim, ut dixerat Aristoteles (Metaph., l. I, c. 2): «Maxime intelligibilia sunt supremae causae ... et difficillima sunt hominibus ad cognoscendum, nam a sensibus sunt remotissima». Aliis verbis: quae secundum se sunt maxime intelligibilia, sunt quoad nos difficilius cognoscibilia, quia cognitio nostra intellectualis a sensibilibus provenit.

S. Thomas applicat istud principium ad ostendendum convenientiam miraculi ut signum revelationis invisibilis. Dicit enim: «naturale est homini ut veritatem intelligibilem per sensibiles effectus deprehendat. Unde sicut ductu naturalis rationis homo pervenire potest ad aliquam Dei notitiam per effectus naturales, ita per alios supernaturales effectus, quae miracula dicuntur, in aliquam supernaturalem cognitionem credendorum homo inducitur» [3]. — «Quia ea quae sunt fidei humanam rationem excedunt, non possunt per rationes humanas probari, sed oportet quod probentur per argumentum divinae virtutis, ut dum aliquis fecit opera, quae solus Deus facere potest, credantur ea quae dicuntur esse a Deo, sicut cum aliquis defert litteras annulo regis signatas, creditur ex voluntate regis processise quod in illis continetur» [4].

Quoad nos proinde in Apologetica, methodus externa-extrinseca est facilior, brevior, tutior. *Facilius* enim simplicibus exponuntur miracula obvia, splendida, ut resurrectio Christi, multorum testimonio firmata, quam characteres quibus excellentia et sublimitas religionis dignoscitur. — Hoc etiam *brevius* est: nam demonstrata veritate religionis revelatae ex miraculo satis evidenti, ut resurrectione Christi, iam patet obligatio eam amplectendi, quin necesse sit exponere mirabilem vitam Ecclesiae per totam historiam, et sublimitatem doctrinae diligenti examine singulorum dogmatum et praeceptorum. — Denique *tutius* est, nam in investigatione factorum sensibilium, ut sunt miracula, minus est periculum errandi quam in scrutanda alicuius doctrinae eximia excellentia, puritate, immunitate ab errore, aut in consideratione effectuum

[1] I.a, II.ae, q. 68, a. 8.
[2] III.a, q. 7, a. 13, ad 2.
[3] II.a, II.ae, q. 178, a. 1.
[4] III.a, q. 43, a. 1. — *C. Gentes*, l. I, c. 6.

moralium huiusce doctrinae; praesertim quia plura dogmata remanent valde obscura ut S. Trinitas, peccatum originale, praedestinatio, aeternitas poenarum. Propterea Concilium Vaticanum ponit inter «externa revelationis argumenta, facta scilicet divina ... *imprimis* miracula et prophetias, quae cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinae revelationis signa sunt certissima, et *omnium intelligentiae accommodata*». Quoad nos enim sunt signa convenientissima.

Quoad se tamen mirabilis vita Ecclesiae est altius motivum, sicut miraculum intellectuale et morale altius est quam miraculum physicum. Unde S. Thomas (C. Gentes, l. I, c. 6) post enumerationem miraculorum sensibilium, videlicet: «in mirabili curatione languorum, mortuorum suscitatione, coelestium corporum mirabili immutatione» addit: «et quod est *mirabilius*, humanarum mentium inspiratione ut idiotae et simplices, dono Spiritus Sancti repleti summam sapientiam et facundiam in instanti consequerentur». Et statim postea de mirabili conversione mundi ad fidem christianam dicit: «quibus animos mortalium assentire et *maximum miraculum* est, et manifestum divinae inspirationis opus, ut contemptis visibilibus, sola invisibilia cupiantur». Concilium Vaticanum dicit etiam mirabilem Ecclesiae vitam esse non solum motivum credibilitatis sed «*magnum* et *perpetuum* motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile». In hac perpetuitate superat omnia miracula proprie sensibilia.

Ideoque animae in vitam spiritualem progredientes, magis ac magis vident hanc mirabilem Ecclesia vitam, et non amplius indigent consideratione miraculorum. Similiter tota ipsa Ecclesiae iam fundata non eodem modo miraculis indiget sicut in sua fundatione, nam ut dicit S. Thomas, C. Gentes, I, 6, «haec tam mirabilis mundi conversio ad fidem christianam indicium certissimum est praeteritorum signorum, ita ut ea ulterius iterari necesse non sit, quum in suo effectu appareant evidenter ... quamvis non cesset Deus, etiam nostris temporibus, ad confirmationem fidei, per sanctos suos miracula operari». S. Ludovicus rex vocatus ut miraculum videret, praeelegit remanere ante sanctissimum sacramentum et in obscuritate fidei iam habitae adorare. Splendor igitur Ecclesiae secundum se superat splendorem miraculi ordinis sensibilis, etsi quoad nos sit minus manifestus.

3° ***Quaenam sint fortiora credibilitatis motiva.*** — Sunt maxima miracula intrinsece ad religionem pertinentia, in quibus adimplentur prophetiae et annuntiantur futura.

Ita *Christi resurrectio*, quae est simul mysterium fidei (resurectio Verbi), miraculum sensibile primi ordinis (gloriosa resurrectio hominis), adimpletio plurium prophetiarum, signum victoriae Christi supra peccatum, cuius mors est consequentia, exemplar Ecclesiae ex persecutionibus vires acquirentis, et pignus futurae beatitudinis omnes nostrae aspirationes explentis et superantis. Propterea de hoc excellenti motivo dicit S. Paulus «si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vetris» I Cor., XV, 17. Si Christus non fuit victor mortis, ergo nec etiam peccati, cuius stipendium est mors. — Ratione vero *perpetuitatis, et quoad nos nunc viventes, mirabilis vita Ecclesiae* superat resurrectionem Christi, et in illa manifestantur resurrectionis effectus: «Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat».

Corollarium de unitate Apologeticae.

Non agitur de unitate alicuius scientiae specifice distinctae a Sacra Theologia, quia, ut dictum est in prolegomenis, Apologetica est

defensivum munus Sacrae Theologiae, quae revelationem defendit, explicat, et ex revelatis conclusiones deducit, Iª, q. 1, a 8.

Unitas autem defensionis fidei seu Apologeticae est *unitas ordinis argumentorum* id est motivorum credibilitatis ; non enim debet esse tantum mechanica iuxtapositio probationum, sed organicus ordo. Hic ordo per se accipiendus est, non relative ad nostras subiectivas aspirationes vel exigentias, ut volunt fautores methodi immanentiae, sed *relative ad finem* ad quem tendit Apologetica, scilicet ad evidentem credibilitatem mysteriorum fidei, prout manifeste ab ipso Deo sunt revelata. Diversae methodi Apologeticae sunt viae ad eumdem finem, ideoque relative ad illum ordinantur.

Obiiciunt fautores methodi immanentiae, vias subiectivismi nimis sequentes : unitas apologeticae accipienda est secundum resolutionem ad internas aspirationes et exigentias, quae apologeticam inquisitionem dirigunt ; imo sine consideratione harum exigentiarum alia argumenta remanerent solum inefficaces partes totius demonstrationis instituendae.

Resp. : ordo agentium correspondet ordini finium [1], ideoque ad perveniendum ad verum finem Apologeticae, scil. ad evidentem credibilitatem mysteriorum fidei [2], agens dirigens demonstrationem apologeticam non debet esse aspiratio vel exigentia naturalis nostrae voluntatis seu actionis, sed est ratio humana sub directione fidei. Exigentia enim naturalis non transcendit ordinem naturale, ratio e contra potest examinare valorem signorum quae ab ipso Deo supernaturaliter praebentur in confirmationem revelationis, sicut etiam manifestat possibilitatem et convenientiam huiusce revelationis supernaturalis, cuius vera notio ab ipso Deo revelante traditur.

Unde primatus seu *prioritas valoris convenit methodo, quae maxime accedit ad finem, scilicet methodo externae.*

Attamen, secundum prioritatem temporis, prius uti possumus methodo interna ad praeiudicia agnostica et naturalistica removenda, quae historicam inquisitionem de miraculis et prophetiis inutilem redderent. Qui enim putant dogmata Christianismi absurda esse, saepe nolunt miracula considerare, et eorum vim negant ne cogantur admittere id quod sibi absurdum aut nimis durum videtur. E contra si lucida expositione prius intellexerint conformitatem principalium saltem dogmatum et praeceptorum Christianismi cum aspirationibus nostris legitimis et supremis, iam desiderare incipient ut agnoscere valeant hujusce religionis veritatem.

Propterea 1° exponenda sunt *motiva interna* ex aspirationibus nostris desumpta, sicut Christus suam praedicationem incepit a *beatitudinibus*, quae aspirationes nostras explent et superant, 2° exponenda est *excellentia et sublimitas doctrinae christianae* quoad veritates fidei et praecepta, ut fecit Christus praesertim in sermone in monte ; arguendum est simul *ex sanctitate Christi et Apostolorum, ex mirabili vita ac fecunditate Ecclesiae*, 3° referenda sunt *prophetiae et miracula*, quae in confirmationem revelationis facta sunt ; non enim fit miraculum antequam proponatur doctrina divina, sed postea in signum confirmationis, ut sigillum ponitur in fine litterae. Ita Evangelistae, praesertim S. Matthaeus, referunt sermones Christi et postea miracula, item Apostoli praedicaverunt « Domino cooperante sequentibus signis ». Ita defensio sequitur propositionem fidei, ut oportet. 4° Denique *per experientiam donorum Spiritus Sancti confirmantur omnia motiva*, sic perficitur circulus et servatur unitas Apologeticae seu defensionis fidei, sicut finis est prior in intentione et ultimus in executione.

[1] I.a II.ae q. 109, a. 9.
[2] Cf. supra, Prolegomena, t. I, p. 3 et 43.

CAPUT XIX.

DE MIRACULO UT EST CREDIBILITATIS MOTIVUM.

Art. I.

De Notione Miraculi.

I. Definitio nominalis. — II. Notio catholica miraculi. — III. Notiones heterodoxae miraculi. — IV. Explicatio theologica catholicae notionis miraculi. — V. Divisio miraculi.

§ I. **Definitio nominalis.** — Haec definitio nominalis manifestatur ex etymologia, ut facit S. Thomas I.a q. 105, a 7:

Nomen miraculi ad admiratione sumitur. Admiratio autem consurgit, cum effectus sunt manifesti, et causa occulta; sicut aliquis admiratur, cum videt eclipsim solis et ignorat causam, ut dicitur in Metaph., l. I, c. 2. Potest autem causa effectus alicuius apparentis alicui esse nota, quae tamen est aliis incogrita. Unde aliquid est mirum uni, quod non est mirum aliis; sicut eclipsim solis miratur rusticus, non autem astrologus. *Miraculum* autem dicitur, *quasi admiratione plenum, quod scilicet habet causam simpliciter et omnibus occultam.* Haec autem est Deus. Unde illa quae a Deo fiunt causas nobis notas, miracula dicuntur ». Ut hic notat Caietanus, est igitur « differentia inter *mirum* et *miraculum* : quia illud dicitur ex parte, scilicet respectu huius; hoc non nisi ex toto, scilicet respectu omnium. — Consequentia probatur : quia Deus est causa simpliciter occulta. Unde per causas *nobis notas* S. Thomas idem intendit in conclusione, quod per causas *secundas*, seu *naturales*, in titulo articuli ».

Hoc fusius explicatur in de Potentia, q. VI, a. 2, et in C. Gentes, I. III, c. 101 similiter concluditur : « *Illa igitur proprie miracula dicenda sunt quae divinitus fiunt praeter ordinem communiter observatum in rebus* ».

Haec notio haberi potest instar definitionis nominis, indiget enim explicatione, addita I.a q. 110, a. 4, ut philosophice determinetur quid

sit dicere *praeter* ordinem communiter servatum, ac ut melius appareat in quo differt miraculum et a factis naturalibus extraordinariis, et a praestigiis, et a factis divinis providentialibus sed non miraculosis. Haec omnia iam distinguuntur a sensu communi, sed ratio philosophica distinctionis radicem ostendere debet.

§ II. **Notio catholica miraculi, ut est credibilitatis motivum.** — Concilium Vaticanum (Denz. 1790) determinat quid sit miraculum, dum dicit « Ut nihilominus fidei nostrae obsequium rationi consentaneum esset, voluit Deus cum internis Spiritus Sancti auxiliis externa iungi revelationis suae argumenta, facta scilicet divina, atque imprimis miracula et prophetias, quae cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinae revelationis signa sunt certissima et omnium intelligentiae accommodata ».

Secundum Concilium igitur, *miraculum est factum divinum luculenter Dei omnipotentiam commonstrans.* Ergo miraculum proprie dictum, iuxta Ecclesiam, debet esse supra vires totius naturae creatae et creabilis, etiam supra vires angelorum [1], sic essentialiter differt a factis naturalibus extraordinariis et a praestigiis diabolicis, quae sunt simulacra miraculi. Distinguitur etiam a factis divinis ordinariis sicut a creatione quotidiana animarum, quae fit secundum consuetum ordinem et non potest esse signum revelationis.

In hac declaratione Concilii, miraculum distinguitur a prophetia, quia agitur de miraculo prout pertinet proprie ad ordinem physicum et non intellectualem. Attamen prophetia exterius manifestata reducitur ad miraculum, seu ad miraculosam interventionem Dei in mundo, quae est sive in ordine physico, sive in ordine intellectuali aut morali.

§ III. **Notiones heterodoxae miraculi.** — Sunt duae notiones heterodoxae principales ut supra dictum est [2]. *A.* Iuxta priorem, quae ex *determinismo* procedit, miraculum est factum naturale extraordinarium nondum scientifice explicatum, quod sensus religiosus Deo tribuit tanquam orationis exauditionem. Ita plures protestantes liberales. *B.* Iuxta alteram, quae procedit e contra ex agnosticismo et *contingentismo* miraculum non est derogatio legibus naturae, sed derogatio nostro modo concipiendi leges naturae. Ita plures modernistae [3]. In

[1] Vacant, *Etudes sur le Concile du Vatican*, II, p. 41, merito dicit : « Le Concile suppose que tous les miracles ont Dieu pour cause. Il range en effet les miracles parmi les faits divins, *facta divina*. Il n'admet pas une notion plus large du miracle, introduite par des apologistes modernes, et qui étend la qualification de miraculeux aux faits qui dépassent les forces de l' homme et des créatures sensibles, par conséquent aux interventios des anges et des démons dans notre univers, aussi bien qu'aux interventions de Dieu. Cette notion, imaginée dans le but d' échapper à la difficulté qu'on éprouve pour distinguer certains faits angéliques ou diaboliques des faits divins, ne résout point en effet cette difficulté. Elle a en outre l' inconvénient de donner au mot miracle une acception nouvelle; car elle confond le *miraculeux* avec le *merveilleux* angélique et avec le *merveilleux* diabolique. Vacant ibidem citat inter apologetas modernos qui hanc notionem admiserunt : Le Grand, *Dissertatio de miraculis* (in Migne, Curs. compl, S. Scripturae, t. XXIII, col. 1117); Bruger, *de Vera religione*, 2.e éd., p. 10; La Hogue, *Tr. de Ve a religione*).

[2] Caput VI, art. 1, n. III, t. I. Heterodoxae notiones supernaturalitatis.

[3] Cf. quoad expositionem harum conceptionum J. de Tonquedec, *Introduction à l'étude du Merveilleux et du Miracle*, 1916, p. 86-122, 429...

utraque conceptione, miraculum non habet valorem ontologicum, ut Dei sigillum, sed solum valorem symbolicum ad provocandum animum ad examen religionis et conformitatis eius cum aspirationibus nostris. Hae duae notiones, quae videntur ad invicem oppositae, ad naturalismum reducuntur, ut statim explicandum est.

A. ***Heterodoxa notio miraculi in determinismo fundata.*** — Determinismus sustinet omnia ex necessitate provenire secundum determinatas leges naturae, ita ut Deus ipse non possit agere praeter leges physicas, sicut agere nequit praeter leges mathematicas aut metaphysicas. Prionde SPINOZA, qui post Cartesium voluit leges physicas ad mathematicas reducere [1], negavit absolute possibilitatem miraculi: sicut Deus non potest facere circulum quadratum, ita nec mortuum resuscitare [2]. Unde Spinoza non directe negat omnipotentiam sed libertatem Dei. Iuxta ipsum, Deus operatur ad extra ex necessitate naturae, ideo semper eodem modo operatur, ut principium vitale in planta. Hic error exponitur iam et confutatur a S. Thoma, de Potentia, q. 6, a. 1.

DEISTAE admiserunt quidem distinctionem essentialem Dei a mundo, sed dixerunt: Deus non habet nisi voluntates generales quibus constituuntur leges mundi non vero voluntates particulares circa singularia, hoc esset indignum Providentiae divinae. Proinde miraculum non est possibile. Ita etiam Averroistae medio aevo. Cf. S. Thomam, de Pot., loc. cit.

MALEBRANCHIUS autem, ad solvendas obiectiones determinismi, dicit in quibusdam operibus suis: « *miraculum est effectus dependens a legibus generalibus quae non sunt nobis naturaliter notae*, praesertim a legibus generalibus mundi spiritualis, secundum quas angeli in mundum sensibilem operantur ». Et Malebranchius videtur admittere pleraque miracula sic explicari posse [3]. Attamen, iuxta ipsum, alia sunt miracula, ut incarnatio, quae superant vires angelorum, et de his loqui videtur, dum dicit alibi: miracula non dependent a legibus generalibus sed a voluntate particulari Dei et sic distinguuntur a factis naturalibus [4].

[1] Cf. P. L. MICHEL, O. P., *Le Systeme de Spinoza au point de vue de la logique formelle. Revue Thomiste*, Janv. 1898.

[2] SPINOZA, *Ethica*, I. P. prop. 32: « Voluntas non potest vocari causa libera, sed tantum necessaria ... (Nam) causam requirit, a qua determinetur ». — Corollarium I. Hinc sequitur I. Deum non operari ex libertate voluntatis. — Propos. 33: « Res nullo alio modo neque alio ordine a Deo produci potuerunt, quam productae sunt ». *Tractatus Theologico- Politicus*, c. VI, *de Miraculis*. « Leges Naturae universales mera sunt decreta Dei, quae ex necessitate et perfectione naturae divinae sequuntur. Si quid igitur in Natura contigeret, quod eius universalibus legibus repugnaret, id decreto et intellectui et naturae divinae necessario etiam repugnaret ... Natura denique fixum atque immutabilem ordinem servat; ex his clarissime sequitur *nomen miraculi* non nisi respective ad hominum opiniones posse intelligi, et *nihil aliud significare, quam opus, cuius causam naturalem exemplo alterius rei solitae explicare non possumus*, vel saltem ipse non potest, qui miraculum scribit aut narrat ». Ibidem Spinoza intendit probare hanc definitionem miraculi esse Sacrae Scripturae conformem.

[3] MALEBRANCHE, *Entretiens sur la Métaphysique*, c. XII, n. XIII, in nota: « *Par miracles; 'entends les effets qui dépendent des lois générales qui ne nous sont point naturellement connues* ». Iuxta Malebranchium, sicut secundum legem unionis animae et corporis possumus retinere lapidem cadentem, similiter secundum leges generales ordinis superioris (quem vocat ordinem gratiae), angeli et Christus possunt subito morbum depellere, quin Deus interveniat voluntate singulari; et haec facta dici possunt miraculosa.

[4] Ait enim in libro *De la Nature et de la grâce*, serm. I, a 19: « Rien ne se fait dans le monde, qui ne prouve ce sentiment, que Dieu agit par des volontés générales, si l'on en excepte seulement les miracles: lesquels néanmoins ne seraient point des

Supernaturalitas vero etiam horum praecipuorum miraculorum minuitur in doctrina Malebranchii, propter optimismum absolutum, iuxta quem Deus debebat creare optimum mundum; sic omnia quae facta sunt, etiam Incarnatio ac omnia facta supernaturalia essent moraliter necessaria.

LEIBNITZIUS etiam, propter optimismum absolutum et determinismum necessitatis moralis, minuit supernaturalitatem miraculi. Dicit: « conversio aquae in vinum in Cana non videtur superare leges ordinarias actionis angelorum; alioquin, *si Deus immediate intervenisset* praeter leges actionis omnium creaturarum, hoc ipso *mutasset totum cursum universi propter connexionem omnium corporum inter se*, vel debuisset miraculose hanc connexionem impedire » [1]. Omnia enim, iuxta Leibnitzium, connectuntur, vi principii rationis sufficientis. Attamen ibidem ait: aliqua magna miracula superant omnes vires creatas; ita sunt Incarnatio et quaedam aliae actiones Dei quae constituunt miracula proprie dicta, imo mysteria. Haec tamen miracula, iuxta Leibnitzium, sunt moraliter necessaria, itaque eorum supernaturalitas et gratuitas minuitur.

Eodem tempore HOUTTEVILLE in tractatu gallico de Veritate religionis christianae, proposuit novam definitionem miraculi quam putavit necessariam ad solutionem obiectionum determinismi; haec definitio non paucos tumultus inter philosophos et

miracles différent des effects qu'on appelle naturels, s'il était vrai que Dieu agit ordinairement par des volontés particulières; quisque les miracles ne sont tels que parce qu'il n'arrivent point selon les lois générales; ainsi le miracles supposent ces lois ». Contra Malebranchium cf. BENEDICTUM XIV, *De servorum Dei beatificatione*, l. IV, c. 2, n. 8. S. Thomas demonstraverat I.a q. 22, a. 2 et 3 providentiam divinam sese extendere etiam *immediate* ad singularia, quamvis Deus habeat excutores suae providentiae. Item confutaverat optimismum absolutum I.a q. 19, a. 3, q. 25, a. 5 et 6.

[1] LEIBNITZ, *Essais de Theodicée*, III, § 249: « Si le changement de l'eau en vin à Cana était un miracle du premier rang (dépassant toute la force des créatures) Dieu aurait changé par la tout le cours de l'univers, à cause de la connexion des corps; ou bien il aurait été obligé d'empécher encore miraculeusement cette connexion ... Ainsi ce miracle demandait plus qu'il ne parait ». Item in suo opere *Discours de Métaphysique* (éd. Lestienne, Paris, Alcan 1907), c. XVI, p. 63, ait: « Il ne reste à présent que d'expliquer comment il est possible que Dieu aye quelquefois de l'influence sur les hommes ou sur les autres substances par un concours extraordinaire, puisqu'il semble que rien ne leur peut arriver d'extraordinaire, ni de surnaturel, vu que tous leurs événements ne sont que des suites de leur nature. Mais il faut se souvenir de ce que nous avons dit ci-dessus à l'égard des miracles dans l'univers, qui sont toujours confermes à la loi universelle de l'ordre général, quoi qu'ils soient au dessus des maximes subalternes. Et d'autant que toute personne ou substance est comme un petit monde qui exprime le grand, on peut dire de même que *cette action extraordinaire de Dieu sur cette substance ne laisse pas d'ètre miraculeuse, quoiqu'elle soit comprise* dans l'ordre général de l'univers en tant qu'il est exprimé par *l'essence ou notion individuelle de cette substance*. C'est pourquoi, si nous comprenons dans notre nature tout ce qu'elle exprime, rien ne lui est surnaturel, car elle s'étend a tout ». — Item p. 81, titulus cap. XXXI: « Des motifs de l'èlection, de la foi prévue, de la science moyenne, du décret absolu, et que tout se réduit à la raison pourquoi Dieu a choisi pour l'existence une *telle personne possible, dont la notion enferme une telle suite de grâces et d'action libres*, ce qui fait cesser tout d'un coup les difficultés » Iuxta Leibnitzium enim, *omnia miracula, eveniunt*, non quidem secundum necessitatem mathematicam, ut volebat Spinoza, sed *secundum necessitatem moralem* (*Discours de Mitaph* c. XIII). Omnia iuxta ipsum determinantur a priori per principium rationis sufficientis.

De libertate sive divina, sive humana Leibnitzius non retinet nisi nomen. — Aliquid simile invenitur inter propositiones damnatas *A. Rosmini*, 18a est: Amor, quo Deus se diligit etiam in creaturis et qui est ratio, qua se determinat ad creandum, *moralem necessitatem* constituit, quae in ente perfectissimo semper inducit effectum; huiusmodi enim necessitas tantummodo in pluribus entibus imperfectis integram relinquit libertatem bilateralem ». Denzinger 1908.

theologos excitavit. Dixit miracula esse effectus sensibiles, raros, stupendos, vim humanam superantes, qui *ex legibus communicationis motuum ita occulte sequuntur, ut nullo modo cognosci possit naturaliter*, sive per experientiam, sive per rationem, *illos esse eiusmodi legum consecutiones*. Itaque is auctor decernit, miraculum iure dici effectum naturalem quatenus ex ordine naturae seu legum motuum consequitur, supernaturalem vero quatenus per solas naturae vires non potest ab homine praevideri. Hanc opinionem Houtteville probare conatus est, tum quia Deus agit viis simplicissimis et generalissimis, tum quia a nemine cognoscuntur omnes effectus possibiles legum generalium communicationis motuum.

Plerique theologi in hanc sententiam insurrexerunt, rati câ destrui vim probativam miraculorum [1]. Nonnulli vero, praesertim increduli, eam amplexi sunt. Haec definitio miraculi, ut supra diximus cum A. Vacant (op. cit., t. II; p. 41) conciliari nequit cum definitione quae invenitur in Concilio Vaticano; si enim miraculum occulte producitur naturaliter secundum leges motus et virtute propria angelorum, non luculenter commonstrat omnipotentiam divinam.

Denique multi protestantes liberales reiiciunt traditionalem notionem miraculi propter determinismum legum naturae; [2] pro illis *miraculum est eventus naturalis extraordinarius, nondum a scientia explicatus, quem sensus religiosus Deo tribuere potest, tanquam orationis exauditionem*. Unde idem factum pro scientia est naturale, id est secundum ignotas leges naturae, et pro sensu religioso est miraculum, tanquam effectus benevolentiae divinae. Ita Schleiermacher, Ritschl, Sabatier [3]. Iesus et apostoli, addit

[1] Valet contra Houtteville quod dicitur contra Malebranchium a Benedicto XIV in *de Beatificatione servorum Dei*, l. IV, c. *ε*, n. 8: « Docuit Malebranchius, in quocumque miraculo veteris legis non angelos divinae, sed Deum potius angelicae voluntatis fuisse executorem, ita ut *non particulari voluntate*. ullum ex dictis miraculis voluisse dici potuerit, sed *generali*, faciendi scilicet quidquid angeli voluissent, Sed haec doctrina nova prorsus et periculosa funditus eversa fuit in quadam dissertatione, Coloniae edita anno 1685 ».

[2] A. SABATIER, *Esquisse d'une Philosophie de la Religion*, 1, 1, c. 3, du Miracle p. 83: « La vérité, c'est qu'à l'heure présente, la régularité grandiose et souveraine des lois de la nature et l'harmonie de l'univers a pénétré tous les esprits, que notre piété, dans ses heures de lumière, ne se révolte pas contre ces lois, mais nous fait considérer, comme essentiellement religieux, l'acte de les contempler, de les célébrer et de nous y soumettre... La théorie scolastique (du miracle) est morte dans l'esprit des théologiens qui la voudraient encore retenir ». Statim antea p. 81 Sabatier dixerat: « Une autre remarque profonde de Spinoza, c'est qu'aucun témoignage historique, recueilli dans le passé. ne pourrait jamais avoir assez d'autorité, s'il n'est qu'un témoignage d'homme, pour qu'il ne fut pas permis à un savant scrupuleux de *douter plutôt du dire des témoins et des historiens que de la constances des lois du monde*. Bayle, Hume, Voltaire, Rousseau, Fontenelle et mille autres popularisèrent une argumentation qui devenait sous leur plume d'une extrême simplicité. Ainsi se créa une nouvelle forme de pensée qui s'imposa avec une force invincibile, aux apologistes eux-mêmes. Obligés de se placer au point de vue philosophique, ils rationalisèrent tellement le miracle, qu'en l'expliquant pour le faire admettre, ils n'aboutissaient qu'á le nier ».

Item JULES SIMON, *Religion naturelle*, 2e éd., p. 284.

Imo Sabatier, p. 90, admittit evolutionismum ascendentem secundum quem « *plus producitur a minori* » contra principium causalitatis et contradictionis, et rejicit possibilitatam miraculi, propter constantiam legum naturae, ac si leges naturae essent magis necessariae quam principium contradictionis. Admittitur absurdum, sed reiicitur miraculum. Dicit enim p. 90: « le plus ne peut sortir du moins, dit l'école, et l'école a sans doute raison en logique abstraite. Mais la réalité se moque de la logique. Elle nous montre partout le triomphe de l'axione contraire ».

[3] SCHLEIRMACHER definit miraculum quodlibet phaenomenon quod Infinito sensus religiosus adscribit. Est definitio mere subiectiva, scilicet relativa ad nostram co-

Sabatier, maxime habuerunt hanc pietatem et fiduciam in Deum, quae in factis extraordinariis et ordinariis manifestationem Providentiae agnoscit; poterant quidem simul habere notiones scientificas imperfectas vel erroneas de modo secundum quem Deus in naturam operatur, sed conceptio religiosa Christi non est necessario connexa cum istis ideis imperfectis et nostrae scientiae hodiernae accommodari potest.

Haec definitio miraculi est aperta negatio supernaturalitatis eius, de illo non retinet significationem nominis sed solum nomen, flatum vocis. Nullum aliud fundamentum habet quam negationem possibilitatis miraculi. — Sic definitum, miraculum non gaudet valore ontologico, ut Dei sigillum, ad revelationem certissime confirmandam, sed solum *valore symbolico*, ad provocandum animum ad examen religionis et confirmitatis eius cum aspirationibus et exigentiis nostrae naturae; imo hic valor symbolicus miraculi non potest percipi nisi a fide religiosa iam existente [1].

B. ***Heterodoxa notio miraculi in agnosticismo et contingentismo fundata.*** — In fine saeculi XIX plures philosophi [2] et physici [3], sequentes vias agnosticismi Kantiani, ostenderunt exaggerationes determinismi, et in oppositum excessum,

gnitionem religiosam; imo iuxta eum cognitio miraculi praesupponit fidem, non ad eam ducit.

Iuxta RITSCHL miracula sunt extraordinarii eventus, quatenus tanquam divinae benevolentiae testes haberi possunt: ita ut unum idemque sit naturale quoad scientiam, et miraculum quoad fidem religiosam.

SABATIER, *Esquisse d'une Phil. de la Religion*, p. 87; « Réduit à sa signification purement religieuse et morale, le miracle, pour Jésus, c'était « *l'exaucement de la prière* », abstraction faite du mode phénoménal suivant lequel cet exaucement s'est produit. Dieu ne se manifeste dans les évenements extraordinaires que pour nous apprendre à le reconnaitre dans les plus ordinaires. L'enfant demande; le pére accorde, sans que l'enfant aità se préoccuper des moyens par lesquels le pére a réalisé son désir. L'homme pieux adore les voies qu'il ne saurait comprendre. Cette confiance en l'amour et en la justice de Dieu pouvait étre accompagnée, dans l'esprit des apôtres et de Jesus lui-même, d'idées scientifiques imparfaites ou erronées sur le mode d'aprés lequel l'action divine s'exerce dans la nature. Mais elle n'en est pas solidaire, et peut s'en dégager aisément pour se mettre en harmonie avec les vues de notre science actuelle, comme elle était, dans l'esprit de Jésus et des apôtres, en harmonie avec la science de leurs contemporains. Les lois de la nature, qui nous sont apparues, depuis lors, dans leur constance souveraine, deviennent immediatement, pour la pieté, l'expression de la volonté de Dieu ».

[1] Iam CALVINUS, *Inst. chr.*, 1, 8, 5 et 12, dicebat miracula et prophetias non probare sufficienter et efficaciter nisi pro illis qui iam interius acceperunt inspirationem privatam Spiritus Sancti.

[2] BOUTROUX, *La contingence des lois de la nature*, p. 74: « Les lois physiques et chimiques les plus élémentaires et les plus générales énoncent des rapports entre des choses tellement hétérogènes, qu'il est impossible de dire que le conséquent soit proportionnel à l'antécédent, et en résulte, à ce titre, comme l'effet résulte de la cause. Il n'y a là, pour nous, que des liaisons données dans l'expérience et contingentes comme elle... S'il en est ainsi, le monde physique n'est pas immuable. La quantité d'action physique peut augmenter ou diminuer dans l'univers ou dans des portions de l'univers ».

P. 156: « *En lui* (*en Dieu*) la puissance ou *liberté est infinie*; *elle est la source de son existence*, qui de la sorte n'est pas sujette à la contrainte de la fatalité. L'essence divine, coéternelle à la puissance, est la perfection actuelle. Elle est nécessaire d'une *nécessité pratique*, c'est à dire mérite absolument d'être réalisée, et ne peut être elle-même que si elle est réalisée librement... Par cette doctrine de la liberté divine, la contingence que présente la hiérarchie des formes et des lois générales du monde se trouve expliquée ». Hic est libertismus et contingentismus immoderatus radicaliter oppositus determinismo Spinozae.

[3] H. POINCARÉ, *La Science et l'Hypothèse*. Les premiers principes de la mécanique, comme le principe d'inertie, sont des hypothèses plausibles, suggérées par les faits, mais qui ne sont pas expérimentalement démontrées, ni prouvées à priori (p. 113-119).

qui vocatus est contingentismus, inciderunt. *Leges naturae*, iuxta eos, non sunt evidenter necessariae, sed contingentes, imo *nequidem probari potest eas de facto fixas, stabiles esse : haec stabilitas pertinet solum ad nostrum modum subiectivum concipiendi*, ut ostendit Kantius, et est relativa, nam semper perficitur scientia et modificantur leges.

Ideoque miraculum non est evidenter impossibile, (scientia physica dicit id quod est, et non id quod est possibile vel impossibile) ; sed exceptio legibus naturae frequenter fit naturaliter et non constituit miraculum. Imo miraculum, ut interventio libertatis divinae super omnes leges naturae, est pro nobis incognoscibile, non enim cognoscimus omnes leges naturae, nec obiectivitatem extramentalem legum iam determinatarum, a fortiori cognitio nostra non potest discernere interventionem immediatam in mundum alicuius Causae quae transcendit omnino ordinem phaenomenalem, ratio nostra phaenomenis includitur. *Unde quoad nos miraculum non potest esse derogatio legibus naturae ut sunt in re, sed solum derogatio legibus apparentibus prout subiective concipiuntur a nobis*[1] (derogationis « aux apparences anthropomorphiques » ait Blondel, « à un ordre illusoire » dicit P. Laberthonnière)[2].

Proinde valor ontologicus miraculi non potest scientifice et philosophice defendi, ut in miraculo appareat specialis interventio Dei ad revelationis factum confirmandum et probandum. *Miraculum habet solum valorem symbolicum*, nobis scilicet manifestat Dei praesentiam in mundo, in vita nostra, ac proinde provocat animum ad examen religionis, et praesertim ad considerationem conformitatis religionis cum exigentiis actionis nostrae. Imo hic valor symbolicus miraculi non potest percipi, nisi a mentibus iam moraliter consciis harum exigentiarum et dispositis ad agroscendam Dei actionem in factis ordinariis.

Quidam modernistae adhuc magis minuerunt vim miraculi. Dixerunt enim : secundum nostrum modum concipiendi omne phaenomenon supponit phaenomenon antecedens ; miraculum autem, ut concipitur a theologis scholasticis, esset phaenomenon sine antecedente phaenomenali, scilicet esset contra legem vel principium causalitatis, et proinde quid incogitabile ; nam saltem cognitio nostra subiectiva regitur a principio determinismi, et phaenomena concipiuntur ut successiva momenta evolutionis universalis ; phaenomenon igitur separatum sine connexione cum praecendentibus est inintelligibile. — Ideoque *miraculum admitti nequit nisi existat aliqua lex miraculi*, scilicet nisi inveniatur phaenomenon antecedens ad quod sequitur generaliter miraculum. Istud autem phaenomenon existit et est fides religiosa vehemens quae producit miraculum v. g. sanationem extraordinariam, sicut ordinarie libertas nostra spiritualis movet

[1] M. Blondel, *l'Action* (1893) p. 396 : « Les miracles mêmes, dont aucune science ne peut dire qu'ils sont impossibles, la science ne se prononçant que sur le réel et non sur le possible, les miracles peuvent-ils être autre chose qu'un défi à la raison commune, toujours prête à se cantonner dans ses *contumes routinières* ? provocation qui, elle aussi, satisfait ou irrite les cours, selon qu'il y sont disposés. Ces coups brusques n'agissent qu'autant qu'on en saisit, *non pas le merveilleux sensibile, qu'est-ce que cela, mais le sens symbolique*. Et quel est ce sens ? Nul fait, quelque étrange déconcertant qu'il soit n'est impossible : *l'idée de lois fixes dans la nature n'est qu'une idole* ; chaque phénomène est un cas singulier et une solution unique. *A aller au fond des choses, il n'y a rien de plus sans doute dans le miracle que dans le moindre des faits ordinaires* ; mais aussi il n'y a rien de moins dans le plus ordinaire des faits que le miracle : et voilà le sens de ces *brusqueries exceptionnelles qui provoquent la réflexione á des conclusions plus générales*. . . Les miracles ne sont donc miraculeux qu'au regard de ceux qui sont déjà prêtes à reconnaître l'action divine dans les événements et les actes les plus habituels ».

[2] Cf. *Bulletin de la Société française de Philosophie*, Juin 1911, p. 144. . . Mars 1912, p. 143. Vide P. de Tonquedec, p. 200-227.

membra nostri corporis. *Miraculum igitur est effectus extraordinarius fidei vehementis*, ac exemplum singulare superioritatis spiritus supra materiam ; attamen simul est effectus Dei, prout fides est Dei[1]. Propterea dicitur in Evangelio : « si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transi hinc illuc, et transibit et nihil impossibile erit vobis » Matth. XVII, 19 — et apud Marc. VI, 5 de Christo « Non poterat ibi, (hoc est in patria sua) virtutem ullam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curavit. Et mirabatur propter incredulitatem eorum ».

Addunt modernistae : *physice loquendo, miraculum non est supra naturam, sed tantum supra nostram scientiam de natura*. Scientia non potest illud affirmare, nec negare, est factum extraordinarium nondum explicatum. Falsa miracula in ordine physico non sunt inferiora veris miraculis, sed non habent valorem religiosum. Vera miracula non possunt a falsis discerni nisi per criteria moralia ac religiosa, quae sola fide seu experientia religiosa cognoscuntur. Proinde miraculum procedit a fide, cognoscitur a fide, et fidem confirmat, prout eius vitalitatem manifestat, sec. illud « ex fructibus iudicatur arbor »[1].

Haec conceptio miraculi manifeste opponitur litterae Evangelii[2], nec multum differt a notione proposita a protestantibus liberalibus v. g. a Sabatier. Unde hic contingentismus sicut determinismus reducit miraculum ad effectum naturalem extraordinarium, quem sensus religiosus tribuit Deo tanquam manifestationem benevolentiae divinae. Hae duae igitur conceptiones oppositae ad naturalismum reducuntur. Sed iam quodammodo sese mutuo confutant.

§ IV. Explicatio theologica catholicae notionis miraculi.

Iuxta Concilium Vaticanum, ut dictum est, miraculum est factum divinum luculenter Dei omnipotentiam commonstrans. Haec traditionalis notio miraculi sic explicatur a S. Thoma Ia q. 110, a 4 :

[1] Ita E. Le Roy, *Annales de Philosophie chretienne* ; *Essai sur la notion du miracle*. Oct. 1907. Si le miracle est une oeuvre purement physique et une sorte de phénomène absolu survenant en plein milieu de la série phénomènale sans relation avec les phénomènes qui le précèdent, « il peut être imaginé, non pas vraiment pensé ». « Le miracle n'est concevable en tant que phénomène — qu'en fonction du morcelage, c'est à dire en fonction de certaines formes discursives élaborées par l'esprit humain. . . Le miracle devient intelligible, s'il y a une loi du miracle. . . Affirmer qu'il est possible, c'est tout simplement affirmer que la foi n'est pas seulement source de représentations illusoires an vraies, qu'elle est force agissante, capable d'entrer en balance avec les forces physiques ».

[2] E. Le Roy, *Ibid*, Nov. et Dec. 1907.

[3] S. Thomas, *de Potentia*, q. 6. a. 9. *Utrum operatio miraculi sit attribuenda fidei*, manifestat quaenam sint, secundum Evangelium et sanam theologiam, relationes inter miraculum et fidem « Homines sancti miracula faciunt dupliciter, secundum Gregorium in II Dialog. c. XXX, scilicet *oratione* impetrando ut miracula divinitus fiant, et *per potestatem*. Utroque autem modo fides idoneum reddit hominem ad miracula facienda. Ipsa anim meretur proprie ut oratio exaudiatur de miraculis faciendis (quod probatur multipliciter) . . . Similiter autem per fidem homo maxime disponitur ut ex potestate miracula faciat. Primo quidem, quia sancti ex potestate miracula dicuntur facere, non quasi miraculorum principales auctores, sed sicut divina instrumenta, imperium divinum, cui natura obedit in miraculis, quodammodo ipsis rebud naturalibus praesentantes Quod autem divinum verbum in nobis habitet, est per fidem quae est quaedam participatio in nobis divinae veritatis ; unde per ipsam fidem homo disponitur ad miracula facienda ». S. Thomas addit duas alias rationes, scilicet prout fides dat animae firmitatem et elevationem supra sensibilia. Sed haec solum dispositive praeparant ad miraculum patrandum.

« Miraculum proprie dicitur, cum aliquid fit praeter ordinem naturae. Sed non sufficit ad rationem miraculi, si aliquid fiat praeter ordinem naturae alicuius particularis, quia sic cum aliquis proiicit lapidem sursum, miraculum faceret, cum hoc fit praeter ordinem naturae lapidis. *Ex hoc ergo aliquid dicitur esse miraculum quod sit praeter ordinem totius naturae creatae. Hoc autem non potest facere nisi Deus* ; quia quidquid facit angelus, vel quaecumque alia creatura propria virtute, hoc fit secundum ordinem naturae creatae, et sic non est miraculum. Unde relinquitur, quod solus Deus miracula facere possit » — « Ad primum ergo dicendum, quod angeli aliqui dicuntur miracula facere, vel quia ad eorum desiderium Deus miracula facit ; sicut et sancti homines dicuntur miracula facere ; vel quia aliquod ministerium exhibent in miraculis quae fiunt ; sicut colligendo pulveres in resurrectione communi, vel huiusmodi aliquid agendo ».

Ideoque definitio non solum nominalis sed realis miraculi stricte dicti est, iuxta theologos catholicos, *factum a Deo productum in mundo, praeter ordinem agendi totius naturae creatae.*

1° Dicitur *factum* non autem doctrina ; imo ut sit signum, debet esse factum *sensibile*[1].

2° Dicitur *a Deo productum,* saltem ut a causa principali, non enim excluditur thaumaturgus, qui virtute Dei operatur, ut instrumentum.

3° Dicitur *in mundo,* non extra mundum.

4° *Praeter ordinem naturae,* non vero praeter ordinationem Providentiae divinae, nam miraculum pendet a potentia Dei per sapientiam ordinata, sed extraordinaria[2].

5° *Praeter ordinem agendi totius naturae creatae* ; non solum praeter ordinem agendi alicuius naturae creatae, secus proiicere lapidem sursum contra eius inclinationem esset miraculum. Et dicitur praeter ordinem *agendi,* non essendi, nam effectus miraculosus excedit *effective* omnes vires creatas, sed non entitative omnes naturas creatas. Sola gratia intrinsece supernaturalis, quae est participatio quaedam formalis dvinae naturae, excedit ordinem essendi totius naturae creatae, Resurrectio autem corporalis reddit supernaturaliter cadaveri vitam naturalem, non vero vitam supernaturalem.

Miraculum sic definitum *distinguitur* 1° *factis naturalibus etiam extraordinariis,* ut sunt fortuiti eventus, cui dicuntur fortuiti relative ad causas secundas, et non ad providentiam cui omnia subiacent 2° *a praestigiis diabolicis,* quae sunt miraculi simulacra, 3° a factis seu *effectibus divinis ordinariis,* ut sunt conservatio rerum in esse, praemotio, creatio quotidiana animarum, iustificatio impii, quae non est miraculum, sed finis miraculorum[1] ; item miraculum distinguitur *a factis ordinariis quae dicuntur providentialia,* prout in illis clarius manifestatur Providentia, v. g. secundum orationis exauditionem.

[1] Hinc miracula mere spiritualia, ut visionem charismaticae ceteraque extraordinaria, de quibus in theologia mystica, aliis directe testimonium vel signum revelationis mediatae esse nequeunt. Ipsi subiecto recipienti autem criteria revelationis immediatas esse possunt, in quantum ei talia a Deo provenire cum certitudine constat.

[2] I.a q. 25, a. 5, ad 1m : « Quia potentia intelligitur ut exequens, voluntas autem ut imperans, et intellectus et sapientia ut dirigens, quod attribuitur potentiae secundum se consideratae, dicitur Deus *posse secundum potentiam absolutam.* Et huiusmodi est omne illud in quo potest salvari ratio entis. Quod autem attribuitur potentiae divinae secundum quod exequitur imperium voluntatis iustae, hoc dicitur Deus posse facere *de potentia ordinata* ». Haec autem potentia ordiata dicitur vel *ordinaria,* prout operatur secundum ordinem consuetum, vel *extraordinaria,* prout praeter ordinem statutum exercetur. — Cf. I.ae q. 104, a. 3 et 4 : « Deus de potentia absoluta potest creaturas in nihilum redigere, sed hoc non facit *neque ordinarie nec miraculose* », quia deest motivum huiusce annihilationis.

Corollaria. — I[um] « Nihil potest dici miraculum ex comparatione potentiae divinae, quia quodcumque factum divinae potentiae comparatam est minimum ... Sed dicitur aliquid miraculum per comparationem ad facultatem naturae quam excedit » I.a q. 105, a. 8.

2[um] Etsi miraculum debeat esse sensibile tanquam signum, non solum fit praeter leges ordinis *physici,* sed potest esse praeter leges ordinis *intellectualis aut moralis* (prophetia, donum linguarum, miraculosa conversio S. Pauli) ; ut vero dicatur miraculum et signum, debet saltem quodammodo manifestari exterius, alioquin non causaret admirationem (I.a q. 105, a. 7, ad 3).

3[um] Quamvis miraculum proprie dictum excedat omnes vires naturae creatae, *improprie* seu *latu sensu* dicuntur miracula quaedam facta quae non superant vires angelorum, et quae, consideratis circumstantiis, tribuuntur bonis angelis aut Deo (v. g. quod aliquis sanctus ambulet super aquas, non superat omnes vires creatas ; propterea aliquis ut Simon magus potest virtute daemonis elevari in aerem)[2].

Proprietates miraculi. — (Cf. I.a q. 105, a. 7, ad 2 ; I.a II.a q. 113, a. 10, de Potentia, q. 6, a. 2).

1° miraculum dicitur *arduum* prout excedit facultatem naturae.

2° dicitur *praeter spem* vel *exigentiam naturae,* nam natura non habet ad illud naturalem ordinem, sed obedientialem, prout scilicet ipsa obedit Deo ad recipiendum quidquid Deus voluerit. Non vero est supra spem gratiae, quae est ex fide, per quam credimus resurrectionem futuram.

3° dicitur *insolitum,* « non quia frequenter non eveniat, sed quia est praeter naturalem consuetudinem » I.a 105, 7, ad 2.

4° miraculum *non est contra naturam,* seu violentum, quidquid dicant naturalistae ; sed est secundum potentiam obedientialem naturae scilicet secundum primariam aptitudinem qua quaelibet creatura nata est obedire Deo ad accipiendum quidquid Deus voluerit, sicut brachium nostrum obedit nostrae voluntati (I.a q. 105, a. 6, ad 1

[1] I a q. 105, a.7, ad 1m : « Creatio et iustificatio impii, etsi a solo Deo fiant, non tamen, proprie loquendo, miracula dicuntur ; quia non sunt nata fieri per alias causas, et ita contingunt praeter ordinem naturae : cum haec ad ordinem naturae non pertineant ». — Item I.a II.ae q. 113, a. 10 : « Iustificatio impii quandoque est miraculosa, quandoque non. Et communis et consuetus cursus iustificationis, ut Deo movente interius animam, homo convertatur ad Deum, primo quidem conversionem imperfecta, ut postmodum ad perfectam deveniat. . . Quandoque vero tam vehementer Deus animam movet, ut statim quamdam perfectionem iustitiae assequatur, sicut fuit in conversione Pauli, adhibita etiam exterius miraculosa prostratione, et ideo conversio Pauli, tanquam miraculosa in Ecclesia commemoratur celebriter » — Ad 1m : « Quaedam miraculosa opera, etsi sint minora quam iustificatio impii quantum ad bonum quod fit, sunt tamen praeter consuetum ordinem talium effectuum, et ideo plus habent de ratione miraculi ».

[2] Cf. BENEDICTUM XIV, *De Servorum Dei beatificatione,* t. IV, 1. IV, P. I. c. I, n. 7, 8, cf. c. II, n. 8, 10.

et C. Gentes, l. III, c. 100). Unde miraculum non est contra leges naturae, *non est violatio legum naturae*, eas quidem non destruit, sed eas praesupponit et confirmat, ut exceptio confirmat regulam ; v. g. mortui *naturaliter* non resurgunt, haec lex ita vera est, ut solus Deus possit *supernaturaliter* resuscitare mortuos. Leges enim naturae, ut dicemus, sunt, hypotetice necessariae, scilicet supposito quod omnes et solae agunt causae naturales, in debitis conditionibus.

5° miracula dicuntur *signa* quia manifestant aliquid supernaturale, scilicet vel originem divinam alicuius doctrinae, vel sanctitatem alicuius servi Dei. II.a II.ae 178, 2.

6° dicuntur *portenta* vel *prodigia*, propter excellentiam. IIa. II.ae 178, 1, ad 3.

§ V. **Divisio miraculi.** — A. Haec divisio exponitur a S. Thoma I.a q. 105 a. 8, et sumitur secundum rationem formalem miraculi, scilicet per comparationem ad facultatem totius naturae creatae, quam superat : « Secundum quod magis excedit facultatem naturae, secundum hoc maius miraculum dicitur. Excedit autem aliquid facultatem naturae tripliciter. Uno modo *quantum ad substantiam facti* ; sicut quod duo corpora sint simul ; vel quod sol retrocedat ; aut quod corpus humanum glorificetur ; quod nullo modo natura facere potest. Et ista tenent summum gradum in miraculis. — Secundo aliquid excedit facultatem naturae, non quantum ad id, quod fit sed quantum ad id, in quo fit (*quantum ad subiectum in quo fit*) : sicut resuscitatio mortuorum et illuminatio caecorum et similia. Potest enim natura causare vitam, sed non in mortuo ; et potest praestare visum, sed non caeco. Et haec tenent secundum locum in miraculis. — Tertio modo excedit facultatem naturae *quantum ad modum* et ordinem faciendi. Sicut, cum aliquis subito per virtutem divinam a febre curatur absque curatione et consueto processu naturae in talibus ; et cum statim aer divina virtute in pluvias densatur absque naturalibus causis, sicut factum est ad preces Samuelis, et Eliae (Reg. l. I, c. 12, l. III, c. 18). Et huiusmodi tenent infimum locum in miraculis. Quaelibet tamen horum habent diversos gradus, secundum quod diversimode excedunt facultatem naturae »[1].

[1] Hanc divisionem explicat FERRARIENSIS, in comm. *C. Gentes*, l. III, c. 101, ubi dicit : « Circa magnitudinem miraculorum considerandum est, quod non est idem dicere aliquid esse *maius opus Dei* altero eius opere, et illud esse *maius miraculum* ; potest enim esse maius opus Dei et tamen erit minus miraculum. Nam dicitur *maius opus Dei*, quod est nobilius et excellentius, et magis divinam virtutem manifestat ; dicitur autem *maius miraculum* quod magis rationem miraculi participat, quae consistit in hoc quod aliquid a Deo fiat et quod in re sit aliquid ex quo videatur quod aliter fieri debeat... Sic dicimus creationem universi et iustificationem impii, esse maiora opera divina, quam sit sanatio subita alicuius a febre, licet ista sanatio sit maius miraculum, utpote magis de ratione miraculi habens, ut dicitur I.a II.ae q. 113, a. ad 1 ». Unde non mirum est, si maius est miraculum quod duo corpora sint simul in eodem loco quam resuscitatio mortuorum, nam primum excedit facultatem naturae quoad substantiam facti, et secundum quoad subiectum in quo fit. Attamen resurrectio gloriosa, ut gloriosa, est miraculum primi ordinis secundum S. Thomam. — Cf. etiam circa hanc divisionem, BENEDICTI XIV opus celeberrimum de *Servorum Dei beatificatione*, t. IV, l. IV, P. 1, c. I, n. 7.

Notanda est differentia inter miraculum quoad substantiam, et supernaturale quad substantiam. Miraculum quoad substantiam, v. g. quod corpus humanum glorificetur est solum supernaturale quoad modum productionis suae, non vero supernaturale quoad substantiam seu entitative ut gratia sanctificans. Claritas corporis gloriosi supernaturaliter producitur sed est naturalis « quoad speciem, et naturaliter ab oculo non glorioso videri potest »[1]. E contra gratia sanctificans est supernaturalis quoad substantiam seu essentialiter, tanquam participatio formalis divinae naturae.

Unde « quoad substantiam » in divisione miraculi accipitur ut subdivisio ipsius supernaturalis quoad modum seu effective. E contra in divisione supernaturalitatis accipitur formaliter et intrinsece secundum oppositionem ad supernaturale quoad modum seu effective[2].

B. Aliter exprimitur miraculi divisio in de Potentia q. 6, a. 2, ad 3. S. Thomas in hoc loco dicit miracula communiter dividi, prout sunt vel *supra*, vel *contra*, vel *praeter* naturam. Sed haec divisio quasi coincidit cum praecedenti ; *supra* naturam est praesertim quod illam superat quoad substantiam facti, *contra* naturam est quod est contra dispositionem naturalem subiecti in quo est, et *praeter* naturam est quod fit praeter modum consuetum.

In hac secunda divisione « *contra naturam* » accipitur *improprie* nam, ut probat S. Thomas in C. Gentes l. III, c. 100 nullum miraculum est proprie contra naturam sed secundum potentiam obedientialem naturae relate ad Deum : attamen improprie « contra naturam esse dicitur, quando in natura remanet contraria dispositio ad effectum quem Deus facit, sicut quando conservavit pueros illaesos in camino, remanente virtute comburendi in igne » de Potentia, loc. cit.

« *Praeter naturam* » dicitur *proprie* de miraculis tertii ordinis, sed *communiter* accipitur pro quolibet miraculo dum dicitur : miraculum est quod fit praeter ordinem communiter servatum in rebus. Istud « praeter » sic communiter acceptum continet « supra, contra, et praeter naturam » ; sicut supernaturale quoad modum continet tres miraculorum ordines.

ART. II.

DE POSSIBILITATE MIRACULI.

§ I. Status et difficultas quaestionis. — § II. Demonstratio huiusce possibilitatis. — § III. Solutio obiectionum.

§ I. **Status et difficultas quaestionis.** — Post explicationem orthodoxae notionis miraculi, agendum est de eius possibilitate. Haec possibilitas est de fide, ut dictum est, sed potest philosophice probari contra negantes.

1° *Negantes autem sunt praesertim deterministae,* qui reiiciunt quaedam saltem fundamenta huiusce thesis. Haec fundamenta sunt Dei existentia, omnipotentia, providentia, libertas, et necessitas non absoluta legum naturae.

[1] S. THOM., *Summ. Theol.*, Supplementum q. 85, a. 2, c. et ad 1.
[2] Cf. Supra t. I, cap. VI, a. 2. de divisione supernaturalitatis.

Non enim sufficeret contra determinisas arguere ex sola omnipotentia divina, quia, ut dictum est, miraculum pendet a potentia Dei non mere absoluta, sed per Providentiam ordinata et extraordinaria. Arguendum est igitur praecise *ex omnipotentia prout subest libertati divinae* a qua pendet miraculosa exceptio ; miraculum enim est effectus interventionis exceptionalis Dei in mundum. Spinoza non negabat directe omnipotentiam Dei sed eius libertatem, proinde reiiciebat miraculi possibilitatem. Item Deistae, iuxta quos Deus non habet voluntates particulares sed solum generales. Leibnitz autem posuit electionem divinam semper esse moraliter necessariam, itaque minuit gratuitatem et supernaturalitatem miraculi, ut dictum est.

Si Deus esset, ut vult Spinoza, causa prima non libera, ut principium vitale in planta, posset quidem producere effectus excedentes facultatem naturae finitae, sicut principium vitale producit effectus excedentes ordinem phaenomenorum physico-chimicorum, sed hi effectus divini nunquam essent miracula , nam, si Deus non ageret libere sed ex necessitate naturae, ageret semper eodem modo, secundum consuetum ordinem v. g. conservaret omnia, omnia moveret, intelligentias illuminaret, sed semper secundum leges naturae, sine ulla exceptione. Hi diversi errores iam exponuntur et confutantur a S. Thoma v. g. in de Potentia, q. 6, a. 1 [1].

2° *Alii autem adversarii, scilicet agnostici et contingentistae* negant potius discernibilitatem miraculi quam eius possibilitatem. Attamen plures inter eos tenent, *miraculum esse quod non intelligibile tanquam phaenomenon sine antecedente phaenomenali*, id est contra principium causalitatis. Insuper contingentistae dicunt : miraculum, ut definitur a

[1] Dicebat S. Thomas contra pantheistas antiquos et contra averroistas sui temporis, in op. *De Potentia*, q. 6, a. 1 : « Quidam posuerunt *res corporeas non habere aliam causam superiorem quae sit eis causa essendi*. . . Et sic nihil potest fieri contra aut praeter cursum naturae, quia ex necessitate harum causarum corporalium ordinatur. — Sed haec positio est falsa, quia oportet illud quod est principium in entibus esse causam essendi omnibus aliis, sicut summe calidum est causa caliditatis omnibus aliis.

« Alii dixerunt Deum esse causam omnium entium per eius intellectum. Sed dixerunt quod *Deus de entibus habet universalem quamdam cognitionem* in quantum cognoscit seipsum, et quod ipse principium essendi omnibus entibus, *non autem propriam de unoquoque*. Et secundum hoc dicunt quidam quod a Deo non progrediuntur effectus particulares nisi mediantibus causis aliis per ordinem ; quarum superiores sunt magis universales, inferiores vero magis particulares ; et secundum hoc Deus nihil poterit facere contra cursum naturae. Sed ista positio est falsa ; nam cum Deus seipsum perfecte cognoscat, oportet quod cognoscat quidquid in ipso quocumque modo est. In ipso autem est similitudo cuiuslibet causati, in quantum nihil esse potest quod eum non imitetur ; unde oportet quod de omnibus propriam cognitionem habeat, sicut alibi plenius ostensum est I.a q. 12 ...

« Alii etiam dixerunt *Deum ex necesitate naturae res agere* ; et sic oportet quod eius operatio determinetur ad istum cursum rerum qui est secundum naturam ordinatus ; unde contra eum facere non poterit. — Sed hoc etiam patet esse falsum ; nam supra omne quod ex necessitate naturae agit, oportet aliquid esse quod naturam ad unum determinet, sicut alibi I.a 19, 4, ostensum est ; unde impossible est quod Deus, qui est primum agens, ex necessitate naturae agat.

« His ergo tribus habitis, scil. quod Deus sit rebus naturalibus causa essendi, et quod propriam cognitionem et provedentiam habeat de unoquoque, et quod non agat ex necessitate naturae, sequitur quod potest praeter cursum naturae aliquid agere in particularibus effectibus ».

theologis, supponit necessitatem hypotheticam legum naturae, ut sit mirabilis et divina exceptio ; atqui leges naturae non sunt ita fixae sed contingentes, et proinde exceptio divina non absolute distinguitur ab exceptionibus naturalibus.

Arguendum est igitur simul ex libertate divina et ex legibus naturae. Plures separatim considerant has duas rationes, itaque non satis apparet unitas demonstrationis. S. Thomas e contra in uno argumento considerat cursum consuetum naturae prout subest libertati divinae.

§ II. **Demonstratio possibilitatis miraculi.**

Haec quaestio longe tractatur a S. Thoma contra pantheistas et averroistas [1] medii aevi, in *C. Gentes*, 1. II, c. 22 : « *Quod Deus omnia possit* ; — c. 23 : *Quod Deus non agat ex necessitate naturae* ; — c. 24 : *Quod Deus agit super suam sapientiam* ; — c. 25 : Qualiter omnipotens dicatur quaedam non posse ; — c. 26-29 : *Quod divinus intellectus non coarctatur ad determinatos effectus, nec divina voluntas* ; — c. 30 : Qualiter in rebus creatis possit esse necessitas absoluta ; — 1. III, c. 98, 99 : Quod Deus operari potest praeter ordinem naturae. — Item *de Potentia*, q. 6.

In *Summa theologica*, I q. 105, a. 6, proponit argumentum fundamentale, ad unam demonstrationem reducens diversas probationes quae sumuntur sive ex attributis divinis sive ex legibus naturae non absolute necessariis : Dicit : « Si consideretur rerum ordo, prout dependet a qualibet secundarum causarum, sic *Deus potest facere praeter ordinem rerum, quia* ordini secundarum causarum ipse non est subiectus ; sed *talis ordo ei subiicitur, quasi ab eo procedens, non per necessitatem naturae, sed per arbitrium voluntatis*. Potuisset enim et alium ordinem rerum instituere. Unde et potest praeter hunc ordinem institutum agere, cum voluerit ; puta, agendo effectus secundarum causarum sine ipsis, vel producendo aliquos effectus, ad quos causae secundae non se extendum ».

Haec demonstratio ad hunc syllogismum reducitur :

Causa *libera* superior a qua dependet applicatio *legum hypothetice necessariarum*, quaeque ad eas non coarctatur, potest praeter eas agere.

Atqui Deus est causa libera omnipotens a qua dependet applicatio omnium legum hypothetice necessariarum, quae constituunt ordinem agendi totius naturae creatae, nec ad hunc ordinem coarctatur libertas divina.

Ergo Deus potest aliquid facere praeter ordinem agendi totius naturae creatae, seu miraculum patrare.

In hac demonstratione sunt tres propositiones probandae, scilicet maior et duae propositiones in minore.

1° ***Causa libera superior a qua dependet applicatio legum hypotetice necessariarum, quaeque ad illas non coarctatur, potest praeter et supra has leges agere.***

Haec propositio manifestatur *A* a posteriori in exemplis, *B* a priori, ey analysi notionum.

[1] Averroistae negabant Providentiam particularem, iuxta eos Deus agit ad extra secundum necessitatem suae naturae, producendo ab aeterno primam intelligentiam sibi immediate inferiorem, haec autem producit aliam, et ultima intelligentia caelestis producit mundum sensibilem ac cognitionem in hominibus, ita ut sit una sola intelligentia pro omnibus hominibus, sic negatur immortalitas personalis. Cf. DE WULF, *Histoire de la Philosophie médiévale*, 4e ed., p. 468.

A. A posteriori. Homo sua libertate potest proiicere lapidem sursum, quod est agere praeter hanc legem hypothetice necessariam : lapis, si sit sibi relictus, naturaliter fertur deorsum. — Item artifex agit praeter et supra leges particulares rei qua instrumentaliter utitur ; sic musicus movendo chordam citharae, per eam producit effectum artificiosum, qui superat facultatem naturalem chordae sibi relictae, ita ut qui non est musicus, nesciat hunc effectum per hanc chordam producere. Propterea S. Thomas dicit quod artifex educit effectum artificiosum ex potentia obedientiali rei qua utitur, et quae ei obedit, v. g. « quod ex ligno fiat scamnum, non est in potentia naturali » ligni, sed obedientiali [1].

Imo artifex, v. g. musicus superioris ingenii, potest agere praeter et supra leges ordinarias suae artis, tunc producit opus non solum pulchrum, sed sublime, seu extraordinarium. Et tamen hac felici exceptione non destruitur nec negatur lex ordinaria, suspenditur solum eius applicatio, propter extraordinarium motivum, itaque haec exceptio confirmat legem, quia non est contra eam sed supra.

B A priori, Ex analysi notionum haec maior est evidens. Etenim, si ab aliqua causa libera dependet applicatio legum hypothetice necessariarum, haec causa gaudet *libertate exercitii* circa hanc applicationem vel non applicationem. — Insuper, sic haec causa libera et superior non coarctatur ad has leges, gaudet etiam circa eas *libertate specificationis*, prout potest praeter aut supra eas positive agere, ut apparet in exemplis citatis. — Alioquin haec causa determinaretur, necessitaretur, ad applicationem harum legum, eis subiiceretur, et circa eas non remaneret nec superior nec libera.

Nunc autem probanda est minor nostrae demonstrationis, quae duas propositiones continet.

2° ***Ordo agendi totius naturae creatae constituitur legibus hypothetice et non absolute necessariis.*** — Quod sic probatur : *Hypotetica necessitas ea est quae sumitur secundum causas* non intrinsecas sed *extrinsecas* scil. *secundum causam efficientem et finalem.* — *Atqui ordo agendi totius naturae creatae constituitur legibus secundum causam efficientem sumptis.* — Ergo ordo agendi totius naturae creatae constituitur legibus hypothetice et non absolute necessariis.

Definitio necessitatis hypotheticae invenitur apud Aristotelem [2] et explicatur a

[1] S. THOMAS, *Compendium Theologiae*, c. 104.

[2] *Physica*, 1, II, c. IV, **το ἐξ ὑποθέσεως ἀνακγαῖον** comm. S. Th., lect 15. Cuiusmodi sit rerum naturalium necessitas. *Metaph.*, 1, V, c. V, S. Thomas in hunc textum, lectione 6ª, ait : « Differt autem *necessarium absolute* ab aliis necessariis : quia necessitas absoluta competit rei secundum id quod est intimum et proximum ei : sive sit forma, sive materia, sive ipsa rei essentia ; sicut dicimus animal necesse esse corruptibile, quia hoc consequitur eius materiam in quantum ex contrariis componitur. Dicimus etiam animal esse sensibile, quia consequitur eius formam, et animal necessario esse substantiam animatam sensibilem, quia est eius essentia.

« *Necessarium* autem *secundum quid* et non absolute est, cuius necessitas dependet ex causa extrinseca. Causa autem extrinseca est duplex, scil. finis et efficiens ».

Necessitas absoluta est *metaphysica* aut *mathematica.*

Necessitas hypothetica est duplex, scil. stricta seu *physica*, v. g. cibus necessarius est ad vitam, vel *moralis* v. g. necessarius est equus ad longum iter.

S. Thoma in I.a q. 82, a. 1. « Necessitas dicitur multipliciter. *Necesse est* enim *quod non potest non esse.* Quod quidem convenit alicui, uno modo *ex principio intrinseco,* sive *materiali,* sicut enim dicimus quod omne compositum ex contrariis necesse est corrumpi (aut saltem esse corruptibile), sive *formali,* sicut cum dicimus quod necesse est triangulum habere tres angulos aequales duobus rectis. Et haec est necessitas naturalis et *absoluta.* — Alio modo convenit alicui quod non possit non esse *ex aliquo extrinseco,* vel fine, vel *agente* : Fine quidem, sicut cum aliquis non potest sine hoc consequi aut bene consequi finem aliquem, ut cibus dicitur necessarius ad vitam et equus ad iter, et haec vocatur necessitas finis, quae interdum etiam utilitas dicitur. Ex agente autem hoc alicui convenit, sicut cum aliquis cogitur ab aliquo agente, ita quod non possit contrarium agere. Et haec vocatur necessitas coactionis ». Item dividitur possibile vel impossibile, prout accipitur absolute, aut solum relative ad potentiam finitam (I.a 25, 3).

Haec divisio necessitatis sic scribi potest :

necessitas	*absoluta*	
	hypothetica	ex fine
		ex agente

impossibilitas	*absoluta* eius quod intrinsece repugnat
	relativa ad potentiam finitam.

Unde *necessarium absolute* est quod independenter a quavis conditione non potest non esse, nec aliter se habere. Fundatur immediate in essentia rei, seu in eius causis intrinsecis. V. g. necesse est absolute triangulum habere tres angulos aequales duobus rectis, hoc enim pendet immediate ab essentia seu a causa formali trianguli. Leges mathematicae quibus enuntiantur proprietates figurarum aut numerorum sunt absolute necessariae ; mathematica enim abstrahit a causa efficienti et a causa finali, ut pluries dixit Aristoteles [1]. Item principia metaphysica, quae sunt universalissima, sunt absolute necesssaria, v. g. principium contradictionis aut principium causalitatis ; omne contingens habet causam.

Necessarium hipotheticum est quod non potest non esse supposita aliqua conditione seu causa extrinseca efficienti aut finali. V. g. supposito quod tale agens naturale in naturalibus conditionibus agat, talis effectus necessarius est : v. g. si ignis sua virtute naturali agit, tunc necessario comburit et non refrigescit, sed ex hac lege non excluditur quod actio ignis possit impediri aut modificari per causam praeternaturalem. Item ex parte finis : homo debet habere duos oculos ad bene videndum, sed unicus oculus sufficit stricte ad videndum, et homo suam essentiam servat etiamsi visu careat, sicut demens, privatus exercitio rationis, remanet homo.

Ordo autem agendi totius naturae creatae constituitur legibus, quae exprimunt modum agendi agentium creatorum ; ergo leges naturae sumuntur *secundum causam efficientem*, et proinde sunt hypothetice non absolute necessariae. Scilicet posito quod omnes et solae agunt causae creatae, in conditionibus naturalibus, talis effectus v. g. resurrectio ca-

[1] *Metaph.*, 1. III, c. II, lect. 4 — 1. V, c. XIV, lect. 16.

daveris est impossibilis, in miraculo autem additur causa supernaturalis, scil. Deus.

Hae leges causales naturae sunt positivae aut negativae, sed nunquam absolute necessariae. *Leges positivae* exprimunt *id quod natura creata potest* facere : supposito quod agentia naturalia secundum conditiones naturales agant, tunc necessario hunc effectum naturalem producunt ; sed ex his legibus non excluditur possibilitas interventionis supernaturalis Dei, ad impediendum aut modificandum effectum naturalem. *Leges negativae* exprimunt *id quod natura creata non potest* : v. g. natura non potest producere vitam in cadavere, supposito quod sola agat ; sed ex his legibus non excluditur possibilitas interventionis supernaturalis Dei, si Deus existat supra naturam. Item nulla causa creata potest facere quod accidens remaneat sine subiecto, nec transubstantiare aliquam substantiam in alteram, sed non sequitur haec esse impossibilia pro Deo [1].

Denique manifestum est has leges hypothetice necessarias remanere etiamsi in casu applicatio earum suspendatur a causa superiori, v. g. ignis conservat suam virtutem comburendi, etiamsi non exerceat suam actionem combustivam : sicut lapis conservat inclinationem gravitatis etiamsi projiciatur sursum. Propterea miraculum *non est violatio legum naturae*, non est contra naturam.

Unde necessitas hypothetica legum causalium naturae essentialiter distinguitur a necessitate absoluta legum mathematicarum aut principiorum methaphysicorum : haec sola necessitas absoluta excludit possibilitatem miraculi; unde non mirum est quod Spinoza negaverit hanc miraculi possibilitatem, quia, secundum tendentiam Cartesii, volebat reducere leges physicas ad leges mathematicas, quae abstrahunt a causa finali et a causa efficienti et sunt absolute necessariae.

Imo quaedam leges naturae sunt proprie contingentes, v. g. quod terra moveatur secundum talem directionem potiusquam secundum inversam, hoc non determinatur ex natura terrae, sicut virtus combustiva procedit ex natura ignis.

[1] Sic ad leges hypothetice necessarias reducuntur leges physicae quae spectant ipsas rerum proprietates, vel ipsas essentias, non metaphysice et quoad intrinseca constitutiva, sed in esse physico consideratas. Sic accidens, quod est quasi effectus subtantiae, potest miraculose remanere sine subiecto ; et aliqua substantia creata potest transubstantiari in alteram. (Cf. HUGON, *Cosmologia*, p. 280). — Cf. S. THOMAM, *de Potentia*, q. VI, a. 1, ad 11). — Item in III.a q. 77, a. 1, ad 2, sibi ponit hanc obiectionem : « Fieri non potest etiam miraculose, quod definitio rei ab ea separetur. Sed ad definitionem accidentis pertinet quod sit in subiecto. Non ergo potest miraculose fieri, quod in Eucharistia sint accidentia sine subiecto ». Respondet : « Cum ens non sit genus, hoc ipsum quod est *esse* non potest esse *essentia* vel substantiae vel accidentis. Non ergo definitio substantiae est *ens per se sine subiecto*, nec definitio accidentis *ens in subiecto* ; sed quidditati seu essentiae substantiae *competit habere esse non in subiecto* ; quidditati autem sive essentiae accidentis *competit habere esse in subiecto*. In hoc autem sacramento non datur accidentibus quod ex vi suae essentiae non sint in subiecto, sed ex divina virtute sustentante, et ideo non desinunt esse accidentia ; quia nec separatur ab eis definitio accidentis (quae est aptitudo ad subiectum, non actualis inhaerentia), nec eis competit definitio substantiae ».

Item substantia saltem de potentia mere absoluta potest esse sine suis accidentibus, quia substantia non est accidens sed habet aptitudinem ad illud, et haec aptitudo remanet etiamsi non detur de facto actus ad quem ordinatur, sicut in demente remanet facultas rationalis, non vero exercitium rationis. — Similiter substantia creata potest in aliam transsubstantiari per virtutem non creatam sed increatam. Cf. III.a 75, 4.

3° ***Deus est causa libera omnipotens a qua dependet applicatio omnium legum hypothetice necessariarum, nec ad illas coarctatur.*** — Sunt duae partes in hac propositione.

A. Deus est causa libera omnipotens. — *a*) Etenim Causa prima necessario debet esse immaterialis et intelligens, secus non potuisset intelligentias nostras producere, nec mundum ordinare, nam plus non producitur a minore. Voluntas autem sequitur intellectum (I.a q. 19, a. 1), et *divina voluntas libera est circa bona particularia sine quibus infinita bonitas haberi potest.* « Unde cum bonitas Dei sit perfecta et esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectionis ex aliis accrescat », sequitur, quod Deus est *liber* agendi ad extra, scilicet creandi aut non creandi (I.a, q. 19, a. 3).

Nec solum Deus agit libere ad extra, sed *agit per voluntatem*, sic differt v. g. ab homine generante, qui generat libere, non tamen per voluntatem sed quia est talis naturae.

Et hoc probatur contra pantheistas et averroistas tripliciter a S. Thoma I.a q. 19, a.4 (Comm. Caiet.) : « Primo quidem, ex ipso ordine causarum agentium. Cum enim propter finem agat et intellectus et natura, ut probatur in II Physic, c. V, *necesse est ut agenti per naturam praedeterminetur finis* et media necessaria ad finem *ab aliquo superiori intellectu*, sicut sagittae praedeterminatur finis et certus modus a sagittante. *Unde necesse est quod agens per intellectum et voluntatem sit prius agente per naturam.* Unde, cum primum in ordine agentium sit Deus, necesse est quod per intellectum et voluntatem agat. — Secundo, ex ratione naturalis agentis, ad quod pertinet ut unum effectum producat : quia natura uno et eodem modo operatur, nisi impediatur. Et hoc ideo, quia secundum quod est tale, agit : unde quandiu est tale, non facit nisi tale. Omne enim agens per naturam habet esse determinatum. *Cum* igitur *esse divinum non sit determinatum*, sed contineat in se totam perfectionem essendi, non potest esse quod agat *per necessitatem naturae*, nisi forte *causaret aliquid indeterminatum et infinitum in essendo* ; quod est impossibile ut ex superioribus (I.a, q. 7, a. 2) patet. Non igitur agit per necessitatem naturae ; sed effectus determinati ab infinita ipsius perfectione procedunt, secundum determinationem voluntatis et intellectus ipsius. — Tertio, ex habitudine effectuum ad causam. Secundum hoc enim effectus procedunt a causa agente, secundum quod praeexistunt in ea... Unde, *cum esse divinum sit ipsum eius intelligere, praeexistunt in eo effectus eius secundum modum intelligibilem*. Unde per modum intelligibilem procedunt ab eo. Et sic, per consequens, *per modum voluntatis*... Voluntas igitur Dei est causa rerum ».

b) Deus insuper est omnipotens, seu *potentia eius est infinita, nam potentia operativa sequitur esse*, et « esse divinum est infinitum, in quantum non est limitatum per aliquid recipiens » [1]. Si enim esse divinum esset receptum in essentia finita, tunc esset causatum et non ipsum esse subsistens incausatum [2]. Unde Deus potest facere quidquid est absolute possibile, scil. quidquid non repugnat ad esse [3]. « Et quod attribuitur potentiae divinae secundum se consideratae, dicitur Deus posse *secundum potentiam absolutam* ; et huiusmodi est omne illud, in quo potest salvari ratio entis. Quod autem attribuitur potentiae divinae secundum quod exequitur imperium voluntatis iustae, hoc dicitur Deus

[1] I.a, q. 25, a. 2. — [2] I.a, q. 7, a. 1. — [3] I.a, q. 25, a. 3.

posse facere *de potentia ordinata*[1] », quae est, ut statim probatur, sive ordinaria, sive extraordinaria.

B. Applicatio omnium legum hypothetice necessariarum pendet a libertate divina, quae ad illas non coarctatur.

a) Applicatio enim legum hypothetice necessariarum naturae pendet *ex exercitio actionis agentis naturalis* et ex fine eius. Atqui actio cuiuslibet agentis creati *pendet a primo agente*, scil. a Deo, qui libere agit ad extra ; nam omne agens creatum indiget preamoveri a Deo ut agat[2]. Et omnis finis naturalis subordinatur supremo fini spirituali a Deo intento, ordo enim agentium correspondet ordini finium. Unde Deus potest recusare quandoque concursum suum naturalem necessarium ad operationem agentis creati, sicut non tenetur res creare aut eas conservare. Ergo non repugnat ut operatio naturalis deficiat, v. g. ut ignis non comburat, si Deus suum concursum retrahat. In hoc apparet libertas Dei quoad exercitium.

b) *Etiam quoad specificationem Deus est liber circa ordinem naturae*, prout ad illum non coarctatur. Hoc est contra Averroistas medii aevi, item contra optimismum absolutum ac determinismum necessitatis moralis Leibnitzii et Malebranchii.

« Ne cui forte videatur, ait T. Thomas[3], quod Dei intellectus vel scientia ad determinatos effectus solummodo possit extendi, et sic agat ex necessitate scientiae, quamvis non ex necessitate naturae, restat ostendere quod eius scientia vel intellectus nullis effectuum limitibus coarctatur ».

Deus potest facere alia quam quae facit. Nam « ordo a divina sapientia rebus inditus non adaequat divinam sapientiam ... Manifestum est quod tota ratio ordinis, quam sapiens rebus a se factis imponit, a fine sumitur. Quando igitur finis est proportionatus rebus propter finem factis, sapientia facientis limitatur ad aliquem determinatum ordinem. Sed *divina bonitas est finis improportionabiliter excedens res creatas*. Unde divina sapientia non determinatur ad aliquem ordinem rerum, ut non possit alius cursus rerum ab ipsa effluere »[4].

Deus quidem non potuisset facere *melius*. « si ly *melius* sit *adverbium*, et importet modum ex parte facientis, quia Deus non potest facere ex maiori sapientia et bonitate. Si autem « melius » sit *nomen* vel importet modum ex parte facti, sic potest facere melius »[5] seu creare res meliores, quia « *Deus qualibet re a se facta potest facere aliam meliorem* » est enim semper abyssus infinita inter bonitatem finitam et infinitam. *Et potest etiam facere meliores accidentialiter res ipsas quas fecit*, v. g. augendo earum virtutem, puta hominis sapientiam. Sic igitur Deus non coarctatur ad talem ordinem naturae.

Conclusio. Deus ergo potest agere praeter et supra ordinem agendi totius naturae creatae, seu miraculum facere ; et *cum hoc facit, non agit contra naturam, sed secundum potentiam obedientialem*, qua quaelibet creatura apta nata est obedire Deo ad accipiendam quidquid ipse voluerit, sicut instrumentum obedit artifici, aut brachium

[1] I.a q. 25, a. 5 ad 1 ; q. 104, a. 4. — [2] I.a q. 2, a. 3 ; q. 105, a. 5. — [3] *C. Gentes*, l. II, c. 26. — [4] I.a q. 25, a. 5. — [5] I.a q. 25, a. 6.

humanae voluntati[1]. Est una sola causa efficiens et unus finis, praeter quos Deus agere nequit, scil. ipsa causa prima et finis ultimus omnium rerum.

Nec dicatur cum Deistis ad dignitatem Dei pertinere solum *voluntates* generales non vero *particulares*, cumque gubernare mediantibus legibus et non immediate singularibus providere. Respondet S. Thomas Ia 22, a. 3, ad 1 : « Habere ministros executores suae providentiae, pertinet ad dignitatem Regis. Sed quod non habeat rationem eorum, quae per eos agenda sunt, est ex defectu ipsius. Omnis enim scientia operativa tanto perfectior est, quanto magis particularia considerat, in quibus est actus seu operatio ». — « Deus immediate omnibus providet, qui in suo intellectu habet rationem omnium etiam minimorum et quascumque causas aliquibus effectibus praefecit, dedit eis virtutem ad illos effectus producendos »[2].

Sic igitur Deus potest agere praeter ordinem naturae, et hoc negative aut positive. Negative, impediendo actionem rerum naturalium, v. g. actionem ignis. Positive agendo tripliciter, ut dictum est in divisione miraculorum, prout superant facultatem naturae vel quoad substantiam facti (v. g. glorificatio corporis), vel quoad subiectum in quo est (v. g. resurrectio), vel quoad modum (v. g. conversio subita aquae in vinum).

Hi effectus possibiles sunt de potentia Dei absoluta, prout non implicant contradictionem, et de potentia Dei ordinata sed extraordinaria.

De Fine miraculi. — Ad hanc autem extraordinariam interventionem Dei requiritur finis proportionatus. *Manifestatio autem veritatis salutaris est finis sufficiens ut Deus agat praeter ordinem naturae.* Dicit enim S. Thomas, III, C. Gentes, c. 99 in fine : « Nec debet haec ratio frivola reputari, quod Deus aliquid faciat in natura ad hoc quod se mentibus humanis manifestet, cum supra (c. 17) ostensum sit, quod omnes creaturae corporales ad naturam intellectualem ordinentur quodammodo sicut in finem. Ipsius autem intellectualis naturae finis est divina cognitio, ut in superioribus est ostensum. Non est ergo mirum si ad cognitionem de Deo, intellectuali natura praebendam, fit aliqua immutatio in substantia corporali ». Totus, enim mundus corporeus quasi nihil est in comparatione alicuius animae immortalis, et praesertim in comparatione gratiae supernaturalis huic animae conferendae, « bonum enim gratiae unius maius est quam bonum naturae totius universi »[3]. — Item miraculum fieri potest « ad demonstrationem sanctitatis alicuius, quam Deus hominibus vult proponere in exemplum virtutis »[4]. Et quandoque miraculose « confertur homini aliquod particulare beneficium, scilicet corporalis sanitatis, praeter beneficium commune, quod exhibetur in omnibus miraculis, ut scilicet homines adducantur in Dei notitiam »[5].

Corollarium : *Nulla creatura potest facere miracula per virtutem propriam, Deus vero ad miraculum faciendum uti potest hominibus et bonis angelis tanquam instrumentis.*

[1] Cf. I.a 105, a. 6 ad 1. — *de Potentia*, q. 6, a. 1, ad 18. — *C. Gentes*, l. III, c. 100. — [2] I.a q. 22, a. 3, q. 14, a. 11. — [3] I.a II.ae q. 113, a. 9, ad 2. — [4] II.a II.ae, q. 178, a. 2. — [5] II.a II.ae, q. 178, a. 1, ad 4.

1a pars sequitur ex definitione miraculi, superat enim omnes vires creatas (cf. I.a, q. 110, a. 4) et dicemus infra quomodo discernuntur effectus qui omnes vires creatas excedunt, et verum miraculum a falso, v. g. a praestigiis daemonum.

2a pars corollarii sic probatur: Ut creaturae rationales sint instrumenta physica Dei, requiritur et sufficit ipsas recipere a Deo aliquam virtutem supernaturalem transeuntem, et sua virtute propria agere dispositive ad effectum miraculosum. Atqui arduum Deo non est hanc virtutem conferre creaturae rationali, sicut anima nostra instrumentaliter movet membra aut res externas. Itaque sancti homines non solum orando et impetrando; sed etiam cooperando miracula faciunt. « Deus utitur instrumentaliter vel interiori motu hominis, vel eius locutione, vel etiam aliquo exteriori actu »[1].

Ad creationem e contra non potest dari instrumentum, nam « causa instrumentalis non partecipat actionem causae superioris nisi in quantum per aliquid sibi proprium dispositive operatur ad effectum principalis agentis ... Et non potest aliquid operari dispositive et instrumentaliter ad effectum creationis, cum creatio non sit ex aliquo praesupposito, quod possit disponi per actionem instrumentalis agentis »[2].

Obiectio : Miraculum non potest produci nisi virtute divina et infinita. Atqui creatura non potest participare virtutem infinitam. Ergo creatura non potest instrumentalirer causare miraculum.

Resp. : Concedo maiorem. Distinguo minorem : creatura non potest participare virtutem infinitam tanquam virtutem propriam, concedo ; non potest participare motionem instrumentalem et transeuntem Dei omnipotentis, nego. Haec enim motio instrumentalis non indiget proportionari subiecto in quo recipitur solum per modum transeuntis ; insuper in eo recipitur ratione potentiae obedientialis passivae, quae competit omnibus creatis sub ratione generali entis creati. Itaque virtus instrumentalis spiritualis potest esse transeunter in instrumento corporeo, quia non indiget ei proportionari, et recipitur in eo non prout illud est corporeum sed prout est ens[3].

Ita anima nostra intellectiva utitur instrumentaliter suo corpore ad manifestationem suarum cogitationum ; vultus etsi sit corporeus, quodammodo, scilicet instrumentaliter, est intelligens, prout est sub motione intelligentiae et voluntatis, item exprimit virtutes aut vitia.

Utrum mali possint instrumentaliter facere miracula. — « Cum operatio miraculosa, ait S. Thomas, sit quoddam divinum testimonium indicativum divinae virtutis et veritatis, si daemonibus, quorum est tota voluntas ad malum, aliqua potestas daretur faciendi miracula, Deus falsitatis eorum testis existeret ; quod divinam bonitatem non decet »[4]. Unde daemones possunt solum simulare miracula per transmutationem corporum aut per quadam illusionem sensuum ex aliqua immutatione imaginationis.

« Ad veritatem autem praedicationis confirmandam miracula possunt fieri per quemcumque, qui veram fidem praedicat, et nomen

[1] II.a II.ae, q. 178, a. 1 et *de Potentia*, q. 6, a. 4. — [2] I.a 45, 5. — [3] Cf. BILLUART, *de Sacramentis in genere*, diss. III, a. 2. Solvuntur obiectiones, in fine. — [4] *De Pot.*, q. 6, a. 5.

Christi invocat : quod etiam interdum per malos fit »[1]. — « Miracula vero semper sunt vera testimonia eius ad quod inducuntur Unde *a malis qui falsam doctrinam enuntiant, nunquam fiunt vera miracula ad confirmationem suae doctrinae* : quamvis quandoque fieri possint ad commendationem nominis Christi, quod invocant et in virtute Sacramentorum, quae exhibent »[2].

Sic sufficienter probatur possibilitas miraculi, quod solus Deus patrare potest ut causa principalis.

§ III. **Solvuntur obiectiones.**

Sunt duae series obiectionum ad invicem oppositarum. I.a series procedit ex determinismo. II.a ex contingentismo.

I. ***Obiectiones procedentes ex determinismo*** prout applicatur Deo vel legibus naturae, proponi possunt : A. sub forma ordinaria, B. sub forma recentiori.

A. 1a *obi.* : Miraculum est praeter ordinem. Atqui Sapientia divina non potest praeter ordinem operari. Ergo.

Resp. : Miraculum est praeter ordinem quantum ad res ordini subditas, non quantum ad rationem ordinis, est enim ordinatum a Deo.

2a *obi.* : Miraculum exigeret mutationem in ipsa voluntate et providentia divina. Atqui voluntas divina et providentia sunt immutabilis. Ergo miraculum est impossibile.

Resp. : dist. mai. : si Deus non decrevisset ab aeterno exceptiones cum ipsis legibus, concedo ; secus, nego.

3a *Inst.* : Atqui non potest esse exceptio.

Agere exceptionaliter praeter ordinem naturae esset agere violenter seu contra naturam. Atqui non convenit Deo agere violenter. Ergo.

Resp. : dist. mai : si haec actio non fieret secundum potentiam obedientialem, qua creatura nata est obedire Deo, concedo ; secus, nego.

4a *Inst.* : Sed haec potentia obedientialis repugnat.

Etenim Deus non potest facere aliquid praeter principia metaphysica, praesertim praeter principium contradictionis. Atqui hoc principium fundamentale includitur in omni propositione necessaria, etiam in legibus naturae. Ergo Deus non potest agere praeter leges naturae.

Resp. : concedo mai. — dist. min. : principium contradictionis includitur in omni propositione necessaria, secundum modum quo est necessaria, concedo ; prout omnis propositio necessaria est absolute necessaria, nego. Distinguo conclusionem eodem modo : Deus non posset agere praeter leges naturae, si essent absolute necessariae, concedo ; si sunt solum hypothetice necessariae, nego.

V. g. necessarium est quod mortuus non resurgat, si sola natura operatur ; sed ex hoc non excluditur quod mortui possint resurgere per supernaturalem interventionem Dei.

5a *Inst.* : Atqui leges naturae sunt absolute necessariae.

Etiam principium causalitatis, etsi sumatur ex parte causae efficientis, est tamen absolute necessarium et Deus non potest praeter illud agere. Atqui leges naturae sunt leges causalitatis. Ergo Deus non potest praeter eas agere.

Resp. : non est paritas inter universalissimum principium causalitatis et leges na-

[1] II.a II.ae q. 178, a. 2. — [2] Ibid ad 3.

turae; nam hoc principium se extendit etiam ad causalitatem divinam praeter quam evidenter Deus non potest agere, nequit enim efficere creaturam incausatam. E contra leges naturae exprimunt modum agendi naturae creatae, qui modus a Deo modificari potest — Principium causalitatis efficientis est hypotheticum in hoc sensu tantum quod entia contingentia possunt non esse, sed absolute necesse est contingentia dependere a causa prima universalissima.

6ª *Inst.*: Etsi leges naturae sint particulares, sunt tamen absolute necessariae. Etenim leges mathematicae etsi particulares, sunt absolute necessariae, et Deus non potest praeter illas agere. Atqui leges naturae mathematice exprimuntur et proinde legibus mathematicis assimilantur. Ergo leges naturae sunt absolute necessariae et Deus non potest praeter illas agere.

Resp.: concedo maiorem; Deus non potest facere etiam extraordinarie triangulum cuius tres anguli non essent aequales duobus rectis. Distinguo minorem: leges naturae assimilantur mathematicis quoad earum expressionem quantitativam seu numericam, concedo; quoad earum naturam, nego. Nam *leges mathematicae sumuntur ex principiis formalibus* figurarum aut numerorum, proinde sunt absolute necessariae; e contra *leges causales naturae sumuntur ex causis extrinsecis* scil. ex causa efficienti vel finali et proinde sunt hypothetice necessariae. Aliis verbis, quod est mathematice impossibile, est absolute impossibile; quod est physice impossibile, est impossibile pro natura sensibili, non absolute pro omni causa. Spinoza reducendo physicam ad mathematicam, erravit, nam sola mathematica, abstrahit a causa efficienti et finali (cf. S. Thomam, de Potentia, q. VI, a. I ad II).

7ª *Inst.*: Etsi distinguantur a legibus mathematicis, leges naturae sunt absolute necessariae.

Res enim naturales habent determinatam essentiam ex qua fluunt determinatae proprietates ac determinatus modus agendi. Atqui Deus non potest mutare in aliqua re quod est ei essentiale, ea manente. Ergo Deus non potest mutare in rebus naturalibus modum naturalem agendi.

Resp.: dist. mai: res naturales habent determinatum modum agendi quoad *potentiam agendi*, concedo; quoad *exercitium actionis*, nego. Concedo minorem. Distinguo conclusionem sicut et maiorem. « In igne fornacis remanebat ordo ad comburendum, licet non combureret tres pueros in camino » dicit S. Thomas, de Pot., q. VI a. I ad 20.

8ª *Inst.*: Neque secundum exercitium actionis Deus potest agere praeter leges naturae

Etenim Deus non potest facere aliquid praeter ordinem iustitiae. Atqui ordo iustitiae est regula ipsius exercitii actionis moralis, nam omissio actionis debitae est peccatum. Ergo similiter Deus non potest agere praeter ordinem naturae, quo regulatur exercitium actionis agentium naturalium.

Resp.: Non est paritas, ut explicat S. Th. (de Pot., q. VI, a. I ad 3); nam ordo iustitiae dicit directe ordinem ad ultimum finem, praeter quem Deus agere non potest; e contra leges naturae non dicunt directe ordinem ad ultimum finem, sed unius creaturae ad aliam. Sic Deus nequidem extraordinarie nobis praecipere potest desperationem aut odium Dei, esset suam infinitam bonitatem negare.

9ª *Inst.*: Neque Deus potest agere praeter praecepta moralia particularia quibus regulantur relationes inter homines; v. g. nequidem extraordinarie Deus potest praecipere homicidium. Ergo similiter Deus non potest agere praeter leges naturales.

Resp.: nego maiorem. Cf. in Supplemento Summae Theol., q. 67, a. 2; « potest dispensatio esse divinitus etiam contra prima praecepta legis naturae, ratione alicuius mysterii divini significandi vel ostendendi; sicut patet de dispensatione in praecepto

Abrahae facto de occisione filii innocentis. Tales autem dispensationes non fiunt communiter ad omnes, sed ad aliquas singulares personas, sicut etiam in miraculis accidit ». Item I.a II.a q. 94, a. 5 ad 2 et q. 100 a. 8 ad 3: « Abraham cum consensit occidere filium, non consensit in homicidium: quia debitum erat eum occidi per mandatum Dei, qui est Dominus vitae et mortis. Ipse enim est qui poenam mortis infligit omnibus hominibus, iustis et iniustis, pro peccato primi parentis: cuius sententiae si homo sit executor auctoritate divina, non erit homicida, sicut nec Deus » cf. Caietanum in hunc art.: « Sicut haec enuntiatio *mortui non possunt resurgere* est necessaria (secundum potentiam naturalem)... et quando Deus resuscitat aliquem, non falsificat illam propositionem, aut excipit ab illa, sed operatur non contra sed supra naturam: ita in proposito haec conclusio: *non est occidendum* in sensu in quo fit, scilicet privata auctoritate cum ceteris conditionibus est conclusio necessaria ...; sed cum Deus iubet fieri actum qui sine iussu suo esset homicidium ... operari iubet non praeter aut contra praeceptum, sed quasi supra illud, dum a superiori potestate actum imperatum exerceri iubet ».

B. *Obiectiones determinismi sub forma recentiori.*

Iª *obi.*: Scientia supponit immutabilitatem legum naturae, in qua fundatur infallibilis praevisio effectuum naturalium. Atqui miraculum perturbaret hunc ordinem immutabilem, ac praevisionem impediret. Ergo miraculum est impossibile.

Resp.: dist. maiorem: scientia supponit immutabilitatem metaphysicam in qua fundatur praevisio metaphysice infallibilis, nego: immutabilitatem physicam in qua fundatur praevisio physice certa, concedo. Contradistinguo minorem eodem modo.

Etenim remanet lex *mortui non possunt resurgere naturaliter*, etsi aliquando supernaturaliter resurgant; imo confirmatur lex, quia solus Deus, et non agentia naturalia, potest resuscitare aliquem. Non est perturbatio quia hoc fit in paucioribus, sicut in paucioribus dantur exceptiones naturales. V. g. quandoque homo nascitur cum sex digitis in manu. Amplius communiter agentia superiora permutant actionem inferiorum, sine violatione legum, dum v. g. proiicio lapidem sursum, non destruitur lex gravitatis, sed gravitas superatur ab alia vi fortiori; item in planta, in animali, vires vitales utuntur viribus physicis et eas superant.

Iª *Inst.*: Saltem non potest esse exceptio fundamentali principio conservationis energiae. Atqui miraculum esset exceptio huic principio, nam secundum extraordinariam interventionem Dei mutaretur quantitas energiae in mundo. Ergo.

Resp.: distinguo maiorem: si principium istud esset universalissimum ut principium causalitatis, concedo; si sit solum particulare et verum pro agentibus physicis de quibus tractat physicus, nego. Distinguo minorem eodem modo. Hoc principium est hypothesis hodie satis communiter admissa pro energia proveniente ex actionibus physicis, quae sunt obiectum experientiae externae, v. g. est aequivalentia inter motum et calorem, dum calor generatur a motu ...; sed haec lex non potest extendi sine petitione principii ad energiam quae provenit ex invisibili influxu Dei. Ad affirmandam hanc extensionem oporteret probare quod mundus est systema clausum, nihil accipiens ab influxu invisibili Dei; et hoc non potest probari a scientia; est solum gratuitum postulatum materialismi, qui a priori existentiam Dei negat.

2ª *Inst.*: Saltem non potest esse exceptio principio causalitatis: « omne phaenomenon supponit phaenomenon antecedens ». Atqui miraculum esset phaenomenon sine antecedente phaenomenali. Ergo miraculum est impossibile.

Resp.: distinguo maiorem: non potest esse exceptio principio causalitatis debite intellecto: omne quod fit habet causam, concedo; sed principio causalitatis illegittime

intellecto secundum placita phaenomenismi potest esse exceptio. Sufficit quod existat causa prima libera supra ordinem phaenomenalem.

3ª *Inst.* : Attamen miraculum non est nobis intelligibile nisi ut effectus alicuius antecedentis phaenomenalis, scil. ut effectus fidei vivae, quae superat vires physicas, sicut libertas nostra corpus nostrum movet [1].

Resp. : distinguo minorem : secundum placita phaenomenismi vel evolutionismi, concedo, et tunc miraculum non esset proprie effectus divinus, et non haberet nisi valorem symbolicum. Secundum autem principia sanae philosophiae, miraculum est intelligibile ut factum luculenter commonstrans omnipotentiam divinam, ut dic Conc. Vatic.

4ª *Inst.* : Inconveniens est ut maius bonum dimittatur pro minori bono. Atqui in miraculo dimittitur maius bonum pro minori, scilicet bonum universi pro bono particulari. Ergo inconveniens est ut fiat miraculum.

Resp. : Nego minorem, in miraculo non tollitur ordo universi, in quo consistit bonum ipsius ; sed removetur solummodo ordo alicuius causae particularis ad suum effectum, v. g. ignis ad combustionem. Unde in miraculo dimittitur particulare bonum pro maiori bono et altiori fine.

5ª *Inst.* : Sed. ut ait Leibnitzius (Theod., III, c. 249), non potest removeri ordo alicuius causae particularis ad suum effectum, quin mutetur totus cursus universi propter connexionem omnium corporum inter se. Omnia enim a Deo disposita connectuntur vi principii rationis sufficientis, sic mundus est optimus inter omnia possibilia.

Resp. : Haec conceptio Leibnitzii quae vocatur determinismus psychologicus aut determinismus necessitatis moralis, falsa est ; retinet nomen libertatis divinae et humanae, rem vero dissolvit. Ad libertatem enim non requiruntur solum intelligentia deliberans, spontaneitas, et contingentia quae iam in mundo physico habetur, insuper debet esse indifferentia dominatrix iudicii practici et voluntatis, quae a Leibnitzio negatur [2] (Theod, III, § 302). Sic non omnia a Deo volita connectuntur necessario vi principii rationis sufficientis, nec mundus est optimus inter possibilia. Deus semper potest facere res meliores. *Nec homo, proiiciendo lapidem sursum, propter hoc mutat totum cursum universi.* Nec principium rationis essendi sumendum est univoce, sed analogice id est proportionaliter seu diversimode in his quae sunt necessaria diversimode : (scil. metaphysice aut physice, et physice sive semper aut solum ut in pluribus. Materia enim de se indeterminata est principium indeterminationis in rebus physicis [3]. — S. Thomas hanc obiectionem solvit in qu. *de Potentia.* q. 6, a. 1, ad 21 : « dicendum quod quando Deus agit aliquid contra cursum naturae, non tollitur totus ordo universi, sed cursus qui est ex ordine unius particularis rei ad aliam ».

I. *Obiectiones ex contingentismo procedentes.*

1ª *obi* : Miraculum supponit necessitatem hypotheticam legum naturae. Atqui leges

[1] Ita E. Le Roy, op. cit.

[2] Haec indifferentia fundatur in disproportione absoluta inter bonum universale et bonum particulare : propterea, ad procedendum ab intentione boni universalis seu beatitudinis in communi ad tale bonum singulare potiusquam ad alterum etiam inaequale, datur *ratio relative sufficiens*, non absolute sufficiens et determinans : nam duo bona finita, etsi sint relative inaequalia, *aequaliter infinite distant a bono infinitio*, et solum bonum infinitum clare visum necessario alliceret voluntatem nostram.

Cf. I.a II.ae, q. 10, a. 2 — I.a 83, a. 1.

[3] Confutavimus longe determinismum Leibnitzii in alio opere : *Dieu, son existence et sa nature*, p. 580-669.

naturae nequidem sunt hypothetice necessariae, sed contingentes, non raro eveniunt exceptiones. Ergo miraculum est impossibile aut saltem non distinguitur specifice ab exceptionibus naturalibus.

Resp. : Concedo maiorem. Dist. min. : si omnes naturae contradictorie identificantur in ipso fieri universali, ut vult evolutionismus absolutus, transeat ; si, vi principii contradictionis et identitatis, naturae rerum ab invicem distinguuntur, nego. Distinguo concl. eodem modo.

Explico secundum evolutionismum absolutum, contradictoria identificantur in ipso fieri, ut vult Heraclitus inter antiquos, et Hegel inter modernos, proinde secundum naturalem evolutionem plus procedit a minore, perfectius ab imperfectiore, et hoc est plus quam miraculum, sed productio ipsius impossibilis. Imo evolutionismus absolutus identificat necessitatem et contingentiam, proindeque negat possiblitatem miraculi quandoque propter necessitatem legum (ut evolutionismus idealisticus) quandoque propter earum contingentiam absolutam (ut quidam evolutionismus empiricus).

E contra, vi principii contradictionis ens et non ens radicaliter opponuntur, ipsum fieri non est ratio suiipsius, quia non est ipsum esse subsistens. Consequenter realiter et essentialiter distinguitur. Deus immobilis et simplex omnino a mundo mobili et composito. Proinde lex agentium creatorum non eadem est ac lex actionis creatricis, creatura non potest facere quidquid potest facere Deus, sicut caro non potest facere quod facit spiritus. Ad minus sunt in mundo determinatae leges hypothetice necessariae et pro agente creato in genere, et pro corporibus inanimatis, et pro viventibus ut plantae, et pro animalibus et pro hominibus ; v. g. certissime dantur hae leges : viventia post mortem non naturaliter resurgunt, animalia bruta non loquuntur nec ratiocinantur. Negatio harum legum est confusio contradictoria omnium naturarum ; naturae autem sunt diversae, et quaelibet est propter suam operationem, prout operari sequitur esse, et modus operandi modum essendi.

1º *Inst.* : Sed ad cognoscendum leges hypothetice necessarias, oporteret cognoscere essentias rerum. Atqui non cognoscimus essentias rerum. Ergo.

Resp. : dist. mai : cognitione intuitiva et comprehensiva, nego ; cognitione abstractiva et imperfecta, concedo. Contradist. minorem eodem modo.

Sufficit cognoscere quid sunt generice corpora viventia, etiamsi ignoratur eorum differentia specifica, ad cognoscendum v. g. hanc legem : viventia post mortem non naturaliter resurgunt. Alioquin inductio legum esset omnino impossibilis : rueret omnis scientia physica.

2º *Inst.* : Classificationes et leges scientificae sunt solum repraesentationes utiles ad subiectivam ordinationem phaenomenorum. Proinde miraculum est solum derogatio nostris subiectivis classificationibus, non vero derogatio legibus naturae, proinde non habet valorem ontologicum, sed solum symbolicum. Ita Le Roy, Laberthonnière.

Resp. : distinguo maiorem : secundum nominalismum vel conceptualismum subiectivum, concedo ; secundum realismum moderatum, nego. Similiter distinguitur consequens. Contra nominalismum empiristarum et conceptualismum subiectivistarum, realismus moderatus defendit efficaciter valorem ontologicum primarum notionum et principiorum rationis, ac proinde valorem ontologicum miraculi. Cf. supra, examen Agnosticismi, t. I, c. IX.

Scientia quidem positiva non debet determinare metaphysice quid sit natura rerum, sed nec debet admittere principia falsae philosophiae scil. nominalismi aut phaenomenismi ; *alioquin non esset scientia positiva sed positivismus in scientia.* Revera scientia positiva loqui debet secundum sensum communem, seu secundum rationem naturalem de substantiis rerum, de earum potentiis, de facultatibus animae, etc. Nostrae no-

tiones sensus communis tanquam definitiones nominales continent confuse definitiones reales ad quas pervenit ratio philosophica. Sensus autem communis et sana philosophia intelligunt nomine humanitatis non collectionem empiricam hominum sed naturam humanam, alioquin dicere : Petrus est homo seu Petrus habet humanitatem, esset dicere : Petrus habet collectionem hominum. Item sensus communis et sana philosophia nomine voluntatis humanae intelligunt non collectionem volitionum sed facultatem aliquam. Sic classificationes et leges saltem fundamentales quae certo stabiliuntur a scientia, vi realismi nostrae rationis naturalis, designant ipsa res extramentales et reales rationes rerum.

ART. III.

DE DISCERNIBILITATE MIRACULI.

I. Status quaestionis : principalis obiectio adversariorum.
II. Doctrina Ecclesiae.
III. De certitudine ac de suis gradibus relative ad discernibilitatem miraculi.
IV. De discernibilitate miraculorum quoad naturam facti, seu quoad eorum supernaturalitatem.
V. De discernibilitate miraculorum quoad existentiam facti.
VI. De falsis miraculis. — De potestate spirituum.
VII. Solvuntur obiectiones.

§ I. Status quaestionis : principalis obiectio adversariorum.

Rationalistae non pauci concesserunt miracula possibilia esse, sed ea vel non existere, vel discerni non posse a naturalibus factis plus minusve extraordinariis aut a praestigiis. Renan scribit in introductione Vitae Iesu ; « Non dicimus miraculum esse impossibile, sed nullum hucusque miraculum fuisse vere demonstratum ». Idem tenuit Kant et generaliter agnostici. Iuxta modernistas, v. g. E. Le Roy, sola fides religiosa potest discernere miraculum, nam physice consideratum miraculum non differt a facto naturali, sed pro fide religiosa est signum symbolicum valoris ipsius fidei.

Principalis obiectio contra discernibilitatem miraculi est : impossibile est cognoscere firma certitudine aliquod factum excedere omnes vires naturae, quia *non cognoscimus omnes vires et leges naturae* ; unde id quod est inexplicabile per leges cognitas fieri potest secundum leges et vires naturales ignotas. — Imo agnostici addunt, ut supra dictum est : non cognoscimus leges naturae ut sunt extra animam in rebus ipsis, unde quod nobis videtur derogatio legibus ut sunt in re, forsitan est solum derogatio legibus ut a nobis concipiuntur. Sed iam vidimus solutionem huiusce ultimae difficultatis in fine praecedentis articuli.

§ II. Doctrina Ecclesiae.

Contra hunc errorem agnosticorum Concilium Vaticanum definivit : « Si quis dixerit, miracula nulla fieri posse ... aut *miracula certo cognosci nunquam posse*, nec iis divinam religionis christianae originem rite probari, A. S. ». Et in capite correspondente dicitur : « quae (miracula), cum Dei omnipotentiam luculenter commonstrent, divinae revelationis *signa sunt certissima et omnium intelligentiae accommodata* » (Denz. 1790-1813). In Encyclica « Aeterni Patris » Leonis XIII, miracula dicuntur « certa certae veritatis argumenta ».

Miraculum enim non luculenter Dei omnipotentiam commonstraret, si non esset discernibile a factis naturalibus. Item ut sit divinae revelationis signum certissimum, ipsum debet certo cognosci a sola ratione ante acceptationem fidei, quae in revelatione fundatur ; signum enim, ut definitur in Logica, est res, praeter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire ; sic fumo viso ignem subesse cognoscimus ; signum autem est certum dum aliquid determinate significat, incertum dum plura significare potest, ut rubor vultus.

Item in iureiurando contra modernismum legitur : « Externa revelationis argumenta, hoc est facta divina, imprimisque miracula et prophetias admitto et agnosco tanquam signa certissima divinitus ortae christianae Religionis, eademque teneo aetatum omnium atque hominum, etiam huius temporis, intelligentiae esse maxime accommodata ».

Notandum est insuper : quoad discernibilitatem miraculi datur altior certitudo naturalis quam *certitudo moralis practica* admissa ab Hermesio. Hermes enim cum Kantio tenebat, rationem speculativam non posse pervenire nisi ad persuasionem mere subiectivam realitatis obiectivae, quae reipsa potest esse solum phaenomenalis et apparens. Quoad rationem practicam, Hermes posuit ad mentem Kantii eam esse autonomam. Et quoties ratio practica aliquod officium nobis imponit, hoc ipso toties obligat ad id omne, sine quo officium illud adimpleri non posset. Proinde, iuxta Hermes, quandoque exurgit obligatio admittendi ut practice certum quod est theoretice incertum, v. g. obligatio admittendi testimonium sensuum externorum, aut peritiam et honestatem hominum, aut experientiam sive coaevorum sive praeteritorum, ac proinde veritatem historiae et miraculorum. Hermes dicebat : non possumus habere certitudinem physicam de realitate mortis alicuius hominis ex inspectione cadaveris, sed est officium morale sepeliendi mortuos, ideo hoc officium nos obligat ad amittendam, ut moraliter certam, mortem hominis sepeliendi. Ex hac theoria sequitur, rationem nostram non posse certissime probare factum revelationis.

Haec hermesiana doctrina, iam ante Concilium Vaticanum, damnata est a Pio IX in Encycl. « Qui pluribus » (Denzinger, 1637) : « Humana quidem ratio, ne in tanti momenti negotio decipiatur et erret, divinae revelationis factum diligenter inquirat oportet, ut certo sibi constet, Deum esse locutum... Quam multa, quam mira, quam splendida praesto sunt argumenta, quibus humana ratio luculentissime evinci omnino debet, divinam esse Christi religionem ... ac propterea nihil fide nostra certius ».

Obiectio : Ecclesia non videtur admittere, rationem individualem posse miraculum cum certitudine discernere, nam ipsa Ecclesia sibi reservat iudicium de veritate miraculorum, v. g. ad canonizationem Sanctorum. Ita arguit M. Blondel [1].

[1] Cf. P. DE TONQUÉDEC, *Immanence*, p. 223-229.

Resp. Ecclesia quandoque sollemniter et ex officio iudicat de veritate quorumdam miraculorum, et de sufficientia signorum ad manifestationem sanctitatis servorum Dei. Hoc iudicium ex officio non pertinet quidem ad rationem individualem. Item Ecclesia solemniter definivit, v. g. in Conc. Vaticano, tanquam dogma de fide : « narrationes de miraculis in Sacra Scriptura contentas inter fabulas et mythos non esse ablegandas ».

Sed ex hoc non sequitur incapacitas pro ratione individuali, certo cognoscendi miraculum ; imo ipsa Ecclesia praebet miracula tanquam missionis suae divinae « signa certissima, omnium intelligentiae accommodata » (Denz. 1790). Ergo miracula sunt naturaliter cognoscibilia cum certitudine, priusquam admittatur divina missio et infallibilitas Ecclesiae.

§ III. De certitudinis gradibus relative ad discernibilitatem miraculi.

Certitudo in genere. — Est firmitas adhaesionis mentis alicui cognoscibili, sine ulla formidine errandi. Non sufficit quod intellectus formidine careat, sed formidinis exclusio debet provenire a debito motivo seu fundamento. Potest quis propter praeiudicia, ignorantiam vel passionem de falso firmiter persuaderi, sed haec firmitas accidentalis non sufficit ad rationem certitudinis ; nec confundenda est *persuasio* etiam firma, quae quandoque est de falso, cum certitudine. Motivum formale certitudinis est per se et semper verum, ac iudicium verum causat. Persuasio etiam firma, si postea diligenter consideratur, deprehendi potest ut falsa ; hoc autem non accidit pro certitudine.

Certitudo admittit gradus, non quoad exclusionem formidinis errandi, sed quoad firmitatem adhaesionis, prout haec firmitas fundatur per se in necessitate sive metaphysica, sive physica, sive morali. (Item spiritualitas admittit gradus, non quoad exclusionem materiae, sed quoad perfectionem spiritus).

Hi diversi gradus explicandi sunt relative ad praesentem quaestionem.

Certitudo	metaphysica	intrinsece
		extrinsece
	physica	de praesenti
		de futuro
	moralis	speculativa
		prudentialis.

Certitudo metaphysica *quae fundatur in necessitate metaphysica,* habetur dum nexus inter praedicatum et subiectum est absolute necessarius, id est pendet ex ipsa natura subiecti et praedicati, et apparet ex analysi notionum. Negatio igitur assertionis metaphysice certae implicat absolute contradictionem. In hac certitudine datur resolutio absolute necessaria ad ens intelligibile, obiectum formale intellectus et ad prima rationis principia. Propterea haec certitudo omnino superat experientiam, etsi notiones principiorum per abstractionem ab experientia proveniant materialiter. Sic metaphysice certum est, omne contingens esse causatum, et proinde dari causam primam incausatam. Negatio enim existentiae Dei est absurditas radicalis, nam sublato Deo, omnia fiunt absurda, ut apparet v. g. in evolutionismo absoluto Hegelii. Item, ut dicemus, metaphysice certum est quod solus Deus potest transubstantiare aut mortuos resuscitare.

Certitudo metaphysica potest esse sicut subsequentes, *spontanea* (qualis est pro sensu communi) vel *critica* seu *reflexa* (qualis est in metaphysico).

Insuper datur certitudo *intrinsece metaphysica* quae directe fundatur in necessitate metaphysica, et certitudo *extrinsece seu resolutive metaphysica* prout aliquid physice aut moraliter certum non potest negari, quin sequatur indirecte aliqua impossibilitas metaphysica : v. g. aliquid fieri sine causa.

Certitudo mathematica ad metaphysicam reducitur prout est de propositione absolute necessaria ; imo evidentia mathematica quoad nos clarior est quam metaphysica prout est minus remota a sensibus.

Certitudo phisica *fundatur in necessitate physica* legum naturae quae sunt hypothetice necessariae, et quibus potest esse exceptio. Haec certitudo habetur mediante formaliter experientia, seu mediantibus formaliter sensibus : et resolutio ad ens et ad prima entis principia est solum hypothetice necessaria. Hoc apparet praesertim in praevisione physice et non metaphysice certa, nam certitudo physica de facto futuro minor est quam certitudo physica de facto praesenti in quo empirice constat non dari exceptionem.

Etsi sit inferior quam metaphysica certitudo physica sive sit *spontanea* sive sit *scientifica*, est vera certitudo, excludens omnem formidinem errandi. Sic physice certus sum de existentia tabulae in qua scribo. Et per reflexionem possumus firmiter cognoscere quod non est hallucinatio, sunt enim leges seu conditiones ipsius hallucinationis, et facile est verificare an sint de facto hae conditiones.

Praeterea *quandoque certitudo intrinsece physica potest, per reflexionem, fieri extrinsece metaphysica,* si ex eius falsitate sequeretur quaedam impossibilitas metaphysica. Hoc fit si agitur de omnibus sensationibus simul, seu de existentia mundi externi ; secus, sensatio esset sine sensato, quod repugnat ; esset sine fine, sine causa efficienti, sine ulla ratione essendi. Atqui nihil est sine ratione essendi. — Item si agatur de factis generalibus, v. g. generaliter calor dilatat ferrum ; falsitas innumerabilium experientiarum de hoc facto esset sine ratione essendi. Item si agitur de aliquo facto particulari, a quo vita religiosa humanitatis dependet, v. g. de resurrectione Christi quasi physice certa ex cicatricibus pro apostolis et pluribus discipulis ; si in istis circumstantiis haec cognitio de resurrectione Christi fuisset falsa, Deus permisisset totam religionem Christianam in omnibus bonis fecundam in invincibili errore fundari, quod est contra rationalem notionem Providentiae.

Certitudo moralis *fundatur in necessitate morali* et in impossibilitate morali opposita [1]. V. g. moraliter impossibile est homines naturaliter pervenire ad perfectam co-

[1] Ut supra dictum est (de certitudine requisita ad iudicium credibilitatis), a communi scholasticorum terminologia recedunt illi qui cum Ollé Laprune (*La certitude morale*, p. 413-414) definiunt certitudinem moralem : « firma mentis adhesio veritatibus historicis aut *metaphysicis* in vitam moralem influentibus, quae datur sub influxu dispositionum moralium et cum voluntatis concurso, etsi probatio obiectiva *per se* sufficiat ».

Haec definitio certitudinis moralis est causa aequivocationis, quia non sumitur ex motivo *per se* huiusce certitudinis, sed ex dispositionibus quae *non per se* ad hanc certitudinem concurrunt. Sequeretur quod existentia Dei, argumentis metaphysicis validis probata, esset solum moraliter certa, et quod philosophus etiam valde perspicax sed perversus non posset absque debitis dispositionibus moralibus ad certitudinem de existentia Dei pervenire. Hoc autem est falsum, et uniuntur quandoque magna intelligentia speculativa de Dei existentia et magna perversitas, ut in quibusdam Deistis. — Attamen, fatendum est, praedicta definitio admitti potest *ad hominem* contra quosdam agnosticos, ad designandam praesertim certitudinem sensus communis quae in his philosophis etiam remanet sub eorum praeiudiciis agnosticis, quaeque firmior apparet dum res religionis considerant cum vera cordis simplicitate.

gnitionem omnium veritatum religionis naturalis, unde si existit haec cognitio, moraliter certum est eam a Deo revelante provenire. Item moraliter impossibile est talem testem intelligentem et probum in his circumstantiis mentiri. Haec certitudo habetur mediante testimonio humano idoneo ; testis quidem metaphysice et physice potest falli ac fallere ; sed tamen omnibus consideratis testimonium eius apparet evidenter credibile, ac praebet veram certitudinem moralem et non solum magnam probabilitatem ; v. g. certus sum quod pater meus, cuius veracitatem cognosco, non mentitur dum mihi annuntiat mortem fratris mei, e contra testimonium alicuius extranei frequenter praebet solum probabilitatem.

Insuper, contra Hermes, distinguenda est *certitudo moralis speculativa* a *certitudine prudentiali*. Prima est de aliquo facto existenti aut praeterito, et potest esse vel spontanea vel critica (tunc vocatur certitudo historica). Altera, scil. certitudo prudentialis, vocata etiam certitudo moralis practico-practica, est quoad honestatem actionis praesertim de mensura debita in tali actu particularissimo, v. g. ad servandam hic et nunc virtutem humilitatis. Nam, ut dict S. Thomas, post Aristotelem : « verum intellectus speculativi accipitur *per conformitatem intellectus ad rem* ... Verum autem intellectus practici (in prudetia) accipitur *per conformitatem ad appetitum rectum* »[1] seu ad intentionem rectam, et hoc accidit quando iudicandum est prudentialiter de contingentibus agibilibus. Sic aliquis ignorans invincibiliter aliquod vinum venenum continere, potest iudicare cum certitudine practica quoad honestatem actionis hoc vinum esse bibendum, et tamen errat speculative ; iudicium est conforme intentioni rectae, non rei.

Praeterea quandoque certitudo intrinsecè moralis potest, per reflexionem fieri *extrinsece metaphysica*, si ex eius falsitate sequeretur quaedam impossibilitas metaphysica. Hoc fit si agitur de universali testimonio hominum, cuius falsitas esset sine ulla ratione essendi. Item si agitur de testimonio plurium qui sine ulla utilitate convenissent in mendacio, imo contra suam utilitatem falsum dixissent. Similiter si agitur de aliquo miraculo moraliter certo, attentis omnibus circumstantiis physicis et moralibus ; Deus enim non permittit nos invincibiliter decipi in re tanti momenti, ut clarius apparebit in thesi sequenti de vi probativa miraculi. Haec consideratio quidem est extrinseca, sed per eam roboratur certitudo intrinsece moralis.

§ IV. De discernibilitate miraculi quoad naturam facti, seu quoad eius supernaturalitatem.

Hic respondendum est obiectioni : non potest certo cognosci an aliquod factum extraordinarium superet omnes vires naturae quia non omnes vires naturales cognoscimus, et forsitan quod videtur esse miraculum, produci potest a viribus ignotis. Insuper, multa tanquam miracula habentur, quae imaginationi aut hypnotismo tribui possunt[2].

Videamus 1° responsionem quorumdam recentiorum, 2° profundiorem solutionem.

I. ***Responsio plurium recentiorum.*** — Plures auctores, qui non satis metaphysice hanc quaestionem considerant, dicunt : ut certi simus de supernaturalitate facti concreti, non requiritur ut cognoscamus omnes vires naturae, et dicere valeamus quousque earum efficacia

[1] S. THOMAS, I.a II.ae q. 57, a. 5 ad 3 et comment. Caietani in I.a II.ae q. 58, a. 5, n. VII et VIII.

[2] In hac *theoretica* quaestione de discernibilitate miraculi, prius consideratur miraculum quoad eius naturam, quam quoad eius existentiam. In parte *historica* autem, erit e converso, cf. infra de miraculis Christi, lib. II, c. X, art. 1.

se extendere valeat, sed sufficit ut practice diiudicare possimus quid in determinatis circumstantiis operari nequeant. Iamvero *leges naturae in iisdem circumstantiis determinantur ad unum effectum producendum, dum, in casu miraculi, effectus producitur ab agente quod in iisdem circumstantiis diversos omnino operatur effectus*, quasi esset *libertate* praeditum.

Haec responsio, si recte exponitur, potest quidem manifestare tales effectus superare vires naturae sensibilis[1], sed ex hoc non sequitur quod superant vim imaginationis vel hypnotismi a fortiori vires daemonis.

Ad hanc difficultatem respondent quoad vim imaginationis vel hypnotismi : iuxta scientiam, morbi qui ex cuiusdam organi laesione procedunt his modis sanari nequeunt, insuper non omnia facta miraculosa sunt morbi sanationes, alia multa narrantur, ut resurrectio mortuorum.

Addunt : ut opera Dei a *prodigiis diabolicis* discernantur, plura signa debent considerari :

a) quoad *naturam operis*, quae quandoque manifeste superat omnes vires creatas, v. g. resurrectio mortui.

b) quoad *morales characteres operis*, scilicet : 1) ex persona thaumaturgi ; 2) ex modo quo fit miraculum ; 3) praesertim ex effectibus ; 4) ex doctrina cum quâ connectitur.

Ita plerumque secernuntur miracula divina a prodigiis diabolicis.

CRITICA : Haec responsio est vera, sed *non satis profunde arguit ex natura operis miraculosi*, quae primo et principaliter considerari debet, nam miraculum est Dei sigillum prout est opus « quod solus Deus facere potest » ut ait S. Thomas III[a] 48, a. 1.

Insuper quidam ex praedictis auctoribus, non satis considerantes naturam operis Dei, nimis affirmant dum volunt discernere miraculum ex oratione antecedente qua obtinetur. Dicunt : miracula sunt facta extraordinaria, quae videntur superare vires naturales sensibiles cognitas, imo vires imaginabiles, nam his causis positis non producuntur haec facta extraordinaria, sed e contra semper oratio thaumaturgi ea antecedit, et oratione sublata miraculum non producitur. Sic inductive appareat orationem esse causam moralem miraculi, et causam physicam esse Deum, qui, prout vult, libere orationem exaudit.

Sed in hoc est exaggeratio et non plene solvitur difficultas, nam etiam falsi thaumaturgi quandoque simulant orationem, antequam sua praestigia patrentur. Et qui sincero corde orantes postulant miraculum et non semper illud impetrant, quandoque obtinent aliquod adiutorium providentiale sed non certo miraculosum. Unde haec oratio antecedens consideratur generaliter a theologis ut una ex circumstantiis quibus discernitur miraculum, sed non constituit primum criterium ad discernendum factum superans vires naturales etiam ignotas[2].

[1] Cf. P. HUGUENY O. P., *Critique et Catholique*, 1910, p. 287. — ABBÉ BROS, *Comment constater le miracle* (Annales de Philosophie chrétienne, juin 1906).

[2] Quandoque vero non solum oratio antecedit miraculum, sed thaumaturgus annuntiat miraculum in nomine Dei creatoris faciendum ad confirmationem revelationis, et revera in nomine Dei hoc miraculum facit. Hoc est signum verae interventionis di-

II. ***Profundior solutio.*** — Ad praedictam obiectionem theologi traditionales profundius respondent dicendo : non cognoscismus quidem *positive* omnes vires naturae, sed tamen scimus *negative* quid natura facere nequit [1]. Cognoscimus enim quosdam *effectus proprios Dei* qui a solo Deo produci possunt et proinde superant omnes vires creatas etiam ignotas.

Haec autem cognitio iam habetur a sensu communi seu a ratione naturali et postea perficitur a ratione philosophica.

1º Secundum sensum communem : Generaliter theologi, proponendo primam regulam discernibilitatis miraculi, dicunt :

« Sunt quidam effectus, qui communi et constanti sensu omnium hominum cuiusvis temporis et nationis, reputantur superare omnes totius naturae vires et vere miraculosi, qualis est, v. g. resurrectio mortui : quovis loco, quovis tempore resurgat homo vere mortuus, ut erat Lazarus, nemo est qui non reputet verum et proprie dictum miraculum ; unde illud caeci nati apud Ioan. IX : « a seculo non est auditum quia aperuit quis oculos caeci nati : nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam ». Unde quando est talis effectus, qui, communi et constanti sensu omnium hominum cuiusvis temporis et nationis, censetur miraculosus, certo tenendum est esse verum miraculum : quia hic sensus tam constans, tam universalis omnium hominum cuiusvis temporis et nationis, attenta infinita Dei bonitate, sapientia et veracitate, non potest esse falsus ; alioquin Deus, qui est auctor sensus communis et rationis, aut nos deciperet, aut permitteret nos decipi, absque eo quod ullo medio possemus dignoscere errorem et ab eo liberari : quod repugnat infinitae eius bonitati, sapientiae et veracitati, maxime si sit error circa aliquid assertum ut dogma » [2].

Sensus igitur *cummunis* seu ratio naturalis *cognoscit quosdam effectus esse effectus proprios Dei*, ac proinde superare omnes vires naturae *etiam ignotas*. V. g. *Solus auctor vitae potest reddere vitam cadaveri*, illuminare caecum natum, sanare morbos incurabiles. *Solus auctor ma-*

vinae. Proinde Billuart et plures alii theologi post considerationem naturae operis miraculosi, ponunt ut secundam regulam discernibilitatis miraculi : « *Miraculum factum in nomine Dei creatoris, in assertionem alicuius dogmatis* nunquam potest esse falsum, nec inducere in errorem ; quia infinitae Dei bonitati, sapientiae et veracitati repugnat : 1º quod permittat suum nomen interponi ad substituendum falsum miraculum pro vero ; 2º quod patiatur suum nomen adduci in testem mendacii ex quo homines necessario et invincibiliter inducerentur in errorem contra id quod debent Deo et est necessarium suae saluti » Billuart, *de Fide*, diss. II, a. II.

[1] J. de Tonquédec, recte dicit : « Des cas se présenteront où la nue possibilité de l'inconnu naturel n'existera même pas. On aura beau insister sur les virtualités secrètes de la nature physique ou psychologique, et sur notre ignorance à leur égard : il y a de ce côté des bornes qu'une intelligence saine refusera obstinément de franchir. Nous ne connaissons pas les limites positives des forces naturelles, mais nous en connaissons certaines limites negatives. Nous ne savons pas bien jusqu'où elles vont, nous croyons pouvoir affirmer qu'elles ne vont point ici et là. En combinant de l'oxygène et de l'hydrogène, on n'obtiendra *jamais* du chlore ; en semant du blé, on n'obtiendra *jamais* des roses ; de même une parole humaine ne suffira *jamais* par elle même à calmer les tempêtes ou à ressusciter les morts. Contre cela, il n'y a pas de possibilité, même négative, qui tienne, pas de « peut-être », si en l'air qu'on le suppose, qui puisse subsiter. Si quelqu'un en semant du blé, croit que peutêtre des rosiers vont sortir de ses graines ... c'est un anormal ». *Introduction à l'étude du Merveilleux et du Miracle*, Paris, 1916, p. 230.

[2] Ita Billuart, *de Fide*, diss. II, a. II.

teriae potest subito multiplicare substantiam materialem vel eam convertere in instanti in alteram. Solus auctor animae potest in eam illabi, cognoscere secreta cordis, certo revelare futura libera, convertere subito voluntatem ad actus heroicos. In his casibus, sensus communis dicit : digitus Dei est hic.

Haec spontanea cognitio rationis naturalis est quidem valde confusa, sed certa. In quonam medio obiectivo sensus communis percipit has veritates ? In primis principiis entis, prout *ens* est obiectum formale et adaequatum nostri intellectus. Intelligentia enim naturalis percipit ens in sensibilibus, sicut visus percipit colorem ; itaque sensus communis cognoscit ens contingens dependere ab Ente necessario, ac confuse discernit *effectus proprios Primi entis* [1]. Ad discernenda miracula igitur non necessaria est fides supernaturalis, sufficit intelligentia naturalis, quae essentialiter sensus superat. Sed haec cognitio confusa indiget explicari et defendi a ratione philosophica.

2º Secundum rationem philosophicam, praedicta cognitio sensus communis explicatur et defenditur per resolutionem ad *ens* et ad prima entis principia ; sic statuuntur duae sequentes conclusiones : A. Supernaturalitas plurium miraculorum 1', 2' et 3' ordinis metaphysice certa est. B. Supernaturalitas aliorum generaliter est moraliter certa ex circumstantiis physicis et moralibus.

A. ***Supernaturalitas plurium miraculorum 1', 2', 3' ordinis metaphysice certa est.*** — Etenim metaphysice certum est quod solus Deus potest producere et proinde immediate immutare ens in quantum ens, materiam primam, substantias materiales non mediantibus accidentibus, animam intellectivam, intellectum et voluntatem. Atqui plura miracula 1', 2' et 3' ordinis necessario et evidenter important huiusmodi immediatas immutationes. Ergo metaphysice certum est haec miracula a solo Deo produci posse.

Ad maiorem. — Probandum est istos effectus esse effectus proprios Dei, sic erit manifestum nullam causam inferiorem Deo illos producere posse ; secus enim potestas istius causae inferioris haberet eamdem specificationem ac potestas divina. Notandum est amplius quod *sola causa universalis quae potest immediate producere aliquem effectum universalem*, sive in rebus materialibus intimum, sive a materia separatum, *potest illum immediate immutare* ; quia haec immediata immutatio supponit eamdem universalitatem in causa illa immediata productio ; v. g. imaginatio quae non potest producere iudicium intellectuale, non potest illud immediate immutare, sed tantum mediate, scilicet mediante suo effectu proprio, nempe phantasmate. Hoc principium clarius apparebit in sequentibus exemplis [2].

a) *Solus autem Deus potest producere ens in quantum est ens, seu esse absolute* et non solum in quantum est hoc (v. g. Petrus) vel tale (v. g. album). Nam producere esse absolute est illud efficere ex nullo praesupposito subiecto, seu ex nihilo. Aliis verbis : solus Deus potest

[1] Cf. quae circa hoc diximus in opere : *Le Sens Commun et la Philosophie de l'être* 5ª ed. 1936, p. 124-127.

[2] Hic agitur de causa principali miraculi, nam agens creatum, ut supra dictum est, potest esse eius causa instrumentalis.

creare. Quod dupliciter metaphysice demonstratur a S. Thoma, α) ex parte universalitatis effectus, β) ex parte modi productionis (I.a 45, 5).

α) « Oportet universaliores effectus in universaliores et priores causas reducere. Inter autem effectus, universalissimum est ipsum esse. Unde oportet quod (esse in quantum huiusmodi) sit proprius effectus primae et universalissimae causae quae est Deus ». Sicut ignis potest ignire, lux illuminare. Ipsum esse subsistens potest producere esse absolute.

β) Similiter hoc manifestum est ex modo faciendi : « Si enim tanto maior virtus requiritur in agente, quanto potentia (passiva) est magis remota ab actu, oportet quod virtus agentis ex nulla praesupposita potentia, quale agens creans, sit infinita ; quia nulla proportio est nullius potentiae ad aliquam potentiam, quam praesupponit virtus agentis naturalis, sicut non entis ad ens. Et quia nulla creatura habet simpliciter potentiam infinitam, sicut neque esse infinitum, ut supra probatum est I.a q. 7, a. 2, relinquitur, quod nulla creatura possit creare » I.a q. 45, a. 5, ad 3.

Consequenter solus Deus potest *immutare profundissime ens in quantum est ens*. E contra omne agens creatum agit ad determinatum effectum, et non se extendit ad totam naturam entis [1].

b) *Solus Deus potest producere materiam*. Cf. I.a, q. 44, a. 2, quia materia non potest produci nisi per creationem, scilicet ex nullo praesupposito subiecto, ipsa enim est primum subiectum omnium transmutationum naturalium. Consequenter solus Deus potest *immediate seu ab intus immutare materiam primam*, cf. I.am, q. 105, a. 1 :

« Deus immediate potest movere materiam ad formam (v. g. educere subito formam vini ex materia aquae), quia ens in potentia passiva reduci potest in actum a potentia activa, quae eam sub sua potestate continet. Cum igitur materia contineatur sub potestate divina, utpote a Deo producta, potest reduci in actum per divinam potentiam. Et hoc est movere materiam ad formam ; quia forma nihil aliud est, quam actus materiae ». Et ut dicitur I.a q. 110, a. 2, hoc est proprium Dei ; solus enim potest materiam producere, et proinde illam immediate immutare, haec immediata immutatio eodem modo specificatur ac immediata productio ; causa Deo inferior non potest immutare materiam ab intus, sed solum ab exteriori, mediantibus alterationibus accidentalibus, et motibus localibus, ut apparet in generatione substantiali. Hoc clarius apparebit ex sequentibus.

c) *Solus Deus potest immediate immutare substantias materiales*, scilicet eas ab intus immutare non mediantibus accidentibus. Etenim, ut dictum est, solus Deus habet potestatem immediatam in materiam ad educendum ex ea novam formam substantialem, sine mediantibus dispositionibus accidentalibus. Ergo solus Deus habet potestatem immediatam ad substantias materiales producendas, non mediantibus, accidentibus, et consequenter ad eas immediate immutandas, v. g. ad immediate immutandam substantiam aquae in substantiam vini.

[1] Quod sic probatur III.a, q. 75 a. 4 :
Omne agens agit in quantum est actu, seu modus operandi sequitur modum essendi. Atqui omne agens creatum est finitum in suo actu, scil. determinati generis et speciei. Ideo omne agens creatum ad determinatum effectum, et non se extendit ad totam naturam entis.

d) *Solus Deus habet potestatem immediatam in substantiam animae intellectivae, in intellectum, in voluntatem.*

a) in substantiam animae ut est substantia, solus Deus potest agere immediate, scil. non mediantibus accidentibus, sicut in substantias inferiores ; et amplius substantia animae ut spiritualis est et non educitur a materia, non potest produci nisi a Deo per creationem, proinde a solo Deo immediate immutari potest, v. g. de novo substantialiter coniungi corpori per resurrectionem, ut statim dicemus. — β) Similiter solus Deus potest movere subiective immediate intellectum et voluntatem, ut ostenditur I.a q. 105, a. 3 et 4 quia ordo agentium debet correspondere ordini finium, intellectus autem et voluntas essentialiter ordinatur ad aliquid absolute universale, scil. ad verum universale et ad bonum universale. Ergo non possunt subiective moveri nisi ab agente universali, quod est simul primum intelligens et primum volens, scil. a Deo. Et istae motiones, si sunt extraordinarie, ut dicemus pertinent ad prophetiam, vel ad gratias huiusmodi, aut ad conversiones miraculosas.

Sic maior demonstrationis explicatur a ratione philosophica, sed iam *confuse* cognoscitur a sensu communi seu a ratione naturali, cuius obiectum formale est *ens*, et ex hoc procedit certitudo sensus communis de supernaturalitate absoluta praecipuorum miraculorum.

Minor probatur. Atqui plura miracula 1^i, 2^i, 3^i ordinis necessario et evidenter important huiusmodi immediatas immutationes sive entis, sive materiae, sive substantiarum, sive animae, etc.

Hoc probatur 1° inter miracula 1^i ordinis pro transsubstantiatione, etsi sit miraculum invisibile, et pro coexistentia duorum corporum in eodem loco ; 2° inter miracula 2^i ordinis pro resurrectione, sanatione caeci nati ; 3° inter miracula 3^i ordinis pro conversione subita aquae in vinum et pro multiplicatione panum.

1° Miracula primi ordinis. — *a Transsubstantiatio* est quidem miraculum invisibile in eucharistia et sola fide tenetur proinde non habet valorem signi ad confirmationem revelationis ; sed metaphysice manifestum est, transsubstantiationem a solo Deo produci posse, sic in ea principium nostrae demonstrationis illustratur ac melius intelligitur postea eius applicatio ad alia miracula.

Transsubstantiatio enim importat essentialiter immutationem entis in quantum ens, proinde a solo Deo produci potest. Hoc probatur III. a. q. 75, a. 4 ; nam transsubstantiatio non est solum conversio formalis eadem materia permanente, ut accidit in generatione naturali, sed est conversio totius substantiae panis in totam substantiam corporis Christi.

« Utrique autem formae (panis et corporis Christi) et utrique materiae est communis natura entis ; et id quod est entitatis in una, potest *auctor entis* convertere in id quod est entitatis in altera, sublato eo, per quod ab illa distinguebatur » III.a q. 75, a. 4, ad 3. Nullum agens creatum potest transsubstantiare quia « omne agens agit in quantum est actu (operari sequitur esse, et modus operandi modum essendi). Quodlibet autem agens creatum est determinatum in suo actu, cum sit determinati generis et speciei. Et ideo cuiuslibet agentis creati actio fertur super aliquem determinatum actum. Determinatio autem cuiuslibet rei in esse actuali est per eius formam. Unde nullum agens naturale seu creatum potest agere, nisi ad immutationem formae,

et propter hoc omnis conversio, quae fit secundum leges naturae, est formalis. Sed Deus est actus infinitus ; unde eius actio se extendit ad totam naturam entis. Non igitur solum potest perficere conversionen formalem, ut scilicet diversae formae sibi in eodem subiecto succedant, sed *conversionem totius entis*, ut scilicet tota substantia huius convertatur in totam substantiam illius » *ibid.*

b) Ad miracula visibilia primi ordinis pertinet iuxta S. Thomam *coexistentia duorum corporum in eodem loco*, v. g. dum post suam resurectionem Christus in coenaculum intranvit « ianuis clausis » (Ioann. XX, 26). Demonstratio originis divinae huiusce miraculi innuitur ab Angelico I.a q. 67, a. 2, et magis explicite traditur in Supplemento Summae, q. 83, a. 3. Ad hoc argumentum reducitur :

Duo corpora non possunt esse in eodem loco, nisi in isto loco remaneant distincta secundum suum esse et suam materiam. Atqui in eodem loco duo corpora non possunt remanere distincta secundum suum esse et suam materiam, nisi virtute eius qui habet potestatem immediatam supra esse et materiam, ad *servandum in esse et in materia distinctionem substantialem, quae naturaliter requirit distinctionem situs et loci*. Sicut sola virtute divina accidens potest remanere sine substantia, ita sola virtute divina substantia materialis potest remanere distincta ab altera sine loco proprio [1].

c) Inter miracula primi ordinis ponitur etiam glorificatio corporis seu *transfiguratio gloriosa*, prout derivatur a gloria animae, quae a solo Deo produci potest, cum sit supernaturalis quoad substantiam. (Cf. III.am q. 45. a. 2, de Transfiguratione). Sed sola ratione difficile probatur, hanc claritatem corporis non posse provenire nisi a gloria animae. — Similiter inter miracula primi ordinis S. Thomas ponit « quod sol retrocedat » saltem secundum apparentiam (I.a q. 105, a. 8). seu « *transmutationem cursus caelestium corporum*, quae a solo Deo sunt immobiliter ordinata». Cfr. III.a, q. 44, a. 2.

2º MIRACULA SECUNDI ORDINIS. — Inter ea invenitur RESURRECTIO. — Probandum est, in illa esse immutationem quae a solo Deo produci potest. Hoc quidem admittitur a sensu communi, prout communiter dicitur : *solus Auctor vitae potest mortuo restituere vitam.* — Imo etiam increduli non dicunt, resurrectionem fieri posse secundum leges naturales nondum notas, sed negant potius vel factum mortis vel factum resurrectionis.

Transeundum est a cognitione confusa sensus communis seu rationis naturalis spontaneae ad cognitionem magis explicitam secundum reductionem ad principia per se nota. Haec demonstratio sic proponi potest.

[1] Ita in *Supplemento* q. 83, a. 3. — Ibid. ad 4m dicitur « quod *unum corpus esse simul localiter in duobus locis non potest fieri per miraculum* (corpus enim Christi non est in altari localiter) ; quamvis miraculose possit fieri, quod duo corpora sint in eodem loco. Quia esse in pluribus locis simul repugnat individuo, ratione eius quod est esse *indivisum in se* ; sequeretur enim quod esset distinctum in situ . . . Unde quod idem corpus sit localiter simul in diversis locis, includit contradictionem. Propterea bilocatio, iuxta S. Thomam, non potest esse nisi apparens, prout in uno loco corpus est realiter praesens, et in altero est solum apparentia huiusce corporis a Deo vel ab angelis producta.

Anima unitur corpori *per suum esse substantiale ut forma.*

Atqui resurrectio est coniunctio substantialis animae separatae cum materia cadaveris, nullis mediantibus dispositionibus praeviis accidentalibus.

Ergo resurrectio non potest produci nisi ab eo, qui habet potestatem immediatam in materiam et in esse substantiale animae, scilicet nisi a Deo [1].

Hoc explicatur quodammodo in Supplemento Summae Theologicae, q. 75, a. 3, sed profundius in de Potentia, q. 6, a. 7, ad 4, ubi dicitur : « *Nulla res habet potestatem supra suum esse* ; omnis enim rei virtus ab essentia eius fluit vel essentiam praesupponit. Et quia *anima per suum esse unitur corpori ut forma*, non est in potestate eius, ut ab unione corporis se absolvat, et similiter non est in potestate Angeli, quod se uniat corpori *secundum esse* ut formam ; sed potest corpus assumere modo praedicto, cui unitur ut motor, et ut figuratum figurae ». Et ad 14 : « Esse in aliquo corpore potest intelligi dupliciter : uno modo ut sit infra terminos quantitatis, et sic nihil prohibet diabolum, in aliquo corpore esse ; alio modo ut sit *intra rei essentiam ut dans esse rei*, et operans in re, quod est *solius Dei proprium*, quamvis Deus non sit pars essentiae alicuius rei » sed est causa ipsius esse ». Cf. I.am, q. 51, a. 2 et 3.

Ex his habetur nostra demonstratio :

Maior est : *anima unitur corpori per suum esse substantiale ut forma.* Quod probatur in psychologia rationali. Apud Aristotelem et S. Thomam est triplex probatio : A. prout anima est radicale principium actionum vegetativarum, sensitivarum, rationalium hominis ; B. prout ex ea sumitur differentia specifica hominis ; C. quia secus destrueretur unitas naturalis hominis, qui non esset aliquid umum per se, sed unum per accidens, ut v. g. motor et mobile accidentaliter uniuntur [2].

[1] Cf. S. THOMAM, *Supplementum Summae theologicae*, q. 75, a. 3. Utrum resurrectio sit naturalis vel miraculosa, et *de Potentia*, q. 6, a. 7, ad 4 : Utrum angeli vel daemones possint corpus assumere. In Supplemento habetur : « Resurrectionis principium natura esse non potest, quamvis ad vitam naturae resurrectio terminetur. *Natura enim est principium motus* in eo, in quo est : vel *activum*, ut patet in motu levium et gravium, et alterationibus naturalibus animalium, vel *passivum*, ut patet in generatione simplicum corporum. Passivum autem principium naturalis generationis est *potentia passiva naturalis*, quae *semper habet aliquam potentiam activam sibi respondentem in natura*, ut dicitur in IX Metaphysicorum text. 10 . . . *Nullum autem principium activum resurrectionis est in natura*, neque respectu coniunctionis animae ad corpus, nec respectu dispositionis, quae est necessitas ad talem coniunctionem quia *talis dispositio non potest a natura induci, nisi determinato modo per viam generationis* ex semine. Unde etsi ponatur esse aliqua potentia passiva ex parte corporis, seu etiam inclinatio quaecumque ad animae coniunctionem, non est talis, quod sufficiat ad rationem motus naturalis. Unde resurrectio, simpliciter loquendo, est miraculosa, non naturalis, nisi secundum quid, scilicet ex parte termini qui est vita naturalis.

Sic quidem probatur quod resurrectio non est naturalis ex parte suae causae, natura enim determinatur ad unum, et non causat vitam nisi secundum determinatas, circumstantias et dispositiones quae sunt circumstantiae et dispositiones generationis. Sed ex hoc non explicite probatur quod resurrectio superat vires cuiuslibet agentis creati etiam spiritualis. Hoc autem manifestatur in *de Potentia* » q. 6 a. 7, ad 4.

[2] Cf. S. Thomam, I.a, q. 76, a. 1. — *A. Principium radicale actionum* vegetativarum, sensitivarum, rationalium hominis est forma eius constitutiva seu substantialis. Atqui anima est principium radicale harum actionum. Ergo anima humana est forma substantialis corporis hominis. « Illud enim quo primo aliquid operatur est forma eius, . . .

Haec autem doctrina nihil aliud est quam explicatio apprehensionis confusae sensus communis seu rationis naturalis, et definita est ab Ecclesia (Denzinger, 480, 738, 1655).

Minor autem nostrae demonstrationis est ipsa definitio resurrectionis, scil. *coniunctio substantialis animae separatae cum materia cadaveris*, nullis mediantibus dispositionibus praeviis accidentalibus, ita ut subito corpus mortuum de novo fiat vivum et manifestentur in illo permanenter diversae operationes vitae vegetativae, sensitivae, intellectivae. Haec est enim significatio resurrectionis, excluduntur dispositiones accidentales praeviae, quae necessariae sunt, ad generationem viventis. Proinde resurrectio *non potest produci nisi ab eo qui habet potestatem immediatam in materiam et in esse substantiale animae.* Hoc agens autem, ut supra dictum est, est solus Deus, qui profundissime et ab intus immutare potest materiam et animam.

Cf. post expositionem thesis, obiectiones contra valorem huiusce demonstrationis.

Inter miracula secundi ordinis ponitur etiam *illuminatio caecorum*, praesertim caeci nati (I.a q. 105, a. 8). Et ut refertur in Evangelio sec. Ioannem IX, 32, ipse caecus natus dicebat : « A saeculo non est auditum quod quis aperuit oculos caeci nati ; nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam ». Caecitas praesertim congenitalis incurabilis

quia nihil agit nisi secundum quod est actu (et est in actu per suam formam quae est principium determinativum suae essentiae seu naturae). Manifestum est autem, quod primum quo corpus vivit, est anima ; . . . anima enim est primum quo nutrimur, et sentimus, et movemur secundum locum, et similiter quo primo intelligimus. Ergo hoc principium quo primo intelligimus, sive dicatur intellectus, sive anima intellectiva, est forma corporis. Et haec est demonstratio Aristotelis in II *de Anima*, c. 2 ».

B. Principium specificativum hominis est eius forma constitutiva seu substantialis. Atqui anima rationalis est principium specificativum hominis. Ergo anima rationalis est forma constitutiva seu substantialis hominis. — « Natura enim uniuscuisque rei ex eius operatione ostenditur. Propria autem operatio hominis, in quantum est homo, est intelligere . . . Oportet ergo quod homo secundum illud speciem sortiatur, quod est huius operationis principium. Sortitur autem unumquodque speciem per propriam formam. Relinquitur ergo, quod intellectivum principium sit propria hominis forma ».

C. Homo habet unitatem naturalem substantialem, et non accidentalem, est aliquid unum per se et non per accidens. Atqui haec unio non potest esse, nisi anima humana uniatur corpori per suum esse substantiale ut forma. Ergo. — Secus enim si anima uniretur corpori non per suum esse substantiale, sed accidentaliter per suum agere, « sicut motor », homo non esset quid unum simpliciter, et per consequens nec ens simpliciter ; sic enim aliquid est ens quomodo est unum ».

Haec demonstratio supponit doctrinam de compositione substantiali corporum ex materia et forma, quae probatur ab Aristotele per generationem et corruptionem substantialem corporum. Manifestum est quod existunt in natura non solum corruptiones accidentiales sed substantiales, v. g. corruptio leonis ; ex qua remanent solum cineres, nam *in his cineribus nequidem latenter existunt proprietates vitae vegetativae et sensitivae* leonis, non est igitur amplius eadem substantia. Ex existentia autem corruptionis substantialis manifestatur existentia generationis substantialis, prout eadem est ratio oppositorum. Transformatio substantialis apparet etiam manifeste in assimilatione nutritiva, prout alimentum etiam non vivens fit caro nostra vel sanguis. Nec dici potest, animam nostram esse solum principium organizationis atomorum, quia principium istud non daret primum *esse substantiale* et proinde esset solum accidentale. — Amplius in qualibet atomo distingui potest materia et forma constitutiva quia atomi specifice aut saltem numerice distinguuntur et tamen conveniunt in materia.

est, quasi mors partialis, mors alicuius organi ; unde argumentum quod affertur pro resurrectione, proportionaliter valet pro illuminatione caeci nati.

3° Miraculi tertii ordinis. — Inter ea ponitur *conversio subita aquae in vinum.*

In II Sent., dist. 18, q. 1, a. 3, ad 4m, D. Thomas dicit : « quamvis conversio aquae in vinum non fuerit supra facultatem naturae quantum ad substantiam facti, tamen fuit supra eius facultatem quantum ad modum faciendi : non enim potest natura aquam in vase existentem subito in vinum convertere, sed per digestionem et maturationem uvae ». Item in IV Sent., dist. 17, q. 1, a. 5, q. 1 c . conversio aquae in vinum ponitur inter miracula tertii ordinis.

Haec autem immutatio, quia fit in istanti, non mediantibus alterationibus accidentalibus, est immediata eductio formae vini e potentia materiae, proinde non potest produci nisi ab eo qui habet potestatem immediatam in materiam, scilicet a Deo qui solus potest movere materiam profundissime ab intus, et non solum ab exteriori. Aliis verbis : forma vini non est in potentia proxima sed solum in potentia remota in materia aquae, deficientibus dispositionibus praeviis ; unde conversio formalis *subita* aquae in vinum non est in potentia naturali subiecti, ratione *modi* quo fit, sed est tantum in potentia obedientiali subiecti quae subest potestati divinae.

Similiter dicendum est de *multiplicatione panum.*

S. Thomas ait III.a q. 44, a. 4, ad 4 : « multiplicatio panum non est facta per modum creationis, sed per additionem extranea materiae in panes conversae. Unde Augustinus super Ioannem (tract. XXIV) dicit : « Unde multiplicat de paucis granis segetes, inde in manibus suis multiplicavit quinque panes ». — « Manifestatum est autem, addit D. Thomas, quod per conversionem grana multiplicantur in segetes ». Similiter in Comment. supra Matthaeum, c. 14, D. Thomas explicat istam multiplicationem : « Dicunt quidam hoc posse fieri naturaliter : sicut enim materia se habet ad quamlibet formam, ita se habet ad quamlibet quantitatem. Sed hoc est stultum, quod materia se habeat ad quamlibet quantitatem materialem : hoc enim non potest fieri nisi per rarefactionem ; haec autem rarefactio determinata est in naturalibus ». Amplius panis sic rarefactus non potuisset nutrire quinque millia virorum, ut legitur apud Matth., c. 14. Proinde concludit D. Thomas in I.a q. 92, a. 3, ad 1 « Unde cum non appareat rarefactio in talibus multiplicationibus, necesse est ponere additionem materiae, vel per creationem, vel (quod probabilius est) per conversionem » et citat idem verbum S. Augustini in Ioan., tr. XXIV, Dicitur : probabilius per conversionem, quia non est necessarium ad creationem recurrere, cum fieri possit per conversionem.

Si multiplicatio panum fieret per creationem, a solo Deo evidenter effici posset. Probabilius fit, non quidem per conversionem transubstantiativam, sed per subitam conversionem formalem sicut in nuptiis Canae conversa est aqua in vinum, eadem remanente materia. Proinde non potest produci nisi ab eo, qui hahet potestatem immediatam in materiam, scilicet a Deo.

Sic supernaturalitas plurium miraculorum 1', 2', 3' ordinis metaphysice certa est ; et confirmatur per considerationem circumstantia-

rum, ut statim dicendum est. Existentia autem horum miraculorum potest esse physice certa pro testibus, v. g. pro testibus resurrectionis Lazari, ut infra dicetur. Item dicendum est de pluribus sanationibus, cf. infra l. II, c. X, a. 3.

B. ***Supernaturalitas aliorum miraculorum tertii ordinis generaliter cum certitudine morali cognoscitur ex circumstantiis physicis et moralibus*** (ita subita sanatio a morbo curatu difficili).

Frequenter constat physice haec facta superare vires agentium corporalium propter manifestam disproportionem, et quia leges naturae ad *unum* determinantur, dum, in his casibus extraordinariis, effectus producitur ab agente quod in iisdem circumstantiis *diversos* omnino operatur effectus, quasi esset libertate praeditum.

Sed ex hoc non sequitur hos effectus superare vires omnium agentium creatorum etiam spiritualium. Unde oportet considerare, praeter naturam operis, eius circumstantias non solum physicas sed morales et religiosas. Sic discerni potest, an factum proveniat ab agente spirituali bono vel malo : si enim ex his circumstantiis nullum malum apparet, tunc istud factum extraordinarium legitime censetur provenire a Deo, saltem mediate, scilicet mediantibus angelis seu spiritibus bonis. Sed difficile est quandoque determinare an superet virtutem propriam angelorum, ita ut a solo Deo produci possit, tanquam a causa principali.

Videamus 1° quid dicit S. Thomas, 2° quaenam sint circumstantiae physicae considerandae, 3° quaenam sint circumstantiae morales.

1° *Qui dicit S. Thomas ?*

Respondet : « Signa facta per bono possunt distingui ab illis quae per malos, fiunt tripliciter ad minus. Primo, *ex efficacia virtutis* operantis, quia signa per bonos virtute divina fiunt in illis etiam ad quae virtus activa naturae se nullo modo extendit, sicut suscitare mortuos et huiusmodi, quae daemones secundum veritatem facere non possunt, sed in praestigis tantum quae *diu durare* non possunt. — Secundo *ex utilitate signorum*, quia signa per bonos facta, sunt de rebus utilibus, ut in curatione infirmitatum, et huiusmodi. Signa autem per malos facta, sunt in rebus nocivis vel vanis, sicut quod volant in aere, vel reddunt membra hominum stupida et huiusmodi . . . — Tertia differentia est *quantum ad finem*, quia signa bonorum ordinantur ad aedificationem fidei et bonorum morum ; sed signa malorum sunt in manifestum nocumentum fidei et honestatis. Et *quantum ad modum* different, quia boni operantur miracula per invocationem divini nominis pie et reverenter ; sed mali quibusdam deliramentis, sicut quod incidunt se cultris et huiusmodi turpia faciunt. Et ita signa per bonos facta, manifeste possunt discerni ab his quae virtute daemonum fiunt »[1].

Item Benedictus XIV dicit : « Miracula falsa discerni a veris, efficacia, utilitate, modo, fine, persona et occasione »[2].

Ut autem cognitio sit magis methodica ac certa, oportet distin-

[1] II *Sent.*, d. 7, q. 3, a. 1, ad 2. — Cf. I.a q. 114, a. 4, ad 2.
[2] *De beatificatione servorum Dei*, l. IV, c. 7, n. 14-22 ; in hoc capite ad exemplum citantur falsa miracula quibus Iansenistae intendebant probare sanctitatem alicuius diaconi nomine Parisii, qui sepultus est Parisiis in coemeterio S. Medardi.

guere circumstantias physicas et morales, ac inter has ultimas determinare quaenam sint principales, quaenam vero secundariae.

2° *Circumstantiae physicae*, ex quibus dignosci potest utrum sanationes extraordinariae aut effectus similes sint naturales an non, enumerantur a Benedicto XIV in De Servorum Dei beatificatione, l. IV, p. I, c. 8 : « Ut sanatio inter miracula recenseatur, opus est, 1° ut morbus sit gravis et curatu vel impossibilis vel difficilis, 2° non sit in ultima parte status, ita ut paulo post declinare debeat, 3° non fuerint adhibita medicamenta, vel adhibita non profuerint, 4° ut sanatio sit subita, 5° ut sit perfecta, 6° quin ulla notabilis evacuatio aut crisis praecedat, 7° nec morbus sublatus redeat». Haec septem signa singillatim explicantur in hoc opere Bened. XVI qui affert multa exempla.

Item tractat separatim de caecorum illuminatione, quae miraculo fit, de admirabili sanatione surdorum, claudorum, paralyticorum, epilepticorum, de mirabili sanatione a lepra, cancro, gengrena, a febri ; de miraculis negativis, de sudore sanguineo, de longa abstinentia a cibo, de quibusdam spiritalibus miraculis (conversionibus miraculosis), de eiectione daemonum, de cadaverum incorruptione, de apparitionibus sanctorum, de imaginatione et eius viribus.

De sanationibus miraculosis patratis in sanctuario Lourdes plura sunt opera scientifica, recenter edita a theologis et medicis[1]. — Cf. paulo infra de effectibus magnetismi et hypnotismi, et l. II, c. X, a. 3.

3° *Circumstantiae morales*, ex quibus discerni possunt praedicta facta extraordinaria a praestigiis diabolicis.

T. Thomas I.a, II.a, q. VII, a. 3 explicat septem circumstantias actus humani, quae communiter enumerantur in hoc versu : *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.*

« Considerandum est, inquit, in actibus quis fecit, quibus auxiliis vel instrumentis fecerit, quid fecerit, ubi fecerit, cur fecerit, quomodo fecerit et quando fecerit.

« Et ratio huius enumerationis sic accipi potest. Nam circumstantia dicitur, quasi extra substantiam actus existens ita tamen quod aliquo modo attingit ipsum. Contingit autem hoc fieri tripliciter. Uno modo in quantum attingit ipsum actum. Alio modo in quantum attingit causam actus. Tertio modo, in quantum attingit effectum.

« *Ipsum autem actum* attingit, vel per modum mensurae, sicut tempus et locus (*quando, ubi*), vel per modum qualitatis actus sicut modus agendi (*quomodo*).

« *Ex parte autem effectus*, ut cum consideratur *quid* aliquis fecerit.

« *Ex parte vero causae* actus, quantum ad causam finalem accipitur *propter quid*, cur. Ex parte autem causae materialis, sive obiecti, accipitur *circa quid*. Ex parte vero causae agentis principalis accipitur *quis egerit*. Ex parte vero causae agentis instrumentalis accipitur *quibus auxiliis* ».

N. B. ad 3m : Quid, cur, quis dicuntur circumstantiae, non prout sunt obiectum

[1] Cf. *Quelques cas de guérison de Lourdes et « la Foi qui guérit »*. Etude médicale par A. Vourch, Docteur en médecine. Introd. par l' Abbé Dubaquié, 2a editio, Paris, 1933. Cf. etiam opera similia Boissarie, Grandmaison, Dr. Van der Elst, P. Gemelli, Baustert, praesertim G. Bertrin, *Hitoire critique des évènements de Lourdes, Apparitions et guérisons*, 19a mille 1908. Cf. ea quae dicuntur infra, l. II, c. X, a. 3.

vel finis specificans aut ipsum agens, sed prout sunt conditiones ex parte obiecti, finis, aut agentis.

Quaenam autem sint *principales circumstantiae* actus humani. Respondet S. Thomas ibid., a. 4 : « Actus proprie dicuntur humani prout sunt voluntarii. Voluntatis autem motivum et obiectum est finis. — Et ideo principalissima est omnium circumstantiarum illa, quae attingit actum ex parte *finis*, scilicet cuius gratia ; secundaria vero, quae attingit ipsam substantiam actus, id est *quid* fecit. — Aliae vero circumstantiae sunt magis, vel minus principales, secundum quod magis, vel minus ad has appropinquant ».

Unde ad cognoscendum an aliquod factum extraordinarium sit verum miraculum, considerare oportet, post eius naturam et physicas circumstantias, cur fit, quid fit, a quo fit, quomodo, quibus auxiliis, ubi et quando.

A. Cur seu propter quid. Finis miraculi debet esse semper gloria Dei, quia miraculum est opus Dei, et ordo finium debet correspondere ordini agentium. Ad gloriam Dei concurrit miraculum, prout confirmat vel doctrinam a Deo revelatam vel sanctitatem alicuius servi Dei.

Finis iste potest dupliciter considerari : *a*) ut est primus in intentione, sit declaratur a thaumaturgo ante productionem miraculi, et *b*) ut est ultimus in executione, sic manifestatur in effectibus moralibus miraculi.

a) Sub primo aspectu habetur haec regula : Miraculum factum *in nomine Dei creatoris in confirmationem alicuius revelationis ab omnibus accipiendae* non potest esse falsum, praesertim si thaumaturgus *prius illud annuntiat* ; quia infinitae Dei bonitati, sapientiae et veracitati repugnat quod permittat suum nomen interponi ad substituendum falsum miraculum pro vero, et quod patiatur suum nomen adduci in testem mendacii, ex quo homines necessario et invincibiliter inducerentur in errorem contra id quod debent Deo et est necessarium suae saluti [1].

b) Finis manifestatur etiam in executione, et vera miracula dignoscuntur *ex effectibus* vel fructibus : si enim ex his sequantur permanenter cultus supremi Numinis, eversio cultus daemonum, reformatio morum conformiter ad rectam rationem, concordia civium et vita socialis, impossibile est quod huiusmodi miracula fiant auctore daemone in sui perniciem. Haec regula desumpta est ex Origene, lib. 2 contra Celsum.

E contra si mira quaedam nonnisi ad curiositatem pascendam tendunt, si ad turpia vel scurrilia prevocant, si superbiae et inobedientiae favent, societatique pacem et concordiam perturbant, a Deo oriri nequeunt. Sic excluduntur multa praestigia paganismi, mahumetismi, buddhismi.

B. Quid fit. Si factum extraordinarium quocumque modo sit contrarium vel veritati, vel honestati, si sit ridiculum, non est opus Dei sed diaboli. Sic excluduntur multa paganismi praestigia, diis inhonestis attributa ; item praestigia in libris Buddhismi narrata, sic v. g. Buddha cum rege serpentum pugnaturus, totum suum corpus convertit in ignem ;

[1] ITA BILLUART, *de Fide*, diss. II, a. II.

alio tempore cucurrit per totum firmamentum caeli a parte orientali usque ad partem occidentalem, interim ex uno oculo mittens aquam, ex altero ignem. Item discipuli Mahumeti narrant, eum divisisse lunam in duas partes eamque coegisse per manicam suam ire et postea duas partes in unam coniunxisse. Item praestigia fakirorum hodie sunt plerumque ridicula et inutilia, ut v. g. sedere super aciculas.

C. A quo fit. Dignoscuntur vera miracula ex moribus et doctrina eorum qui illa operantur. Si nempe tradant doctrinam Deo honorificam, rectae rationi conformem, bonos mores inducentem et vitae sociali faventem, si iidem vitam et mores ad huius doctrinae normam accurate componant, si vitae sanctitate, zelo gloriae Dei, modestia, humilitate et caritate polleant, huiusmodi miracula sunt vera. Itaque sine circulo vitioso miraculum confirmat doctrinam et per eum confirmatur ; confirmat enim quod obscurum est in doctrina et in eius origine, et confirmatur per doctrinam, prout haec iam apparet excellens ad Deum manifestandum et honorandum et ad mores reformandos.

Si e contra persona agens sit vitiosa, superba, improba, levis, inconstans, inquieta, impatiens, de propriis defectibus glorians, si proponat doctrinam manifeste irrationabilem, irreligiosam, immoralem, prodigia quae facit, evidenter divina non sunt.

Miracula quidem, ut explicat S. Thomas [1], interdum fieri possunt per malos, qui veram fidem praedicant et nomen Christi invocant, sed tunc ex circumstantiis apparet, miraculum fieri solum in confirmationem veritatis divinae et non ad commendandam vitam istius hominis quo Deus utitur. « Unde, inquit S. Thomas [2], a malis qui falsam doctrinam enuntiant, nunquant fiunt vera miracula ad confirmationem suae doctrinae, quamvis quandoque fieri possint ad commendationem nominis Christi, quod invocant et in virtute sacramentorum, quae exhibent ».

D. Quomodo. Si in modo agendi aliquid inhonesti, violenti, crudelis vel incongrui deprehendatur, non est miraculum. Sic excluduntur plurima praestigia magorum. Qui vera miracula patrant, pie, reverenter, humillime operantur.

E. Quibus auxiliis. Miracula vera fiunt per invocationem divini nominis, imo in nomine Dei creatoris. Si e contra media adhibita videantur blaspema, turpia, absolute ridicula, non est miraculum.

In consideratione huiusce circumstantiae, habenda est ratio temporum, locorum et personarum, quibus actio divina sese accommodare potest.

F. Ubi. Si sit inter vanos, indignos homines, quod ut in pluribus accidit pso praestigiis spiritismi et hypnotismi, non est miraculum.

G. Quando. Quando nulla est necessitas aut convenientia miraculi, non est miraculum ut, accidit in praestigiis fakirorum aut spiritistarum. Itaque Christus noluit facere miracula ante Herodem ad curiositatem pascendam.

Si hae omnes circumstantiae simul sumptae sunt in favorem mi-

[1] II.a II.ae q. 178, a. 2.
[2] Ibid. ad 3.

raculi, moraliter certum est factum extraordinarium provenire a Deo, saltem mediate, scilicet mediantibus angelis bonis [1].

Haec certitudo intrinsece moralis corroboratur ex consideratione infinitae Dei bonitatis, sapientiae, veracitatis, nam Deus non potest permittere in hoc casu fallaciam, ex qua sequeretur necessario error invincibilis in re tanti momenti.

§ V. **De discernibilitate miraculorum quoad existentiam facti.** Supposito quod praedicta miracula sint discernibilia quoad naturam facti, v. g. quod resurrectio, multiplicatio panum, aut subita conversio aquae in vinum excedant omnes vires creatas ac creabiles, et a solo Deo produci possint, quomodo discernitur, utrum sit de facto resurrectio vera an tantum apparens, vera multiplicatio panum an solum simulacrum, etc... ? Quoad hoc quatuor sunt dicenda :

1º ***In genere.*** — Miracula, quatenus sunt facta sensibus obvia, tam facile observari possunt quam quaelibet alia facta sensibilia. Verbi gratia, tam tuto audiri potest vox hominis antea muti et thaumaturgi imperio sanati, quam vox illius qui nunquam mutus fuit. — Nec dicatur, miraculum esse factum supernaturale, ideoque cognitionem nostram excedere, quia est supernaturale solum quoad modum productionis suae, non vero entitative ut gratia ; intrinsece enim est quid naturale et sub sensibus cadit : in resurrectione supernaturaliter restituitur vita naturalis.

Imo miracula, quia mira sunt, et extra consuetum ordinem peracta, maiorem attentionem excitant, *diligentius explorari debent* et explorantur ac propterea certius cognoscuntur. Quidam sunt nimis proni ad supernaturale admittendum, sed generaliter adsunt increduli obiicientes, quibus respondere oportet.

2º ***Existentia multorum miraculorum est physice certa pro testibus.*** — Ita resurrectio, illuminatio caeci nati, multiplicatio panum, conversio subita aquae in vinum.

Existentia alicuius resurrectionis potest esse pro testibus physice certa, nam possunt habere 1º certitudinem physicam secundum usum sensum et secundum leges physiologicas de realitate mortis alicuius hominis, quando corpus eius iam foetet, aut quando cor ejus aperitur. In quibusdam casibus quidem mors est incerta, quia potest esse lethargia, sed ex hoc non sequitur quod in omnibus casibus sit dubia ; existentia enim mortis physice certa est, quando organa omnino necessaria ad vitam, ut cor, non solum non habent sed nequidem habere possunt suam essentialem functionem, — 2º Testes alicuius resurrectionis possunt habere certitudinem physicam de vita cadaveri restituta, quando mortuus surgit, de se loquitur, sentit, manducat, quaestionibus respondet ; tunc enim in illo apparent functiones vitae vegetative, sensitivae, intellectivae, in illo manifestatur vita tanquam sensibile per accidens

[1] Ut notat Benedictus XIV, op. cit., l. IV, c. II, de causa efficiente miraculorum, n. 8 : « Philosophi quidem, ac theologi cum christiani, tum hebraei hucusque tradiderunt, angelos in corpora sublunaria agere posse solum ad nutum Dei. Deus angelis utitur tanquam ministris suis ».

(cfr. II.a q. 55, a. 6 — et Benedict. XIV, *de Beat. serv. Dei*, I, IV, p. I, c. 21, de resurrectione, de certissimis signis mortis).

Obiectio : Secundum theologos daemon potest simulare resurrectionem ad tempus, impediendo corruptionem ac movendo localiter membra et linguam cadaveris, ut loqui videatur.

Respondetur : post examen cadaveris et omnium circumstantiarum physicarum, manifestatum est, in his casibus non esse veram vitam, praesertim si consideratur cadaveris oculi, in illis non apparet vivens conspectus, sed simulacrum vitae et paulatim signa corruptionis (Cf. S. Thomam, Iª q. 51, a. 2, utrum angeli assumant corpora et in corporibus assumptis exerceant opera vitae, Iª q. 114, a. 4, ad 2, item *de Potentia*, q. 6, a. 7).

Ex hac falsa apparentia resurrectionis, quae quandoque accidere potest, non tollitur certitudo physica de vera resurrectione v. g. Lazari, quia in hoc ultimo casu signa vitae et circumstantiae physica non sunt eadem ac in primo. Item possibilitas hallucinationis non tollit certitudinem physicam sensationis, quia possumus videre, non esse in tali casu causas et circumstantias hallucinationis. Cf. infra l. II, c. X, a. 2, de resurrectione Christi.

Haec certitudo physica est quidem inferior certitudine metaphysica, sed excludit omnem formidinem errandi, et potest esse sive spontanea, sive reflexa, id est reflexione confirmatur.

Similis certitudo haberi potest de vera sanatione caeci nati, de multiplicatione panum, de subita conversione aquae in vinum ; haec enim et simila sunt sensibus obvia.

Insuper haec certitudo roboratur ex consideratione circumstantiarum moralium et religiosarum operis miraculosi. (Cf. narrationem evangelicam de resurrectione Lazari (Ioan. XI) et de illuminatione caeci nati (Ioan. IX), in qua apparet quomodo pharisaei increduli habuerunt certitudinem physicam de existentia horum miraculorum ; volebant enim Lazarum interficere « quia multi propter illum credebant in Iesum » (Ioan. XII, 11). Item prae rabie eiecerunt extra synagogam caecum a nativitate, qui miraculose sanatus erat et Christum defendebat (Ioan. IX, 34).

Quaedam miracula tertii ordinis videntur esse solum moraliter certa, tam quoad existentiam facti quam quoad supernaturalitatem eius, ita v. g. subita sanatio a febre. — Etenim, ut dictum est, difficile est probare cum certitudine metaphysica aut etiam physica, haec facta sua natura superare omnes vires sensibiles et omnes vires creatas ; item quoad existentiam facti, simulatio non semper certitudine physica discernitur, sed ex consideratione circumstantiarum moralium haberi potest certitudo moralis.

Haec certitudo intrinsece moralis corroborari potest metaphysice ex consideratione attributorum Dei, attenta scilicet infinita Dei bonitate, sapientia, veracitate, providentia, cui omnes circumstantiae subiacent. Cum enim omnes circumstantiae tam physicae quam morales sunt in favorem miraculi, si in hoc casu esset tantum apparens miraculum ex fallacia daemonis, Deus permitteret, nos invincibiliter induci in errorem contra id quod Ipsi debemus et est necessarium nostrae saluti.

4° ***Ex testimonio humano historico habetur certitudo moralis de existentia miraculum.*** — Miracula semel agnita a testibus ut facta sensibilia, non minus certa nota fieri possunt aliis hominibus quam alia facta historica. Et ad discernendum factum miraculosum quod narratur a facto supposito vel fabuloso sufficit 1° quod sit factum sensibile oculis vel auribus pervium, v. g. resurrectio mortui, multiplicatio panum, 2° quod sit factum coram multis videntibus seu audientibus attentis, et omnes facti circumstantias mature perpendentibus et probitate insignibus; sic S. Paulus, I Cor., c. 15, 6, dicit de Christo post resurrectionem eius: « visus est Cephae, et post hoc undecim; deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt », 3° insuper, si in memoriam huiusce facti tunc erecta sunt monumenta publica, scriptae sunt narrationes, vel imposita sunt onera quae perdurant: ex his conditionibus simul positis eruitur historica veritas facti. — Proinde si tale testimonium respuatur, tota ruit certitudo historica, nec de praeteritis nec de praesentibus factis certi esse poterimus, nisi eadem ipsi viderimus, quod certe nemo sanae mentis admittet.

Ex hoc autem quod factum est extraordinarium, non minuitur certitudo historica, nam historicus ut sic non debet eligere speciale systema philosophicum sensui communi seu rationi naturali oppositum, v. g. determinismus; quia historicus non debet facta explicare philosophice sed ea referre ut fuerunt [1]. *Attamen haec historica certitudo eo maiora testimonia requirit quo factum est magis extraordinarium* [2].

Amplius haec certitudo historica, quae est proprie certitudo moralis corraboratus consideratione philosophica: 1° quando sunt innumeri testes idonei, quorum falsum testimonium esset sine ratione essendi: quomodo enim hi testes multi et diversi convenirent absque utilitate in eodem mendacio, aut in eodem errore? 2° insuper Deus

[1] LANGLOIS et SEIGNOBOS, *Introduction aux études historiques*, p. 117, 118: « Historiquement le diable est beaucoup plus solidement prouvé que Pisistrate; nous n'avons pas un seul mot d' un contemporain qui dise avoir vu Pisistrate; des milliers de « témoins oculaires » déclarent avoir vu le diable, il y a peu faits historiques établis sur un pareil nombre de témoignages indépendants. Pourtant nous n' hésitons plus à reieter le diable et à admettre Pisistrate. C'est que l'existence du diable serait inconciliable avec les lois de toutes les sciences constitutées ».

[2] Cf. DE SMEDT, *Principes de la critique historique*, Paris 1883, c. II, p. 35 sqq. — J. DE TONQUÈDEC, *Introduction à l' étude du Merveilleux et du Miracle*, Paris, 1916, l. II, c. 2, 3, 4: Règles générales et Règles particulières: cf. conditions relatives aux personnes: § I. Les Anciens, p. 325; § II Le Moyen Age, p. 333; § III. L' Orient, p. 325; § IV. Les croyants, p. 359-392; § V. Les non-professionnels, p. 393; § VI. Les foul: contagiones mentale et hallucination collective, p. 399.

« Des exemples prouvent qu' une foule où domine l' enthousiasme religieux le plus intense, où l'attention exspectante atteint son paroxysme, échoue complètement à voir ce qu'elle attend. Il n' y a que Renan pour risquer, d' une plume alerte, ce gros aphorisme que « l'attente crée *d'ordinaire* son objet ». Combien de fois n'avons-nous pas vu à Lourdes, à la procession du St. Sacrement, le désir le plus impérieux du miracle et les supplications les plus enflammées n'aboutir à rien. On désirait voir avec passion et on ne voyait pas ... Que l'attente aboutisse à l' hallucination, ce n'est qu' un cas particulier et accidentel dont il ne faut pas universaliser la formule. Une foule est bien plus souvent non hallucinée qu' hallucinée » ibid., p. 406. De plus une foule peut être divisée, et alors les affirmations des croyants exaltés se heurtent à des oppositions fortes.

non potest permittere in re maximi momenti ad salutem errorem invincibilem generalem, qui ex hoc falso testimonio sequeretur necessario, 3° denique miracula possunt, ut ait S. Thomas, I C. Gentes. c. 6, « in suo effectu apparere evidenter » scilicet in mirabili mundi conversione, quae « omnibus signis mirabilior » fuisset, si absque miraculis evenisset.

Debemus igitur concludere: miracula certo cognosci possunt; plura ut resurrectio, multiplicatio panum etc., cognosci possunt a testibus cum certitudine physica quoad existentiam facti, cum certitudine metaphysica quoad naturam facti. Alii autem homines de eis habere possunt propter testimonium historicum certitudinem moralem, quae omnem formidinem errandi excludit.

§ IV. **De falsis miraculis, de magia, spiritismo, hypnotismo.**

Quoad quaestionem de miraculo, sufficienter determinavimus, quid facere *non* possunt vires occultae naturae et spiritus creati, nequeunt enim producere effectus proprios Dei; nunc autem, quantum possibile est, dicendum est quid facere possunt. Quoad hoc tria sunt consideranda. I. Quid significatur nomine magiae, spiritismi, hypnotismi et quaenam sint phaenomena correlativa. II. Theoriae explicativae horum phaenomenorum. III. Potestas spirituum ad praestigia facienda.

I. ***Notiones et phaenomena magiae, spiritismi, hypnotismi.***

1° *Magia* in genere est potestas, mira et insolita patrandi. Duplex distinguitur: *naturalis*, quâ mira efficiuntur per occultas naturae vires, vel dexteritatis ope; *diabolica* seu *nigra*, quâ prodigia producuntur daemonis ope.

Huiusmodi prodigia, licet quaedam fabulosa sint, non pauca tamen fidem sibi commendant, propter probitatem, pietatem, doctrinam testium. Commemorantur etiam in S. Scriptura: Exod. VII, 7: « Vocavit autem Pharao sapientes et maleficos, et fecerunt etiam ipsi per incantationes aegyptiacas et arcana quaedam similiter »: item in N. T. agitur de operibus magicis a Simone, Elyma et puellâ pythonissâ patratis [1], et a Christo Pauloque praenuntiatur, signa magna et prodigia futura esse tempore Antichristi, « ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi » Matth. XXIV, 24; II Thess., II, 9.

2° *Nostra aetate* sub nomine *magnetismi*, *spiritismi* et *hypnotismi*, multa publici iuris facta sunt phaenomena; plurimae quidem fraudes in his omnibus interveniunt, ita ut difficile sit saepe verum a falso discernere, attamen phaenomena statim citanda, a fraudibus immunia esse existimantur.

Nomine *magnetismi* significatur ars obtinendi mira phaenomena in homine praesertim, mediis sive physicis sive psychologicis, et quia Mesmer (1783-1815) ad haec phaenomena producenda utebatur magnetismo, nomen magnetismi invaluit.

Magnetismus autem dividitur, secundum varietatem mediorum adhibitorum, in vulgarem, hypnoticum, et transcendentalem (qui et spiritismus dicitur et antea magia). — *Magnetismus vulgaris* media

[1] *Act.*, VIII, 9, 11; XIII, 8; XVI, 16.

sensibilia adhibet, ut sunt gestus, fixus oculorum, attrectatio membrorum et similia. — *Hypnotismus* est ipse magnetismus vulgaris, cum hoc discrimine, quod ad hypnotizandum seu ad somnum magneticum obtinendum, utitur multis mediis plus minusve scientificis et generatim illis omnibus quibus defatigantur sensus et debilitatur attentio subiecti hypnotizandi: inspectiones oculorum, obtutus fixus in speculum lucidum, influxus lucis oxhydricae, excitationes variae in sensum auditus vel tactus. Vigent autem quaedam partes in corpore, quarum pressio hypnosim inducit, unde dicuntur zonae hypnogenae. Medium vero principale est suggestio verbalis (quae alia media supplet); hypnotizans exprimit verbaliter et cum imperio praeceptum dormiendi et statim dormit subiectum et impellitur et dirigitur extrinsece ab hypnotizante. — *Spiritismus* denique provocat mortalium commercium cum spiritibus vel defunctorum animabus, quae signis determinatis evocantur.

Phaenomena magnetismi, hypnotismi et spiritismi ad tria genera reduci possunt.

a) *Phaenomena mechanica*, sub quibus continentur rotatio mensarum et aliorum corporum, motus corporis humani vel alicuius membri, attractio, elevatio, translatio et suspensio corporum quorumdam.

b) *Phaenomena physiologica et sensitiva*, ut convulsiones, tremor membrorum, dilatatio et contractio pupillae et nervorum, somnus magneticus, insensibilitas maior aut minor, somnambulismus lucidus, transpositio seu translatio sensuum, ut videre per occipitium.

Schola la Salpêtrière tres admittit status in his phaenomenis hypnoticis: lethargiam, catalepsim seu rigiditatem, denique somnambulismum. In somno hypnotico, hypnotizatus cum hypnotizante exclusive communicat; in somnambulismo lucido, hypnotizatus miris facultatibus instructus apparet, v. g. facultate videndi clausis oculis. Fiunt hallucinationes auditivae, visivae, etiam in gustu et odoratu; producitur sudor sanguineus. Suggerit hypnotizator symphoniam, et illico patiens musicam audit et laetatur. — Item datur suggestio post longum tempus complenda; suggerit hypnotizator: post unum annum, tali die, hoc facies, hoc videbis, hoc audies et singula verificantur. Ex suggestione habetur etiam apparens multiplicatio personalitatis, ut cum mulier credit se esse militem. Haec phaenomena suggestionis videntur pertinere proprie ad imaginationem, sed ea mediante, influunt in intellectum et voluntatem [1].

c) *Phaenomena intellectualia*: cognitio internorum animi affectionum, praedictio futurorum contingentium etiam liberorum, facultas perscrutandi intimum humani corporis organismum, indignandi remedia morbis curandis, disserendi de rebus scientificis, loquendi variis linguis ignotis, aliaque huiusmodi mirabilia operandi.

Haec phaenomena quandoque eveniunt sine evocatione spirituum, quandoque vero obtenta sunt post evocationem spirituum, sic proprie ad spiritismum pertinent. Huiusmodi autem spiritus non immediate omnibus sese communicant, sed mediante aliqua persona vivente, quae propterea *medium* vocatur, medium nempe passivum, quo spiritus veluti mero instrumento utuntur. Habentur in spiritismo apparitiones, cantus, scripturae, dissertationes scientificae, quas spiritus ex altera vita videntur mittere nobis mortalibus. Redduntur responsa de rebus sublatis, de medicinalibus adhibendis etc. [1].

[1] Si hypnotizans iusserit ut furtum committatur, primum quidem resistit hypnotizatus, sed plerumque victus a potentiori voluntate, furtum patrat. — Cf. de his rebus Coconnier, O. P., *L'hypnotisme franc.*, Paris, 1897; Mèric, *Le merveilleux et la science*, Paris, 1888. — Quoad vim suggestionis in genere cf. Bernheim, *Hypnotisme, Suggestion, Psychotherapie*, 2a éd., Paris, 1903; Dr. Grasset, *L'hypnotisme et la suggestion*, Paris, 1904. Dr. Pierre Janet, *L'automatisme psychologique*, 10a éd. 1930. *De l'angoisse à l'extase*, 1926. *La médecine psychologique*, 1928, P. Robert de Inéty, S. J. *Psychopathologie et direction* 1934. — P. A. Zacchi, O. P. *Lo Spiritismo*, Roma, Ferrari, 1922.

Plurima facta spiritismi sunt merae fabulae aut fraudes, non omnia tamen possunt negari, utpote a viris probatissimis testificata. Revelatur quandoque praesentia spiritus mali et res sacras horrentis, ut constat ex convulsionibus tabulae, quando ei imponuntur rosaria benedicta; item quandoque dantur responsa impia, haeretica, obscena pro mente, igenio et dispositionibus adstantium.

II. ***Theoriae explicativae phaenomenorum hypnotismi et spiritismi.***

Sunt quinque theoriae.

1° Theoria materialistica haec phaenomena intendit explicare ope cuiusdam *fluidi*, quod magneticum vocant, et illud asserunt voluntati ita subiectum, ut nedum membrorum motui inserviat, sed extra emittatur ac alia corpora invadat; quo fit ut magnetizans personam magnetizatam sibi subiiciat. Iuxta plures, fluidum magneticum est fluidum nerveum, quod esset forma quaedam caloris animalis, alii volunt esse fluidum aethereum et luminosum: alii dicunt: est substantia universalis, luce, calore et intelligentia praedita, quam Deum vocant.

Critica; Haec ultima explicatio reiicitur ex supraexposita confutatione pantheismi. Praecedentes autem explicationes sunt insufficientes, quia fluidum materiale non potest omnia praedicta phaenomena producere; nam phaenomena spiritualia, ut scientia rerum et linguarum, superant potestatem materiae.

2° Theoria imaginationis recurrit ad imaginationem, vehementer excitatam ope appparatus magnetismi. Hinc feminae praesertim hystericae sunt magis aptae ad subeundam actionem hypnotismi.

Critica: Haec theoria videtur sufficienter explicare plura phaenomena hypnotismi, non vero omnia phaenomena spiritismi. — Iam quidem S. Thomas notaverat in III C. Gentes, c. 99 « ex hoc quod anima imaginatur aliquid et vehementer afficitur ad illud, sequitur aliquando immutatio in corpore ad sanitatem, vel aegritudinem, absque actione principiorum corporeorum, quae nata sunt in corpore aegritudinem vel sanitatem causare » Cum enim imaginatio fuerit supra modum intensa

[1] Phaenomena quaedam similia ac in Spiritismo etiam, saltem in principio, in *Theosophia moderna* vindicantur. Haec societas ab H. P. Blavatsky, spiritista simul cum Henry S. Olcott a. 1875 fundata fuit. Doctrina, quam Blavatsky mutuata esset a Mahatman, sapientibus tibetaniis, cum quibus per annos se convixit et ipsa falso praetendit, est praecipue plagiatum religionum orientalium, praesertim Buddhismi. Haec doctrina ab A. Bessant valde propagata et mutata est et inde varia schimata orta sunt. Ea favente etiam « *Ordo Stellae in Oriente* » fundatus est, quae societas novam incarnationem Christi exspectabat, et I. Krisnamurti novum Messiam agnovit. R. Steiner a. 1913 ab hac Thesophia se separavit et societatem *Anthroposophiae* fundavit. Doctrina quam ipse a propria sua intuitione provenire putat, in multis cum doctrina Theosophica concordat.

minuitur vis reliquarum potentiarum ; unde fit ut animae energia per imaginationem transeat ; sic fieri potest hallucinatio prout imagines quae ex sensibus ad phantasiam pervenerant, possunt iterum ordine inverso, ope nervi intermedii, ad sensus redire. Itaque hypnotizator, corporis disponsitionibus utendo, producere poterit novas in phantasia imagines, quarum ope passiones, actiones, hallucinationes, locutiones in subiecto excitabit. Potest etiam hypnotizator phantasiam ita commovere aut ligare, ut haec facultas non iam valeat ad suas species attendere : hinc resultat ut subiectum incapax sit percipiendi ea quae praesentia sunt [1]. Forte etiam non implicat iuxta plures auctores, influxum hypnotizantis, in phantasia virtualiter remanere, ita ut post certum tempus in actum prodeat, memoriam percellat. (Cf. Benedictum XIV, op. cit., l. IV, cap. ult. de imaginatione et eius viribus).

Attamen theoria imaginationis non potest explicare facultatem praedicendi futura contingentia, perscrutandi intimum humani corporis organismum, disserendi de rebus scientificis ac loquendi variis linguis ignotis.

3° Theoria animismi intendit haec facta explicare per vires insitas animae humanae, quae quidem nos latent, nostris que observationibus sunt imperviae. Haec theoria tribuit animae nostrae quasdam vibrationes quas ipsa communicat obiectis, a quibus simillimae vibrationes in animan ipsam remittuntur. Atque hac de causa haberentur locutiones tabularum, rumores, cantus aliaquae phaenomena similia.

Critica : Sicut priores, haec theoria potest explicare sine contradictione quaedam facta magnetismi, non omnia. Possunt enim esse vibrationes quae procedunt ex composito humano, mediante aere aut aethere, itaque influunt in corpora distantia ; sic explicarentur quaedam attractiones, elevationes corporum, quaedam telepathia [2], non vero facultas loquendi subito ignotis liguis aut disserendi de difficillimis quaestionibus philosophiae vel theologiae, ut quandoque accidit.

4° Theoria spiritistarum. — Spiritistae admittunt metempsychosim, id est transitum animarum humanarum de uno in aliud corpus, cum mors accidit ; nonnullae tamen animae, ut dicunt, in aere a quo circumdamur, permanent, cum corpore valde subtili. His animabus spiritistae tribuunt nobiliora spiritismi phaenomena.

Critica : Hypothesis metempsychosis fundamento caret, neque a posteriori neque a priori probatur aut suadetur, imo factis adversatur, nam impossibile videtur quod anima nostra sui prioris status nullam amnino memoriam, nullam absolute conscientiam retineat. Insuper, ut oit S. Thomas, *C. Gentes*. l. II, c. 73, n.3. « Quae est proportio animae hominis ad corpus hominis, eadem est proportio animae huius hominis ad corpus huius hominis. Non est igitur possibile animam huius hominis ingredi aliud corpus quam istius hominis ». Aliis verbis : anima humana individuatur per ordinem ad hoc corpus, vita autem ad quam conservandam naturaliter anima inclinatur, est vita ipsius individui [1].

[1] Auctoritas autem quam hypnotizans in hypnotizatum exercet, explicatur tum, per consensum initio ab hypnotizato datum, quo propriam voluntatem veluti abdicat tum per influxum quem hypnotizans directe in sensus ac nervos, indirecte in voluntatem subiecti obtinet (cf. Coconnier, *L'hypnotisme franc.*, 374 sq.).

[2] *Telepathia* proprie dicta significat : procul sentire praeter actionem normalem sensus vel intellectus ea quae alter cogitat vel quae ei accidunt. Est experimentalis aut spontanea et tunc communiter est emotionalis atque inter personas amicitia, consanguinitate etc. coniunctas. Ad eam reduci possunt « *visio clara* » (clairvoyance, Hellsehen), *psychometria* (cognitio mediante obiecto ad alterum pertinente), *Cristalloscopia* (cognitio mediante corpore perlucido).

Nec etiam admitti potest, animam humanam habere duo corpora, alterum ponderabile a quo separari potest, et alterum subtile semper sibi unitum, et, quo mediante, corpori ponderabili uniretur. Anima enim est immediate forma substantialis corporis ponderabilis, quod vere est animatum ; idem namque est principium radicale vitae intellectivae ac vitae sensitivae et vegetativae, « idem homo percepit *se* sentire et intelligit *se* intelligere » 1ª 76, a. 1 et 7. Secus homo non esset aliquid unum per se, sed unum per accidens.

Insuper haec theoria spiritistarum nonnisi arbitrarie ad animas defunctorum recurrit, quasi nempe hae animae desideriis mortalium praesto sint inservire. Deinde mirum est quod illae animae nonnisi personis determinatis utantur, quae *medium* dicuntur. Amplius istae personae et spiritistae in secreto agunt, et quod plus est, inficiantur non solum catholica dogmata sed veritates naturales religionis de Deo, de altera vita, ut patet ex libris Theosophorum.

Denique anima separata neque naturali sua cognitione scire potest, quae hic aguntur, neque naturaliter aliquod corpus movere potest, cum hoc ei solummodo possibile sit proprio corpore modiante [2].

5° Theoria spiritualismi explicat superiora spiritismi phaenomena per interventionem spiritum, quos daemones appellamus. Veritas huiusce theoriae stabilitur per exclusionem praecedentium. Phaenomena enim superiora spiritismi debent causam habere. Atqui haec causa non potest esse materiale fluidum, nec imaginatio, nec vis animae aut aliquid ab anima emissum, nec animae defunctorum. Ad superiorem igitur causam recurrere necesse est. Quae causa neque Deus, neque bonus spiritus esse potest, nam in usu magnetismi, hypnotismi aut spiritismi quatenus ad *occultorum* detectionem adhibetur, tot sunt nugatoria, indecora, inhonesta, irreligiosa. ut Deum eiusque bonos angelos prorsus dedeceant. Remanet igitur ut causa illa sit spiritus malus, qui daemon vocatur. Responsa in his prodigiis data, etsi saepissime passionis pravas vehementer accendant, ac vitia erroresque foveant, possunt quandoque esse non mendacia sed vera, quia ut dicit S. Chrysostomus « concessum est daemonibus interdum vera dicere, ut mendacium suum rara veritate commendent » [3], sic possunt commendare vires rationis, sed contra fidem, philanthropiam, sed contra charitatem, temperantiam rationalem ut mortificatio christiana videatur exagerata. etc.

Unde in his prodigiis pluries revelatur satis clare praesentia spiritus mali et res sacras horrentis. Imo quandoque daemon intrat cor-

[1] Cf. etiam contra metempsychosim S. Augustinum, *de Genesi ad litteram*, l. VII, c. X, et *de Civitate Dei*, l. X, c. XXX.

[2] Cf. S. Thomam, I.a q. 89, a. 8 ; q. 117, a. 4.

[3] Chrysost., *super Matth.*, hom. 19, citatum a S. Thoma, II.a, II.ae q. 172, a. 6.

pus hominis, in eo habitat, ibique operatur, sensibus et membris utendo, insolitosque actus producendo. Saepe *in Evangelia* fit mentio obsessorum a daemone, ut ab aegrotis distinctorum : « obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus et tormentis compressos, et qui daemonia habebant »[1]. Et iuxta *Rituale romanum*, signa diabolicae possessionis sunt « ignota lingua loqui pluribus, verbis, vel loquentem intelligere, distantia et occulta patefacere, vires supra aetatis seu conditionis naturam ostendere, et alia id genus quae, cum plurima, occurrunt, maiora sunt indicia ». Addit tamen Rituale « ne facile credat (exorcista) aliquem a daemone obsessum esse, sed nota habeat ea signa, quibus obsessus dignoscitur ab iis qui vel atra bile, vel morbo aliquo laborant ».

Inter materialistas daemon non sese ostendit clare. Sufficit ei quod creaturae ad imaginem Dei factae putent originem habere ex simio ridiculoso, imbecilli et libidinoso. Si sese materialistis manifestaret, esset probatio existentia spiritum et via ad fidem de Dei existentia. Clarius se ostendit in occultissimis saeptis massonicae sectae.

III. ***Potestas spirituum ad praestigia facienda.***

1º *Existentia spirituum* seu angelorum olim negata est ab Epicuraeis et Sadducaeis ; hodie negatur ab Atheis, Rationalistis, imo a Protestantibus liberalibus, qui asserunt Angelos, de quibus sermo fit in Scriptura, esse vel bonas inspirationes a Deo missas, vel homines a Deo missos ad alios erudiendos.

E contra, iuxta Ecclesiam catholicam, de fide est existere Angelos, seu creaturas intellectuales a Deo distinctas et hominibus praestantiores, et certum est, angelos esse mere spirituales. Cf. Conc. Later. IV (Denz. 428) et Vatic. (Denz. 1783). In Sacra Scriptura frequenter et aperte asseritur Angelorum existentia.

Imo ratione suadetur existentia spirituum, quam admiserunt plures philosophi pagani ut Aristoteles (substantiae separatae). Etenim, ut dicit S. Thomas, Iª q. 50, a. 1 : « Quod praecipue in rebus creatis Deus intendit, est bonum, quod consistit in assimilatione ad Deum. Perfecta autem assimilatio effectus ad causam attenditur, quando effectus imitatur causam secundum illud, per quod causa producit effectum, sicut calidum facit calidum. Deus autem creaturam producit per intellectum et voluntatem. Unde ad perfectionem universi requiritur, quod sint aliquae creaturae intellectuales. Intelligere autem non potest esse actus corporis, nec alicuius virtutis corporeae, quia omne corpus determinatur ad hic et nunc. Unde necesse est ponere ad hoc quod universum sit perfectum, quod sit aliqua incorporea creatura . . . a solo intellectu cognoscibilis ». — Sine angelis, series ascendens creaturarum appareret abrupta et quasi indigna sapientia et onnipotentia Creatoris ; nam ratio humana est participatio valde deficiens luminis intellectualis, cum paucissimas veritates simplici intuitu attingat, plerasque vero laborioso conatu ratiocinii. Ad complendum igitur opus Dei valde conveniens est, esse creaturas mere spirituales, quae veritatem universaliter simplici contemplatione percipiant, et sint ministri Gubernatoris supremi (Iª, q. 110, q. 111.

[1] *Matth.*, IV, 24, VIII, 16 — *Marc.*, I, 34, IX, 24 — *Luc.*, VIII, 30.

2º *Bonitas et malitia spirituum.* — Iuxta Ecclesiam catholicam, de fide est quod inter angelos, quidam propria culpa peccaverunt et suppliciis aeternis fuerunt deputati. cf. C. Lateran. IV. : « Diabolus enim et alii daemones a Deo quidem natura creati sunt boni, sed ipsi per se facti sunt mali » (Denz. 428) et II Petr. II, 4. — Alii vero confirmati sunt in bono.

Haec cognitio fidei perficit thesim apologeticam de discernibilitate miraculi, proinde utilis est pro apologeta, qui ex alto sub directione fidei defendit vim probativam miraculi, prout differt a diaboli praestigiis ; ita fecerunt prophetae et apostoli, qui fuerunt primi apologetae. Attamen pro auditoribus praedicationis apologeticae non necessasia est praecognitio de obstinatione daemonum in malo ; sufficit quod sola ratione videant opera extraordinaria non ex omni parte bona a Deo effici non posse. Et revera quaedam praestigia magiae vel spiritismi clare manifestant interventionem spiritus mali ad vitia et sacrilegium incitantis.

3º *Quid possunt facere spiritus ad miracula simulanda.* — Quousque eorum virtus positive sese extendat, nescimus : sed, cum sint creaturae, nihil possunt agere contra Dei absolutam voluntatem.

S. Thomas[1] ostendit, saltem in genere, quomodo spiritus mali possunt simulare miracula dupliciter : A. utendo viribus naturae nobis ignotis, B. immutando phantasiam hominis et etiam sensus externos, ut aliquid videatur aliter quam sit.

A. Spiritus enim possunt movere corpora localiter, sicut homo ea movent (Iª q. 110, 3), « et per motum localem possunt causare alios motus, adhibendo scilicet agentia corporalia ad huiusmodi effectus producendos, sicut faber adhibet ignem ad emollitionem ferri » (ibid. ad 2). Et non solum possunt uti viribus naturae nobis ignotis, sed etiam movere instrumentaliter corpora ad effectus accidentales qui excedunt formam propriam instrumenti, v. g. ad imitandam vocem humanam. « In effectibus autem huiusmodi producendis ars angeli efficacior est quam ars humana ..., plura enim de virtutibus rerum naturalium sciunt ..., et melius possunt eligere horas in quibus virtutes aeris ad effectus intentos magis cooperentur. Et haec videtur esse ratio quare nigromantici in invocationibus daemonum situs stellarum observant »[2].

Sic spiritus possunt simulare miracula, v. g. formando corpus ex praeexistenti materia, illud assumere, et in eo visibiliter apparere.

B. Possunt etiam immutare imaginationem hominis ut explicat S. Thomas Iª p. 111, a. 3 : « Manifestum est quod apparitiones imaginariae causantur interdum in nobis ex locali mutatione corporalium spirituum et humorum, praesertim in somno ... Et tanta potest esse commotio humorum, quod huiusmodi apparitiones etiam vigilantibus fiant, sicut patet in phreneticis et in aliis huiusmodi. Sicut igitur hoc fit per naturalem commotionem humorum, et quandoque etiam per voluntatem hominis, qui voluntarie imaginatur quod prius senserat ; ita etiam hoc potest fieri virtute Angeli boni vel mali ; quandoque quidem cum alienatione a corporeis sensibus, quandoque autem absque

[1] I.a q. 114, a. 4, ad 2, et q. 110, a. 4, ad 2.
[2] *De Potentia*, q. 6, a. 3.

tali alienatione ». — Angelus transmutat imaginationem, non quidem imprimendo aliquam formam imaginariam nullo modo per sensum prius acceptam (non enim potest facere, quod caecus imaginaretur colores) ; sed hoc facit per motum localem spirituum et humorum, ut dictum est » (ibid. ad 2).

Angelus potest etiam *immutare sensum humanum* dupliciter : ab exteriori, opponendo exterius sensui sensibile aliquod vel a natura formatum, vel aliquod de novo formando, sicut facit dum corpus assumit ; — similiter etiam potest interius commovere spiritus et humores, ut supra dictum est, ex quibus sensus diversimode immutentur (sicut lingua infirmi, quia plena est cholerico humore, omnia sentit ut amara) 1ª 111, 4.

Similiter angeli possunt operari ad immutandum actum potentiae nutritivae, et potentiae appetitivae, et cuiuscumque potentiae corporali organo utentis. Sic possunt concitare passiones, iram, concupiscentiam, et sic allicere voluntatem per modum tentationis, sed voluntas remanet libera ad consentiendum, quandiu remanet usus rationis deliberantis (1ª 111, 2).

Angelus suo ingenio et experientia saeculorum perfecte cognoscit secreta physica, necnon indoles, inclinationes, passiones hominis et sic de futuris liberis scientiam coniecturalem habere potest perfectiorem nobis. (Cf. S. Thom. de Malo q. 16, a. 7). Insuper per aliqua signa corporalia cogitationes hominis aliqualiter cognoscere potest. (Cf. S. Thom. de Malo q. 16 ; a. 8. Vide cap. seq. de prophetia).

Solum autem Deus ut supra dictum est, *potest immutare voluntatem hominis ab interiori* quia solus Deus dat naturae intellectuali inclinationem ad bonum universale, ordo enim agentium respondet ordini finium.

Item solus Deus potest influire physice in intellectum nostrum, angelus non illuminat hominem tradendo ei lumen naturae vel gratiae, sed confortando obiective lumen naturale et manifestando ei veritatem. Ut explicat Ioannes a S. Thoma in 1am q. 106, a. 1, haec confortatio fit non per influentiam physicam et subiectivam in intellectum nostrum, sed per medium obiectivum quo manifestantur altius et universalius veritates propositae, ut facit magister erga discipulum.

Sic sufficienter determinatur quid possunt facere spiritus. Spiritus mali possunt cum permissione Dei simulare miracula, sed Deus bonus non permittit quod homines invincibiliter decipiantur in rebus necessariis ad salutem [1]. — Spiritus autem boni possunt tanquam Dei instrumenta facere vera miracula, aut virtute propria custodiunt homines, ut credit Ecclesia, scil. avertunt a nobis damna exteriora, nos iuvant in nostris negotiis, arcent daemones, sanctas cogitationes suggerunt, medicinales poenas quandoque infligunt, ut explicatur in tractatu de angelis, I.a q. 113.

[1] Si inquiritur autem cur Deus seductiones daemonis et possessionem diabolicam permittat, S. Thomas respondet I.a q. 114, a. 1. « Ipsa impugnatio daemonum ex daemonum malitia procedit. Sed ordo impugnationis ipsius est a Deo, qui ordi ate novit malis uti, ad bona ea ordinando. . . in gloriam electorum ». — Per huiusmodi enim impugnationes manifestatur iustitia Dei punientis, necessitas auxilii Dei adiuvantis, exercetur et roboratur virtus nostra. Et iam sola ratione percipitur veritas huiusce declarationis S. Scripturae : « Fidelis est Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum » I Cor., X, 13. Unde S. Bonaventura in II Sent., dist, 8, p. 2, a. 1, q. 1 dicit de possessione diabolica : « Permittit autem hoc Dominus sive ad gloriae suae ostensionem (manifestatur enim in eiectione daemonum), sive ad peccati punitionem (poenae enim vindicativae per malos angelos infliguntur), sive ad peccantis correptionem, sive ad nostram eruditionem » (sic revelantur mysteria malitiae ut clarius appareant mysteria gratiae).

§ VII. **Solvuntur obiectiones contra discernibilitatem miraculi.** Sunt duae series obiectionum. 1º Quoad naturam miraculosam operis, quoad eius supernaturalitatem, 2º quoad existentiam operis.

A. ***Quoad naturam operis.*** — De nullo facto, etsi maxime extraordinario, videtur absolute certum illud superare omnes vires creatas.

1ª *obi.* : Ad affirmandum aliquod opus sua natura excedere omnes vires naturae, oporteret has omnes vires cognoscere. Atqui non cognoscimus omnes vires naturae, ergo.

Resp. : dist. mai. : oporteret cognoscere omnes vires naturae quoad *id quod possunt positive*, nego ; quoad *id quod non possunt*, concedo. — Contradist. minorem eodem modo.

2ª *Inst.* : Nec absolute cognoscimus id quod non possunt vires naturae.

Ad absolute seu metaphysice cognoscendum in quod natura efficere nequit, oporteret illud determinare a priori. Atqui non potest determinari a priori id quod pertinet ad naturam. Ergo hoc non potest esse metaphysice certum.

Resp. : concedo mai. — dist. min. : non potest determinari a priori id quod pertinet in speciali ad talem vel talem naturam sensibilem, concedo ; id quod pertinet in genere ad *naturam creatam prout distinguitur a Deo*, nego. — Distinguo conclusionem eodem modo.

Explico : a priori enim apparet causam finitam non posse producere effectus proprios causae primae increatae, quae sola potest producere et proinde immediate immutare ens in quantum ens, materiam, spiritum.

3ª *Inst.* : Sed non possunt determinari effectus proprii Dei ; v. g. non est evidens quod productio vitae ex non vivo sit effectus proprius Dei.

Etenim in Exodo VII quod magi Pharaonis virtute daemonum mutaverunt virgam in serpentes. Atqui haec mutatio supponit productionem viventis ex non vivo, sicut in resurrectione. Ergo daemones possunt etiam mortuos resuscitare.

Resp. : Plures volunt haec prodigia fuisse tantum ludificationes sensuum ; sed, secundum significationem litteralem narrationis, probabilius magi exhibuerunt veras ranas ac veros serpentes, aliunde asportatos occulte virtute daemonis. — Nec opponenda sunt haec miranda a magis in Aegypto peracta veris Moysis miraculis, cum ex eadem narratione biblica constet Moysen vicisse magos, ita ut illius serpens horum serpentes devoraverit, et cum perventum est ad quartum prodigium steterit iners ars magorum, et coacti fuerint dicere de Miraculis : *Digitus Dei hic est* (Exod. VIII, 19.) Unde haec praestigia magorum distingui poterant a veris miraculis saltem ex circumstantiis physicis et moralibus (Ita Billuart, de Fide, diss. II, a. 2, § II). :

4ª *Inst.* : Sed S. Thomas (de Pot., q. 6, a 5, ad 8, et 1ª q. 114, a. 4, ad 2) proposuit aliam interpretationem huiusce facti, dicendo : « hoc fecerunt daemones per aliqua semina collecta, quae habebant vim putrefaciendi virgas, et in serpentes convertendi ». Et hoc dixit S. Thomas quia tenuit animalia inferiora generari ex putrefactione plantarum, sine semine animali (cf. 1ª q. 91, a. 2, ad 2). Sic igitur proponi potest difficultas : Non repugnat, secundum S. Thomam, causam creatam producere vitam sensitivam animalium inferiorum ex non vivente. Atqui non requiritur per se maior virtus ad producendam vitam ex cadavere, quia effectus specificans actionem est semper vita sensitiva producenda. Ergo non repugnat causam creatam producere resurrectionem mortui.

Resp. : 1º S. Thomas hoc admisit pro animalibus inferioribus tantum, quia suo tempore, physici nondum cognoscebant semina iperceptibilia ex quibus inferiora animalia generantur. Nunc autem experimentaliter ostensum est, omne vivens fieri ex vivo.

Resp. : 2º Hypotesis admissa a S. Thoma non intrinsece repugnat ; non enim agitur de generatione spontanea in sensu materialistarum, quia plus produceretur a minore, perfectius ab imperfectiore ; sed dum S. Thomas dicit causam creatam posse producere animalia inferiora ex non vivente, hoc intelligit cum concursu ordinario primi viventis [1]. Et sic solvitur obiectio, nam ad resurrectionem mortui requiritur etiam concursus primi viventis, sed in hoc casu, concursus iste est *extraordinarius*, seu miraculosus. Solus auctor vitae potest restituere vitam cadaveri.

5ª *Inst.* : Attamen quidquid potest virtus inferior potest superior. Atqui homo potest, etiam ordinarie, causare vitam, scil per generationem. Ergo spiritus creatus potest producere vitam, saltem extraordinarie in cadavere.

Resp. : dist. maiorem : si sunt eiusdem ordinis, concedo ; si sunt diversi ordinis, subdistinguo : si virtus superior sit causa totius entis inferioris causae, concedo : secus nego. Concedo minorem : distinguo conclusionem sicut maiorem. Cf. *de Potentia* q. 6, a. 3 et *de Malo*, q. 16, a. 9 et 10.

Explico : Etsi nostrum lumen intellectuale sit perfectius quam lumen physicum non potest illuminare physice sed solum intellectualiter scil. superiori modo. Deus vero qui est causa creatrix luminis physici potest, sine hac luce, producere effectum eius. — Similiter angelus non potest facere id quod facit homo prout est materialis, sicut intellectus noster, quamvis sit superior sensu, non potest sentire. E contra virtus divina, quae est causa totius entis causarum inferiorum, potest sine illis producere effectus earum modo perfectiori. Cf. Iª, q. 110, a. 2 ubi probatur, quod « omnis informatio materiae vel est a Deo immediate, vel ab aliquo agente corporali, non autem immediate ab Angelo » — item eodem loco ad Im.

6ª *Inst.* : Sed forte multa quae dicuntur miracula non excedunt vires imaginationis supra modum intensae, nam per apprehensionem animae humanae immutatur corpus humanum, ut patet in irascentibus et timentibus, et quandoque etiam haec immutatio pervenit usque ad aegritudinem vel sanationem.

Respondet S. Thomas, III.a, q. 13, a. 3, ad 3 : « imaginationi, si fuerit fortis, naturaliter obedit corpus quantum ad aliqua, puta quantum ad casum de trabe in alto posita, quia imaginatio nata est esse principium motus localis ; similiter etiam quantum ad alterationem, quae est secundum calorem et frigus, et alia consequentia : eo

[1] Cf. I q. 70, a. 3, ad 3 : corpus caeleste, cum sit movens motum, habet rationem instrumenti, quod agit in virtute principalis agentis. Et ideo ex virtute sui motoris, qui est substantia vivens, potest causare vitam » — *de Potentia*, q. 3, a. 11, ad 13 : « corpus caeleste etsi non sit vivum, agit tamen in virtute substantiae viventis a qua movetur, sive sit Angelus, sive sit Deus. Secundum Philosophum tamen ponitur corpus caeleste animatum et vivum » : item eodem loco ad 14.

Quod autem requiratur concursus ordinarius primi viventis, in hypothesi a S. Thoma admissa, apparet ex hoc quod vita est perfectio simpliciter simplex, et Deus est primum vivens. « Quod autem est primum et maxime tale in aliquo genere est causa omnium quae sunt illius generis » ut dicitur I.a q. II.a, a. 3, 4ª via. Unde sicut non potest produci ens absque concursu primi entis, actio absque concursu primi agentis, intellectio absque motione primi intellegentis (I.a, 79, 4), actus liber absque concursu primi liberi ; ita nec vita produci potest absque concursu primi viventis. Iste autem concursus est sive ordinarius (ut in generatione naturali), sive extraordinarius (ut in resurrectione). Et in hc secundo casu vita producta seu reddita non erat in potentia proxima materiae sed in potentia remota materiae, supra quam solus Deus habet potestatem immediatam.

quod ex imaginatione consequenter natae sunt consequi animae passiones, secundum quas movetur cor ; et sic per commotionem spirituum (vel humorum) totum corpus alteratur. Aliae vero dispositiones corporales, quae non habent naturalem ordinem ad imaginationem, non transmutantur ab imaginatione, quantumcumque sit fortis, puta figura manus, vel pedis, vel aliquid simile ». Item iuxta medicos, morbi qui ex cuiusdam organi laesione procedunt, sanari nequeunt mediante imaginatione etiam supra modum excitata per hypnotismum. (Cf. circa vim imaginationis ad phaenomena extraordinaria producenda, Benedictum XIV, op. cit., l. IV, cap. ult.) [1].

7ª *Inst.* : Facta quae dicuntur miraculosa non videntur tamen superare virtutem ipsius fidei religiosae, nam sicut libertas humana excedit vires materiales et eis dominatur, ita a fortiori vehemens sensus religiosus qui libertatem elevat usque ad heroismum. Sic modernistae intendunt explicare plura miracula [2]. Et citant Evangelium apud Marc., VI, 5 dicitur de Christo : « Non poterat ibi (in patria sua) virtutem ullam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curavit ; et mirabatur propter incredulitatem eorum. ». Item apud Math. XVII, 20 : Dominus respondit discipulis quaerentibus : quare non potuimus eiicere daemonium ? — « Propter incredulitatem vestram », ait Dominus — Unde, ut aiunt modernistae, miraculum est effectus fidei ; sic datur phaenomenon antecedens miraculum ut oportet iuxta principium causalitatis : omne phaenomenon supponit phaenomenon antecedens ; imo datur lex miraculi : scil. excellens fides superat extraordinarie vires materiae.

Responsio habetur ex S. Thoma, de Potentia, q. 6, a. 9. Utrum operatio miraculi sit attribuenda fidei : « Homines sancti miracula faciunt dupliciter, scilicet oratione impetrando ut miracula divinitus fiat, et potestate (tanquam Dei instrumenta). Utroque autem modo fides idoneum reddit hominem ad miracula facienda ». Sed ut dicitur ibid. ad : 19 « fides non est sufficiens causa ad miracula facienda, sed dispositio quaedam », unde non omnes qui fidem habent, miracula faciunt.

B. *Obiectiones contra certitudinem de existentia miraculi* (pro testibus — pro aliis).

1ª *obi.* : Non potest esse certitudo physica nec moralis de facto contrario necessariis legibus naturae. Atqui factum miraculosum huiusmodi esset. Ergo nequidem testes hanc certitudinem habent.

Resp. : Dist. mai. : non potest esse certitudo physiça nec moralis de facto patrato praeter leges absolute necessarias, concedo ; praeter leges hypothetice necessarias, nego. Sic non potest esse certitudo de existentia circuli quadrati, aut de existentia cadaveris viventis, sed non repugnat certitudo de resurrectione alicuius mortui, imo pro testibus potest esse certitudo physica.

[1] Hoc notandum est respectu societatis « Scientia Christiana » (Christian Science), quae societas circa a. 1878 a Mary Baker Eddy fundata fuit. Secundum hanc Scientiam in homine, qui est vere spiritus, exsurgere potest capacitas medendi omnibus malis, tum physicis, tum moralibus, sicut olim in Christo vigebat. Obiective non existunt neque Satan, neque materia, neque malum, sed solummodo illusiones mali, quae per orationem et spiritum sanandae sunt.

Quoad supernaturalitatem stigmatisationis vide : *Études Carmélitaines*, Oct. 1536 : L. Sempé S. I., *A propos d'un congrès sur la stigmatisation*, Messager du Sacré-Coeur, mai, 1937, pp. 286-296.

Item in opere nostro *Les trois âges de la vie intérieure*, 1938, t. II, p. 775-792 : La stigmatisation et la suggestion.

[2] Cf. E. Le Roy, *Annales de Philosophie chrétienne*. Oct. 1907. *La Notion du miracle*.

2ª *obi.*: Contendunt quidam cum Renan miracula non posse certo cognosci nisi coram scientifica academia patrentur, et pluries.

Resp.: 1° Si ita esset Deus debuisset expectare institutionem academiarum. 2° Sufficit sensus communis seu ratio naturalis ad cognoscendum factum sensibile, publicum, omnibusque intelligentiis accommodatum. 3° Existit nunc commissio scientifica medicorum apud Lourdes ad examen sanationum miraculosarum, item ad examen miraculorum ad beatificationem sanctorum convocantur medici (cf. Benedict. XIV, op. cit., l. III, c. 7). 4° Denique, non raro scientifici, propter praeiudicia, superbiam, passiones, impares sunt factis divinis diiudicandis[1].

3ª *obi.*: Etiam pro testibus potest esse hallucinatio sive naturalis, sive per praestigia daemonis causata. Proinde non possunt habere certitudinem physicam de existentia miraculi.

Resp.: Hallucinatio vel illusio dignosci potest primo ex circumstantiis physicis, alioquin nunquam haberetur ex sensatione certitudo physica; facile est verificare an sint in casu conditiones hallucinatiotionis aut verae perceptionis. Insuper considerandae sunt circumstantiae morales, sic discernitur factum verum ab illusione daemonis. Amplius miracula Christi non possunt tribui daemonibus, quia ipse eiiciebat daemonia, et dicebat: « Si Satanas Satanan eiicit, adversus se divisus est: quomodo ergo stabit regnum eius? Si autem ego in spiritu Dei eiicio daemones, igitur pervenit in vos regnum Dei » Matth, XII, 28.

4ª *Inst.*: Haec fallacia daemonis non potest discerni firma certitudine absque auxilio supernaturali, dicitur enim apud Matth., XXIV, 24: « Surgent pseudochristi... et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi ». Ergo ratio humana ex se sola non potest certo cognoscere miraculum.

Resp.: In aliquo casu, per accidens, requiritur auxilium supernaturale ad discernendam fallaciam, propter multitudinem prodigiorum; per se vero hoc auxilium non requitur; nam miraculum est de se factum obvium.

5ª *Inst.*: Ecclesia tamen sibi reservat iudicium de miraculis.

Resp.: Ut supra dictum est, Ecclesia sibi reservat iudicium solemne et ex officio de veritate quorumdam miraculorum ad manifestationem sanctitatis servorum Dei. Sed ex hoc non sequitur, rationem individualem non posse certo cognoscere miracula. E contra ipsa Ecclesia praebet miracula tanquam missionis suae divinae « signa certissima, omnium intelligentiae accommodata » ut dicitur in Conc. Vat.

6ª *obi.*: Frequenter vero ad habendam certitudinem de miraculo, consideranda est doctrina ipso confirmanda; sed tunc est circulus vitiosus, prout miraculum confirmatur per doctrinam quam debet confirmare.

Resp.: Sine circulo vitioso, causae ad invicem sunt causae in diverso genere; scil. si doctrina est evidenter immoralis, impia, miraculum ad eius confirmationem

[1] Unde P. MONSABRÉ, *Introduction au dogme catholique*, 2ª conférence, confutat vanissimum Renan, ostendendo « qu'il n'entend rien à la dignité de Dieu, rien à la nature du miracle, rien à son but, rien aux passions et aux moeurs des savants, rien aux faiblesses de notre pauvre esprit, rien enfin à ce qu'il dit ». — Item CARD. PIE, *Troisième Instruction*, etc. *Œuvres*, t. V, p. 105: « Poser en principe qu'un thaumaturge ne mérite crédit qu'autant qu'il comparaît devant le tribunal des principaux représentants de la science du XIXe siècle, et qu'il se soumet aux conditions de leur programme: c'est se moquer des siècles passés et de tout le genre humain, auxquels ou refuse la dose de bon sens nécessaire pour constater les faits les plus palpables; et c'est aussi se moquer de Dieu, que l'on suppose pouvoir se plier aux caprices et accepter la réglementation de sa créature au moment même où il va manifester sa plus haute puissance; c'est le condamner à ne pas agir en Dieu, à l'heure où il veut prover qu'il est Dieu ».

patratum, est falsum; si e contra doctrina est evidenter Deo honorifica, fovens pacem, est novum signum in favorem miraculi; et quod remanet obscurum in doctrina, confirmatur miraculo. Sic claritas miraculi et claritas doctrinae sese corroborant.

7ª *Obi.*: Saltem dari nequit certitudo historia de existentia miraculorum, mediantibus testibus, ut ait Hume. — Etenim facilius evenit id quod est moraliter impossibile quam id quod est physice impossibile. Atqui errare mille testes est moraliter tantum impossibile, existere vero factum praeter leges naturae est physice impossibile. Ergo facilius est errare mille testes quam existere factum praeter leges naturae.

Resp.: Facilius quidem est errare mille testes quam mutari leges metaphysicas, quae sunt absolute necessariae sine exceptione possibili; facilius etiam est errare mille testes quam aliquid produci *a causa mere naturali* praeter leges physicas, hoc enim est physice impossible, seu pro natura ipsa. At aliquid produci *a Causa prima* praeter leges physicas, quasi infinite facilius est quam errare mille testes. Etenim praeter ordinem naturae pro Deo neque physice neque moraliter est impossibile, quin imo valde conveniens ad confirmationem veritatis salutaris aut sanctitatis suorum servorum. E contra errare mille testes est impossibile et moraliter et physice, imo et aliquatenus metaphysice, quia inde sequeretur dari effectum sine causa. Si mille testes de aliquo conveniunt, metaphysice certum est existere huius consensionis causam, quae alia assignari nequit nisi ipsa facti evidentia. Unde obiectio Humii inanis est.

8ª *Inst.*: Attamen paucorum testimonium contra universale generis humani testimonium praevalere nequit. Atqui dum duo vel decem testes profitentur mortuum resurrexisse, innumeri omnium regionum asserunt non resurgere mortuos.

Resp.: Testimonium non est de eodem obiecto. Nam universim homines asserunt mortuos non resurgere *naturaliter*, nec *generatim*. E contra duo vel decem testes profitentur *aliquem* mortuum fuisse in *casu particulari supernaturaliter* resuscitatum. Haec duo testimonia non sunt contradictoria, imo secundum supponit primum, sicut exceptio praesupponit legem praeter quam fit, alioquin non esset mirabilis et extraordinaria exceptio.

9ª *Inst.*: Haec tamen certitudo de existentia miraculorum non potest esse historica. Ex testimonio quidem humano accipiuntur ut historice certa facta naturalia, non vero facta ita extraordinaria ut nullam verisimilitudinem habeat (ita LANGLOIS et SEIGNOBOS, *Introduction aux études historiques*, 2 ed., Paris 1899, p. 176...).

Resp.: Miraculum est factum sensibile, obvium et proinde naturaliter cognoscibile a testibus, ideoque historicum est, si evenit coram multis videntibus attentis et omnes facti circumstantias perpendentibus, si in memoriam eius erecta sunt monumenta publica, scriptae sunt narrationes, etc. — Ex hoc quod factum est extraordinarium non minuitur certitudo historica, nam historicus ut sic non debet eligere speciale systema philosophicum rationi naturali plus minusve oppositum, et negare facta huic systemati contraria, sed debet referre facta ut fuerunt secundum documenta certa. Attamen *certitudo historica eo maiora testimonia requirit quo factum est magis extraordinarium*[1]. Hoc habetur praesertin si testes pro asserenda veritate narratorum mortem subierunt.

Sic, absque sufficienti critica, adversarii christianismi saepius recensuerunt quaedam miracula a gentibus patrata; iuxta eos Vespasianus sanasset caecum et claudum,

[1] Cf. J. DE TONQUEDEC, op. cit *Règles générales*, p. 264-293. Quel rôle doivent juer, dans la critique du merveilleux, les notions de possible et d'impossible, de probable et d'improbable? Ces notions doivent se combiner avec l'estimation de la valeur des témoignages.

et Apollonius Thyanaeus resuscitasset puellam mortuam ac multa alia miracula fecisset. — Revera autem quae de Vespasiano referuntur, nullo teste, sed fama incerta nituntur. Insuper claudus et caecus quos dicitur sanasse, non erant, medicorum iudicio, naturaliter insanabiles, ut refert Tacitus, l. IV, n. 81. — Quantum ad Apollonium, unus Philostrates centum et amplius annis post Apollonii mortem, eius historiam fabulis refertam scripsit, istamque cuiusdam puellae suscitationem ex rumoribus incertis, absque ullo testimonio refert, nec constat ex eius narratione vere mortuam fuisse puellam[1]. Deinde Apollonium habitum fuisse impostorem inde evincitur, quod nullum sectatorem habuerit.

E contra, ut ostendemus in libro secundo, miracula Christi sunt historice certa, imo evangelistae pro asserenda veritate eorum quae narraverunt, mortem oppetierunt.

Art. IV.

De vi probativa miraculi.

I. Doctrina Ecclesiae. — II. De natura huius vis probativae secundum S. Thomam. — III. Demonstratur valor miraculi prout est certissimum credibilitatis motivum. — IV. Solvuntur obiectiones.

§ I. **Doctrina Ecclesiae.** — Concilium Vaticanum definivit (Denz. 1790) : « miracula, cum Dei omnipotentiam luculenter commonstrent, *divinae revelationis signa sunt certissima* et *omnium inlelligentiae accommodata* ». Item (Denz. 1813) : « si quis dixerit miracula nulla fieri posse ... aut certo cognosci nunquam, posse, nec *iis divinam religionis christianae originem rite probari* ; anathema sit ».

Item in formula Iurisiurandi a Pio X praescripti contra modernismum, dicitur : « secundo externa revelationis argumenta, imprimisque miracula et prophetias admitto et agnosco tanquam *signa certissima divinitus ortae christianae religionis*, eademque teneo aetatum omnium atque hominum, etiam *huius temporis*, intelligentiae esse maxime accommodata ». — Cf. etiam contra fideismum Denz. 1624.

Unde, iuxta Ecclesiam, si coaevi quidam nostri non intelligant vim probativam miraculi, aut illi tribuant solum valorem symbolicum ad attentionem cogendam, hoc provenit a suis praeiudiciis agnosticis.

Ipse Christus dixit : « Opera, quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me ... Si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est et ego in Patre » Ioan., X, 25-38. « Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent : nunc autem et viderunt, et oderunt et me Patrem meum » Ioan., XV, 24. — « Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me » Marc. IX, 38.

§ II. **De natura huius vis probativae secundum S. Thomam.** — Iuxta S. Doctorem, argumentum ex miraculo ad probandam divinam originem alicuius doctrinae, non est demonstratio directa a priori (scil. a causa propria, ut demonstratur immortalitas animae ex eius spiritualitate) nec directa a posteriori (scil. ab effectu proprio, ut probatur existentia Dei via causalitatis, sed est *demonstratio indirecta ex signo certissimo*, quae concludit rem ita esse, quia secus sequerentur absurda vel impossibilia. Haec demonstratio indirecta non praebet, sicut demonstratio directa seu ostensiva, visionem veritatis rei in se ipsa, sed excludit errandi formidinem vi absurdi illati[1]. Quod directe manifestatur per miraculum est interventio omnipotentiae divinae, quam « luculenter commonstrat » ut dicit Conc., Vat., et indirecte sed rite probatur ex hoc divina origo doctrinae revelatae, supposita declaratione prophetae de connexione miraculi cum doctrina confirmanda.

[1] Cf. Cl. Fillion, *Les miracles de Jésus-Christ*, t. 1, p. 124.

Quod autem haec sit mens S. Thomae manifestatur in pluribus suis textibus.

1° In III.a q. 55, a. 5, determinat ex professo argumentum ex miraculo esse probationem ex signo. Dicit enim : « argumentum dicitur dupliciter. Quandoque dicitur argumentum quaecumque *ratio* rei dubiae faciens fidem (seu certitudinem) ; quandoque autem dicitur argumentum aliquod *sensibile signum*, quod inducitur ad alicuius veritatis manifestationem, sicut etiam Aristoteles in libris suis aliquando utitur nomine argumenti (Prior. Anal. l. II, c. 29, Rhet. l. II, c. 2). Primo igitur modo accipiendo argumentum, Christus non probavit discipulis suam resurrectionem (nec originem divinam suae doctrinae) per argumenta (quia quae excedunt rationem humanam non possunt per rationes humanas probari)... Si autem accipiatur secundo modo argumentum, sic dicitur Christus suam resurrectionem (vel originem divinam suae doctrinae) argumentis declarasse, in quantum per quaedam *evidentia signa* se vere resurrexisse (aut se esse legatum Deo) ostendit ».

2° Attamen, iuxta S. Thomam, hoc argumentum ex miraculis est *certissimum*. Dicit enim III.a, q. 43, a. 1 : « Quia ea quae sunt fidei, humanam rationem excedunt, non possunt per rationes humanas probari, sed oportet quod probentur per argumentum divinae virtutis, ut dum aliquis fecit opera, quae solus Deus facere potest, credantur ea quae dicuntur esse a Deo, sicut cum aliquis defert litteras annulo regis signatas, creditur ex voluntate regis processisse, quod in illis continetur ». — Item II.a, II.ae, q. 178, a. 1. — II.a, II.ae, q. 5, a. 2 : « Si aliquis propheta praenuntiaret in sermone Domini aliquid futurum, et adhiberet signum, mortuum suscitando, ex hoc signo convinceretur intellectus videntis, ut *cognosceret manifeste hoc dici a Deo*, qui non mentitur ; licet illud futurum, quod praedicitur, in se evidens non esset. Unde per hoc ratio fidei non tolleretur ». — C. Gentes, l. III, c. 135 : « Quum ea quae sunt fidei rationem excedant, oportuit aliquibus indiciis confirmari praedicantium sermonem, quibus *manifeste ostenderetur huiusmodi sermonem processisse a Deo*, dum praedicantes talia operentur, sanando infirmos, et alias virtutes operando, quae non possit facere alius nisi Deus ». — Quodl. II, a. 6, ad 4 : « Contingere non potest quod aliquis falsam doctrinam annuntians, vera miracula faciat, quae nisi virtute divina fieri non possunt ; *sic enim Deus esset falsitatis testis, quod est impossibile* ». In hoc ultimo textu apparet quare argumentum ex miraculo sit probatio ex signo certissimo, reducens ad impossibile seu ad absurdum. Cf. etiam in Ioan. IX, lect. 3, n. 8 — et in III Sent. d. 23, q. 3, a. 2, ad 2 ; d. 24, q. 1, a. 2, sol. 2, ad 4 ; d. 25, q. 2, a. 1, q. 4, ad 4.

[1] Cf. Car. Zigliara, *Summa Phil.*, t. 1, p. 156 : Demonstratio directa et indirecta.

§ III. — **Demonstratur valor miraculi, prout est certissimum credibilitatis motivum.**

A. ***Fundamentum huius vis probativae***[1]. — Si propheta proponens doctrinam ut a Dec revelatam et faciens miraculum in confirmationem huiusce revelationis, non vere accepisset hanc doctrinam a Deo revelante, sequeretur quod *Deus esset testis falsitatis*. Atqui consequens est absurdum. Ergo et antecedens ; unde miracula, quando in confirmationem alicuius doctrinae revelatae peraguntur, signa sunt revelationis certissima.

Probatur consequentia : Miraculum enim non potest produci nisi ab omnipotentia divina, sub directione Providentiae divinae. Atqui *Providentia sese extendit* non solum ad substantiam miraculi patrandi, sed etiam *ad omnes circumstantias* in quibus producitur, inter quas praecipua est declaratio quam facit propheta de connexione huiusce miraculi cum hac revelatione confirmanda. Sic providentia divina differt a prudentia nostra, quae non potest praevidere omnes circumstantias exteriores actuum nostrorum. Si igitur verum miraculum patraretur cum omnibus circunstantiis ex quibus constat illud fieri ob confirmationem revelationis, et tamen non facta fuisset revelatio, tunc Deus, qui solus verum miraculum efficere potest, esset testis falsitatis vel ex intentione, vel saltem permissive, prout permitteret falsum prophetam abuti vero miraculo.

Probatur impossibilitas consequentis. 1° *Deus non potest esse testis falsitatis ex intentione*, quia est per essentiam Veritas prima, et Veritas prima indefectibilis deficeret a seipsa, quod est absurdum. 2° *Neque permissive*, scil. Deus non potest permittere, falsum prophetam abuti vero miraculo in circumstantiis in quibus invincibiliter deciperentur homines. Sic enim Deus simul vellet et non vellet homines pervenire posse ad suum finem ultimum ; nam patraret miraculum, virtute cuius de facto, invincibiliter acciperetur error pro veritate in re necessaria ad salutem[2].

Unde miraculum manifestat directe liberam interventionem omnipotentiae divinae, et indirecte originem divinam doctrinae in cuius confirmationem patratur. Ut legitur in Conc. Vatic. : « miraculum, cum Dei omnipotentiam luculenter commonstret, divinae revelationis signum est certissimum ». Fit transitus de attributo omnipotentiae ad Veritatem primam revelantem, propter impossibilitatem contrarietatis

[1] Cf. Benedict. XIV, *De beat. serv. Dei*, l. IV, Pars prima, c. 4 de fine miraculorum ; l. I, c. 30, n. 10.

[2] Theologi communiter de hoc consentiunt, ut ostenditur apud Salmanticenses, *de Fide*, disp. II, dub. III, n. 64. Sed hi auctores cum quibusdam aliis concedunt non repugnare Deo miraculum facere et falsum prophetam eo abuti conari, dummodo simul adsint aliae circunmstantiae et signa, ex quibus deprehendi valet praedictum miraculum non fieri ad confirmandam doctrinam ab hoc falso propheta propositam. Puta, si Deus simul alia via declararet se facere miraculum ob alios fines ; vel si falsus propheta proponeret doctrinam adversam anteriori revelationi certae, vel si doceret aliquid castis moribus contrarium, etc. Tunc quippe licet intueremur fieri miraculum ab eo promissum, possemus et deberemus censere miraculum vel falsum, vel apparens esse, vel fieri ob alios fines longe diversos, ac proinde nullo modo esse rei propositae confirmationem.

inter divina attributa ; omnipotentia et providentia non possunt agere contra Veritatem primam.

Confirmatur argumentum comparatione sigilli regii quo nonnisi vere authentica scripta signantur. — Unde fundamentum valoris miraculi est natura huiusce signi, quod a solo Deo summe veraci produci potest[1].

B. ***Conditio vis probativae miraculi.*** — Ut miraculum sit certissimum revelationis signum, requiritur aliqua conditio sine qua non, scil. *declaratio explicita aut implicita connexionis huiusce miraculi cum hac revelatione confirmanda*, alioquin miraculum esset quidem interventus extraordinarius Dei, non autem sigillum Dei doctrinae appositum.

Haec declaratio potest esse *implicita* sed tamen manifesta ex circumstantiis, quibus apparet, miraculum factum esse in confirmationem doctrinae prius propositae tanquam a Deo revelatae. Declaratio autem *explicita* potest esse, vel *directa*, si quis asserit aliquid miraculum secuturum esse, ita ut manifestetur origo divina alicuius doctrinae, vel *indirecta*, si quis, legatum divinum sese declarans, ad miracula a se antea patrata provocat.

Haec prophetae declaratio, praesertim si sit explicita et directa, miraculo confirmatur per modum unius cum doctrina revelata. Revera ipsa connexio huisce miraculi cum hac doctrina confirmanda revelata est prophetae a Deo, secus ipse propheta non posset annuntiare miraculum secuturum, quod est effectus extraordinarius a liberrima Dei voluntate dependens. — Unde legitur in l. Exod. IV, 1-19, Deum manifestasse Moysi miracula patranda in confirmationem missionis eius divinae, ut credant Israelitae. — Item Christus, discipulos ad praedicandum mittens, dixit : « Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, daemones eiicite » Matth., X, 8, Sic prophetae et apostoli, scil. primi apologetae cognoscebant ex alto, nempe ex Deo revelante, vim probativam miraculi antequam patrarentur miracula. Item Ecclesia docens, definiens tanquam dogma hanc vim probativam miraculi (Donc. Vat., Denz. 1813) eam infallibiliter iudicat sub lumine revelationis, sive circulo vitioso, quamvis valor huiusce motivi credibilitatis sit sola ratione cognoscibilis pro his qui ad fidem accedunt. — Proinde non mirum est quod apologeta, sicut Apostoli, loquatur ex alto sub directione fidei, ad homines nondum credentes, ut eis praebeat motiva credibilitatis rationaliter efficacia et ab ipso Deo electa et data (cf. quae supra diximus, in Introductione huiusce operis, de natura Apologeticae).

Insuper miraculum est motivum credibilitatis omnium intelligentiae accommodatum, quia est signum sensibile cuius valor cognoscitur ex principiis rationis naturalis seu sensus communis circa Dei veracitatem et omnipotentiam ; contra obiectiones autem ordinis scientifici efficaciter defenditur metaphysice et historice.

§ IV. **Solvuntur obiectiones.**

Obiicitur primo a priori, secundo a posteriori.

[1] Cf. circa valorem miraculi P. de Poulpiquet, O. P., *L'objet intégral de l' Apologétique*, p. 61, 69 — et *Le miracle et ses suppléances*, c. III et IV.

1a *obi.* : Miraculum non probat factum revelationis nisi mediante declaratione prophetae circa connexionem eius cum hac revelatione confirmanda. Atqui haec declaratio fallibilis est et forte ficta. Ergo miraculum non probat saltem apodictice seu certissime factum revelationis.

Resp. : dist. mai. : et haec declaratio miraculo confirmatur per modum unius cum doctrina revelata, concedo ; secus, nego. Distinguo minorem eodem modo.

2a *Inst.* : Nec sufficienter confirmatur haec declaratio, praesertim si sit indirecta et fiat provocando ad miracula antea patrata. — Etenim non repugnat, iuxta plures theologos, falsum prophetam abuti vero miraculo ob alium finem patrato. Atqui in hoc casu declaratio prophetae esset falsa. Ergo declaratio prophetae insufficienter confirmatur miraculo.

Resp. : dist. mai. : cum omnibus circumstantiis ex quibus constat, istud miraculum patratum esse ob alium finem, concedo ; secus, nego ; ut explicavimus in thesi cum Salmanticensibus.

3a *Inst.* : Neque in his circumstantiis miraculum probat apodictice factum revelationis :

Deus potest facere miraculum ad confirmationem alicuius erroris salutaris, iuxta Ripalda. Atqui falsa revelatio potest esse salutaris, v. g. falsa praedictio finis mundi potest esse salutaris ut exhortatio ad vigilantiam. Ergo Deus potest facere miraculum ad confirmationem falsae revelationis.

Resp. : Cum Salmanticensibus (*de Fide*, disp. II, dub. III, 71) et fere omnibus theologis, nego maiorem, nam non sunt facienda mala ut eveniant bona. Atqui error non est secundum se salutaris, et mendacium secundum se est malum. Ergo Deus non potest per se influere in errorem, nec mentiri, etiamsi per accidens sequeretur salus Deus enim non esset amplius prima Veritas per essentiam, et insuper nunquam discerni posset error salutaris a varitate necessaria ad salutem. Esset perturbatio totius ordinis veritatis et moralitatis.

4a *Inst.* : Attamen ex miraculo non potest scientifice demonstrari origo divina alicuius doctrinae seu factum revelationis.

Scientifica enim demonstratio sumitur vel a priori, scil. a causa propria, vel a posteriori, scil. ab effectu proprio. Atqui miraculum non est causa propria nec effectus proprius revelationis. Ergo ex miraculo non potest scientifice demonstrari factum revelationis.

Resp. : dist. mai : demonstratio scientifica stricte dicta, concedo ; late dicta, nego. Haec enim potest esse ex signo ; si autem signum sit certissimum, fundat demonstrationem apodicticam, secundum reductionem ad absurdum. Et ita est pro miraculo, ut dictum est, secundum reductionem ad hanc impossibilitatem : Deus esset testis falsitatis [1].

[1] Secundum hanc distinctionem inter demonstrationem scientificam proprie dictam, et late dictam, apodicticam tamen, intellige quod dicit Caietanus in III.am q. 55, a. 6 : « Utraque manifestatio resurrectionis Christi per testimonium et per argumentum, id est signum sensibile, fuit sufficiens in suo genere : hoc est, altera in genere testimonii, altera in genere signi sensibilis. Et intellige sufficientiam ad causandam certitudinem fidei, non certitudinem scientiae ». Loquitur Caietanus de scientia proprie dicta, non excludit certitudinem nturalem ex signo. Dixerat enim supra in III.am q. 43, a. 4. « Miracula quae Christus fecit, sufficientia erant ad manifestandam deitatem ipsius, secundum tria : substantiam, modum et doctrinam. Probatur singillatim clare (in articulo) — Ubi adverte quod Auctor breviter pertransit : sed si fuerint haec tria bene considerata, maximam continent efficaciam. Et primum quidem, quoad resurrectionem mortuorum et illuminationem caecorum, constat, sublatis fallaciis, a solo

5a *Inst.* : Neque ex signo demonstratur factum revelationis : Factum enim revelationis quo manifestantur mysteria supernaturalia, ab eis specificatur, et est proinde supernaturale quoad substantiam. Atqui supernaturale quoad subbstantiam est etiam supernaturale quoad cognitionem, prout verum et ens convertuntur. Ergo factum revelationis non potest naturaliter certo cognosci ex signo senibili, sed sola fide tenetur.

Resp. : dist. mai. : actio revelatrix *in se* et *intime* considerata est supernaturalis quoad substantiam, concedo ; sed ut manifestatur *exterius*, per testimonium humanum prophetae et per miraculum, cognoscitur ut quid supernaturale quoad modum, scil. tanquam miraculosa interventio Dei in ordine intellectuali. Sub isto aspectu externo factum revelationis eodem modo cognoscitur ac si esset supernaturale quoad modum tantum, scilicet ac si ordinatur solum ad manifestationem veritatum naturalium religionis. Revera autem in se et intime, est supernaturale quoad substantiam, et sub isto altiori aspectu sola fide cognoscitur formaliter, ut diximus supra (sect. IV, c. XIV. a. 3, quomodo cognoscitur motivum formale fidei infusae).

6a *Inst.* : Obiicitur denique ex factis : miracula in omnibus religionibus inveniuntur, et proinde nihil probant.

Resp. : Non est locus examinandi in particulari prodigia quae paganis aut fautoribus Buddhismi et Mahumetismi, vel sectarum christianarum tribuuntur. Pro nunc satis est dicere : non probatur haec prodigia esse vera miracula et non magorum praestigia. Imo pleraque tanquam praestigia apparent ex circumstantiis tam physicis quam moralibus. Cf. infra, libr. II, sect. IV.

Denique non negat S. Thomas miracula forsan a Deo produci in falsis religionibus, sed si vera sint, quod probandum esset, nunquam in confirmationem doctrinae falsae patrata sunt. Dicit S. Doctor II.a, II.ae, q. 178, a. 2, ad 3 : « miracula semper sunt vera testimonia eius, ad quod inducuntur. Unde a malis, qui falsam doctrinam enuntiant, nunquam fiunt vera miracula ad confirmationem suae doctrinae ; quamvis quandoque fieri possint ad commendationem nominis Christi, quod invocant, et in virtute sacramentorum, quae exhibent ». — Item in *de Potentia*, q. VI, a. 5, ad 5 : S. Thomas refert post S. Aug. quod legitur in historiis, quamdam virginem vestalem in signum pudicitae conservatae, aquam in vase perforato de Tiberi portasse, nec tamen aquam effusam esse. Circa hoc ait S. Doctor : « non est remotum quin sit in commendationem castitatis, quod Deus verus per suos angelos bonos huiusmodi miraculum per retentionem aquae fecisset ; quia si qua bona in gentilibus fuerunt, a Deo fuerunt. Si autem per daemones factum est, nec hoc repugnat praedictis ».

Unde vera miracula semper sunt vera testimonia eius ad quod inducuntur, scil. sive ad confirmationem doctrinae revelatae, sive ad testificationem sanctitatis. Et haec sufficiunt quoad miraculum ut est certissimum credibilitatis motivum.

Deo fieri posse. Secundum autem inexcogitabile est quod etiam daemoni conveniat. Tertium autem omnimodam convincit intelligentiam. Ita quod, si haec tria simul ponantur, *impossibile est* quin Deum fateamur Christum. Quomodo enim usurpanti sibi divinum nomen et rem falso, affuisset Deus in tot operibus deitatis propriis *testis mendacii* ? ».

CAPUT XX.

DE PROPHETIA, UT EST CREDIBILITATIS MOTIVUM.

I. De notione Prophetiae.
II. De Possibilitate Prophetiae.
III. De discernibilitate Prophetiae.
IV. De vi probativa Prophetiae.

ART. I.

DE NOTIONE PROPHETIAE.

I. Definitio nominalis et generalis. — II. Notio catholica prophetiae. — III. Notio heterodoxa prophetiae. — IV. Explicatio theologica catholicae notionis prophetiae. — V. Divisio prophetiae.

I. **Definitio nominalis et generalis.** — Propheta, graece προφήτης, in traductione LXX correspondet vocabulo hebraico *nâbi'* et quandoque vocabulis *rô'éh* et *hôzéh*. *Nâbi'* significat illum *qui fervet spiritu et pro Deo loquitur hominibus*, Exod., IV, 15 ; VII, 1 s. ; *rô'éh* et *hôzeh* idem sonant ac *videns*, et designant illos qui gaudent visione divina.

Προφήτης, iuxta Euseb. Caesar. (*Dem. ev.*, l. V, prol.) et S. Thomam (II.a, II.ae, q. 171, a. 1) venit a πρό-φαίνω, praemanifestare seu praenuntiare vel apparere. S. Thomas ait : « Possunt dici prophetae a φανός quod est apparitio : quia scilicet eis aliqua quae sunt procul apparent ».

Alii multi dicunt ; προφήτης venit a προφάναι, praenuntiare. — Plures hodie tenent hanc secundum etymologiam, et dicunt προ non designat prioritatem temporis sed « pro alio » ; unde προφήτης significaret illum qui pro alio loquitur, scil. qui pro Deo loquitur hominibus ; et revera haec est significatio vocabuli hebraici *nâbi*.

Unde *propheta* secundum suam significationem generalem designat ministrum Dei, qui nobis proponit revelationem divinam et *secundum hanc generalem acceptionem prophetia idem sonat ac revelatio*, ut pluries notavit S. Thomas [1]. In hoc sensu dicitur : « Multifariam multis-

[1] S. THOM., II.a II.ae, q. 171, prolog. : « Prophetica revelatio se extendit non solum ad futuros hominum eventus, sed etiam ad res divinas, et quantum ad ea quae

que modis olim Deus loquens patribus in prophetis ; novissime diebus istis locutus est nobis in Filio ». Hebr. I, 1.

Sed prophetia accipitur etiam particulariter, prout distinguitur a discretione spirituum, ab interpretatione sermonum, et aliis gratiis gratis datis enumeratis in I Cor., XII, 10 ; XIV, 6, *tunc significat praecognitionem divinitus animae datam et praedictionem eventuum futurorum* [1]. Sic distinguitur a *coniectura* mere naturali de futuro, et a *divinatione* quae tribuitur non Deo sed daemonibus. In hoc sensu particulari nunc agitur de prophetia, dum e contra in principio huiusce tractatus explicavimus quid sit revelatio.

§ II. **Notio catholica prophetiae, ut est credibilitatis motivum.** — Iuxta Conc. Vat. (Denz, 1790) *prophetiae sunt « facta divina quae cum Dei infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinae revelationis sunt signa certissima* et omnium intelligentiae accommodata ». — Item in iureiurando contra modernismum. — Et Concilium citat II Petri, I, 19 : « Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco ». Haec notio fundatur in ipsis prophetarum dictis [2].

Unde, iuxta Ecclesiam, prophetia est factum supernaturale, quod a solo Deo provenire potest ac infinitam ejus scientiam commonstrat. Procedit ab interventione miraculosa Dei in mundo, sed differt a miraculo proprie dicto, prout pertinet non directe ad ordinem sensibilem, sed ad ordinem intellectualem, etsi manifestari debeat sensibiliter, ut fiat signum divinae originis religionis. Prophetia hic sumitur a Concilio ut praenuntiatio futurorum eventuum secundum illud Isaiae XLI, 23 ; « Annuntiate quae ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos ».

§ III. **Notio heterodoxa prophetiae.** — Hodie protestantes liberales et ratioralistae rejiciunt possibilitatem prophetiae supernaturalis, sicut possibilitatem revelationis et miraculi.

Ideoque quidam reducunt prophetiam ad *divinationem* quae in omnibus religionibus existit, et fundatur, iuxta eos, in nimia credulitate antiquorum populorum.

Alii vero identificant prophetiam cum *fide religiosa viva, firma*, quae cum securitate annuntiat impiis castigationem, iustis oppressis consolationem, poenitentibus salutem, ac Dei regnum per cordium conversionem. Hae autem praedictiones procedunt ex firma certitudine morali et religiosa, non ex miraculosa Dei interventione. Propheta, ut aiunt, saepe cogitans de salute fratrum aut patriae, non quescit donec suam ideam religiosam publice annuntiaverit, et missionem quam divinam putat impleverit. Postea omnes coincidentiae fortuitae appa-

proponuntur omnibus credenda, quae pertinent ad fidem, et quantum ad altiora mysteria, quae sunt perfectorum, quae pertinent ad sapientiam . . . Extendit etiam se ad directionem humanorum actuum ; quod pertinet ad scientiam, ut infra patebit, q. 177 ». — Item S. THOM., in I Cor., c. XIV, 1. — Vide etiam in V. T. Exod., IV, 16.

[1] S. THOM., in Cor., c. XIV, 1 ; « *Prophetia* non accipitur hic *communiter* scil. secundum quod supra dictum est, sed accipitur hic *particulariter* prout est manifestatio futurorum tantum ».

[2] Eccl. LXVIII, 24 — *Deut.*, XVIII, 21, 22.

rent ut adimpletio praedictionum particularium ; sic discipuli Christi praeiudiciis messianicis imbuti conati sunt ostendere in vita Iesu adimpletas fuisse prophetias, quas messianicas vocabant. Ita Spinoza, Renan, protestantes liberales[1].

Haec conceptio heterodoxa prophetiae procedit ex negatione a priori ordinis supernaturalis (Cf. *Dict. de la Bible* : Prophétisme).

§ IV. **Explicatio theologica catholicae notionis prophetiae**[2]. — Quia cognitio specificatur ab obiecto, considerandum est proprium obiectum prophetiae. Ad hoc autem S. Thomas II.a, II.ae, 171, 3 distinguit ea quae sunt procul 1° secundum locum, 2° propter defectum cognitionis humanae, ut mysteria supernaturalia in Deo abscondita, 3° propter suam indeterminationem, ut futura contingentia ; et haec sunt secundum se maxime procul, et ideo constituunt proprium obiectum prophetiae.

« Considerandum est, ait S. Doctor, quod quia Prophetia est de his, *quae procul a nostra cognitione sunt,* tanto aliqua magis proprie ad Prophetiam pertinent, quanto longius ab humana cognitione existunt. Horum autem est triplex gradus. Quorum unus est eorum quae sunt procul a cognitione huius hominis, sive secundum sensum, sive secundum intellectum, non autem a cognitione omnium hominum. Sicut sensu cognoscit aliquis homo quae sunt sibi praesentia *secundum locum,* quae tamen alius humano sensu, utpote sibi absentia, non cognoscit : et sic Eliseus prophetice cognovit quae Giezi, discipulus eius, in absentia fecerat, ut habetur in IV *Reg.* V, 26. Et similiter *cogitationes cordis* unius alteri prophetice manifestantur : ut dicitur I *ad Cor.*, XIV,

[1] Ita SPINOZA, *Tractatus Theologico-Politicus,* c. I de Prophetia in fine : « Ex his omnibus, ut tandem ad id, quod intendimus, revertamur, hae Scripturae phrases perspicuae fiunt, nempe *Prophetae Spiritus Dei fuit, Deus Spiritum suum hominibus infundit, homines Spiritu Dei et Spiritu Sancto repleti sunt,* etc. Nihil enim aliud significant quam quod Prophetae virtutem singularem et supra communem habebant, quodque pietatem eximia animi constantia colebant . . . Denique Prophetae Dei Spiritum habere dicebatur, quia homines causas propheticae cognitioni ignorabant . . . Quibus autem Naturae legibus id factum fuerit, fateor me ignorare ». Et in capite II ait : « Ex superiore Capite, ut iam indicavimus, sequitur, Prophetas non fuisse perfectiore mente praeditos, sed quidem *potentia vividius imaginandi,* quod Scripturae narrationes abunde etiam docent ».

Item recenter AUG. SABATIER, *Esquisse d' une philosophie de la Religion d'après la phychologie et l' histoire,* p. 91, Des Prophéties, p. 94 : « Les voyants hébreux n'ont pas eu plus que les sibyles ou que le devin Tirésias, le don miraculeux de lire dans l'avenir. La supériorité de leur inspiration est ailleurs. Elle est tout entière dans une idée de Dieu plus pure, dans un idéal de justice plus élevé, dans une religion essentiellement morale, dans leur foi indéfectible au triomphe de la loi et de la volonté sainte et miséricordieuse de l' Eternel. Appuyés d' une part sur la souveraineté de leur Dieu, de l'autre sur l' inflexible loi de la conscience morale, ils annoncaient avec assurance le châtiment des impies, la consolation des opprimés, le retour des captifs, les guérison des malades, le salut de tous ceux qui se repentent de leurs fautes et s'amendent. Le règne de Dieu devait être l'effet de cette conversion des coeurs et des volontés. Telles ont été les prophéties de Jean-Baptiste, telles celles du Christ lui-même : elles ne procédent en aucune manière d' un don spécial ou d' une puissance miraculeuse de divination, mais d' une conviction morale plus ferme, d' une vie en Dieu plus profonde, d' une piété plus sincère et plus désintéressée . . . La notion morale de prophétie demeure mais la notion du miracle est évanouie ».

[2] Cf. S. THOMAM, II.a II.ae q. 171 ad 175. — II.a II.ae q. 95, de divinatione. — *C. Gentes,* l. III, c. 155.

24, 25. Et per hunc modum etiam ea quae unus scit demonstrative, alii possunt prophetice revelari.

« Secundus autem gradus est eorum quae excedunt universaliter cognitionem omnium hominum, non quia secundum se non sint cognoscibilia, sed *propter defectum cognitionis humanae* : sicut mysterium Trinitatis . . .

« Ultimus autem gradus est eorum quae sunt procul ab omnium hominum cognitione, quia *in seipsis non sunt cognoscibilia* : ut *contingentia futura,* quorum veritas non est determinata[1]. Et quia, quod est universaliter et secundum se potius est eo quod est particulariter et per aliud ; ideo ad prophetiam propriissime pertinet revelatio eventuum futurorum, unde et nomen *prophetiae* sumi videtur. Unde Gregorius dicit, *super Ezech.* (Homil. I) : cum ideo prophetia dicta sit quod futura praedicat, quando de praeterito vel de praesenti loquitur, rationem sui nominis amittit ». Haec S. Thomas.

Secundum meliorem etymologiam : προφάναι pro aliquo, vice alicuius loqui, triplex gradatio prophetiae sic exprimi potest : Prophetia sensu lato est loqui nomine Dei vel instinctu divino (Cf. Exod, VII, 1 ; I Cor. XIV passim) : quia autem dicta instinctu divino sunt praecipue rationi humanae naturaliter occulta, hinc prophetia sensu strictiori est communicatio divinorum occultorum, sive sint praeterita, sive praesentia, sive futura (Cf. Matth, XXVI, 8) ; demum quia futura contingentia maxime sunt occulta, ideo sensu strictissimo prophetia dicitur annuntiatio horum futurorum.

Propterea prophetia, sic particulariter accepta, recte definitur a Cassiodoro secundum id quod proprie significat : « prophetia est inspiratio vel revelatio divina, rerum eventus immobili veritate denuntians »[2]. Ut melius appareant ea quae obiective et subiective ad eam requiruntur, *prophetia proprie dicta* definitur : *infallibilis praedictio futuri contingentis, quod, solo supernaturali lumine, certo praevideri potest :*

a) dicitur *infallibilis,* ut sic distinguatur et a mera coniectura humana, quâ futura non necessaria, cum aliqua probabilitate praevideri possunt ; et a divinatione spirituum, quae circa contingentia futura semper fallibilis est.

b) *praedictio futuri contingentis.* — Haec praedictio importat primo praecognitionem et secundario locutionem. Futurum autem contingens est duplex ; futurum contingens *late dictum* petit aliquando esse ex natura sua, sed ex concursu aliarum causarum est naturaliter impedibile, ut vita longaeva ex temperamento robusto. Futurum contingens *proprie et stricte sumptum* est, quod ex natura sua est indifferens ad

[1] His verbis S. Thomae opponitur theoria Molinae aut Suarezii, iuxta quam Deus cognoscit futura libera conditionata *absque decreto praedeterminante* voluntatis suae, ac si haec futura essent *determinata* in seipsis vel ex circumstantiis et possent infallibiliter cognosci per supercomprehensionem divinam causarum. — Cf. contra hanc theoriam, BILLUART, *de Deo,* diss. VI, a IV, de Scientia media : § I. Haec scientia media, inventa ad salvandam libertatem humanam, ducit ad determinismum circumstantiarum ; nam sine hoc determinismo Deus posset praevidere *infallibiliter* quid facient aut non faciet homo in talibus circumstantiis. « Supercomprehensio alicuius causae non potest in ea apprehendere quod in ea non continetur ; atqui in causa secunda, ante decretum divinae voluntatis, effectus non continetur ut determinate futurus, sed indifferenter ad esse vel non esse. Ergo ». Billuart, loc. cit.

[2] CASSIODORUS, *in Psalt.* Praef., cap. I — cf. Gloss. Lom. in titul Psalterii ; haec definitio citatur a S. Thoma, II.a II.ae q. 171, a. 3, ad 1m.

esse et ad non esse, ut sunt quae pendent ex libero arbitrio. Obiectum autem prophetiae proprie dictae est futurum contingens proprie dictum.

Notandum est quod *futurum proprie contingens* aliud est *absolutum*, aliud *conditionatum*. Absolutum est, quod non dependet ab aliqua conditione, nisi forte a conditione ponenda, ut conversio Petri, si Christus ipsum respiciat. Conditionatum est, quod pendet a conditione non ponenda ut conversio Tyriorum et Sidoniorum si annuntietur ipsis evangelium. Et dicemus, in divisione prophetiae, quod prophetia potest esse sive de futuro contingenti absoluto, tunc vocatur prophetia praescientiae aut praedestinationis ; sive de futuro contingenti conditionato, tunc vocatur prophetia comminationis.

Sic sufficienter determinatur obiectum proprium prophetiae, ex quo habetur eius definitio.

c) dicitur *quod solo lumine supernaturali praevideri potest.* Sic apparet quid subiective requiritur ad propheticam cognitionem. Etenim futurum contingens proprie dictum, propter suam determinationem, a solo Deo cum certitudine cognosci potest, ut infra ostendetur. « Cum ergo prophetia pertineat ad cognotionem, quae supra naturalem rationem existit, consequens est, ait S. Thomas, quod ad Prophetiam requiritur quoddam lumen intellectuale excedens lumen naturalis rationis » II.a, II.ae, q. 171, a. 2. « Oportet enim, ut ibidem ait S. Doctor, quod manifestatio proportionetur lumini, per quod fit, sicut effectus proportionatur suae causae ... Sicut manifestatio corporalis visionis fit per lumen corporale ; ita manifestatio visionis intellectualis naturalis fit per lumen intellectuale naturale », ita etiam manifestatio visionis intellectualis supernaturalis ; per lumen supernaturale.

I[um] ***corollarium.*** — *Istud lumen propheticum est per modum impressionis transeuntis.* (Cf. ibid., q. 171, a. 2). « Lumen autem propheticum, addit S. Thomas, non inest intellectui Prophetae per modum formae permanentis ; *alias oporteret, quod semper Prophetae adesset facultas prophetandi* ; quod patet esse falsum. Dicit enim Gregorius super Ezechielem (hom. I) : « aliquando prophetiae spiritus deest Prophetis, nec semper eorum mentibus praesto est, quatenus cum hunc non habent, se hunc cognoscant ex dono habere, cum habent ». Unde Eliseus dixit de muliere Sunamite IX, *Reg.*, IV, 27. « Anima eius in amaritudine est, et Dominus celavit a me et non indicavit mihi ». — Et huius ratio est, quia lumen intellectuale in aliquo existens per modum formae permanentis et perfectae, perficit intellectum principaliter ad cognoscendum principium eorum quae per illud lumen manifestantur ; sicut per lumen intellectus agentis praecipue intellectus cognoscit prima principia omnium aliorum, quae naturaliter cognoscuntur. Principium autem eorum quae ad supernaturalem cognitionem pertinent, quae per prophetiam manifestantur, est ipse Deus, qui per essentiam a prophetis non videtur. Videtur autem a beatis in patria, in quibus huiusmodi lumen inest per modum cuiusdam formae permanentis et perfectae ; secundum illud Psalmi 35, 10 : « in lumine tuo videbimus lumen ».

In art. sequenti ad 3, additur : « *Formale in cognitione prophetica est istud lumen divinum*, a cuius unitate Prophetia habet unitatem speciei, licet sint diversa, quae per divinum lumen prophetice manifestantur ».

2[um] ***corollarium.*** — *Cognitio prophetica duo importat, scilicet acceptionem sive repraesentationem rei futurae contingentis*, et *iudicium infallibile de ista re.* « Per donum Prophetiae, ait S. Thomas, confertur aliquid humanae menti, supra id quod pertinet ad naturalem facultatem, quantum ad utrumque ; scilicet et quantum ad iudicium, per influxum intellectualis luminis : et quantum ad acceptionem seu repraesentationem rerum, quae fit per aliquas species. Et quantum ad hoc secundum, potest assimilari doctrina humana revelationi propheticae, non autem quantum ad primum : homo enim suo discipulo repraesentat aliquas res per signa locutionum, non autem potest interius illuminare » II.a, II.ae. q. 173, a. 2. Cf. quae superius dicta sunt de notione revelationis, c. IV, a. 2.

3[um] ***corollarium.*** — *Quod est principalius in revelatione prophetica est lumen supernaturale, non repraesentatio rei futurae.* Dicit S. Thomas, ibid. : « Horum duorum primum principalius est in prophetia : quia iudicium est completivum cognitionis. Et ideo, si cui fiat divinitus repraesentatio aliquarum rerum per similitudines imaginarias, ut Pharaoni (*Gen.* XLI) et Nabuchodonosor (*Dan.* II, IV) ; aut etiam per similitudines corporales, sicut Baltassar (*Dan.* V) : non est talis censendus propheta, nisi illuminetur eius mens ad iudicandum, sed talis apparitio est quiddam imperfectum in genere prophetiae, unde a quibusdam vocatur *casus prophetiae*, sicut et divinatio somniorum. *Erit autem propheta si solummodo intellectus eius illuminetur ad diiudicandum etiam ea quae ab aliis imaginarie visa sunt* : *ut patet et Ioseph qui exposuit somnium Pharaonis* (*Gen.* XLI). Sed sicut Augustinus dicit, *XII super Gen. ad litt.* c. IX : maxime propheta est qui utroque praecellit ; ut videat in spiritu corporalium rerum significativas similitudines, et eas vivacitate mentis intelligat ».

Haec sufficiunt quoad notionem prophetiae, nunc transeundum est ad eius divisionem.

§ V. **De divisione prophetiae** (cf. II.am II.ae q. 174). — Ut divisio sit per se et adaequata, sumi debet ex ratione formali totius dividendi. Prophetia autem, ut dictum est, est infallibilis praedictio futuri contingentis ; unde considerari potest dupliciter ; ex parte obiecti, vel ex parte subiecti.

Sic dividitur : A. *Ratione obiecti cogniti*, secundum extensionem huiusce obiecti, aut secundum naturam futuri sive absoluti, sive conditionati. — B. *Ratione modi cognitionis*, dividitur prophetia prout fit visione sive intellectuali, sive imaginaria, sive sensibili, aut etiam prout fit vel in vigilia, vel in extasi, vel in somno.

- Prophetia
  - Ratione obiecti cogniti
    - quoad cognitionis extensionem ad rem futuram: et simul / aut / non simul
      - *ad determinatum tempus.*
      - *ad originem divinam prophetiae.*
      - *ad significationem rei futurae*
    - quoad naturam futuri contingentis
      - *futurum* absolutum. *prophetia praescientiae.*
      - futurum conditionatum : *prophetia comminationis.*
  - Ratione modi cognitionis
    - formaliter
      - per visionem *intellectualem.*
      - per visionem *imaginariam.*
      - per visionem *sensibilem.*
    - materialiter
      - *in vigilia.*
      - *in extasi*, vel *raptu.*
      - *in somno.*

A. ***Ratione obiecti cogniti.*** — *a*) QUOAD EXTENSIONEM COGNITIONIS, prophetia dividi potest secundum quatuor gradus, incipiendo a perfectiori.

1[us] *est perfectissimus gradus, cognoscuntur res futurae, tempus futurum determinate, significatio rei, et origo divina ipsius prophetiae.*

Ita v. g. Christus ter annuntiat passionem suam et resurrectionem. « Exinde coepit Iesus ostendere discipulis suis quia oporteret eum ire Ierosolymam, et multa pati a senioribus et scribis, et principibus sacerdotum et occidi, et tertia die resurgere » Matth., XVI, 21 ; XVII, 22 ; XX, 19. Item Christus praedixit lapsum Petri : « haec nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis ».

Rarissima est haec exacta praedictio temporis [1]. Non Deus solet in prophetiis tempora modo mathematico determinare [2].

2[us] *gradus*: cognoscitur res futura, eiusque significatio, et origo divina ipsius prophetiae, sed *non determinate annuntiatur tempus futurum.*

Sic Christus, praenuntiando destructionem Ierusalem, simul praedixit signa finis mundi, et primus eventus datur est ut figura secundi ; sed tempus finis mundi non determinatum est, et eius signa non clare et explicite distincta sunt a signis ruinae Ierosolymae. Cf. Matth., XXIV, 1-36.

Haec indeterminatio temporis non rara est in cognitione prophetica, propter duas rationes apparenter oppositas, scilicet propter eius altitudinem et eius obscuritatem. Propheta enim quodammodo elevatur ad divinam cognitionem futurorum et « apud

[1] Cf. *Revue biblique*, 1904, p. 495, P. LAGRANGE, *Les Prophéties messianiques de Daniel.*

[2] *Rev. biblique*, 1906, p. 540, P. LAGRANGE, *Pascal et les prophéties messianiques* : « En fait la détermination exacte du temps est extrêmement rare ... L'espérance messianique devait être pour les Israélites le ressort de la vie religieuse, l'évenement attendu, imploré, le salut inauguré par le désir, puisque la prière pouvait en avancer l' heure ... Le Messie, libérateur et Sauveur, était attendu avec plus d' impatience dans les temps d'angoisse. Les juifs le savaient très bien, et l' un des articles de leur foi messianique, c'est que les *douleurs du Messie* — le terme est technique — doivent précéder son avénement. Or, au temps d' Hérode et au temps de Pilate, la nation ne pouvait plus concevoir aucune espérance humaine de salut ».

Deum mille anni sicut dies unus » II Petr., III, 8. Unde *propheta, quasi ex alto contemplans, non semper considerat intervallum temporis* [1]. — Ex altera parte autem, dicit S. Thom., « sicut nomen fidei importat imperfectionem cognitionis, similiter *prophetia importat quandam obscuritatem* et remotionem ab intelligibili veritate » [2]. Haec obscuritas frequens est in prophetia, ut patet in Apocalypsi et in prophetiis Veteris Testamenti. Insuper indeterminatio temporis potest esse occasio adhortationis ad vigilantiam, sicut cum Christus annuntiat signa finis mundi. Matth., XXIV, 36.

3[us] *gradus*: cognoscitur res futura, eiusque significatio, sed *non certo origo divina ipsius prophetiae.*

S. Thomas dicit II.a II.ae q. 171, a. 5 : « Mens prophetae dupliciter a Deo instruitur : uno modo per expressam revelationem, alio modo per quemdam *instinctum occultissimum, quem nescientes humanae mentes patiuntur*, ut Augustinus dicit in II *super Gen. ad litt.*, c. 17. De his ergo, quae expresse per spiritum prophetiae Propheta cognoscit, maximam certitudinem habet, et pro certo habet, quod haec sunt divinitus sibi revelata. Unde dicitur Ierem. XXVI, 15 : « In veritate misit me Dominus ad vos, ut loquerer in aures vestras omnia verba haec ». Alioquin, si de hoc ipse certitudinem non haberet, fides quae dictis prophetarum innititur, certa non esset. Et signum propheticae certitudinis accipere possumus ex hoc quod Abraham, admonitus in prophetica visione, se praeparavit ad filium unigenitum immolandum ; quod nullatenus fecisset, nisi de divina revelatione fuisset certissimus.

« Sed ad ea quae cognoscit per instinctum, aliquando sic se habet ut non plene discernere possit utrum haec cogitaverit aliqua divino instinctu, vel per spiritum proprium. Non autem omnia quae cognoscimus divino instinctu, sub certitudine prophetica nobis manifestatur ; talis enim instinctus est quiddam imperfectum in genere prophetiae ». Item S. Gregorius super Ezech., hom. I. Et dicitur apud *Ierem.* XXIII, 28 : « Propheta qui habet somnium, narret somnium ; et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere » — cf. etiam II.ae II.am q. 173, a. 4.

4[us] *gradus* : praenuntiatur res futura et *ignoratur* non solum origo divina prophetiae sed *etiam significatio rei praenuntiatae.*

Quandoque enim, ait S. Thomas, ille cuius mens movetur ad aliqua verba exprimenda, non intelligit quid Spiritus Sanctus per haec verba intendat, *sicut patet de Caipha*, ut legitur apud *Ioan.* XI, 49 : « Unus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, *dixit* eis : Vos nescitis quidquam, nec cogitatis quia *expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo*, et non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit quod Iesus moriturus erat pro gente, etc. ». II.a II.ae q. 173, a. 4.

Hi sunt principales gradus prophetiae quoad extensionem obiecti cogniti.

Insuper quoad significationem rei praenuntiatae, et *ratione supernaturalitatis huiusce rei* posset subdividi prophetia prout est de re essentialiter supernaturali (v. g. de Incarnatione Verbi, aut de Missione

[1] Ita in ordine naturali, dum supra aliquem montem sumus, alius mons magis elevatus, ad quem procedimus, nobis apparet proximus, ex eo quod intervallum quoad eius particularia non consideramus.

[2] S. THOMAS, II.a II.ae q. 171, a. 2, ad 3.

Spiritus Sancti), vel de futuro contingenti ordinis naturalis (v. g. de destructione Ierosolymae).

Ad futurum contingens infallibiliter cognoscendum sufficit lumen *supernaturale quoad modum* [1]; si vero futurum sit supernaturale quoad substantiam, non cognoscitur formaliter qua tale nisi sub lumine *supernaturali quoad substantiam*, ut supra dictum est de revelatione. De facto autem magnae prophetiae Veteris et Novi Testamenti ordinatae sunt ad significationem rei essensialiter supernaturalis; non solum enim erat aliquod revelationis signum ad modum miraculi, sed ipsa mysteria revelata progressive manifestabant, annuntiabant futura beneficia supernaturalia Dei, praesertim adventum Redemptoris. Haec significatio religiosa erat quid essentiale ac formale in illis, eique subordinabatur praedictio eventuum, sicus revelationis signum subordinatur mysteriis revelatis. Unde non mirum est si prophetiae non praebeant mathematicam determinationem futuri contingentis, et semper quamdam obscuritatem contineant, versantur enim circa mysteria Dei, et non solum intellectum illuminant, sed cor alliciunt.

b) Quoad naturam futuri annuntiati, prout futurum est sive *absolutum*, sive *conditionatum*, prophetia subdividitur in prophetiam absolutam seu *praescientiae*, et prophetiam conditionalem seu *comminationis* aut promissionis [2].

Prophetia praescientiae dicitur praecognitio futurorum eventuum, prout sunt in seipsis, et semper impletur. Prophetia vero comminationis, non semper impletur, sed per eam praenuntiatur ordo causae ad effectum, qui quandoque ab aliis supervenientibus impeditur [3].

Sic Ionas, missus a Deo, praedicavit Ninivitis: « Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur » [4]. Sed Ninivitae fecerunt poenitentiam dicentes: « Quis scit si convertatur et ignoscat Deus et revertatur a furore irae suae et non peribimus? Et vidit Deus opera eorum, quia conversi sunt de via sua mala; et misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat ut faceret eis, et non fecit » [5]. Item Isaias praenuntiavit regi Ezechiae aegrotanti: « Dispone domui tuae, quia morieris tu et non vives. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum et dixit: Obsecro Domine, memento quaeso quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto, et quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens: Vade et dic Ezechiae: Haec dicit Dominus Deus David patris tui: Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas: ecce ego adiiciam super dies tuos quindecim annos, et de manu regis Assyriorum eruam te » [6].

Haec distinctio inter prophetiam praescientiae et prophetiam comminationis non inventa est ad explicationem prophetiarum, quae non adimplentur, sed Dominus ipse per prophetas explicat rationem huiusce prophetiae comminationis. Dicit enim Ieremiae (c. XVIII, 7):

[1] Id est, sufficit lumen supernaturale quoad modum productionis suae, seu supernaturale *effective*, ut miraculum; sed reductive pertinet ad miracula *quoad substantiam*; non enim idem est supernaturale quoad substantiam (ut gratia sanctificans) et miraculum quoad substantiam (ut glorificatio corporis).

[2] Cf. S. Thomam, II.a II.ae q. 171, a. 6, ad 2; q. 174, a. 1. — de Veritate, q. 12, I. 10 in corp. et ad 7, 8, 9, 10, 13 — art. 11, ad 2 — in Ieremiam, c. 18 — in Isaiam, c. 34 medio; in Matth., c. 1.

[3] II.a II.ae 174, 1. — [4] *Ionas*, c. III, 4. — [5] *Ibid.* — [6] *Isaias*, c. XXXVIII, 2...

« Repente loquar adversus gentem et adversus regnum, ut eradicem et destruam et disperdam illud; si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam et ego poenitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei ».

A priori etiam apparet convenientia huiusce prophetiae comminationis, nam in illa manifestatur Misericordia Dei. Deus enim, ut avertat peccatorem a peccato et a damnatione, ei annuntiat poenas. Item potest conditionaliter praenuntiare promissionem. Sed prophetia conditionalis « denominatur magis a comminatione, quia Deus pronior est ad relaxandam poenam, quam ad subtrahenda promissa beneficia » [1]. Propterea prophetiae promissionis adimplentur generaliter, et sub hoc aspectu pertinet ad prophetiam praescientiae.

Obiectio: Prophetia comminationis, cum non adimpletur, est falsa: ergo prophetia non est infallibilis cognitio.

Resp. S. Thomas: « *nec prophetiae subest falsum, nam sensus prophetiae comminationis est, quod interiorum causarum dispositio sive naturalium, sive humanorum actuum, hoc habet, ut talis eveniat* » [2] sed mutari potest per poenitentiam haec dispositio.

Quando prophetia fit cum iuramento, tunc est prophetia praescientiae [3], sicut dicitur in Ps. 109, 4: « Iuravit Dominus et non poenitebit eum » [4].

E contra, ut notat S. Thomas (*c. Gentes*, III, 155): « Quando fit prophetae revelatio secundum ordinem causarum ad effectum (prophetia comminationis), simul vel postea fit eidem revelatio de eventu futuri effectus, qualiter sit immutandus (prophetia praescientiae), sicut Isaiae revelata fuit sanatio Ezechiae et Ionae liberatio Ninivitarum ». Unde prophetia comminationis mutatur tantum, quando merita mutantur; impletur in aliquo sensu (cf. *c. Gentes*, l. III, Ibid.).

B. ***Ratione modi cognitionis***, prophetia subdividitur dupliciter, prout modus accipitur *a*) vel formaliter in ipsa cognitione, *b*) vel materialiter quoad statum prophetae.

a) Formaliter, triplici modo fit prophetia: 1° *per visionem intellectualem*, 2° *per visionem imaginariam*, 3° *per visionem sensibilem*.

Hoc explicavimus supra, c. IV, a. 3, in divisione Revelationis. Cf. II.am II.ae q. 174, a. 2: « Illa prophetia, in qua revelatur nude intelligibilis veritas est omnibus potior... Ostenditur mens Prophetae sublimior, sicut in doctrina humana auditor ostenditur esse melioris intellectus, qui veritatem intelligibilem a magistro nude prolatam capere potest, quam ille qui indiget sensibilibus exemplis ad hoc manuduci ». Unde in commendationem prophetiae David, dicitur in II Reg., XXIII: « Mihi locutus est fortis Israel », et postea subdit: « sicut lux aurorae oriente sole mane absque nubibus rutilat ».

Attamen quia nomen prophetiae sicut nomen fidei « importat quamdam obscuritatem et remotionem ab intelligibili veritate; ideo magis proprie dicuntur Prophetae, qui vident per imaginariam visionem: quamvis illa prophetia sit nobilior, quae est per intellectualem visionem; dummodo tamen sit eadem veritas utrobique revelata ». (Ibid., ad 3).

[1] II.a II.ae q. 174 a. 1, ad 2.

[2] II.a II.ae q. 171, a. 6, ad 2 et *de Verit.*, q.

[3] S. Thomas, in *Ep. ad Hebr.*, VII, 21.

[4] « Dicitur Deus poenitere metaphorice, in quantum ad modum poenitentis se habet, prout scil. mutat sententiam; etsi non mutet consilium » II.a II.ae q. 171, a. 6, ad 2.

Visio autem imaginaria est plus minusve perfecta, ut explicatur II.a II.ae q. 174, a. 3 : 1º vel videtur et auditur aliquis loquens sub specie Dei 2º vel aliquis loquens sub specie angeli, 3º vel aliquis loquens sub specie hominis, 4º vel audiuntur aut videntur solum verba, 5º vel apparet solum signa symbolica, sicut septem spicae plenae, significantes septem annos ubertatis (Gen., XLI). Et tanto prophetia est altior, quanto signa sunt magis expressa. (Cf. II.am II.ae 173, a. 2 ; 174, a. 1, ad 3).

b) MATERIALITER, quoad statum prophetae, triplici modo fit prophetia : 1º *in vigilia*, 2º *in extasi vel raptu*, 3º *in somno*. (II.a II.ae 174, 1, 2, 3).

Iuxta S. Thomam II.a II.ae 174, 3 : « *visio quae fit in vigilando pertinet ad altiorem gradum prophetiae* (quam ea quae fit in somno) ; quia maior vis prophetici luminis esse videtur, quae aliquem occupatum circa sensibilia in vigilando abstrahit ad supernaturalia, quam illa quae animam hominis abstractam a sensibilibus invenit in dormiendo ». Unde perfecta prophetia non fit in somno.

Extasis (dicit simpliciter excessum mentis, *raptus* super hoc addit quamdam violentiam ex parte modi operandi, non ex parte termini. (II.a II.ae 173, 2, ad 1). — Raptus mentis ad divina triplex est, scilicet per similitudines imaginarias, per effectus intelligibiles, et per essentiam divinam. Primus tribuitur Petro et Ioanni Evangelistae ; secundum Adae et David ; tertius vero Paulo et Moisi (II.a II.ae 175, 3, ad 1). — *Christus* autem plusquam propheta erat *supra extasim et raptum*, et absque extasi, vigilando et conversando, videbat semper essentiam divinam, secundum communem sententiam theologorum (III.a q. 10).

Sic sufficienter exponuntur divisiones prophetiae ex parte obiecti et ex parte modi cognitionis.

ART. II.

DE POSSIBILITATE PROPHETIAE.

I. Deus potest homini communicare cognitionem propheticam.
II. Solus Deus hoc facere potest.
III. Solus Deus potest homini communicare certam cognitionem cogitationum cordis, quae pertinet reductive ad prophetiam.
IV. Solvuntur obiectiones.

§ I. **Deus potest homini communicare cognitionem propheticam.** Etenim Deus ea quae scit, potest revelare homini. Atqui infallibiliter cognoscit futura omnia contingentia et libera. Ergo potest communicare homini cognitionem futurorum contingentium.

Maior supra probata est in quaestione de possibilitate revelationis. Sola ratione demonstravimus possibilitatem revelationis veritatum quae non sunt supernaturales quoad substantiam, nam sola ratione patet has veritates exprimi posse per conceptus nostros. Futurum autem contingens excedit intellectum nostrum, non propter supernaturalitatem intrinsecam, ut mysterium Trinitatis, sed propter suam contingentiam seu indeterminationem ; et post adimpletionem erit naturaliter et clare cognoscibile. Proinde sola ratione evidens est, quod Deus potest illud futurum nobis annuntiare, ordinando conceptus nostros ad talem eventum exprimendum, et infundendo lumen propheticum ut propheta infallibiliter iudicet. Sufficit, ut supra diectum est, lumen supernaturale quoad modum, correspondens miraculo primi ordinis.

Minor directe sequitur ex hoc quod Deus est causa universalissima omnium, agens per intellectum, proinde cum praecognitione omnium.

Haec minor faciliter probatur etiam indirecte, per reductionem ad absurdum. Si enim Deus non cognosceret ab aeterno infallibiliter omnia futura contingentia et libera, scientia eius non esset perfectissima, infinita, non mensuraretur aeternitate, sed esset progressiva, transiret de imperfectione ad perfectionem, de potentia ad actum ; imo determinaretur passive a rebus successive evenientibus ; Deus aliquid addisceret, instruetur a rebus.

Haec autem omnia sunt impossibilia, non enim potest esse imperfectio seu potentialitas in Deo, Actu purissimo, nec cognitio progressiva, nec cognitio dependens a creaturis. Scientia Dei non causatur a rebus, sicut nostra, sed est causa rerum ; nihil enim praeter causam primam universalissimam existere potest, quin sit causatum ab ea et prius mensuratum a scientia practica Dei, quae ut scientia artificis sua opera determinat (Iª q. 14, a. 8). Unde certissime tenendum est, etiam sola ratione, quod Deus cognoscit infallibiliter ab aeterno omni futura contingentia et libera ; aeternitas enim tota simul existens ambit totum tempus, sicut culmen pyramidis omnia eius latera [1]. Et hoc confirmatur per revelationem : « Omnia nuda et aperta sunt oculis suis ». Hebr., IV, 13. « Intellexisti cogitationes meas de longe et omnes vias meas praevidisti » Ps. 138.

Non est necessarium in hoc tractatu determinare, *quomodo Deus cognoscit futura contingentia et libera*, ac quomodo haec praescientia conciliatur cum libertate humana. Sufficit quoad hoc notare verba S. Thomae, quae solutionem huiusce duplicis problematis, continent. In *Contra Gentes*, 1, I, c. 68, sic incipit : « Oportet ostendere quod Deus cogitationes mentium et voluntates cordium cognoscant in virtute causae, cum ipse sit universale essendi principium ». Quod postquam probaverit quinque rationibus, totum caput sic concludit : « Dominium quod habet voluntas supra suos actus, per quod in eius est potestate velle et non velle, excludit determinationem virtutis ad unum, et violentiam causae exterius agentis, non autem excludit influentiam superioris causae a qua est ei esse et operari ; et sic *remanet causalitas in prima causa, quae est Deus, respectu motuum voluntatis ut sic Deus seipsum cognoscendo huiusmodi cognoscere possit* ». Deus autem est causa rerum per voluntatem, ergo futura contingentia et libera cognoscit in sua voluntate, seu in suo decreto aeterno.

Hanc doctrinam evolvit S. Thomas in Summa Theol., Iª q. 14, a. 5 : « Deus alia a se cognoscit in sua virtute divina, quae est causa

[1] S. THOMAS, *de Malo*, q. 16, a. 7.

effectiva omnium entium » — q. 14, a. 8 : « *Scientia Dei est causa rerum, secundum quod habet voluntatem adiunctam* » (hoc est *decretum divinum*) Hoc generale principium applicatur ad cognitionem futurorum contingentium, ibidem q. 14, a. 13 : « Et licet contingentia, fiant in actu successive, non tamen Deus successive cognoscit contingentia, prout sunt in suo esse, sicut nos, sed simul ; quia sua cognitio mensuratur aeternitate: sicut etiam suum esse. *Aeternitas autem tota simul existens ambit totum tempus.* Unde omnia, quae sunt in tempore, sunt Deo ab aeterno praesentia, non solum ea ratione, qua habet rationes rerum apud se praesentes, ut quidam dicunt, sed quia *eius intuitus fertur ab aeterno supra omnia,* prout sunt in sua praesentialitate ». Ita centrum circuli correspondet omnibus punctis circuitus.

Attamen libertas nostra non laeditur, nam « *cum voluntas divina sit efficacissima,* non solum *sequitur* quod fiant ea, quae Deus vult fieri, sed et *quod eo modo fiant, quo Deus ea fieri vult.* Vult autem Deus quaedam fieri necessario, quaedam contingenter » I.a 19, 8. « Necessarium enim et contingens proprie consequuntur ens, inquantum huiusmodi. Unde modus contingentiae et necessitatis cadit sub provisione Dei, qui est universalis provisor totius entis » I.a 22, 4, ad 3.

Motio divina propter suam transcendentiam « *profundit totum ens et omnes eius differentias* » [1]. Sic in actione nostra libera *producitur a causa prima etiam modus liber qui est modalitas entis.* Deus praescindit solum a malo, nam malum non est ens sed privatio boni debiti : « sicut defectus claudicationis reducitur in tibiam curvam, non in virtutem motivam, a qua tamen causatur quidquid est motus in claudicatione » [2].

« Et sicut naturalibus causis, movendo eas, Deus non aufert, quin actus earum sint naturales ita *movendo causas voluntarias non aufert, quin actiones earum sint voluntariae, sed potius hoc in eis facit* : operatur enim in unoquoque secundum eius proprietatem » I.a 83, 1, ad 3. — « Et ideo magis repugnaret divinae motioni, si voluntas ex necessitate moveretur (id est absque potentia ad oppositum), quod suae naturae non competit, quam si moveretur *libere* prout competit suae naturae » I.a II.ae 10, 4, ad 1.

Unde *Deus movet suaviter et fortiter,* libere et infallibiliter, *libertatem humanam* ad talem actum potiusquam ad oppositum [3], *praescindendo solum a malo.* Haec motio, non solum non laedit libertatem, sed producit in actu libero ipsum modum liberum, qui est modalitas entis, dependens a causa entis in quantum ens ; actus remanet liber, nam, sub indifferentia iudicii practici, habet relationem non necessariam ad bonum

[1] S. THOMAS, *in Perihermenias*, l. I, lect. 14 : « Voluntas divina est intelligenda ut extra ordinem entium existens, velut causa quaedam *profundens totum ens et omnes eius differentias* ; sunt autem differentiae entis possibile et necessarium ; et ideo ex ipsa volunate divina originatur necessitas et contingentia in rebus ». Item. in *Met.*, I, VI, lect. 3.

[2] I.a II.ae, q. 79, a. 2.

[3] S. THOMAS, *C. Gentes*, l. III, c. 89, explicans verbum ad Phil. II, 13 : « *Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate* » ait : « Quidam dixerunt quod Deus causat in nobis velle et perficere in quantum dat nobis virtutem volendi : non autem sic, quod faciat nos velle hoc vel illud . . . Quibus quidem auctoritatibus sacrae Scripturae resistitur evidenter. Dicitur enim (*Isa.*, 26, 12) : *Omnia opera nostra operatus es in nobis Domine.* Unde non solum virtutem volendi a Deo habemus, sed etiam operationem.

« Praeterea, hoc ipsum quod Salomon dicit (*Prov.*, 21, 1) : *Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini* : *quocumque voluerit, inclinabit illud,* ostendit non solum divinam causalitatem ad potentiam voluntatis extendi, sed etiam ad actum ipsius ».

particulare a quo specificatur. Imo, etsi Deus vellet, non posset movere necessario voluntatem ad bonum particulare, dum istud bonum iudicatur libere eligibile et non satians voluntatem ; sub hoc iudicio remanet enim potentia ad oppositum.

Ideo *Thomistae omnes* docent : Deus cognoscit infallibiliter ab aeterno futura contingentia et libera in *decreto aeterno,* quo decrevit movere omnes causas contingentes et liberas ad hos effectus contingentes producendos [1].

Molina et *Suarez* docent e contra Deum cognoscere futura libera conditionata, ante decretum, aut in supercomprehensione causarum secundarum, aut in futurorum conditionatorum veritate sive formali sive obiectiva ; haec cognitio divina vocatur *scientia media* inter scientiam simplicis intelligentiae et scientiam visionis.

Respondent Thomistae : 1° determinatio libera conditionate futura, independens a decreto divino, *esset aliquid non causatum a Deo* : sic Deus non esset amplius causa universalissima omnium entium et omnium modalitatum entis. Scientia Dei non esset causa omnium rerum, sed partim causata a rebus [2]. 2° *Scientia media* imaginata ad salvandam libertatem humanam illam destruit, nam *ducit ad determinismum circumstantiarum.* Supercomprehensio enim divina voluntatis nostrae non potest in ea apprehendere quod in ea non continetur ; atqui in causa secunda libera, ante decretum divinae voluntatis, effectus non continetur ut *determinate* futurus, sed indifferenter ad esse et ad non esse. Ergo iste effectus non potest infallibiliter praecognosci a Deo, quin admittatur cum Leibnitzio determinismus circumstantiarum, et tunc periret libertas. — Item, ante decretum divinum, nulla est futuribilis liberi *determinata* veritas sive obiectiva sive formalis ; alioquin determinismus verificaretur [3]. S. Thomas dicit expresse de futuris contingentibus quae sunt proprium obiectum prophetiae : « Veritas eorum *non est determinata* et in seipsis non sunt cognoscibilia » [4].

Conclusio. — Quamvis modus conciliationis praescientiae divinae et libertatis humanae remaneat mysterium, tamen certissima est existentia praescientiae, etiam pro sola ratione. Unde stat conclusio nostra : Ergo Deus potest communicare homini cognitionem propheticam futurorum contingentium, imprimendo in mentem prophetae novas rerum species seu imagines, vel ordinando iam acquisitas species ad expressionem futurorum eventuum, et infundendo lumen propheticum ad iudicandum infallibiliter de re accepta.

§ II. **Solus Deus potest virtute propria dare homini cognitionem propheticam futurorum contingentium** (Cf. S. Thomam 1ª q. 57, a. 3 et II.a II.ae q. 95, de divinatione ; q. 172, 1 et 5).

Prophetia enim est praecognitio et praedictio *infallibilis* futuri contingentis, essentialiter distincta a coniectura de futuris. Atqui solus Deus potest virtute propria cognoscere infallibiliter futura contingen-

[1] Cf. BILLUART, *de Deo*, diss. VI, a. 4 — BOSSUET, *Traité du Libre arbitre*, c. VIII.

[2] Unde Molinistae in sua interpretatione S. Thomae, immerito considerant in I.a q. 14, articulum 13 (utrum scientia Dei sit futurorum contingentium) indipendenter ab articulo 8 (utrum scientia Dei sit causa rerum).

In art. 8 S. Thomas determinat *in genere* quomodo Deus cognoscit omnia alia a se, scilicet in sua causalitate ; et postea determinat *in speciali*, quomodo scientia divina se extendit ad mala, ad singularia, ad futura contingentia. Sed semper praesupponitur generale principium : Scientia Dei est causa rerum.

[3] Cf. BILLUART, *de Deo*, diss. VI, a. 4, § 1 confutatio Molinae et Suarezii.

[4] II.a II.ae, q. 171, a. 3, item in *Perihermenias*, l. I, lect. 14.

tia. Ergo solus Deus potest virtute propria dare homini cognitionem propheticam.

Maior est definitio prophetiae superius explicata.

Minor probatur ex hoc quod solus Deus est causa universalissima et aeterna, solus est perfecte immutabilis, supra successionem cogitationum, unde «solus videt naturaliter omnia in sua aeternitate, quae cum sit simplex, toti tempori adest et ipsum concludit. Quilibet intellectus creatus deficit ab aeternitate divina ... Est tempus in intellectu angeli secundum successionem intelligibilium conceptionum »[1].

Si vero profundius quaeritur : quare in sola Dei aeternitate futura contingentia sunt praesentia et determinata ? Respondetur cum S. Thoma : quia Deus « sua providentia omnibus modum imponit »[2]. Futurum enim contingens liberum pendet aut a sola Dei libertate, ut miraculum, aut simul a libertate divina et a libertate humana. Atqui solus Deus potest infallibiliter cognoscere futura quae pendent a sola sua libertate, nam solus illam naturaliter cognoscit. Item solus potest infallibiliter cognoscere futura quae pendent a libertate humana, quia solus potest illam movere infallibiliter et libere fortiter et suaviter. Ordo enim agentium correspondet ordini finium, et Deus est finis voluntatis nostrae (I.a q. 105, 4).

Imo theologi docent : beati, qui vident immediate essentiam divinam, hoc ipso non cognoscunt decreta Dei libera quantum ad terminationem ad creaturas. Sed gaudent hac cognitione prout Deus vult illis futura libera manifestare[3].

Coniecturaliter tamen angeli cognoscunt plura futura contingentia in suis causis, sicut medicus praecognoscit sanitatem infirmi, sicut etiam quaedam futura libera coniecturaliter praevidemus ex consuetudinibus et complexionibus hominum, quibus inclinantur ad unum. Et Angeli boni aut mali tanto acutius praevident quam nos, quanto magis rerum causas et hominum inclinationes perfectius cognoscunt. Sed haec coniectura semper essentialiter differt ab infallibili cognitione prophetica, quae igitur a solo Deo communicari potest[4].

Deus vero potest dare homini hanc propheticam cognitionem per angelos ; tunc angelus est causa instrumentalis Dei, sicut ad miraculum patrandum[5].

§ III. **Solus Deus potest homini communicare cognitionem certam cogitationum cordium.** — Haec cognitio sub nomine « discretio spirituum »[6] ponitur inter gratias gratis datas et reducitur ad prophetiam late dictam[7].

« *Cogitatio cordis*, ait S. Thomas[8] *dupliciter potest cognosci*. Uno modo *in suo effectu*, et sic non solum ab angelo sed etiam ab homine cognosci potest, et tanto subtilius, quanto effectus huiusmodi fuerit

[1] Ia q. 57, a. 3, c. et ad 2.
[2] S. THOMAS, *de Veritate.*, q. ; 8, a. 12. Utrum angeli cognoscant futura.
[3] BILLUART, *de Deo*, diss. IV, a. 10.
[4] Quoad solutionem obiectionum contra hanc conclusionem. Cf. S. THOM., *de Malo*, q. 16, a. 7. Utrum daemones futura cognoscant.
[5] II.a II.ae q. 172, a. 2, ad 3.
[6] I *ad Cor.*, c. XII, 10.
[7] I.a II.ae q. 111, a 4. — II.a II.ae q. 171, a. 3, ad 2.
[8] I.a q. 57, a. 4.

magis occultus. Cognoscitur enim cogitatio interdum non solum per actum exteriorem, sed etiam per immutationem vultus. Et etiam medici aliquas affectiones animi per pulsum cognoscere possunt, et multo magis Angeli vel etiam daemones, quanto subtilius huiusmodi immutationes occultas corporales perpendunt ...

« Alio modo possunt cognosci cogitationes, prout sunt *in intellectu*, et affectiones prout sunt *in voluntate*. Et sic solus Deus cogitationes cordium et affectiones voluntatum cognoscere potest. Cuius ratio est, *quia voluntas rationalis creaturae soli Deo subiacet* ; *et ipse solus in eam operari potest*, qui est principale eius obiectum, ut ultimus finis, et hoc magis infra patebit (1a 105, 4). Et ideo ea, quae ex voluntate sola dependent, vel quae in voluntate sola sunt, soli Deo sunt nota. Manifestum est autem, quod ex sola voluntate dependet, quod aliquis actu aliqua consideret, quia, cum aliquis habet habitum scientiae, vel species intelligibiles in eo existentes, utitur eis cum vult. Et ideo dicit Apostolus, I Cor., II, quod « quae sunt hominis nemo novit, nisi spiritus hominis, qui in ipso est », et apud Ierem., XVII, « cor hominis est inscrutabile, quis cognoscet illud ? Ego Dominus scrutans ».

Obiicitur : angelus naturaliter cognoscit intuitive per ideas sibi inditas non solum corpora, sed animas, omnes partes corporales et spirituales universi ; ergo potest naturaliter non praevidere sed cognoscere secreta cordis nostri, quando iam existunt. *Respondet* S. Thomas :[1] « *motus liber voluntatis non habet dependentiam nec connexionem ad aliquam causam naturalem*, sed solum ad causam divinam, quae in voluntate sola imprimere potest. Unde motus voluntatis et cordis cogitatio non potest cognosci in aliquibus similitudinibus rerum naturalium, sed solum in essentia divina, quae in voluntatem imprimit ». Id est, ut explicat Ioannes a S. Thoma in Iam 57, actus mere interni, qui a sola voluntate libera et a solo Deo dependent, nullamque connexionem habent cum causis naturalibus, soli volenti et soli Deo sunt nota, remanent absconditi pro spiritibus creatis ; isti enim non habent vim naturalem intelligendi quodcumque intelligibile, sed tantum illud quod pertinet ad ordinem huius universi, ve tanquam pars illius, vel cum eo connexionem habens. Atqui *actus liber mere internus non pertinet ut pars ad ordinem universi, nec cum eo ullam connexionem habet.* Ordo enim universi consistit in subordinatione et connexione causarum naturalium, qua inferiora per superiora reguntur.

In hoc apparet excellentia vitae interioris nostrae, quae est dominium proprium Dei, supra ordinem universi, et obiectum specialis Providentiae, quasi universus specialis (unum versus alia omnia, anima versus Deum infinitum). Scribi potest perfecte historia alicuius civitatis sine mentione sanctissimae vitae interioris alicuius animae, in hac civitate viventis, a solo Deo cognitae ; quid refert historia de vita interiori Sancti Ioseph aut Sanctae Mariae Virginis ? Hoc est Dei dominium supra historiam, imo supra cognitionem naturalem angelorum : « Abscondit me Deus in tabernaculo suo ; in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui » Ps. 26, 5.

§ IV. Solvuntur obiectiones.

Contra possibilitatem prophetiae cf. supra obiectiones contra possibilitatem revelationis. — Sed etiam argui potest *contra supernaturalitatem prophetiae*.

[1] *De Veritate*, q. 8, a. 13.

1ª *obi.* : Videtur quod prophetia sit naturalis, nam ut dicunt rationalistae Ewald et Reuss, qui iam aliquem gradum perfectionis attigerit, vivide concipit obiectum aspirationum religiosarum suarum ac fratrum eius, et sic praevidet saltem confuse evolutionem sensus religiosi. — Haec obiectio non est nova, fere iisdem terminis proponitur a S. Thoma II.a II.ae 172, 1 : « Videtur quod prophetia possit esse naturalis. Dicit enim Greg. in *IV Dial.*, c. 26, quod « ipsa aliquando animarum vis sua subtilitate aliquid praevidet ». Et Augustinus dicit in *XII Super Gen. ad litt.*, c. 13 , quod « animae humanae, secundum quod a sensibus corporis abstrahitur, competit futura praevidere ». Hoc autem pertinet ad prophetiam, ergo anima naturaliter potest assequi prophetiam ».

Respondet S. Doctor : « anima, quando abstrahitur a corporalibus, aptior redditur ad percipiendum influxum spiritualium substantiarum, et etiam ad percipiendum subtiles motus, qui ex impressionibus naturalium causarum in imaginatione humana relinquuntur », sic magis disponitur ad *coniecturam* de futuris contingentibus, sed ea non potest *certo* cognoscere nisi ex revelatione, non quandocumque ipsa vult, sed prout Deus vult.

2ª *obi.* : Attamen quidam naturaliter in dormiendo praevident quaedam futura ut notat Aristoteles in libr. *De Divinitat. per Somn.* c. 2.

Respondet S. Thomas II.a II.ae 95, 6 : « Quandoque *somnia* sunt causa futurorum eventuum ; puta cum mens alicuius sollicita ex his, quae videt in somniis, inducitur ad aliquid faciendum vel vitandum . . . — Quandoque ea occurrunt hominis phantasiae in dormiendo, circa quae eius cogitatio et effectio fuit immorata in vigilando ; et talis causa somniorum non est causa futurorum eventuum ; unde huiusmodi somnia per accidens se habent ad futuros eventus ; et si quandoque simul concurrant, erit *causale*. — Quandoque vero causa somniorum est interior dispositio corporis nostri et humorum . . . vel impressio corporum exteriorum v. g. aeris . . . — Denique causa somniorum potest esse spiritualis causa exterior. *Quandoque* quidem *proveniunt a Deo*, qui ministerio angelorum aliqua hominibus revelat in somniis, ut pluries dicitur in S. Scriptura ; *quandoque vero operatione daemonum* aliquae phantasiae dormientibus apparent, ex quibus quandoque aliqua futura revelant his, qui cum eis habent pacta illicita ».

3ª *obi.* : Saltem ex praerequisitis ad prophetiam videtur quod sit naturalis. Nam id ad quod requiritur dispositio naturalis est naturale. Atqui ad prophetiam requiritur dispositio naturalis ; impeditur enim prophetia per vehementem passionem, et etiam per inordinatam occupationem rerum exteriorum. Unde et de filiis Prophetarum legitur in IV *Reg.*, IV, quod « simul habitabant cum Eliseo », quasi solitariam vitam ducentes, ne mundanis occupationibus impedirentur a dono prophetiae.

Resp. : nulla qualitas naturalis sufficienter disponit ad prophetiam, attamen aliqua indispositio naturalis ut vehemens passio potest prophetiam impedire, « sed talem indispositionem naturalem removet virtus divina, quae est prophetiae causa » II.a II.ae 172, a. 3, ad 3. — Ibidem, art. 4, S. Thomas addit : « Prophetia potest esse sine charitate, quia datur ad utilitatem Ecclesiae et non directe ad hoc quod affectus ipsius Prophetae conjungatur Deo . . . Sed ad prophetiam requiritur remotio vehementis passionis aut inordinatae occupationis rerum exteriorum ».

4ª *obi.* : Si donum prophetiae esset a solo Deo, non daretur nisi optimis viris. Atqui prophetia datur etiam malis, sicut manifeste legitur in Scriptura (*Num.* XXII, 8) de Balaam, cui dicitur Dominus esse locutus, licet esset propheta daemonum. Item legitur apud *Ioann.*, XI, 49 : « Caiphas, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis : Vos nescitis quidquam, nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit : sed cum esset Pontifex anni illius prophetavit, quod Iesus moriturus erat pro gente ».

Respondet S. Thomas : « Donum prophetiae aliquando datur homini et propter utilitatem aliorum et propter propriae mentis illustrationem. Et hi sunt, in quorum animas sapientia divina per gratiam gratum facientem se transferens, amicos Dei et prophetas eos constituit ; quidam vero consequuntur donum Prophetiae solum ad utilitatem aliorum, qui sunt quasi instrumenta divinae operationis . . . Dona divina non semper dantur optimis simpliciter, sed quandoque illis qui sunt optimi quantum ad talis doni perceptionem. Et sic Deus donum prophetiae illis dat, quibus optimum iudicat dare . . . » [1]. Imo Deus utitur etiam malis ad utilitatem bonorum. Unde et per prophetas daemonum aliqua vera praenuntiat : tum ut credibilior fiat veritas, quae etiam ex adversariis testimonium habet : tum etiam quia, dum homines talibus credunt, per eorum dicta magis ad veritatem inducuntur. Unde etiam Sibyllae multa vera praedixerunt de Christo » [2].

5ª *obi.* : Sed, etiam iuxta Scripturam, aliqua prophetia fit a daemonibus. Legitur enim in III *Reg.*, XVIII, 19 : « Congrega ad me universum Israel in monte Carmeli et Prophetas Baal trecentos quinquaginta, prophetasque lucorum quadringentos, qui comedunt de mensa Iesabel ». Sed tales erant daemonum cultores. Ergo prophetia non est a solo Deo.

Respondetur in II.a II.ae q. 172, a. 5 : « Quaedam cognoscunt daemones etiam sua naturali cognitione, quae sunt remota ab hominum cognitione, quae possunt hominibus revelare. Simpliciter autem et maxime remota sunt, quae solus Deus cognoscit. — Et ideo prophetia proprie et simpliciter dicta, fit per solam divinam revelationem ; sed ipsa revelatio facta per daemones potest secundum quid dici prophetia. Unde illi, quibus aliquid per daemones revelatur, non dicuntur in Scripturis prophetae simpliciter, sed cum aliqua additione : puta *prophetae falsi*, vel *prophetae idolorum*. Unde Augustinus XII 1. *super Genes. ad litt.* cap. 19, dicit : « cum malus spiritus arripit hominem in haec (scilicet visa), aut daemoniacos facit, aut arreptitios, aut falsos prophetas ».

Art. III.

De discernibilitate Prophetiae.

I. Prophetia secundum se est naturaliter cognoscibilis cum certitudine.

II. Multae prophetiae certissime discernibiles sunt a coniecturis hominum et a divinatione spirituum.

III. Aliae prophetiae discernibiles sunt cum quadam certitudine morali ex circumstantiis moralibus.

IV Solvuntur obiectiones.

Status quaestionis. — Dissentiunt maxime in hac re catholici et rationalistae. Iuxta Ecclesiam catholicam, secundum Conc. Vatic. (Denz. 1790) « prophetiae sunt facta divina, quae, cum Dei infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinae revelationis signa sunt certissima, et omnium intelligentiae accomodata », unde sunt discernibiles a coniecturis hominum et a divinatione spirituum.

E contra rationalistae et protestantes liberales asserunt : etiamsi

[1] II.a II.ae q. 172, a. 4, ad 1 et ad 4.
[2] II.a II.ae q. 172, a. 6, ad 1.

prophetia supernaturalis esset possibilis, non posset discerni a coniectura humana quae quandoque verificatur per eventum.

§ I. **Prophetia secundum se cognoscibilis est naturaliter.** Prophetia enim est certa futuri contingentis praedictio, cuius veritas apparet ex adimpletione eventus. Atqui naturaliter cognosci possunt cum certitudine et firma praedictio futuri contingentis et eius adimpletio. Ergo prophetia secundum se cognoscibilis est naturaliter cum certitudine.

Prophetia sic naturaliter cognita manifestat luculeuter infinitam Dei scientiam, prout solus Deus potest praevidere cum certitudine futura libera, ut admittitur a ratione naturali. Ita ordo mundi manifestat Intelligentiam ordinatricem, seu Providentiam.

Obiectio: ex adimpletione eventus praedicti non certo discernitur prophetia a coniectura naturali vel a divinatione, quia hae praedictiones etiam verificari possunt per eventum, saltem secundum fortuitam coincidentiam.

Ad solutionem huiusce difficultatis distinguendum est inter prophetias quae minute circumstantias et significationem futurorum liberorum annuntiant, et eas quae solum confuse aliquod futurum indicant; priores certissime sunt discernibiles, posteriores autem cum quadam certitudine morali.

§ II. **Multae prophetiae certissime discernibiles sunt a coniecturis hominum et a divinatione spirituum.** Hoc apparet 1° secundum sensum communem seu rationem naturalem, 2° secundum rationem philosophicam.

1° Secundum sensum communem. — Prophetiae *quanto magis minute* annuntiant circumstantias et significationem multorum futurorum contingentium, longe ante eventum, *tanto minus possunt esse naturales* praedictiones, fortuita adimpletione confirmatae. Atqui multae prophetiae, ut infra ostendetur historice, annuntiant 1° non dubitanter et aequivoce, sed *certo et determinate*, assignando *minutas circumstantias, futura* non necessaria sed proprie contingentia et *libera*, 2° futura *non propinqua* sed remota, 3° futura *multa* et *complexa*, 4° *quae dependent a libertate plurium hominum*, qui non intendunt prophetiam adimplere (ut crucifixio Christi), 5° imo quandoque annuntiatur miraculum *a sola libertate divina* dependens, quod proinde sine revelatione praevideri nequit, nec produci potest naturaliter aut fortuito (ut resurrectio Christi). Ergo multae prophetiae certissime discerni possunt a coniecturis hominum aut spirituum.

Hoc argumentum est omnium intelligentiae accommodatum, sicut probatio existentiae Dei ex ordine mundi [1].

[1] Quidam confirmant istud argumentum, secundum *computationem probabilitatum*. Iuxta hanc computationem, probabilitas in favorem adimpletionis *fortuitae* prophetiarum V. Testamenti est moraliter nulla. Exempli gratia, ut notat P. Pesch, si supponamus viginti eventus fortuito praedici et probabilitatem contra quemlibet eventum esse decem contra unum, iam in duobus eventibus simul sumptis erit centum contra unum, in tribus mille contra unum, in viginti erit plusquam millies mille millia contra unum, id est probabilitas moraliter nulla. Iamvero de Christo, ut infra dicetur, plus quam viginti facta clare determinata praedicta et adimpleta sunt. Ergo nulla est probabilitas eorum adimpletionem fortuitam fuisse. — Item, iuxta Hartmann, quoad finalitatem naturalem, inter decies mille millia probabilitatum sunt tantum quindecim quod diversae conditiones visionis in oculo coordinatae fuerint sine ulla intelligentia ordinante.

Haec computatio probabilitatum fundatur in aliqua conventione rationabili, sed non necessaria, v. g. supponitur probabilitatem contra quemlibet eventum praedictum esse decem contra unum. — Insuper haec computatio est quid nimis quantitativum seu mechanicum, ad solutionem problematis altioris ordinis; unde non satis probat, nam ordinatio fortuita mundi non solum est moraliter improbabilis, sed absolute improbabilis, imo evidenter absurda, ut statim dicetur, secundum rationem philosophicam, quae defendit, per reductionem ad prima principia, certitudinem absolutam sensus communis.

2° Secundum rationem philosophicam. — Ratio philosophica explicat et defendit argumentum sensus communis, secundum resolutionem ad prima principia rationis, et excludit explicationem per coincidentiam fortuitam aut per necessitatem naturalem.

Impossibile est naturaliter aut fortuito praenuntiare firmiter, longe ante eventum, cum minutis circumstantiis, multa futura contingentia, quorum plura a libertate hominum dependent, alia vero, omnino extraordinaria, a sola Dei libertate produci possunt praeter naturalem expectationem hominum.

Atqui multa huiusmodi praedicta sunt cum firma certitudine, saltem quinque aut quatuor saeculis ante eventum, in prophetiis messianicis, quae impletae sunt in Christo. Nam, ut infra ostendetur, praedicta sunt universalis propagatio monotheismi seu regni Dei [1], Messiae origo davidica [2], Messiae dotes et munera supernaturalia (filius Dei [3], Deus fortis [4], Princeps Pacis [5], omnium Iudex [6] etc.), denique, contra expectationem Iudaeorum, Messiae dolores, passio, mors ignominiosa [7], ac conversio gentium [8] (cf. infra l. II, sect. III, c. XII).

Ergo hae praedictiones tam multae, tam certae, tam extraordinariae non sunt quid fortuitum nec quid naturale; superant sagacitatem humanam; nec diabolicae sed divinae dicendae sunt ex earum obiecto, fine, circumstantiis ac fructibus. Luculenter commonstrant infinitam Dei praescientiam.

Ut melius appareat vis huiusce argumenti, excludenda est duplex explicatio A. per casum, B. per necessitatem naturalem, sicut in probatione existentiae Dei per ordinem mundi.

A. ***Quomodo discernitur prophetia a coniectura, quae fortuito seu a casu verificatur?*** *Casus est causa per accidens eorum, quae raro accidunt, feliciter aut infeliciter, praeter intentionem, ac si essent intenta* [9]; ut aliquis fodiens sepulchrum, accidentaliter invenit thesaurum, aut sagitta accidentaliter occidit hominem, ac si ex intentione contra illum emissa fuisset.

Ex hoc sequuntur quinque, quibus probatur ex ordine mundi existentia Supremi ordinatoris omnium. *a*) *Multa* non possunt a casu concurrere *ad aliquid unum per se et optimum*, sicut diversae conditiones visionis in oculo ad actum visionis. Secus aliquid per se unum, ut vi-

[1] *Isa.*, II, 2-4; XVIII, 7; XIX, 23-25; XXIII, 15-18; XLII, 6-7. — [2] *Amos*, IX, 11-12 — *Os.*, III, 3-5 — *Isa.*, XI, 1 — *Ierem.*, XXIII, 5; XXXIII, 14-18 (— *Ezech.*, XXXIV, 23-24. — [3] *Ps.*, II, 7. — [4] *Isa.*, IX, 5. — [5] *Isa.*, IX, 6-7. — [6] *Isa.*, XI, 3-5. — [7] *Isa.*, XLII, 1-4, LIII. — [8] *Isa.*, LIII, 10-11.

[9] Cf. S. Thomam, *in Phys Arist.*, l. II, lect. 8.

sio, produceretur ab ente per accidens, perfectum ab imperfecto, unitas effectus esset sine ratione essendi. — *b*) *Ex principio per se uno* non possunt a casu provenire *multa per se et optime connexa*, ut ex glande procedunt diversae partes quercus ; excluditur casus, seu accidentalis coniunctio plurium ex simplicitate termini a quo. — *c*) A fortiori, *ex principio per se uno* non potest a casu procedere *aliquid per se unum*, ut ex facultate intellectiva intellectio, ex facultate visiva visio. Excluditur casus, seu accidentalis coniunctio plurium ex simplicitate termini a quo et termini ad quem ; et manifestissimum est, in hoc ultimo exemplo, quod facultas *ordinatur* ad actionem correlativam, potentia dicitur *ad* actum, omne agens agit propter finem. Hoc est principium finalitatis. — *d*) Similia *quae fiunt semper* aut *frequenter* non fiunt a casu, alioquin eorum constantia esset sine ratione essendi. — *e*) *Casus non potest esse causa prima ordinationis rerum*, nam causa per accidens supponit causam per se, cui accidit ; alioquin ens per accidens (v. g. medicus-musicus) esset prius quam ens per se, et ordo rerum proveniret a privatione ordinis, plus produceretur a minori. (Imo nihil est a casu respectu Dei, sed solum respectu ceterarum causarum. Cf. I.am q. 22, a. 2, ad 1).

Haec diversa principia, quibus manifestatur, ordinem mundi non posse esse a casu, *proportionaliter* manifestant etiam discrimen inter adimpletionem verae prophetiae et adimpletionem fortuitam coniecturae naturalis.

Etenim *a*) Multa non possunt concurrere a casu ad aliquid unum determinatum, secus unitas effectus esset sine ratione essendi. Atqui, in adimpletione plurium prophetiarum, *multa concurrunt ad aliquid unum contingens determinate praedictum*. Ergo haec adimpletio non est fortuita. — Exempli gratia : Christus annuntiavit passionem suam et resurrectionem, cum principalibus circumstantiis, cf. *Marc.*, X, 33 : « Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis et senioribus, et damnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus, et illudent ei, et conspuent eum et interficient eum, et tertia die resurget », Item praedixit trinam negationem Petri, indefectibilitatem Ecclesiae, circumstantias excidii Ierosolymae. Item prophetae V. T. annuntiaverunt diversas virtutes Messiae et principalia facta eius vitae.

b) Ex uno principio non possunt a casu provenire multa per se et optime connexa. Atqui ex primitiva et simplici promissione Redemptoris procedunt *multa per se et optime connexa*, id est series prophetiarum messianicarum et tota religio iudaico-christiana, ut infra ostendetur ; ergo iste processus non potest esse casualis, sed ordinatus est a Deo.

c) Ex uno principio non potest a casu procedere *unitas consummationis* et perfectionis innumerabilium animarum. Atqui, ut infra dicetur, ex primitiva promissione Redemptoris quae est initium omnium prophetiarum, procedit consummatio totius religionis iudaico-christianae, quae innumerabiles animas bonae voluntatis ad unum reducit in Christo. Ergo hic processus non est casualis sed a Deo ordinatus.

d) Similia *quae sunt frequenter* aut semper non possunt esse a casu. Atqui in diversis prophetiis V. T. annuntiatur semper similia,

praesertim Messias seu Christus et opera eius. Ergo hae prophetiae non a casu.

e) *Tota religio iudaico-christiana* non potest esse a casu, et praeter intentionem Dei. Atqui tota religio iudaica se habet ut prophetiam cuius adimpletio invenitur in Christianismo [1]. Ergo adimpletio huiusce generalis prophetiae non est a casu. Imo nihil est a casu respectu Dei, sed solum respectu ceterarum causarum.

Unde verae prophetiae plerumque certissime discernuntur a coniecturis quae fortuito adimplentur.

B)— ***Quomodo discernitur prophetia a coniectura, quae quadam necessitate naturali verificatur.*** — Plures rationalistae dicunt : spes messianica naturaliter apparuit apud Iudaeos, et quodammodo creavit Messiam, nam universalis expectatio Messiae ita mentes calefecit, ut quando Christus apparuit, eius coaevi nomen et qualitates Messiae ei imposuerint. Ipse autem quasi inscius paulatim sibi persuasit esse Messiam, eiusque discipuli eisdem praeiudiciis imbuti, omni arte ostendere conati sunt in vita Iesu adimpletas fuisse prophetias, quas messianicas vocabant. Ita Renan.

Contra hoc quatuor sunt dicenda, ut perficiatur explicatio nostri argumenti.

a) Sicut ordo mundi non potest provenire a caeca necessitate, quia perfectius produceretur ab imperfectiori, plus a minori, intelligibile ab inintelligibili ; ita etiam ordo prophetiarum ac earum adimpletio non potest esse a necessitate naturali, absque superiori *ordinatione Providentiae divinae*.

b) Amplius, sub directione divina, ordo prophetiarum ac earum adimpletionum non est naturalis ; nam quod annuntiatur non est futurum necessarium aut naturale in causis naturalibus determinatum, sed *futurum proprie continges et liberum* imo frequenter *dependens a libertate plurium*, qui non intendunt prophetiam adimplere, ut patet in crucifixione Christi.

c) Imo futurum contingens annuntiatum quandoque est *miraculum a sola libertate divina dependens*, ut incarnatio Filii Dei, eius resurrectio, missio Spiritus Sancti, propagatio mirabilis Ecclesiae et eius indefectibilis duratio. Miraculum, autem, cum immediate dependeat a libertate divina, non potest provenire ex necessitate naturali, nec a casu ; et Providentia, quae se extendit non solum ad substantiam miraculi sed ad eius circumstantias, non potest facere miraculum, quo per accidens verificaretur falsa prophetia ; nam invincibiliter haec prophetia admitteretur ut vera, et homines ab ipso Deo deciperentur.

d) Denique, ut infra dicetur, l. II, sect. III, c. XII, *spes messianica non naturaliter apparuit* apud Iudaeos ; imo Iudaei frequenter nolebant credere prophetis et prophetas occiderunt [2]. — Nec Apostoli et Evangelistae conati sunt reducere facta historica ad sua praeiudicia, ad

[1] Cf. J. Touzard, *Comment utiliser l'argument prophétique* (Paris Bloud), p. 37-43. — P. Lagrange, *Revue biblique*, 1906, p. 551-555.

[2] *Am.*, VII — *Os.*, IV, 5-14 — *Is.*, XXVIII, 7-13 — *Mich.*, III, 5-7 — *Ier.*, XIX, 14 ; XX, 6 : XXVI-XXIX.

ostendendum nempe in vita Christi adimpletas fuisse prophetias nam haec adimpletio est omnino historica, et non solum ab Evangelistis sed ab aliis historicis testificata est. Imo Apostoli durante passione et crucifixione Christi, non intellexerunt haec omnia fieri « ut adimpleretur Scriptura » et tertia die nolebant credere Christum resurrexisse.

Unde multae prophetiae certissime discernibiles sunt a coniecturis hominum et a divinationibus spirituum quae fortuito aut naturaliter verificantur. — Haec certitudo roboratur ex consideratione Providentiae divinae, quae non potest permittere, falsam prophetiam adimpleri in omnibus circumstantiis ex quibus invincibiliter iudicaretur vera prophetia, in confirmationem revelationis facta. Hoc evenire nequit praesertim, si haec revelatio proponitur ut credenda de necessitate ad salutem, Deus enim non potest permittere homines invincibiliter decipi in his, quae sic manifestantur ut necessaria omnino ad salutem.

§ III. **Quaedam prophetiae separatim sumptae non discernuntur a coniecturis hominum vel a divinatione spirituum, nisi cum certitudine morali.**

Haec moralis certitudo habetur ex consideratione diversarum circumstantiarum (quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando), sicut supra dictum est de discernibilitate quorumdam miraculorum tertii ordinis.

Dicit S. Thomas II.a II.ae 172, a. 5, ad 3 : « Aliquibus signis etiam exterioribus discerni potest prophetia daemonum a prophetia divina. Unde dicit Chrysostomus, super Matth. (hom. 19) quod « quidam prophetant in spiritu diaboli, quales sunt divinatores; sed sic discernuntur, quoniam *diabolus interdum verum dicit. Spiritus Sanctus nunquam interdum mentitur* ». Unde dicitur in *Deuter.*, c. XVIII : « Si tacita cogitatione responderit, quomodo possum intelligere verbum, quod Dominus non est locutus ? hoc habebis signum : quod in nomine Domini propheta ille praedixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus ».

Inspiciendum est igitur, utrum circumstantiae *gravitatem, honestatem, religionem* prae se ferant, an e contra impietatem, curiositatem, nocumentum spirituale animae [1]. — Consideranda est etiam persona, quae futurum eventum annuntiat ; scimus Deum quamvis absolute loquendo homine pravo uti possit in aliorum utilitatem, generatim tamen nonnisi bonos assumere ad prophetias proferendas. Ex pravitate quidem operantis non probatur directe falsitas prophetiae, at vehemens excitatur suspicio. Si e contra adsit *vitae sanctitas*, illico apparet abesse fraudem, et tuto opinari licet, prophetiam adimpletam ab ipso Deo processisse ; nam malus, scilicet daemon, utitur malis. Hinc qui diabolicas divinationes proferunt, superbi sunt semetipsosque in spectaculum exhibent. Cf. II Petri, c. II, de pseudoprophetarum poena pravisque moribus.

Ex omnibus circumstantiis simul sumptis haberi potest certitudo saltem moralis de origine divina prophetiae adimpletae.

[1] Quoad *privatas* revelationes et prophetias, saepe incertas, vide S. IOANNEM A CRUCE, *Subida del Monte Carmelo*, l. II, c. 11, 14-30, l. III, c. 9-12.

§ IV. **Solvuntur obiectiones.**

1 *obi.* : Prophetia non potest certo discerni a divinatione, nisi divinatio semper annuntiet falsum. Atqui divinatio daemonum aliquando annuntiat verum, ut concedunt theologi. Ergo prophetia non potest certo discerni a divinatione.

Resp. : Prophetia potest certo discerni a divinatione etsi divinatio aliquando annuntiet verum : nam saltem ex quibusdam circumstantiis apparet, hanc praedictionem non provenire a Deo ; et generaliter divinatio non est vera nisi secundum quid. Dicit enim S. Thomas II.a II.ae q. 172, 6 : « Sicut se habet bonum in rebus, ita verum in cognitione : impossibile est autem, inveniri aliquid in rebus quod totaliter bono privetur. Unde etiam impossibile est, esse aliquam cognitionem, quae totaliter sit falsa, absque admixtione alicuius veritatis. Unde et Beda dicit, in Luc. XVII, quod « nulla falsa est doctrina, quae non aliquando aliqua vera falsis intermisceat ». Unde et ipsa doctrina daemonum, qua suos prophetas instruunt, aliqua vera continet, per quae receptibilis redditur. Sic enim intellectus ad falsum deducitur per apparentiam veritatis sicut voluntas ad malum per apparentiam bonitatis. Unde et Chysostomus dicit, super Matth (hom. 19) : « concessum est diabolo interdum vera dicere, ut mendacium suum rara veritate commendet ». — Itaque verbis extollit philanthropian contra charitatem christianam, spiritum scientificum contra spiritum fidei, liberalismum contra obedientiam Deo revelanti debitam, moderationem mere rationalem contra mortificationem christianam, etc. Item in divinationibus.

2ª *obi.* : Sed prophetia divina non certo discernitur a coniectura vel divinatione nisi semper adimpletur. Atqui quaedam prophetiae etiam divinae non adimplentur, ut fatetur S. Scriptura, v. g. Ionas missus a Deo praedicavit Ninivitis : « Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur » (Ionas, III, 4) et tamen non subversa est haec civitas. Item Isaias praenuntiavit mortem proximam Ezechiae aegrotantis et tamen sanatus est Ezechias (Isai., XXXVIII).

Resp. : Prophetia, quae impletur, certo discerni potest a coniectura vel a divinatione, saltem ex circumstantiis in quibus profertur et impletur ut dictum est ; et tunc vocatur prophetia praescientiae, quae est praedictio absoluta « futurorum eventuum prout sunt in seipsis » II.a II.ae 174, 1.

Sed, ut supra dictum est, in divisione prophetiae, datur etiam alia prophetia divina, scilicet prophetia comminationis, qua conditionaliter « praenuntiatur ordo causae ad effectum, qui quandoque aliis supervenientibus impeditur » (ibid). Sic praenuntiatur, per modum comminationis, castigatio, ad avertendum peccatorem a peccato.

Hoc modo, ait S. Th. (*C. Gentes*, III, 155), « praenuntiavit Isaias mortem futuram Ezechiae, secundum ordinem dispositionis corporis et aliarum causarum inferiorum ad istum effectum, et Ionas subversionem Ninivae secundum exigentiam meritorum : utrobique tamen aliter evenit secundum operationem Dei liberantis et sanantis. Sic igitur prophetica denuntiatio de futuris sufficiens est fidei argumentum, quia licet homines de futuris praecognoscant, non tamen de futuris contingentibus est praecognitio cum certitudine, sicut est praecognitio prophetiae. Etsi enim aliquando fiat prophetae revelatio secundum ordinem causarum ad aliquem effectum, simul tamen vel postea fit eidem revelatio de eventu futuri effectus qualiter sit immutandus : sicut Isaiae revelata fuit sanatio Ezechiae et Ionae liberatio Ninivitarum ». Hoc autem fecit Deus, ut ipse dicit per prophetam : propter Ezechiae orationem et Ninivitarum poenitentiam.

Unde saltem ex circumstantiis prophetia comminationis discernibilis est a prophetia praescientiae, et etiam a coniectura aut a divinatione (cf. infra l. II, sect. III, c. XII, de prophetiis messianicis ac de prophetiis ipsius Christi).

Art. IV.

De vi probativa prophetiae.

§ I. **Doctrina Ecclesiae.** — Iuxta Conc. Vatic. (Denz. 1790), ut supra dictum est, prophetiae sunt facta divina, « quae cum Dei infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinae revalationis signa sunt certissima et omnium intelligentiae accommodata ».

In hoc cap. Concilii non minus affirmatur vis probativa prophetiae, quam valor miraculi, quod « Dei omnipotentiam luculenter commonstrat ». Revera prophetia est quoddam miraculum ordinis intellectualis, quamvis distinguatur a miraculo stricte dicto, quod pertinet ad ordinem sensibilem.

Insuper declaratur, hanc vim probativam esse omnium intelligentiae accommodatam,. De facto, frequenter Apostoli praesertim S. Matthaeus, arguerunt ex prophetiis V. T., ostendendo vitam et mortem Christi praenuntiatas fuisse in V. T.

V. g. *Matth.*, I, 22 : « Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem : Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium ; et vocabunt eum Emmanuel ». — VIII, 17 : « Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem : Ipse infirmitates nostras accepit, et aegrotationes nostras portavit ». — XII, 18 : « Ut adimpleretur : Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus . . . Ponam spiritum meum super eum et iudicium gentibus nuntiabit . . . Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet ... Et in nomine eius Gentes sperabunt ». — XIII, 13 : « In parabolis loquor eis . . . et adimpletur in eis prophetia Isaiae dicentis : Auditu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis ». — XXI, 4 : « Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : Dicite filiae Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subiugalis ». — XXVI, 56 : « Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur Scripturae prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt ». Ioan., XV, 25 : « Ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est ; quia odio habuerunt me gratis ». — Matth., XXVII, 10 : « Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam prophetam dicentem : Et acceperunt triginta argenteos . . . et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus ». — Matth., XXVII, 35 : « Ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem ».

§ II. **Ratione demonstratur vis probativa prophetiae.**

Signum proprie divinum, quasi Dei sigillum proprium, certissime confirmat revelationem divinam propter quam fit. Atqui prophetia est signum proprie divinum prout a solo Deo procedere potest. Ergo prophetia, facta in confirmationem revelationis, hanc certissime confirmat.

Directe quidem prophetia luculenter commonstrat infinitam Dei

scientiam, quae sola ad futura contingentia se extendit ; sicut miraculum directe manifestat omnipotentiam divinam.

Indirecte autem prophetia adimpleta, sicut miraculum sensibile, manifestat originem divinam revelationis, in cuius confirmationem proponitur. Secus enim Deus esset testis falsitatis, apponendo sum sigillum ad confirmationem fictae revelationis ; v. g. : ex destructione Ierosolymae a Christo praedicta, Christi praedicatio et missio divinitus confirmatur.

Connexio autem inter prophetiam et revelationem confirmandam declaratur a propheta, vel explicite [1], vel implicite ; et frequenter haec connexio apparet ex natura rei praenuntiatae quando res ista intrinsece pertinet ad religionem revelatam, sicut dum praenuntiantur incarnatio Filii Dei, eius passio et resurrectio, missio Spiritus Sancti, admirabilis propagatio et indefectibilitas Ecclesiae.

Quandoque vero prophetia, sicut miraculum, est ad confirmationem sanctitatis alicuius servi Dei. Et illud praecise certissimum est, sed solum illud, ad quod probandum prophetia aut miraculum ordinatur.

§ III. **Solvuntur obiectiones.**

1a *obi.* : Prophetia nihil probat, si mali etiam possunt prophetizare. Atqui in Scripturis legimus Balaam (Num. XXII) et Caipham (Ioan., XI, 49) prophetasse, licet uterque malus esset. Item, apud Matth., VII. his, qui dixerant « Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus ? » respondetur : « nunquam novi vos » ; novit autem Dominus eos, qui sunt eius », ut dicitur II Tim., II. Ergo Prophetia non habet vim probativam.

Resp. : Mali nunquam possunt prophetizare aut miracula facere ad confirmationem suae malitiae aut falsae doctrinae, secus Deus esset testis falsitatis. Sed quandoque prophetizant ad commendationem nominis Christi quod invocant, aut ad testificationem sanctitatis alicuis servi Dei (II.a II.ae 178, 2). Aliquando enim donum prophetiae datur homini ad utilitatem Ecclesiae tantum, tunc potest existere sine caritate, quia in hoc casu non ordinatur ad hoc, quod effectus ipsius Prophetae coniungatur Deo, sed solum ad utilitatem aliorum (II.a II.ae 172, 4).

Generaliter tamen Deus utitur bonis, sicut daemon utitur malis. Imo « ad prophetiam requiritur maxima mentis elevatio ad spiritualium contemplationem ; quae quidem impeditur per vehementiam passionum, et per inordinatam occupationem rerum exteriorum » (ibid.).

2a *obi.* : Signum obscurum non est certissimum. Atqui prophetia, sicut fides, importat quamdam obscuritatem, ut ait S. Thomas, II.a II.ae 174, 2, ad 3. Ergo.

Resp. : *Prophetia importat quandam obscuritatem*, propter remotionem a veritate intelligibili in intellectu divino existente, etiam quia prophetae futura tam clare et distincte percepire non solent ac praesentia ; imo quandoque in prophetia aliquod factum proximum proponitur ut figura alterius futuri remoti, v. g. destructio Ierosolymae ut figura finis mundi, nec clare distinguitur semper quid pertinet ad figuram, quid ad realitatem. Denique priores prophetiae sunt obscuriores, quia Deus paulatim

[1] V. g. *Matth.*, XII, 39 : « Generatio mala et adultera signum quaerit ; et signum non dabitur ei, nisi signum Ionae Prophetae. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae, tribus diebus et tribus noctibus ».

solum revelavit mysterium messianicum (II.a II.ae 174, 6) : insuper alius fons obscuritatis oritur ex lingua qua usi sunt prophetae, et ex circumstantiis in quibus scripserunt, quia haec nobis imperfecte nota sunt.

Attamen prophetia remanet certissimum signum revelationis, prout annuntiat futurum contingens complexum, cum suis circumstantiis ; a fortiori si praedicit miraculum futurum, a sola libertate divina dependens, ut prophetiae messianicae, quae annuntiant miracula vitae Messiae, item prophetiae Christi de eius resurrectione, aut de propagatione et indefectibilitate Ecclesiae. — Praeterea fortius argumentum conficitur ex omnibus prophetiis simul sumptis sicut ad agnoscendam similitudinem inter hominem et eius effigiem, melium est considerare totam effigiem, quam solum pauca lineamenta, vel sicut ad habendum plenum sensum alicuius libri, oportet omnes eius partes perlegere et meditari.

Sic terminatur examen valoris motivorum credibilitatis, religioni extrinsecorum. Notandum est quod, etsi miraculum et prophetia sint quid extrinsecum religioni revelatae, ad modum signi concomitantis et confirmantis, attamen multae prophetiae pertinent intrinsece ad religionem christianam, prout annuntiant ipsum Christum, eius incarnationem, passionem, resurrectionem, indefectibilitatem Ecclesiae. Item quaedam miracula ut Christi resurrectio, ascensio, intrinsece ad religionem pertinent, et non solum extrinsece ut sanatio caeci nati.

Sic melius apparet harmonia omnium credibilitatis motivorum, sive sint nobis interna (mirabilis satisfactio omnium aspirationum cordis humani, sive nobis externa et religioni intrinseca (mirabilis vita Christi et Ecclesiae), vel religioni extrinseca (miracula et prophetiae). Maiora sunt quae simul sunt, ut Christi resurrectio, mysterium fidei, miraculum, adimpletio prophetiarum et pignus gloriae futurae [1].

Nunc autem, in libro II, agendum est de existentia divinae Revelationis, prout constat ex Christi testimonio, historice confirmato diversis credibilitatis motivis.

[1] Cfr. supra, caput XVIII, de subordinatione motivorum credibilitatis et de unitate Apologeticae.

LIBER SECUNDUS

De existentia revelationis

INTRODUCTIO

CAPUT I.

DE METHODO AC DIVISIONE HUIUSCE PARTIS APOLOGETICAE.

ART. UNICUS

§ I. **Duae methodi propositae : progressiva et regressiva.**

Inter hodiernas religiones, scil. Christianismum, Islamismum, Buddhismum, maxime eminet, ut omnes fatentur, Christianismus. Unde, si quaedan revelatio sit, in ipso prius quaerenda est. — Sed Christianismus tria veluti stadia historice complectitur : religionem primaevam, religionem mosaicam, et religionem christianam proprie dictam. Unde ad agnoscendam divinam originem Christianismi, uti possumus duplici methodo, vel *progressiva* vel *regressiva*, incipiendo nempe vel a consideratione religionis primaevae, vel e contra ab examine Christianismi, ut nunc proponitur ab Ecclesia catholica.

A. Usque ad XIX saeculum, plerique auctores utebantur *methodo progressiva*, probando successive et separatim originem divinam 1° religionis primaevae, 2 religionis mosaicae, miraculis Moysis et prophetarum confirmatae, 3° denique religionis Christi et Ecclesiae catholicae.

Ita etiam recenter procedit Ottiger. — Sed iuxta hanc methodum tractatus in immensum crescit, vel innumerae difficultates, ab adversariis propositae contra V. Testamentum, insufficienter solvuntur. Melius hae quaestiones criticae a commentatoribus S. Scripturae examinantur.

B. Unde saeculo XIX multi apologetae, non immerito, *methodo regressiva* utuntur: incipiunt ab examine religionis Christi, quia nobis magis nota est; itaque testimonia primitiva et *documenta Veteris Testamenti illustrantur lumine Novi Testamenti*, per adimpletionem prophetiarum.

Sed hi recentiores inter se dividuntur:

a) Plures, ut Brugère, intendunt probare originem divinam religionis Christi independenter a consideratione vitae Ecclesiae catholicae ut nunc est; unde prius instituunt *demonstrationem christianam* de divinitate Christianismi, et postea *demonstrationem catholicam* de legatione divina Ecclesiae Romanae.

b) Alii autem, ut P. Lacordaire[1], Card. Dechamps[2], recentius Didiot[3], *prius considerant ipsam Ecclesiam vivam* et in eius notis inveniunt, ut dicit Conc. Vatic. « Magnum et perpetuum motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile. Quo fit, ut ipsa veluti *signum levatum in nationes* (Is. XI, 12) et ad se invitet, qui nondum crediderunt et filios suos certiores faciat, firmissimo niti fundamento fidem, quam profitentur» (Denz., 1794). Postea hi apologetae ex testimonio Ecclesiae firmiori luce illustrant omnes reliquas partes historicas Apologeticae, scil. circa Iesu Christi vitam, doctrinam, miracula et circa messianicas prophetias. Denique accipiunt a testimonio Christi principalem probationem originis divinae religionis mosaicae et religionis primaevae. Haec est proprie *methodus regressiva*, quae vocari potest analytica et ascendens, quia incipit a facto complexo vitae Ecclesiae, et ascendit ad principia huiusce vitae; dum e contra opposita methodus est synthetica et descendens.

§ II. De Valore methodi regressivae.

Haec methodus *A.* quoad plura convenit, *B.* dummodo non exclusive proponatur.

A. **Quoad plura convenit.** — 1° *Facilior est* prout a *notioribus nunc existentibus procedit.* Itaque magis movet animas ad fidem, et maxime utilis est in praedicatione apologetica, ut patet in Conferentiis P. Lacordaire.

2° *Brevior* est et quodammodo *firmior*, prout solutio quaestionum historicarum et criticarum de originibus Christianismi valde corroboratur per traditionem Ecclesiae[4].

[1] P. Lacordaire O. P., *Conférences*, t. I, p. 201 et seqq., edit. in 8°.

[2] Card. Dechamps, *La démonstration de la foi ou Entretiens sur la demonstration catholique de la révélation chrétienne.* Œuvres complètes, t. I).

[3] Didiot, *Logique surnaturelle objective*, n. 317.

[4] Cf. P. Gardeil, O. P., *La Réforme de la théologie catholique (Idée d'une métode régressive)*, *Revue Thomiste*, Mars 1903, p. 18: «La lumière fournie par le document isolé de la Tradition n'est rien moins qu'adéquate pour éclairer tout ce qui se remuait de pensées dans la conscience des origines chrétiennes. Que de choses ont influencé le dévoloppement postérieur, qui n'ont jamais été enregistrées? et parmi ces dernières, combien nous sont parvenues dans un état qui les rende acceptable pour l'historien critique? . . . La documentation historique et critique peut bien nous donner des essais de croquis, des hypothèses sur la manière dont les choses ont pu se passer, du *vrai documentaire*; elle est impuissante à ressusciter le *réel total* . . . Elle peut dire: ce qui est dans le document, existe; ce qui n'y est pas — peut être vrai — mais n'existe pas pour moi . . . La question critique demeurant alors à l'état de problème, l'acquis traditionnel a droit à garder ses positions: *Melior est conditio possidentis* ».

3° Hic modus procedendi quodammodo *conformis est methodo generali theologiae fundamentalis*, etiam quoad eius partem apologeticam, quae, ut supra dictum est[1], procedit *sub directione fidei* et doctrinae Ecclesiae.

4° *Corrigit immoderatam distinctionem inter demonstrationem christianam et demonstrationem catholicam.* Haec enim distinctio est ad hominem contra protestantes: sed per se loquendo demonstratio christiana non potest esse perfecta, quin arguat ex mirabili vita religionis christianae, quae nihil aliud est quam vita ipsius Ecclesiae catholicae suis notis manifestata. Perfectio enim Christianismi non debet manifestari, ut faciunt protestantes, indipendenter a perfectione verae Ecclesiae Christi. Et plures apologetae catholici praedictam distinctionem exaggerantes, fere exclusive consideraverunt, in demonstratione christiana, motiva credibilitatis religioni extrinseca (miracula et prophetias); proinde protestantes praesertim liberales dixerunt: haec Apologetica catholica est nimis extrinseca, peccat per « extrinsecismum ». Sic nimis per accidens procedentes, hi apologetae, dum volunt quibusdam exigentiis protestantium melius satisfacere, aliis eorumdem desideriis minus respondent.

5° *Conformis est insuper Concilio Vaticano*, prout Concilium tractando *de Revelatione* et *de Fide* ait in textu iam citato: « Ut autem officio veram fidem amplectendi in eaque constanter perseverandi satisfacere possemus, Deus per Filium suum unigenitum Ecclesiam instituit, suaeque institutionis manifestis *notis* instruxit, ut ea tanquam custos et magistra verbi revelati ab omnibus posset agnosci. Ad solam enim catholicam Ecclesiam ea pertinent omnia, quae ad evidentem fidei christianae credibilitatem tam multa et mira divinitus sunt disposita. Quin etiam Ecclesia, per se ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem, et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem, invictamque stabilitatem magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile ».

Postea Concilium, sess. IV, instituit aliam Constitutionem dogmaticam: *de Ecclesia Christi*, in qua agit de constitutione intima Ecclesiae ac de primatu Romani Pontificis. — Unde secundum ordinem Conc. Vaticani, melius videtur conficere unam demonstrationem christiano-catholicam, in qua tota Apologetica absolvitur. Postea remanet tractus proprie theologicus de constitutione intima Ecclesiae, in quo arguendum est ex fide, et non solum ex ratione sub directione fidei ut in Apologetica.

6° Denique *non novus* sed *traditionalis* est hic modus procedendi in Apologetica, cum distinctio inter demonstationem christianam et

[1] Prolegomena, c. II, a. 1, § III; — a. II; — c. III.

demonstrationem catholicam apparuerit solum, post protestantismum. Antiqui apologetae semper indicarunt in defensione divinitatis Christianismi motivum credibilitatis ex vita Ecclesiae desumptum [1].

B. **Non exclusive proponenda est haec methodus regressiva.** — 1° *Nam Conc. Vatic. affirmat valorem miraculorum et prophetiarum Moysis et Christi, antequam de notis Ecclesiae loquatur*; nec dicit mirabilem vitam Ecclesiae esse principale credibilitatis motivum [2]. — Insuper Bautain debuit subscribere huic propositioni: *Probatio ex miraculis Iesu Christi* desumpta, sensibilis et percellens pro testibus ocularibus, *vim suam et fulgorem nequaquam amisit* quoad generationes subsequentes. Invenimus hanc probationem omni cum certitudine in authenticitate Novi Testamenti, in traditione orali et scripta omnium Christianorum ». Denz., 1624.

2° Leo XIII in Encycl. « Providentissimus » n. 19, ostendit auctoritatem *integram* S. Scripturae non validissime cognosci absque vivo magistero Ecclesiae ; quae « per se ipsa ... : magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis » (Con. Vatic.). Sed addit : Quoniam vero divinum et infallibile magisterium Ecclesiae, in auctoriate etiam sacrae Scripturae consistit, huius propterea *fides saltem humana asserenda in primis vindicandaque est* » Unde prius arguendum est apologetice *ex auctoritate historica Evangeliorum.*

3° *Denique magis naturale est exponere historicum testimonium Christi* de sua divina legatione, de mysteriis credendis, de praeceptis servandis, de institutione Ecclesiae, *antequam considerentur motiva credibilitatis,* quae hoc testimonium confirmant, et speciatim Ecclesiae vita, cum suis notis. Confirmatio enim convenienter proponitur pos testimonium confirmandum.

§ III. **Unio utriusque methodi.** — Melius videtur unire regressivam methodum cum progressiva, sicut unitur in pluribus scientiis methodus analytica seu ascendes cum synthetica seu descendente ; ita in cognitione vulgari simul proceditur, ex factis experientiae et ex principiis ab omnibus notis, ad ea quae sunt difficilius cognoscibilia. — Unde *prius exponendum est historice testimonium Christi* de sua divina missione, quod notius est quam testimonium Moysis et prophetarum, et fundamentalius ac vividius quam Conciliorum declarationes, — postea *tradenda sunt motiva credibititatis nobis notiora,* scil. ea quae permanent in mirabili vita et doctrina Ecclesiae, *sic disponitur homo nondum credens ad considerationem praeteritorum miraculorum et prophetiarum.*

Propterea haec secunda pars Apologeticae sic recte dividitur:
Introductio, *de Auctoritate historica Evangeliorum.*
1ª sectio : *Testimonium Christi* de sua divina legatione, de credendis mysteriis et praeceptis, de institutione Ecclesiae.

[1] P. DE GROOT, O. P. *de Ecclesia,* q. 1, a. IV citat de hac re S. Irenaeum (*Adversus Haereses*), Originem (*Contra Celsum,* Praef. n. 3), S. Augustinum (*De utilitate credendi*), S. Thomam (*C. Gentes,* l. I, c. 6, l. IV, c. 35), Savonarola (*Triumphus Crucis*), et inter modernos, Lacordaire et Dechamps.

[2] Cf. VACANT, *Etudes sur le Conc. Vat.,* t. II, p. 161 . . . (L' Apologétique et le Conc. du Vat.).

2ª sectio :
- A. Confirmatur testimonium Christi motivis nobis internis, *ex mirabili expletione aspirationum humanarum.*
- B. confirmatur testimonium Christi *sublimitate eius doctrinae, ac mirabili vita Ecclesiae.*

3ª sectio : confirmatur testimonium Christi *miraculis ac prophetiis eius,* necnon *prophetiis V. Testamenti.*

4ª sectio :
- A. comparatur Christianismus *cum religione mosaica,* cuius divina origo defenditur.
- B. comparatur verus Christianismus *cum aliis religionibus.*

Conclusio : *de necessitate amplectendi religionem catholicam.*

CAPUT II.

DE AUCTORITATE HISTORICA QUATUOR EVANGELIORUM.

ART. 1.

STATUS QUAESTIONIS.

Fontes in quibus continentur existentia, vita atque doctrina Christi nec non plura ad tempora Christi et auroram Christianismi pertinentia, sunt ethnici, iudaici et christiani [1]. Ultimi sunt principales, qua propter de prioribus nonnisi pauca et quidem cum limitatione ad dua priora saecula.

Testimonia Ethnica :

Ista testimonia pauciora sunt. Immerito autem adversarii ex silentio relativo horum fontium contra historicam Christi existentiam obiciunt. Palestina enim pro arcta relatione a Romanis et Graecis nimis remota fuit : nec etiam apud Romanos historia completa provinciae Syriae existebat. Insuper vita, dicta et facta Christi a mente pagana valde aliena fuerunt, dum pro Romanis Christus nonnisi unus ex multis tamquam concitatoribus condemnatis fuit ; denique Iudaei, cum quibus ab initio Christiani saepius confundebantur, apud illos, parvae tantum attentionis digni erant.

Tacente primo saeculo, in saeculo secundo Plinius secundus minor (circa a. 112) imperatorem Traianum interrogat, quomodo contra Christianos in sua provincia agendum esset.

« Adfirmabant autem (Christiani) hanc fuisse summam vel culpae suae vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent ». (*Epist.* X, 96).

Tacitus ante a. 117 scripsit de Nerone rumore indicato tamquam auctore incendii urbis Romae.

[1] Cf. L. DE GRANDMAISON S. J., *Jésus Christ*, I, Paris 1931, p. 6 ss. : G. RICIOTTI, *Vita di Gesù Christo*, Milano 1941, p. 101 ss.

« Abolendo rumori Nero subdidit reos et quaesitissimis poenis affecit, quod per flagitia invisos vulgus Chrestianos (alii : Christianos) appellabat. Auctor nominis eius, Christus, Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat ; repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursum erumpebat, non modo per Iudaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primum correpti, qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens haud proinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies ; in usum nocturni luminis urerentur . . . Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat, habitu aurigae permixtus plebi vel curriculo insistens. Unde quamquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur tanquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur ». (*Annales* XV, 44).

Suetonius circa a. 120 eandem persecutionem ac Tacitus referens ait :

« . . . Affecti suppliciis Christiani, genus hominum superstitionis novae et maleficae ». (*Nero*, 16).

Alio loco dicit :

« Iudaeos impulsore Chresto [1], assidue tumultuantes (Claudius) Roma expulit ». (*Claudius*, 25).

Eusebius (*Hist. eccl.*, IV, 9) epistolam Hadriani ad Municium Fundanum, proconsolem Asiae refert, in qua imperator circa a. 125 de modo procedendi in iudicio contra Christianos regulas statuit. Item Christus et Christiani fortuito nominantur in quadam epistola eiusdem imperatoris circa a. 133 ad consolem Servianum. (Flavius Vopiscus, *Quaedrigae tyrannorum*, 8 in *Script. Hist. Aug.*).

Plura sarcastica a quodam Semita hellenisante circa Christum et Christianos prolata sunt, praesertim in *Peregrino* 11 ; 13, circa a. 170, ubi primus legislator Christianorum sophista et magus dicitur, crucifixus in Palestina. *Epistula Mara bara Sarapion*, Syri ad filium Serapion (ed. Cureton, London 1855) memorat « Regem sapientem » Iudaeorum, qui propter eius occisionem distructione capitalis, morte, exilio atque dispersione puniti sunt, dum Ille per leges quas condidit, vivit. Ignoratur autem, cuiusnam religionis fuerit auctor epistulae, quo ex fonte talem notitiam hauserit, atque quo tempore praecise post. a. 70 et ante ultima decennia saeculi II scripserit.

Testimonia Iudaica :

Flavius Iosephus, historicus Iudaicus, versus a. 94 *Antiq. Iud.* palam fecit, in quibus habetur famosum testimonium de Christo.

« Eo etiam tempore fuit Iesus, vir sapiens, si tamen virum eum appellare fas est. Fuit enim mirabilium operum effector, magister hominum qui verum cum volup-

[1] « Chrestus » sine serio dubio hic pro Christo stat ; eodem modo et Christiani secundum Tertullianum (*Apol.*, 3) a paganis Chrestiani vocantur, sicut a Tacito in textu citato fuisse videtur. Tumultus secundum Suetonium exortus esse videtur ex controversiis inter Iudaeos et Christianos praecipue e Iudaismo conversos de qualitate Christi, quem auctor erronee eo tempore Romae vixisse putat.

tate accipiunt; multosque Iudaeos, multos item gentiles ad se pellexit. Hic erat Christus. Quem cum Pilatus ab hominum nostrorum primis delatum, crucis supplicio addixisset, eum tamen amare non desierunt qui primum amaverant. Apparuit enim eis tertio die redivivus, divinis vatibus et haec et mille alia de eo miranda effatis. Atque ab eo denominata Christianorum natio durat usque ad hunc diem. (*Antiq.* XVIII, 3, 3).

Disputatur autem de authenticitate « testimoni Flaviani », et genuinitatis aut interpolationis defensores tum inter catholicos tum inter acatholicos aeque inveniuntur[1].

Scripta Talmudica:

E collectionibus et additionibus « *Traditionum* » (Mishna et commentarium eius) exortum est *Talmud*, post traditionem securam oralem demum saeculo V et VII scriptis fixum. Multa in ipso contenta ad tempora Christi redeunt, et ad ipsum quae pertinent, postea in *Toledoth Jeschu* separatim collecta sunt. Quae cum contradictoria, calumniosa, phantastica, sarcastica sint, ita ut a Iudaeis ipsis probis et eruditis spernantur, valorem historicum non praebent, sed saltem Christi existentiam historicam ostendunt[2].

Testimonia Christiana:

Praeter canonem librorum sacrorum Novi Testamenti iam a saeculo II multa relate ad Christum scripta sunt: Quaedam in forma analoga Novi Testamenti ut Evangelia, Acta, Litterae, Apocalypses ex devotione aut tendentia pluries haeretica exorta, quae *apocrypha* nuncupantur. Alia in forma documenti ecclesiastici ut constitutiones, Canones, Didascalia, quae *pseudo-epigrapha* vocantur. Demum plura sic appellata « Dicta Christi »; quae inveniuntur apud Patres vel in condicibus particularibus Novi Testamenti: *agrapha*, vel in papiris: *Logia*, quae in generali a libris canonicis, apocryphis etc. dependent. Cum autem communiter aut valore historico pro Christi vita destituta sint, aut de eorum indipendentia a libris Novi Testamenti vel a traditione a qua scripta Novi Testamenti exorta sunt, saltem dubitari possit, unum alterumvé speciale effatum probabilis valoris vix ut argumentum separatum pro historia Christi adhiberi potest.

Principales fontes, ex quibus cognoscuntur doctrina et historia Christi, sunt libri Novi testamenti, inter quos praecipui sunt quatuor Evangelia. Et ad existentiam revelationis christianae probandam, sufficit Evangeliorum historicam auctoritatem vindicare. Insuper adversarii non amplius negant hodie historicitatem principalium S. Pauli Epistolarum: I ad Thess., ad Galat., Corinth. Rom., Pilipp.; et plures

[1] Cf. G. Ricciotti, *Flavio Giuseppe*, tradotto e commentato, Vol. I, App. II « testimonium Flavianum », pp. 173-185. Sicut sententiam interpolationis ita et sententiam genuitatis tamquam possibilem auctor admittit; immo hanc magis probabilem indicat. De authenticitate passuum de Ioanne Baptista eiusque morte (*Antiq.*, XVIII, 5, 2) atque de Iacobo, « fratre Iesu qui dicitur Christus », dubium serium non existit.

[2] « Probants contre l' hypothèse extravagante d' un *mythe du Christ* (caron ne hait pas, on ne défigure pas, on ne poursuit pas de parti pris un être légendaire), et par ailleurs indispensables à l' intelligence du message de Iésus, les autres documents d'origine juive n'ont aucun droit à figurer parmi les sources de sa vie ». L. De Grandmaison, *op. cit.*, p. 8.

inter rationalistas. ut Harnack et Jülicher, agnoscunt has epistolas scriptas fuisse ab anno 49-59 vel 53-64.

Quoad Evangelia, hic non quaerimus an sint libri a Deo inspirati, an in authenticum sacrorum librorum canonem recepti fuerint, an veram doctrinam contineant; sed an sint libri historice veridici, quoad exteriora facta in illis narrata. — Ad hoc autem determinandum, sciendum est: 1º *an sint genuini* seu authentici, id est scripti ab iis auctoribus quibus tribuuntur; 2º *an sint integri*, scil. non adulterati a posterioribus; 3º *an sint historice veridici* quoad narrationem factorum, scil. an evangelistae nec decepti nec deceptores fuerint.

Nolumus longe hanc quaestionem tractare, quia melius exponitur a commentatoribus Sacrae Scripturae, in Introductione speciali Novi Testamenti[1] Recolligenda sunt solum principalia argumenta.

§ I. **Methodus.** — Genuinitas, integritas et historicitas alicuius libri probari potest, vel argumentis extrinsecis, id est, testimoniis scriptorum eiusdem aut posterioris temporis, vel argumentis intrinsecis, scil, ex ipso libro desumptis, ex modo scribendi aut ex rebus narratis.

a) *Argumenta extrinseca* certitudinem historicam praebere possunt de authenticitate alicuius libri, dummodo constet, testes citatos fuisse idoneos,et eorum testimonium adulteratum non esse.

b) *Argumenta intrinseca* manifestant quandoque talem auctorem non potuisse talem librum scribere v, g. quia hic modus scribendi pertinet ad posteriorem aetatem. Sed notae internae non sufficiunt ad determinandum positive auctorem et exactum tempus compositionis alicuius libri, non praebent generaliter nisi probabilitatem, ideoque sunt solum confirmationes probationum externarum.

c) *Frequenter rationalistae exaggerant valorem methodi internae et externam despiciunt.* In applicatione autem methodi internae, saepe praeiudicia et passiones influunt; praesertim ad determinandum obiectum essentiale alicuius libri. V. g. iuxta Harnack, essentia Christianismi est conceptio Dei ut Patris omnium hominum; iuxta Loisy, essentia Evangelii est praedicatio de regno Dei caelesti una cum fine mundi iamiam adventuro. Postea arbitrio explicatur, ex hac idea generali praeconcepta, compositio Evangeliorum; ita Loisy excludit a primitivo Evangelio quae dicuntur in Evangeliis synopticis et in Ev. sec. Ioannem de institutione Ecclesiae, quia, iuxta ipsum, Cristus annuntiabat proximum finem mundi, et non intendebat Ecclesiam instituere. Insuper methodo interna non satis cognoscitur « mentalitas » auctoris, ad determinandum quid pertinet aut non ad integritatem libri. Unde non mirum est quod hypercritici, qui quasi exclusive hac methodo utuntur, ad contradictorias conclusiones perveniant; saepius assumunt ut certum quod est solum leviter probabile; imo volunt pervenire ad cognitionem maxime scientificam per viam quae ducit solum ad pro-

[1] Cf. M. Lepin, *Dictionnaire Apologetique*, art. *Evangiles*, t. I, c. 1598-1750. — Cornely, *Introd. spec. in l. N. T.* — A. Durand, S. J., *Dict. Apol.*, art. *Critique biblique*, t. I, c. 761-819. — M. Jacquier, *Histoire des livres du N. T.*, 1905. — Inter protestantes, F. Godet, *Introd. au N. Testament*, t. II, 1904. — H. Höpfl — B. Gut, Introd. spec. in N. T. Romae, 1938.

babilitatem. In hoc modo procedendi, *hypercriticismus* apparet ut *defectus criticae*: extrema sese tangunt.

Leo XIII, in Encycl. *Providentissimus*, ait; « Sacrae Scripturae magistros atque theologos... doctiores esse oportet atque exercitatiores in vera artis criticae disciplina: perperam enim et cum religionis damno inductum est artificium, nomine honestatum *criticae sublimioris*, quo *ex solis internis*, uti loquuntur, rationibus cuiuspiam libri origo, integritas, auctoritas diiudicata emergant. Contra perspicuum est, in quaestionibus rei historicae, cuiusmodi origo et conservatio librorum, historiae testimonia valere prae ceteris eaque esse quam studiosissime et conquirenda et excutienda: illas vero rationes internas plerumque non esse tanti, ut in causam, nisi ad quandam confirmationem, possint vocari... Illud ipsum quod extollunt genus criticae sublimioris, eo demum recidet, ut suum quisque studium praeiudicatamque opinionem interpretando sectentur » Denz. 1946. Cf. etiam Pium X, Encycl. « Pascendi », de exegesi modernistarum. Denz. 2076, 2086, 2100 [1].

§ II. **Sententiae adversariorum**.

Rationalistae et protestantes liberales plerumque, ex philosophicis et subiectivis praeiudiciis, historica facta aestimant. A priori tenent, supernaturale non esse aut cognosci non posse, proinde facta supernaturalia in Evangeliis narrata non posse esse vera. Sed, iuxta eos, omnia facta sunt explicanda secundum leges naturales et progressum naturalem conscientiae humanae. Hoc rationalismi biblici principium confutavimus supra in examine rationalismi philosophici.

Post exclusionem cuiuslibet elementi supernaturalis, ad determinandum veritatem, quae in Evangelio continetur, adversarii recurrunt fere exclusive ad methodum internam secundum placita subiectivismi.

Sic variis systematibus historicitatem Evangeliorum enervare conati sunt [2]:

a) Theoria fraudis, quam suscitavit *H. S. Reimarus* (1694-1768): Christus fuit mere homo, concitator politicus, qui populum iudaicum a iugo Romanorum liberare voluit. Seditione ad irritum redacta et mortuo Christo ut rebelle, discipuli nativam eius intentionem mutaverunt et Cristum ut instauratorem spiritualem proposuerunt, qui sua morte totam humanitatem liberavit. Quapropter

[1] « Modernistae passim non dubitant asserere... Pentateuchum praesertim ac prima tria Evangelia, ex brevi quadam primigenia narratione, crevisse gradatim accessionibus... Nimirum... admittenda est *vitalis evolutio* librorum sacrorum, nata ex evolutione fidei eidemque respondens. — Addunt vero, huius evolutionis vestigia adeo esse manifesta, ut illius fere historia describi possit. Qui immo et reapse describunt tam non dubitanter, ut suis ipsis oculis vidisse crederes scriptores singulos, qui singulis aetatibus ad libros sacros amplificandos admorint manum... Diceres profecto eos narrationum aut sermonum quosdam quasi typos praestituisse sibi, unde certissime indicent quid suo, quid alieno stet loco ».

[2] Cf. P. M. I. Lagrange O. P., *Lè sens du Christianismé d'après l'exégèse allemande*, Paris, 1918; L. de Grandmaison S. I., *Jésus Christ*, II, Le problème de Jésus, pp. 130-218, Paris, 1931; F. Braum O. P., *Où en est le problème de Jésus?*, Paris, 1932; G. Ricciotti *Vita di Gesù Cristo*, §§ 194-224: Le interpretazioni razionaliste della vita di Gesù, Milano-Roma, 1942.

facta historica secundum novum systema praeconceptum adulteraverunt, plura falsa ut resurrectionem Christi inveniendo, alia vera omittendo, quam historiam adulteratam evangelistae scriptis fixerunt.

b) Naturalismus: Hypothesi fraudis communiter reiecta, quia effectus Christianismi tali fraude enormi explicare nequit, sequitur naturalismus, quem propugnavit *H. E. G. Paulus* (1761-1851) sub nomine « *rationalismi* »: omnia supernaturalia, quae capacitatem rationis excedunt, eliminantur explicatione tendentiae naturalis in homine, qua facta historica, praesertim extraordinaria, et viri egregii traditione exaggerantur atque legendis transformantur, maxime apud Orientales. Ipse H. E. G. Paulus igitur ut nucleum historicum facta naturalia in Evangeliis admittit, sed omnia supernaturalia ut miracula Christi tendentia legendaria in Evangeliis explicat. Sic v. g. Iesus non multiplicat panes, sed paucos quos habebat, distribuit et suo exemplo alios ad idem faciendum incitavit; ambulatio Christi non super mare sed potius ad mare fuit; mortui secundum Evangelia resuscitati lethargico sommo tantum sopiti fuerunt etc.

b) Mythismus propugnatus est a D. *F. Strauss* (1808-1874), qui diridens naturalem explicationem a Paulus propositam, probare intendit evangelicae narrationes miraculorum, impletionis prophetiarum et exspectationis messicanae etc. esse mythos (personificationes ideae religiosae sub forma historica redactae vel alicuius personae historicae coniunctae), paulatim per 150 circiter annos post Christi mortem efformatos. Hae narrationes sub ementitis Apostolorum nominibus scriptae fuissent, ut magis venerarentur. Ad Christum historicum pertinerent pauca data particularia in Evangeliis relata; cetera ad Christum idealem, imaginatione Christianismi primitivi efformatum, reducuntur.

Mythismus sub hac forma, sicut praecedentia systemata, hodie communiter a rationalistis rejicitur.

d) Evolutionismus scholae Tubingensis, cuius auctor fuit F. Ch. Baur (1792-1860), secundum principia philosophiae hegelianae proposuit systema tendentiarum: Baur quasi a priori putavit, Christianismum esse necessario synthesim duarum tendentiarum contrariarum, secundum legem hegelianam: thesis et antithesis in synthesi altiori conciliantur. Signum primitivae contradictionis inveniretur in Petri et Pauli discussione relata in Ep. ad Galat., II, 14. Licet haec discussio esset de re mere disciplinari, Baur concludit doctrinam Pauli, qui universalem Chistianismum praedicabat, omnino oppositam fuisse doctrinae Petri, quae solum propagationem et reformationem Iudaismi intendebat. Proinde prius scriptum est Evangelium secundum Matteum, nam Petrinismo favet (thesis), deinde Evangelium secundum Lucam in quo apparet tendentia Paulinismi (antithesis): denique Evangelium secundum Marcum et secundum Ioannem, quae sunt tentamina conciliationis seu altioris synthesis. Ut inveniatur tempus necessarium ad praedictam evolutionem (et haec est unica ratio), scripta Novi Testamenti tempore posteriori ponuntur, et quae tali evolutioni non concordant, ut non authentica reiiciuntur. Sic Evangelium secundum Matthaeum non ante a. 130; Evangelium secundum Lucam

non ante a. 150 ; Evangelium secundum Marcum et Actus Apostolorum, quae quemdam spiritum neutralem et conciliativum prae se ferunt, adhuc posteriori aetate redacta sunt ; denique Evangelium secundum Ioannem a. 170 circiter compositum est, dum ex Epistolis paulinis ad Gal., ad Rom., et I, II ad Cor. tantum ut authenticae admittuntur. Ad hanc scholam Tubingensem partinent Ed. Zeller, Alb. Schwegler, I. Köstlin etc.

B. Bauer (1809-1882) adhuc radicalior historicitatem omnium librorum N. T. atque postremo Christi existentiam historicam negavit.

e) Scola liberalis conciliationem inter sententiam traditionalem et radicalismum temptavit. Sic Th. Zahn, B. Weiss magis ad primam tendunt ; D. Schenkel, W. Beyschlag, K. H. Weizsäcker, Th. Keim, J. Wellhausen magis ad secundum accedunt, dum H. J. Holtzmann (1910) totam scholam repraesentat, cuius conclusiones A. von Harnack (1851-1930) iteravit.

Valore historico IV Evangelii denegato, inter synoptica Evangelium secundum Marcum ut primum ponitur, (ut Bauer iam inauguraverat), scriptum ante a. 70, dum quidam existentiam cuiusdam Proto-Marci supponunt. Evangelium secundum Matthaeum et Lucam quantum ad communia ab illo dependent ; quantum ad sermones Domini, qui in Marco non inveniuntur sic dicta *Logia* ut fontes existunt, secundum von Harnack, ab Apostolo Matthaeo versus a. 50 composita. Synoptici valore historico pollent, exceptis primis capitibus Evangelii Matthaei et Lucae de infantia Christi et narrationibus de miraculis, quia miracula aut sunt facta naturalia exaggerata, aut sermones vel facta psychologica sensibiliter repraesentata, aut imaginata ad impletionem prophetiarum V. T., sub influxu spirituali Christi, aut res nobis inexplicabiles. Secundum scholam liberalem Christus, qui fuit mere homo, praedicavit novam doctrinam moralem, aedificatam super ideam Dei-Patris in coelo et charitatem fraternam ; regnum Dei annuntiatum non fuit nisi pure spirituale internum ; Christus fuit Filius Dei in sensu pure morali sicut alii homines, sed Paternitatem Dei prius et melius quam ceteri intellexit. Messianitas eius a quibusdam negatur, ab aliis admittitur, qui tamen de eius qualitate non concordant.

Huic Scholae in Gallia annumerantur A. Reville, E. Reus, A. Sabatier etc. E. Renan (1823-1892) seipsum huius Scholae advesarium declarat ; quantum ad personam Christi eiusque miracula autem ad easdem quasi conclusiones pertingit. Juxa Harnack, *Ev. Marci* scriptum est an. 65-70 a Petri discipulo ; *Ev. Lucae* an. 78-83, immo forsan 60-70 et est genuinum : *Ev. sec. Matth.* an. 70-75 ab auctore ignoto ; Ev. Joannis an. 80-110, a quodam presbytero Ioanne.

f) Messianismus eschatologicus, quem propugnavit J. Weiss (1892, 1900), A. Schweitzer (1906, 1913), A. Loisy (1900, 1607) : Christus idearum apocalypticarum de Messia sui temporis particeps, Regnum Dei proxime venturum annuntiavit, quod Deus gloriosus post destructionem fulmineam mali principatus in terra constitueret, regnum iustitiae et felicitatis sub dominio divino. Ideoque doctrina

Christi moralis « ad interim » tantum fuit. Praedictione eius a contemporaneis reiecta, Christus sibi persuasit, mortem suam adventum Regni eccelerare posse, atque ea mediante se intrare in gloriam messianicam, et inde se tanquam Messiam reversurum esse in nubibus coeli ad iudicandos bonos et malos et ad inaugurandum inter probos Regnum aeternum (J. Weiss). Secundum Schweitzer idea eschatologica non solum doctrinam Christi, sed totam eius vitam invadit. Initio *secretum* suae Messianitatis (M. Wrede) abscondit, praedicans in parabolis, quia secundum communem exspectationem Messias in sua praeparatione ignotus atque abiectus esse deberet ; in fine autem ante sanhedrin palam se Messiam declaravit, eaque de causa mortem subiit ad salutem redimendorum. Haec doctrina summatim ab A. Loisy et modernistis acceptata fuit.

Quarto Evangelio omnis valor historicus denegatur ; omnia in synopticis cum idea eschatologica discordantia, ut institutio societatis Ecclesiae pro generationibus futuris reiiciuntur tanquam inventa a Christianis primitivis et falso Christo historico attributa.

Haec Schola eschatologica, un patet, in discernendis elementis historicis Evangeliorum modo valde arbitrario procedit, et insuper est contra traditionem rabinicam secundum quam, tempus messianicum exspectatum non est Regnum aeternum felicitatis in fine huius mundi, sed tempus historicum satis diurnum ante saeculum futurum, adhuc pertinens ad hunc mundum. Attamen haec shola tam arbitraria apud adversarios hodiernos adhuc praedominat [1].

g) Methodus historiae comparativae religionum : Libri Novi Testamenti sunt documenta traditionis primitivae, quae tamen non tantum influxum V. T. subiit (ut iam docuit D. F. Strauss) sed insuper religionum orientalium anteriorum et contemporanearum, praesertim hellenisticarum et cultus mystici. Influxum, *Buddhismi* propugnant R. Seydel (1882 seq.), A. Edmunds (1902 seq.), G. A. van den Bergh van Eysinga (1901). Alii alium influxum admittunt. Sic F. Cumont (1896, 1900) *Mitracismum* invocat ; R. Reitsenstein, *Ermetismum* (1904) et *hellenisticas religiones mysticas* (1910) ; W. Brandt (1889 seq.), *Mandeismum* ; W. Bousset (1907), *Gnosticismum*. Tali modo etiam explicatur doctrina S. Pauli de Spiritu, de Gratia, de Sacramentis, in speciali de Baptismate et Eucharistia. Etiam A. Loisy (1919), magnum influxum hellenisticis religionibus mistericis in Christianismum S. Pauli admittit.

Existentia historica Christi iam antea negata et reducta ad mythum quemdam solarem (Ch. F. Dupuis, 1742-1809) vel astralem (C.

[1] R. Eisler (1929 seq.) doctrinam ab H. S. Reimarus propositam renovans, *Messianismum politicum* propugnavit, secundum quem Christus ut caput seditiosorum primus resistentiam passivam tantum contra dominationem romanam, in fine autem vi armorum voluit. Sectatoribus eius profligatis, ipse in montem Oliveti refugit et postea captus ut seditiosus morte punitus est. Etiam quidam socialistae Christum prototypum rebellem tenent, ut talem a potestate publica morte afflictum. Religio ab eo fundata fuit proletaria sub specie quadam communismi (K. Kautsky 1908). Secundum alios autem Christus neque socialista neque seditiosus fuit, sed quaedam germina in doctrina sua ad evolutionem communismi duxerunt.

F. Volney, 1757-1820), nunc interum reducitur ad *mythum Iesu* (Iosue), continuo in antiquo populo Israel conservatum (I. M. Robertson, 1900, 1902, 1910): ad cultum mysticum alicuius *Iesu* praechristiani in et extra populum iudaicum existentem, e quo propagatio rapida religionis christianae explicetur (W. B. Smith, 1906, 1911); ad mythum numinis babylonici *Gilgamesch* (P. Jensen, 1906, 1910) ad diversos simul (M. Drews 1909, 1928) ad ideam generalem paulatim evolutam «*entis divini*», quod habet realitatem tantum in mente credentium (P. L. Couchoud, 1924).

Haec Schola nostris diebus multis fautoribus gaudet.[1] Levissime ex opinione praeiudicata dependentiae substantialis Evangeliorum et totius N. T. ab aliis religionibus discernit, ubi quaedam similitudo invenitur. Similitudines autem, quae adsunt, facile explicantur ex ideis communibus omnibus hominibus, fundatis in unitate naturae humanae, ex facto naturali, quod ideae et themata eadem iisdem verbis exprimuntur, ex analogia status rerum, inconcusse remanente differentia substantiali inter Christianismum et alias religiones. Immo nonnunquam hi adversarii Christianismum anteriorem dependere faciunt a religione posteriori, ut in casu Mandeismi nunc luculenter conceditur. Documenta antiquissima Buddhismi in forma nobis accessibili etiam Christianismo posteriora sunt, ita ut influxus Christianismi in eis possibilis est, dum contrarium probari nequit[2].

h) Schola morphologica seu historiae formarum (Formgeschichtliche Schule): Evangelia Christum eiusque vitam non immediate attingunt, sed sunt scripta a quodam redactore, qui quadam ratione et ordine artificioso traditionem oralem ab auctore collectivo, scil. a Christianismo primitivo exortas, magis vel minus perfecte collegit. Haec katachesis ecclesiastica communitatis christianae e vita immanenti atque ex exigentiis illae communitatis propriis creata et evoluta est. Sic v. g. narrationes de baptismae Christi ad iustificationem ritus baptismalis Christianorum inventae sunt; iudicium discipulorum circa Legem Veterem ad Christianorum modum vivendi in relatione ad synagogam inculcandum; narratio vocationis Apostolorum ad auctoritatem apostolicam attestandam. Fautores igitur huius

[1] Nuperrime A. Rosenberg (1930 seq.) propugnator religionis nationalis stirpicae Vetus Testamentum tamquam opus mere iudaicum (Judenbibel) reiiciens, Novum Testamentum a permultis falsis elementis Palestinae, Asiae Minoris, Syriae, Africae emendandum esse putat, quae elementa impediunt, ne magna Christi persona recognoscatur. Magna Christi figura, qui typus stirpis nordicae et aricae praesumitur, tamen neque Filius Dei, neque Salvator fuit, statim post eius mortem legendis christianis narrationibus superstitiosis, mysteriis sensualibus involuta est, ut sunt nativitas virginalis, resurrectio Christi corporalis, descensus ad inferos, ascensio in coelum, obsessiones daemonum, miracula, Chresto-mythus (legenda quaedam Asiae Minoris de aliquo Chresto, servorum liberatore, quae in Palestina cum idea messianica se coniunxit), quibus Romae elementa perversa etrusca coaluerunt. Alii eiusdem propensionis Christum ut Iudaeum plane reiecerunt, ut Mathilda Ludendorff (1933), quae ei affectus ignaviae, odii, ulcisendi cupiditatis ceterumque obiicit. Cf. *Ambtsblatt des Eishöflichen Ordinariats Berlin*, Amtliche Beilage: Studien zum Mythus des XX Jarhhunderts 1935 [illegible] Epiloge 1935.

[2] Cf. M. Ribaud, *Le Bouddhisme et l' Evangile*, in *Rev. Apol.*, XLII, 1936, pp. 68-87, pp. 150-157.

methodi ut K. L. Smidt (1919, 1923), M. Dibelius (1919, 1926, 1933, 1935), R. Bultmann (1921, 1925, 1926, 1930), M. Albertz (1921), G. Bertram (1922, 1928) de hac « paleonthologia evangelica » inquirere intendunt ad determinandas leges secundum quas communiter, in traditione orali, variae *formae* litteraturae popularis procedunt, quibus formis« infra-litterariis » deinde partes Evangeliorum comparantur, cum quibus etiam characterem et valorem commune possidere aestimantur. Sic pervenitur ad classificationem in apophthegmata, paradigmata, novellas, paraeneses, narrationes miraculosas, legendas, sententias, parabolas etc. Denique relationes harum multiformium partium Evangeliorum cum vita primitiva Ecclesiae, ut praedicatione, cultu apologetica certerisque, quae traditionem evangelicam inspiraverint, ostendantur.

Existentia Christi historica communiter a praedictis fautoribus admittitur; quae tamen sint elementa pauca vere historica in narrationibus evangelicis secundum istos in praxi vix discerni possunt. Sectatores huius methodi hodie tum in Schola eschatologica, tum historico-comparativa plures inveniuntur.

Hae sunt principales scholae rationalistarum modernorum qui de Evangeliis tractaverunt. Modo valde arbitrario omnes procedunt, ut patet, proinde perpetuo variantur. Concordant solum in principio generali, supra confutato, a quo dependet tota eorum critica et exegesis, scil. a negatione ordinis supernaturalis et interventionis miraculosae Dei in mundum.

Supposita autem confutatione hujusce falsi principii, agendum et de genuinitate et integritate Evangeliorum, recolligendo principales conclusiones criticorum catholicorum[1].

§ III. **Declarationes Ecclesiae.** — *S. Officium*, in decret. « Lamentabili » 3 Iulii 1907, damnavit plures modernistarum propositiones circa hanc quaestionem, cf. Denz. 2012- 2018: « Evangelia usque ad definitum constitutumque canonem continuis additionibus et correctionibus aucta fuerunt; in ipsis proinde doctrinae Christi non remansit nisi tenue et incertum vestigium ». — « Narrationes Ioannis non sunt proprie historica, sed mystica Evangelii contemplatio ... ». — « Quartum Evangelium miracula exaggeravit ... ». — « Ionnes sibi vindicat quidem rationem testis de Christo; re tamem vera non est nisi eximius testis vitae christianae seu vitae Christi in Ecclesia, exeunte primo saeculo » Denz. 2018.

Commissio Pontificia de re biblica, 19 Iunii 1911 et 26 Iunii 1912, declaravit genuinitatem, tempus compositionis[2] et *historicitatem Evan-*

[1] Cf. P. Battifol, *Orpheus et l'Evangile*, 1910 expositio et critica plurium harum, theoriarum, cf. cap. Les Evangiles. L'authenticité des Discours de Jésus. P. M. I. Lagrange O. P., *Le Sens du Christianisme d'apres l'exegese allemande*. 1918. In hoc libro examinantur hae diversae theoriae recentiorum rationalistarum et comparantur cum principiis exegeticae catholicae.

[2] *Commissio biblica*, 26 Jun. 1912 respondit *negative* ad utramque questionem subsequentem; « Utrum quoad *ordinem chronologicum* Evangeliorum, ab ea sententia recedere fas sit, quae, antiquissimo aeque ac constanti traditionis testimonio roborata, post *Matthaeum*, qui omnium primus Evangelium suum *patrio sermone* conscripsit, *Marcum* ordine secundum et *Lucam* tertium scripsisse testatur; aut huic sententiae

geliorum synopticorum, id est Ev. sec. Matthaeum, sec. Marcum et sec. Lucam. — *Quoad quaestionem synopticam* seu de mutuis relationibus inter tria priora Evangelia, Commissio ibidem affirmat: licet exegetis libere disputare et ad hypotheses traditionis sive scriptae sive oralis vel etiam dependentiae unius Evangelii a praecedenti seu a praecedentibus appellare. Sed negative respondet ad hanc quaestionem : « Utrum ea quae superius statuta sunt, ii servare censeri debeant qui, nullo fulti traditionis testimonio nec historico argumento, facile amplectuntur hypothesim vulgo *duorum fontium* nuncupatam, quae compositionem Evangelii graeci Matthaei et Evangelii Lucae ex eorum potissimum dependentia ab Evangelio Marci et a collectione sic dicta « sermonum Domini » contendit explicare ; ac proinde eam libere pro pugnare valeant ? ».

Antea, 29 maii 1907, eadem Commissio declaravit cum approbatione S. Pontificis *genuinitatem et historicitatem quarti Evangelii* historico argumento traditionis solide probari et argumentis intrinsecis confirmari non obstante differentia huiusce Evangelii ab Evangeliis synopticis. (Denz. 2110).

Art. 2.

De Genuinitate ac Integritate Evangeliorum.

Argumentis sive extrinsecis sive intrinsecis probatur quatuor Evangelia scripta fuisse ab his auctoribus quorum nomina prae se ferunt, scil. a duobus apostolis, Matthaeo et Ioanne, et a duobus apostolorum discipulis, Marco, S. Petri discipulo, et Luca, S. Pauli socio.

§ I. **Argumenta extrinseca**. — Adversarii concedunt, iam a saeculo tertio, consensum de genuinitate Evangeliorum esse unanimem ; colligenda sunt igitur testimonia historica primi et secundi saeculi. Remanent testimonia Patrum apostolicorum, aliorumque ecclesiasticorum auctorum imo haereticorum et paganorum [1].

Testimonia priorum Patrum sunt pauciora : sunt enim documenta specialia occasione data, quae raro ad citationes Evangeliorum ansam praebuerunt. Neque tales relationes ad Evangelium scriptum valde desiderabantur primo tempore, quo adhuc ipsi vivebant, qui Apostolos eorumque discipulos cognoverant, et traditio oralis adhuc plene vigebat. Specialiter ad Evangelium breve S. Marci quod attinet, in prioribus testimoniis difficilius discernitur, cum allusiones ipsi cum

adversari vicissim censenda sit eorum opinio quae asserit Evangelium secundum et tertium ante graecam primi Evangelii versionem esse compositum ? ».

Pariter respondit *negative*, ad utramque partem quaestionis sequentis : « Utrum tempus compositionis Evangeliorum *Marci* et *Lucae* usque ad urbem Ierusalem eversam differre liceat ; vel, eo quod apud Lucam prophetia Domini circa huius urbis eversionem magis determinata videatur, ipsius saltem Evangelium obsdione iam inchoata fuisse conscriptum, sustineri possit ! » cf. *Acta Apost. Sed.*, 1912, p. 464. Denz. 2159 ss.

[1] Quoad haec omnia cf. Funk, *Patres Apostolici*, 1901, t. I, p. 640-651, et Lepin, *Dict. Apol. Evangiles canoniques*, col. 1605. — H. Hopfl-B. Gut, *Introd. spec. in N. T.* Romae 1938.

Matthaeo aut Luca sint communes, et allusiones ad ei propria vix appareant, qua propter in prioribus testimoniis a nobis non allegatur,

Doctrina duodecim Apostolorum (*Didache*), circa a. 80-100 probabiliter in Syria scripta, saepe magis vel minus diserte ad Matthaeum et probabiliter etiam ad Lucam alludit.

Ia Epistola S. Clementis Papae ad Corinthios (circa a. 95) satis clare Matthaeum citat, et quaedam valde similia S. Lucae habet.

Epistola Pseudo-Barnabae, circa a. 100 probabiliter Alexandriae scripta, certe S. Matthaeum citat ; plura (ideae et verba) forsitan cognitionem S. Ioannis supponunt.

Inter Asiaticos *S. Ignatius Martyr* († 107) in suis epistolis pariter sententias mutuatur a S. Matthaeo et S. Ioanne ; probabiliter etiam S. Luca novit, et Christianos, forsitan difficultatem moventes circa quasdam doctrinas, expresse ad Evangelium scriptum remittit in *Epist. ad Philad.*, VIII, 2.

Epistola S. Polycarpi ad Philippenses (paulo post a. 107), qui adhuc puer vidit et audivit S. Ioannem Apostolum, a quo Smyrnensium episcopus est constitutus (Eus. Hist. eccl. 5, 24) plura mutuatur a S.S. Matthaeo et Luca. Ex usu epistolarum S. Ioannis suadetur etiam cognitio eiusdem Evangelii eodem tempore scripti.

Pastor Hermae (circa a. 150), ex variis allusionibus, cum quatuor Evangeliis familiaris videtur [1].

Epistola II ad Corinthios circa a. 150 scripta et olim falso S. Clementi Romano attributa, vestigia SS. Matthaei et Lucae exhibet.

Martyrium S. Polycarpi, circa a. 156 compositum a Marcione quodam in Ecclesia Smyrnensi, ad S.S. Matthaeum et Ioannem alludit.

Epistola Ecclesiae Lugdunensis et Viennensis a. 177 ad Ecclesias Asiae Phrygiaeque missa, arguit Evangelium sec. Lucam et Ioannem in Ecclesia gallica notum esse.

Epistola S. Polycratis, episc. Ephesi, circa a. 190 ad papam Victorem missa, cognitionem Evangelii S. Ioannis indicat.

Praedicta testimonia allusiones ad Evangelia eorumque citationes exibent, sed ipsa Evangelia non nominantur. Sequentia autem Evangelia eorumque auctores commemorant.

Papias, episc. Ecclesiae Hierapolitanae in phrygia (Eus. Hist. eccl. 3, 36), Ioannis, auditor, Polycarpi autem contubernalis, vetus vetus homo (S. Irenaeus, Adv. haer. 5, 33) circa a. 120 *De explanatione sermonum Domini* libros 5 scripsit. Testimonium eius praesertim maximi momenti est, quia ad traditionem apostolicam provocat, quam asserit se habere aut immediate a presbyteris (secundum plures : ipsis Apostolis et discipulis Christi) aut mediantibus eorumdem discipulis. In fragmentis eius operis superstitibus explicite testimonium pro S. Matthaeo et S. Marco exibet, non quasi demonstrando eos esse auctores, de quo non videbatur controversia, sed potius de eorum modo scribendi referens, et S. Marcum defendens, si quaedam in eius Evangelio quoad ordinem et integritatem desiderentur. De S. Marco dicit :

[1] Apud ipsum citantur subsequentes textus : *Matth.*, X, 39 ; XIII, 38 ; XVI, 27 ; XIX, 17 ; XXI, 22 ; XXVIII, 18 ; *Marc.*, IX, 47 ; X, 11, 23, 24 ; *Luc.* VI, 9 ; IX, 24 ; XVII, 33 ; *Ioann.*, III, 5 ; X, 13 ; XII, 25, etc.

« Et hic presbyter (scil. Ioannes, secundum plures ipse Apostolus) dicebat : Marcus, Petri interpres, quaecumque memoria mandaverat, diligenter conscripsit, non tamen ordine, quae a Christo aut dicta aut gesta fuerant ; neque enim audiverat Dominum neque eum sectatus fuerat, sed, ut dixi, postea Petrum, qui pro audientium utilitate evangelium praedicabat, non autem velut sermonum domini historiam contexens, ita ut Marcus nihil peccaret, nonnulla ita scribens, prout memoria repetebat ; id quippe unum studebat, ut ne quid eorum, quae audierat, praetermitteret neve quid falsi iis adfingeret ».

De Matthaeo vero haec dicta sunt :

« Matthaeus quidem hebraico sermone divina scripsit oracula (scil. Evangelium) ; interpretatus est autem ea unusquisque, prout potuit ».

S. Iustinus, testis Orientis et Occidentis, in *Apologia*, I, 66 seq. (circa a. 155) testatur, in christianis conventibus diebus dominicis legi scripta Prophetarum et commentaria Apostolorum, quae *Evangelia* vocantur. In *Dialogo cum Tryphone* n. 103 affirmat, haec Evangelia scripta fuisse ab Apostolis et discipulis. Illa Evangelia eadam esse ac quatuor canonica, manifeste patet ex innumeris allusionibus et citationibus, ut sunt plusquam viginti versus recitati ex sermone montaneo ; vaticinia messianica allegata ut in primo Evangelio inveniuntur ; Annuntiationem et plura de Christi nativitate refert, quae apud solum Lucam inveniuntur ; nonnulla ex solo Marco sumpta videntur, ut impositio cognominis « Boanerges » filiis Zebedaei ; Christologia et plures formulae Evangelium sccundum Ioannem supponunt. Unde plures rationalistae fatentur, eum tria synoptica coram oculis habuisse.

Tatianus, Syrus, S. Iustini discipulus, postea haereticus, in lingua syriaca circa a. 170 harmoniam quatuor Evangeliorum contexuit, cui nomen *Diatessaron*.

S. Theophilus, episc. Antiochenus, in l. *ad Autolycum* circa a. 180, praeter citationem Matthaei et allusionem ad Lucam, primus Ioannem quarti Evangelii auctorem nominat :

« Haec nos docent Scripturae Sanctae et quotquot Spiritu Sancto afflati fuere, inter quos Ioannes dicit : In principio erat Verbum etc » [1].

S. Irenaeus in libro *Adversus haereses*, scripto ultimis decenniis saec. II, praeclarum affert testimonium de quatuor Evangeliis, quorum auctores nominat, et compositionis tempus assignat :

« *Matthaeus* in Hebraeis ipsorum lingua scriptum edidit Evangelium, cum Petrus et Paulus Romae evangelizarent et fundarent Ecclesiam. Post vero horum excessum *Marcus*, discipulus et interpres Petri, et ipse quae a Petro annuntiata erant, per scripta nobis tradidit. Et *Lucas*, sectator Pauli, quod ab illo praedicabatur Evangelium, in libro condidit. Postea et *Ioannes*, discipulus Domini, qui et supra pectus eius recumbebat, et ipse edidit Evangelium, Ephesi Asiae commorans » [2].

[1] *Ad Aut.* 2, 22. M. J. Rouët de Journel S. I., *Enchiridion Patristicum*, Friburgi (Br.), 1937 11, n. 182.
[2] *Adv. Haeres.*, l. III, c. 1, n. 1. *Migne*, P. G. VII, 844.

Insignis autem testis est S. Iraeneus propter eius eruditionem ac intimas relationes cum Polycarpo aliisque immediatis Apostolorum discipulis. Natus in Asia, commoravit Romae, et fuit episcopus lugdunensis, unde tamquam praeclarus testis totius Ecclesiae habetur.

Fragmentum a *Muratori* inventum et anno circiter 200 redactum, inter libros inspiratos ab Ecclesia Romana sec. II agnitos, recenset :

« Tertio (tertium) Evangelii librum secundo (secundum) *Lucam*. Lucas, iste medicus, post ascensum Christi, cum eum Paulus quasi ut iuris studiosum secum assumpsisset, nomine suo ex opinione (ordine) conscripsit ... *Quarti* Evangeliorum *Ioannes* ex decipolis (discipulis) » [1].

Nemo autem dubitat in omissis lineis huiusce mutilati fragmenti, quaestionem esse de Matthaeo et Marco.

Denique initio tertii saeculi, *Tertullianus*, Africanus, *Adv. Marcionem*, l. IV, c. 2 et 5 (scriptum circa a. 208), tenet extra controversiam esse, quatuor Evangelia ab Ecclesia iam a tempore Apostolorum fuisse habita, et auctores eorum nominat.

Clemens Alexandrinus, *Stromata*, l. III, 13 ; l. I, 21 (circa a. 210) citat nomina quatuor Evangelistarum et eorum libros ab apocryphis evangeliis distinguit.

Origenes, in *Luc. hom.* I, loquitur sicut Irenaeus, et affirmat haec quatuor tantum Evangelia esse ab Ecclesia approbata, eorumque auctores nominat. In hoc autem apparet, quidquid dicant rationalistae, sensus criticus Ecclesiae, quae omnia evangelia apocrypha reiecit. Iamvero ab hoc tempore consensus de genuinitate quatuor Evangeliorum est unanimis, ut universarii fatentur.

Inter haereticos, praesertim *Gnosticos*, plures admittebant genuinitatem quarti Evangelii, ex quo *Aeonum* doctrinam eruere volebant : ita *Basilides*, *Valentinus*. *Marcion* etiam elegit S. Lucae Evangelium tanquam expressionem pristinae doctrinae a Paulo recte expositae.

Denique inter paganos, ut refert Origenes [2], *Celsus* dicit se multos haereticos novisse, qui ad defensionem suorum errorum, Evangelia mutaverant.

Diversa *evangelia apocrypha*, saec. II orta, indirecte demonstrant existentiam Evangeliorum, quorum enim narrationes imitantur, atque quorum desiderata ex pietate vel intentione haeretica explent.

Genuinitas Evangeliorum etiam ab *historia textus* confirmatur. *Papyri* quidam Evangelia exhibentes, usque ad saec. II et III ascendunt ; ex 1500 codicibus *Synaiticus* et *Valicanus B* ad saec. VI ; *Alexandrinus A* et *Ephraem C* ad saec. V ; e versionibus *Veteres Latinae* ad secundam partem saec. II ; *Syriace* scil. *Diatessaron* et *Evangeliorum separatorum* ad finem saec. II et III resp. ; *coptica* ad finem saec. II ; *Gothica* ad medium saec. IV ; *Vulgata* ad finem saec. IV ascendunt. Istae versiones, quae iam tempus sat longum requirunt, fundatur in codicibus apographis, quorum transcriptio iterum aliquod

[1] Apud *Migne*, P. L. III, 173.
[2] Origenes, *Contra Celsum*, II, 13-16, V. 52.

tempus exegit. Immo maiorem partem lectionum variantium iam saec. II exstitisse, studium familiarum textuum ostendit. Ex quo patet, textum iam longiorem historiam habuisse, ita ut quantum ad ipsa autographa necessario ad saec. I perducamur[1].

Conclusio. — Ex his omnibus documentis certum est, *quatuor Evangelia nostra in usu fuisse circa finem secundi saeculi apud ecclesias valde diversas, et eorum genuinitatem sine dubio agnitam fuisse.* Si autem haec quatuor Evangelia non essent ab Apostolis eorumve discipulis, sequerentur *plura moraliter impossibilia.* 1° Quomodo *Patres, Episcopi, fideles* potuissent tam leviter acceptare tamquam fidei regulam libros apocryphos ? — 2° Cur *haeretici* et *pagani* eorum genuinitatem non negassent ? — 3° Quomodo *diversis ecclesiis* suaderi potuisset, ea quatuor Evangelia, eaque sola, esse apostolica ? Moraliter impossibile est fideles per orbem dispersos in hanc inauditam fraudem conspirasse, et contra eam non reclamasse. — 4° Praeterea instant critici catholici : si Evangelia genuina non sunt. quidam fuerunt *eorum auctores*, quo tempore et loco ? quomodo nomen horum auctorum potuit remanere ignotum ?

§ II. **Argumenta intrinseca**. — Haec genuinitas criteriis internis confirmatur.

A. *Quoad Evangelia synoptica*, examen enim eorum denotat auctores, *iudaeos indoctos*, illiteratos, qui linguam graecam classicam ignorant, sed multis hebraismis utuntur. Insuper hi auctores ad *saeculum I* pertinent, nam in descriptione locorum, morum, rerum, personarum minutissimas circumstantias sine errore referunt, quod fuisset impossibile pro auctoribus modicae culturae intellectualis, qui saeculo II scripsissent post devastationem Ierusalem et destructionem templi[2]. Denique in Synopticis prophetia de excidio Ierosolymae annuntiat hunc eventum simul cum ultimo fine mundi, omissa fere utriusque distinctione ; ex hoc apparet hanc prophetiam scriptam fuisse ante eventum.

Iuxta catholicos criticos, et hoc conceditur tanquam probabile a rationalista Harnack, tria priora Evangelia scripta sunt inter ann. 50-70, probabilius an. 60 aut paulo antea ; et quartum Evangelium ab ann. 80-100[3].

[1] IV Evangelii maxime impugnata genuinitas diserte ostenditur papyro Rylands, nuperrime detecto, qui accurate secundum nostrum textu criticum IOAN. XVIII, 31 b-33a, 37b-38 continet. A paleographis famosissimis documentum primis decenniis saec. II adscribitur, atque factum quod istud provenit ex Egypto, Evangelium S. Ioannis iam aliquod tempus prius scriptum fuisse ostendit. Cf. F. FLORIT, *Parlano anche i papiri*, Roma 1943.

[2] Cf. MEIGNAN, *Les Evangiles et la Critique au XIXe s.*, lect. IX-XIII.

[3] Cf. M. LEPIN, *Jesus Messie et Fils de Dieu*, 3e édition. Introd. — et *Dict. Apol.* art. *Evangiles canoniques*, col. 1611 : « De l'aveu de tous les critiques, le troisième Evangile est du même auteur que le livre des Actes et est antérieur à cet écrit. Or le livre des Actes se termine brisquement sur le récit de l'arrivée de S. Paul à Rome en 62, avec la simple mentiom que la captivité de l'apôtre dura deux ans, sans qu' un mot soit dit de sa seconde captivité ni de sa mort. La meilleure explication de ce fait semble bien être que le livre des Actes a été écrit peu aprés les derniers épisodes racontés, c'est-á-dire vers 62-64. Le troisième Evangile, étant encore plus ancien, aurait donc été écrit ver l'an 60, et les Evangiles de St. Matthieu et de St. Marc auraient paru vers la même époque, peut être quelques années plus tôt. M. HARNACK lui même déclarait recemment que la critique devait être disposée à regarder une telle hypothèse comme plausible. *Die Apostelgeschichte*, 1908, p. 221 ». Cf. P. BATIFFOL, *Orpheus et l'Evangile*, 1910, p. 132.

Rationalistae et protestantes liberales sine difficultate agnoscunt, Ev. sec. Marcum scriptum fuisse circiter ann. 70, sed alia Evangelia in fine I saeculi[1].

B. *Quoad quartum Evangelium*[2], cuius genuinitas particulariter impugnatur, criteria interna confirmant eius actorem esse *iudaeum* (sunt enim multi hebraismi, et optime exponuntur iudaeorum consuetudines et messianicus conceptus), actorem esse *testem oculatum*[3] (propter vividam descriptionem characteris personarum, v. g. Ioannis Baptistae, Petri, Mariae Magdalenae, Marthae, Samaritanae, caeci nati, etc.), esse *apostolum* (cognoscit enim minutissimas circumstantias vitae Iesu, eius intimas cogitationes et orationes, secretum eius colloquium cum Nicodemo et muliere samaritana, etc., imo esse *Ioannem* (numquam enim Apostolus Ioannes nominatur in hoc quarto Evangelio, sed vocatur solum « discipulus quem diligebat Iesus ». Hoc autem silentium faciliter explicatur per modestiam Ioannis ; sed esset inintelligibile. si quartum Evangelium esset opus falsarii. Insuper in ultimo capite, cuius authenticitas non efficaciter improbatur, dicitur de « discipulo quem diligebat Iesus » : « Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his et scripsit haec... ».

Diversitas autem inter quartum Evangelium et Synoptica nihil probat contra eius genuinitatem. sed manifestat 1° Ioannem voluisse *supplere* ea quae in Synopticis deerant ; describit praesertim quae in Iudaea et non solum in Galilea occurrerunt, simulque divinitatem Christi magis explicite asserere intendit, ad hunc finem ordinate colligit miracula et verba Domini. Nec Synopticis contradicit, sed complementum affert. 2° Insuper diversitas *provenit ex differentiis individualibus scriptorum et ex varietate charismatum*, de qua loquitur S. Paulus I Cor., XIII 4 : « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus... Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae, alii autem sermo scientiae secundum eumdem Spiritum, alteri fides in eodem Spiritu... alii prophetia... alii interpretatio sermonum ». — Ioanni autem datur interpretatio sermonum Christi et *sermo sapientiae*, de qua loquitur S. Paulus I, Cor. II, 6-10. « Sapientiam autem loquimur inter perfec-

[1] Sic resumi possunt conclusiones principalium rationalistarum et protestantis Zahn quoad tempus compositionis evangeliorum.

	RENAN	H. HOLTZMANN	B. WEISS	HARNACK	ZAHN
Marc	76	68	69	65-70	64
Matth. . . .	84	67	70	70-75	aram. 62 graec 8[illegible]
Luc.	94	70-100	80	60-83	75
Ioann	125	100-133	95	80-110	80-90

[2] C. LEPIN, *L'origine du quatr. Evangile.*

[3] Cf. DENZ., 2018 damnationem oppositae modernistarum propositionis.

tos, sapientiam vero non huius saeculi ... sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram ... Sicut scriptum est : quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum. Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum : Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei » Hae sublimia scripsit Paulus, anno 53, iuxta Harnack, quare igitur discipulus, qui supra pectus Domini recubuit, non potuisset primo saeculo scribere quartum Evangelium? Spiritus ubi vult spirat ; et quomodo amantissimus discipuls Domini potuisset aliter de suo dilecto Magistro scribere? Alii autem evangelistae potius receperunt sermonem scientiae et fidei, « ea principaliter tradunt quae ad humanitatem Christi pertinent »[1]. 3° Imo *ipsae apparentes discordantiae*, quae inter Evangelia inveniuntur, quodammodo eorum *genuinitatem manifestant* ; nam ut aiebat Brugère ; « Si libri sub nomine Apostolorum vulgati scripti sunt ab auctoribus posterioribus, scripti sunt vel ingenue, et sine intentione fraudis, vel dolose et tali intentione. Porro si prius, quomodo tot et tam minutae *concordantiae?* Si posterius, quomodo tot et tam apparentes *discordantiae* ? ».

§ III. **De integritate Evangeliorum.** — Haec integritas seu non corruptio est genuinitas omnium partium. Et ad rite probandam divinam originem Christianismi sufficit defendere historice integritatem substantialem Evangeliorum, id est quoad doctrinam et praecipua facta. Hodie autem post diligens examen manuscriptorum, versionum, Patrum citationum, ipsi acatholici critici fere omnes admittunt nullam factam esse substantialem adulterationem in Evangeliorum textu a tempore ultimae redactionis, scil. pro Synopticis ab anno 70-90, et pro Ioanne ab anno 110-120. Sunt quidem multae variantes lectiones, sed pleraeque sunt solum verborum transpositiones, aut synonyma, aut orthographiae modificationes. — Decem circiter ad doctrinam pertinet, sed haec loca nihil essentiale continent quoad Christi praedicationem aut praecipua eius vitae facta ; nec his locis innituntur nostra apologetica argumenta[2].

Insuper ut constat ex historia[3], variantes ab haereticis introductae cito deprehensae sunt. Difficile erat, insciis episcopis et fidelibus, corrumpere Evangelia, quae maxima cum veneratione servabantur, et assidue legebantur. Vulgatissima erant Evangelia per totum orbem dispersa ; multa exemplaria in qualibet doecesi ; haec autem omnia corrumpere moraliter erat impossibile.

[1] S. THOMAS in *Ioann.*, c. III, lect. 1.

[2] Cf. LEPIN, *Dict. Apologétique. Evangiles Canoniques*, col. 1613 ... Principaux passages dont l'authenticité est discutée : Finale de Saint Marc., XVI, 9-20. — Episode de la sueur de sang, Luc., XXII, 43-44. — Episode de la femme adultère, Jean., VII, 53-VIII, 11. — La formule trinitaire du baptème, Matth. XXVIII, 19. — L'attribution du Magnificat à Marie, Luc., I, 46. — L'ange de la piscine probatique, Jean, V, 3-4. — Cf. Opus eiusdem auctoris *Jésus Messie et Fils de Dieu*, 3ª éd., p. 55-57, valeur historique des récites évangéliques de l' Enfance.

[3] Cf. WALLON, *De la Croyance due à l'Evangile*, 2ª éd. p. 45 ...

ART. II.

DE HISTORICITATE EVANGELIORUM[1].

Inter rationalistas Bruno Baur affirmare non erubuit, Evangelistas fuisse deceptores, Renan et alii eos fuisse hallucinatos[2]. Hodie evangelistarum *sinceritatem* plerique critici agoscunt[3]. Sed ad excludendum omne supernaturale, protestantes liberales et modernistae putant, Christi personam historicam trasfiguratam fuisse a fide discipulorum, quodam *idealisationis processu*. Ergo subducendum est ab ea quidquid ipsam evehit supra conditiones historicas. (Cf. Encycl. « Pascendi », Denz. 2076).

§ I. **Historicitas Synopticorum.** — Adversari hodierni, evidentia historica coacti, fatentur tria Synoptica scripta fuisse, non in fine II saeculi ut volebat Strauss, sed inter 60 et 90, ab auctoribus perfecte sinceris, qui documentis scriptis usi sunt, et quoad substantiam concordant. His autem positis processus idealisationis seu transfigurationis admitti nequit.

a) *Haec idealisatio est improbabilis*, Synoptici enim *historice* referunt, ut fatentur rationalistae, quae ad statum politicum, moralem et religiosum Iudaerum pertinent. Quomodo igitur minus accurate retulissent facta et dicta Christi quae *praesertim* et *fideliter* narrare intendebat ?[4]. Transformatio et deformatio historiae Christi apparet quidem in Evangeliis apocryphis, in quibus legitur Christum etiam infantem innumera prodigia stupenda patrasse ; sed nihil simile in simplici et gravi relatione Evangelistarum.

b) *Insuper moraliter impossibile* erat adulterare aut transformare

[1] Cf. LEPIN, *Dict. Apol.* Evangiles canoniques, col. 1684 ... 1702 ... P. BATIFFOL, *Orpheus et l'Evangile*, 1910. L' historicité du Récit Evangélique.

[2] Imo RENAN scripsit : « Ce n'est pas parce qu'il m'a été préalablement démontré que les évangélistae ne méritaient pas une créance absolue que je rejette les miracles qu'ils racontent ; c'est parce qu'ils racontent des miracles que je dis : les Evangiles sont des lègendes ; ils peuvent contenir de l' histoire, mais certainement tout n' y est pas historique ». *Vie de Jésus*, p. VI.

[3] Certo evangelistae non fuerunt *hallucinati*. Quomodo omnes circa eadem facta, per totam vitam, et eodem modo sine exceptione hallucinati fuissent ? Erant e contra « tardi ad credendum » ut dicit Christus, sine nimia credulitate. Et oporteret dicere, etiam infensissimos Christi hostes fuisse hallucinatos, hi enim non poterant eius miracula evidentissima negare. Haec denique hallucinatio esset quid magis extraordinarium quam omnia Evangelii miracula.

Nec evangelistae fuerunt *deceptores* ; eorum probitas et simplicitas ex eorum vita apparet ; nullam utilitatem temporalem aut aeternam e suo mendacio sperare poterant, sed e contra persecutiones ; viam sequuntur omnino contrariam ei quae ducit ad favorem ; imo proprio sanguine testimonium suum sigillaverunt, sine fanatismo inter tormenta mortui sunt cum magna humilitate et patientia. Quomodo denique haec fallacia fuisset, per novemdecim saecula, in omnibus bonis et sanctitate fecunda ?

[4] LUC., I, 1 : Quoniam quidem *multi conati sunt ordinare narrationem*, quae in nobis completae sunt, rerum : sicut *tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt*, et ministri fuerunt sermonis : visum est et mihi, assecuto omnia a principio diligenter, *ex ordine tibi scribere*, optime Theophile, *ut cognoscas eorum verborum* de quibus eruditus es, *veritatem* ».

inter 60 an. et 90 facta, quorum *testes multi supererant*, propterea Strauss dicebat : ad formationem mythorum necessario admittendum est, evangelicas narrationes scriptas fuisse in fine II saeculi, quod reiicitur hodie ab omnibus. — A fortiori, ut fatetur J. J. Rousseau[1] et postea J. Stuart Mill[2], *nunquam Galileae piscatores* aut primi scriptores christiani *potuissent cogitare vel perficere sermones Christi* aut fingere mirabilem eius vitam et mores quales in Synopticis exponuntur. Quomodo potuissent tantam altitudinem unire cum tanta simplicitate ? Ut apparet in apocryphis, trasformatio humana doctrinae et vitae Christi eius harmoniam, sublimitatem et simplicitatem destruit.

c) *Denique, haec idealisatio est factis contraria*, ut ostendit M. Lepin[3]. Etenim *Synoptici multo minus clare et expresse divinitatem Christi* ac vim satisfactoriam eius mortis *affirmant quam S. Paulus qui tamen iam ab anno 50 vel 53 scripserat*. Hi evangelistae narrant potius quae pertinent ad umanitatem Salvatoris, eius infirmitates, dolores, tristitias ; item frequenter notant imperfectiones et erronea praeiudicia Apostolorum. Hoc autem non fecissent, si voluissent transfigurare gesta et dicta Christi ad manifestationem eius divinitatis, quam aperte et distincte iam praedicaverat in suis Epistolis S. Paulus ab anno 50-53[4].

[1] *Emile*, III.

[2] *Three Essays on Religion*, 1884, p. 252 ...

[3] *Dict. Apol.* art. *Evangiles canoniques*, col. 1703 ...

[4] Cf. infra, capite sequenti, testimonium Christi, de sua divinitate, principales textus Epistolarum S. Pauli : *Rom.*, I, 3-4; VIII, 3, 32 ; IX, 5 ; *Galat.*, IV, 4-6 ; I *Cor.*, I, 24, 30 ; II *Cor.*, IV, 4 ; V, 19 ; *Coloss.*, I, 15 ; I, 19 ; II, 9 ; « *in ipso* (Iesu) *inhabitat, omnis plenitudo divinitatis corporaliter* » ; *Philipp.*, II, 5-7. « Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Iesu, qui *cum in forma Dei esset*, non rapinam arbitratus est esse *se aequalem Deo*, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens ».

Tempus autem compositionis Epistolarum S. Pauli sic assignatur a criticis catholicis Cornely et Jacquier, et a rationalistis Harnack et Julicher.

	Cornely	Jacquier	Harnack	Julicher
I Thess	53	50-52	48-49	53-54
II Thess . . .	53-54	50-53	id.	id.
Gal.	51-54	53-58	53	55-57
I Cor	58	55-58	53	56-57
II Cor. . . .	58	id.	id.	57-59
Rom	59	55-59	53-54	58-59
Eph	63	62-64	57-59	62-63
Col.	63	id.	id.	id.
Phile	63	id.	id.	id.
Philip. . . .	63	id.	id.	62-64
I Tim. . . .	65	63-67	90-110	110-125
Tit.	65	id.	id.	id.
II Tim . . .	66-67	66-67	id.	id.

Imo S. Paulus sic affirmando Christi divinitatem, non annuntiabat Ecclesiis quid novum et inauditum, sed loquebatur de dogmate iam recepto et credito a tota communitate christiana. Certum est insuper Apostolos iam a die Pentecostes docuisse Iesum esse vere Messiam[1] Filium Dei, Auctorem vitae[2].

Unde nulla fuit in Ecclesia primitiva, progressiva idealisatio factorum et dictorum Christi, sed agnita sinceritate Evangelistarum, necesse est historicitatem eorum narrationem admittere. Ut notavit Wallon, si critici tam difficiles se praeberent quoad documenta, v. g. quoad Commentaria Caesaris, quorum genuinitas paucis testimoniis probatur, ac quoad Evangelia, pauca sane essent facta quae historice demonstrari possent. Itaque nova confirmatio nostrae thesis habetur ex impossibilitate improbandi Synopticorum historicitatem post tantos criticae labores.

§ II. **Historicitas quarti Evangelii.**

Protestantes liberales et modernistae asserunt, ut habetur ex eorum propositionibus damnatis : « Narrationes Ioannis non sunt proprie historia, sed mystica Evangelii contemplatio ; sermones in eius Evangelio contenti sunt meditationes theologicae circa mysteria salutis historica veritate destitutae. — Quartum Evangelium miracula exaggeravit non tantum ut extraordinaria magis apparerent, sed etiam ut aptiora fierent ad significandum opus el gloriam Verbi incarnati. Ioannes sibi vindicat quidem rationem testis de Christo ; re tamen vera non est nisi eximius testis vitae christianae, seu vitae Christi in Ecclesia, exeunte primo saeculo ». Denz. 2016-2018.

His ultimis annis de re scripserunt contra modernistas critici catholici praesertim M. Lepin[3]. Nihil melius videtur quam resumere argumenta huiusce laudati auctoris.

Finis principalis quarti evangelii *est quidem dogmaticus*, scriptum est praesertim ad clarius manifestandum Iesum esse Dei Filium, ut habetur ex ultimis lineis, c. XX, 31 : « Haec autem scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Christus Filius Dei ; et ut credentes, vitam habeatis in nomine eius ». — Sed ex hoc non sequitur, facta et dicta Christi in hoc Evangelio narrata, non esse historica ; imo, ad rem tanti momenti probandam, auctor sincerus non debet afferre nisi facta et dicta certissima, etiam selecta quoad eorum veritatem et momentum. Ab hac autem regula non deficit auctor quarti Evangelii, quia nullibi dicit se allegorias vel parabolas proponere, sed e contra facta describit et sermones refert cum omnibus circumstantiis personarum, locorum, et temporis.

Tria autem Synoptica, ut supra dictum est, scripta sunt, iuxta catholicos criticos, ab anno 50-70. Probabilius ann. 60 aut paulo antea et hoc conceditur ut probabile, pro Ev. Lucae ab A. Harnack.

Imo rationalistae generaliter sine difficultate agnoscunt, evangelium S. Marci scriptum fuisse circa ann. 70.

[1] *Act.*, II, 36.

[2] *Act.*, III, 13-15.

[3] M. Lepin, *La valeur historique du quatrième Evangile*, 1909 ; et *Dict. Apol.*, I, col. 1694-1750, et M. J. Lagrange, O. P. *L'Evangile de S. Jean* 3ª ed. 1927, vide etiam 5ª ed.

Considerari potest separatim historicitas factorum et sermonum.

A. **Historicitas factorum.** — Nonnulli adversarii obiiciunt : pleraque facta in hoc Evangelio narrata non sunt in Synopticis, unde non videntur historica.

Ad hoc respondendum est : *a*) *nunquam haec facta proponuntur ab auctore tanquam allegoriae vel parabolae*, sed e contra tanquam reales eventus.

b) *Pauca facta, quae communia habet cum Synopticis*, auctor quarti Evangelii *refert fere eodem modo* ac S. Matthaeus, S. Marcus ef S. Lucas. Non magis apparet allegoria quoad hoc in quarto Evangelio quam in ceteris. Cf. Ioannis Baptistae testimonium (Ioann. I, 19-34 et Synopt.), eiectionem venditorum e templo (Ioann. II, 13-16) ; panum multiplicationem (Ioann. VI, 1-13), ambulationem super aquas (Ioann. VI, 16 ..,) Iesu in Bethania unctionem (Ioann. XII, 1-8 Christi triumphalem ingressum in Ierusalem (Ioann. XII, 12 ...), totamque passionis historiam (Ioann. XVIII ...).

c) *Nec mirum est quod narraverit multa facta a Synopticis omissa*, quia generaliter non rursus exposuit quae iam ab aliis evangelistis dicta, omnibus fidelibus innotuerat, sed *antecessorum suorum narrationem complevit*[1]. Etenim fere nihil scribit de ministerio Iesu in Galilea sed quae facta sunt in Iudaea commemorat. Nec iterum refert institutionem Eucharistiae, sed promissionem huiusce sacramenti post multiplicatione panum (c. VI). Nihil dicit de resurrectione filiae Iairi, filii viduae Naim, de confessione S. Petri Caesarea ; sed ille solus narrat miraculum Canae, Nicodemi accessum ad Iesum, mulieris Samaritanae conversionem, sanationem caeci nati et paralytici ad probaticam piscinam, Lazari resurrectionem. Haec autem facta minute describit quoad circumstantias loci, temporis, quoad Iudaeorum usus et traditiones, nec magis apparet allegoria quam in narratione factorum quae cum Synopticis habet communia. Cf. v. g. relationes conversionis mulieris Samaritanae, curationis caeci nati, et descriptionem proprobaticae piscinae.

B. **Historicitas sermonum.** — Obiiciunt rationalistae, maximam esse differentiam inter hos sermones quarti Evangelii et eos qui a Synopticis referuntur, tum quoad doctrinam tum quoad formam praedicationis : synoptici praecipue referunt moralia praecepta stylo simplici, Ioannes docet altissima dogmata Verbi incarnati sublimiori stylo ; Christus autem non potuit praedicare modis tam diversis in iisdem circumstantiis.

Respondent catholici critici : non exaggeranda est haec differentia, revera nihil probat contra historicitatem quarti Evangelii.

a) *Etenim in Synopticis saepe habemus tantum substantiam sermonum Christi* ut apparet v. g. apud Lucam ex relatione sermonis supra montem, quem S. Matthaeus multo fusius refert ; sunt quatuor beatitudines apud Lucam, octo apud Matthaeum. Unde non mirum

[1] Cf. CORNELY, *Introd. in Utr. Test. l. s.*, t. III, p. 252 ... — « Sicut synoptici praecipue exhibent ea, quae in Galilea acciderant, ita S. Ioannes unice fere ea, quae in Iudaea facta sunt.

est quod Ioannes verba Domini latius et abundantius referat, praesertim quoad altiora mysteria. Non enim dubitandum est, quin nonnulla a Synopticis omissa supplere voluerit. V. g. Ipse inducit Christum disputantem cum pharisaeis, dum in aliis Evangeliis Christus plerumque ad populum loquitur. Sic facile explicatur quare modus loquendi sit saepe valde diversus.

b) *Insuper considerandus est finis dogmaticus quarti Evangelii.* Ioannes proprie intendebat magis in lucem proferre Christi divinitatem quae hoc tempore a Cerintho gnostico et ab Ebionitis reiiciebatur. Proinde colligit speciatim omnia facta et dicta Salvatoris ex quibus eius gloria et divinitas manifestatur. In hoc autem non contradicit Synopticis, ipsi enim divinitatem Christi innuebant sed minus explicite. — Amplius, dum Synoptici quamdam catechesim simplicibus proponebant. Ioannes, ut S. Paulus, « sapientiam loquitur inter perfectos » et sublimia mysteria tradit potiusquam moralia praecepta, haec tamen non omittit, sed omnia fere reducit ad charitatem erga Deum et proximum.

c) *Denique modus scribendi Ioannis respondet sublimitati doctrinae*, saepe stylus eius est augustus, magnificus, vividior ; in hoc apparet eius indoles et vocatio specialis ; erat enim discipulus quem diligebat Iesus, qui in ultima coena supra pectus Domini recubuit, cui Iesus moriens matrem suam commendavit. Unde profundius intelligendo verba Christi, ea facilius in sua memoria servavit. Nec in sermonibus Christo assignatis suas ideas potiusquam Domini exposuit, nam ex pluribus locis constat Ioannem suas proprias commentationes ab ipsis Christi verbis distinguere v. g. c. c. II, 21 : » Ille autem dicebat de templo corporis sui » ; c. XII, 33 « Hoc autem dicebat qua morte esset moriturus » cf. VII, 39.

Ex his omnibus abunde explicatur diversitas quarti Evangelii a synopticis quin eius historicitas minuatur.

d) *Quoad apparentes contradictiones* inter quartum Evangelium et tria priora cf. Cornely[1]. Ex omnium consensu sunt *omnino accidentalis*, nec ipsam substantiam historiae Christi vel eius doctrinae attingunt, sed versantur circa chronologiam, numerum vel ordinem miraculorum. In hoc novum signum sinceritatis evangelistarum habetur, nam si dolose sub ementito nomine Apostolorum scripsissent, has apparentes discordantias non reliquissent. Insuper, ut ostendunt commentatores catholici, saepe profunda exhibetur scientia ubi apparebat contradictio : v. g. Synoptici loquuntur de Phariseis et Sadducaeis ubi Ioannes commemorat Pontifices et Pharisaeos ; hoc autem tempore Pontifices erant Sadducaei, et ita nulla est contradictio sed potius accurata rerum relatio.

CONCLUSIO : Sic sufficienter probatur auctoritas historica Evangeliorum ; et *pauci sunt libri profani, si sunt, quorum historicitas tam evidenter appareat.* — Herodoti mentio prima fit ab Aristotele, centum annis post illius obitum, secunda a Cicerone, id est post quadringentos annos. Thucydides primum allegatur a Cicerone, scil. post annos

[1] *Introd.*, III, p. 268, n. 73 ...

trecentos. Idem valet de multis aliis scriptis profanis quorum genuinitas et historicitas generaliter admittitur. Unde inter rationalistas Strauss fatebatur, se non ob historicas rationes impugnare genuinitatem evangeliorum, sed ob morales consequentias[1]. Item Renan, ut supra dictum est. Zeller declarat etiam se non crediturum esse historiam resurrectionis Christi, licet certissimis testimoniis stabilitam[2]. Ideo non rationes historicae, sed aliae movent rationalistas ad testimonia evangelica de factis supernaturalibus reiicienda.

[1] STRAUSS, *Leben Iesu für das deutsche Volk*. Bonn. 1895, XXII.
[2] ZELLER, *Vorträge und Abhandlungen*. Frste Sammlung, Leipzig, 1875, 543.

I. SECTIO

Testimonium Iesu Christi.

Historica auctoritate quatuor Evangeliorum probata, ex eis et praesertim ex Synopticis, quorum historicitas facilius admittitur ab adversariis, determinandum est quodnam fuit testimonium Iesu Christi 1° *de sua divina legatione*, 2° *de credendis mysteriis et praeceptis servandis*, 3° *de institutione Ecclesiae* ad Revelationem infallibiliter servandam usque ad finem mundi.

Hoc triplex testimonium pertinet ad tractatum de Revelatione, nam in primo assignatur huiusce Revelationis origo, in secundo eius obiectum, in tertio conditio eius perpetuae conservationis et propositionis. Quarto denique considerandum est, an hoc testimonium sit de se fide dignum propter Christi indolem, sapientiam et sanctitatem, Sunt igitur in hac sectione quatuor capita distinguenda.

Fuse lateque exponendum est hoc testimonium. secundum ipsa Christi verba, ut melius appareat postea vis argumentorum apologeticorum, quae sumuntur ex sublimitate doctrinae Christi, ex eius moralibus effectibus, ex mirabili omnium legitimarum aspirationum expletione in christianismo. — Insuper, ut plures hodie animadvertunt: *iam simplex expositio doctrinae christianae est eius apologetica defensio*, nam multi increduli reiiciunt fidem non tam propter ignorantiam signorum v. g. miraculorum, quam propter praeiudicia contra christianismi mysteria et praecepta.

CAPUT III.

TESTIMONIUM IESU CHRISTI DE EIUS MISSIONE DIVINA[1].

ART. UNICUS.

§ I. **Status quaestionis.** — Non omnino consentiunt rationalistae circa existentiam huiusce testimoni.

a) Pauci ut Wellhausen, Schmidt, Wrede, etc., dicunt : Christus non affirmavit se esse Messiam, sed huiusmodi declarationes ei adscriptae sunt a disciplulis suis, qui messianitatem eius crediderunt praesertim post mortem eius, quia putaverunt eum resurrexisse.

b) Plerique vero rationalistae, ut Harnack, O. Holtzmann, fafatentur Iesum suam messianitatem affirmasse. Sed quidam, ut I. Weiss et Loisy, dicunt : Christus non semper habuit conscientiam suae dignitatis messianicae ; et, cum ministerium suum exercebat, non in eum finem loquebatur, ut doceret se esse Messiam, neque eius miracula, eo spectabant ; attamen circa finem vitae suae docuit se esse Messiam, seu potius fore regem regni caelestis proxime futuri una cum mundi fine.[2] — Contra hos statuitur nostra thesis.

§ II. **Iesus apertissime affirmavit, se esse Messiam a prophetis annuntiatum.** — *Ab initio ministerii sui testificatus est se esse Dei legatum, et postea magis ac magis explicite asseruit se esse Messiam et Salvatorem.*

Messias (hebr. masiah, Sept. Χριστός Μεσσίας apud Ioan. I, 42 ; IV, 25 ; Vulgat. *Christus*) idem sonat ac unctus (ex verbo hebr. masah, ungere) ; scil. unctus a Deo ad officium summi sacerdotis. Iuxta Vet. Test., messias erit *summus sacerdos*[3], *propheta*[4], *rex* ac *fundator regni Dei*[5], *Salvator*[6].

Iudaei vero Messiae notionem adulteraverant, et tempore Iesu expectabant politicum Messiam, qui regnum Israel restitueret et ei dominationem temporalem super omnes nationes conferret[7]. *Iesus* igitur

[1] C. M. LEPIN, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, 3ª éd., 1906, p. 78-218. — P. BATIFFOL., *L'Enseignement de Jésus*, 1905.

[2] Haec omnes propositiones damnatae sunt in Decreto *Lamentabili*, DENZ. 2028, 2033, 2035. — [3] LEV., IV, 3, 16. — [4] III REG., XIX, 16. — [5] Ps. XVIII (XVII), 51 ; XX (XIX), 7 ; LXXII (LXXI) ; LXXXIX (LXXXVIII), 39, 52 ; ISAI. I-XI-LXII. — [6] Ps., II, 2 ; XLV (XLIV), 8 ; DAN. IX, 24.

[7] Propterea Herodes invidiosus hunc Messiam occidere intendit. MATTH., II, 13.

debuit haec erronea praeiudicia paulatim corrigere et discipulis suis ostendere, Messiam a prophetis annuntiatum non esse dominatorem temporalem, sed humilem, et patientem Salvatorem, *qui venit dare animam suam redemptionem pro multis*[1]. Propterea, non statim ab initio suae praedicationis Iesus declarat explicite populo se esse Messiam expectatum, quoniam non vult sese praebere tanquam regem temporalem (imo, quando populus intendit facere eum regem fugit in montem)[2] ; nec voluit subito et absque praeparatione haec praeiudica removere ; iudaei non intelligerent veram eius missionem spiritualem, paulatim disponendi sunt. Unde multoties Iesus dicit singulis quos miraculose sanat : « nemini dixeris »[3], quoniam haec miracula citius suam dignitatem messianicam revelassent.

Ideoque *progressive* Iesus manifestat se esse Messiam, et diversimode prout loquitur vel privatim et intime, vel publice coram populo. In hac progressiva manifestatione distinguntur duo stadia. A. Initio ministerii sui, B. ultimo anno vitae suae.

A. ***Initio ministeri sui.***

a) CORAM POPULO. — 1° Iesus missionem suam doctrinalem et messianicam declaravit, prout « *caepit praedicare Evangelium regni Dei* ; et dicens : quoniam impletum est tempus et appropinquavit regnum Dei ; poenitemini et credite Evangelio »[4]. Discipulos elegit « et ait illis : Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum »[5]. « Et circuibat totam Galileam, docens in synagogis eorum, et praedicans evangelium regni, et sanans omnem languorem et omnem infirmitatem in populo »[6]. In sermone supra montem, legem mosaicam proprio nomine perfecit, multoties asserens. : *Dictum est antiquis ... Ego autem dico vobis ...*[7], Docebat *sicut potestatem habens*[8].

2° Pharisaeis respondit se esse *Dominum sabbati*[9], *maiorem Iona et Salomone*[10], *plus qnam David*[11].

3° Item, in synagoga Nazareth, postquam legerat verba Isaiae de futuro Messia : *Spiritus domini super me: propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde ...* coepit dicere ad illos : *Quia hodie impleta est haec scriptura in auribus vestris.* Et cum populus non credendo diceret : « Nonne hic est filius Ioseph ? » Iesus ait : « Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patria sua »[12].

4° Apertis etiam verbis suam messianitatem declaravit, *post curationem paralitici* ad probaticam piscinam in Ierusalem, die sabbati. Iudaei accuaaverunt eum quasi violaret sabbatum. *Respondit, se esse missum a Deo, et sibi vindicavit omnia iura quae ad Messiam pertinebant, scil.* potestatem faciendi quae Pater operatur, mortuos suscitandi, omnes homines indicandi, et perducendi fideles suos ad vitam aeternam.

Imo Christi discipuli et ipsi apostoli quodammodo conservant hoc praeiudicium usque ad Ascensionem ; Cf. LUC., XXIV, 21, ACT., I, 6. — [1] MATTH., XX, 28. — [2] IOAN., VI, 15. — [3] MATTH., VIII, 41 ; MARC., I, 44 ; LUC., V, 14. — MARC., V, 43. LUC., VIII, 56, — MATTH., IX, 30 ; MARC., VII, 36, VIII, 26 ; MARC., I, 34 ; LUC., IV, 41. Cf. *Dict. de la Bible*, art. *Messie*. — [4] MARC., I, 15 ; MATTH., IV, 17. — [5] MATTH., IV, 19. — [6] MATTH., IV, 23. — [7] MATTH., V, 21-24. — [8] MATTH., VII, 29 ; MARC., I, 22, LUC., IV, 32. — [9] MATTH., XII, 8. — [10] MATTH., XII, 41-42. — [11] MARC., XII, 35-37. — [12] LUC. IV, 21-25 ; MATTH., XIII, 54 ... ; MARC., VI, 1-4.

Imo ex pluribus verbis huiusce responsionis manifestatur non solum messianitas sed divinitas Christi.

Legendum est integraliter in *Ev. sec. Ioann.*, c. V. « Pater meus usque modo operatur, et ego operor ... Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat : sic et *Filius quos vult vivificat.* Neque enim Pater iudicat quemquam ; sed omne iudicium dedit Filio ... Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misti illum. Amen, amen dico vobis, quia *qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam* ... Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso ... Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim quae dedit mihi Pater ut perficiam ea, *ipsa opera quae ego facio testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.* Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me ... *Scrutamini Scripturas* ... et illae sunt quae testimonium perhibent de me ... Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me ... Si crederetis Moysi, crederetis forsitam et mihi : de me enim ille scripsit ».

b) PRIVATIM autem, magis intime loquendo, Iesus suam messianitatem citius manifestavit. – 1º Ab initio, post testimonium Ioannis Baptistae et primum cum Iesu colloquium, Andreas « invenit primum fratrem suum Simonem, et dicit ei : *Invenimus messiam* ; quod est interpretatum Christus »[1], Item Philippus et Nathanael qui confitetur : « Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel »[2].

2º Iesus « *duodecim discipulis suis* dedit potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos et curarent omnem languorem et infirmitatem ... Praecipiens eis dixit ... *Euntes praedicate, dicentes* ; *quia appropinquavit regnum caelorum. Infirmos curate, mortuos suscitate.* Non enim vos estis qui lonquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in vobis ... Qui recipit vos, me ricipit ; et qui me recipiti recipit eum qui *me misit* »[3] « Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me »[4].

3º « Ioannes Baptista cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi ; *Tu es, qui venturus es, an alium exspectamus* ? Et respondens Iesus ait illis : Euntes renuntiate Ioanni quae audistis et vidistis : *Caeci vident, claudi ambulant, lebrosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt. pauperes evangelizantur* »[5]. Haec autem verba manifestant adimpletionem prophetiae Isaiae[6], quae a Iudaeis de Messia intelligebatur.

4º Prima vice veniens Ierusalem, Iesus locutus est *cum Nicodemo*, uno ex principibus Iudaeorum, qui venerat ad eum nocte, et in eum crediderat propter miracula eius ; tunc Iesus ei declaravit, se descendisse de caelo et esse Filium Dei unigenitum.

« Nemo ascendit in caelum, nisi qui *descendi de caelo, Filius hominis qui est in caelo* ... Sic enim Deus dilexit mundum, ut *Filium suum unigenitum* daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam ... Qui credit in eum, non iudicatur ; qui autem non credit, iam iudicatus est ; quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei »[7] In hac responsione, Iesus evidentissime docet suam messianitatem, imo suam divinam filiationem.

[1] Ican., I, 41. — [2] IOAN., I, 49. — [3] MATTH., X, 1, 7, 20, 40 ; MARC., IX, 36. — [4] LUC., X, 16. — [5] MATTH., XI, 4. — [6] ISA, XXXV, 5. — [7] IOAN., III, 13-18.

5º Pariter ad mulierem Samaritanam locutus est : dicit ei mulier « Scio quia *Messias venit*[1] (qui dicitur Christus). Cum ergo venerit ille nobis annuntiabit omnia ». Dicit ei Iesus : *Ego sum, qui loquor tecum.* Et Samaritani, postquam audierunt eum, dixerunt : « ipsi audivimus et *scimus quia hic est vere Salvator mundi* »[2].

Haec omnia testimonia pertinent ad initium ministerii Iesu ; in fine autem vitae suae adhuc magis explicite loquitur non solum discipulis, sed populo.

B. ***Ultimo anno suae vitae.***

1º DISCIPULIS manifestat totam perfectionem dignitatis suae messianicae, imo verba quibus utitur, divinitatem suam innuunt.

« Venit in partes Caesareae Philippi, et interrogabat discipulos suos, dicens : « Quem dicunt homines esse Filium hominis ? », et postea insistens : « Vos autem quem me esse dicitis » ? Respondens Simon Petrus, dixit : *Tu es Christus, Filius Dei vivi*[3] ὁ Χρίστὸς ὁ υἱός τοῦ Θεοῦ τοῦ ξῶντος. Haec autem verba ad minus significant Iesum esse vere Messiam, et approbantur a Christo tanquam a Patre caelesti inspirata.

2º DIE FESTO IUDAEORUM, ascendit Iesus in templum et docebat. « Et mirabantur Iudaei, dicentes : Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit ? Respondit eis Iesus, et dixit : *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me* ... Clamabat ergo Iesus in templo docens, et dicens : Et me scitis, et *unde sim scitis et a meipso non veni : sed est verus, qui misit me*, quem vos nescitis. Ego scio eum : quia *ab ipso sum*, et ipse me misit »[4]. Tunc miserunt Principes et Pharisaei ministros ut apprehenderet eum, sed nemo misit super eum manus, et ministris redeuntes dixerunt : « Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo »[5].

Die sequenti in templo Iesus docebat dicens : « *Ego sum lux mundi.* Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae. Dixerunt ergo ei Pharisaei : Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus ... Ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso ; et *testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater* »[6]. Et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum, quia ego quae placita sunt ei facio semper ... Si vos manseritis in sermone meo ... veritas liberabit vos ... *Ego quod vidi apud Patrem meum loquor* ... Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me. *Ego enim ex Deo processi et veni* : neque enim a me ipso veni, sed ille me misit ... Quis ex vobis arguet me de peccato ? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi ? Qui ex Deo est *verba Dei* audit ... Amen, amen, dico vobis : si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum. Dixerunt ergo Iudaei : Nunc cognovimus quia daemonium habes ... Numquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est ... ? Dicit eis Iesus ... Amen amen dico vobis *antequam Abraham fieret, ego sum* »[7]. — Haec ultima verba plus quam messianitatem declarant ; sed pharisaei, aeternitatis verba sustinere non valentes, nec intelligere ea, reputaverunt blasphemiam et « tulerunt lapides ut iacerent in eum »[8].

[1] IOAN., IV, 25-26. — [2] IOAN., IV, 42. — [3] MATTH., XVI, 13-19 ; apud MARC., VIII, 29 ; legitur : « Tu es Christus » ; apud LUCAM. IX, 20 : « Christus Dei ». — [4] IOAN. VII, 15-29. — [5] IOAN., VII, 46. — [6] IOAN., VIII, 12-18. — [7] IOAN., VIII, 28-59. — [8] Ibid., 59.

Paulo, post, circumdederunt eum Iudaei et dicebant ei : « Quousque animam nostram tollis ? *si tu es Christus, dic nobis palam* » Respondit eis Iesus : « Loquor vobis, et non creditis. Opera quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis » [1]. Imo Iesus dignitatem supramessianicam affirmat, dum addit : « Ego et Pater unum sumus ». Sustulerunt ergo lapides Iudaei, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus : ... « Quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis : Quia blasphemas ; quia dixi : Filius Dei sum » [2].

3° Triumphali Iesu ingressu Ierosolymam, « turbae clamabant : Hosanna filio David : *Benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in altissimis* » [3] « Et quidam Pharisaeorum de turbis dixerunt ad illum : Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait : *Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt* » [4]. — Eadem die, intrans in templum, et eiiciens venditores, dixit : « Scriptum est : *Domus mea domus orationis vocabitur,* vos autem fecistis illam speluncam latronum » [5]. In hoc Christus agit ut magister [6].

4° Durante passione. — Coram Synedrio, princeps sacerdotum ait illi : « Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis *si tu esse Christus Filius Dei* ». Dicit illi Iesus : *Tu dixisti* ; veruntamen dico vobis : *Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus caeli* » [7]. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua dicens : « Blasphemavit ». — In hac responsione Iesus declaravit saltem se esse Messiam, ad se pertinere ius sedendi ad dexteram Patris et homines iudicandi.

5° Post resurrectionem suam confirmat discipulos suos in fide et speciatim discipulis ad castellum nomine Emmaus euntibus dixit : « O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt Prophetae !. *Nonne haec oportuit pati Christum et ita intrare in gloriam suam* ? Et incipiens a Moyse, et omnibus Prophetis interpretabatur illis in *omnibus Scripturis quae de ipso erant* » [8], His verbis clare affirmat, se esse Messiam a prophetis annuntiatum. Pariter dum dixit undecim apostolis: *Sicut misit me Pater, ego mitto vos* [9].

Conclusio. — *Haec* omnia *testimonia*, ut fatetur Harnack [10] contra Wellhausen, ita *connectuntur cum tota narratione evangelica*, ut illis sublatis, fere nihil remaneret de historia Iesu, praesertim mors eius explicari non posset. *Nec fuit tempus sufficiens ad progressivam idealisationem vitae Iesu*, nam Apostoli iam a die Pentecostes docuerunt, Iesum esse Messiam et Auctorem vitae [11].

[1] Ioan., X, 24-26. — [2] Ioan., X, 30-36. — [3] Matth., XXI, 9 ; Marc., XI, 10. — [4] Luc., XIX, 40. — [5] Matth., XXI, 13 ; Marc., XI, 7 ; Luc., XIX, 46. — [6] Plures rationalistae ut Harnack, O. Holtzmann fatentur Christi ingressum in Ierusalem evidenter ostendere Iesum ipsum voluisse nomen Messiae sibi vindicare. — [7] Matth., XXVI, 62-66 ; cf. Marc., XIV ; 60-64. — [8] Luc., XXIV, 26-27, 44-45. — [9] Ioan., XX, 21 ; cf. Matth., XXVIII, 18-20 ; Marc., XVI, 18. — [10] Harnack, *L'Essence du Christianisme*, tr. fr., p. 140. — [11] Act., II, 36, III, 13-15. Iuxta catholicos et protestantes conservatores *Actus Apost.* scripti sunt a S. Luca ante 70 a., Harnack dicit a. 78-83 aut forte 60-70. De authenticitate et historicitate Actuum cf. subsequens caput, art. 2, de divinitate Christi.

Insuper dici nequit cum Loisy, Iesum affirmasse solum, se fore Messiam futuri regni post mundi finem proxime futurum. In pluribus enim textibus citatis, Iesus asserit se iam esse Messiam. Sed « simile est regnum caelorum grano sinapis ... quod minimum quidem est omnibus seminibus : cum autem creverit ,.. fit arbor ... » [1]. Ita regnum Dei per praedicationem Christi incepit, per eius resurrectionem et ascensionem manifestatum est gloriosum, et denique post ultimum Messiae adventum consummabitur.

[1] Matth., XIII, 33.

CAPUT IV.

TESTIMONIUM CHRISTI DE MYSTERIIS CREDENDIS AC DE PRAECEPTIS SERVANDIS SEU SYNTHESIS DOCTRINAE CHRISTI [1].

Doctrina Christi reduci potest ad fundamentalia capita 1° de Deo uno et de Trinitate, 2° de Filiatione divina ipsius Iesu, ac de vi satisfactoria mortis eius, 3° de vita christiana, 4° de fine mundi, de ultimo iudicio, ac de vita aeterna.

Haec sunt mysteria Trinitatis, Incarnationis, Redemptionis (sacramentorum), vitae gratiae, vitae futurae, et correlativa praecepta ac consilia.

De his erunt quatuor articuli. Ad sequens caput remittitur testimonium Christi circa Ecclesiam, propter particulares difficultates, et ut speciatim tractetur de intima connexione institutionis Ecclesiae cum tota Christi doctrina.

Iuxta Protestantes liberales et modernistas, Christus determinatum doctrinae corpus non docuit, sed potius inchoavit motum quemdam religiosum [2]. — Videamus quid habetur ex Synopticis, ex Ev. sec. Ioannem, ex epistolis S. Pauli.

ART. I.

DOCTRINA CHRISTI DE DEO DE TRINITATE.

§ I. **Secundum Ev. Synoptica.** — Iesus semper supponit, tanquam dogma certissimum et receptum, doctrinam V. Test. *de Deo uno creatore, eamque confirmat.*

[1] BOUSSET, *Discours sur l' Hist. univ.*, II, Partie, Chap. XIX; Jésus-Christ et sa doctrine. — BATIFFOL, *L'Enseignement de Jésus*, Paris, 1906. — ROSE, *Etudes évangeliques*, 1905, in 8, p. 12-156. *Dict. de la Bible* (Vigouroux) art. Jésus-Christ (Lesetre, col. 1480-1497. *Dict. Apologétique*, art. Jésus-Christ (L. de Grandmaison).

[2] S. *Officium* in Decreto *Lamentabili* damnavit has duas propositiones: 59 « Christus determinatum doctrinae corpus omnibus temporibus cunctisque hominibus applicabile non docuit, sed potius inchoavit motum quemdam religiosum diversis temporibus ac locis adaptatum vel adaptandum ». — 60 « Doctrina christiana in suis exordiis fuit *iudaica*, sed facta est per successivas evolutiones primum *paulina*, tum *ioannica*, demum *hellenica* et *universalis* » DENZ., 2059-2060.

« Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est » [1]. Condidit creaturas [2]; est *Dominus caeli et terrae* [3], in caelis est [4] tanquam super thronum, terra autem scabellum est pedum eius [5]. *Perfectus est* [6]. *Unus est bonus, Deus* [7]. Est *omnipotens*: « Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum » [8], *Omnia cognoscit, videt in abscondito cordis nostri* [9]. Scit quid opus sit nobis, antequam petamus eum [10]. Licet ei quod vult facere [11].

Relative ad homines Deus se habet praesertim ut PATER, providentissimus, misericors et iustus.

Estote perfecti sicut et Pater vester caelestis perfectus est [12]. « Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum » [13]. *Providentia* divina universalis est et *usque ad singularia et infima* sese extendit: « Respicite volatilia caeli ... pater vester caelestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? » [14]. « Petite et dabitur vobis » [15]. « Pater vester *misericors* est » [16], « solem suum oriri facit super bonos et malos » [17] patiens est [18], sed vindicat servos suos de eorum adversariis [19]. Vocat omnes homines ad laborandum in vineam suam [20]. Postulat laborem proportionatum donis unicuique collatis [21], dat locum in caelo plus minusve excelsum quibus ipse paravit [22]. Tanquam *Iudex supremus*, reddet unicuique secundum opera eius [23]. Filius eius « dicet his qui a dextris eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi ... Et dicet his, qui a sinistris erunt: discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius » [24]. Attamen ante ultimum iudicium Deus potest debitum dimittere [25]; quaerit diligenter peccatorem, sicut pastor ovem perditam [26], et prodigum poenitentem misericorditer accipit [27].

Deus Pater habet FILIUM *sibi aequalem*: « Et nemo novit Filium nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare » [28]. Cf. art. sequent., de Filiatione divina Iesu Christi.

DE SPIRITU SANCTO denique dicit Iesus: « Et ego mitto *promissum Patris mei* in vos » [29]. « Cum autem (inimici regni Dei) tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini ... Non enim vos estis qui loquimini, sed *Spiritus Patris vestri*, qui loquitur in vobis » [30]. « Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere » [31]. « Qui autem dixerit contra Spiritus sanctum, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro » [32].

Hoc dicit, ut ex contextu apparet, contra perversos, qui coacti ab evidentia signorum Spiritus Sancti, nolunt tamen credere, aut etiam miracula tribuunt daemoni.

Distinctio et aequalitas trium personarum divinarum affirmatur a

[1] MARC., XII, 29, 32. — [2] MARC., XIII, 19. — [3] MATTH., XI, 25, 26. — [4] MATTH., V, 34-35, 45-48. — [5] MATTH., V. 35. — [6] MATTH., V, 48. — [7] MATTH., XIX, 17. — [8] LUC., XVIII, 27. — [9] MATTH., VI, 4, 6, 18. — [10] MATTH., VI, 8. — [11] MATTH. XX, 15. — [12] MATTH., V. 48 16-45. — [13] MATTH., V, 9, 15-18. — [14] MATTH., VI, 26, 30, 32. — [15] MATTH., VII, 7. — [16] LUC., VI, 36. — [17] MATT., V, 45. — [18] MARC., XII, 2-5. [19] LUC., XVII, 1-8. — [20] MATTH., XX, 1-15. — [21] MATTH., XXV, 14. — [22] MATTH., XX, 23. — [23] MATTH., XVI, 27, ac parabola talentorum: MATTH., XXV, 35-36. — [24] MATTH. XXV, 34-46; XVIII, 34-35; XXII, 11-13. — [25] MATTH., XVIII, 25-35. — [26] LUC., XV, 1-7. — [27] LUC., XV, 24. — [28] MATTH., XI, 27; LUC., X. 22. — [29] LUC. XXIV, 49. — [30] MATTH., X, 19-20. — [31] LUC., XII, 12. — [32] MATTH., XII, 32; MARC., III, 29.

Christo cum dicit apostolis suis ; « Euntes ergo, docete omnes gentes, *baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* » [1].

§ II. **Secundum Ioannem.** — « *Spiritus est Deus*, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare » [2]. Iesus vocat eum Patrem. dicens : « PATER meus usque modo operatur... Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et FILIUS quos vult, vivificat... Sicut enim Pater habet vitam in semetipso ; sic dedit et Filio habere vitam in semetipso » [3]. « *Pater sancte* serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi ... sanctifica eos in veritate ... Pater *iuste*, mundus te non cognovit » [4]. « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret » [5]. « Ego et Pater unum sumus » [6] (Cf. art. seq. de Filiatione divina Christi).

SPIRITUS SANCTUS vocatur Paracletus : « Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis qui *a Patre procedit*, ille testimonium perhibebit de me » [7]. « Apud vos manebit et in vobis erit... Ille vos docebit omnia et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis » [8]. « Non enim loquitur a semetipso ; sed quaecumque audiet loquetur, et quae ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit : quia *de meo accipiet*, et annuntiabit vobis. Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi : Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis » [9]. Ex his apparet, Spiritum Sanctum esse Deum, et personam distinctam a Patre et a Filio, a quibus mittitur. Misterium Trinitatis explicite revelatum est ab ipso Iesu.

Eadem doctrina de Deo invenitur in epistolis S. Pauli.

ART. 2.

TESTIMONIUM CHRISTI DE EIUS FILIATIONE DIVINA. ET DE VI SATISFACTORIA MORTIS EIUS.

§ I. **Status quaestionis.**

Sententia modernistarum et plurium protestantium liberalium de hac re habetur in propositionibus dammatis a decreto « Lamentabili » : 27 « Divinitas Iesu Christi ex Evangeliis non probatur ; sed est dogma, quod conscientia christiana e notione Messiae deduxit » ; 30 « In omnibus textibus evangelicis nomen Filius Dei aequivalet tantum nomini Messias, minime vero significat Christum esse verum et naturalem Dei Filium » ; item 31 ; — 38 « Doctrina de morte piaculari Christi non est evangelica sed tantum paulina » [10].

Plures rationalistae, ut Renan, B. Weiss, H. Wendt. A. Harnack agnoscunt aliquam filationem divinam Christi, messianitate superiorem [11], sed negant Iesum esse, vi huius filiationis, verum Deum.

[1] MATTH., XXVIII, 19 ; de authenticitate huiusce formulae baptismi cf. articulum sequentem. — [2] IOAN., IV, 24. — [3] V, 17-21, 26. — [4] XVII, 11, 17, 25. — [5] III, 61. — [6] IOAN., X, 30 ; XVII, 11, 21. — [7] XV, 26. — [8] XIV, 16, 17, 26. — [9] XVI, 13-15.

[10] DENZ., 2027-2038.

[11] RENAN, *Vie de Jésus*, p. 440 : « Repose maintenant dans ta gloire, noble initiateur. Ton oeuvre est achevée ; ta divinité est fondée ... Désormais hors des atteintes de la fragilité, tu assisteras, du haut de la paix divine aux conséquences infinies de tes actes. Entre toi et Dieu, on ne distinguera plus », p. 464-474 : « Pour s' être fait adorer à ce point, il faut qu' il ait été adorable ... La foi, l'enthousiasme, la constance de la première génération chrétienne ne s'explique qu'en supposant à l'origine de tout le mouvement un homme de proportions colossales ... Cette sublime personne, qui chaque jour préside encore au destin du monde, il est permis de l'appeler divine, non en ce sens que Jésus ait absorbé tout le divin, ou lui ait été identique, mais en ce sens que Jésus est l'individu qui a fait faire à son espèce les plus grand pas vers le divin ».

De opinione horum rationalistarum hodiernorum, cf. LEPIN, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, p. 228 ...

Inter protestantes conservatores, plures ut F. Godet, et in Anglia Stevens, Gore, Ottley, Sanday defendunt divinitatem Christi non solum ex quarto Evangelio et ex epistolis S. Pauli, sed ex ipsis Synopticis [1].

Videamus ergo, quoad haec duo mysteria Incarnationis et Redemptionis, quid habetur in Ev. Synopticis, in Ev. sec. Ioannem, in Ep., S. Pauli.

Ad statum quaestionis notandum est quod plus quam quinquagies in Evangelio Iesus dicitur *Filius Dei*. Quaestio est : *in quonam sensu est accipienda haec expressio* ?

In Scripturae *filius* dicitur *relative ad hominem* dupliciter : stricte et proprie significat vivens e vivo procedens in conformitatem naturae ; — lato sensu et metaphorice designat discipulum, vel heredem adoptatum. — *Relative ad Deum* dicitur etiam dupliciter : lato sensu de hominibus qui Dei spiritum et vitam participant, ita christiani dicuntur « filii Dei » τέκνα Θεοῦ ; — sensu autem proprio et stricto dicitur de secunda persona Trinitatis : ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, *Unigenitus qui est in sinu Patris* [2]. — Hoc nomen « Filius Dei » quandoque forte in Evangelio aequivalet tantum nomini Messias, dum scilicet Iesu tribuitur ab his qui nondum divinitatem eius cognoscere videntur [3]. Sed ex ipsis solis Synopticis certum est Iesum dixisse se Filium Dei esse sensu proprio, stricto, altissimo, prout nempe declaravit se habere naturam divinan et non solum huius naturae participationem seu consortium per gratiam [4].

§ II. — **Testimonium Christi de eius divinitate, in Synopticis** [5].

In Synopticis Iesus divinitatem suam declarat dupliciter : A sibi vindicando iura seu privilegia quae soli Deo conveniunt, B. affirmando se esse Filium Dei.

A. ***Iura divina Christus sibi attribuit.*** — Sunt septem praecipua.

1° *Iesus est maior omni creatura*, secundum suum proprium testimonium ; maior Iona, Salomone, David [6], qui vocavit eum Dominum [7], maior Moise et Elia, qui iuxta ipsum die transfigurationis apparuerunt [8], maior Ioanne Baptista [9], maior angelis, quia « angeli ministra-

[1] De sententia horum protestantium, cf. LEPIN, *op. cit.*, p. 237.

[2] IOAN., I, 18. — [3] MARC., III, 11 : « spiritus immundi ... clamabant dicentes : Tu es Filius Dei ». — [4] De christianis ipsis dicitur eos esse « divinae consortes naturae » II PETR., I, 4. — [5] Cf. LEPIN., *Jésus Messie et Fils Dieu*, p. 267-371. — [6] MATTH., XII, 41-52. — [7] MARC., XII, 36 ; MATTH., XXII, 45. — [8] MATTH., XVII, 3. — [9] MATTH., XI, 3, 11.

bant illi »[1], post tentationem in deserto, angeli sunt *sui*. « Mittet Filius hominis angelos *suos* et colligent de regno eius omnia scandala »[2].

2° *Exigit erga seipsum fidem, obedientiam, amorem, usque ad abnegationem omnium affectionum contrariarum, usque ad sacrificium vitae.*

« Qui amat patrem aut matrem *plus quam me*, non est me dignus ; et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus »[3]. Haec verba essent signum odiosae et intolerabilis superbiae si Iesus non esset Deus. Item ait : « Amen dico vobis : Nemo est, qui reliquerit domum aut fratres, aut patrem, aut matrem ... *propter me* et propter evangelium, qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc ... cum persecutionibus, et in saeculo futuro vitam aeternam »[4]. — Item « qui non est mecum, contra me est, et qui non congregat mecum spargit »[5]. Pariter : « Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam ... propter me ».

3° *Loquitur sicut supremus Legislator* omnino aequalis divino auctori antiquae legis. Complens ac perficiens hanc legem divinam, et expurgans eam a falsis rabbinorum interpretationibus multoties ait : « Dictum est antiquis ... Ego autem dico vobis ... »[6] Item prohibet divortium, quod Moyses ad duritiam cordis permiserat[7]. Dicit se esse dominum sabbati[8].

4° *Facit miracula in suo proprio nomine*, dicit paralytico, et pluribus mortuis « surge »[9]. In tempestate dixit mari : « Tace, obmutesce. Et cessavit ventus... [10] » Apostoli faciunt miracula in nomine Iesu[11].

5° *Sibi vindicat ius remittendi peccata*, quod est privilegium divinum iuxta iudaeos :

« Dixit paralytico : Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se : Hic blasphemat et cum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris ? Quid est facilius, dicere : Dimittuntur tibi peccata tua ; an dicere : Surge et ambula ? Ut autem sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico : Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit et abiit in domum suam »[12]. Item sibi attribuit potestatem reficiendi animas : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos »[13]. Imo sibi vindicat ius aliis communicandi potestatem remittendi peccata[14].

6° *Sibi tribuit potestatem iudicandi vivos et mortuos.* « Videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei et venientem cum nubibus caelis[15]. « Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna ; et congregabunt electos eius a quatuor ventis, a summis caelorum usque ad terminos eorum »[16].

7° *Promittit mittere Spiritum Sanctum :* « Et ego mitto promissum Patris mei in vos »[17]. Ergo non est Spiritu Sancto inferior. — Tandem

[1] MARC., I, 13 ; MATTH., IV, 11. — [2] MATTH., XVI, 27 ; XXIV, 31. — [3] MATTH., X, 37 ; LUC., XIV, 26. — [4] MARC., X, 29-30. — [5] MATTH., XII, 30. — [6] MATTH., V, 21-48. — [7] MATTH., V, 32 ; XIX, 9. — [8] MARC., II, 27, 28. — [9] MATTH., IX, 6 ; MARC., II, 5 ; V. 41 ; LUC., VII, 14. — [10] MARC., IV, 39. — [11] MATTH., VII, 22 : ACT., III, 6 ; IV, 10. — [12] MATTH., IX, 2-7. — [13] MATTH., XI, 28. — [14] MATTH., XVIII, 18. — [15] MARC., XIV, 62 ; VIII, 38 ; XIII, 26. — [16] MATTH., XXIV, 31. — [17] LUC., XXIV, 49.

accipit adorationem[1], dum e contra eam reiiciunt tamquam indigni Petrus, Paulus, Barnabas et angeli[2].

In Synopticis Iesus pluries affirmat se esse Filium Dei sensu proprio et stricto.

1° « *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium, nisi Pater ; neque Patrem quis novit, nisi Filius*, et cui voluerit Filius revelare »[3].

Haec verba dixit Iesus postquam exprobraverat civitatibus Corozain et Bethsaida, ac gratias egerat pro fide discipulorum : « Confiteor tibi, Pater ... quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis ». Authenticitas huiusce textus admittitur a maioritate criticorum protestantium. In hoc autem loco, declaratur aequalitas Patris et Filii quoad cognitionem et cognoscibilitatem, haec autem *aequalitas* innuit consubstantialitatem, ut notat S. Thomas : « substantia enim Patris superat omnem intelligentiam, cum ipsa essentia Patris dicatur incognoscibilis, sicut substantia Filii »[4]. Filius non cognoscitur nisi a Patre, ergo, sicut Pater, excendit omnem cognitionem creatam, proinde est Deus. — Inter modernistas Loisy admittit hanc traditionalem explicationem huiusce textus, imo addit : sensus eius est substantialiter idem ac illius Ioannis I, 18 : « Deum nemo vidit unquam, unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit »[5]. — Est, inquit, eadem altitudo, non est distantia inter hos duos textus. Sed contra fere omnes criticos non solum catholicos sed protestantes etiam liberales[6], Loisy tenet absque fundamento hanc declarationem, etsi in Matth. et Luca contentam, non fuisse genuinam expressionem ipsius Christi, sed ei adscriptam fuisse a traditione christiana[7].

2° *Responsio Christi ad confessionem Petri* : Petrus dixit : « *Tu es Christus, Filius Dei vivi* ; respondens autem Iesus, dixit ei : *Beatus es, Simon Bar-Iona ; quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in caelis est* »[8].

Quidam dicunt : historice probari nequit Petrum in sua confessione plus quam messianitatem affirmasse, nam in Marco VIII, 29 refertur solum : « Tu es Christus », et in Luca IX, 20 : « Tu es Christus Dei » ; in solo Mattheo legitur : « Tu es Christus, Filius Dei vivi ». — Attamen, ex responsione Iesu satis clare apparet etiam historice loquendo Petrum affirmasse plus quam messianitatem, nam signa messianitatis jam erant manifesta ab initio ministerii Iesu pro apostolis, et plures ex illis eam agnoverant[9]. Iesus etiam haec signa exposuerat discipulis Ioannis Baptistae[10]. Unde simplex messianitas non exigebat tantam revelationem. — Imo ex praecitato textu Matthaei, XI, 27 : « *nemo novit Filium, nisi Pater* » sic argui potest : Si Petrus non potuit cognoscere nisi a Patre id quod affirmavit de Iesu, hoc est signum quod affirmavit Filiationem eius

[1] MATTH., VIII, 2 ; XXVIII, 9, 17 ; MARC., V, 6. — [2] ACT., X, 25-26 ; XIV, 14 ; APOC., XIX, 10 ; XXII, 8. — [3] MATTH., XI, 27 ; LUC., X, 21. — [4] S. THOMAS, in Matth. XI.

[5] Cf. LOISY, *l'Evangile et l'Eglise*, p. 47.

[6] Authenticitas huiusce loci admittitur inter rationalistas et prot. liberales a B. Weiss, Keim, Wendt, O. et H. Holtzmann, Stapfer, etc.

[7] Contra hanc opinionem A. Loisy cf. P. LAGRANGE, *Revue bibl.* avr. 1903, pagina 304 et LEPIN, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, p. 323.

[8] MATTH., XVI, 17 ; MARC., VI, 29 ; LUC., IX, 20.

[9] Ita Andreas, Philippus, Nathanael sec. IOANN., I, 41, 49.

[10] MATTH., XI, 4.

divinam. Non tamen sequitur, Petrum hoc tempore cognovisse per fidem naturam huiusce filiationis divinae tam explicite quam definita est postea ab Ecclesia[1].

3° *Formula baptismi.* — Apud Matthaeum XXVII, 18-19, legitur post narrationem resurrectionis Christi: « Et accedens Iesus (ad discipulos suos) locutus est eis, dicens: *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra.* Euntes ergo, docete omnes gentes, *baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis. Et ecce *ego vobiscum sum omnibus diebus, usque de consummationem saeculi* ».

Ille cui data est omnis potestas in caelo et in terra, habet potestantem supra omnem creaturam, quod soli Deo convenit. Item in formula baptismi Filius apparet aequalis Petri et Spiritui Sancto; si autem non esset Deus, esset infinite infra Patrem et Spiritum Sanctum[2]. Ultimis verbis promittit auxilium divinum usque ad consummationem saeculi; imo dicit: « ego vobiscum sum ... », sic verificabitur quod scriptum erat de Illo: « vocabunt nomen eius *Emmanuel,* quod est interpretatum: *Nobiscum Deus* »[3].

4° *Responsio Iesu ad Caipham.* — Apud Matth. XXVI, 69, quando Christus coram Synedrio comparuit, surgens princeps sacerdotum, ait illi; « *Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei*[4]. Dicit illi Iesus; *Tu dixisti.* Verumtamen dico vobis: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus caeli.* Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: *Blasphemavit*: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam ».

In hac responsione Iesus apparet plus quam Messias, non pertinent enim ad simplicem dignitatem Messiae Filiatio divina, sessio ad dexteram Dei, exercitium summae potestatis. Propterea Caiphas scidit vestimenta sua dicens: blasphemavit, ut legitur in tribus Synopticis[5]. Et quoad hoc synoptica illustrantur a quarto Evangelio in quo legitur c. V, 18, post curationem paralytici ad probaticam piscinam, « quaerebant eum Iudaei interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed et *Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo* ». Item Ioan., X, 31, dum Christus dicit: « Ego et Pater unum sumus » sustulerunt lapides Iudaei, ut lapidarent eum. Sic explicatur quare Caiphas non ignorans praecedentes Christi declarationes, ei ponit quaestionem ad habendam mortiferam responsionem; unde legitur apud Ioan., XIX, 7, in narratione passionis: « Responderunt ei Iudaei: Nos legem habemus, et *secundum legem debet mori, quia Filium Dei se facit* ».

5° *Quaestio Iesu ad Iudaeos de Christo filio David,* Mattq., XXII, 42: « Congregatis autem Pharisaeis, interrogavit eos Iesus, dicens: Quid

[1] Cf. LEPIN, *op. cit.*, p. 332.
[2] Quoad autenticitatem huiusce formulae baptismi cf. LEPIN, *Dic. Apol.* Evangiles canoniques, col. 1621. Loisy abque legitimo motivo hanc authenticitatem negat, sed fateri debet: « L'emploi de cette formule est attesté par la *Didaché*, VII, 1, et l'on peut croire qu'elle était universellement recue dans les Eglises au commencement du second siècle », *Les Evang., syn.*, t. II, p. 751.
[3] ISA, VII, 14; MATTH., I, 23.
[4] Apud MARCUM., XIV, 61: « Tu es Christus *Filius Dei* benedicti? » — Apud LUCAM, XXII, 66: « Si tu es Christus, dic nobis », 70 « Tu ergo es *Filius Dei* ? ».
[5] Circa hunc locum synopticorum cf. LEPIN, *op. cit.*, p. 289 note.

vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus *Domino meo: sede ad dextris meis,* donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est*? Et nemo poterat ei respondere verbum ». Item apud Luc., 44; Marc., XII, 37.

Authenticitas huiusce textus admittitur a praecipuis criticis liberalibus[1]. Dominus autem de quo agitur in psalmo est superior Davide, et aequalis primo Domino, scil. Deo Patri.

6° *Parabola de vinitoribus homicidis.* — Authenticitas huiusce parabolae a maioritate criticorum admittitur[2], *Dominus vineae « misit ad agricolas* in tempore *servum,* ut ab agricolis acciperet de fructu vineae. Qui apprehensum eum ceciderunt, et dimiserunt vacuum. Et iterum misit ad illos *alium servum,* et illum in capite vulneraverunt, et contumeliis affecerunt. Et rursum alium misit, et illum occiderunt: et *plures alios*: quosdam caedentes, alios vero occidentes. Adhuc ergo *unum habens filium carissimum et illum misit ad eos novissimum,* dicens: Quia reverebuntur filium meum. Coloni autem dixerunt ad invincem: *Hic est haeres*: venite occidamus eum: et nostra erit haereditas. Et apprehendentes eum, occiderunt; et eiecerunt extra vineam. Quid ergo faciet Dominus vineae? Veniet et perdet colonos, et dabit vineam aliis. Nec scripturam hanc legistis: « Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli; a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Et quaerebant eum tenere: et timuerunt turbam: cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo, abierunt ».

Manifesta erat applicatio parabolae: servi a Domino vineae missi erant prophetae, et clarius Iesus dicet paulo post Pharisaeis, Matth. XXIII, 31, « filii estis eorum, qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennae? Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapienties, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis ... ut veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram ... Ierusalem, Ierusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos ... et noluisti! » — Si igitur servi Domini vineae sunt prophetae, filius eius carissimus est plus quam propheta et Messias, sed vere Filius eius. Haec parabola idem omnimo exprimit ac initium Epist. ad Hebr. « Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis; novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem

[1] H. Wendt, G. Dalman, B. Weiss, E. Stapfer, P. Wernle, O. Holtzmann, cf. LEPIN, *op. cit.*, p. 306. Loisy videtur negare genuinitatem huiusce textus, et hoc propter unicam rationem, quia, iuxta ipsum, divinitas Christi in hoc textu affirmata paulatim solum deducta est e notione Messiae a conscientia christiana.
[2] Loisy dubitat de authenticitate huiusce parabolae, quia in ea includitur prophetia nimis distincta de morte Christi; iusta ipsum, magis naturale est dicere, hanc parabolam quodam idealisationis processu conceptam fuisse post Christi mortem. Hoc nihil aliud est quam gratuita negatio a priori ordinis supernaturalis. Cf. de hac quaestione LEPIN, *op. cit.*, p. 309 ...: omnes praedictiones Christi reiici deberent, fere nihil de Christi historia remaneret.
[3] MARC., XII, 1-12; MATTH., XXI, 33-46; LUC., XX, 1-19.

constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula, qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius, portansque omnia verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis ».

CONCLUSIO. — Dicendum est ergo contra modernistas : *in Ev. synopticis declarationes Iesu de sua eminenti dignitate transcendunt simplicem messianitatem et exprimunt filationem divinam. Christo omnino propriam.* Insuper *haec filiatio divina* non solum superior est messianitate (quod conceditur, ut dictum est, a pluribus hodiernis rationalistis, ut ab A. Harnak), sed *constituit Christum super omnes creaturas aequalem Deo, et ipsum Deum,* secundam Trinitatis personam.

§ III. **Confirmatio ex Actibus Apostolorum.** — Nec dici posset, praedictas declarationes quodam processu idealisationis fuisse paulatim formatas post Christi mortem, et ei adscriptas ; *defecit enim tempus ad hanc idealisationem necessariam,* nam *certum est Apostolos a die Pentecostes docuisse Iesum esse non solum Messiam sed Deum :*

Hoc habetur ex *Actibus Apostolorum,* quorum authenticitas est historice certa [1]. In hoc libro referuntur *sermones S. Petri* in quibus legitur : « Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob, Deus patrum nostrorum glorificavit *Filium suum Iesum,* quem vos quidem tradidistis... Vos autem sanctum et iustum negastis et petistis virum homicidam donari vobis : *Auctorem vero vitae interfecistis,* quem Deus suscitavit a mortuis : cuius nos testes sumus... Et fides, quae per eum est, dedit integram sanitatem istam (claudo qui sedebat ad portam templi) in conspectu omnium vestrum » [2]. Auctor vitae non est nisi ipse Deus. — Interrogatus autem a principe sacerdotum et senioribus : in quo nomine hoc miraculum fecerat, Petrus respondit : « In nomine Domini nostri Iesu Christi Nazareni quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus. *Hic est lapis, qui reprobatus est* a vobis aedificantibus, *qui factus est in caput anguli. Et non est in alio aliquo salus.* Nec enim aliud nomen est sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri... (Sacerdotes autem et magistratus templi) nihil poterant contradicere... sed denuntiaverunt (Petro et Ioanni) ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Iesu » [3]. Paulo post Apostoli a carcere per angelum liberati iterum interrogantur a principe sacerdotum ; « respondens autem Petrus et Apostoli dixerunt : « Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Deus patrum nostrorum suscitavit Iesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. *Hunc principem et salvatorem* Deus exaltavit dextera sua, ad dandam poenitentiam Israeli, et remissionem peccatorum » [4]. Solus autem Deus est salvator animarum, eis peccata remittens. In concilio Ierosolymitano, ad statuendum Gentes non ligari lege Mosaica, Petrus dixit : « Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus ? Sed *per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos salvari* quemadmodum et illi » [5]. — Pariter Iesus pluries

[1] Cf. E. JAQUIER, *Histoire des Livres du N. T.*, t. III, 1908. — *Revue biblique,* 1895, p. 328 ; 1898, p. 325... — Non solum omnes catholici, et protestantes conservatores (ut Barde, Blass, Plummer, Headlam, Zahn) sed multi rationalistae (ut Renan, Reuss, Harnack, etc.) integrum librum Actum Apostolorum S. Lucae, S. Pauli socio, tribuunt. — Probabilius Actus Ap. scripti sunt circa 63-64 an., saltem ante 70 a. iuxta catholicos et protestantes conservatores ; inter rationalistas schola Tubingensis dicebat : ann. 150 ; nunc autem ab evidentia historica coactus rationalista Harnack dicit : 78-83 aut forte 60-70 (*Die Apostelgesch.*, 1908, p. 211). — [2] ACT., III, 13-16. — [3] ACT., IV, 10-18. — [4] ACT., V, 29-31. — [5] ACT., XV, 10-11.

vocatur a Petro « Dominus » [1], *Dominus omnium* [2] *constitutus a Deo iudex vivorum et mortuorum* [3]. — Tandem apostoli in nomine Iesu faciunt miracula, conferunt baptisma, et diaconus S. Stephanus ait moriendo : « Domine Iesu, suscipe spiritum neum » [4].

In istis sermonibus S. Petri immediate post Pentecostem, apparet fides Ecclesiae primitivae, iam Christus creditur esse Filius Dei, Auctor vitae, Dominus omnium, Salvator omnium, Iudex virorum et mortuorum. Ergo dicendum est contra rationalistas I. Weiss, Holtzmann, Loisy : *non potuit esse processus idealisationis inter primitiva documenta* et *compositionem Evangeliorum* : nec prima documenta describebant Iesum mere humanum et tantum filium David.

Insuper explicent adversarii *quomodo mutatio tam substantialis, sine ulla reclamatione fieri potuerit* ; quomodo tempore, quo vividior erat memoria apostolicae praedicationis, hoc dogma divinitatis Christi introduci potuisset, invitis Iudaeis conversis, monotheismo firmissime adhaerentibus, invitis omnibus primis christianis, et per totum orbem spargi. E contra historice constat, fuisse haereticos, scil. ebionitas, qui divinitatem Christi negaverunt et statim ac unanimiter ab Ecclesia damnati sunt ut constat ex scriptis Patrum Apostolicorum,

§ IV. **Secunda confirmatio ex Epistolis S. Pauli.** — S. Paulus in suis epistolis, expresse *affirmando divinitate Christi,* non eam annuntiat Ecclesiis ut quid novum et inauditum, sed *de ea loquitur tanquam de dogmate iam recepto.* Praecipue autem epistolae (I et II *Thess.; Gal.;* I et II *Cor.; Rom.; Epy.; Col.; Philipp.*) scriptae sunt a S. Paulo ab anno 48-59 vel 50-64, ut fatentur plures rationalistae, inter quos Harnack et Iülicher [5].

Sufficit referre principalia testimonia S. Pauli de divitate Christi [6].

Rom., I, 3-4 : « de Filio suo, qui factus est ei *ex semine David secundum carnem,* qui praedestinatus est *Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis* ex resurrectione mortuorum Iesu Christi *Domini* nostri ». — *Rom.*, VIII, 3 : « Deus *Filium suum* mittens in similitudinem carnis peccati ». — *Rom.*, VIII, 32 : « Qui etiam *proprio Filio* suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ». — *Gal.*, IV, 4-6 : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus *Filium suum, factum ex muliere,* factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filii, misit Deus *Spiritum Filii sui* in corda vestra clamantem : Abba Pater ». — Ergo secundum S. Paulum, Iesus est Filius Dei secundum spiritum sanctificationis, et ex semine David secundum carnem.

Insuper S. Paulus affirmat praeexistentiam aeternam Filii Dei, ante Incarnationem, II *Cor.*, IV, 4 : « Deus.... excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae *Christi qui est imago* Dei ». — *Col.*, I, I, 15 : *qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae : quoniam in ipso condita sunt universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt ; et ipse est ante omnes et omnia in ipso constant.* Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis : ut sit *in omnibus ipse primatum tenens ; quia in ipso complacuit omnem pleni-*

[1] ACT., II, 36 ; XI, 20. — [2] ACT., X, 36. — [3] ACT., X, 42. — [4] ACT., VII, 59.
[5] Cf. supra, de historicitate Evangeliorum. — [6] Cf. ROSE, *Rev. biblique,* 1903, p. 349. PRAT., *La Théologie de S. Paul.* per tot.

tudinem inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum ». In hoc textu Filius Dei aperte dicitur Creator, sicut in *Ep. ad Rom.*, XI, 36 dicitur de Deo « ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia »[1].

Item I *Cor.*, I, 23-30 : « Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis, Iudaeis atque Graecis *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*... Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, et iustitia, et sanctificatio et redemptio ». — *Col.*, II, 9 : « *In ipso* (Christo) *inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Et estis in illo repleti, *qui est caput omnis principatus et potestatis* ». — II *Cor.*, V. 19 : « Quoniam quidem *Deus erat in Christo* mundum reconcilians sibi ». — *Philipp.*, II, 5-7 : Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Iesu ; *qui cum in forma Dei esset*, non rapinam arbitratus est *esse se aequalem Deo* : sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo ». In hac locutione : cum in forma Dei esset, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ, vox μορφῇ id est forma significat essentiam seu naturam divinam, ut confirmatur ex his quae sequuntur « esse se aequalem Deo »[2]. Dari nequit clarior affirmatio praeexistentiae gloriosae Filii Dei ante Incarnationem.

Pariter *Rom.*, IX, 5 : « Optabam ... anathema esse a Christo pro fratribus meis ... *ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen* »[3].

Tandem in *Ep. ad Hebraeos*[4], I, 2 ... : « Diebus istis (Deus) locutus est nobis in *Filio*, quem constituit heredem universorum, *per quem fecit et saecula. Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius, portansque omnia verbo virtutis suae*, purgationem peccatorum faciens, *sedet ad dexteram maiestatis in excelsis* ». — I, 10, ei applicatur verbum Psalmi : « Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli ». Declaratur superior prophetis, Moyse, angelis, mediator et pontifex in aeternum, VII, 25 : « unde et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis ».

Et sic loquens S. Paulus intendebat affirmare, non quid novi, sed quod iam credebatur in Ecclesia.

§ V. **Testimonium Christi de eius divinitate apud Ioannem.**

In quarto Evangelio sicut in Synopticis, Iesus pluries semetipsum vocat *Filium hominis*, hoc est in signum humilitatis et subiectionis humanitatis suae erga Patrem suum[5] ; sed praesertim affirmat i terum ed iterum., se esse *Filium Dei* et *Dominum*.

[1] Cf. S. THOMAM, in *Coloss.*, c. I, lect. 4.
[2] Cf. PRAT, *Théol de S. Paul*, t. I, p. 445. — *Rev. Bibl.* 1898, p. 402.
[3] Circa hunc textum est *quaedam* difficultas quoad punctuationem. Tischendorf Gebhardt in sua editione legit : « ex quibus est Christus secundum carnem. Qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen » ; si ponitur punctum post « secundum carnem », ultima linea est solum invocatio Deo facta. — Sed iuxta editiones Nestle Westcott-Hort, Weymouth, Weiss, et plures alios criticos liberales, est tantum virgula post « secundum carnem ». Omnes Patres Ecclesiae in hoc textu viderunt affirmationem divinitatis Christi, ita omnes exegetae catholici. Cfr. A. DURAND, *La Divinité de J. X. dans S. Paul, Rev. bibli.*, 1903, p. 550.
[4] Iuxta JACQUIER, *Hist. de livres du N. T.* : haec epistola scripta est ab ipso S. Paulo ante 70 a — Iuxta rationalistam Harnack composita est probabiliter a S. Barnaba inter 65-96, forte ante 70.
[5] Cf. BATIFFOL, *L'enseignement de Jésus*, p. 196, 197.

« Vos vocatis me Magister *et Domine*, et bene dicitis : sum etenim »[1]. — « Pater, venit hora, clarifica *Filium tuum*, ut Filius tuus clarificet te : sicut *dedisti ei potestatem omnis carnis*, ut omne, quod dedisti ei, *det eis vitam aetermam* ... Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt »[2]. — « Iudaei quaerebant eum interficere quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, *aequalem se faciens Deo*. Respondit itaque Iesus et dixit eis : Amen, amen dico vobis : non potest Filius a se facere quidquam, nisi, quod viderit Patrem facientem : quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit ... Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat : *sic et Filis quos vult vivificat*. Neque enim Pater iudicat quemquam : *sed omne iudicium dedit Filio*, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem ... Sicut enim Pater habet vitam in semetipso : sic dedit et Filio habere vitam in semetipso »[3]. — « Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo »[4].

« *Ego enim ex Deo processi, et veni* »[5]. — « *Exivi a Patre*, et veni in mundum ; iterum relinquo mundum et vado ad Patrem ... et non sum solus, quia Pater mecum est »[6]. — Agitur autem de filiatione proprie dicta, nam Iesus ait : « Amen, amen dico vobis, *antequam Abraham fieret, ego sum* »[7]. « *Nunc clarifica me* tu Pater apud temetipsum, *claritate quam habui prius quam mundus esset, apud te* ... quia dilexisti me ante constitutionem mundi »[8].

Insuper Iesus videt Deum : « non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem »[9]. « Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem »[10], « *Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt*. Propterea dixi : quia (Spiritus veritatis) de meo accipiet, et annunciabit vobis »[11]. « Philippe, qui videt me, videt et Patrem ... Non creditis quia *ego in Patre, et Pater in me est* »[12]. Imo « *Ego et Pater unum sumus* »[13], Iudaei haec verba intellexerunt in hoc sensu : eadem est dignitas Patris ac mea, nam cito « sustulerunt lapides, ut lapidarent eum ». Pariter dixit : « *Ego sum via, et veritas, et vita* ; nemo venit ad Patrem, nisi per me »[14].

Haec Christi declarationes idem exprimunt ac verba apud Matthaeum[15] et Lucam[16] relata : « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater ; neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare ». Et haec ultima declaratio non inferior est verbis Ioannis in Prologo sui Evangelii ; « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ... Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis ... Deum nemo vidit unquam : unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit[17].

§ VI. **Testimonium Iesu Christi de mysterio Redemptionis, secundum Evangelia**. — Modernistae tenent, doctrinam de morte piaculari Christi non esse evangelicam sed tantum paulinam (Denz., 2038). Videamus declarationes Christi in Evangelio.

A. ***In Synopticis.*** — « Spiritus Domini super me : propter quod

[1] IOAN., XIII, 13. — [2] IOAN., XVII, 1-10. — [3] IOAN., V, 19-26. — [4] VIII, 23 ; III, 13 ; VII, 28. — [5] VIII, 42. — [6] XVI, 28-33. — [7] VIII, 58. — [8] XVII, 5, 24. — [9] VI, 46. — [10] X, 15. — [11] XVI, 15. — [12] XIV, 10 ; XVII, 21. — [13] X, 30 cf. XVII, 11, 21. — [14] XIV, 6. — [15] MATTH., XI, 27. — [16] LUC., X, 22.
[17] IOAN., I, 1, 14, 18. — Item I IOAN., I, 1 : « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae contrectaverunt de Verbo vitae ».

unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde »[1]. « Non veni vocare iustos, sed peccatores »[2]. « *Venit enim Filius hominis salvare quod perierat*... sic non est voluntas ante Patrem vestrum, qui in caelis est, ut pereat unus de pusillis istis »[3]. « Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, et *dare animam suam redemptionem pro multis* »[4]. Annuntiat pluries discipulis suis passionem suam dicens : « Filius hominis *tradetur* principibus sacerdotum et scribis, et *condemnabunt eum morte*, et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum, et *crucifigendum, et tertia die resurget* . . . Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum »[5] ? Sed discipuli nondum intelligunt hoc altissimum mysterium. — Ante passionem, instituens Eucharistiam, Iesus dixit : « *Hoc est corpus meum quod pro vobis datur* : *hoc facite in meam commemorationem* . . . *Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur* »[6].

B. ***In Ev. secundum Ioannem.*** — « Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos »[7]. « Iam non dicam vos servo . . . Vos autem dixi amicos »[8]. *Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis*[9]. « Oves meae vocem meam audiunt : et ego cognosco eas, et sequuntur me. *Et ego vitam aeternam do eis* : et non rapiet eas quisquam de manu mea »[10]. — « Ego sum lux mundi ; qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae »[11]. — « Ego sum resurrectio et vita. Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet. Et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum »[12]. « Amen, amen dico vobis : *qui credit in me, habet vitam aeternam.* Ego sum panis vitae »[13]. « Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquae vivae »[14]. — « Manete in me et ego in vobis . . . *Ego sum vitis, vos palmites.* Qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum : quia sine me nihil potestis facere »[15]. — « Nemo venit ad Patrem, nisi per me »[16].

« Ego . . . ad hoc veni in mundum ut testimonium perhibeam veritati »[17]. « *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium unigenitum suum daret* : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam »[18]. — Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant . . . Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, *et animam meam pono pro ovibus meis* . . . Propterea me deligit Pater, quia ego pono animam, ut iterum sumam eam. *Nemo tollit eam a me : sed ego pono eam a me ipso*, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. *Hoc mandatum accepi a Patre meo*»[19]. « Maiorem hac delictionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis sui »[20].

« Nisi granum frumenti cadens in terra, mortuum fuerit, ipsum solum manet : si autem mortuum fuerit, multum fructum affert . . . Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam ? Pater salvifica me ex

[1] Luc., IV, 18 . . . ; Marc., I, 38. — [2] Matth., IX, 13 ; Marc., II, 17. — [3] Matth., XVIII, 11-14 ; Luc., IX, 56. — [4] Matth., XX, 28 ; Marc., X, 4-5. — [5] Matth., XX, 18-22 ; Marc., X, 34 ; Luc., XVIII, 32. — [6] Luc., XXII, 1920 ; Matth., XXVI, 28 ; Marc., XVI, 24. Cf. Rcse, *Etudes sur les Evangiles*, c. VII. [7] Ioan., XV, 9. — [8] Ioan., XV, 15. — [9] Ioan., X, 11. — [10] Ioan., X, 27-28. — [11] Ioann., VIII, 12. — [12] Ioan., XI, 25-26 ; XVII, 2. — [13] Ioan., VI, 47. — [14] VII, 38-39. — [15] XV, 4-5. — [16] XIV, 6 ; VI, 44-45. — [17] XVIII, 37. — [18] III, 16-8. — [19] X, 10-18. — [20] XV, 13.

hac hora. *Sed propterea veni in horam hanc.* Pater clarifica nomen tuum ... Nunc iudicium est mundi : *nunc principes huius mundi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum* (Hoc autem dicebat, ait Ioannes, significans qua morte esset moriturus) »[1]. Haec igitur verba, sic distincta ab hac observatione Ioannis, sunt ipsa verba Domini.

Clare igitur et aperte Christus docuit dogma Redemptionis[2], et omnino falsum et dicere cum modernistis : « Doctrina de morte piaculari Christi non est evangelica sed tantum paulina » (Denz., 2038).

C. ***S. Paulus.*** explicavit doctrinam evangelicam dicens : « *Omnes enim peccaverunt*, et egent gloria Dei : iustificati gratis per gratiam ipsius, per redempionem quae est in Christo Iesu, quem proposuit Deus *propitiationem* per fidem *in sanguine ipsius* »[3]. « Sicut enim per inobedientiam unius hominis (Adae), peccatores costituti sunt multi ; ita et per unius obeditionem, iusti constituentur multi »[4]. Deus « Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum »[5] « Christus dilexit nos, et *tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam in odorem suavitatis* »[6].

D. ***Ad applicationem Redemptionis Christus instituit sacramenta.*** — « Euntes docete omnes gentes, *baptizantes* eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti »[7]. — « Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens : *Hoc est corpus meum*, quod pro vobis datur : *hoc facite in meam commemorationem.* Similiter et calicem ... »[8]. Eucharestia autem praesupponit sacramentum Ordinis —. Natura et effectus baptismi et Eucharistiae explicantur apud Ioanem III, 3-5 : « Amen, amen dico tibi (Nicodemo), nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto non potest introire in regnum Dei » (Aqua est instrumentum materiale, Spiritus Sanctus causa efficiens gratiae, qua renascimur sec. vitam divinam). De Eucharistia autem dicitur : « Hic est panis de caelo descendes : ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur... Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita ... Nisi manducaveritis carnem Filii homnis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis »[9].

Insuper Iesus dixit Apostolis post resurrectionem : « Accipite Spiritum Sanctum : *quorum remiseritis, peccata remittuntur eis : et quorum retinueritis , retenta sunt* »[10]. Haec est instituitio sacramenti poenitentiae, ad quod praesupponitur sacramentum Ordinis.

E. ***De bonis et malis angelis.*** — Iuxta doctrinam Christi, *multi* sunt angeli sancti et multi daemones.

«An putas, quia non possum rogarè Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legionis angelorum ? »[11]. *Angeli sancti* sunt in caelis[12]. « *semper vident faciem Patris* mei, qui in caelis est »[13]. « Gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente »[14]. Custodiunt pusillos[15]. « In consummatione saeculi, exi-

[1] XII, 24-33. — [2] Cf. Riviere. — *Dogme de la Rédemption*, 1905, p. 68-99. — [3] Rom., III, 23-25. — [4] Rom., V, 19. — [5] Rom., VIII, 32. — [6] Ephes., V, 2. — [7] Matth., XXVII, 19. — [8] Luc., XXII, 19. — [9] Ioan., VI, 50-55. — [10] Ioan., XX, 22-23. — [11] Matth., XXVI, 53. — [12] Marc., XII, 25. — [13] Matth., XVIII, 10. — [14] Luc., XV, 10. — [15] Matth., XVIII, 10.

bunt angeli, et *separabunt malos de medio iustorum* ; et mittent eos in caminum ignis »[1]. « Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem ; et mittent eos in caminum ignis ; ibi erit fletus et stridor dentium »[2]. — « Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei »[3].

Sunt etiam *daemones* seu mali angeli. Christus multoties eiicit eos[4]. Sunt *spiritus* : « eiiciebat spiritus verbo »[5]. « Cum *immundus spiritus* exierit ab homine, ambulat per loca arida, quaerens requiem et non invenit. Tunc dicit : revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi ; et fiunt novissima hominis illius peiora prioribus »[6].

Iesus dedit Apostolis « potestatem eiiciendi daemonia »[7] ; sed dicit de quibusdam daemonibus : « hoc genus non eiicitur nisi per orationem et ieiunium »[8]. Princípes daemoniorum est Satanas : « Si Satanas Satanam eiicit, adversus se divisus est : quomodo ergo stabit regnum eius ? Et si ego in Beelzebub eiicio daemones, filii vestri in quo eiiciunt ? *Si autem ego in spiritu Dei eiicio daemones, igitur pervenit in vos regnum Dei* »[9]. Satanas «rapit quod seminatum est in corde ... et superseminat zizania in medio tritici »[10]. — Iesus dicit Apostolis : « Simon, Simon, ecce Satanas expetitvit vos ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua »[11].

In quarto Evangelio, Satanas vocatur « *principes huius mundi* »[12]. Iesus dicit Pharisaeis : « Vos ex patre diabolo estis ; et desideria patris vestri vultis facere. Ille *homicida* erat ab initio, et in veritate non stetit ; quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater eius »[13]. Apostolis autem dicit Iesus ante Passionem : « Venit princeps mundi huius et *in me non habet quidquam. . . .*[14] Princeps huius mundi *iam iudicatus est* »[15].

Art. 3.

De vita christiana secundum Christi testimonium.

Videamus breviter quaenam sit relatio legis evangelicae cum mosaica, et quaenam sint praecipua Christi praecepta consilia ac virtutes christiane.

§ I. **Lex nova Christi antiquam legem mosaicam perficit.** — « Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas : non veni solvere, sed adimplere »[16].

Ab initio praedicationis suae Iesus in sermone supra montem[17] *expurgat legem antiquam ab interpretationibus scribarum et pharisaeorum, eamque complet ac perficit quoad praecepta moralia* : *a*) quoad *homicidium* « dictum est antiquis : non occides. . . Ego autem dico vobis : quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio » ; — *b*) quoad

[1] Matth., XIII, 49. — [2] Matth., XII, 41. — [3] Luc., XII, 8. — [4] Matth., XIII, 39 ; XXV, 41 ; Marc., V, 8 ; I, 25 ; Luc., IV, 35 ; IX, 1 ; XI, 18. — [5] Matth., VIII, 16. — [6] Matth., XII, 43-45 ; Marc., V, 9 ; Luc., VIII, 30 ; XI, 24-26. — [7] Marc., III 15 ; XVI, 17. — [8] Matth., XVII, 20 ; Marc., IX, 28. — [9] Matth., XII, 26 ; Marc., IV, 15. — [10] Matth., XIII, 19, 25. — [11] Luc., XXII, 31. — [12] Ioan., XVI, 11. — [13] Ioan., VIII, 44. — [14] Ioan., XIV, 30. — [15] Ioan., XVI, 11. — [16] Matth., V, 17. — [17] Matth., V et VI.

adulterium : « omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo : — *c*) quoad *matrimonium* quod declarat indissolubile ; *d*) quoad iuramentum quod prohibet in genere, ne fiat absque iusta causa ; — *e*) *quoad amorem inimicorum* « audistis quia dictum est : oculum pro oculo et dentem pro dente. Ego autem dico vobis ; non resistere malo ; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram. . . Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos » ; — *quoad puritatem intentionis* : « attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis ; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in caelis est. . . Sit eleemosyna tua in abscondito. . . Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant... orare, ut videantur ab hominibus ».

Sed ab initio ministerii sui Iesus *annuntiat implicite abrogationem praeceptorum caeremonialium* : « Nemo immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus. . . Neque mittunt vinum novum in utres veteres ; alioquin rumpuntur utres, et vinum effunditur »[1]. Imo Iesus annuntiat destructionem templi Ierosolymae : « non relinquent in te lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae »[2]. Et dicit mulieri samaritanae : « Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc neque in Ierosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis : nos adoramus quod scimus : quia salus ex Iudaeis est. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adorarores adorabunt Patrem in spiritu et veritate »[3].

Sic, ut ait S. Thomas[4], « lex vetus dicitur esse in aeternum, secundum moralia quidem simpliciter et absolute, secundum caeremonialia vero quantum ad veritatem per ea figuratam ».

§ II. **Virtutes christianae**. — Ad considerandum autem in speciali praecepta legis evangelicae et virtutes christianas, videamus quid docuerit Iesus de vera sanctitate seu iustitia (in sensu generali). — De fide, spe, charitate, — de oratione, — de humilitate, de mortificatione, de patientia, — de prudenti diligentia, vigilantia, de zelo ; sunt enim praecipuae virtutes christianae praeter virtutes naturales a philosophis graecis definitas, scil. : prudentiam, iustitiam erga alterum, fortitudinem et temperantiam. Hae autem ultimae virtutes elevantur in vita christiana[5], et sic connectuntur cum charitate, sec. illud Pauli : Charitas patiens est, benigna est, charitas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum ... omnia suffert, omnia sustinet »[6].

Haec simplex expositio recte ordinata iam praebet argumentum apologeticum ex sublimitate doctrinae Christi desumptum.

1° ***Vera Sanctitas.***[7] — « *Quaerite primum regnum Dei* et iustitiam eius »[8]. — *Estote vos perfecti, sicut et pater vester caelistis perfectus est*[9]. « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum ; sed *qui facit voluntatem Patris mei* »[10].

[1] Matth., IX, 16, 17 ; Marc., II, 21-22 ; Luc., V, 36-39. — [2] Luc., XIX, 44 ; XXI Matth., XXIV, 2. — [3] Ioan., IV, 21-23. — [4] S. Thom. I.a II.ae q. 103, a. 3 ad 1. [5] S. Thomas., I.a II.ae q. 61, a. 5, q. 63, a. 3 et 4. — [6] I Cor. XIII, 4. . . — [7] Ut dicit S. Thomas, I.a II.ae q. 81, a. 8, Sanctitas est specialis virtus, scil. religio : sed est generalis imperio ; refert omnia virtutum opera in Deum, vel per haec disponit ad cultum Dei. Importat duo necessaria ad applicationem mentis ad Deum, scil. munditiam et firmitatem. — [8] Matth., VI, 33. — [9] Matth., V, 48. — [10] Matth., VII, 21.

« Tollite iugum meum super vos, et *discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, et invenientis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est et onus meum leve »[1] — « Qui fecerit voluntatem Dei, hic est frater meus, et soror mea, et mater est »[2]. « Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud »[3].

« Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem... Quae autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem... cogitationis malae... adulteria, ... falsa testimonia, blasphemiae »[4]. — *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*[5]. *Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebrae sint*[6]. Qui dant elemosynam, orant aut ieiunant ut videantur ab hominibus « receperunt mercedem suam »[7]. In hoc commendatur *puritas intentionis* ex qua sequitur *pax* quam mundus dare non potest[8].

Sic determinantur vitae chistianae finis exemplar, regula, modus tendendii in finem, et fructus.

2° ***Fides.*** — A. *In Synopticis* Iesus multoties declarat, fidem esse absolute *necessariam ad salutem* : « Praedicate evangelium omni creaturae : qui crediderit et baptizatur fuerit, salvus erit ; *qui vero non crediderit, condemnabitur* »[9].

Requiritur etiam confessio exterior fidei : « Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in caelis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui in caelis est »[10]. Iesus dicit infirmis qui postulant ab eo sanationem suam : « Creditis quia possum facere vobis ? »[11], et post curationem addit : « Fides tua te salvum fecit »[12]. Obiurgat iudaeos de eorum incredulitate : « O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum usquequo patiar vos »[13]. Dicit Petro timide supra mare ambulanti : « modicae fidei quare dubitasti ? »[14], et discipulis tempestate sedata : « Ubi est fides vestra ?[15] Quid timidi estis ? Necdum habetis fidem ? »[16] Commendat *potentiam fidei* : « Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis monti huic : transi hinc illuc, et transibit ; et nihil impossibile erit vobis »[17]. Imo *per fidem vivam anima iustificatur*, dicit enim Iesus Magdalenae, quae erat in civitate peccatrix : Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum... Fides tua te salvam fecit : vade in pace »[18]. S. Paulus dicit *ad Rom.*, IV : iustificatio non est ex legis operibus, sed ex fide in Deum, quae Abrahae reputata est ad iustitiam.

A. *Apud Ioannem*, Iesus non solum praedicat necessitatem absolutam fidei, sed profundius manifestat eius obiectum, eius causam supernaturalem, eius effectus.

a) *necessitas* : « Qui credit in eum (Filium Dei) non iudicatur : qui autem non credit, iam iudicatus est : quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei »[19]. — « Dixi ergo vobis (pharisaeis) quia moriemini in peccatis vestris : *si enim non credideritis quia* ego sum, moriemini in peccato vestro[20].

1 MATTH., XI, 29. — 2 MARC., III, 35 ; LUC., VIII, 19, 21. — 3 LUC., XI, 28. — 4 MATTH., XV, 11, 20 ; MARC., VII 15-23 ; LUC., XI, 39. — 5 MATTH., VI, 23. 6 LUC., XI, 35. — 7 MATTH., VI, 2-16. — 8 IOAN., XIV, 27. — 9 MARC., XVI, 16. — 10 MATTH., X, 32. — 11 MATTH., IX, 28. — 12 LUC., XVII, 19 ; MATTH., IX, 22 ; MARC., V, 34. — 13 MATTH., XVII, 16 ; MARC., IX, 18 ; LUC., IX, 41. — 14 MATTH., XIV, 31. — 15 LUC., VIII, 25. — 16 MARCH., IV, 40. — 17 MATTH., XVII, 20 ; XXI, 21 ; LUC., XVII, 6 ; MARC., XI, 23. — 18 LUC., VII, 47-50. — 19 IOAN., III, 18. — 20 IOAN., VIII, 24.

b) *obiectum* : Quod vidimus testamur, et testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, non creditis : quomodo, si dixero vobis caelestia credetis ? »[1]. Discipulis ait : « Vos autem dixi amicos : quia *omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis* »[2].

c) *causa* : « Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille »[3], — « Nemo potest venire ad me, *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*... Sed sunt quidam ex vobis his, qui non credunt... Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me nisi fuerit ei datum a Patre meo »[4]. — « Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. *Oves meae vocem meam audiunt* »[5]. — Dicit S. Paulus : « Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis ; Dei enim donum est »[6].

Attamen motiva credibilitatis, plus quam sufficientia, manifesta sunt etiam incredulis : « Si mihi non vultis credere, operibus (scil. miraculis) credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre »[7]. « Opera quae dedit mihi Pater, ipsa testimonium perhibent de me »[8].

d) *effectus*. « Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis ; et cognoscetis veritatem, et *veritas liberabit vos* »[9]. — « Amen, amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam aeternam ; et ego resuscitabo eum in novissimo die »[10]. « Qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet, et maiora horum faciet : quia ego ad Patrem vado »[11].

4° ***Spes.*** — Commendatur in Evangelio dum agitur de oratione, de misericordia et providentia Dei.

V. g. « *Petite et dabitur vobis*... Quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei ?... Quanto magis Pater vester qui in caelis est, dabit bona petentibus se ? »[12]. — « *Ne solliciti sitis* animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini... Respicite volatilia caeli... Pater vester celestis pascit illa ; nonne vos magis pluris estis illis ?... Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius ; et haec omnia adiicientur vobis »[13]. Item in parabolis, quibus illustratur misericordia Dei, v. g. *parabola filii prodigi* : « Cum autem adhuc longe esset vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est et accurrens cecidit super collum eius, et osculatus est eum »[14].

4° ***Charistas.*** — A. *Erga Deum*. « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum et primum mandatum »[15]. « Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum »[16].

« Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea »[17] « Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo : et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum... Si quis diligit me, sermonem meum servabit : et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus »[18]. « Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum »[19].

1 IOAN., III, 12. — 2 IOAN., XV, 15. — 3 IOAN., VI, 29. — 4 IOAN., VI, 44, 66 (cf. comment S. Thomae). — 5 IOAN., X, 26-27. — 6 *Ephes.*, II, 8. — 7 IOAN., X, 38 ; XIV, 12. — 8 IOAN., V, 36. — 9 IOAN., VIII, 31-32. — 10 IOAN., VI, 40, 47. — 11 IOAN., XIV, 12. — 12 MATTH., VII, 7-11, item apud Marc., Luc., Ioann. — 13 Matth., VI, 25-33. 14 LUC., XV, 20. — 15 MATTH., XXII ; 37 ; MARC., XII, 35 ; LUC., X, 25-28. — 16 LUC., VII, 47. — 17 IOAN., XV, 10. — 18 IOAN., XIV, 21-23. — 19 IOAN., XIV, 16.

B. *Erga proximum.* « Secundum (praeceptum) autem simile est huic : Diliges proximum tuum, *sicut teipsum.* In his duobus mandatis universa lex pendet e prophetae » [1].

« Omnia ergo quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis » [2]. Et in *parabola boni Samaritani* [3] Iesus respondet ad hanc questionem : quis est meus proximus ? ». Etiam advena, etiam inimicus qui auxilio meo indiget, est proximus meus.

Discipulis suis dicit Iesus : « Mandatum novum do vobis : ut diligatis invicem, *sicut dilexi vos...* In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis » [4]. « *Si ergo ego lavi pedes vestros,* Dominus et Magister ; et vos debetis alter alterius lavare pedes » [5]. Pater sancte serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi : *ut sint unum sicut et nos* » [6].

In praxi, non solum non occides, sed non irascéris fratri tuo, non dices ei verba probrosa [7], « vae homini illi, per quem scandalum venit » praesertim si pusillos scandalizaverit [7]. *Nolite iudicare* ut non iudicemini ; in quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini... Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides ? » [9]. Attamen quandoque iudicandum est sine superbia, nam dicitur ; « Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos » [10].

« Qui petit a te, da ei » [11]. « Relinque ibi munus tuum ad altare et vade prius reconciliari fratri tuo... Esto consentiens adversario tuo cito dum es in via cum eo », [12] — Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum » [13]. Et debemus iniurias condonare non solum « usque septies, sed usque septuagies septies » [14]. — « *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos,* et orate pro persequentibus et calumniantibus vos... Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis ? nonne et publicani hoc faciunt ? » [15].

« Quod super est *date eleemosynam* ; et ecce omnia munda sunt vobis » [16]. « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis (scil. dando eleemosynam), ut cum defeceritis recipiant vos in aeterna tabernacula » [17] ; Et dicitur malo diviti : « Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala, nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris » [18]. Dives consideratur velut minister Providentiae divinae, ad utilitates ceterorum. — Imo Iesus dat cuidam adolescenti hoc *consilium* : « *Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus,* et habebis thesaurum in caelo, et *veni, sequere me* » [19]. (Ultimum verbum continet consilium obedientiae praeter consilium paupertatis) [20]. Et cum adolescens abiisset tristis, Iesus dixit discipulis suis » : Amen dico vobis ;

[1] MATTH., XXII, 39 ; LUC., X, 25-28. Haec duo praecepta fundamentalia iam erant in *Deuter.* VI, 5 et *Levit.* XIX, 18. — [2] MATTH., VII, 12 ; LUC., VI, 31. — [3] LUC., X, 25-27. — [4] IOAN., XIII, 34 ; XV, 12-17. — [5] IOAN., XIII, 14. — [6] IOANN., XVII, 11, 21-23. — [7] MATTH., V, 21-22. — [8] MATTH., XVIII, 6-7. — [9] MATTH., VII, 1-5 ; LUC., VI, 37-42. — [10] MATTH., VII, 6. — [11] MATTH., V, 42, — [12] MATTH., V, 24-25. — [13] MATTH., XVIII, 15. — [14] IBID., 22. — [15] MATTH., V, 43-47. — [16] LUC., XI, 41. — [17] LUC., XVI, 9 S. Thomas II.a, II.ae q. 32, a. 7 ad 1 notat cum S. Aug. : « Non sunt iniquae divitiae nisi iniquis qui in eis spem constituunt ». — [18] LUC., XVI, 25. — [19] MATTH. XIX, 21. — [20] Cf. S. THOMAS I.a, II.ae q. 108, a. 4 : Utrum lex nova convenienter superaddat consilia praeceptis : « Haec est differentia inter consilium et praeceptum, quod praeceptum importat necessitatem, consilium autem in optione ponitur eius, cui datur ». Praecepta novae legis sunt de necessariis ad salutem, consilia de illis, per quae melius et expeditius potest homo consequi finem aeternae beatitudinis. Consilia Christi reducuntur ad tria, scil. ad paupertatem, continetiam obedientiam, contra « consupiscentiam oculorum, concupiscentiam carnis, superbiam vitae » (I IOAN., II, 16). — *Ibid.* ad a : « praedicta consilia, quantum est de se sunt omnibus expedientia : sed ex indispositione aliquorum contingit, quod alicui expedientia non sint ». —

quia dives difficile intrabit in regnum caelorum » [1]. « Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra... sed in caelo, ubi fures non effodiunt ».

Quoad parentes, Iesus confirmat praeceptum « *honora patrem et matrem* ; qui maledixerit patri vel matri morte moriatur » [2], et circa hoc falsas pharisaeorum traditiones reprobat. — Quoad civilem societatem et auctoritatem, dicit : « *Reddite quae sunt Caesaris Caesari,* et quae sunt Dei Deo » [3].

Sic charitas non tollit sed perficit religiones iustitiae inter homines ; non solum consideratur strictum ius alterius, sed alios homines esse sicut et nos, filios Patris nostri caelestis ; itaque diligendi sunt propter Deum et in Deo.

5° ***Oratio.*** — A. *Eius necessitas et conditiones.* — Iesus praedicat : « petite et dabitur vobis, quaerite et invenientis, pulsate et aperietur vobis » [4].

« *Oportet semper orare et non deficere* » [5] ; Apostoli eum postulant ; « Domine, doce nos orare, sicut docuit et Ioannes discipulos suos » [6] ; dicit illis in monte Olivarum : « *Orate ne intretis in tentationem* [7]. Post praedictionem subversionis templi et urbis Ierusalem, dicit [8] : « Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quae futura sunt ». « Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio... Si manseritis in me... quodcumque volueritis petetis et vobis » [9].

Quoad conditiones orationis « nolite multum loqui. sicut ethnici ; putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur » [10]. « *Nec eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis... orare ut videantur ab hominibus...* Intra in cubiculum et clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito » [11]. In parabola de Pharisaeo et Publicano Iesus docet : oportet *orare cum humilitate* : omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur » [12]. Orandum est insuper *cum fide et fiducia* : « omnia quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis » [13] ; *cum perseverantia* [14], ac dimittendo si aliquid adversus aliquem habemus [15]. Oratio duorum vel trius congregatorum est maxime efficax [16].

B. *Oratio dominica* [17]. — Iesus nos docuit orationem brevem, perfectam, efficacem, quae infinite superat omnes ethnicorum orationes, et ab omnibus tam doctis quam indoctis intelligitur. In hac oratione dominica non solum petuntur omnia, quae recte desiderare possumus, sed etiam eo ordine quo desideranda sunt.

Ut explicat S. Thomas [18], finis noster est Deus, unde, gloria Dei primo petitur : « *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum* ». Secundo ponitur « *adveniat regnum tuum* », per quam petimus ad gloriam regni Dei pervenire. — Ad finem autem praedictum nos ordinant merita, unde dicitur : « *fiat voluntas tua, sicut in caelo et in*

Ad 4 : Multa consilia Christi sunt de praecepto quoad praeparationem animi tantum. V. g. ut homo sit paratus benefacere inimicis, et alia huiusmodi facere, cum necessitas hoc requirat, et ideo inter praecepta ponuntur. — Praecepta sunt finis consiliorum, cf. IIa IIaa 189, 1, ad 5. — [1] MATTH., XIX, 23. — [2] MATTH., XV, 4. — [3] MATTH., XXII, 21 ; MARC., XII, 17 ; LUC., XX, 25. — [4] MATTH., VII, 7 ; LUC., XI, 9 ; MARC., XI, 24. — [5] LUC., XVIII, 1. — [6] LUC., XI, 1. — [7] LUC., XXII, 40, 46. — [8] LUC., XXI, 36. — [9] IOANN., XIV, 13, 14 ; XV, 7, 16 ; XVI, 23, 24. — [10] MATTH., VI, 7. — [11] MATTH., VI, 5. — [12] LUC., X-III, 14. — [13] MATTH., XXI, 22. — [14] LUC., XI, 8. — [15] MARC., XI, 25. — [16] MATTH., XVIII, 19, 20. — [17] MATTH., VI, 9-13 ; *Luc.* XI, 2-4. — [18] S. THOMAS, *in Math.*, VI ; et in II.a II.ae q. 83, a. 9.

terra», item ad finem nos adiuvant subsidia sive temporalia sive spiritualia, et hoc tangitur : « « *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* » (Luc.), sive hoc intelligantur de pane temporali, sive de pane sacramentali, scil. de Eucharistia, nam apud Matth. legitur « panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie ».

A fine autem ultimo nos avertunt tria : primo peccatum commissum : « *dimitte nobis debita nostra*, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris » ; secundo tentatio : « *et ne nos inducas in tentationem* », scil. ut a tentatione non vincamur, tertio malum praesens vel futurum, poenae vel culpae : « *libera nos a malo* ».

6° ***Humilitas, mortificatio, abnegatio, patientia.*** — Iesus maxime commendat has virtutes, per quas maxime removentur impedimenta salutis[1], et sine quibus haberi non possunt aliae virtutes christianae magis activae, ut diligentia, fidelitas, zelus.

A *Humilitas* : « Discite a me quia mitis sum et *humilis corde* »[2]. « Vae vobis Pharisaeis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro »[3]. Discipulis suis ait Iesus : « Amen dico vobis, *nisi* conversi fueritis et *efficiamini sicut parvuli*, non intrabitis in regnum caelorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno caelorum »[4]. « Omnis qui se exaltat humiliabitur et qui se humiliat exaltabitur »[5]. Item « Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire : talium est enim regnum caelorum »[6]. Nil simile dixerunt philosophi.

B. *Mortificatio*, quam saepe commendat S. Paulus[7] secernit temperantiam christianam a naturali temperantia a philosophis graecis definita[8]. « Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam moechatus est eam in corde suo. *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te* : *erue eum et proiice abs te* : expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam »[9]. Item Iesus commendat *mortificationem irae, iudicii temerarii*, etc.[10] — Pro peccatis autem praeteritis Iesus praedicat, sicut Ioannes Baptista : « *Si poenitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis* », sicut illi supra quos cecidit turris in Siloe[11]. Et praecepto additur *consilium* : « Sunt eunuchi ... sic nati ... et *sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum caelorum. Qui potest capere capiat* »[12].

C. *Abnegatio* necessaria est etiam omni christiano : « *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum* ... Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam : qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam »[13]. « Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus ; et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus »[14]. — « Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur ? »[15]. — « *Intrate per angustam portam* : quia lata porta et spatiosa via est quae ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam »[16]. Iesus addit etiam *consilium* : « *Omnis qui reliquerit donum, vel fratres, aut sorores*, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut uxorem, aut agros, *propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit* »[17].

[1] S. THOMAS, II.a, II.ae, q. 161, a. 5, ad 2, et 4. — [2] MATTH., XI, 29. — [3] LUC., XI, 43 ; MATTH., XXIII, 5. — [4] MATTH., XVIII 3-4 ; MARC., IX, 34-36 ; LUC., IX, 48 ; XXII, 24-27. — [5] LUC., XIV, 11 ; XVIII, 14. — [6] MATTH., XIX, 14. — [7] *Rom.*, VIII, 13 « si facta carnis mortificaveritis, vivetis ». II Cor. IV, 40 « Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes ». — Col. III 5. — [8] S. THOMAS, I.a, II.ae, 63, a. 4 « temperantia infusa et temperantia acquisita differunt specie ». — [9] MATTH., V, 29 ; XVIII, 9. — [10] MATTH., V, 22 ; VII, 1. — [11] LUC., XIII, 5. — [12] MATTH., XIX, 12. — [13] MATTH., XVI, 24. — [14] MATTH., X, 37. — [15] MATTH., XVI, 26. — [16] MATTH. VII, 13. — [17] MATTH., XIX, 29.

D. *Patientia* requiritur in affictione. « Si quis vult post me venire ... *tollat crucem suam* et sequatur me »[1]. « Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus »[2]. « In patientia vestra possidebitis animas vestras »[3]. Haec virtus patientiae adiungitur fortitudini[4]. Speciatim ei qui reliquerit omnia propter Christum promittitur « centuplum in hac vita » « cum persecutionibus » et « vita aeterna »[5].

7. ***Prudens diligentia, fidelitas gratiae Dei, vigilantia, zelus.***

A. *Prudens diligentia* secundum bonum usum donorum Dei commendatur *in parabola talentorum* ; merces et ipsum Domini gaudium datur servo qui acceperat quinque talenta et lucratus erat alia quinque, item illi qui acceperat duo et lucratus erat alia duo. Sed illi, qui unum acceperat et illud in terra absconderat, Dominus dicit : « serve male et piger ... Tollite ab eo talentum, et date ei qui habet docem talenta. Omni enim habendi dabitur, et abundabit ; ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo »[6]. — « Omni cui multum datum est, multum quaeretur ab eo ; et cui commendaverunt multum, plus petent ab eo »[7].

B. *Fidelitas gratiae Dei* saepe laudatur : « *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam* »[8]. « Qui fidelis est in minimo, et in maiori fidelis est »[9]. Imo resistentia gratiae Dei et *contemptus inspirationis divinae terribilem castigationem meretur*, ut docet *parabola de invitatis ad coenam* : hi omnes invitati responderunt Domino : habe me excusatum ; tunc Dominus pauperes et debiles et caecos domum suam intrare compulit et dixit de prioribus invitatis : « nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit coenam meam »[10]. Item in alia parabola, *de ficu infructuosa dicitur* : « succide illam, ut quid etiam terram occupat ? »[11]. Pariter de iudaeis dicit S. Stephanus : « Vos semper Spiritui sancto resistit, sicut patres vestri, ita et vos »[12]. *Parabola seminantis* eamdem doctrinam moralem illustrat : sicut diversimode accipitur semen in petrosis, in spinis, in terra bona, ita homines plus minusve fideliter verbum Dei accipiunt et fructum afferunt[13] et his qui verbum Dei despexerunt, annuntiatur : « auditu audietis, et non intelligetis ; et videntes videbitis et non videbitis »[14]. De Ierusalem dicitur : « *non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae* »[15].

C. *Vigilantia*. — « *Vigilate quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit* »[16]. Hoc illustratur in *parabola decem virginum*, quae exierunt obviam sponso et sponsae : et quarum quinque erant fatuae et quinque prudentes[17] ; item in parabola servorum qui dominum suum expectabant : « beati servi illi, quos cum venerit dominus invenerit vigilantes[18]. Haec vigilantia ad prudentiam pertinet : « *Attendite a falsis prophetis*, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces ; a fructibus eorum cognoscetis eos »[19]. « Surgent pseudochristi et pseudoprophetae »[20]. — Apostolis autem dicitur : « Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, estote ergo prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae »[21].

D. *Zelus*. — Christo applicatur verba Ps. 118, 10, « zelus domus tuae (Domine)

[1] MATTH., XVI, 24 ; LUC., IX, 23 ; XIV, 27. — [2] MATTH., X, 38. — [3] LUC., XXI, 19. — [4] S. THOMAS, II.a, II.ae, q. 136, a. 4. — [5] MARC., X, 30. — [6] MATTH., XX, V-28 ; LUC., XIX, 26. — [7] LUC., XII, 48. — [8] MATTH., XXV, 2 1. — [9] LUC., XVI, 10. — [10] LUC., XIV, 24 ; MATTH., XXII, 2-3 ; — [11] LUC., XIII, 7. — [12] ACT., VII, 51. — [13] MATTH., XIII, 3-23. — [14] MATTH., XIII, 14. — [15] LUC. XIX, 44. — [16] MATTH., XXIV, 42 ; MARC., XIII, 33 ; LUC., XII, 4. — [17] MATTH., XXV, 1-13. — [18] LUC., XII, 37. — [19] MATTH, VII, 15. — [20] MATTH., XXIV, 24. — [21] MATTH., IX, 16.

comedit me ». Iesus ipse dicit : « *Ignem veni mittere in terram :* et quid volo nisi ut accendatur ? Baptismo autem habeo baptizari, et quomodo coarctor usquedum perficiatur ? »[1]. Iesus promittit mercedem pro operibus zeli : « Tunc dicet rex... venite benedicti Patris mei... *Esurivi enim et dedistis mihi manducare* ; sitivi et dedistis mihi bibere ; hospes eram et collegistis me ; nudus et cooperuistis me, infirmus et visitastis me ; in carcere eram, et venistis ad me... *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis* »[2]. Praesertim autem exprimitur zelus, scil. ardor charitatis, in altioribus beatitudinibus, de quibus loquitur Iesus in principio sermonis in monte.

8. ***Beatitudines.*** — Ut habetur ex Sermone Domini in monte, apud Matthaeum, c. V. Beatitudines continent merita et praemia. Merita, ut explicat S. Augustinus[3], sunt operationes virtutum perfectarum et donorum Spiritus Sancti[4]. Praemia autem inchoative habentur in hac vita, et perfecte in caelo. Propterea hae beatitudines continent totam perfectionem vitae christianae, et exponuntur a Christo ab initio praedicationis suae, quia beatitudo est id quod homo maxime desiderat, et id quod ad virtutum opera allicit.

In hac praedicatione praecipue apparet sublimitas doctrinae moralis Christi.

Tres priores beatitudines important recessum a malo, scil. a peccato ; posteriores autem accessum ad bonum et optimum, id est ad Deum, secundum opera vitae activae et vitae contemplativae[5]. Beatitudines ad Deum ascendunt, dum e contra oratio « Pater noster » a gloria Dei ad indigentias nostras descendit.

Dum mundus ait : felicitas est in affluentia bonorum exteriorum, in voluptate, in honoribus, Iesus dicit : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum* ; haec beatitudo procedit ex humilitate et ex dono timoris Dei, contra cupiditatem ac spiritum superbiae. — *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* ; id est beati qui non irascuntur, non appetunt vindictam de inimicis aut dominationem super alios. Hoc meritum procedit ex mansuetudine et pietate. — *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, id est, beati afflicti, qui consolationes in voluptatibus aut in vanitatibus non quaerunt, sed per experientiam sciunt, verum ac profundum malum, nihil aliud esse quam peccatum, quique de propriis peccatis lugent ; hi consolationem mundi deliciis infinite superiorem accipient.

Quarta beatitudo et quinta ad vitam activam pertinent. Superbia dicit : beatus est qui vivit et agit ut vult, qui nulli subest et aliis praest ac dominatur. Iesus ait : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Iustitiae beata fames ac sitis perfecte explebitur. — *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* ; scil. beati qui subditos non opprimunt, qui pro afflictis boni consiliarii sunt ; ipsis Deus faciet misericordiam

Sexta beatitudo et septima ad vitam contemplativam pertinent. Quidam philosophi tenent, beatitudinem iam esse in speculatione veritatis et parum curant de pu-

[1] Luc., XII, 49. — [2] Matth., XXV, 34-40. — [3] S. August, *de Sermone Domini in monte.* — [4] Isaias, XI, 1 annuntians Messiam, haec dona Spiritus Sancti enumeraverat, dicens : « Et requiescet super eum Spiritus Domini ; spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini ». Inter haec dona, superiora sunt quae prius enuntiantur, beatitudines autem enumerantur ordine inverso, id est ascendenti — [5] Cf. S. Thomam, *in Matth*, c. V ; et I.a II.ae q. 69 a. 3.

ritate cordis : Iesus ait : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*, et iam in hac vita intelligentiam divinorum accipient. — Nec beatitudo quaerenda est in sola humana virtute seu dignitate sine ordine ad Deum unde dicitur : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* : hi sunt veri sapientes, beati, non quia modo humano pacifici, sed quia omnia secundum habitudinem ad Deum considerant et proinde veram pacem inveniunt ac communicant ; haec pax, quam mundus dare non potest[1], est fructus contemplationis divinae[2].

Octava denique beatitudo est omnium perfectissima, exprimit perseverantiam in unione cum Deo non obstantibus iniustis vexationibus : *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Hoc meritum procedit ex heroica patientia in persecutionibus, quibus ultimo purificatur anima, ita ut inter ipsa tormenta inveniatur suprahumana beatitudo. Haec sublimia verba erant omnino inaudita, supra sensum communem hominum et rationem naturalem ; in illis manifestatur supernaturalis sapientia et abnegatio, adeo ut ipsi boni christiani, dum venit persecutio, hanc beatitudinem non satis intelligant, Ait vero Chrysostomus « qui quaerit tantum gloriam apud Deum, non timet confundi in conspectu hominum » — Imo Iesus insistit : « Beati estis, cum maledixerint vobis homines et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelis : sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos ».

Nulla fieri potest comparatio huius ethicae christianae cum ethica etiam nobiliorum philosophorum paganismi ; manifesta est absoluta superioritas doctrinae Christi ; ipse dicit de bonis operibus ex sola inclinatione naturali procedentibus : « *nonne et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est*[3].

Art. 4.

De fine mundi, de ultimo iudicio, de vita aeterna.

§ I. De fine mundi.

Exponendae sunt principales Christi declarationes de hac re, nam plures protestantes liberales et modernistae tenent, Christum annuntiasse finem mundi tanquam proxime futurum: Si hoc dixisset, testimonium eius esset evidenter falsum, et proinde non divinum.

A. ***Signa finis mundi et secundi adventus Messiae*** annuntiantur a Iesu : « *Surgent pseudochristi et pseudoprophetae ;* et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce praedixi vobis. Si ergo dixerint vobis : ecce in deserto est, nolite exire : ecce in penetralibus, nolite credere. *Sicut* enim *fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem : ita erit et adventus Filii hominis.* Ubicunque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae. Statim autem post tribulationem dierum illorum *sol obscurabitur*, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de caelo, et virtutes caelorum commovebuntur : et tunc parebit signum Filii hominis

[1] Joan., XIV, 27. — [2] Galat., V, 22. — [3] Matth., V, 47-48.

in coelo, et tunc plangent omnes tribus terrae, et *videbunt Filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multa et maiestate.* Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna : et congregabunt electos eius a quatuor ventis, a summis caelorum usque ad terminos eorum »[1].

B. ***Tempus ultimi adventus Filii Dei remanet incertum.*** — Iesus ait, secundum Matthaeum[2] : « *De die autem illa et hora nemo scit,* neque angeli caelorum, nisi solus Pater ». Secundum autem Marcum[3]. « De die autem illo, vel hora nemo scit, neque angeli in caelo, neque Filius[4], nisi Pater. Videte, vigilate et orate : *nescitis enim quando tempus sit* ».

Plerique tamen rationalistae[5], protestantes liberales ac praesertim Loisy[6] tenent, Iesum praedivisse finem mundi tanquam proxime futurum, aut saltem apostolos sic intellexisse materialiter praedicationem Domini[7]. Rationalistae arguunt praesertim ex duobus textibus : apud Matth., XXIV, 34 ; post praenuntiationem eversionis Ierosolymae et diei Iudicii, Iesus ait : *non praeteribit generatio haec, donec omnia haec fiant ;* et apud Matth. XVI, 28 ante transfigurationem suam Iesus dixit : « sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo »[8].

Hi Sacrae Scripturae loci sunt quidem difficiles, nam in eodem discurso locutus est Christus et de fine Ierosolymae et de fine mundi ; et cum primus eventus sit figura secundi, non facile est discernere quid pertinet ad primum, quid ad secundum. Sed verba alicuius auctoris praesertim sapientis ita intelligenda sunt, si possibile est, *ut contradictoria non sint.* Atqui, ut ostendunt exegetae catolici[9] ac plures protestantes conservatores[10], rationalistarum interpretatio non fundatur in textu evangelii sed ei multipliciter opponitur.

1° Iesus dicit : « *simile est regnum caelorum grano sinapis* (*quod paulatim crescit*) et fit arbor, ut volucres caeli veniant et habitent in ramis eius »[11] ; 4° item in parabola seminantis ostendit quomodo gradatim crescit semen divinum usque ad messem. Misit Apostolos non solum ad populum Israel, sed ait illis : « in mundum universum praedicate evangelium omni creaturae »[12], *euntes docete omnes gentes*[13]. Expresse dicit : « et in omnes gentes primum oportet praedicari Evangelium » ante secundum adventum[14]. « Dico autem vobis quod *multi ab*

[1] MATTH., XXIV, 23-31, XXVI, 64 ; cf. MARC., XIII, 21-27 ; LUC. XVII, 20, 36 ; XXI, 25-27.

[2] MATTH., XXIV, 36. — [3] MARC., XIII, 32-37.

[4] Iuxta interpretationem traditionalem, haec verba non significant Filium Dei ignorare diem sui secundi adventus, sed eum non accepisse mandatum ad hunc diem revelandum « qui misit me Pater ipse mihi madatum dedit quid dicam et quid loquar » IOAN. XII, 49. Unde ante ascensionem suam dixit apostolis : « *non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate* ». Act. I, 7, sic « ostendit quod ipse sciat, sed non expediat nosse apostolis » S. Hieron, *in Matth.*, XXIV, 36.

[5] Ita Renam, Stapfer.

[6] LOISY, *L.Evangile et l'Eglise*, p. 5-7, 24, III.

[7] Ita de Psessensé, Reuss., A. Réville, Bovon.

[8] Item apud MARC., VIII, 39 ; LUC., IX, 27. — [9] P. LAGRANGE, *Revue biblique*, 1906, p. 382-411 ; LEPIN, *Jèsus Messie et Fils de Dieu*, 2 ed p. 385-399. — [10] Ita Godet, Sanday. — [11] MATTH., XIII, 31. — [12] MARC., XVI, 15. — [13] MATTH., XXVIII, 19 ; LUC., XXIV, 47. — [14] MARC., XIII, 10.

Oriente et Occidente venient et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno caelorum »[1]. Item ad Petrum : « Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam ». Matth. XVI, 18.

2° Insuper non sequitur ex dictis Domini finem mundi statim futurum post eversionem Ierosolymae, imo annuntiat apud Lucam XXI, 24, *Ierusalem calcabitur a Gentibus: donec impleantur tempora notionum*[2].

3° Iesus usque ad Ascensionem dicit Apostolis : *non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate*[3], sicut dixerat ante Passionem : « de die autem illa et hora nemo scit, neque angeli in caelo, neque Filius, nisi Pater. Videte, *vigilate* et orate : nescitis enim quando tempus sit »[4]. Ita, dies est incertus et nullus potest confidere de suo statu, quia de quolibet statu unus assumetur et alter relinquetur[5]. Et, ut dicit S. Hieronymus, ideo voluit Dominus incertum ponere terminum, ut homo semper expectaret. Ita expectavit prima generatio semper vigilans.

4° Verba relata apud Matth. XXIV, 34, post duplicem praedictionem eversionis Ierosolymae et finis mundi : *non praeteribit generatio haec donec omnia haec fiant,* diservimode intelliguntur a commentatoribus, scil. vel de generatione omnium fidelium et de fine mundi, vel de generatione praesenti et de ruina Ierosolymae. Dici potest etiam : non praeteribit praesens generatio, donec omnia haec *fiant* realiter aut saltem in figura, nam excidium Ierosolymae erit figura finis mundi, et Christus non semper distinxit tempus prioris eventus a tempore posterioris. Alii denique intelligunt : non praeteribit gens iudaeorum donec veniat finis mundi, quia pluries in S. Scriptura « generatio » dicitur pro gente[6]. Insuper, ut ait S. Petrus loquens de secundo adventu Domini : « *unus dies apud Deum sicut mille anni et mille anni sicut dies unus* »[7], nam Deus omnia videt simul in aeternitate ; propheta autem quodammodo elevatur ad cognitionen futurorum ut sunt in mente divina (cfr. infra c. XI *de prophetiis Christi.*

5° Dum autem Iesus dixit ante transfigurationem suam : « sunt quidam de hic stantibus, qui *non gustabunt mortem,* donec videant Filium hominis venientem in regno suo »[8], haec verba referuntur iuxta quosdam ad transfigurationem, iuxta alios et melius ad destructionem templi Ierusalem seu Synagogae et expansionem Ecclesiae[9]. Non agitur de fine mundi, nam Iesus dixit : « de die illa et hora nemo scit ...

[1] MATTH., VIII, 11 ; LUC., XIII, 29. — [2] Apud MATTH., XXIV, 29 legitur quidem « *statim autem post tribulationem dierum illorum,* sol obscurabitur... » ; sed illud « statim post » refertur ad priora signa finis mundi et non ad eversionem Ierosolymae, nam immediate antea dicitur : « Surgent pseudo christi... et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest etiam electi... sicut fulgur exit ab Oriente et paret usque in Occidentem, ita erit et adventus Filii hominis ; ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae ». — [3] ACT., I, 7. — [4] MARC., XIII, 32. — [5] MATTH., XXIV, 38-45. — [6] *Num.*, X, 30 ; XIII, 28 ; *Lev.* XX, 18 ; *Ps.*, XLIV, 19, etc. Cf. circa hunc textum *Matth.*, CARD. BILLOT., *La parousie.* — [7] II *Pet.*, III, 8. — [8] MATTH., XIV, 28. — [9] Sicut dicitur de morte Ioannis Apostoli, Ioan., XXI, 20 sq.

nisi Pater... Vigilate, nescitis enim quando tempus sit » (cf. Maldonatus in Matth.).

6° Imo dicit S. Paulus II *Thess*, II, 2 ... « *Neque terreamini... quasi instet dies Domini*. Ne quis vos seducat ullo modo; quoniam *nisi venerit discessio primum*, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis... ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus ». Tempus igitur ultimi adventus Christi remanet incertum.

§ II. **De ultimo iudicio.** — Iesus ait : « Procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii » [1]. (Contra Sadducaeos resurrectionem iterum affirmat) [2]. « Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem ; et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus et stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat » [3]. « Vae tibi, Corozain, vae tibi Bethsaida ,.. Tyro et Sidoni remissius erit in die iudicii, quam vobis » [4]. « Omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicii ; ex verbis enim tuis iustificaberis, ex verbis tuis condemnaberis » [5]. « Filius hominis ... reddet unicuique secundum opera eius » [6]. Sed ex gratia Dominus poterit novissimis operariis dare sicut et primis [7].

Iam in hac vita quodammodo incipit iudicium : « Qui non credit in Filium Dei, iam iudicatus est ... Hoc est autem iudicium : quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum mala opera » [8] — « Qui credit in Filium, habet vitam aeternam, qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam ; sed ira Dei manet super eum » [9].

De damnatis autem Iesus dicit : « ibunt in supplicium aeternum » [10] « angeli mittent eos in caminum ignis ; ibi erit fletus et stridor dentium » [11] « Crucior in hac flamma », ait malus dives in inferno, eique respondet Abraham : « inter nos et vos chaos magnum firmatum est » [12]. Hoc autem supplicium dicitur proprie et non solum hyperbolice aeternum, nam octies continenter Christus hoc affirmat, dum loquitur « de gehenna ignis inextinguibilis, ubi vermis non moritur et ignis non extinguitur ... » [13], Insuper quoad durationem, haec poena aequiparatur praemio iustorum : « et ibunt hi in suplicium aeternum : iusti autem in vitam aeternam » [14].

§ III. **De vita aeterna.** — Iesus dicit : « Illi vero, qui digni habebunt saeculo illo et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores ; neque enim ultra mori poterunt ; aequales enim angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis » [15] ; « ibunt in vitam aeternam » ; [16] ; « fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum » [17]. Eis

[1] IOAN., V, 29 ; VI, 39, 40, 44. — [2] MATTH., XXII, 30 : « in resurrectione enim neque nubent, neque nubentur : sed erunt sicut angeli Dei in caelo » MARC., XII, 27 ; LUC., XX, 38. — [3] MATTH., XIII, 40-43, 49-50. — [4] MATTH., XI, 21 ; LUC., X, 3. — [5] MATTH., XII, 36, 37. — [6] MATTH., XVI, 27 ; MARC., VIII, 38 ; LUC., XIV, 15. — [7] MATTH., XX, 14. — [8] IOAN., III, 18-19 ; IX, 39 ; XII, 47, 48. — [9] IOAN., III, 36. — [10] MATTH., XXV, 46. — [11] MATTH., XIII, 42, 50 ; XVIII, 8 ; XXV, 41 ; MATTH., IX, 44-45. — LUC., XIII, 28. — [12] LUC., XVI, 24, 26. — [13] MARC., IX, 42-47. — [14] MATTH., XXV, 46. — [15] LUC., XX, 36. — [16] MATTH., XXV, 46 ; MARCH., X, 30. — [17] MATTH., XIII, 43.

dicet Filius hominis : « Venite, benedicti Patris mei ; possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi » [1]. « Merces eorum copiosa est in caelis « [2]. « *Ipse Deum videbunt* » [3], « Haec est vita aeterna : ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum » [4] « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum ; ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi ; quia dilexisti me ante constitutionem mundi » [5].

« In domo Patris mei mansiones multae sunt » [6]. Non manifestatur electorum numerus ; sed dicit Christus : « intrate per augustam portam ; quia lata porta et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta, et arcta via est, quae ducit ad vitam ! et pauci sunt qui inveniunt eam » [7].

Omnes tamen sperare debent, nam Deus omnes homines ad laborandum in vinea sua vocat usque ad horam ultimam [8] ; et pro minori actu charitatis, qui per peccatum non tollitur, dat praemium aeternum : « sitivi et dedistis mihi bibere . . . quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis. mihi fecistis » [9]. Iamvero vita, quam alit in nobis eucharistia, est initium et semen vitae aeternae : « Qui manducat meam carnem at bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam ; et ego resuscitabo eum in novissimo die » [10].

[1] MATTH., XXV, 34. — [2] MATTH., V, 12. — [3] MATTH., V, 8. — [4] IOAN., XVII, 3. — [5] IOAN., XVII. — [6] IOAN., XIV, 2. — [7] MATTH., VII, 14 ; LUC., XIII, 24 « Via carnis est delectatio, et haec est in promptu ; via vero spiritus est occulta » S. THOMAS *in Matth.* — [8] MATTH., XX, 1-16. — [9] MATTH., XXV, 35-40. — [10] IOAN., VI, 55-59.

CAPUT V.

TESTIMONIUM CHRISTI DE INSTITUTIONE ECCLESIAE AD REVELATIONEM INFALLIBILITER SERVANDAM ET PROPONENDAM USQUE AD FINEM MUNDI[1].

ART. UNICUS.

Agitur de institutione Ecclesiae, praesertim an Christus instituerit *magisterium vivum et infallibile* ad suam doctrinam tuendam et propagandam. Quid dixerit de Ecclesiae constitutione, de eius proprietatibus et *nobis*. An denique testimonium Christi de Ecclesia sit intime connexum cum tota sua doctrina.

Hic quidem non incipiendus est tractatus proprie theologicus de Ecclesia, sed satis immorandum est *historice*[2] in hoc speciali testimonio Christi, ut postea melius appareat « irrefragabilis » valor *magni et perpetui motivi credibilitatis* quod sumitur, iuxta Concilium Vaticanum (Denz. 1749), ex mirabili Ecclesiae vita suis notis manifesta. Haec enim mirabilis vita est simul miraculum morale et adimpletio huiusce *testimonii prophetici*. Itaque perficietur per modum unius tota demonstratio apologetica, christiana nempe et catholica, et merito quidem, cum christianismus verus nihil aliud sit quam catholicismus.

Multi profecto auctores remittuunt huius specialis testimonii expositionem post tractatum de Revelatione ad initium tractatus theologici de Ecclesia. Sed ita non satis servatur unitas demonstrationis apologeticae, et minus apparet valor motivorum credibilitatis religioni intrinsecorum. Praeterea hodie, in ipso tractatu de Revelatione confutanda est theoria rationalistarum, protestantium liberalium et modernistarum, iuxta quam Christus non annuntiavit Ecclesiam sed *regnum Dei eschatologicum proxime futurum ; si ita esset, testimonium Christi esset falsum*, et proinde non divinum.

§ I. **Status quaestionis**. — Omnes concedunt, Iesum instituisse Ecclesiam implicite et mediate, quatenus doctrinam praedicavit, quam

[1] Cf. BATIFFOL., *L'Eglise naissante et le catholicisme*, Paris, 1909, ch. I et II. — *Dictionnaire Apologétique* art. *Eglise* par YVES DE LA BRIÈRE.

[2] In tractatu proprie theologico de Ecclesia theses probatur non solum historice sed positive ex revelatione iam per fidem supernaturalem suscepta. — Plures quidem auctores non immerito dividunt tractatum de Ecclesia in partem apologeticam et partem proprie theologicam, sed melius videtur hanc partem apologeticam in tractatu de Revelatione ponere, propter rationes expositas : sic enim melius servatur unitas demonstrationis apologeticae, et etiam unitas tractatus theologici de Ecclesia.

multi homines amplexi sunt. Sed quaeritur utrum Ipse societatem religiosam *hierarchicam* immediate ac explicite instituerit, ad Revelationem infallibiliter servandam et proponendam usque ad finem mundi.

1° *Multi rationalistae et protestantes liberales*, ut Harnack, Hoeffding, A. Sabatier, Stapfer, Ménégoz, tenent, alienum fuisse a mente Christi Ecclesiam ut societatem instituere, cum ei persuasum fuerit regnum coeli una cum fine mundi iamiam adventurum esse. Unde, iuxta eos, Iesus solummodo docuisset homines quomodo Deum ut Patrem colere, amare, eique sese perfecte subiicere debent. Ita Harnack et Sabatier tenent, *regnum Dei esse mere internum*, ac si Christus solum enuntiasset dispositiones animae ad ingrediendum in hoc regnum, poenitentiam, fidem, et amorem filialem erga Parem coelestem, et in hoc inveniretur iuxta Harnack[1] tota Christianismi essentia.

Postea, solum processu naturali, apparuisset hierarchia Ecclesiae, cum necessitate instituendi aliquam fidei regulam contra haereses. Sed hi protestantes liberales reiiciunt infallibilitatem huiusce regulae sicut etiam infallibilitatem Scripturae, ac pro regula fidei solam accipiunt conscientiam ; sic admittunt « religionem Spiritus » quam opponunt « religioni auctoritatis »[2].

2° *Modernistae, ut Loisy*[3], G. Tyrell[4], non solum docent Christum credidisse finem mundi mox venturum, sed propterea annuntiasse *regnum Dei mere eschatologicum* seu futurum post consummationem saeculi, adveniente Messia in nubibus coeli (παρουσία) Fatentur tamen, Iesum initium aliquod societatis instituisse, ex quo orta est Ecclesia. Haec Ecclesia, iuxta modernistas, non est infallibilis, sed ei tanquam sociali auctoritati obendiendum est, dummodo primaria et ultima fidei regula sit cuiuslibet conscientia a Spirtu Dei illuminata. Cf. Propositiones modernistarum damnatas in decreto S. Offici « Lamentabili » (Denz. 2006, 2052-2056) : 6ª « In definiendis veritatibus ita collaborant descens et docens Ecclesia ; ut docenti Ecclesiae nihil supersit nisi communes discentis opinationes sancire » (Hic est democratismus, hierarchiae oppositus)[5]. 52 « Alienum fuit a mente Christi Ecclesiam constituere veluti societatem super terram per longam saeculurum seriem duraturam... » 54 « Dogmata, sacramenta, hierarchia, tum quod ad notionem tum quod ad realitatem attinet, non sunt nisi intelligentiae christianae interpretationes evolutionesque, quae exiguum germen in Evangelio latens externis incrementis auxerunt, perfeceruntque ». 55 « Simon Petrus ne suspicatus quidem unquam est, sibi a Christo demandatum esse primatum in Ecclesia ». 56 « Ecclesia Romana non ex divinae providentiae ordinatione, sed ex mere politicis conditionibus caput omnium Ecclesiarum effecta est ».

3° *Protestantes conservatores* Christum instituisse auctoritatem supremam et infallibilitatem, quae revelationem tuto servaret ac propagaret ; sed tenent, Scripturam esse solam fidei regulam, et intendunt quosdam fundamentales articulos Christi doctrinae determinare, ut anarchia vitari possit. (*Lutherani* dicunt veram Ecclesiam esse invisibilem et regi a presbyteris a populo delegatis et iure divino episcopis aequalibus. *Anglicani* episcopalistae admittunt societatem visibilem a Christo institutam et ab episcopis regendam).

[1] HARNACK, *Essence du Christianisme*, trad. fr. 1907, p. 75-81.

[2] AUG. SABATIER, *Les religions d'autorité et la religion de l' Esprit*, Paris, 1904, p. 47-83.

[3] A. LOISY, *L' Evangile et l' Eglise*, ch. III : *Autour d' un petit livre*, 157-186. *Simples réflexions*, p. 90.

[4] G. TYRELL, *Lex orandi*, 1903.

[5] Cf. DENZINGER, 2091, 2104, Encyclica « Pascendi ».

4° *Graeci schismatici* agnoscunt auctoritatem infallibilem quam in corpore Episcoporum collegialiter agente ponunt, sed contendunt, primatum iurisdictionis Romani Pontificis non esse iuris divini ; admittunt auctoritatem septem priorum Conciliorum oecumenicorum. Iuxta eos Ecclesiae regimen est aristocraticum.

5° *Catholici* tenent, Christum Ecclesiam ut societatem hierarchicam et monarchicam instituisse, auctoritatem supremam et infallibilitatem in rebus fidei et morum competere non solum collegio apostolorum et episcoporum, sed etiam huius collegii capiti nempe Pontifici Romano, Petri successori, qui vices Christi gerit in terra. Cf. C. Trid., Denz., 960, 1550 ; Conc. Vatic. Denz., 1821, sqq. Speciatim dicit Concilium Vat. quoad institutionem Ecclesiae ad revelationem infallibiliter proponendam : « Ut autem officio veram fidem amplectendi in eaque constanter perseverandi satisfacere possemus, Deus per Filium suum unigenitum Ecclesiam instituit, suaeque institutionis manifestis *notis* instruxit, ut ea tanquam custos et magistra verbi revelati ab omnibus posset agnosci ». Denz. 1793.

Videmus igitur in Evangeliis quorum auctoritatem historicam iam probavimus : *a*) quodnam sit regnum Dei a Christo praedicatum ; *b*) an Chistus Ecclesiam hierarchicam et perpetuam instituerit ; *c*) an ei infallibilitatem, ad proponendam Revelationem, in perpetuum conferre intenderit ; *d*) an denique eam notis visibilibus instruxerit. Ad modum confirmationis videbimus insimul in Actibus Apost. et Epistolis quomodo Apostoli hoc testimonium Christi intellexerit. — Non quidem quaerenda est in Evangelio delineatio completa et scientifica Ecclesiae, nam crevit Ecclesia sicut granum sinapis, sed inquirenda sunt fundamenta eius essentalia, a Christo explicite determinata.

§ II. **Quodnam est Regnum Dei a Christo praedicatum?** Est regnum spirituale, sed non mere internum, nec tantum eschatologicum seu futurum.

1° ***Est Regnum spirituale, non temporale.*** — Tempore Christi Iudaei prophetias messianicas materialiter intelligentes, expectabant praesertim regnum temporale et nationale. Propterea Herodes invidiose timet adventum Messiae ; [1] post multiplicationem panum Iudaei volunt facere Iesum regem, ille autem fugit in montem [2]. Pharisaeis quaerentibus : quando veniet regnum Dei ? Iesus respondet : « *Non venit regnum Dei cum observatione ;* neque dicent : ecce hic, aut, ecce illic. *Ecce enim regnum Dei intra vos est* » [3]. Item Christus dicit Pilato : *Regnum meum non est de hoc mundo* » [4].

Agitur ergo de regno spirituali, non temporali ; ad ingrediendum in illud requiritur poenitentia, fides *appropinquavit regnum Dei, poenitemini et credite Evangelio* » [5], requiritur amor filialis erga Patrem caelestem ; hoc est maximum praeceptum [6]. Additur : « diliges proximum tuum, sicut teipsum » [7], imo « diligite inimicos vestros ... ut sitis filii Patris vestri qui in coelis est » [8]. *Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum* [9]. « Sic orabitis : Pater noster ... » [10].

[1] Matth. II, 3. — [2] Ioan., VI, 15. — [3] Luc., XVII, 20-21. — [4] Ioan., XVIII, 36. — [5] Marc., I, 15. — [6] Matth., XXII, 3 ; V, 3-12. — [7] Matth., XXII, 39. — [8] Matth., V, 44-48. — [9] Matth., V, 20. — [10] Matth., VI, 6.

2° ***Sed Regnum Dei est simul externum, visibile, sociale.*** — Non tota Christianismi essentia invenitur in amore filiali erga Deum Patrem, nam regnum Dei gregem efformat : « Nolite, timere, pusillus *grex*, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum » [1]. In hoc grege sunt Apostoli, quibus dictum est : « venite post me et faciam vos fieri piscatores hominum » [2]. Haec societas vocatur *ecclesia* ἐκκλησία, dum Christus de fraterna correctione loquens ait : « *Si autem non audierit eos, dic ecclesiae. Si autem ecclesiam audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* [3].

Si regnum Dei esset mere internum, constaret bonis tantum, sed e contra *in eo sunt boni et mali*, ut patet ex parabola de bono semine et zizania ; item dicitur : *simile est regnum caelorum sagenae missae in mare et ex omni genere piscium congreganti, quam cum impleta esset*, educentes et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt » [4].

3° ***Regnum Dei non est tantum futurum seu eschatologicum.***

a) *Iam enim est praesens* : Pharisaeis inquirentibus : quando veniet regnum Dei ? Iesus, ut dictum est, ait : « Non venit regnum Dei cum observatione : neque dicent : ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim *regnum Dei intra vos est* [5]. E contra Christus veniens in nubibus caeli, cum observatione venit. Iam vero est regnum Dei, non tamquam regnum mere internum intra cor pharisaeorum, ipsi enim non credunt, sed ἐντὸς ὑμῶν in medio vestrum, sicut antea pharisaeis dixerat Iesus : *si in digito Dei eiicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei* [6].

b) Nec finis mundi est proxime futurus (cf. cap. praec.) ; nam regnum Dei est *progressivum, sicut granum sinapis*, quod lente crescit et « fit arbor, ita ut volucres coeli veniant, et habitent in ramis eius » [7]. Imo *praedicabitur Evangelium regni in universo orbe*, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio » [8]. « Multi ab Oriente et Occidente veniet [9]. Item in fine parabolae de homicidis vinitoribus dicit Iesus pharisaeis : *auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius* [10]. — De fine autem mundi, ut supra exposuimus, dicit Christus : « De die illa et hora nemo scit, neque angeli caelorum, nisi solus Pater » [11].

c) Insuper regnum mundi, ut dictum est, *constat bonis et malis* divitibus et pauperibus ; atqui hae differentiae non erunt in coelo post finem mundi ; ergo regnum Dei non est mere eschatologicum seu futurum.

Unde regnum Dei a Christo praedicatum iam erat praesens, modo abscondito in animabus iustis, modo visibili in societate ecclesiastica nascente, et annuntiabatur consummatio eius futura in coelo post mundi finem. Ex hoc apparet falsitas thesis protestantium liberalium et modernistarum.

§ III. **Christus instituit Ecclesiam ut societatem hierarchicam et perpetuam.** — Hoc est contra protestantes etiam conservatores.

[1] Luc., XII, 32 ; Marc., XIV, 27. — [2] Marc., I, 17 ; Luc., V, 10. — [3] Matth., XVIII, 17. — [4] Matth., XIII, 36-48. — [5] Luc. XVII, 20-21. — [6] Luc., XI, 20. — [7] Matth., XIII, 32. — [8] Matth., XXIV, 14. — [9] Matth., VIII, 11. — [10] Matth., XXI, 43. — [11] Matth., XXIV, 36.

Societas est adunatio hominum ad aliquid unum perficiendum; hierarchia autem ἱερὰ ἀρχὴ idem sonat ac sacer principatus iure divino institutus. In Ecclesia non esset hierarchia sed democratismus, si in ea populus exerceret potestatem sive per se, sive per delegatos, ut volunt Calvinistae presbyteriani qui tenent, auctoritatem presbyteris a populo delegari; item iuxta modernistas regimen Ecclesiae reformandum est, et cum moderna, ut aiunt, conscientia componendum, quae tota ad democratiam vergit[1]. — E contra Ecclesia catholica semetipsam declarat a Christo institutam, tamquam societatem *hierarchicam et monarchicam*, id est, sub uno capite supremam potestatem habente constitutam[2].

Quoad historicitatem textuum quibus probatur haec institutio, protestantes conservatores admittunt, ut quid historica certum, Iesum ipsum dedisse Petro et Apostolis potestatem docendi, regendi et sanctificandi fideles, sed putant, Christum noluisse hanc potestatem successoribus Petri et Apostolorum in perpetuum conferre. Protestantes liberales contra tenent, textus evangelicos innuere hierarchiam perpetuam, sed exprimere solum fidem conscientiae christianae in fine saeculi primi, et non esse genuinas Christi declarationes. Ratio horum liberalium est, regnum Dei a Christo praedicatum esse mere internum aut mere eschatologicum, quod iam confutatum est. Insuper hi critici reiiciunt praesertim historicitatem declarationum Christi, quae resurrectionem eius sequuntur, quia miraculum resurrectionis est impossibile aut incertum, quod infra refellendum est.

Exegetae catholici notant e contra: historicitas horum omnium textuum sive ante resurrectionem sive post, confirmatur ex hoc ipso quod sunt pauci et laconici, passim in Evangelio, occasione alterius rei; certo non sunt artificiose dispositi ad aliquam thesim probandam ex declarationibus Christo immerito adscriptis[3]. Insuper iam ante resurrectionem suam Iesus promiserat potestatem, quam redivivus contulit.

1° **Christus instituit societatem hierarchicam et monarchicam,** *conferendo Apostolis triplicem potestam docendi, regendi, sanctificandi fideles, et conferendo immediate Petro primatum magisterii et iurisdictionis.*

Notandus est progressus declarationum Christi ab initio ministerii eius usque ad Ascensionem.

A. Elegit duodecim Apostolos quos nominatim vocavit, eos educavit *et misi praedicare regnum Dei* primo filiis Israel: « Hos duodecim misit Iesus ... dicens ... potius ite ad oves quae perierunt domus Israel: euntes autem praedicate, dicentes: appropinquavit regum coelorum. Infirmos curate, mortuos suscitate: daemones eiicite; gratis accepistis, gratis date »[4]

[1] Cf. *Denz.*, 2104. Encycl. « Pascendi ». — [2] *Den-zinger*, ENCHIR, Index systematicus II.a Ecclesiae essentia; et n. 150, 960, 1500. 1821.

[3] Cf. *Dict. Apologètique*: art. *Eglise*, col. 1238 YVES DE LA BRIERE; et *Dict. Thèol. cath.* art. *Eglise.* par E. DUBLANCHY: col. 2115: « l'authenticité de ces textes nous est suffisamment garantie par la tradition chrétienne constante et universelle, solennellement affirmée par le Concile du Vatican, sess. IV, c. 1, et prouvée par de nombreux témoignages dans l'encyclique *Satis cognitum* de Léon XIII, du 29 Iuin 1896 ».

[4] MATTH., X, 5; MARC., VI. 7-13; LUC., IX, 1-6.

B. Deinde, post confessionem Petri, Cesareae, Iesus dixit illi per modum *promissionis*: « Et ego dico tibi, quia *tu es Petrus* (Kepha) *et super hanc petram* (Kepha) *aedificabo Ecclesiam meam*, et portae inferi non praevalebunt adversus eam. *Et tibi dabo claves regni coelorum Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis*[1]. In hac declaratione, Petro promittitur primatus non solum honoris sed iurisdictionis[2]: nam Cristus soli Petro loquitur exclusis ceteris, et ei pollicetur supremam potestatem regendi ecclesiam; erit enim *fundamentum* Ecclesiae, quae super eum aedificabitur, accipiet « claves regni coelorum». et « quodcumque ligaverit super terram, erit ligatum et in coelis ». Haec verba non solum exprimunt potestatem interpretandi legem iam statutam, sed ius imponendi aut auferendi varias obligationes in ordine spirituali, et ita efficaciter ut quodcumque ligaverit Petrus super terram, sit ligatum et in coelis. Agitur ergo de primatu iurisdictionis.

Primatus autem magisterii magis explicite exprimitur apud Lucam XXII, 32, dum Christus ante passionem suam dicit Petro: « Simon, Simon, ecce satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum: *Ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* ».

C. Apostolis duodecim dixit Iesus circa medium vitae suae publicae: « Amen dico vobis, *quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in coelo;* et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelo »[3]. His verbis Iesus eis promittit potestatem ligandi atque solvendi, idest regendi Ecclesiam non tamen sicut antea dixerat Petro, nam soli Petro promissa est eadem auctoritas ac aliis Apostolis cum Petro unicum corpus efformantibus, ut clarius apparebit ex sequentibus testimoniis.

Eis etiam promittuntur specialis assistentia Spiritus sancti in praedicando Evangelio: Paracletus autem *Spiritus sanctus*, quem mittet Pater in nomine meo, *ille vos docebit omnia* et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis »[4], « docebit vos omnem veritatem »[5].

D. Denique *post resurrectionem suam* Iesus *dedit* potestatem quam promiserat tum Apostolis, tum Petro.

Apostolis datur potestas docendi, regendi, santificandi fideles in universo mundo: « Iesus locutus est eis, dicens: Data est mihi *omnis potestas* in celo et in terra. *Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti; docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis* »[6]. « Pax vobis; sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Haec cum dixisset, insufflavit et dixit eis; Accipite Spiritum sanctum: *quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt* »[7].

[1] MATTH., XVI, 17-19. Cf. P. BATIFFOL, *l' Eglise naissante et le catholicisme*, 4ª ed. 1909, c. II, p. 94-113. l' Eglise, dans l' Evangile, valeur de Matth., XVI, 18-19.

[2] Cf. explicationem huiusce textus Evangelii a *Concilio Vaticano*, Denz., 1822 et in *Dict. Théol. cath., Eglise, col.* 2116.

[3] MATTH., XVIII, 18. — [4] IOAN., XIV, 26; XV. 26-27. — [5] IOAN., XVI, 13. — [6] MATTH., XXVII, 19-20; MARC., XVI, 15: « Euntes in universum mundum, praedicate Evangelium omni creaturae ». — LUC., XXIV, 44-49. — [7] IOAN., XX, 21-22.

Petro autem confertur potestas suprema ipsi antea promissa. Dicit Simoni Petro Iesus : « Simon Ioannis, diligis me plus his » ... *Pasce agnos meos*. Dict ei iterum : « Simon Ioannis, diligis me ? ... *Pasce agnos meos* Dicit ei tertio : « Simon Ioannis, amas me ? ... *Pasce oves meas* »[1]. Haec verba soli Petro dicuntur, conferunt ei *primatum, nam* verbo « pasce » (βόσκε ποίμαινε) designatur tum apud profanos tum apud auctores sacros potestas in societate. Haec autem potestas *soli Petro datur*; ergo constituit primatum. Eique confertur *in universam Ecclesiam*, nam verba « pasce agnos, pasce oves » designant omnes Christi discipulos quacumque dignitate sint praediti. Sic corroborantur verba antea ei dicta : « rogavi pro te ut non deficiat fides tua et tu aliquando conversus confirma fratres tuos ».

Sic manifestum est, Christum instituisse Ecclesiam ut societatem hierarchicam, conferendo Apostolis potestatem docendi, regendi et sanctificandi fideles, ac contulisse Petro primatum magisterii et iurisdictionis. Ita intellexit Petrus, nam post Ascensionem auctoritatem supremam exercet in Ecclesia, ut patet ex Actibus Apostolorum[2]. Item intellexit S. Paulus[3], qui docet, Ecclesiam esse aedificatam « super fundamentum Apostolorum »[4] et esse corpus Christi mysticum in quo perfecta hierarchia invenitur[5].

[1] IOAN., XXI, 15-17.

[2] *Act.*, I, 65 in electione Mathiae in Apostolatum ; *Act.*, II, 14, III, 6 in praedicatione Evangelii ; *Act.*, IX, 32, in visitatione Ecclesiarum per totam Iudaeam, Galilaeam et Samariam ; *Act.*, X, 20, in conversione Gentium dum mittitur ad Cornelium a Spiritu Sancto ; *Act.*, XV, 7, 12, in Concilio Hierosolymitano, « cum magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos : Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire gentes verbum Evangelii, et credere ... Tacuit autem omnis multitudo » et Apostoli communi decreto statuerunt Gentes non ligari lege mosaica.

[3] Paulus primatum Petri agnovit, dum dicit *Galat.*, I, 18 : « Post annos tres (a conversione mea) veni Ierosolyman videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim ; alium Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini ». *Ad Galat.*, II, 11, scripsit quidem « Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat », sed in hoc Paulus non negavit auctoritatem Petri, timebat solum ne nimia eius indulgentia in iudaeos eorumque observantias legales averteret Gentiles a fide christiana.

[4] *Ephes*, II, 20-22 : « Ergo iam non estis hospites et advenae, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, *superaedificati super fundamentum Apostolorum* et Prophetarum, ipso summo augulari lapide Christo Iesu : in quo omnis *aedificatio constructa* crescit in *templum sanctum* in Domino : in quo et vos *coaedificamini in habitaculum Dei* in Spiritu ».

[5] Ecclesia tanquam *corpus mysticum Christi* saepius describitur a S. Paulo : *Eph.*, I, 22-23 : « Et omnia (Deus) subiecit sub pedibus eius (id est Christi), et ipsum dedit *caput super omnem Ecclesiam*, quae est corpus ipsius, et plenitudo eius qui omnia in omnibus adimpletur ». — *Ephes.*, IV, 16-26 : « *sumus invicem membra* » — *Ephes.*, V, 23, 30 : « vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiae, ipse salvator corporis eius ... quia membra sumus corporis eius, de carne eius et de ossibus eius ». — Col., I, 16, 18, 24 ; II, 10, 19. — I *Cor.*, XII, in quo ostenditur quomodo Christus providit Ecclesiae de variis hominum statibus, et enumerantur varia Spiritus Sancti charismata : v. 12 « omnia membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt ; ita et Christus » — ibid. 26-27 : « Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra : sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra, *Vos autem estis corpus Christi* et membra de membro » — *Rom.*, XII, 4-8 : « Sicut in uno corpore multa membra habemus ... ita *multi unum corpus sumus in Christo*, singuli *autem alterius membra*, habentes autem donationes, secundum gratiam quae data est nobis, differentes ... ».

2° *Christus instituit hanc societatem hierarchicam ut perpetuam.*

Postquam enim dixit Apostolis : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos ... docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis » Iesus addit : *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*[1]. Et eritis mihi testes ... usque ad ultimum terrae »[2]. Hoc autem munus docendi, regendi, sanctificandi fideles, non in propria persona gerunt Apostoli, ergo per successores qui idem officium obtinebunt ; itaque servabitur unitas et integritas fidei usque ad finem mundi, ut fideles tuto pervenire possint ad finem supernaturalem. Sic S. Paulus saepe declarat, hanc potestatem Timotheo et Tito datam fuisse per impositionem manuum[3], et dicit de episcopis institutis in variis ecclesiis : « Spiritus Sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo »[4].

Item Christus voluit, *primatum* esse *perpetuum*, et ad Petri successores transire. Dixit enim : « Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et *portae inferi non praevalebunt adversus eam* » ; hoc est : Ecclesia est indefectibilis ; non autem subsistere potest absque fundamento et suprema potestate. Et revera Episcopi admiserunt primatum Romani Pontificis quatenus successoris S. Petri : tribus prioribus saeculis, praeminentia Romanae Ecclesiae scriptis et factis agnoscitur, et postea ita diserte asseritur ut de eius existentia non possit esse dubium[5].

§ VI. **Testimonium Christi de infallibilitate Ecclesiae.** — *Christus affirmavit, se conferre Ecclesiae infallibilitatem in perpetuum ad Revelationem conservandam et proponendam.*

Infallibilitas doctrinalis est non solum inerrantia facti, sed inerrantia iuris, virtute assistentiae divinae. Haec assistentia et speciale auxilium quo error, in rebus fidei et morum, semper tuto cavetur ; differt ab inspiratione quae importat positivam motionem ad infallibiliter scribendum, et a revelatione, quae importat manifestationem veritatis antea ignotae.

Protestantes etiam conservatores, eo ipso quod negant, Christum instituisse hierarchiam perpetuam cum potestate docendi, reiiciunt huius hierarchiae infallibilitatem, quae iuxta eos in Evangelio non fundatur.

Modernistae tenent, Ecclesiam docentem non esse infallibilem nisi prout sancit seu confirmat communes conscientiae christianae opinationes, quae mutari possunt secundum evolutionem sensus religiosi, philosophiae et scientiarum[6].

1° *Christus hanc infallibilitatem contulit collegio Apostolorum eorumque successorum.*

A. Dum misit eos ad praedicandum Evangelium in universum mundum, addidit : *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus*, usque

[1] MATTH., XXVIII, 20. — [2] *Act.*, I, 8. — [3] I *Tim.*, IV, 15 ; II *Tim.*, I, 6 ; I *Tim.*, V, 17-22 ; *Tit.*, I, 5. — [4] *Act. Apost.*, XX, 28 et XIV, 22. — [5] Cf. DE GROOT, *De Ecclesia*, q. XIV et XV ; et *Dict. Theol. cath.*, art. *Eglise* (E. Dublanchy), col. 2119-2136. — [6] Cf. DENZINGER, n. 2006 ; 2091-2095.

ad consummationem saeculi »[1]. Hic non locutus est Iesus omnibus fidelibus, sed collegio Apostolorum, eique promisit, se mansurum esse, omnibus diebus usque ad finem mundi, cum eis docentibus suam doctrinam, ut eam fideliter proponerent[2]. Haec autem Christi assistentia specialis ad docendam fidei veritatem importat manifeste infallibilitatem cum ipse dixit ibidem: « Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra ». Unde apud Marc. XVI, 16 post « Euntes in universum mundum praedicate Evangelium . . . » additur : « qui vero non crediderit, condemnabitur ». Iuxta hos textus, magisterium Ecclesiae est infallibile de se, non autem ex consensu fidelium, prout eorum opinationes communes confirmaret, ut volunt Modernistae ; e contra fideles tenentur credere quod ab Ecclesia docetur tanquam de fide.

B. Item Christus hanc infallibilitatem collegio Apostolorum promisit, dum dixit ; « Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, *Spiritum veritatis* . . . *Ille vos docebit omnia* et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis »[3]. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem »[4]. Haec promissio importat assistentiam specialem Spiritus Sancti, quatenus est doctor veritatis, et hoc ad Christi doctrinam proponendam.

C) *Ita Apostoli promissa Christi intellexerunt* ; dicunt enim condendo decreta : « Visum est Spiritui sancto et nobis . . . »[5] ; praedicando : « Et nos sumus testes horum verborum et Spiritus sanctus »[6] ; anathematizando errores : « in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi »[7], « licet Angelus de coelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit »[8]. Scribunt : *Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis*[9]. « Ut iam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae »[10]. « O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae »[11]. « Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit nos ; qui non est ex Deo, non audit nos ; in hoc cognoscimus Spiritum veritatis et spiritum erroris »[12] « Itaque fratres, state et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram »[13], Item postea Patres ad haereses confutandas arguunt ex magisterio infallibili Ecclesiae docentis, scil. Apostolorum et Episcoporum, quorum concilia generalia tanquam veritatis organa authentica habentur.

2° ***Christus hanc infallibilitatem contulit directe et immediate Petro eiusque successoribus.***

Hoc habetur, iuxta Collegium Episcoporum Ecclesiae cui promissa est infallibilitas[14], in ipsis declarationibus Christi quibus confertur Petro perpetuus primatus magisterii et iurisdictionis.

A. *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam,*

[1] MATTH., XXVIII, 29-30. — [2] Hic est enim sensus biblicus horum verborum ; « Ego vobiscum sum » cf. *Genes.*, XXXI, 3 ; *Deut.*, XXXI, 8 ; *Ierem*, XXX, 10 ; LUC, I, 28 ; *Act.*, XVIII, 9, 10. — [3] IOAN., XIV, 16-17, 26 ; XV, 26-27. — [4] IOAN., XVI, 13. — [5] *Act.*, XV, 28. — [6] *Act.*, V, 32. — [7] II *Cor.*, X, 5. — [8] *Gala.*, I, 8. — [9] I *Tim.*, III, 15. — [10] *Ephes.*, IV, 13. — [11] I *Tim.*, VI, 20-21. — [12] I IOAN., IV, 5-6. — [13] II *Thessal.*, II, 14. — [14] Cf. *Concil. Vatic.*, DENZ., 1822, 1832-1840.

et portae inferi non praevalebunt adversus eam[1]. Si autem Petrus, dum ex cathedra loquitur ad definiendum quid sit de fide, non esset infallibilis, nec esset solidum Ecclesiae fundamentum.

B. *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*[2]. Non autem Petrus posset vere et efficaciter confirmare fidem fratrum suorum, si posset errare, dum definit quae sunt de fide, aut si definitiones eius non essent de se irreformabiles sed solum ex consensu Ecclesiae.

C. *Pasce agnos meos . . . Pasce oves meas*[3]. Si vero Petrus non esset infallibilis in doctrina Christi definienda, non posset vere pascere Christi gregem verbo veritatis.

Hoc autem privilegium infallibilitatis eo ipso quod pertinet ad primatum magisterii, cum eo transmittitur Petri successoribus, ut possint confirmare fratres suos in fide.

Et revera in quatuor prioribus saeculis Ecclesia romana habetur tanquam centrum unitatis fidei et tuta orthodoxiae norma contra haereses[4]. A saeculo autem quinto infallibilitas Romani Pontificis magis ac magis clare affirmatur ab ipsis Pontificibus, a Patribus, et Conciliis[5] Notandum est denique : Ad apologeticam probationem originis divinae catholicismi non necesse est scire critice et historice an Christus voluerit ipsi Summo Pontifici privilegium infallibilitatis directe et immediate conferre. Sufficit cognoscere cum certitudine morali historica, *Christum declarasse, seipsum Ecclesiam hierarchicam instituere, eique infallibilitatem* ad revelationem proponendam, *in perpetuum conferre.* Hoc autem probavimus supposita historicitate Evangeliorum. Insuper illud est infallibiliter et supernaturaliter certum pro fidelibus ex definitionibus ipsius Ecclesiae.

§ V. **Christus suam Ecclesiam notis visibilibus instruxit**. — Hoc etiam moraliter et historice certum est, supposita historicitate Evangeliorum, ex ipsis declarationibus Christi.

A. *Status quaestionis* :

Notae dicuntur *signa visibilia* quibus inter omnes coetus religiosos Ecclesia Christi tanquam vera dignoscitur. Ad hoc autem necesse est ut haec signa tamquam *proprietates essentiales* conveniant verae Christi Ecclesiae, eique soli.

Inter protestantes, liberales qui tenent, Christum nullo modo voluisse ut Ecclesia esset societas visibilis, eo ipso docent eam non habere visibiles notas. Ita Harnack[6]. Multi vero protestantes conservatores duas notas admittunt : puri verbi Dei praedicationem et rectam administrationem sacramentorum. Sed hae notae non sunt obviae, imo sunt idipsum quod manifestari debet visibilibus signis[7].

[1] *Matth*, XVI, 18. — [2] *Luc.*, XXII, 31-32. — [3] *Ioann*, XXI, 15-17.

[4] Exeunte saeculo secundo, habetur praeclarum testimonium S. IRENAEI, *Adv. Haereses*, I. III, c. 3, a Conc. Vaticano citatum : « *Ad hanc enim Ecclesiam* (romanam) *propter potiorem principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam*, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab Apostolis, traditio ». Cf. Migne P. G. Vii, 849. — Conc. Vat. (Denz. 1824) citat etiam testimonia S. Leonis, S. Ambrosii et praecedentium conciliorum.

[5] DENZ., 100, 109, sq., 160, 171, sq., 351, 730, 768, 1000, 1319, 1325, 1832, 1839.

[6] *L'essence du Christianisme*, trad. 1907, p. 327-329.

[7] Cf. DE GROOT, *de Ecclesia*, q. V, a. 1. — *Dictionn. Apolog.*, art. *Eglise*, col. 1271.

Ecclesia autem romana, in Symbolo Nicaeno-Costantinopolitano (anni 381), quatuor notas suae divinae institutionis proponit : *Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam* Ecclesiam » Denz. 86. Et hoc semper docuit contra haereticos, cf. Den. 423, 468, 1686. Etiam graeci schismatici et anglicani superioris ecclesiae (High Church) tenent, Ecclesiam Christi de iure has quatuor notas habere, sed a nobis differunt quoad applicationem de facto. Considerandum est igitur quid habetur circa hoc ex Christi declarationibus.

B. *Ex testimonio Christi apparet, quatuor praedictas notas ab ipso profectas esse.* Christus enim instituit Ecclesiam ut societatem visibilem, in qua scilicet auctoritas exercetur modo visibili (docendo, regendo, sanctificando administratione sacramentorum), et membra uniuntur nexibus sacialibus visibilibus, scil. professione externa eiusdem fidei, obedientia externa iisdem pastoribus, participatione iisdem sacramentis.

Quoad notas visibiles :

1° ***Christus voluit, Ecclesiam suam esse unitate conspicuam.*** Agitur de proprietate visibili, qua Ecclesia in fidei professione, in regimine et cultu est indivisa in se et divisa a quolibet alio.

Subordinatio enim omnium fidelium eidem supremae iurisdictioni et magisterio est quid *visibile*.

Iam autem ex hoc quod Christus instituit Ecclesiam ut societatem hierarchicam, et monarchicam, idest *sub uno capit supremo* constitutam, sequitur, eum voluisse, ut Ecclesia esset *per se* unitate conspicua ; haec proprietas convenit Ecclesiae ratione eius formae constitutivae.

Imo Iesus hoc dixit expresse : Ecclesiam comparat regno, civitati, domui, ovili ; hae autem figurae unitatem visibilem prae se ferunt : et speciatim ait Iesus de regno : « omne regnum divisum contra se desolabitur » [1], — Insuper aperte dixit : [2] « Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili ; et illas oportet me adducere, et vocem meam audient : *et fiet unum ovile, et unus pastor* ». Immediata ante passionem hoc solemne reliquit testimonium [3] : « Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi : *ut sint unum. sicut et nos* . . . Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me : *ut omnes unum sint sicut Pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint* ». Et hanc unitatem vult tanquam signum visibile, nam statim addit : « *ut credat mundus, quia tu me misisti*. Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis : ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me : *ut sint consummati in unum ; et cognoscat mundus quia tu me misisti* ». Haec unitas longe lateque splendere debet, *ut cognoscat mundus* divinam Christi missionem.

Christus voluit *unitatem : a) in fidei professione* : « docet omnes gentes . . . servare *omnia quaecumque* mandavi vobis » [4] *b) in regimine* : « Tu est Petrus — tibi dabo claves [5] — Pasce oves meas » [6] — *c) in*

[1] MATTH., XII, 25. — [2] IOAN., X, 16. — [3] IOAN., XVIII, 11, 20-23. — [4] MATTH., XXVIII, 19-20. — [5] MATT., XVI, 18-19. — [6] IOAN., XXI, 17.

cultu : unitate baptismi : « baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sacti » [1] : unitate eucharistiae : « *hoc* facite in meam commemorationem » [2].

Et revera, ut legitur in *Act.*, IV, 32, in Ecclesia nascente « multitudo credentium erat cor unum et anima una ».

S. Paulus hanc eamdem doctrinam mirabiliter exponit praesertim ad Ephes. IV, 3-17 - « Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. Unum corpus, et unus Spiritus sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae. Unus Dominus, *una fides, unum baptisma* ... Et ipse (Christus) dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus misterii, in aedificationem corporis Christi : donec occurramus omnes *in unitatem fidei* et agnitionis Filii Dei ... Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus : *ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem iuncturam subministrationis*, secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in aedificationem sui in charitate ». Quapropter ad Corinthios scripsit Paulus : « Unusquisque vestrum dicit : Ego quidem sum Pauli ; ego autem Apollo ; ego vero Cephae : ego autem Christi. Divisus est Christus ? » [3]. « Panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est ? Quoniam unus panis, *unum corpus multi sumus, omnes, qui de uno pane participamus* » [4].

Quoad haereticos autem S. Paulus dicit, ad unitatem Ecclesiae servandam : « haereticum hominem, post unam et secundam correptionem, devita » [5], ac aperte vehementerque impugnat pseudo apostolos verbum Dei adulterantes [6] ; non enim unitas fieri potest nisi in veritate. — Item S. Ioannes nunquam separat charitatem a veritate : « Omnis qui recedit, et non permanet in doctrina Christi, Deum non habet. Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis » [7]. Tales sunt exigentiae unitatis etiam pro illo qui semper aiebat : « Charissimi diligamus nos invicem, quia charitas ex Deo est » [8].

2° ***Christus voluit, Ecclesiam suam esse manifesta et eximia sanctitate praeditam.***

Sanctitas importat munditiam (ἅγιος, sine terra) et firmam unionem cum Deo. Societas dicitur *visibiliter* et *eminenter* sancta, quatenus habet in se principia et media efficacia ad producendam insignem sanctitatem, ac de facto exhibet sine intermissione effectus praeclarae sanctitatis, scil. in pluribus suis membris virtutes superiores, et in quibusdam virtutes heroicas, quae manifeste superant naturales vires morales humanitatis. Hae virtutes sunt visibiles in suis effectibus, v. g. egregia pietas erga Deum, absoluta abnegatio, maxima charitas erga proximum.

Haec autem alta sanctitas debet convenire tamquam *proprietas essentialis* Ecclesiae a Christo institutae, ratione finis ad quem ordinatur haec societas, sicut unitas convenit ei praesertim ratione eius formae constitutivae. Christus enim ordinavit Ecclesiam ad promovendam sanctitatem eminentem et supernaturalem.

[1] MATTH., XXVIII, 19. — [2] LUC., XXII, 19. — [3] I *Cor.*, I, 12-13. — [4] I *Cor.* X, 17. — [5] *Tit.*, III, 10, cf. II, *Petr.*, II. — [6] II *Cor.*, XI, 13 ... ; *Galat.*, II, 4 ; I *Tim.*, VI, 3. — [7] II IOAN., 10-11. — [8] IV, 7.

Expresse dixit, orando ante Passionem « Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi... *Sanctifica eos in veritate*... Et pro eis ego sanctifico meipsum, *ut sint et ipsi sanctificati in veritate* »[1]. Iam ab initio ministerii sui in sermone supra montem dixerat : « *Nisi abundaverit iustitia vestra* plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum »[2] ; et exponens novam legem secundum eius perfectionem, commendaverat in *beatitudinibus* et *consiliis* eximium gradum virtutum humilitatis, castitatis, abnegationis, charitatis, dilectionis inimicorum. Ad hanc sanctitatem producendam *instituit Eucharistiam* : « panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita... ; qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam... in me manet et ego in illo »[3]. Item *promisit Spiritum Sanctum* : « rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum »[4].

Insuper Iesus vult, hanc eminentem sanctitatem esse *visibilem* : « *Vos estis lux mundi*. Non potest civitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus : ut videant opera vestra bona et glorificent patrem vestrum, qui in coelis est »[5]. « *Omnis arbor bona fructus bonos facit* »[6]. « Ego elegi vos et posui vos, ut eatis et fructum afferatis et fructus vester maneat »[7]. « *Ignem veni mittere in terram*, et quid volo nisi ut accendatur ? »[8].

Imo Iesus promittit praedicatoribus fidei *signa extraordinaria sanctitatis* et originis divinae Evangelii : « Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur : In nomine meo daemonia eiicient ; linguis loquentur novis, serpentes tollent ; et si mortiferunt quid biberint, non eis nocebit ; super aegros manus imponent et bene habebunt »[9]. Quod verificatur per totam Ecclesiae historiam in apostolatu sanctorum fidei praedicatorum.

S. Paulus hanc notam Ecclesiae Christi sic exponit : « Viri diligite uxores vestras, sicut et *Christus dilexit Ecclesiam*, et seipsum tradidit pro ea, *ut illam sanctificaret*, mundans lavacro aquae in verbo vitae, ut exhiberet ipse sibi *gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam*, aut aliquid huiusmodi, sed *ut sit sancta et immaculata* »[10]. Haec sanctitas erit consummata in coelo ; in terra autem, etsi Ecclesia debeat esse visibiliter sancta in sua doctrina, suis mediis et fructibus, in ea tamen sunt peccatores, ut habetur ex parabola zizaniorum : tum zizania tum bonum semen erit in agro ecclesiae, « sinite *utraque* crescere usque ad messem »[11] id est usque ad consummationem saeculi. Haec etiam praesentia peccatorum in Ecclesia est occasio insignium virtutum, patentiae, misericordiae, zeli reparationis : « benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos »[12].

3° *Christus voluit, suam Ecclesiam esse universalem seu catholicam, id est per omnes gentes diffusam.*

Catholicitas (καθ'ὅλον) significat in genere universalitatem vel to-

[1] IOAN., XVII, 17-21. — [2] MATTH., V, 20. — [3] IOAN., VI, 51, 54 56. — [4] IOAN., XIV, 16. — [5] MATTH., V, 14-16. — [6] MATTH., VII, 17. — [7] IOAN., XV, 16. — [8] LUC., XII, 49. — [9] MARC., XVI, 17-18 ; cf. IOAN., XIV, 12. — [10] *Ephes.*, V, 25-27. — [11] MATTH., XIII, 30. — [12] MATTH., V, 44.

talitatem. Prout applicatur Ecclesiae[1] catholicitas *iuris* seu *virtualis* est ius et aptitudo Ecclesiae sese diffundendi per omnes gentes : catholicitas *de facto* seu *actualis* est visibilis eius diffusio progressiva, ita ut, in praecipuis gentibus notis, notabilis hominum numerus paulatim fiant Ecclesiae membra. Haec catolicitas progressiva dicitur formalis prout est cum unitate coniuncta.

Christus autem pluribus suis declarationibus manifestavit, se velle ut Ecclesia foret universalis non solum de iure, sed de facto. Haec nota ei convenit praesertim ex parte membrorum eius, sicut praedictae ex parte eius formae et finis.

De iure quidem Christus intendit dare doctrinam et media salutis apta et sufficientia pro omnibus hominibus. Comparat enim Ecclesiam « grano sinapis, quod, cum creverit, maius est omnibus oleribus et fit arbor » magna[2]. Et ait : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam »[3]. Item S. Paulus dicit de Salvatore nostro : « Qui omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus » ;[4] « pro peccatis totius mundi » ait S. Ioannes[5].

Sed etiam Christus voluit pro sua Ecclesia progressivam universalitatem *de facto*, dicit enim Apostolis per modum mandati simul et prophetiae : « *Eritis mihi testes*... *usque ad ultimum terrae* »[6]. « *Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae* »[7]. « Euntes *docete omnes gentes*... ecce ego vobiscum sum omnibus diebus *usque ad consummationem saeculi* »[8]. Antea dixerat : « Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno coelorum »[9]. In parabola seminantis : « Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. Ager autem est mundus »[10].

Dixit quidem Iesus Apostolis ab initio : « potius ite ad oves quae perierunt domus Israël »[11] ; sed hoc erat solum quoad initium praedicationis evangelicae ; ipse sanat puerum Centurionis pagani[12], filiam Chananeae[13] ; dicit pharisaeis ; « publicani et meretrices praecedent vos in regnum Dei »[14]. — Item postea die Pentecostes discipuli « coeperunt loqui *variis linguis* »[15], nationes plurimae suam linguam audiebant. Deinde Petrus, ut ipse dicit, a Spiritu Sancto mittitur ad gentes[16]. Paulus denique fit doctor Gentium et ait : « Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudaeus, neque Graecus... Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu »[17].

Imo S. Paulus promissiones partialiter saltem suo tempore impletas esse testatur, dum de Apostolis dicit : « In omnem terram exi-

[1] Vox ipsa applicatur Ecclesiae apud antiquissimos Patres, v. g. apud *S. Ignatium martyrem, Ep ad Smyrn.* n. 8 : « Ubi fuerit Christus Iesus, ibi catholica est Ecclesia ».

[2] MATTH., XIII, 32 — [3] IOAN., III, 16. — [4] I *Timoth.*, II, 4 ; *Rom.*, I, 16. — [5] IOAN., II, 20. — [6] *Act.*, I, 8. — [7] MARC., XVI, 15. — [8] MATTH., XXVIII, 19. — [9] MATTH., VII, 11-12 ; LUC., XIII, 29. — [10] MATTH., XIII, 37-38. — [11] MATTH , X, 6. — [12] MATTH., VIII, 5-10. — [13] MATTH., XV, 23-28. — [14] MATTH., XXI, 31. — [15] *Act.*, II, 4, 8. — [16] *Act.*, X, 20. — [17] *Gal.*, III, 28-29 ; *Rom.*, I, 13-16 ; III, 22-23 ; *Eph.*, II, 13-16, etc.

vit sonus eorum ... [1] In universo mundo (Evangelium) est et fructificat et crescit» [2].

Non vero annuntiavit Christus pro sua Ecclesia *universalitatem* physicam et absolutam, sed *moralem* et *relativam*, dixit enim: « lux apparuit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem: erant enim eorum mala opera » [3]; praedixit persecutiones, nam *multi nolent credere*: « si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit » [4]. In fine « multi pseudoprophetae surgent et seducent multos ... refrigescet caritas multorum » [5]. Attamen « *praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus et tunc veniet consummatio* » [6].

4° ***Christus voluit ut sua Ecclesia esset apostolica, scil. ut esset semper eadem societas ac ea quam fundaverunt Apostoli.***

Agitur de *legitima, publica* et *nunquam interrupta pastorum ab Apostolis successione*, in *identitate professionis fidei, sacramentorum et regiminis* [7]. Unde ut Apostolicitas sit non solum materialis pastorum *successio* sed *formalis*, uniri debet cum notis unitatis et catholicitatis, alioquin non esset identitas eiusdem societatis.

Haec continua et legitima successio est *visibilis*, praesertim quoad *regimen*, sicut visibilis est in societate civili continua et legitima successio secundum tale vel tale regimen policium. Huiusmodi successio in Ecclesia excludit interruptionem, quae fieri potest per haeresim aut schisma, scil. per separationem a suprema auctoritate Ecclesiae. — Haec igitur nota Ecclesiae sumitur praesertim ex parte eius causae efficientis instrumentalis (Apostoli), sicut praedictae notae ex parte trium aliarum causarum: formalis, finalis, materialis.

Apostolicitas sic concepta est *proprietas essentialis* Ecclesiae Christi, quia, ut supra dictum est, Christus instituit Ecclesiam ut societatem *hierachicam* et *perpetuam*, in qua auctoritas seu iurisdictio transmitti debet sine interruptione.

Expresse dixit Apostolis: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* [8]. « Euntes ergo, *docete omnes gentes* ... ego vobiscum sum omnibus diebus *usque ad consummationem saeculi* » [9]. Ait Petro « *Tu es Petrus*, et *super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam*, et portae inferi *non praevalebunt* adversus eam » [10]. Unde ecclesia quae non aedificatur super hoc fundamentum, sed separatur a suprema auctoritate Petri et successorum eius, non est vera Christi ecclesia.

[1] I *Rom.*, X, 18. — [2] *Coloss.*, I, 6. — [3] IOAN., III 19. — [4] IOAN., XV, 18. — [5] *Matth.*, XXIV, 11. — [6] MATTH., XXIV, 14: MARC., XIII, 26.

[7] Non sufficeret ut volunt protestantes, Apostolicitas *doctrinae*, per praedicationem conformem doctrinae Apostolorum, nam haec conformitas non semper satis visibilis est, cum pseudoprophetae et haeretici proponant suam praedicationem tanquam Evangelio conformem. — Nec sufficeret successio secundum potestatem *ordinis*, ut volunt Anglicani, nam haec successio non est de se et semper visibilis, absque debita declaratione auctoritatis legitimae. — Insuper requiritur continua successio in *legitimo regimine* ut eadem societas servetur.

[8] *Ioan.*, XX, 21. — [9] *Matth.*, XXVIII, 19-20. — [10] MATTH., XVI, 18.

Item Paulus scripsit ad Ephesios: « Iam non estis hospites et advenae, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, *superaedificati super fundamentum Apostolorum* et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu » [1]. De praedicatoribus fidei ait: *Quomodo vero praedicabunt nisi mittantur* a legitima auctoritate? [2] Unde in *Act.*, XIV, 22, Paulus et Barbanas « per singulas ecclesias presbyteros » constituisse leguntur. Et Paulus scribit ad Titum: « reliqui te Cretae, ut ... constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi » [3]. — Pariter denique Ioannes in Apocalypsi loquens de Ecclesia gloriosa in caelo ait: « Et murus civitatis habens *fundamenta duodecim*, et in ipsis *duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni* » [4].

5° ***Conclusio quoad notas Ecclesiae.*** — Hae quatuor notae visibiles manifestant quatuor causas Ecclesiae. Unitas professionis fidei, regiminis et cultus ostendit praesertim eius formam constitutivam; sanctitas eminens revelat inchoativam consecutionem finis altissimi; catholicitas denotat extensionem eius ad omnes gentes, ad omnes homines quicumque salvari volunt; apostolicitas denique indicat eius causam efficientem instrumentalem, scil. Apostolos a Christo missos.

Si autem hae omnes notae visibiles et praesertim sanctitas eminens indesinenter in aliqua Ecclesia, et in ea sola, inveniuntur, haec Ecclesia, eaque sola est Ecclesia Christi. — Insuper si hae omnes notae visibiles in aliqua Ecclesia revera perpetuo existunt, eo ipso *constituunt magnum miraculum morale*, ut supra ostensum est [5], et simul *mirabilem adimpletionem praeclarae prophetiae Christi* [6] — Unde videbimus infra [7] arguendo ex mirabili vita Ecclesiae in decursu historiae, quomodo hae quatuor notae sunt, ut dicit Conc. Vatic. (Denz. 1794), « *magnum quoddam et perpetuum motivum credibilitatis* et divinae suae legationis testimonium irrefragabile ».

§ VI. **Praedictum Christi testimonium circa Ecclesiam optime cohaeret cum tota eius praedicatione.** — Haec connexio clara est praesertim cum doctrina Christi de regno Dei, de salute omnibus hominibus promissa, de Eucharistia, de remissione peccatorum, etc. Haec omnia non solum optime cohaerent cum his quae de Ecclesia annuntiantur, sed sine his vix intelligi possent: Quomodo servari ac propagari posset doctrina Christi, si non fuisset instituta *auctoritas cui tuto fidere possemus*? Societas religiosa, sicut omnis societas, stare nequit absque auctoritate viva et supema. Insuper dogmata a Christo tradita, sunt intellectu difficilia, mysteriis plena, ideoque facile adulterantur; item praecepta austera, omnibus vitiis opposita, obliterantur; ritusque possunt faciliter in superstitiones abire, ut experientia constat.

Nec sufficeret, quidquid dicant Protestantes, Scriptura inspirata

[1] *Ephes.*, II, 20. — [2] *Rom.*, X, 15. — [3] *Tit.*, I, 5. — [4] *Apoc.*, XXI, 14. — [5] Cf. l. I, cap. XVIII de Valore motivorum nobis externorum sed religioni intrinsecorum.

[6] Ad cognoscendum adimpletionem huiusce *prophetiae* praesupponitur cognitio historica praedicti testimonii Christi de Ecclesia sua perpetua ac indefectibili. Sed haec cognitio historica non praerequiritur ad discernendum *miraculum* morale mirabilis vitae Ecclesiae. Hoc miraculum de se visibile manifestat divinam originem catholicismi.

[7] Cf. 2ª sectionem c. IX.

absque *magisterio vivo et infallibili* Ecclesiae. Oriuntur enim difficultates de inspiratione et de sensu Sacrae Scripturae, et ad eas solvendas requiritur regula fidei proxima, tuta ac completa, omnibus obvia, aptaque ad dirimendas controversias. Secus pro multis impossibile foret cognoscere ea quae sunt credenda et facienda ad salutem consequendam.

Unde perfecte cohaeret hoc testimonium Iesu cum tota eius praedicatione. Et haec sufficiunt quoad expositionem doctrinae Christi.

CAPUT VI.

TESTIMONIUM CHRISTI DE SEIPSO FIDE DIGNUM EST, SPECTATIS EIUS SAPIENTIA AC SANCTITATE.

ART. UNICUS.

Status questionis.

Agitur praesertim de testimonio quod Christus de sua divina missione messianica et doctrinali reddidit. Ut sit fide dignum, duo requiruntur et sufficiunt, scilicet ut constet, Iesum neque deceptorem, neque deceptum fuisse.

Hodie autem omnes adversarii fatentur, Christum *non deceptorem* fuisse, sed e contra omnium virtutum perfectissimum exemplar; proinde ipsi persuasum fuisse, se divinum esse legatum. Attamen quidam rationalistae cum Renan et A. Harnack tenent, Iesum fuisse *aliquatenus deceptum*, et hanc persuasionem de sua divina legatione nihil aliud fuisse nisi vividam suae cum Deo unionis conscientiam.

Hoc vero admitti nequit si simul considerantur 1° obiectum et modus testimonii Christi, 2° eius sapientia, 3° eius sanctitas.

§ 1. **Testimonium Christi de sua divina missione propositum est expresse et tanquam ab omnibus credendum.**

Ab initio suae vitae publicae usque ad finem, ut supra dictum est, Christus clare et expresse affirmavit, se a Deo missum esse ad revelandum hominibus doctrinam saluti necessariam. Multi liberales, ut G. Dalman et P. Wernle, asserunt nullibi in Evangeliis Iesum incertum apparere de sua divina legatione. — Insuper hanc divinam missionem proclamavit tanquam ab omnibus credendam sub poena aeternae damnationis: « Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui *misit me*, habet vitam aeternam »[1]; « qui credit in me, habet vitam aeternam »[2]; « qui credit in eum (in Filium Dei), non iudicatur; *qui autem non credit iam iudicatus est*: quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei »[3]; — « qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit, *qui vero non crediderit, condemnabitur* »[4]. In hoc ultimo textu agitur etiam expresse de necessitate credendi divinam missionem Christi, in nomine cuius homines baptizantur.

Imo discipuli Iesu intellexerunt quod « sustinere martyrium propter

[1] IOAN., V, 24. — [2] IOAN., VI, 47. — [3] IOAN., III, 18. — [4] MARC., XVI, 16.

Christum, cadit sub praecepto; quia scilicet homo debet habere animum ita paratum ut prius permitteret se occidi quam Christum negaret, vel mortaliter peccaret »[1]. Dixerat enim Iesus[2]: « Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere... Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in caelis est: *qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo*, qui in caelis est».

Si vero Christus deceptus fuisset in hac expressa et continua affirmatione, *haec deceptio* seu hallucinatio fuisset non transitoria sed *perpetua*, ac de re maximi momenti, scilicet *de ipso fundamento doctrinae credendae*. Haec autem hypothesis *supponeret* in Christo statum pathologicum intelligentiae aut voluntatis, nempe *insanum enthusiasmum qui dementiae limites attingeret*. Nemo enim sanae mentis sibi persuadere potest, se legatum divinum esse, omnibus prophetis maiorem, in quem omnes sub poena damnationis credere debeant, nisi a Deo acceperit signa certissima interna aut externa missionis suae divinae.

Imo *proprie demens* esset faber nazarenus, qui fingeret et diceret, se venturum esse in nubibus coeli ad iudicandum vivos et mortuos, qui non erubesceret sic loqui; « qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus », « antequam Abraham fieret ego sum », « confidite, ego vici mundum ».

Hic vero status pathologicus manifeste excluditur ex consideratione Christi sapientiae et sanctitatis, antequam spectentur eius miracula.

§ II. **Sapientia Christi excludit hanc insanam deceptionem.**

a) Fatentibus adversariis, Christus *connumerari debet inter sapientissimos homines, ut patet ex sua doctrina et suo opere.* Omnes enim philosophos longe superans, nobis dedit mirabilem solutionem omnium problematum essentialium circa Deum, hominem, vitam futuram (cf. infra de sublimitate eius doctrinae). Altissima mysteria, praecepta et consilia, summa simplicitate docuit, ut proponantur parvulis. Denique suo opere genus humanum, quoad omnes virtutes, unice instauravit. In hoc apparet eminentissima sapientia et iudicii rectitudo, quae excludunt insanam ac perpetuam deceptionem circa ipsum fundamentum doctrinae propositae.

b) *De facto, sapientiam Iesu mirati sunt omnes, ut in Evangeliis narratur.* In templo, in medio doctorum, dum nondum adolescens erat, « stupebant omnes, qui eum audierunt, super prudentia et responsis eius »[3]. Post sermonem in monte, « admirabantur turbae super doctrina eius »[4]; imo ministri pharisaeorum missi ut eum caperent, responderunt: « nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo »[5].

c) *Prudentia* et *perspicacitas* Christi speciatim apparet *in suis responsionibus ad pharisaeos.* Hi tentabant eum, suis interrogationibus v. g. de muliere adultera[6], de censu Caesari debito[7]; item sadducaei captiose interrogabant eum de resurrectione[8]; semper Iesus redarguit eos sua summa auctoritate et acumine ingenii, ita ut S. Matthaeus notet: « et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare »[1].

d) *Cum maxima animi tranquillitate de omnibus iudicat*, etiam dum gravissimis iniuriis afficitur, v. g. pharisaei dixerunt: « Hic non eiicit daemones nisi in Beelzebub, principe daemoniorum » Iesus autem dixit eis: ? « Omne regnum divisum contra se desolabitur ... et si satanas satanam eiicit, adversus se divisus est, quomodo ergo stabit regnum eius? »[2]. — Iudaei dixerunt ei: daemonium habes. Respondit Iesus: « Ego daemonium non habeo: sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me. Ego autem non quaero gloriam meam: est qui quaerat et iudicet ... Est Pater meus, qui glorificat me ... et non cognovistis eum: ego autem novi eum. *Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax.* Sed scio eum, et sermonem eius servo »[3].

e) *Imo Iesus humiliter et digne asserit rationem rectitudinis sui iudicii*, dum dicit: « Non possum ego a meipso facere quidquam; *sicut audio, iudico, et iudicium meum iustum est; quia non quaero voluntatem meam*, sed voluntatem eius qui misit me »[4]. Item Iudaeis dicentibus: quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? respondet: « mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me »[5]. — Ioannes Baptista de eo dixerat: « Qui de coelo venit; super omnes est. Et *quod vidit et audivit hoc testatur*: et testimonium eius nemo accipit ... Quem misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit Filium et omnia dedit in manu eius. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam, qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam: sed ira Dei manet super eum »[6].

f) *Denique Iesus loquitur cum auctoritate supremi magistri*, dum dicit quod nullus dixerat: « Amen, Amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum »[7]. « Ego quod vidi apud Patrem meum loquor »[8]. « Creditis in Deum et in me credite »[9]. « Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris »[10]. « Ego sum via, veritas et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me »[11]. De Christo maxime verificatur verbum Pauli: « Spiritualis iudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur ». « Erat enim docens eos *sicut potestatem habens* et non sicut scribae eorum et Parisaei »[12].

Haec omnia eminentissimam sapientiam denotant et non sunt hominis insane decepti circa ipsum fundamentum suae doctrinae. Insuper haec corraborantur per auctoritatem vitae Iesu ut statim dicendum est.

§ III. **Sanctitas Christi perfecte confirmat eius testimonium.**

Magni philosophi saepe non faciunt quod in sua ethica docent; Iesus autem quaecumque dixerat, servavit et fecit. — Pseudomystici, etsi sint quandoque magna intelligentia speculativa praediti, errant praesertim propter vanum spiritualis superbiae enthusiasmum et ardorem ac ceteros decipiunt. Nihil autem simile in Christo.

E contra, fatentibus adversariis, Iesus nobis apparet, absque ullo defectu, ut perfectum exemplar sanctitatis seu omnium virtutum; nec in

[1] Cf. S. THOMAM, *Quodlibet.*, IV, q. X, a. 20. Utrum pati martyrium propter Christum sit in praecepto. — II.a, II.ae q. 124, a. 1, ad 3; a. 3, ad 1.
[2] MATTH., X, 28, 32. — [3] LUC., II, 47. — [4] MATTH., VII, 28. — [5] IOAN., VII, 46. — [6] IOAN., III, 7. — [7] MATTH., XXII, 15-21. — [8] MATTH., XXII, 23-32.

[1] MATTH., XXII, 46. — [2] MATTH., XII, 26. — [3] IOAN., VIII, 49-55. — [4] IOAN., V, 30. — [5] IOAN., VII, 16. — [6] IOAN., III, 31-36. — [7] IOAN., VIII, 51. — [8] IOAN., VIII, 38. — [9] IOAN., XIV, 1. — [10] IOAN., VIII, 12. — [11] IOAN., XIV, 6. — [12] MATTH., VII, 29.

illo minor est humilitas quam magnanimitas, mansuetudo quam fortitudo, misericordia quam iustitia; sed in eo virtutes etiam maxime diversae, heroico et supremo gradu, sublimi harmonia uniuntur; et hoc est, ut mox ostendemus, morale miraculum in confirmationem eius testimonii.

Sanctitas duo importat: A. munditiam a peccato et ab imperfectionibus, B. omnes virtutes et praesertim firmam et continuam unionem cum Deo. Haec omnia sunt apologetice consideranda, non arguendo ex fide sed ex testimoniis historicis, ac distinguendo altiores virtutes a falsa sanctitate seu a pseudomysticismo [1].

A. ***Iesus fuit absque ullo peccato et defectu*** ita ut iudaeis eum interficere quaerentibus dicere potuerit, nullo contradicente: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* [2] Et revera, ut narratur in Evangeliis, «principes sacerdotum quaerebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent, et non invenerunt» [3]. Sed unice quia Iesus confessus est, se esse Christum Filium Dei, «princeps sacerdotum scidit vestimenta sua dicens; Blasphemavit [4]». Ipse Iudas fassus est: «peccavi, tradens sanguinem iustum» [5]. Et Pilatus ait: «innocens ego sum a sanguine iusti huius, vos videritis» [6].

Sanctissimi homines de propriis peccatis et imperfectionibus tristantur; solus Christus quamvis humillimus, nullius peccati conscius fuit. Discipuli, eius, qui vitam eius intimam et exteriorem in omnibus circumstantiis, in hora tristitiae et supremi doloris aut in momento glorificationis, perfecte cognoverunt, scribere potuerant: «qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius...[7]. Et peccatum in eo non est...[8]. Qui non noverat peccatum...[9]. Tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato» [10].

B. ***Omnes virtutes etiam maxime diversas habuit Christus in statu heroico.*** [11] — Praesertim enumerantur charitas et pietas erga Deum, charitas et misericordia erga homines, perfecta abnegatio, humilitas, mansuetudo, sicut summa fortitudo et patientia in martyrio.

[1] Cf. BOSSUET, *Discours sur l' Histoire universelle*, II.e P., c. XIX: «Le plus sage des philosophes a trouvé... que le plus vertueux des hommes devait être celui à qui sa vertu attire par sa perfection la jalousie de tous; en sorte qu'il n'ait pour lui que sa conscience, et qu'il se voie exposé à toute sorte d'injures, jusqu'à être mis sur la croix, sans que sa vertu lui puisse donner ce faible secours de l'exempter d'un tel supplice (Socrate, apud Plat., *de Rep.*, l. II). Ne semble-t-il pas que Dieu n'ait mis cette merveilleuse idée de vertu dans l'esprit d'un philosophe, que pour la rendre effective en la personne de son Fils, et faire voir que le juste a une autre gloire, un autre repos, enfin un autre bonheur que celui qu'on peut avoir sur la terre?».

PASCAL, *Pensée*: «Jésus-Christ, sans bien, et sans aucune production au dehors de science, *est dans son ordre de sainteté*, Il n'a point donné d'invention, il n'a point règné mais il a été *humble, patient, saint à Dieu, terrible aux démons, sans* péché. Oh! qu'il est venu en une grande pompe et en une prodigieuse magnificence, aux yeux du coeur et qui voient la Sagesse!». — «Jamais homme n'a eu tant d'éclat jamais homme n'a eu plus d'ignominie», ed. Havet., p. 268.

P. LACORDAIRE, 36e *Conférence* (La vie intime de Jésus).

[2] IOAN., VIII, 46. — [3] MATTH., XXVI, 59. — [4] MATTH., XXVI, 65. — [5] MATT., XXVII, 4. — [6] MATTH., XXVII, 24. — [7] I *Petr.*, II, 22. — [8] I IOAN., III, 5. — [9] II, *Cor.*, V, 21. — [10] *Hebr.*, IV, 15. — [11] Cf. M. J. LAGRANGE, O. P. *L' Evangile de Jésus-Christ*, 1928, p. 612-616, comparaison de Jésus et de Socrate: «Socrate est bien le héros de la justice... civique. C'est pour remplir cette tâche jusqu'au bout et pour sa propre dignité qu'il a voulu mourir: exemple splendide..., mais impuissant à entraîner les hommes vers la morale, n'indiquant même pas la voie qui conduit à Dieu. Ainsi l'idèal conçu par le plus idéaliste des Grecs se mont fort inférieur à celui qu'ont tracé les Evangelistes de Jésus, venu pour prêcher la vérité, mort pour cette vérité».

a) *Charitas et pietas Christi erga Deum* est perfectissima. Supremum eius desiderium est ut gloriam Patris, qui in coelis est, promoveat: «In his quae Patris mei sunt oportet me esse... Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus eius... Ego quae placita sunt ei facio semper... Honorifico Patrem meum... ego autem non quaero gloriam meam» [1]. Ante passionem sic orat: «Pater, venit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te... Ego te clarificavi super terram; opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam» [2]. Antea dixerat: «Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo» [3]. In momento summi sacrificii: «Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua» [4]. Revera obediens usque ad mortem, mortem autem crucis [5], Deum glorificando, clamavit voce magna «Pater in manus tuas commendo spiritum meum» [6], «Consummatum est» [7].

In pseudomysticis falsus amor Dei saepe destruit dilectionem proximi et ad superbiam spiritualem ducit; in Christo e contra charitas maxima erga Deum confirmat eius amorem erga parentes, ingratam patriam et concives; imo in illo est fons amoris omnium hominum, prout sunt filii Dei.

b) *Charitas et misericordia Christi erga homines* fuit summe perfecta, quia simul profundissima, universalissima et efficacissima. Generaliter amor noster nonnisi erga paucos parentes et amicos est profundus, et dum extenditur, fit minus intensus ac minus efficax.

Charitas Christi fertur directe in id quod profundius et nobilius est in omnibus hominibus, scilicet in animam, prout est ad imaginem Dei et ad vitam aeternam ordinata. Iesus, ut ipse ait, est *pastor animarum*, eas cognoscit, vocat nominatim et ducit [8]. Propterea diligit omnes, cuiuslibet sint conditionis, non solum iudaeos sed gentiles, non solum iustos sed peccatores, speciatim pauperes, infirmos, afflictos, quos sanat et roborat. Transiit benefaciendo, corpora et animas sanando, filium prodigum, et Magdalenam poenitentem misericorditer accipiendo; neminem reiecit, ipsum Iudam proditorem amicum vocavit.

Haec charitas simul fuit *efficacissima*. Dixit; «maiorem hac dilectionem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis...». Ego sum pastor bonus: *bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis*... [10] Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam... [11] Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis... [12] Hoc est corpus meum quod pro vobis datur... Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur... [13]. Usque ad finem, summam

[1] LUC., II, 49; IOAN., IV, 34; VIII, 29, 49, 50. — [2] IOAN., XVII, 1-4. — [3] IOAN., X, 17-18. — [4] MATTH., XXVI, 42. — [5] *Philipp.*, II, 8. — [6] LUC., XXIII, 46. — [7] IOAN., XIX, 30. — [8] IOAN., X, 3-14. — [9] IOAN., 13. — [10] IOAN., X, 11. — [11] IOAN., III, 16. — [12] MATTH., XX, 28. — [13] LUC., XVII, 19-20.

manifestavit erga errantes et peccatores misericordiam; in cruce ait latroni poenitenti: « hodie mecum eris in paradiso »[1]; et pro tortoribus oravit: « Pater dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt »[2].

Haec tamen summa misericordia nunquam excidit in nimiam indulgentiam seu ineptam lenitatem; pro Christo correctio fraterna est actus charitatis.

« Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit, lucratus eris fratrem tuum... »[3]. Nunquam misericordia Christi vertitur in oblivionem aeternorum iurium Dei, *non excludit iustam et inflexibilem severitatem* erga pharisaeos obstinatos, imo, sanctam indignationem movet contra hos adversarios regni Dei et salutis animarum: « Vae autem vobis, Scribae et Pharisaei hypocritae, quia clauditis regnum caelorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare... Vae vobis, duces caeci..., Similes estis sepulcris dealbatis, quae a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia... Filii estis eorum, qui prophetas occiderunt... Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennae »?[4]. Haec indignatio nullo modo contrariatur charitati sed ex ea procedit, scilicet ex zelo gloriae Dei et salutis animarum. Item eiecit de templo vendentes qui faciebant domum Dei domum negotiationis[5]. Itaque perfecte servavit charitatis ordinem, quem tollit aut invertit falsa charitas[6].

Sic in Christo mirabiliter conciliantur sanctus rigor iustitiae et immensa misericordia; haec conciliatio, sicut in ipso Deo, quoad suum intimum remanet abscondita; sed eius existentia denotat supernaturalem perfectionem, nam qui naturaliter inclinatur ad iustitiam, saepe

[1] Luc., XXIII, 43. — [2] Luc., XXIII, 34.

[3] Matth., XVIII, 15. — Cf. S. Thom. II.a, II.ae q. 33, a. 1. Utr. fraterna correctio sit actus charitatis: « Correctio fraterna non opponitur supportationi infirmorum... peccantem satagit emendare » — art. 6 « si peccator incorrigibilis sit, providetur bono communi dum servatur ordo iustitiae ».

[4] Matt., XXIII, 13-36. — [5] Ioan., II, 15.

[6] Cf. S. Thom., II.a II.ae q. 26 de ordine charitatis: Deum diligere debet homo plus quam proximum, plus quam seipsum, plus proximum meliorem quam alium.

Obiiciunt nonnulli protestantes liberales, veram charitatem cum falsa seu cum liberalismo confundentes: hi motus irae et vindictae in Christo denotant mansuetudinis defectum.

Resp. cum S. Thoma III.a q. 15, a. 9: « Quandoque appetitus vindictae est sine peccato, immo est laudabilis: puta cum aliquis appetit vindictam secundum ordinem iustitiae, et hoc vocatur *ira per zelum* » — ad 2 « Ira quae transgreditur ordinem rationis opponitur mansuetudini, non autem ira quae est moderata et ad medium reducta per rationem, nam mansuetudo medium tenet in ira » — ad 1um haec ira iuste volita non praecedit rationem sed eam sequitur — ad 3um « *In nobis*... cum unius potentiae operatio fuerit intensa, alterius operatio debilitatur. Et ex hoc procedit quod motus irae, etiamsi sit secundum rationem moderatus, utcumque impedit oculum animae contemplantis. Sed *in Christo* per moderationem divinae virtutis unicuique potentiae permittebatur agere quod erat ei proprium, ita quod una potentia ex alia non impediebatur. Et ideo sicut delectatio mentis contemplantis non impediebat tristitiam vel dolorem inferioris partis: ita etiam e converso passiones inferioris partis in nullo impediebant actum rationis ».

Item II.a II.ae, q. 157, a. 2, ad 1: *Clementia et mansuetudo non opponuntur severitati* (sed crudelitati, saevitiae et feritati). « Nam severitas inflexibilis est circa inflictionem poenarum, quando hoc recta ratio requirit: clementia autem diminutiva est poenarum etiam secundum rationem rectam, quando scilicet oportet, et in quibus oportet. Et ideo non sunt, opposita, quia non sunt circa idem ».

deficit in misericordia et e converso; in Christo « misericordia et veritas obviaverunt sibi, iustitia et pax osculatae sunt »[1]; rigor vero iustitiae semper subordinatur charitati ex qua procedit »[2].

c) Abnegatio, humilitas, mansuetudo. Iesus dixerat: « qui vult post me venire, abneget semetipsum, tollat crucem suam et sequatur me ». Ipse semper contemnit voluptates, divitias, honores, adeo ut nec haberet « ubi caput reclinaret ». Non venerat « ministrari sed ministrare »; non magis gratiam principum quam favorem populi quaesivit; cum ipsum regem constituere vellent, fugit in montem.

Merito dicere potuit discipulis suis: « discite a me quia mitis sum et humilis corde »[3], revera per triginta annos in obscuritate mansit, prohibuit ne miracula sua et transfiguratio divulgarentur[4], non quaesivit gloriam suam, sed Patris sui[5], non desideravit magni doctoris famam, speciatim pauperes evangelizavit, ignaros homines ut suos Apostolos elegit, et eius multoties humilitatem commendavit, imo in ultima coena pedes eorum lavavit[6]. In passione omnes humiliationes pro nostra salute sustulit summa mansuetudine, « sicut agnus coram tondente ».

Haec tamen humilitas et mansuetudo nunquam in timiditatem aut pusillanimitatem abiit. Cristus optime eam conciliavit cum *dignitate, magnanimitate* et *perfecta sinceritate*; « Sit autem sermo vester: est, est; non, non »[7]; propter eius sinceritatem multi ab eo discedunt[8]; vitia discipulorum, incredulitatem turbae reprehendit. Durante passione, percussus a ministro Pontificis, digne respondet: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me credis »?[9] et Pilato quaerenti: ergo rex es tu? Iesus cum maiestate respondet: « Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati: omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam »[10]. Item ad Caipham: « Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus caeli »[11]. Sic homo maxime humilis simul et magnanimus damnatus est propter imputationem criminis intolerabilis superbia et blasphemiae.

d) Summa fortitudo, perserverantia et patienta in martyrio. Firmitas eius semper inconcussa manet, nec per incredulitatem Iudaeorum, nec per tarditatem ac timiditatem discipulorum, nec per amarissimum calicem Passionis minuitur. In tormentis dirissimis incredibilem patientiam et animi fortitudinem ostendit, non vero affectando ut stoici indolentiam, aut acerbum despectum erga tortores, sed pro eis rogando, ac plenus fiducia clamando: « Pater in manus tuas commendo spiritum meum ». Et haec dicens expiravit. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: « Vere hic homo iustus erat »[12].

Haec mansuetudo pro tortoribus ostendit supernaturalitatem huiu-

[1] Ps., LXXXIV, 11.

[2] Cf. S. Thomam, I.a q. 21, a. 4.

[3] Matth., XI, 29. — [4] Matth., IX, 30; XVII, 9. — [5] Ioan., VIII, 49-50. — [6] Ioan., XIII, 13. — [7] Matth., 37. — [8] Ioan., VI, 67. — [9] Ioan., XVIII, 23. — [10] Ioan., XVIII, 37. — [11] Matth., XXVI, 64. — [12] Luc., XXIII, 46.

sce heroicae fortitudinis sibi unitae, prout ambae proveniunt non ex amore proprio sed ex maximo amore Dei et animarum[1].

e) Haec harmonia et perseverantia heroicarum virtutum est miraculum morale. Christus non potuit omnes virtutes etiam maxime diversas in gradu heroico et supremo habere absque speciali interventione Dei. Nam ut supra dictum est[2], sanctitas seu virtus importans perfectam munditiam a terrenis ac firmissimam unionem cum Deo, non potest esse nisi a Deo, prout ordo agentium debet correspondere ordini finium ; et sanctitas extraordinaria est a Deo extraordinarie in mundum interveniente. Sanctitas autem Christi est manifeste suprahumana : videmus enim aliquem ex naturali complexione, vel ex aliqua consuetudine esse promptum ad opera fortitudinis, qui tamen non est promptus ad opera mansuetudinis, natura enim determinatur ad unum. Sed quod aliquis habeat simul et excellenter omnes virtutes, etiam eas quae inter se maxime distant, ut summam fortitudinem et summam mansuetudinem, perfectum amorem veritatis et iustitiae et simul maximam misericordiam erga errantes et peccatores, hoc esse non potest nisi per extraordinarium auxilium Dei, qui solus in sua simplicitate perfectiones maxime diversas eminenter continet, et eas in anima humana intime unire potest.

Mentis versatilitas hanc virtutum harmoniam simulare nequit, transit enim non a virtute ad aliam dissimilem, sed a peccato per excessum ad peccatum per defectum, v. g: a timore immoderato ad temeritatem, ab irrationali amore ad insensibilitatem, ab inconsideratione ad astutiam, ab indifferentismo seu liberalismo ad fanatismum seu sectarismum ; ita v. g. J. J. Rousseau in sua vita et suis operibus.

Perficitur argumentum ex consideratione *perseverantiae* omnium virtutum in Christo. Attenta enim humana natura cum suis infirmitatibus et versalititate liberi arbitrii, impossibile est diu persistere immobiliter in omnibus virtutibus heroicis absque speciali Dei interventu[3]. Unde sanctitas Christi vere super-humana est et miraculosa[4].

Conclusio. Perfecte ergo confirmatur testimoniun Christi sua sapientia et sanctitate, nam Deus patrare nequit miracula in favorem

[1] Ipse ROUSSEAU, *Emile*, l. IV. Profession de foi du Vicaire savoyard ait : « Potestne fieri ut ille cuius historia narratur, sit simplex homo ? Estne illic vox hominis fanatico instinctu correpti, ut ambitiosi sectatoris ? Quae humanitas, quae puritas in suis moribus ! Quae gratia penetrans in sua doctrina ! Quae sublimitas in suis effatis ! Quae profunda sapientia in suis sermonibus ! ... Quae dominatio in suis passionibus ! Ubi vir, ubi sapiens est qui sine imbecillitate et ostentatione agere, pati et mori possit ! Quippe scilicet, si Socratis vita et mors sunt sapientis, vita et mors Iesu profecto sunt Dei ».

[2] L. I, c. XVIII de Valore motivorum nobis externorum, religioni intrinsecorum § II, 2° Sanctitas, virtus heroica.

[3] Cf. S. THOMAM, II.a II.ae q. 137, de perseverantia, a. I et 3.

[4] PASCAL, *Pensées* : « Qui a appris aux évangélistes les qualités d' une âme parfaitement héroique, pour la peindre si parfaitement en Jésus-Christi ? Pourquoi le font-ils faible dans son agonie ? Ne savent-ils pas peindre une mort constante ? Oui, sans doute : car le même St. Luc peint celle de saint Etienne plus forte que celle de Jésus-Christ. Ils le font donc capable de crainte avant que la nécessité de mourir soit arrivée, et ensuite tout fort. Mais quand ils le font si troublé, c'est quand il se trouble lui-même ; et quand les hommes le troublent, il est tout fort » ed. Havet, p. 271.

erroris. Impossibile est igitur admittere, Cristum deceptum, aut deceptorem fuisse dum iterum et iterum declarabat, se esse a Deo legatum[1]. Proinde hoc testimonium divina auctoritate firmatum, est profecto fide dignum. Hoc credibilitatis motivum iam de se sufficiens est ad finem supernaturalem.

[1] OTTIGER S. I., *Theol. fund.*, thesis XXXI tenet hanc conclusionem esse moraliter certam ; item HURTER, *Theol. dogm.*, t. I, thesis XV ; CHRIST. PESCH., *Praelectiones dogmaticae*, t. I, n. 146-149 ; TANQUEREY, *Theol. fund.*, ed 14ª, p. 205 et generaliter apologetae catholici.

II SECTIO

Confirmatur Christi testimonium motivis nobis internis et motivis religioni intrinsecis.

Motiva nobis interna sumuntur ex mirabili humanarum aspirationum expletione. Motiva autem nobis externa, sed religioni intrinseca sumuntur ex sublimitate doctrinae et ex mirabili vita Ecclesiae. Proinde haec sectio subdividitur in tria capita.

CAPUT VII.

CONFIRMATUR CHRISTI TESTIMONIUM MIRABILI HUMANARUM ASPIRATIONUM EXPLETIONE.

ART. UNICUS.

I. Status quaestionis. — II. Imperfectae solutiones rationis naturalis, systematum philosophicorum, aliarum religionum. — III. Solutio christiano-catholica. — IV Obiectiones.

§ I. **Status quaestionis.** — Iam L. I, cap. XVIII, tractavimus speculative de valore motivorum nobis internorum et statuimus hanc hypotheticam propositionem : si omnes legitimae aspirationes etiam altiores nostrae naturae *mirabiliter satiantur, imo superantur* in aliqua religione, et in ea sola, *moraliter certum* est hanc religionem esse ab ipso Deo institutam ; nam moraliter saltem impossibile est, homines suis viribus naturalibus ad hanc mirabilem expletionem pervenire. Non vero sufficeret arguere, ut faciunt protestantes liberales et modernistae, ex sola conformitate doctrinae christianae cum aspirationibus nostris naturalibus ; ex hoc probaretur solum, Christum docuisse perfectissiman religionem naturalem.

Nunc autem ostendenda est verificatio huiusce signi in Christianismo. Enumerandae sunt igitur principales aspirationes nostrae naturae et inquirendum est quomodo in Christianismo et non extra Christianismum satiantur.

A. ***Aspirationes religiosae et morales*** nostrae naturae, ut supra dictum est, nihil aliud sunt in nobis, nisi semina virtutum naturalium circa finem ultimum et media ad eum necessaria. — Circa ipsum finem sunt aspirationes *ad cognoscendum* firma certitudine *Deum*, principium et finem omnium entium, *ad sperandum a Deo* auxilium necessarium et *futuram beatitudinem* post huiusce vitae miserias, *ad amandum Deum super omnia* non solum affective sed effective, ita ut tota nostra vita moralis revera ordinetur ad finem ultimum [1]. « *Impos-*

[1] S. THOMAS, II.a, II.ae, q. 26, a. 3. « Super communicatione bonorum naturalium nobis a Deo facta fundatur *amor naturalis* : quo non solum *homo in integritate suae naturae super omnia diligit Deum et plus quam seipsum*, sed etiam quaelibet creatura suo modo, idest vel intellectuali, vel rationali, vel animali, vel saltem naturali amore ; sicut lapides et alia quae cognitione carent : quia *unaquaeque pars naturaliter plus*

sibile est, ait S. Thomas, *beatitudinem hominis esse in aliquo bono creato*. Beatitudo enim est bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum ; alioquin non esset ultimus finis, si adhuc restaret aliquid appetendum. Obiectum autem voluntatis, quae est appetitus humanus, est universale bonum, sicut obiectum intellectus est universale verum. Ex quo patet quod nihil potest quietare voluntatem hominis, nisi bonum universale : quod non invenitur in aliquo creato, sed solum in Deo : quia omnis creatura habet bonitatem participatam »[1].

Item in nobis est inclinatio ad praebendum Deo *cultum internum et externum* ei debitum. Hae diversae aspirationes sequuntur ex prima, quae nihil aliud est quam desiderium cognoscendi firmiter primam et maximam veritatem,

Circa media, sunt inclinationes *ad virtutes morales* scilicet ad prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam et virtutes adiunctas, quae ab omnibus moralistis admittuntur.

B. **Desiderium naturale vitae futurae** speciatim manifestandum est. Existentia huiusce desiderii : *a*) patet ex coscientia nostra ; *b*) probatur ratione ; *c*) confirmatur consensu generis humani.

a) Anima nostra experitur quodammodo desiderium vivendi semper, etsi corpus nostrum sit mortale. Sunt quidem qui mortem sibi inferunt, sed hi, non vitam, sed miseram vitam detestantur ; neque vitam sibi auferrent, si beatiorem habere possent.

b) Ratione autem apparet, hoc desiderium non esse sicut est inclinatio sensitiva animalium ad conservationem vitae corporalis, quae de se corruptibilis est. Etenim ut ait S. Thomas : « desiderium in cognoscentibus sequitur cognitionem. Sensus autem non cognoscit esse, nisi sub hic et nunc. Sed intellectus apprehendit *esse absolute* et secundum omne tempus. Unde *omne habens intellectum naturaliter desiderat esse semper*. Naturale autem desiderium non potest esse inane », Iª q. 75. a. 6. — Insuper, ut aiunt fere omnes philosophi spiritualistae, *in hac vita virtus non semper prosperatur, nec vitium debitas poenas luit* ; quia igitur iusta retributio non plena habetur in hoc mundo, naturaliter et rationaliter speramus vitam futuram, in qua plena sit manifestatio iustitiae seu ordinis moralis[2].

c) Unde vita futura universaliter a genere humano desideratur ; in omnibus religionibus hoc desiderium invenitur[3] et perseverat non obstantibus pravis passionibus et materialistarum sophismatibus.

C) ***Insuper est in nobis desiderium naturale videndi Deum ut in se est.*** — Id fuse ostendimus supra (I. I, c. XII)

amat commune bonum totius, quam particulare bonum proprium » — Iª q. 60, a. 5 : « Videmus enim, quod naturaliter pars se exponit ad conservationem totius corporis... Alioquin si naturaliter homo plus seipsum diligeret quam Deum, sequeretur quod naturalis dilectio esset *perversa* et quod non perficeretur per charitatem, sed destrueretur ».

[1] S. Thomas, I.a, II.ae, q. 2, a. 8, q. 3, a. I — cf. Gardeil, *Revue Thomiste*, 1898, 1899, *Les exigences objectives de « l'action »* nécessité d' une fin ultime, qui ne peut être que Dieu ; comment cette exigence est exprimée chez S. Augustin, S. Thomas, Pascal). — *L'Action, ses ressources subiectives* (pouvons nous possèder Dieu ?) *Les Ressources du vouloir*.

[2] Hoc conceditur a Kantio.

[3] Cf. Mgr Le Roy, *La Religion des primitifs*, conclusion, p. 464.

et explicavimus cum S. Thoma, Iª q. 12, a. I. — Multae enim obscuritates remanent in perfectissima cognitione naturali de Deo e rebus creatis, praesertim quoad intimam conciliationem quorundam attributorum divinorum, v. g. Iustitiae et Misericordiae, et quoad divinam permissionem mali. Unde naturaliter desideramus cognoscere Deum, non solum abstractive in speculo creaturarum, sed intuitive et immediate. Ut supra diximus, hoc desiderium est naturale quidem, sed conditionale et inefficax, scil. est velleitas ; subauditur haec conditio ; si Deus velit nos ad visionem supernaturalem suae essentiae elevare.

Hae sunt principales aspirationes intellectuales, morales, religiosae nostrae naturae. Nunc considerandum est, utrum satientur extra Christianismum, an solum in Christianismo.

§ II. **Imperfectae solutione.**

Praedictis aspirationibus imperfecte responderunt : *a*) ratio naturalis ; *b*) systemata philosophica ; *c*) aliae religiones.

a) ***Ratio naturalis,*** ut supra ostensum est, moraliter non potest pervenire ad cognitionem firmam, expeditam, non errore admixtam collectionis veritatum naturalium ad religionem pertinentium. Pervenit quidem ad certitudinem de existentia Dei, sed circa Dei attributa essentialia, et circa conditiones nostrae vitae futurae multa et gravia remanent dubia pro ratione naturali.

b) ***Systemata philosophica.*** — Quaedam absolute erronea, ut materialismus, pantheismus, agnosticismus, multo minus quam ratio naturalis aspirationes nostras satiant, sed praecipuas et altiores gravissime laedunt. — Alia vero systemata, v. g. Platonis et Aristotelis, quae magis ad veritatem accedunt, non sunt sine manifesto errore circa quaedam Dei atributa, v. g. libertatem divinam, nec de vita futura loquuntur firma certitudine aut eam confundunt cum transmigratione animarum seu metempsychosi, quae aspirationibus nostris non convenienter respondet. Item ethica horum systematum est multo inferior quam ethica christiana et plures manifestos errores continet. Philosophi autem moderni, qui ab Ecclesia se separant, non melius quam antiqui, praecipua problemata solvunt, sed in agnosticismum aut pantheismum seu determinismum incidunt.

c) ***Aliae religiones.*** — Inter eas quae nunc perdurant, consideremus principales.

Buddhismus nil docet de Deo, et tenet hominem metempsychosi subiici donec perfectionem in « nirvana » acquirat. Haec vero summa perfectio non apparet ut quid positivum, tanquam maxima beatitudo, sed ut exstinctio quorumlibet desideriorum in anima, quasi amnihilatio. Insuper apud populum est polytheismus seu idolatria.

Mahumetismus multa vera continet, quae mutuata sunt a Iudaismo et Christianismo, scil. monotheismum, immortalitatem animae, resurrectionem corporum ; sed paradisus quem promittit, est locus ubi fideles voluptatibus sensibilibus et carnalibus vacabunt magis quam visioni Dei. Fatalismum etiam docet.

Protestantes denique, ab Ecclesia catholica separati, firmam regulam certitudinis religiosae non habent, et propterea inter se dividuntur et semper fluctuantes omni vento doctrinae circumferuntur. Conserva-

tores quidem tenent, unam esse auctoritatem, non quidem vivam, sed scriptam, scilicet sacram Scripturam. Quia vero haec regula non est semper evidenter inspirata, nec completa, nec omnibus obvia, nec apta ad dirimendas controversias, multae ortae sunt sectae. Propterea protestantes liberales quamlibet auctoritatem respuunt etiam Scripturae, et praecipuas veritates Christianismi, v. g. Christi divinitatem adulterant et negant; imo frequenter ad agnosticismum perveniunt, de transcendentia divina aut de immortalitate personali animarum non firmam certitudinem retinent.

In his religionibus et sectis nullo modo invenitur mirabilis expletio aspirationum humanarum ad certam cognitionem Dei, eius auxiliorum et retributionum, ad unitatem religiosam animarum in Deo super omnia dilecto.

§ III. **Solutio christiano-catholica** e contra non solum omnes aspirationes naturales nostrae animae *satiat*, sed eas *superat*, id est altiora et vividiora desideria suscitat [1].

1º ***Aspirationi ad Deum firmiter cognoscendum*** respondet *doctrina fidei* proposita tanquam divinitus revelata, signis divinis confirmata, magisterio vivo *infallibili* explicata [2]. Haec autem revelatio nobis

[1] Vis huiusce argumenti non apparet, nisi partes eius collective considerentur, ut in sequenti synopsi.

Aspirationes naturales ad	cognoscendum Deum	satiantur et superantur	fide christiana, dono sapientiae, visione beatifica.
	sperando in Deo	. . . .	Incarnatione, Redemptione, gloria aeterna.
	amandum Deum	. . . .	Charitatis intimitate, communione eucharistica.
	cultum internum et externum	. . . .	Sacrificio Missae, sacramentis, oratione Ecclesiae.
	virtutes cardinales	. . . .	quatuor virtutibus cardinalibus christianis, earumque partibus.
	beatitudinem in hac vita inchoatam	. . . .	beatitudinibus cristianis, donis et fructibus Sp. Sancti, gaudio et pace.

Haec est synopsis totius theologiae moralis, sic apparet hoc argumentum esse omnino traditionale, sed doctores Ecclesiae illud evolvunt non in Apologetica sed in Theologia proprie dicta aut in libris asceticis et mysticis; cf. S. AUGUST., *Confession.*, *De Sermone Dni*, *Tractatus in Ioannem.* — S. BERNARDUM, *Opera.* — S. THOM., I.a, II.ae, de beatitudine, de virtut., de donis. — B. ALBERT. MAGN., *de adhaerendo Deo.* — S. CATHERINAM SEN., *Dialugus.* — THOM. A KEMP., *Imtiatio I. Ch.* — S. THERESIAM, *Opera.* — S. FRANCISCUM SALES, *Traité dé l'amour de Dieu.* — BOUSSUET, *Elévations.*

[2] Cf. P. LACORDAIRE, *Conferences de N. D.* 1 *Conf.* De la nécéssité d'une Eglise enseignante et de son caractére distinctif. « L'homme est un être enseigné... Que voulez vous de moi ? La vérité ? Vous ne l'avez donc pas en vous ; vous la cherchez donc, vous voulez la recevoir, vous êtes venus ici pour être enseignés... La première indigence est l'indigence de la vérité, comme la première richesse est la richesse de l'âme par la vérité... — Ce n'est pas chaque homme seulement qui se trouve enseigné, ce sont encore les nations et les siècles... ils subissent le joug de l'autorité...

promittit quoad praesentem vitam cognitionem intimorum secretorum Patris caelestis, *sapientiam* a Sancto Spiritu inspiratam, et quoad futurum *beatificam et immediatam visionem essentiae divinae*, quae omne desiderium naturale excedit, secundum illud S. Pauli: « nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum » I Cor. II, 9.

2º ***Spes naturalis futurae beatitudinis*** non solum expletur sed elevatur. Etenim secundum naturale rationis iudicium possumus fidenter expectare a Deo auxilium ad bonum morale faciendum, et beatitudinem naturalem pro altera vita, non vero *incarnationem* ipsius Verbi Dei, nec mortem eius in cruce ad *redemptionem* nostram, nec *gloriam aeternam* fidelibus promissam. Ex his autem maxime manifestatur, Deum velle salutem omnium hominum, et erigitur spes nostra: « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam » Ioan., III, 16.

3º ***Inclinatio naturalis ad amandum Deum super omnia*** nunquam potuisset sese extendere ad desiderium sanctae et familiaris *amicitiae cum Deo*, vel *charitatis* quae nobis omnibus proponitur praesertim in *communione eucharistica*; et haec est pignus *communionis aeternae*. Quid *conformius* nostris aspirationibus, et simul quid magis *gratuitum*? In hoc apparet maxima harmonia, quam solus Deus efficere potest [1]. Harmonia enim est unitas in diversitate, et eo maior est quo intimior est unio in maiori diversitate. Atqui diversitas maxima videtur esse inter absolutam gratuitatem et profundam conformitatem; haec tamen maxime uniuntur in Eucharistia. Sic communiter dona Dei supernaturalia differunt a naturalibus propter suam gratuitatem, et a deliramentis falsi mysticismi propter suam conformitatem cum nostra natura rationali. In hoc proprie invenitur aspirationum nostrarum expletio non communis sed mirabilis.

Cf. de hac re verba Christi ad mulierem Samaritanam: « *Si scires donum Dei*, et quis est, qui dicit tibi: da mihi libere; tu forsitan petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam... Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum. Sed *aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam* » Ioan, IV, 10.

Pour nous, chrétiens délivrés par l'Eglise, nous, ne sommes ni du siècle présent, ni du siècle passé, ni du siècle à venir, nous sommes de l'éternité. Nous ne voulons nous soumettre à l'enseignement ni d'un siècle, ni d'une nation, ni d'un homme, car ces enseignements sont faux, puisqu ils sont variables et contradictoires ». — 3ª *Conf.* « Pourquoi ne riez-vous quand je vous dis que je suis infallible, non pas moi, mais l'Eglise dont je suis membre, et qui m'a donné mission ? encore une fois, pourquoi ne riez vous pas ? C'est que l'histoire de l'Eglise lui donne quelque droit, même a vos yeux, de se poser comme infaillible ». — Cf. CARD. DESCHAMP. *Oeuvres*, t. I.

[1] Cf. S. THOMA, II.a, II.ae, q. 23, a. 1. *Utrum charitas sit amicitia*; et in *Officio SS. Sacramenti* scripsit de communione eucharistica: « *O quam suavis est Domine spiritus tuus*: qui ut dulcedinem tuam filios demonstrares, pane suavissimo de caelo praestito, *esurientes reples bonis, fastidiososque divites dimittis inanes* ».

S. AUGUSTINUS similiter aiebat: « *oculis aegris odiosa lux, quae puris est amabilis* », cf. *Officium Ecclesiae de Conversione S. Augustini.*

Ita argumentum apologeticum ex mirabili nostrarum aspirationum expletione esurientes replet bonis, alios vero dimittit inanes. Ad expressionem vivam hius argumenti, cf. in *Missali* communionem fere omnium missarum.

Unde S. Augustinus scripsit in *Confess.*, I, c. 1: « Fecisti nos, Domine, ad te, et irrequietum est cor nostrum donec requiescat in te».

Item *naturalis amor erga proximum* superatur in Christianismo, nam proximus diligendus est pro ipso Deo, ad Dei gloriam, ut fratres nostri sint nobiscum in hac vita membra mystici corporis Christi et postea aeternae gloriae participes.

4° ***Cultus*** internus in religione Christi proponitur tanquam Dei « adoratio in spiritu et veritate ». Eique subordinatur cultus externus, cuius mirabilissima expressio est sacrificium *Missae*, sacrificii crucis commemoratio et oblatio purissimae victimae a sanctissimo sacerdote. — In orationibus Ecclesiae splendide exprimitur mysteriorum Christi suavitas [1].

5° ***Inclinationes nostrae naturae ad virtutes morales*** pariter non solum explentur sed eriguntur in christianismo. *Prudentia* enim christiana, omnia ad regnum Dei ordinans, sollicitudinem temporalium vitans, infinite excedit, non solum prudentiam mundanam in utilitarismo fundatam, sed rectam prudentiam naturalem quae ad solam honestatem ordinatur. — *Iustitia* christiana semper cum charitate connectitur, proinde elevatur ac misericordia temperatur. *Fortitudo* christiana non solum viribus nostris naturalibus nititur sed gratia Dei; et omnis christianus debet subire martyrium potiusquam revocare fidem in dubium. *Temperantia* christiana similiter multum superat temperantiam naturaliter acquisitam: « secundum enim regulam rationis in concupiscentiis et sumptione ciborum modus statuitur, ut non noceant valetudini corporis, nec impediant rationis actum; secundum autem regulam legis divinae requiritur quod homo castiget corpus suum et in servitutem redigat » [2], ait S. Paulus, ut non secundum carnem vivamus sed secundum spiritum. Cum mortificatione Christus commendat humilitatem, ut virtutem fundamentalem, quia sine gratia Dei homo nullum opus salutare facere potest.

[1] V. g. in hymnis sequentibus:

Iesu dulcis memoria,	Iesu, spes poenitentibus,	Nec lingua valet dicere
Dans vera cordis gaudia	Quam pius es petentibus,	Nec littera exprimere.
Sed super mel et omnia	Quam bonus te quaerentibus,	Expertus potest credere
Eius dulcis praesentia.	Sed quid invenientibus!	Quid sit Iesum diligere.

Haec est perfectissima expressio nostri argumenti apologetici, in quo proprie ostenditur de Christo *quam bonus sit quaerentibus*, sed *quid invenientibus*!

Item ad expressionem supernaturalis gaudii:

Quando cor nostrum visitas,	Iesu, dulcedo cordium,	Iesum omnes agnoscite
Tunc lucet ei veritas,	Fons vivus, lumen mentium.	Amorem eius poscite:
Mundi vilescit vanitas,	Excedens omne gaudium,	Jesum ardenter quaerite.
Et intus fervet caritas.	Et omne desiderium	Quaerendo inardescite.

[2] S. Thom., I.a, II.ae, q. 63, a. 4 de distinctione *specifica* inter virtutes morales christianae et virtutes morales naturaliter acquisitas. — I.a, II.ae, q. 61, a. 5. Utr. virtutes cardinales convenienter dividantur in virtutes *politicas, purgatorias, purgati animi, exemplares*. — Massoulié, O. P., *Méditations de S. Thomas*. P. II, sur la vie illuminative, c. XI: « Il faut commencer par le premier degré, et s' y conduire d'apres ces principes: Ne faire jamais rien dont on ne puisse rendre raison ... se convaincre que la règle la plus inconstante est l'opinion du vulgaire, ou ce qu'on nomme l'esprit du monde; ne rien accorder au seul plaisir, parce que le plaisir n'est point permis pour lui-même, étant le mobile le plus opposé à la vertu. Mais ce n'est pas à ce degré qu'on doit s'arrêter: on n' y recontre que les philosophes, la raison seule y règne ... Il n' y a point de vraie sagesse, dit S. Aug., (*de Civit.*, l. 19, c. 20), dans les choix de la prudence, dans les actes de la tempérance, dans les respects du droit par la justice, si tout cela n'est pas ordonné à l' éternelle béatitude qui nous est promise ... Il est donc nécéssaire de passer au second degré (*virt. purgatoriae*), où la raison obéit et la grâce commande, et *où les vertus commencent d'être chrétiennes* ».

Cf. etiam A. Janvier, O. P., *Esposition de la morale catholique*. — Morale spéciale, t. VII, La Prudence chrétienne, en quoi elle est distincte de la prudence humaine, par son but, sa lumière, ses moyens. — Item Mgr. C. L. Gay, *De la Vie et des Vertus chrétiennes* considérées dans l' état religieux; cf. praesertim in hoc opere ea quae dicuntur de humilitate, de paupertate, de mortificatione, de castitate, de obedientia, de tentatione, et videbis differentiam *specificam*, imo differentiam ordinis inter has virtutes christianas infusas et virtutes morales naturaliter acquisitas, de quibus loquitur Aristoteles in sua *Ethica*.

6° ***Insuper desideramus beatitudinem inchoatam pro vita praesenti.*** — Atqui iuxta Christi doctrinam, virtutes christianae perficiuntur per *dona Spiritus Sancti* quoad contemplationem et actionem, et ex his donis procedunt *beatitudines*; beati pauperes spiritu, mites, misericordes, beati qui lugent, qui esuriunt et sitiunt iustitiam, beati mundo corde, pacifici, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam; haec beatitudo, quam martyres quandoque in ipsa persecutione invenerunt, omnem facilitatem naturalem superat ... Ita *fructus Spiritus Sancti* a S. Paulo enumerati: « charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas » Gal., V., 22 [1]. Mirabilis expletio nostrarum aspirationum iam in hac vita habetur, dum verificantur verba S. Pauli: « Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete ... Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione ... Et *pax Dei quae exsuperat omnem sensum*, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Iesu ». Pbil., IV, 4 ... Haec est pax, quam mundus dare non potest, ut aiebat Christus. Dixerat etiam « *Si quis sitit veniat ad me et bibat.* Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent acquae vivae ». Ioan., VII, 37.

Hac pace profunda gaudent praesertim animae sanctae, sed homines nondum credentes, qui cum sinceritate et bona voluntate legunt Evangelium aut vitam sanctorum, in doctrina Christi, sub influxu gratiae sollicitantis, principium pacis inveniunt, et sic ad credendum invitantur [2]. — Hoc constat *ex experientia* non solum individuali sed *communi* christianorum et eorum qui *sincere Deum quaerunt.* « Si quis voluerit voluntatem eius (Patris mei) facere, *cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit*, an ego a meipso loquar » [3].

Conclusio. — Ex hac mirabili expletione omnium humanitatis

[2] Cf. S. Thomam, I.a, II.ae, q. 70, *de Fructibus Spiritus Sancti*.

II.a, II.ae, q. 2, a. 9 ad 3 « Ille qui credit habet sufficiens inductivum ad credendum inducitur enim auctoritate divinae doctrinae miraculis confirmatae, et quod plus est, *interiori instinctu Dei invitantis* ».

[3] Ioan., VII, 17. — S. Paulus in medio Areopagi aiebat: « Deus fecit ex uno omne genus hominum habitare super universam faciem terrae ... *quaerere Deum, si forte attrectent eum aut inveniant*, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum ». *Act.* XVII, 27.

aspirationum collective sumptarum, habetur certitudo moralis de origine divina Christianismi et catholicismi[1]. Roboratur argumentum si consideratur, quod, pereunte fide et vita christiana in aliqua anima aut in aliqua regione, fere subito, rursus apparent vitia, discordiae, superbia, praesumptio, corruptio et in fine pessimismus, sterilis tristitia et desperatio[2].

Haec conclusio a pluribus apologetis catholicis admittitur, absque ulla affinitate cum protestantismo aut modernismo, eam enim proponunt ut viam ad considerationem motivorum externorum. Cf. opera Hettinger; P. Weiss, O. P., L. Ollé-Laprune[3].

[1] Cf. ea quae suprà diximus theoretice de valore motivorum credibilitatis nobis internorum, non solum individualium sed universalium (vide l., I, sect. V, c. XVII). A. Janvier, O. P., *Exposé de la morale catholique*, Morale spéciale, t. V. La charité, ses effets: 1e confér. *la joie* (comment la joie de la charité l'emporte sur toutes les joies de la terre par son caractère essentiellement spirituel et par sa solidité). 2e confér. *la paix intérieure* (elle comporte une tranquillité permanente, cette tranquillité exige que le désir central de l'âme soit fixé, elle progresse lorsque tous les désirs se tendent vers un seul et même objet, elle se couronne lorsque les désirs sont comblés par la possession du bien où ils aspirent. La charité produit ce triple effet. 3e confér. *la paix sociale*. — t. VI. Sentiments et actes contraires à la Charité. 4e confér. *le dégout des choses divines, acedia*. Ce dégoût volontaire des choses divines est contraire à la charité et aboutit au désespoir. Le principe de ce degoût est le sensualisme, l'attachement désordonné aux biens temporels. L'homme de plaisir, l'homme d'argent, l'ambitieux trouveront insipides les chàses célestes.

E. Hello, *L'Homme*. Ie P., p. 28, *L'Indifference*: « De toutes les folies que le diable inspire, voici la plus digne de lui: *la vérité est ennuyeuse*. La vérité! mais c'est-elle qui est la béatitude. La vérité mais c'est-elle qui est le principe des extases! C'est elle que toutes les splendeurs connues s'efforcent de symboliser. — Satan est le prince de l'ennui du désespoir... Dieu est le maître de la joie. Que l'indifférence se regarde donc et qu'elle se juge! » p. 213: « Un homme qui ignore tout à fait le Christianisme et qui ne rougit pas de l'ignorer, rougirait s'il ignorait au même point l'histoire de Scipion. L'homme vain aime à savoir le premier une nouvelle indifférente, mais s'il s'agit de choses sublimes, il devient fier de son ignorance ».

[2] Cf. Taine, *Les Origines de la France contemporaine, Le Régime moderne*, t. II, p. 118-119. « En Italie pendant la Renaissance, en Angleterre sous la Restauration, en France sous la Convention et le Directoire, on a vu l'homme devenir paien, comme au premier siècle; du même coup, il retrouvait au temps d'Auguste et de Tibère, c'est-à-dire voluptueux et dur: il abusait des autres et de lui-même; l'egoisme brutal et calculateur avait repris l'ascendant, la cruauté et la sensualité s'étalaient, la société devenait un coupe-gorge et un mauvais lieu ». Item Le Dantec, *L'Athéisme*.

[3] Hettinger, *Apologie du Cristianisme*, tr. fr. III, p. 22-69. — P. Weiss, O. P., *Apologie des Christentums vom standpunkt der Sitte und Cultur*. Freib. Br. 1889, gallice redditur: passim. — P. J. G. Arintero, O. P., *Desenvolvimiento y Vitalidad de la Iglesia*, Salam. 1908, t. II, p. 64-122; t. IV, p. 344-365; t. III, p. 13-114 — Bougaud, *Les Christianisme et les temps présents*, 8e ed., Paris, 1901, per tot. — Ollé-Laprune, *Le Prix de la vie*, 4e ed., Paris, 1897: *La Vitalité chrétienne*, 1901.

Cf. Ch. Pesch., S. I., *Praelectiones dogmaticae*, t. I, ed 4a, n. 258. « Ad interna criteria potest illa quoque *interna experientia* revocari, quâ is, qui doctrinam Christi theoretice et practice sequitur, in se sentiat optimos et mirabiles eius effectus, animi quietem, studium virtutis, taedium rerum mundanarum, desiderium rerum coelestium, imminutionem malarum passionum, augmentum humilitatis, castitatis, patientiae, caritatis, pacem, quae exsuperet omnem sensum. Si e contrario sine hac religione omnia tenebrescunt et ad ima feruntur, passiones convalescunt, virtus desperatur, utique hoc indicium est non leve, doctrinam illam habere Deum auctorem. Hac autem interna experientia doctrina Christi probari permulti homines testati sunt et unusquisque idem periculum facere potest, dummodo serio conetur vitam suam instituere ad normam huius doctrinae (cf. Suarez, *De fide*, disp. 4, sect. 6, n. 4;

§ VI. **Obiectiones:**

Naturalismus negat praedictam aspirationum humanarum satisfactionem: 1a quoad dogmata catholicismi, 2o quoad eius ethicam, 3a quoad modum imperativum propositionis doctrinae.

1a *Obiecto*: *Quaedam dogmata*, v. g. Trinitatis, non videntur inclinationibus nostris respondere et nimis obscura remanent; imo quaedam videntur inclinationibus nostris et rationi contraria, ut aeternitas poenarum.

Resp.: praedictum argumentum non est praecipuum, sed disponit ad considerationem aliorum, quae sumuntur ex sublimitate doctrinae, ex vita Ecclesiae, ex prophetiis et miraculis. Ideo tractando de sublimitate doctrinae breviter dicemus convenientiam Trinitatis et aeternitatis poenarum cum attributis divinis naturaliter cognoscibilibus et proinde cum ratione. Iam vero apparet, poenas aeternas, etsi, maxime contrarias inclinationi peccatoris, non esse contra rationale desiderium sanctionis futurae, ut mali non praevaleant, sed puniantur, et in perpetuum, si eorum culpa sit irreparabilis et semper absque poenitentia permaneat.

2a *Obiectio*: Ethica christiana non videtur accommodata circumstantiis ordinariis nostrae vitae, sed in ea invenitur immoderata et mystica elevatio, quae quibusdam tantum hominibus a mundo separatis convenit.

Resp.: Haec obiectio non satis distinguit in ethica christiana *praecepta* ab omnibus servanda et *consilia* proposita his qui veram perfectionem spiritualem sincere desiderant. Praecepta autem communia videntur quidem exaggerata tepidis, qui de sua salute aeterna non curant et solum de rebus temporalibus cogitant. Sed in hac *mediocritate* spirituali iam multum minuuntur naturales aspirationes cordis humani, et nequidem est cogitatio de earum mirabili seu extraordinaria satisfatione[1].

Kleutgen, *Theol. der Vorzeit IV*, n. 190 sqq.; A. Schmid, *Apolog. als. spek. Grundl.*, 226 sqq.). — ... Sed (contra protestantes) homines, qui nondum sunt christiani, carent illa experientia, et nihilominus doctrinam Christi ut divinitus revelatam amplecti debent. Praeterea christiani ipsi non omnes neque semper easdem habent experientias internas. Ergo requiritur aliud criterium ». — Proprie arguendum est *ex experientia* non solum individuali sed *communi* christianorum et eorum qui sincere Deum quaerunt.

[1] Cf. Hello, *L'Homme*, l. I, chap.: « L'Homme médiocre ». « L'Homme médiocre pense que le christianisme est une précaution utile, dont il serait imprudent de se passer. Néanmoins il le déteste intérieurement; quelquefois aussi, il a pour lui un certain respect de convention, le même respect qu'il a pour les livres en vogue. Mais il a horreur du catholicisme: il le trouve exagéré: il aime bien mieux le protestantisme, qu'il croit modéré. Il est ami de tous les principes et de tous leurs contraires.

« L'homme médiocre peut avoir de l'estime pour les gens vertueux et pour les hommes de talent. Il a peur et horreur des saints et des hommes de génie; il les trouve exagérés. Il admet les soeurs de St. Vincent de Paul, par ce que leur action se fait, au moins partiellement, dans le monde visible. Mais les carmélites, dit-il, à quoi bon?

« Il veut bien qu'on nie le christianisme, mais qu'on le nie poliment, avec une certaine modération dans les mots. Il a un certain amour pour le rationalisme, et, chose bizarre, pour le jansénisme aussi. Il adore la profession de foi du vicaire savoyard. — Il regrette que la religion chrétienne ait des dogmes; il voudrait qu'elle enseignat *la morale toute seule*, et si vous lui dites que sa morale sort de ses dogmes comme la conséquence sort du principe, il vous dira que vous exagérez.

« Pour échapper au reproche d'intolérance adressé par lui à tout ce qui pense fortemente il faudrait se réfugier dans le doute absolu... Mais en lui donnant la forme d'une opinion modeste, qui reserve le droits de l'opinion contraire. Il est modeste et orgueilleux: soumis devant Voltaire et révolté contre l'Eglise. L'homme médiocre ne sent ni la grandeur, ni la misère. Il n'est ni ravi, ni précipité; il reste sur l'avant

3ª *Obiectio*: In Ecclesia catholica modus proponendi doctrinam est nimis imperativus.

Resp.: Si ageretur de opinionibus philosophicis imponendis, esset quidem abusus auctoritatis: non autem si agitur de propositione infallibili doctrinae salutis, propter auctoritatem Dei revelantis credendae. Non desunt motiva credibilitatis ad ipsam infallibilitatem Ecclesiae credendam. Imo haec infallibilitas optime respondet nostro naturali desiderio veritatis, liberat nos a dubiis, erroribus falsae philosophiae et sectarum. Eaque reiecta, ut apparet in protestantismo, controversiae dirimi non possunt, perit unitas fidei inter fideles qui paulatim a religione secedunt et ad naturalismum declinant.

4ª *Obiectio*: Non est tanta conformitas Christianismi cum aspirationibus nostris naturabilus, nam multi repelluntur mysteriis et praeceptis christianis.

Resp.: In christianismo eo mirabilior est satisfactio aspirationum legitimarum nostrae naturae, quo magis offenduntur et corriguntur pravae inclinationes concupiscentiae et superbiae; sic enim conciliantur mansuetudo et fortitudo, misericordia et iustitia, et hoc est praeclarum veritatis signum. Sed proinde non mirum est quod *Christus et Ecclesia* sint *centrum profundissimae attractionis et simul vehementis repulsionis*, nam, ut dicit S. Augustinus, « oculis aegris odiosa lux, quae puris est amabilis ». — Imo, ut melius apparebit in duobus sequentibus capitibus, multi Ecclesiae adversarii, ut pharisaei et sectatores ita vehementer ac perpetuo eam impugnaverunt, ut in hac extraordinaria contentione inveniatur novum signum, eorum nempe evidens malitia manifestat sanctitatem religionis quam vellent destruere. Sic verificatur prophetia Simeonis de Christo: « Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israël, et in signum, cui contradicetur »[1]. Affert enim Christus pacem, sed non quomodo mundus dat, pacem nempe quae omnem sensum exsuperat.

dernier degré de l'echelle, incapable de monter, trop paressaux pour descendre. Tout ce qui est au dessus de lui parait ridicule, l'infini lui parait néant ».

[1] *Luc.*, II, 34. — Cf. circa hoc BOSSUET, *Elévations sur les mystères*, 18e sem., 12e-20e élévation.

CAPUT VII.

CONFIRMATUR CHRISTI TESTIMONIUM SUBLIMITATE EIUS DOCTRINAE.

Iam determinavimus supra (1, I, cap. XVII), tractando theoretice de valore motivorum nobis externorum, sed religioni intrinsecorum, undenam sumenda sit sublimitas doctrinae. Consideranda est, art. 1° *in doctrina ipsa*, art. 2° *in modo secundum quem proposita est* et perenniter servatur, art. 3° *in modo secundum quem constituta est*, id est absque praeparatione humana. — Sic habetur divisio huiusce capitis.

ART. I.

SUBLIMIS HARMONIA DOCTRINAE CHRISTIANAE SECUNDUM SE CONSIDERATAE.

Sublimitas, ut supra dictum est c. XVIII: est quid altissimum et extraordinarium in ordine pulchri, speciatim pulchri intellectualis et moralis, et praecipue apparet in altissima et intima unione diversorum maxime distantium, v. g. supremi et infimi. Propter hanc summam distantiam haec unio, quae primo aspectu videtur impossibilis, est maxime mirabilis, admirationis lacrymas excutit, et tamquam interventio Dei apparet, sicut inclinatio supremae misericordiae ad nostram miseriam. Sic invenitur signum originis divinae in doctrina, nomine Dei proposita, quae mirabiliter unit *suprema* et *infima*, *supernaturalia*, et *naturalia*, divitias divinae *misericordiae* et humani generis *miseriam*, servatis *iustitiae* iuribus, quaeque simul coniungit *antiquissima* et *novissima*, ac conciliat *obscuritatem* mysteriorum cum *sapientia* omnium hominum intelligentiae accommodata.

Ita autem apparet doctrina christiana: § I quoad veritates naturales de Deo, et de homine, § II quoad mysteria supernaturalia, § III quoad praecepta et consilia, § IV quoad horum omnium harmoniam.

Plures rationalistae tenent quidem, Christum fuisse profundum virtutis magistrum, qui modo figurato omnibus accommodato antiquas iudaicae sapientiae sententias egregie renovavit et vivide praedicavit. Sed addunt: Christus nunquam proposuit doctrinam proprie dogmaticam sub poena aeternae damnationis credendam. — Iam in exposi-

tione testimonii Iesu vidimus falsitatem huiusce rationalistarum iudicii ; nunc contra eos ostendenda est sublimitas doctrinae dogmaticae et moralis Christi [1].

§ I. **Veritates naturales de Deo et de homine**. — Doctrina christiana longe superat omnia philosophorum systemata et alias religiones, nihil proponit quod ratio falsum esse ostendat et omnia ad religionem naturalem pertinentia *perfecte docet*.

A. ***Quoad Deum :***

Secundum rationem naturalem rectam, est unus Deus, principium et finis omnium entium, a se existens, purus spiritus, aeternus, infinite perfectus, realiter et essentialiter a mundo distinctus — sapientissimus et providentissimus — bonus, misericors, iustus legislator et remunerator.

Atqui Christianismus has omnes veritates docet explicite et multo perfectius quam aliae religiones aut diversa systemata philosophica.

Ergo Christianismus perfectissime docet de Deo ea omnia quae ad religionem naturalem pertinent.

Maior admittitur a spiritualistis, et haec veritates saltem implicite seu confuse continentur in obiecto sensus communis, id est rationis naturalis omnium hominum, sed plus minusve adulterantur in diversis religionibus praeter Christianismum. (Cf. caput praecedens et in fine tractatus comparationem Christianismi cum aliis religionibus).

Minor : Atqui iuxta fidem Christianam :

1° Est unus Deus infinite perfectus (sine ullo vestigio polytheismi), *purissimus spiritus* (Deus spiritus est [2] — reiicitur omnis anthropomorphismus), *a seipso existens* (Ego sum qui sum) [3], *immutabilis* (apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio [4], *aeternus* (qui est, et qui erat, et qui veuturus est) [5], *omnipraesens* ac *immensus* (cuius thronus coelum est, et terra scabellum pedum eius [6] — in quo ipsi vivimus, movemur et sumus) [7] ; *quoad intellectum omnia cognoscens* (qui videt in abscondito [8] — atque maior est corde nostro et novit omnia) [9], et *sapientissimus* (qui solus est sapiens [10] — et cuius iudicia sunt incomprehensibilia et investigabiles viae eius) [11] ; *quoad voluntatem* ; *omnipotens* (apud quem omnia possibilia sunt [12] — qui fecit coelum et terram) [13], *liberrimus* (qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suae) [14], *sanctissimus* (qui unus est bonus [15] — qui est lux, et in quo tenebrae non sunt ullae) [16] ; atque *beatissimus* sibique sufficientissimus (qui non indiget aliquo, quum ipse det omnihus vitam et inspirationem et omnia) [1].

2° Ad extra, Deus est Creator, Providentissimus, Misericors et Iustus.

Creator omnium entium (qui fecit coelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt [2], qui omnia creavit [3], est α et ω) [4], *Conservator* (portans omnia verbo virtutis suae) [5]) — Haec autem doctrina de Creatione, et de *Creatione liberrima* est absque ullo vestigio *pantheismi* (dum e contra religiones orientales, ut Buddhismus et multi philosophi emanatismum tenuerunt et tenent), absque ullo *dualismo* (quem admiserunt Plato, et platonici in sua theoria de materia increata, et religio Persarum seu doctrina Zoroastri de duplici principio, bono et malo). Item dogma Creationis nullo vitiatur *determininismo* (dum e contra plures philosophi, ut Leibnitz, immerito censuerunt, Deum creasse ex necessitate, non quidem absoluta, sed morali ac si Deus non fuisset infinite bonus et sapiens si non creavisset, ac si indigeret creatione ad suam perfectionem augendam).

Insuper Deus, iuxta fidem christianam est *Providens gubernator* (pascit volatilia caeli ; nonne vos magis pluris estis illis ? [6] omnem sollicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis) [7]. Providentia divina non solum est generali (ut dixerunt plures antiqui et postea Averroistae et Deistae), sed *ad singularissima* sese extendit. Attamen haec doctrina essentialiter distinguitur a *fatalismo* Mahumetanorum, aut a *pessimismo* Calvini et plurium protestantium, iuxta quos, Deus ab aeterno positive voluit omnia peccata hominum. E contra dicitur in Psalm. 5. « Non deus volens iniquitatem tu es ».

Denique prout est infinite bonus et sanctissimus, Deus est *summe verax* et *fidelis*, *iustissimus* (reddet uniquique secundum opera eius) [8], *benignissimus* (qui pascit ipse volatilia coeli, et vestit lilia agri) [9], *misericors* (qui semper ad ignoscendum revertentibus est paratus [10], — dives in misericordia propter nimiam caritatem suam, qua diligit nos) [11].

Sic doctrina christiana de Deo perfecte docet omnia attributa divina *nec nullum minuit ad alterius affirmationem*, et in hoc differt ab aliis religionibus, sectis haereticis, et systematibus philosophicis plus minusve erroneis.

B. ***Quoad Homines***. — Secundum rectam rationem naturalem, homo, etsi sit mortalis, habet animam spiritualem, immortalem, libertate praeditam, et subiicitur legi morali, in Deo supremo legislatore et remuneratore fundatae.

Atqui Christianismus has veritates docet multo perfectius quam aliae religiones et systemata philosophica.

Ergo perfectissime docet de homine sicut de Deo omnes veritates ad religionem naturalem pertinentes.

Maior admittitur a spiritualistis et saltem implicite hae veritates a sensu communi seu ratione naturali cognoscuntur.

[1] Cf. Gonet O. P., *Clypeus Theol. thomisticae, de Fide*, disp. I. Digressio utilis et iucunda § II Veritas, Sanctitas ac efficacia fidei nostrae, secundum credibilitatis eius argumentum. — Bossuet, *Discours sur l'histoire universelle*. P. II, c. XIX, celeberrimum caput : Iésus-Christ et sa doctrine. — Valsecchi, *Dei fundamenti della religione*, 1765, l. III, c. VIII-XII. — Lacordaire, *Confer.*, 14e, à 37e. — Monsabré, *Carème*, 1880 (*Vie de Iésus. Le Docteur*, p. 109) et *Carème*, 1890. — Abbé de Broglie, *Histoire des Religions*, ch. X, p. 326 sq. — André Bovet, *De la science de Jésus-Christi comme argument apologétique*, thése de Fribourg, Suisse, 1895.

[2] Ioann., IV, 24. — [3] *Exod.*, III, 14. — [4] *Iac.*, I, 17. — [5] *Rom.*, XVI. 26 ; *Apoc.*, I, 8. — [6] *Math.*, V, 34 ; *Act.*, VII, 49. — [7] *Act.*, XVII, 28. — [8] Matth. VI, 4. — [9] I Ioan., III, 20. — [10] *Rom.*, XVI, 27. — [11] *Rom.*, XI, 33. — [12] Matth., XIX, 26. *Ephes.*, III, 20. — [13] *Act.*, IV, 24 ; XIV, 14. — [14] *Ephes.*, I, 1 ; *Rom.*, IX, 6. — [15] Matth., XIX, 17 ; Ioan., XVII, 11. — [16] Ioan., I, 5.

[1] *Act.*, XVII, 15 ; I, *Tim.*, I, 11 ; VI, 15. — [2] *Act.*, IV, 24 ; XIV, 14. — [3] *Ephes.*, III, 9. — [4] *Apoc.*, I, 8. — [5] *Hebr.*, I, 3. — [6] Matth., VI, 26. — [7] I *Petr.*, V, 7. — [8] *Rom.*, II, 6. — [9] Matth., VI, 26-30. — [10] Luc., XV, 20. — [11] *Ephes.*, II, 4.

Minor, secundum fidem christianam, homo est creatus a Deo, ad eius imaginem [1], non constat ex corpore solum (quod homines possunt occidere) [2], sed et ex anima spirituali (quam nonnisi Deus possit perdere in gehennam [3], — quaeque ad futuram gloriam vocatur) [4] Creatus est ut verum Deum cognoscat, super omnia diligat, voluntatem eius adimpleat, ec sic ad vitam aeternam perveniat [5].

Hae omnes veritates in Christianismo proponuntur non solum cum magna probabilitate sed summa certitudine credendae. Iam ex hoc habeatur certitudo moralis de origine divina Christianismi, nam, ut supra probatum est, homines moraliter non possunt absque speciali Dei auxilio cognoscere firmiter, expedite, absque admixto errore collectionem veritatum naturalium ad religionem pertinentium. Cf. vol. I, Cap. XIII, a. 3.

§ II. **Quoad mysteria supernaturalia** manifestatur sublimitas doctrinae christianae, prout haec mysteria, non obstante eorum *obscuritate*, nobis apparent tanquam « *lumen vitae* », propter eorum conformitatem cum Dei attributis naturaliter cognitis et cum aspirationibus nostris sublimitas est praesertim in intima unione *altissimae vitae Deitatis* cum mente et corde *pauperum hominum bonae voluntatis*, mediante redemptione per *Christum*. — Hoc breviter exponendum est pro principalibus mysteriis.

1° ***SS. Trinitatis mysterium*** est supremum omnium et obscurissimum, sed eius obscuritas non provenit ab absurditate aut incohaerentia, in eo apparet harmonia, quae claritatem pro intellectu nostro nimis fulgentem denotat. — Non est quidem absurditas quia non dicitur, Deum esse unum et trinum sub eodem aspectu, sed unum et simplicissimum quoad naturam, trinum quoad personas.

Convenientiam et harmoniam huiusce mysterii manifestant satis communiter theologi duplici principio [6]: *Bonum est essentialiter diffusivum sui, vita est fecunda, et quanto aliqua natura est altior, tanto idquod ex ea emanat est ei magis intimum* [7]. Unde convenit, Summum Bonum esse maxime suiipsius diffusivum seu fecundum ad intra, in intimitate suae naturae. — Applicatio praedicti duplicis principii magis

[1] *Ephes.*, IV, 24 ; cf. *Gen.*, I, 26 ; *Sap.*, II, 23. — [2] MATTH, X, 28. — [3] MATTH., X, 28. — [4] *Rom.*, VIII, 18 ; II *Tim.*, IV, 7, 8. — [5] *Ioan.*, XVII, 3 ; I *Tim.*, II, 4 ; *Math.*, VI, 33 ; VI, 21 ; XXV, 46.

[6] Cf. S. THOMAM, Iª, q. 27 et sq. et *C. Gentes*, I, IV, c. XI hic articulus videtur altissima verba S. Doctoris de hoc mysterio continere ; S. BONAVENT. ; *Itiner*, passim.

[7] Hoc principium enuntiatur a DIONYSIO, *de Div Nom.*, c. IV, lect. I S. Thomae, et citatur, ab Angelico IIIª, q. I, a. I ; Iª, q. 5, a. 4, ad 2 (quoad finalitatem), q. 6, a. I et 2 (quoad finalitatem et efficientiam). Item passim invenitur apud S. Augustinum, S. Thom. alibi dicit aequivalenter : sola perfecta generant, vel omne agens agit in quantum est in actu ; BOSSUET, *Elévation sur les Mystères* 2 sem., I élév. « Pourquoi Dieu n'aurait-il pas de Fils ? Pourquoi nature bienheureuse manquerait-elle de cette parfaite fécondité qu'elle donne à ses créatures ?... Je sais bien qu'une nature immortelle n'a pas besoin, comme la nôtre mortelle et fragile, de se renouveler, de se perpétuer, en substituant à sa place des enfants qu'on laisse au monde quand on le quitte. Mais en soi-même, indépendamment de cette nécessaire réparation, n'est-il pas beau de produire un autre soi-même par abondance, par plénitude, par l'effet d'une inépuisable communication, en un mot, par la fécondité et par la richesse d' une nature heureuse et parfaite ? ».

ac magis apparet secundum ascendentem entium gradationem. Ignis generat ignem ad extra, planta plantam, sed actio vitalis plantae iam immanens est. In animali cognitio sensitiva est quid altius et intimius quam actiones vegetativae. Vita intellectiva hominis est adhuc magis intima, intellectus noster concipit verbum internum seu ideam expressam ; sed hoc verbum internum est valde imperfectum, est enim accidens mutabile, non plene exprimit ipsum intellectum ex quo procedit ; iam habetur quaedam generatio spiritualis sed imperfectissima. In summo Bono debet esse vita maxime perfecta et immanens, ei igitur convenit maxima fecunditas, prout sese diffundit plene, profundissime, communicans non solum imperfectam expressionem accidentalem suae naturae, sed totam suam naturam simplicissimam, absque ulla divisione aut multiplicatione : ita ut nempe Verbum ab eo procedens ei remaneat intime unitum secundum identitatem numericam naturae. Haec est summa suiipsius diffusio et simul summa unionis intimitas, scilicet perfectissima generatio spiritualis ; « Filius meus es tu, ego hodie genui te » Ps. II, 7 Sic « credimus in unum Deum Patrem omnipotentem . . . et in unum Dominum . . . Filium Dei unigenitum, Deum de Deo, lumen de lumine. Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri » (Symb. Nicaen).

Cum autem haec processio fiat per modum intellectionis, alia etiam convenit per modum amoris, qua scilicet Pater et Filius, non solum imperfectam sui amoris expressionem, sed totum suum esse communicent Spiritui Sancto. « Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius aut minus, sed totae tres personae coaeternae sibi sunt et coaequales ». (Symb, Athanasianum).

Ita hoc mysterium, non obstante sua obscuritate, quodammodo nobis apparet ut *harmonia fecunditatis vitae divinae et unitatis Dei* ; quare negaretur haec infinita fecunditas ? Est ne imperfectio ? — Per hoc dogma manifestatur etiam *perfectissima vita intellectualis et amoris* : tres personae viventes de eadem veritate, per eamdem intellectionem, de eodem bono infinito per eamdem amicitiam sine ullo egoismi vestigio.

Insuper hoc mysterio confirmatur confutatio pantheismi : creatio apparet magis libera, nullo modo necessaria, nam etiamsi Deus non creasset, in eo inveniretur summa fecunditas et iam plene verificaretur principium : *Bonum est essentialiter diffusivum sui; et eo magis intime, quo perfectius est.* Ex hoc igitur principio non sequitur emanatismus pantheisticus, ut vult Plotinus. — Proinde hoc mysterium supernaturale non opponitur veritatibus naturalibus de Deo, sed eis conforme est, easque corroborat.

2° ***Mysteriumel evationis nostrae ad ordinem supernaturalem*** convenit ut ostensum est supra [1] 1° *ex parte nostra*, prout in nostra natura est potentia obedientialis seu elevabilis ad ordinem supernaturalem, quod apparet ex nostro desiderio naturali conditionali et inefficaci videndi Deum per essentiam ; nam cognitio Dei in speculo creaturarum valde imperfecta et obscura remanet, praesertim

[1] *Theses de possibilitate et convenientia revelationis*. Vol. I, cap. XII, § 4.

quoad intimam conciliationem quorumdam attributorum divinorum (I° q. 12, a. 1).

2° *ex parte Dei* convenit Summo Bono ut sese nobis communicet secundum id quod est sibi magis intimum, scilicet secundum suam vitam divinam, ut proprie divina est. Bonum enim est diffusivum sui, et tanto magis intime quanto perfectius est.

3° *convenit hominem ab initio creationis* elevatum fuisse ad ordinem supernaturalem ; nam naturali ordine perfectum praecedit imperfectum ut actus potentiam ; et res primitus a Deo institutae sunt ut essent aliorum principia. Ideo primus homo institutus est in statu perfecto quoad naturam et gratiam prout ratio subdebatur Deo, rationi vero inferiores vires, et animae corpus. Sic poterat alios instruere, gubernare [1], eisque vitam supernaturalem simul cum ipsa natura humana communicare per viam generationis ; *iustitia* enim *originalis* erat donum divinitus datum toti naturae humanae [2].

Insuper admisso hoc mysterio de originali iustitia et perfectione hominis, facilius explicatur *elevatio nostrarum aspirationum*, quae vividae remanent, non obstantibus nostris inordinatis passionibus, erroribus, dubiis et defectibus, Haec dolorosa oppositio est, secundum S. Thomam, signum *probabile* originalis elevationis primi hominis [3].

3° ***Mysterium peccati originalis***, iuxta quod « per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi » [4], est quidem nobis obscurum, nam primo aspectu defectus, ex origine derivatus, videtur excludere rationem culpae, de cuius ratione est quod sit voluntaria. Sed peccatum originale non debet concipi ut voluntarium voluntate nostra sed voluntate primi parentis ; non est enim peccatum personale a nobis commissum, sed *peccatum naturae*, contractum prout recipimus a primo parente naturam humanam iustitia originali spoliatam, secundum illud ad Ephes, II, 3 : « Eramus natura filii irae ». Unde, iuxta S. Thomam, peccatum originale consistit essentialiter in privatione iustitiae originalis, ut volontaria nobis voluntate primi parentis [5]. — Doctrina catholica in hac re tenet iustum medium et culmen supra *pelagianismum*, qui peccatum originale negabat, et *protestantismum*, qui peccatum istud exaggeravit ac si liberum hominis arbitrium esset nunc extinctum (Denz. 815).

[1] Cf. I.a, q. 94, a. 3 ; q. 95, a. 1. — [2] I.a q. 100, a. 1.

[3] Cf. *C. Gentes*, I, IV, c. 52. — PASCAL eloquenter hoc argumentum exponit « Quelle chimère est-ce donc que l'homme ? quelle nouveauté, quel chaos, quel sujet de contradiction, quel prodige ! Jeuge de toutes choses, imbécile ver de terre, dépositaire du vrai, cloaque d'incertitude et d'erreur, glorie et rebut de l'univers... Nous avons une idée du bonheur et ne pouvons y arriver ; nous sentons une image de la vérité et ne possédons que le mensogne : incapables d'ignorer absolument et de savoir certainement, tant il est manifeste que nous avons été dans un degré de perfection dont nous sommes malheureusement déchus ! » *Pensées*, ed. Havet, p. 141-143. — Sed Pascal secundum iansenistarum tendentiam, non satis distinguit in statu primi hominis naturam et gratiam, non satis agnoscit gratuitatem primitivae elevationis ; ideoque exaggerat consequentias peccati originalis, nimis rationis vires minuit, et proinde iuxta ipsum oppositio dolorosa nostrarum aspirationum et nostrae miseriae est signum non solum probabile sed *manifestum* originalis elevationis primi hominis.

[4] *Rom.*, V, 19.

[5] S. THOMAM, I.a, II, q. 81, a. 1 ; *de Malo*. q. 4, a. 1.

Hoc mysterium in sensu Ecclesiae acceptum *non repugnat rationi* :

A. *Non ex parte divinae iustitiae*, cum peccatum originale sit solum privatio gratiae et donorum praeternaturalium seu *rei indebitae*. Deus quidem poterat gratiam generi humano dare sub conditione quod Adam, caput humanitatis, non peccaret, et sic hereditatem et solidaritatem, quae naturaliter vigent inter patrem et discendentes quoad dona naturalia, protendere ad gratuita et supernaturalia. Iam enim saepe iudicio humano in crimine laesae maiestatis, filii exeredantur pro peccato parentum, dum e contra filius egregii viri honoratur [1].

B. *Neque divinae sapientiae et bonitati* repugnat permittere seu tolerare lapsum Adami et filiorum eius. Ut dicit S. Thomas [2] : « *Deus enim permittit mala fieri ut inde aliquid melius eliciat.* Unde dicitur ad Rom. V, 20 : Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia ». Ideo et in benedictione cerei paschalis legitur « *O felix culpa*, quae talem, ac tantum meruit habere Redemptorem » ! Revera, iuxta revelationem : « Si enim unius delicto mors regnavit per unum ; multo magis abundantiam gratiae et donationis et iustitiae accipientes, in vita regnabunt per unum Iesum Christum » [3] (cf. circa hoc, apud Salmanticenses, thesim de motivo Incarnationis) [4].

C. *Imo melius explicatur praesens humani generis conditio*, semel

[1] Iuxta S. Thomam I.a II q. 81, a. 3 : « *poena spirituali* nunquam puniuntur filii pro parentibus, nisi communicent in culpa, vel per originem, vel per imitationem, quia omnes animae immediate sunt Dei. Sed *poena corporali* interdum iudicio divino vel humano puniuntur filii pro parentibus, in quantum filius est aliquid patris secundum corpus ».

[2] III.a q. 1, a. 3, ad 3.

[3] *Rom.*, V, 17.

[4] SALMANTICENSES, *de Incarnatione*, tr. XXI, disp. II, n. 29 cum CAPREOLO, GODOY et GONET, profundius exponunt thesim thomisticam quam plures alii thomistae, docent : « Deus primaria intentione decrevit Christum non solum secundum substantiam, sed etiam secundum circumstantiam carnis passibilis, et in ratione Redemptoris a peccato Adami ; et simul eodem actu voluit permissionem praedicti peccati ... Ita quod inter praedicta obiecta ex se non connexa *hanc mutuam dependentiam in diverso genere causae decrevit* et constituerit, *quod Christus esset finis cuius gratia permissionis passivae praedicti peccati*, et redemptionis generis humani et omnium operum divinorum pertinentium ad ordinem tam naturae quam gratiae, *et ut peccatum permissum esset materia circa quam redemptionis*, et genus humanum esset finis *cui*. Unde in genere causae finalis *cuius gratia* Deus prius voluit et vidit Christum quam alia ; sed in genere causae materialis et in genere causae finalis *cui* prius voluit et vidit permissionem peccati, huius remedium et alia huc pertinentia quam Christum ». — Haec interpretatio profundior est ac simplicior quam ea quae proponitur a Billuart (in sua thesi de motivo Incarnationis) et non tantum melius solvit obiectiones Scoti, sed optime correspondet generali axiomati « causae ad invicem sunt causae in diverso genere », etiam conformis est doctrinae S. Thomae de ordine praedestinationis. Docet enim S. Doctor in I.a q. 23, a. 4 et 5, priorem esse praedestinationem ad gloriam in se quam ad gratiam seu merita, secundum rationem causae finalis, sed e converso secundum rationem causae meritoriae, quae reducitur ad dispositionem materiae. Insuper Deus non permittit mala fieri nisi ut inde aliquid melius eliciat. Sic Deus praedestinat S. Augustinum ad talem gradum gloriae, et permittit Augustinum cadere in peccatum, ut peccatum suum agnoscens, humilietur, convertatur et sic ad gloriam perveniat. Item Deus praedestinavit S. Stephanum ad talem gradum gloriae eum martyrii aureola et permisit peccatum persecutorum ut S. Sthephanus martyrii gloriam consequeretur, Ita Deus praedestinavit Christum ad gloriam redemptoris et permisit peccatum Adami ut Christus fieret humanitatis Redemptor. Cf. S. TH., I.a II.ae q. 79, a. 4, I.a q. 20, a. 4, 1um ; III.a q. 24, a. 3 et 4.

admissa existentia originalis peccati. Dicit etiam S. Thomas[1]: « peccati originalis in humano genere *probabiliter* quaedam signa apparent. Quum enim Deus humanorum actuum sic curam gerat ut bonis operibus praemium et malis poenam retribuat .,.. ex ipsa poena possumus certificari de culpa. Patitur autem communiter humanum genus diversas poenas et corporales et spirituales. Inter corporales potissima est mors, ad quam omnes aliae tendunt et ordinantur, scilicet fames, sitis, et alia huiusmodi. Inter spiritualis autem est potissima debilitas rationis, ex qua contingit quod homo difficulter pervenit ad veri cognitionem, et de facili labitur in errorem, et appetitus bestiales omnino superare non potest, sed multoties obnubilatur ab eis. — Posset tamen aliquis dicere, hujusmodi defectus non esse paenales, sed naturales defectus ex necessitate materiae consequentes ... — Sed tamen, si quis recte consideret, *satis probabiliter* poterit aestimare, divina providentia supposita, quae singulis perfectionibus congrua perfectibilia coaptavit, quod Deus superiorem naturam (scil, animam) inferiori (id est corpori) ad hoc coniunxit *ut ei dominaretur*, et, si quod huius dominii impedimentum ex defectu naturae contingeret, eius speciali et supernaturali beneficio tolleretur ».

D. Denique mysterium peccati originalis confirmatur *variis populorum traditionibus* apud paganos poetas et philosophos consignatis, in quibus plus minusve explicite existentia lapsus agnoscitur. Sic Hesiodus narrat Promethei fatum, qui, postquam ignem e caelo eripuit, non solum crudeles poenas subiit, sed etiam causa fuit malorum generis humani.

Proinde, ut ait Pascal, sine hoc mysteriou homo est magis incomprehensibilis quam hoc mysterium est incomprehensibile homini. Hac enim doctrina solvitur aenigmaticum problema de coexistentia in homine tantae fragilitatis ac miseriae et tantae aspirationis ad sublimia[2].

4° ***Mysteria Incarnationis et Redemptionis*** nobis afferunt

[1] *C. Gentes*, 1. IV, c. 52.

[2] Cf. Pascal, *Pensées*, ed. Havet, p. 142-143: « Connaissez donc, superbe, quel paradoxe vous êtes á vous-même. Humiliez-vous, raison impuissante, taisez-vous, nature imbécile: *apprenez que l' homme passe infiniment l'homme*, et entendez de votre maître votre condition véritable que vous ignorez. Ecoutez Dieu.

« Car enfin si l' homme n'avait jamais été corrompu, il jouirait dans son innocence et de la vérité et de la félicité avec assurance. Et si l' homme n'aväit jamais été que corrumpu, il n'aurait aucune idée ni de la vérité ni de la béatitude ...

« Certainement, rien ne nous heurte plus rudement que cette doctrine (du péché originel); et cependant, sans ce mystère, le plus incompréhensible de tous, nous sommes incompréhensible à nous-mêmes. Le noeud de notre condition prend ses replis et ses tours dans cet abîme, de sorte que *l'homme est plus inconcevable sans ce mystère que ce mystère n'est inconcevable à l'homme* ».

Item Boussuet (Sermon pour la profession de madame de la Vallière. — fin du premier point): « O Dieu !-qu'est-ce donc que l'homme ? Est-ce un prodige ? Ou bien est-ce une énigme inexplicable ? — Non messieurs, nous avons expliqué l'énigme. *Ce qu'il y a de si grand dans l'homme est un reste de sa première institution; ce qu'il y a de si bas, et qui parait si mal assorti avec ses premiérs principes c'est le malheureux effet de sa chute.* Il ressemble à un édifice ruiné... Fondé dans son origine sur la connaissance de Dieu et sur son amour, par sa volonté depravée il est tombé en ruine... L'impression de Dieu reste encore en l'homme, *si forte qu'il ne peut la perdre, et tout ensemble si faible qu'il ne peut la suivre...* ».

remedium peccati originalis et personalis, ac optime connexa apparent cum omnibus praedictis mysteriis,

A. Incarnatio Verbi non involvit contradictionem ac si esset mixtio seu confusio naturae divinae et naturae humanae; definitur unio intima utriusque naturae inconfusae et impermixtae in eadem persona, ita ut Christus, una persona existens, sit verus Deus et verus homo. Iam in ordine naturali, anima humana et corpus absque confusione uniuntur in eadem persona, quae simul est secundum diversa spiritus et materia.

Imo possibilitas et convenientia Incarnationis suadentur *a*) tam ex parte Dei, *b*) quam ex parte naturae humanae, praesertim ad redemptionem nostram.

a) *ex parte Dei*. Etenim, ait S. Thomas[1], « pertinet ad rationem boni, ut se aliis communicet (bonum est diffusivum sui). Unde *ad rationem Summi Boni, scilicet Dei, pertinet quod summo modo se creaturae communicet*; quod quidem maxime fit per hoc, quod naturam creatam sic sibi coniungit, ut una persona fiat ex tribus, Verbo, anima et carne ». Sic innuitur, ex parte Dei, possibilitas huiusce mysterii.

Eius convenientia suadetur praesertim ex hoc quod ad *Misericordiam* divinam pertinet sublevare homines a peccato, perfectissimum auxilium praebendo, et non solum veniam tribuendo: « sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam »[2]. — Denique *Iustitiae* divinae convenit ut obtineat condignam satisfactionem pro peccato; peccatum autem contra Deum commissum quamdam infinitatem habet ex infinitate divinae maiestatis: tanto enim offensa est gravior, quanto maior est ille, in quem delinquitur. Unde oportuit ad condignam satisfactionem ut actus satisfacientis haberet efficaciam infinitam, utpote Dei et hominis existens »[3]. Actus enim charitatis Christi habet, ratione personae divinae, valorem infinitum ad merendum et satisfaciendum.

b) *ex parte hominis non repugnat* unio in persona cum Deo. — Etenim *personalitas* (qua homo est sui iuris, per se existens et per se operans) *eo maior est quo magis intime a Deo dependet et rebus inferioribus dominatur*. Sic personalitas moralis altior est in viro iusto quam in homine passionibus dedito. Item in ordine intellectuali eminet personalitas hominis magni ingenii, quasi a Deo inspirati. A fortiori mirabilis est personalitas sanctorum, quia non operantur secundum suum proprium iudicium, nec secundum suam propriam voluntatem, sed secundum iudicium et voluntatem Dei: per abnegationem suiipsius sancti perveniunt ad intimam cum Deo unionem, et proinde ad perfectam dominationem in passiones omniaque inferiora. Ita S. Paulus dicere potest: « Christo confixus sum cruci. Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me Christus »[4]. *Sancti* quodammodo *habent cum Deo unum et idem iudicium* ac *velle*, secundum plenam conformitatem. *Perfectissima unio* esset, si natura humana et natura divina absque

[1] III.a q. 1, a. 1. — [2] Ioan., III, 16. — [3] S. Thomas, III.a q. 1, a. 2, ad 2. — [4] Gal., II, 20.

confusione unirentur *in eadem persona divina* et *in eodem esse divino*. Haec autem mirabilis unio verificatur in Incarnatione Verbi, in qua suprema personalitas manifestatur, secundum maximam intimitatem cum Deo et dominationem in inferiora[1].

Unde sicut omnes homines sibi attribuunt actus animae et actus corporis, ita Christus potuit sibi attribuere perfectiones divinas et proprietates humanas: « *Ego*, quod vidi apud Patrem meum, loquor[2]. — *Ego* sum via, veritas et vita[3]. — *Ego* et Pater unum sumus[4]. — *Ego* sum resurrectio et vita »[5] etc. « Ego » designat personalitatem increatam Verbi, cui unitur natura humana Christi.

« Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti ..., plenum gratiae et veritatis ». Ioan. I, 14.

Ergo possibilitatis Incarnationis innuitur prout ad Deum pertinet sese communicare summo modo, et homini convenit summa intimitate cum Deo uniri. Haec duplex veritas in pantheismo adulteratur, in Incarnatione Verbi refulget. Pantheismus absurde confundit naturam creatam et naturam increatam, dogma Incarnationis utramque naturam distinguit, sed unit maxime in persona[6].

Insuper ex parte humanitatis, non solum possibilis videtur Incarnatio Verbi, sed maxime conveniens *ad genus humanum redimendum*. Nihil namque potest nos magis efficaciter ad bonum promovere et a malo removere, ut explicat S. Thomas III, q. 1, a. 2. Fides enim magis certificatur ex hoc, quod ipsi Deo loquenti credit (non mediantibus prophetis). Spes per hoc valde erigitur, charitas maxime excitatur: « in hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum »[7]. « Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis »[8]. Omniumque virtutum nobis proponitur perfectissimum exemplum, ac remendium praesumptionis et superbiae. Unde verbum S. Augustini: « Factus est Deus homo, ut homo fieret Deus », id est particeps divinae naturae et felicitatis aeternae.

B. Redemptionis mysterium iam ex praedictis conveniens apparet. Consummatum est, iuxta fidem Christianam, in *sacrificio Crucis*, cuius commemoratio, continuatio et aplicatio habetur in celebratione Missae. Convenientiae huiusce sacrificii exponuntur ex professo in theologia speciali; ad Apologeticae scopum sufficit eas in generali proponere, ut fecerunt ipsi Apostoli praesertim S. Paulus. *De Crucis sacrificio* dixerunt: «*Commendat suam charitatem Deus in nobis*; quoniam, cum inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est »[9]. « Christus passus est pro nobis, vobis *relinquens exemplum*, ut sequamini vestigia

[1] S. Thomas, III.a, q. 4, a. 2, ad 2: « naturae assumptae non deest propria personalitas propter *defectum* alicuius, quod ad perfectionem humanae naturae pertineat, sed propter *additionem* alicuius, quod est supra humanam naturam, quod est unio ad divinam personam ». Cf. ibid. ad 3.

[2] Ioan., VIII, 38. — [3] Ioan., XIV, 6. — [4] Ioan., X, 30. — [5] Ioan., XI, 25.

[6] *Symb. Athanasian.*: « Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus; unus omnino non confusione substantiae sed unitate personae ».

[7] I Ioan., IV, 9. — [8] Ioan., XV, 13. — [9] *Rom.*, V, 8.

eius »[1]. — « *Empti enim estis pretio magno*; glorificate et portate Deum in corpore vestro »[2] « Tradidit seipsum pro nobis *oblatione et hostiam Deo* in odorem suavitatis »[3]; *reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius*[4].

Insuper in cruce conciliantur infinita Iustitia et infinita Misericordia, secundum illud *Psalmi*; *Misericordia et veritas obviaverunt sibi*; *Iustitia et Pax osculatae sunt* (Ps. 84). Haec est proprie sublimitas et splendor Crucis[5].

Sacramenta denique quoad applicationem meritorum Christi, maxime conveniunt, prout perficiunt hominem quoad principales actus vitae spiritualis individualis et socialis, ut optime exponit S. Thomas[6]. Per baptismum homo spiritualiter regeneratur, per confirmationem roboratur; per eucharistiam nutritur seu conservatur vita spiritualis: per poenitentiam restituitur sanitas, per estremam unctionem removentur reliquiae peccati et homo praeparatur ad finalem gloriam. — Insuper in ordine ad societatem, matrimonium est ad naturalem propagationem et in remedium contra concupiscentiam; ordo denique ad multitudinem spiritualiter regendam et sanctificandam.

« Eucharistia est quasi consummatio spiritualis vitae et *omnium sacramentorum finis*; per sanctificationes enim omnium sacramentorum fit praeparatio ad suscipiendam, vel consecrandam Eucharistiam »[7]. In hoc apparet mirabilis harmonia catholici cultus, in quo perenniter servatur *sacrificium* Christi: « *una enim eademque est hostia, idem nunc offerens* sacerdotum ministerio, *qui seipsum tunc in cruce obtulit*, sola offerendi ratione diversa »[8]. Missa est sacrificium Christi « semper viventis ad interpellandum pro nobis »[9].

Sublimitas autem communionis eucharisticae sic a S. Thoma exprimitur:

Panis angelicus fit panis hominum:
Dat panis caelicus figuris terminum.
O res mirabilis: manducat Dominum
Pauper servus et humilis!

[1] I Petr., II, 21. — [2] I *Cor.*, VI, 20. — [3] *Ephes.*, V, 2.

[4] *Rom.*, V, 10, cf. S. Thom., III.a q. 46, a. 3.

[5] Unde canit Ecclesia:

Vexilla Regis prodeunt,
Fulget Crucis mysterium
Quo carne carnis Conditor
Suspensus est patibulo...

Arbor decora et fulgida
Ornata Regis purpura...
O Crux ave, spes unica...
Auge piis iustitiam.
Reisque dona veniam.

Ut ait Bossuet: « que pouvait-on réserver de plus grand à un Dieu venant sur la terre? et qu'y pouvait-il faire de plus digne de lui, que d'y montrer la vertu dans toute sa pureté, et le bonheur éternel où la conduisent les maux les plus extrêmes? ». *Discours sur l'Histoire universelle*, IIe P c. XIX.

[6] S. Thom., III.a, q. 65, a. 1.

[7] S. Thom., III.a q. 73, a. 3, et a. 5. — Ipse naturalista Goethe admirabatur ordinem sacramentorum, quae in Ecclesia catholica servantur.

[8] *Conc. Trid.* Denz., n. 940.

[9] *Hebr.*, VII, 25.

5° ***Mysteria vitae futurae.***

A. Beatitudo vitae aeternae variis modis describitur a Christo[1] tanquam regnum coelorum quod iusti possidebunt, in quo mundi corde Deum videbunt, similes Angelis qui vident faciem Patris. Unusquisque accipiet secundum opera sua. S. Paulus[2] et S. Ioannes[3] dicunt : « *videbimus Deum facie ad faciem, sicuti est* ». Haec beatitudo essentialis et inamissibilis, in visione immediata Dei et amore beatifico consistens, non solum satiabit aspirationes nostras naturales sed eas superabit : « non in cor hominis ascendit quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum »[4].

B. Poenae aeternae infligentur malis qui impoenitentes moriuntur; beatitudine aeterna semper privabuntur « et ibunt in supplicium aeternum . . ., in ignem aeternum »[5]. Rationalistae et Protestantes liberales uno ore clamant, aeternitatem poenarum Dei sapientiae, iustitiae et misericordiae repugnare : peccatum in momento commissum non inducere ratum poenae aeternae.

Respondetur, cum S. Thoma[6] secundum considerationem peccati impoenitentis et diversorum Dei Attributorum : 1° postquam impoenitens mortuus est, *in suo peccato gravi manet irreparabiliter*; convenienter enim probationis tempus ipso mortis istanti finitur. Qui semetipsum in instanti caecum efficit, semper erit caecus; qui seipsum occidit, naturaliter resurgere nequit ; item qui durante probationis tempore, non poenitentia convertitur, remanet aversus a Deo in morte spirituali, in perpetuum beatitudine privabitur, et quia sese irreparabiliter insurrexit contra Dei iniustitiam, ab ea semper detrimentum patietur. Poena namque non commensuratur secundum *durationem commissionis peccati* « non enim quia homicidium in momento committitur, propter hoc momentanea poena punitur ; sed quandoque quidem perpetuo carcere, vel exilio, quandoque etiam morte »[7]. — 2° Secundum *iustitiam*, poena proportionatur *gravitati culpae* : atqui peccatum mortale est Dei offensa quasi infinita, nam infinitam Dei maiestatem despicit eique praefert bonum infimum. — 3° Nec dogma de poenis aeternis repugnat *misericordiae* divinae, nam « Deus, quantum in ipso est, miseretur omnibus ; sed quia eius misericordia sapientiae ordine regulatur, inde est quod ad quosdam non se extendit, qui se misericordiae fecerunt indignos, sicut daemones et damnati, qui sunt in malitia obstinati »[8]. 4° Neque *sapientia* requirit, poenas inferri tantum ad correctionem nocentis, infliguntur etiam ad reparationem ordinis violati seu ad bonum commune; (v. g. poena mortis non est ad correctionem nocentis, sed ad defensionem principiorum vitae socialis et ad correctionem vel tranquillitatem aliorum, qui in civitate remanent). Et ita damnatio aeterna impiorum est ad correctionem eorum, qui nunc sunt in Ecclesia[9]. Revera multi salvantur propter Dei timorem, qui est initium sapientiae.

1 Matth., V, 3-8; XVI, 27; XVIII, 10, 43; XXV, 24. — 2 I *Cor.*, XIII, 12. — 3 I Ioan., III, 2. — 4 I *Cor.*, II, 9. — 5 Matth., XXV, 41, 46.
6 Cf. S. Th., I. II.ae q. 87, a. 3, et *Suppl.* q. 99, a. 1.
7 S. Thom., I.a II.ae, q. 87, a. 3.
8 S. Thom., *Suppl.*, q. 99, a. 2, ad 1.
9 Cf. *ibid.*, a. 1, ad 3.

Hae rationes non sunt quidem demonstrativae, nec propter eas, sed propter auctoritatem Dei revelantis credendum est dogma : suadent tamen eius convenientiam.

Iustitia Dei est infinita, non relinquit peccatum impunitum ; *nec mirum est quod Deus puniat, ut Deus, sicut miseretur, ut Deus*. Nihil *dulcius* quam Summi Boni diffusio, nihil *terribilius* quam inflexibilis proclamatio iuris eius ad esse super omnia diligendum. Nihil *sublimius* quam harmonia horum maxime distantium[1]. Sic iam apparet, Misericordiam et Iustitiam fundari in amore divino Summi Boni, sed *intima* conciliatio horum attributorum remanet abscondita; propterea desideramus videre ut in se est Bonitatem divinam, radicem Misericordiae et Iustitiae[2].

Haec exprimuntur in versibus, quos legit Dante in porta inferi :

Giustizia mòsse il mio alto fattore :
Fècemi la divina potestate,
La somma sapienza e il primo amore.

C. Dogma de purgatorio denique et universalis praxis orandi pro defunctis manifestat simul Dei *Iustitiam* et *misericordiam*. Nemini enim conceditur aeterna beatitudo, nisi prius a peccatis suis venialibus liberetur et poenam temporalem pro peccatis remissis debitam solverit. Sed misericorditer Deus praebet etiam post mortem tempus purificationis, et animae in purgatorio detentae iuvantur ab orationibus et oblationibus viventium sicut hi iuvantur a beatis, secundum *Dogma Communionis sanctorum*.

Hoc ultimum dogma est veluti synthesis omnium aliorum. Significat enim communionem inter varia membra Ecclesiae militantis, patientis, et triumpantis, quorum caput morale est Chrirtus redemptor, fons totius nostrae vitae supernaturalis.

Sic mirabilis est harmonia Dogmatum Christianismi, secundum connexionem eorum inter se. Nec minus intime cum illis connectuntur praecepta et consilia, ut statim dicendum est.

§ III. **Excellentia legis et vitae christianae.**

Praecepta ratione naturali cognoscibilia circa Deum, nos ipsos, et alios homines iam in lege mosaica continentur, praesertim in Decalogo, sed perfectius proponuntur in lege christiana. S. Thomas novae legis praestantiam supra antiquam longe ostendit in I.a II.ae q. 101-108. Eius conclusiones sic resumi possunt : non potest concepi eminentior

1 Haec altissima harmonia exprimitur in sequentia *Dies irae* :

Rex tremendae maiestatis,	Recordare Iesu pie,	Iuste Iudex ultionis
Qui salvandos salvas gratis,	Quod sum causa tuae viae :	Domum fac remissionis
Salva me fons pietatis.	Ne me perdas illa die.	Ante diem rationis.

2 S. Thom., I.a q. 23, a. 5, ad 3 : « Voluit Deus in hominibus quantum ad aliquos, quos praedestinat, suam repraesentare bonitatem, per modum misericordiae parcendo, et quantum ad aliquos, quos reprobat, per modum iustitiae puniendo ». — a. 3 « reprobatio includit volutatem permittendi aliquem cadere in culpam, et inferendi damnationis poenam pro culpa ».

lex : *A.* ex parte principii actionis (gratia divina), B. ex parte motivi et finis (amor Dei), *C.* quoad praecepta, *D.* quoad consilia.

A. ***Quoad principium seu fontem actionis dicitur*** « ***lex gratiae*** ». — « Id enim quod potissimum est in ea, et in quo tota virtus eius consistit, est gratia Spiritus Sancti, quae datur per fidem Christi. Et ideo *principaliter lex nova est ipsa gratia Spiritus Sancti,* quae datur Christi fidelibus ... Habet tamen lex nova quaedam sicut dispositiva ad gratiam Spiritus sancti, et ad usum huius gratiae pertinentia ... Ideo principaliter lex nova est lex indita, *secundario autem est lex scripta* » [1]. Item S. Augustinus dixit : « In Veteri Testamento lex exstrinsecus est posita, qui iniusti terrerentur. Hic (in N. T.) intrinsecus data est, qua iustificarentur » [2]. Est igitur « lex gratiae » quoad actionis principium [3].

B. ***Quoad motivum seu finem actionis dicitur*** « ***lex amoris*** » prout omnia sunt facienda propter amorem Dei : altior motivum concipi nequit : « Lex vetus quae dabatur imperfectis, dicebatur *lex timoris,* in quantum inducebat ad observationem praeceptorum per comminationem quarundam poenarum , et dicitur habere temporalia quaedam promissa. Illi autem, qui habent virtutem inclinantur ad virtutis opera agenda propter amorem virtutis, non propter aliquam poenam, aut remunerationem extrinsecam ; et ideo lex nova, cuius principalitas consistit in ipsa spirituali gratia indita cordibus, dicitur *lex amoris,* et dicitur habere promissa spiritualia et aeterna, quae sunt obiecta virtutis, praecipue charitatis » [4]. Sic habetur responsio his qui dicunt, christianos laborare propter praemia futura et non propter ipsam virtutem ; dicedum est : principale praemium est supremum bonum, altissimae virtutis obiectum, et absque periculo peccati inamissibiliter possidendum.

C. ***Quoad praecepta*** lex Evangelii est *praesertim de actibus interioribus.* Omnia enim eius praecepta includuntur in praeceptis charitatis *de dilectione Dei et proximi,* et ad haec ordinantur : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua. — Diliges proximum tanquam teipsum ». Christus non praecipit actus exteriores nisi Sacramentorum vel habentes necessitatem ad gratiam, nec prohibet nisi contraria gratiae [5] *Sic quoad exteriora et cerimoniale lex nova est levior quam vetus, proinde dicitur* « lex libertatis » ; *sed prohibet interiores motus animi inordinati,* qui expresse in veteri lege non prohibebantur in omnibus : [6].

« Audistis quia dictum est antiquis : non occides ... Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio ... Audistis quia dictum est antiquis : non moechaberis ... Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam iam

[1] S. Thom., I.a II.ae q. 106, a. 1.
[2] *De spiritu et Littera,* c. 17.
[3] I.a II.ae q. 106, a. 3.
[4] S. Thomas, I.a II.ae q. 107, a. 1, ad 2.
[5] I.a II.ae q. 108, a. 2, et 4.
[6] Ibid, q. 107, a. 4.

moechatus est eam in corde suo ... Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram ... Nolite iudicare ... *Diligite inimicos, vestros ... orate pro persequentibus* et calumniantibus vos. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis ... *Estote ergo vos perfecti sicut Pater vester coelestis est perfectus* » [1]. — Nihil sublimius proponi potest, et non solum hoc est difficile sed impossibile pro solis viribus naturae. Propterea Christus dicit « sine me nihil potestis facere » [2], necessarium est auxilium gratiae, « oportet semper orare » [3] ; sed dato auxilio divino, verificantur verba Christi : « *iugum enim meum suave est et onus meum leve* » [4], nam ut dicit S. Augustinus « mandata eius non sunt gravia amanti, sed non amanti sunt gravia » [5].

D. ***Consilia*** denique convenienter in lege Evangelii adduntur super praecepta. Praecepta sunt circa necessaria ad finem aeternae beatitudinis, consilia vero sunt de illis, per quae homo *melius* et *expeditius* potest consequi finen praedictum. Potest quidem homo utens rebus huius mundi, dummodo in eis finem non constituat, ad beatitudinem aeternam pervenire, sed expeditius perveniet totaliter bona huius mundi abdicando, et de hoc dantur consilia Evangelii quoad paupertatem voluntariam, castitatem et obedientiam [6]. *Ad praecepta charitatis consilia ordinantur,* non ita ut haec praecepta sine consiliis servari non possint, sed *ut per consilia perfectius observentur* » [7].

Conclusio : Non potest igitur concipi lex perfectior quoad principium, quoad finem seu motivum, quoad actus praeceptos et consilia ; praesertim mirabilis est prout *conciliantur in ea* per gratiam *superhumana altitudo et perfecta conformitas cum nostra natura* : « iugum neum suave est et onus meum leve », — Nullus in ea invenitur defectus sed *virtutes apparenter oppositae in ea egregie concordant* : dilectio Dei sua magna intensione dilectioni proximi non nocet sed favet, est eius fundamentum ; — universalis charitas erga omnes Dei filios amorem patriae non tollit sed perficit ; — agnoscenda est nostra propria dignitas filii Dei, sed cum humilitate, « habemus enim thesaurum istum in vasis fictilibus » ; christianus debet esse humilis sed sine pusillanimitate, obediens sine servilitate ; — ei permittuntur omnes legitimae affectiones naturales, quidquid honesti, boni, veri (ut scientiae, artes, commercium, etc.) quiquid iucundi et utilis, dummodo haec omnia subordinentur dilectioni Dei et proximi ; sed ad hanc dilectionem augendam, « si vult perfectus esse » ei commendantur abnegatio divitiarum, castitas absoluta et obedientia religiosa. Sic facilius perveniet ad continuam contemplationem divinorum et charitatis perfectionem.

Confirmatio : Nulla fieri potest comparatio ethicae optimorum paganismi philosophorum cum doctrina morali Christi ; Sapientes graeci dicebant : *nosce te ipsum, esto vir, perfectio est secundum rationem vivere :* Iesus ait : *Estote perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus*

[1] S. Math., V, et VI. — [2] Ioan., XV, 5. — [3] Luc., XVIII, 1. — [4] Matth., XI, 30.
[5] *De Natura et Gratia,* c. 69.
[6] S. Thom., I.a II.ae q. 108, a. 4.
[7] I.a II.ae q. 189, a. 1, ad 5.

est. — Philosophi magnanimitatem commendabant, sed non vitabant superbiam; Christus ad altiorem dignitatem vocat, sed magnam humilitatem praecipit. — Epictetus docet: *sustine et abstine*: Iesus dicit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum*. — Sapientes scripserunt: « maxima debetur pueris reverentia »; Jesus praedicat: « Videte ne contemnatis unum ex his pusillis ... quia angeli eorum in coelis semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est »[1]. Non solum dicit: adiuvandi sunt pauperes, sed « beati pauperes quoniam ipsorum est regnum caelorum ». Nihil simile apud paganos.

Pariter ethica christiana longe superior est doctrina morali modernorum philosophorum, sive sint empirici et utilitaristae, sive sint idealistae ut Kantius. Quidquid enim verum et altum est in ethica Kantiana, iam est in doctrina Christi et quidem multo perfectiori modo.

§ IV. **Harmonia totius doctrinae christianae.**

Haec harmonia apparet *a*) ex conformitate mysteriorum supernaturalium cum veritatibus naturalibus de Deo et de homine, *b*) ex nexu ipsorum mysteriorum inter se, *c*) et cum fine hominis ultimo ad quem ducunt praecepta et consilia.

Mysteria supernaturalia, ut dictum est, *manifestant praesertim summam Dei bonitatem*. Eorum convenientiam ostendimus ex hoc principio: Summum Bonum est maxime et intime diffusivum sui. Est diffusio seu communicatio vitae intimae Dei ad intra (Trinitas), et ad extra (elevatio nostra ad vitam gratiae, Incarnatio, Redemptio, glorificatio).

b) *Nexus autem mysterium inter se* apparet prout unum ex altero fluit, nec supremum negari potest quin alia labefactentur. Admisso enim altissimo S. Trinitatis mysterio, non quidem necessario sequuntur alia quae a libertate Dei dependent, sed facile concipiuntur. Ex adverso autem Trinitate negata, perit Incarnatio Verbi Dei a Patre distincti, perit missio Spiritus Sancti, nec intelligitur nostra filiatio adoptiva, partecipata similitudo filiationis naturalis aeternae[2].

Elevatio autem generis humani ad vitam gratiae praesupponitur a peccato originali et proinde ab Incarnatione et Redemptione, ex quibus praecedunt Eucharistia et omnia sacramenta.

Altissimum igitur mysterium est S. Trinitas, vita Dei ad intra; omnia ab ea procedunt et ad eam ordinantur. — Infra Trinitatem autem omnia mysteria ad Verbum Dei incarnatum et redemptorem referentur: V. Testamentum narrat casum generis humani, et annuntiat Salvatorem ex quo procedit tota vita Ecclesiae militantis, patientis et triumphantis. Eucharistia est Incarnationis extensio, radiatio, id est corporis Christi sacramentum semper praesens et vivificans. Denique Communio sanctorum nihil aliud est quam mutua relatio omnium membrorum mystici corporis Christi. — Synthesis universalis exprimi

[1] MATTH., XVIII, 19.
[2] Cf. S. THOM., III.a q. 3, a. 8.

potest verbo S. Pauli: « Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei »[1].

Haec mysteriorum connexio confirmatur ex hoc quod nunquam haeretici veritatem catholicam alicuius momenti impugnaverunt, quin totum aedificium doctrinale logice corrueret, ut ex historia Arianismi, Pelagianismi, Nestorianismi, et Protestantismi colligi potest.

c) *Denique praecepta et consilia Christianismi ex dogmatibus logice fluunt*. Omnia enim ad amorem Dei et proximi reducuntur. Hic amor autem nascitur ex contemplatione infinitae perfectionis seu bonitatis, quae manifestatur in Trinitate, Incarnatione, Redemptione, in vocatione nostra ad vitam aeternam. Frustra laborant rationalistae qui volunt ethicam christianam separare a dogmatibus fidei. Nihil enim de ethica christiana remanet, sublatis spe beatitudinis aeternae et charitate supernaturali; spes autem et charitas necessario praesupponunt fidem et fidei mysteria; totaque vita christiana fundatur in gratia Christi redemptoris.

Sunt etiam mutuae relationes inter contemplationem mysteriorum fidei et vitam activam christianorum, ut exponit S. Thomas II.a II.ae q. 182, a. 4: « Secundum suam naturam, vita contemplativa est prior quam activa, in quantum proribus et melioribus insistit; unde et activam vitam movet et dirigit ... Sed quoad nos et via generationis vita activa est prior quam contemplativa, quia disponit ad contemplativam », moderando passiones quae contemplationis quietem turbarent. — Propterea, quamvis ethica christiana essentialiter a dogmatibus dependeat, possumus, tractando apologetice cum incredulis, prius exponere doctrinam moralem Christi, ut ipse fecit in sermone supra montem. Tunc increduli, si sunt sinceri, agnoscent puritatem et transcendentiam huiusce moralis doctrinae supra ethicam philosophorum non solum sensualistarum sed spiritualistarum; et sic attracti inquirent fundamentum vitae christianae et illud invenient in mysteriis Incarnationis et Redemptionis, quae Trinitatem supponunt. Ita ethica christiana propter suam sublimitatem erit eis motivum credibilitatis ad ipsa mysteria credenda.

Ergo doctrina Christi maxima gaudet unitate et harmonia, mirabiliter coniungens naturales veritates de Deo cum supernaturalibus mysteriis et praeceptis.

Synthesis totius doctrinae, ut iam supra dictum est, sic scribi potest, ad manifestandum quomodo omnia mysteria et vita nostra a S. Trinitate procedunt et ad eam convertuntur:

Trinitas

Creatio elevatio	Vita aeterna
Peccatum originale	Communio sanctorum
Incarnatio	*Charitas*
Redemptio	Fides, Spes
Ecclesia	Gratia
Eucaristia	Missio Sp. Sti

[1] I *Cor.*, III, 23.

Progressive manifestantur Pater, creator caeli et terrae, Filius incarnatus, salvator, Spiritus Sanctus sanctificans et perducens animas ad vitam aeternam.

Conclusio. — Haec doctrina in se considerata est proprie *sublimis*, scilicet quid altissimum et extraordinarium in ordine pulchritudinis intellectualis et moralis. Praecipue in ea apparet sublimitas prout coniungit mirabiliter *suprema* et *infima*, divitias divinae misericordiae et humani generis miseriam, servatis Iustitiae iuribus, « pacem reddidit Deus in se reconcilians ima summis ». Pariter in hac doctrina uniuntur intime *supernaturalia* et *naturalia*, *mystica contemplatio* et *practica operatio*. Item originalitas Christi maxima est, et tamen non venit, ut novatores, solvere sed adimplere, sic optime coniunxit *antiquissima* et *novissima*, principium omnium et finem, α et ω.

Unde non obstante mysteriorum obscuritate, in eis apparet verificatio verborum S. Pauli pro fidelibus orantis : « Ut (Deus) det vobis, secundum divitias gloriae suae, virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem ... ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit *latitudo*, et *longitudo*, et *sublimitas*, et *profundum* : scire etiam supereminentem scientiae charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei »[1].

Doctrina his mirabilibus dotibus praedita continet signum divinae suae originis. Manifeste superat vires rationis, quae moraliter nequit summam veritatum naturalium religionis firmiter, expedite ac sine errore cognoscere ; quaeque a fortiori non posset tam convenienter ordinare mysteria altissima et praecepta nostrae vitae accommodata, sed in deliramenta falsi mysticismi incideret, confundes imaginationis exaltationem cum mentis elevatione.

Insuper ex bonitate doctrinae christianae manifestum est, eam ex spiritu malo non esse, radicaliter enim opponitur superstitionibus, quae vilissimam de Deo aestimationem commendant.

Haec conclusio faciliter cognoscitur ab hominibus bonae voluntatis, unde legitur apud Matthaeum[2], in fine sermonis supra montem : « cum consummasset Iesus verba haec, admirabantur turbae super doctrina eius ».

Confirmatur argumentum ex consideratione modi, secundum quem proposita est et constituta est haec eminentissima doctrina.

ART. 2.

DE MODO PRAEDICATIONIS CHRISTI.

Praedicator fidei ita loqui debet, ait S. Thomas[3], ut 1º verbum Dei illuminet intellectum, 2º pie delectet affectum, 3º efficaciter moveat voluntatem ad impletionem mandatorum divinorum. Atqui haec tria modo perfectissimo et extraordinario inveniuntur in praedicatione Christi.

[1] *Ephes.*, III, 18. — [2] MATT., VII, 28 ; MARC., I, 22 ; LUC., IV, 32. — [3] II.a II.ae q. 177, a. 1.

§ I. **Quoad illuminationem** Iesus docebat altissima mysteria *summa auctoritate* simul ac *simplicitate et humilitate*, haec duo extrema in modo docendi mirabiliter coniungens.

Auctoritas enim Christi est unica, incomparabilis : « erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut Scribae eorum et Pharisaei »[1]. Non argumentabatur ex textibus Sacrae Scripturae et glossis ; non proponebat abstractas demonstrationes ut faciunt philosophi, non utebatur oratorio apparatu ad admirationem movendam ; sed proferebat sententias breves, claras, profundas, quae pravas inclinationes offendunt, rationem commovent, usque ad animam statim penetrant, et tanquam sagittae etiam in pervicacioribus ingeniis figuntur. Hae sententiae ita sunt novae et pulchrae ut oblivione extingui nequeant ; in mente tanquam lumen vitae aut velut exprobratio remanent.

Semper ut *magister supremus* loquitur : « Nec vocemini magistri : quia Magister vester unus est Christus »[2]. « Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis : sum etenim »[3]. Iesus sentit, se superare omne iudicium hominum, omne examen, omnem censuram, omnem denegationem : « Ego veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati : omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam »[4]. Ille solus utitur his formulis : « Amen, Amen, dico vobis ... — Ego, quod vidi apud Patrem meum, loquor[5]. — Creditis in Deum, et in me credite[6]. — Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae ... Et si ego testimoniam perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum : quia scio unde veni et quo vado[7]. — Ego sum via, veritas et vita »[8]. Maior auctoritas doctrinalis concipi nequit.

Insuper *auctoritas vitae* Christi suam doctrinam confirmabat. Saepe mores philosophorum cum eorum ethica non concordant ; etiam inter prophetas excellentior nempe Moyses aliquando contra Deum peccavit, et prophterea in terram promissam non intravit[9]. Iesus e contra perfecte adimplevit praecepta et consilia quae docebat ; nulla in eo invenitur imperfectio ; inimicis suis dicere potuit : « Quis ex vobis arguet me de peccato » ?[10] et discipulis : « exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis »[11].

Summa simplicitas et humilitas huic supremae auctoritati iungebantur ; hoc autem sublime est. Iesus nimis magnus et potens est ut sit superbus ; in sua maiestate est exemplum humilitatis : « mea doctrina non est mea, sede ius qui misit me »[12] « discite a me, quia mitis sum et humilis corde »[13]. Non desiderat Doctoris titulum aut honores ; dum pharisaei in Moysis cathedra sedent, Iesus praeeligit evangelizationem pauperum, qui a philosophis paganis despiciebantur. Praedicat omnibus in monte, in littore maris Tiberiadis, in porticu templi. Absque apparatu aut animi contentione, sponte loquitur in parabolis

[1] MATTH., VII, 29. — [2] MATTH., XXIII, 8. — [3] IOAN., XIII, 13. — [4] IOAN., XVIII, 37. — [5] IOAN., VIII, 38. — [6] IOAN., XIV, 1. — [7] IOAN., VIII, 12-14. — [8] IOAN., XIV, 6. — [9] Deut XXXII, 51. — [10] IOAN., VIII, 46. — [11] IOAN., XIII, 15. — [12] IOAN., VII, 16. — [13] MATTH., XI, 29.

de altissimis mysteriis, *modo omnibus accommodato*, nunquam tamen vulgari. Imo quanto obiectum considerationis est altius, tanto simplicius sedato animo praedicat. Sublimia ei sunt connaturalia, ea sine intermissione contemplatur et summo amore diligit. Sed quae « sine mensura »[1] possidet nobis cum mensura tradit, ut non opprimatur nostra debilitas : « adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem »[2]. Denique suavi simplicitate Apostolis humilitatem commendat dicens : « Amen dico vobis, nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum »[3]. Ita mirabiliter conciliantur in modo docendi summa auctoritas, simplicitas et humilitas[4].

§ II. **Iesus non solum illuminat, sed pie delectat affectum mirabili unctione** nam « ex abundantia cordis loquitur »[5], praedicat semper summam dilectionem Dei pro hominibus ; ipse venit « ut vitam habeant et abundantius habeant »[6], venite ad me omnes qui labo-

[1] Ioan., III, 34. — [2] Ioan., XVI, 12. — [3] Matth., XVIII, 3.

[4] Quod egregie exprimitur a Bossuet loco iam citato *Discours sur l'hist. univ.* P. II, c. XIX : « Qui n'admirerait la condescendance avec laquelle il tempère la hauteur de sa doctrine ? C'est du lait pour les enfants et tout ensemble du pain pour les forts. On le voit plein des secrets de Dieu, mais on voit qu'il n'en est pas étonné, comme les autres mortels à qui Dieu se communique : il en parle naturallement, comme étant dans ce secret et dans cette gloire : et *ce qu'il a sans mesure* (Ioan., III, 34) il le répand avec mesure, afin que notre faiblesse le puisse porter ».

Pariter optime scribit P. Grou, S. J. (*L'intérieur de Iésus*, c. 24 ; maniere d'enseigner de Iésus-Christ) : « La bouche parle de l'abondance du coeur, non seulement dans les choses qu'elle dit, mais encore dans la manière dont elle les dit. Un maître humble peut enseigner de grandes choses, mais il les enseignera avec humilité ; in ne laissera rien apercevoir dans son air et dans ses termes, qui ressente la suffisance de l'orgueil ; il saura se rabaisser au niveau de ceux à qui il parle, et se proportionner à leur intelligence. S'il met du poids et de l'autorité dans ce qu'il dit, ce ne sera point pour se faire valoir lui-même, mais pour relever celui au nom de qui il parle et pour faire plus d'impression sur les esprits. Tel a été Iésus-Christ, dans son enseignement ; il parlait en Homme-Dieu, en docteur et en legislateur du genre humain, avec une sagesse souveraine, avec une autorité infaillible, et néanmoins il n'est jamais sorti du caractère de l'humilité... Il est impossible de dire des choses si hautes et divines d'une manière plus simple. Les prophètes paraissaient étonnés et frappés des grandes vérités qu'il annoncent. Jésus se posséde en parlant parce qu'il tire tout de son fonds...., le trésor de ses connaissances est en lui-même et il ne l'épuise point en le communiquant... — Ainsi, à proportion, enseignent ceux qui ont l'eprit intérieur. Leur air, leur ton, leur style, leur manière a quelque chose qui leur est propre, et que ceux qui ne sont point intérieurs ne sauraient contrefaire. Ils parlent avec assurance, et en même avec humilité, parce qu'ils ne parlent pas deux-mêmes. L'art, le raisonnement, la méthode n'ont point de part dans leurs discours ; et néanmoins ils sont convaicants, et portent leurs preuves dans leur énoncé. Ils éclairent l'esprit, mais il vont encore plus au coeur : ils sont simples, aisés, familiers ; mais dans simplicité, ils ont une majesté douce, qui saisit et qui charme. Vous n'y voyez point de figures, ni de grands traits d'éloquence ; mais ils ont, pour les coerurs bien préparés, une persuasion, une efficacité qui ne peut venir que de la grâce qui les a dictées. Ce caractère est le caractère distinctif de ceux qui prêchent par l'esprit de Dieu : et les personnes intérieres, ou que leur attrait porte à le devenir, ne s'y méprennent point... (D'autres auditeurs ne gouteront pas cette prédication), s'il étaient de bonne fois ils avoueraient, comme S. Augustin le dit lui-même avant sa conversion, qu'ils trouvent l'Ecriture trop simple, que les récits de l'Evangile sont trop nus et trop secs, et qu'ils ne comprennent presque rien à sa morale ».

[5] Matth., XII, 34. — [6] Ioan., X. 10.

ratis et onerati estis et ego reficiam vos »[1]. Haec mirabilis unctio praesertim apparet in eius colloquio cum muliere samaritana : « Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi : Da mihi bibere, tu forsitan petiisses ab eo et dedisset tibi aquam vivam »[2], item in beatitudinibus, in ultima conversione cum discipulis ante Passionem, etc.

Haec unctio manifeste opponitur vano « sentimentalismo » ; Iesus enim simul offendit nostras inordinatas inclinationes et cor nostrum profunde allicit. *Unctio eius unitur cum austeritate, abnegatione*, et debita severitate : « si oculus tuus scandalizat te, erue eum et proiice abs te »[3], « si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam »[4]. Quandoque, coram superbis et incredulis, insistit in altitudine mysteriorum : « Nolite murmurare in invicem. Nemo potest venire ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum, et ego resuscitabo eum in novissimo die »[5]. Imo idem Iesus, qui tanta unctione misericorditer loquitur hominibus bonae voluntatis, iuste aperit intentionem phariseorum et eos vehementer increpat : « Vae vobis hypocritae, quia clauditis regnum coelorum ante homines ; vae vobis, duces caeci ... vos implete mensuram patrum vestrorum serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennae ? »[6]. Christus ita loquitur quia pharisaei sua perversitate multitudinis salutem impediunt[7].

Haec terribilis iustitia non minuit unctionem et misericordiam Christi, sed e contra eius maximum pretium ostendit : Quandoque fluit ut ros sermo Iesu, quasi stillae super gramina[8], quandoque vero ignitum eloquium suum vehementer[9]. Nunc ait : « pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat ego do vobis »[10], nunc vero dicit : « non veni pacem mittere sed gladium »[11], scilicet « gladium spiritus, quod est verbum Dei »[12]. Vivus est sermo eius « pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus ... discretor cogitationum et intentionum cordis »[13]. Impossibile est unire maiorem unctionem cum sanctiori iustitia, in hac unione apparet similitudo altissimae harmoniae attributorum divinorum.

§ III. **Iesus sua praedicatione movet efficaciter voluntates ad recte et sancte agendum.** — « Verba, quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt »[14]. Multi, non obstantibus magnis difficultatibus et persecutionibus crediderunt in eum. Ipsi pharisaeorum ministri, non audentes eum apprehendere, dixerunt : « Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo »[15]. Eius Apostoli usque ad martyrium fidem suam defenderunt ; et per eam in innumeris generationibus renovata est vita moralis, suscitatus est ardens amor Dei et proximi usque ad sacrificium vitae et manifestam sanctitatem. Post viginti saecula, verba Christi eamdem extraordinariam efficacitatem conservant. — *E contra sincerissimi philosophi antiquitatis* dispositiones interiores hominum corrigere non potuerunt ; eorumque libri non amplius leguntur nisi a quibusdam eruditis. — Plerique autem homines cognoscunt Evangelium,

[1] Matth., XI, 28. — [2] Ioan., IV, 10. — [3] Matth., XVIII, 9. — [4] Matth., XVI, 24. — [5] Ioan., VI, 43-68. — [6] Matth, XXIII, 13-33 — [7] S. Thom., II.a, q. 42, a. 2. — [8] *Deut.*, XXXII, 2. — [9] *Ps.*, CXVIII, 140. — [10] Ioann., XIV, 27. — [11] Matth., X, 34. — [12] *Ephes.*, VI, 17. — [13] *Hebr.*, IV, 12. — [14] Ioan., VI, 64. — [15] Ioan., VII, 46.

eiusque principales sententias ; et tamen hic liber non est ab ipso Iesu scriptus. « Christo, tanquam excellentissimo doctori competebat (non librum scribere, sed) doctrinam suam auditorum cordibus imprimere »[1]. Scripsit in mente suorum Apostolorum, et mediantibus his pauperibus piscatoribus, renovavit faciem terrae. *Ille solus potuit suam doctrinam perenniter viventem per saecula conservare*, et indefinitam seriem apostolorum semper suscitare, sicut ipse dixerat : « verba autem mea non praeteribunt »[2]. (Quoad fecunditatem huiusce doctrinae, cf. subsequens caput de mirabili vita Ecclesiae).

His omnibus consideratis in praedicatione Christi, quoad modum illuminandi, trahendi, et efficaciter movendi animas, quomodo non concludendum erit cum apostolo Petro : « Domine ad quem ibimus ? *verba vitae aeternae habes* » ?[3].

Sed altera confirmatio consideranda est :

ART. 3.

QUOMODO CONSTITUTA EST DOCTRINA CHRISTI ?

Historice constat, hanc doctrinam constitutam fuisse *absque praeparatione humana*, scilicet nec ab humano ingenio docentis elaboratam, nec per eclectismum ex aliis conflatam. — Hoc cognoscitur ex testimonio Christi eiusque coaevorum, et confirmatur ex impossibilitate reducendi Christianismum ad *syncretismum* iudaismi, Orientis religionum et antiquae philosophiae[4].

§ I. **Ex testimonio Christi eiusque coaevarum.**

Qui divinitatem Iesu negant, dicunt eum fuisse discipulum Ioannis Baptistae et doctorum iudaeorum praesertim essenorum. Sed hoc est contra expressas Christi declarationes et facta historice certa.

Hae declarationes inveniuntur in synopticis sed praecipue apud Ioannem, qui longius refert verba Christi ad Synagogae sacerdotes postulantes ab eo undenam suam doctrinam acceperat[5].

Apud *Matth.*, XI, 27 et *Luc.*, X, 22, legitur : « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare ».

Apud *Ioan.*, III, 31-34 habetur hoc testimonium Ioannis Baptistae de Iesu : « Qui de coelo venit, super omnes est. Et quod vidit et audivit, hoc testatur. Quem misit Deus, verba Dei loquitur : non enim ad mensuram dat Deus spiritum ». *Ioan.*, VII, 16-18, in festo scenopegiae Iesus ait ad Iudaeos : « *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me*. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit : qui autem quaerit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, et iniustitia non est in illo ». Eodem die Iesus ait, *Ioan.*, VIII, 26, 28, 40 : « Qui me misit verax est : et ego quae

[1] S. THOM., III.a q. 42, a. 4. — [2] MATTH., XXIV, 35. — [3] IOAN., VI, 68.
[4] Cf. P. BATIFFOL, *L'enseignement de Jésus*, 1905.
[5] Cf. supra, l. II, c. 3 : Testimonium Christi de sua divina missione.

audivi ab eo, haec loquor in mundo ... Sicut docuit me Pater haec loquor ... Nunc autem quaeritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo ». — Paulo ante Passionem iterum dicit in templo, *Ioan.*, XII, 49-50 : « Ego ex me ipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar ». — Pariter et magis intime ait discipulis suis ; « Verba quae ego loquor vobis, a me ipso non loquor ... Sermonem quem audistis non est meus : sed eius, qui misit me, Patris » *Ioan.*, XIV, 10-24. — « Vos autem dixi amicos : quia omnia quaecumque, audivi a Patre meo, nota feci vobis » *Ioan.*, XV, 15. — « Pater ... verba, quae dedisti mihi, dedi eis » *Ioan.*, XVII, 8.

Hanc divinam originem doctrinae Christi omnes Apostoli praedicaverunt. Et primi auditores sermonum dicebant : *Unde huic sapientia haec*, et virtutes ? Nonne hic est fabri filius ? »[1]. — Et mirabantur iudaei dicentes « *Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit* ? »[2].

§ II. **Doctrina christiana non est syncretismus iudaismi, Orientis religionum et antiquae philosophiae.**

Rationalistae nonnulli[3] tenuerunt, doctrinam Christi partim a iudaeis doctoribus, partim a graecis latinisve philosophis fuisse, mutuatam. — Alii dixerunt. Christianismum ex doctrina Zoroastri, in Persia vigente, ortum fuisse ; quod aperte factis contradicit, nam tempore Christi apostolorum haec doctrina in Iudaea ignota erat, et insuper a Christianismo valde differt, prout dualismum admittit. — Quidam contenderunt, Christianismum esse Buddhismi imitationem ; quod falsum perspicue constat et historice et ex comparatione duarum religionum. — Hodie rationalistae plerique dicunt : doctrina Evangelii iam existebat, antequam Apostoli philosophiam graecam cognoverint, sed Christianismus provenit ex iudaismo et ex conceptionibus paganorum, quae iam ab omnibus ante Christum cognitae èrant. Gunkel docet, principalem partem huiusce syncretismi esse mysticismum paganum, qui apparuit apud graecos sub influxu religionum Orientis[4].

Doctrinam Christi non esse syncretismum, probatur ex hoc quod non fuit mutuata *A* a Iudaeis doctoribus, *B* nec a philosophis graecis aut latinis, *C* nec a religionibus orientalibus.

A. ***Non fuit mutuata a Iudaeis doctoribus.*** — Licet Christianismus se habeat ad Mosaismum, sicut perfectum ad imperfectum, sunt tamen tot discrimina ut transitus ab uno ad alterum fieri non potuerit absque speciali et novo interventu Dei.

Etenim 1° mosaica religio erat uni populo propria, Christianismus est universalis : « Praedicate Evangelium omni creaturae » ; 2° Iudaei expectabant Messiam temporalem, qui regnum Israël restitueret, Iesus venit ut Messias spiritualis ; 3° dogmata fundamentalia Christianismi, Trinitas, Incarnatio Verbi, Redemptio per crucem[5] iustificatio per fidem

[1] MATTH., XIII, 54 ; MARC., VI, 2. — [2] IOAN., VII, 5.
[3] V. g. HAVET, *Le Christianisme et ses origines*, t. I, P. I, c. 1.
[4] GUNKEL, *Zum religionsgeschichtlichen Verständnis des neuen Testaments*, 1903, p. 95.
[5] Trinitatis mysterium in Veteri Testamento adumbratur diversis locis, praesertim Sap VII-IX, sed Iudaei nonnisi obscuros et vagos conceptus de hac re habuerunt. Cf. LEBRETON, *Les origines du Dogme de la Trinite*, p. 125.

et bona opera, ignota erant Iudaeis ; 4° quoad ethicam valde differt doctrina Christi de iustitia praesertim interna a traditionibus Seniorum et Pharisaeorum.

Nec provenit Evangelium a praedicatione Ioannis Baptistae, quae erat solum praeparatoria ad poenitentiam agendam pro adventu Messiae.

Nec ab Essenis Christus suam doctrinam mutuavit, nam Esseni commendabant praesertim puritatem externam, legalibus observantiis mosaicis strictius quam ipsi Pharisaei adhaerebant, a se Gentiles arcebant, ac matrimonium respuebant.

Sermones Iesu comparari nequeunt cum conceptionibus iudaeorum, ut fatentur protestantes liberales [1].

Nisi velimus admittere effectum suâ causâ superiorem, non possumus dicere, Evangelium a praedictis conceptionibus provenisse.

B. ***Doctrina Christi non fuit mutuata a Graecis aut Latinis.***

a) *Quoad dogmata*, pagani ignorabant Trinitatem [2], Redemptionem, sanctificationem per gratiam, imo multi inter praestantiores dubitabant de immortalitate animae et de Providentia. — Haec dubia exprimuntur in libris Ciceronis, qui praecessit Christum et Senecae, qui subsecutus est [3].

b) *Ethica philosophorum* non minus differt a doctrina morali Christi. Ethica christiana tota fundatur in amore Dei et proximi propter Deum. Plerique philosophi nihil sibi proponebant, etiam cum aliis benefacerent, nisi propriam felicitatem ; humilitatem ignorabant, imo apud stoicos superbia erat virtus : Seneca dicit : « Est aliquid quo sapiens antecedat Deum ; ille beneficio naturae non timet, suo sapiens » ; « hinc non Deo, sed sibi fidit, nec precibus Deum fatigat, sed per proprias vires virtutem et felicitatem attingit. Eleemosyna quidem facienda est, sed tranquilla mente et sereno vultu, nam miseris compati non licet » [4].

c) *Nec de veritate populo praedicanda* curaverunt philosophi ; plerique aiunt ut Horatius : « Odi profanum vulgus et arceo ». Nullo modo sperabant mores plebis immutare, quoad hoc philosophia fuit

Ipsi Apostoli primo nolebant audire Christum annuntiantem mysterium Redemptionis per crucem, et usque ad diem Ascensionis quaesierunt a Christo « Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel ? » *Act*, I, 6.

[1] Cf. Stapfer, *La Palestine au temps de Iésus Christ*. Paris, 1885, p. 472 « Personne n'a été moins de son temps que Jésus : personne n'a moins subi l'influence de son milieu ; personne n'a été plus affranchi de préjugés et plus indépendant que lui ». Item p. 24 : « Le meilleur traité de la Mischna, le *Pirké Aboth*, est séparé par un abîme des préceptes de la morale évangelique. » — Cf. etiam Harnack, *Das Wesen des Christenthums*, Leipzig, 1900, p. 21-24 ; et Fr. Delitzsch., *Iesus und Hillel*, Erlanger, 1867.

[2] Pro Platone, Deus est Ipsum Bonum subsistens — pro Aristotele est Actus purus, Intellectio Intellectionis — pro Stoicis est anima mundi. Neo-platonici quodammodo coadunant tres praedictas conceptiones, sic admittunt quamdam Trinitatem ; sed haec Trinitas solo nomine convenit cum Trinitate christiana, nam tres hypostases neoplatonicorum sunt inaequales (Unum-bonum, Intelligentia, Anima mundi) et haec doctrina est pantheistica.

[3] Cicero, *Contra Academicos*, l. II, n. 48 ; *de Natura deorum*, l. I, 6 ; l. III, 39 ; *Tuscul.*, l. I, 49. — Seneca, *de Consolatione ad Marciam* d. 19 ; *Ep.* 31 ; 65, negat utilitatem orationis — Cf. G. Boissier, *La religion romaine*, vol. II, l. II, c. 3-4.

[4] Seneca, *Ep.*, 31 ; *Ep.* 52.

sterilis. Christus ex adverso pauperes evangelizavit, docens in parabolis ; de peccatoribus non desperavit, sed eos ad meliorem vitam efficaciter perduxit, et totum orbem reformavit [1].

Unde doctrina Christi nullo modo mutuata est a graecis vel latinis philosophis ; imo ita nova fuit, ut *gentibus* visa fuerit *stultitia*. Unde in medio Areopagi, cum philosophi audissent S. Paulum praedicare resurrectionem mortuorum, « quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt : Audiemus te de hoc iterum » [2]. Et Paulus scripsit ad Corinthios [3] ; « Verbum crucis, pereuntibus quidem stultitia est : iis autem, qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim : Perdam sapientia sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens ? ubi scriba ? conquisitor huius saeculi ? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi ? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes. Quoniam et *Iudaei signa petunt, et Graeci sapientiam quaerunt. Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam* : Ipsis autem vocatis, Iudaeis atque Graecis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam ».

C. ***Doctrina Christi non fuit mutuata a religionibus orientalibus.***

Gunkel, ut dictum est, tenet, Christianismum esse syncretismum, cuius pars principalis esset mysticismus paganus, qui sub influxu religionum orientalium apparuit apud graecos post Aristotelem, Epicurum et Zenonem stoicum, cum scepticismo philosophico. — De facto existebat 1° saeculo paganus syncretismus antiquorum cultuum graecorum et orientalium, in quo colebantur simul Zeus aut Iuppiter, Bacchus, Serapis et Mithra. Sed Gunkel non potest notare nisi paucas et mere exteriores ac materiales similitudines inter hunc syncretismum paganum et Christianismum : et, inquit, similitudo quoad mortem et resurrectionem alicuius dii, quoad ritus initiationis quorum symbolismus quamdam convenientiam habet cum symbolismo baptismi, quoad sacra convivia in quibus pagani ad communionem cum Mithra aut Dionysio accedebant.

Respondendum est [4] ; ex istis similitudinibus aliquae sunt falsae, aliae vero, multum exaggeratae, facile explicantur ex eo quod omnes religiones intendunt aliquo modo communicationem cum mundo invisibili statuere ; et symbolorum similitudo inter paganum syncretismum et Christianismum multo minus profunda est quam inter religionem mosaicam et christianam ; ceremoniae enim mosaismi figurabant nostra sacramenta, ut agnus paschalis eucharistiam, similiter etiam ablutiones et purificationes.

[1] Ipse Havet, *Le Christianisme et ses origines*, fatetur ; « Il y a dans le christianisme des idées et des sentiments qui dénotent une autre origine ; la morale grecque tout entière, y compris la morale de Platon lui-même, est la morale des forts, tandis que l'Evangile est aussi et surtout la morale des faibles, par la double vertu de la charité qui s'attache à la faiblesse et à la misère humaine, et de la grâce, cette force étrangère et surnaturelle, qui remplace le ressort intérieur que toutes les écoles de morale grecque s'appliquent à tendre et à soutenir ».

[2] *Act.*, XVII, 32. — [3] I *Cor.*, I, 18-24.

[4] Cf. P. B. Allo, O. P., *L'Evangile en face du Syncrétisme paien*, Paris, 1910.

Sed excluditur omnino theoria Gunkel, si consideratur 1° effectus paganorum rituum, 2° oppositio doctrinarum, 3° oppositio irreductibilis Christianorum et paganorum mysticorum, 4° tandem effectus huiusce syncretismi et effectus christianismi in mundo.

1° *Ritus pagani* excitabant solum imaginationem et nervos, ac ut in pluribus ad turpia provocabant ; dum in Christianismo cultus externus subordinatur interiori quo « adoratur Deus in spiritu et veritate ».

2° *Doctrina paganorum* mysticorum est polytheismus seu potius, si profundius scrutatur, pantheismus aut dualismus et simul fatalimus : in ea etiam invenitur cultus astrorum. — Christianismus e contra ab initio apparet omnino unus, et in eo omnia mysteria subordinantur dogmati unius Dei supremi et infinite perfecti.

3° *Fuit semper irreductibilis oppositio* inter christianos et paganos mysticos, iam a tempore S. Pauli, ut apparet ex eius epistolis : « Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate ? Aut quae societas luci ad tenebras ? Quae autem conventio Christi ad Belial ? ... Qui autem consensus templo Dei cum idolis ? Vos enim estis templum Dei vivi »[1]. — « Quae immolant Gentes, *daemoniis immolant et non Deo.* Nolo autem vos socios fieri daemoniorum : non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum ; non potestis mensae Domini participes esse et mensae daemoniorum »[2]. — « Tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non sunt dii, serviebatis. Nunc autem cum cognoveritis Deum, immo cogniti sitis a Deo : quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa quibus denuo servire vultis ? »[3].

Et quoad charismata, quorum simulacrum inveniri poterat in pagano mysticismo, dicendum est, cum S. Paulo, haec charismata ad nihil proficere sine charitate. « Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens ... et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest »[4].

Ascesis autem paganorum, quae frequenter ad turpia ducebat, omnino damnabatur praesertim in epistola S. Iudae apostoli v. 4-13. — Nec etiam christiani potuerunt inscienter influxum fautorum huiusce mysticismi subire, quia inter eos semper erat absoluta oppositio.

Ecclesia iugiter obstitit iis qui, ut Gnostici, christiana dogmata cum extraneis religionibus miscere tentaverunt eosque, quando pertinaces, excommunicavit.

4° *Paganus mysticismus nullum effectum moralem produxit,* imo animas pervertit et miserrime cecidit, dum e contra christianismus mundum convertit.

Mirum est quod scientifici velint sic explicare originem Evangelii ; manifesta disproportio inter causas ab ipse propositas et effectum est nova confirmatio testimonii Iesu.

Unde doctrina Christi non fuit a praecedentibus mutuata, vere nova est et ab ipso Iesus primitus tradita. Nec minuitur haec *novitas*

[1] II *Cor.*, VI, 14-16. — [2] I *Cor.*, X, 20-21, item I *Cor.*, VIII, 10. — [3] *Galat.* IV, 8-9.
[4] I *Cor.*, XIII, 1-4.

propter praeparationem Christianismi per mosaismum, nam vera et profunda originalitas differt a novatorum inventione, prout conciliatur cum traditione ; praesertim quoad religionem summa et vera novitas concilianda est cum summa *antiquitate* religionis, quia pro omnibus hominibus non potest esse nisi una vera religio imperfecte aut perfecte constituta. Unde Christus ait : « non veni solvere sed adimplere ».

Conclusio generalis : Doctrina Christi considerata 1° in se quoad suam perfectionem, harmoniam, sublimitatem, 2° in modo praedicationis Christi, cum summa auctoritate, simplicitate, humilitate, unctione, efficacitate, 3° in modo secundum quem constituta est, scilicet absque praeparatione humana, haec, inquam, doctrina, apparet et merito dicitur supernaturalis.

Haec conclusio iam est *moraliter certa,* prout, ex supra dictis, homines non possunt moraliter propriis viribus, absque auxilio divino gratuito, summam veritatum religionis naturalis invenire [1]. *A fortiori* unus homo Iesus Nazarenus, qui nunquam in scholis scientiae studio vacavit, non poterat absque extraordinario Dei auxilio invenire doctrinam religiosam, quae omnibus aspirationibus naturae rationalis tam plene satisfaciat, quae tam perfecte et harmonice coniungat altissima et infima, supernaturalia et naturalia, iustitiam et misericordiam, contemplationem et actionem, antiqua et novissima, quae tandem tam profunde in mentem et animam hominum influat, ac societatem renovet.

Talis doctrinae origo *nequit per causas naturales explicari,* imo in ea positive apparet aliquis *effectus proprius Dei,* scilicet extraordinaria harmonia rerum maxime distantium, quas solus Deus intime conciliare potest, sicut in eo conciliantur attributa summae misericordiae et infinitae iustitiae. Haec enim doctrina est splendida Deitatis expressio ac imago. Unde iuxta S. Thomam, « mirabilius est » quam miracula ordinis physici, quod « simplices, dono Spiritus Sancti repleti, summam sapientiam et facundiam in istanti consequerentur »[2]. Ita generaliter apologetae [3].

[1] Cf. supra vol. I, cap. XIII, a. 2, § 2.

[2] S. THOMAS., *C. Gentes,* l. I, c. 6, § 1.

[3] Ita CARD. ZIGLIARA, *Propaedeutica,* l. II, c. IX, p. 179 « Moraliter loquendo impossibile est, ut homo qui ex suo loquitur, hoc est, ex solo suae rationis lumine, semper et in omnibus veritatem assequatur... Adde his praedicationem altissimarum veritatum, quae super sensum hominum sunt ».

PERRONE, *Praelectiones theologicae,* de Vera Relig., P. I, prop. II, docet « Doctrinae evangelicae excellentia et sanctitas divinam ac supernaturalem Christi missionem invictissime confirmat ».

HURTER, *Theol. gen.,* Apolog. rel. chr. th. XV « Iam vero origo sufficiens tam sapientis religionis assignari nequit praeter divinam, non praecedens aliqua doctrina humana, cum adeo sublimis et pura nulla extiterit ante Christum ; non institutio humana vel studium cum Christus litteras non didicerit. Quare nisi effectum citra causam admittere velimus non alia huius doctrinae est causa praeter eam, quam magister noster ipse sanctissimus iudaeis mirantibus assignavit dicens : « Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me ».

Item HETTINTER, *Apologie du Christianisme,* t. III.

Pariter AUG. NICOLAS, *Etudes philosophiques sur le Christianisme,* Paris, 1846 ; P. MONSABRÉ, *Exposition du dogme catholique,* Careme 1879, 45e Conférence.

Non omnes homines percipiunt vim huiusce argumenti, sed hoc est *propter nimiam* et non propter insufficientem *sublimitatem* doctrinae Christi.

Denique *metaphysice impossibile est,* Providentiam divinam permisisse, hanc doctrinam in omnibus bonis fecundam, fundatam fuisse in errore circa originem suam divinam. Deus enim non potest permittere mala fieri, nisi ut inde aliquid melius eliciat ; atqui non maius bonum elici potest ex praedicto errore, e contra maxime commendaretur error ex omnibus praedictis fructibus.

Valor huiusce conclusionis ex solutione obiectionum magis patebit. Si vero quibusdam videtur non apodictica, sed solum valde probabilis, multum tamen iuvabit ad eorum mentes disponendas, ut libentius alia credibilitatis motiva considerent.

Solvuntur obiectiones.

1ª *obi.* : In origine doctrinae christianae celatur aliquid incogniti, fatentur modernistae ; ad explicationem huiusce facti, catholici recurrunt ad revelationem divinam, sed haec est solum hypothesis explicativa, non conclusio certa.

Resp. : non recurrimus ad revelationem tanquam ad hypothesim a nobis inventam : ipse Iesus affirmavit, suam doctrinam esse a Deo revelatam, et testimonium eius perfecte confirmatur eius sanctitate et sapientia, quae mirabiliter apparet in sua sublimi doctrina. Qui talem doctrinam tam recte et sancte hominibus praedicavit, *manifeste non potuit* insane decipi aut superbe nos decipere circa originem divinam sui magisterii. Et quomodo opifex iudaeus scientiarum ignarus potuisset naturalibus viribus invenire doctrinam quae maxime superat omnes philosophorum etiam optimorum conceptiones ?

Inst. : sufficeret admittere Iesum praeclaro ingenio naturali praeditum fuisse.

Resp. : haec explicatio esset, ut dictum est, contraria testimonio Iesu ; insuper expe-

CH. PESCH., S. I., *Praelectiones dogmaticae*, t. I, prop. XXIII, p. 177 docet etiam : « Potest doctrina esse tam excellens, ut ex condicionibus naturalibus origo eius explicari nequeat, ideoque ad divinam revelationem recurrendum sit. Talis autem fuit doctrina Christi ... Itaque cum haec doctrina non solum infinite superat philosophiam gentilem, sed etiam plurima contineat prioribus hominum opinionibus plane contraria, nulla eius ratio sufficiens assignari potest nisi divina revelatio. Quamvis autem non facile sit hac via divinitatem religionis Christianae cum certitudine demonstrare, multum tamen iuvat hoc argumentum ad mentes hominum disponendas, ut facilius divinam eius originem admittant ».

OTTIGER, *Theol. fund.*, t. I, thes. XXX, tenet « Christi doctrina adeo Deo digna est, ut divinam sui originem valde probabiliter saltem indicet. — Probabilissimum enim est, Christum eam non sola ingenii sua vi invenisse — neque eam a gentilibus accepit — neque eam totam e gentis suae libris sacris hausit ». Sed aliunde Ottiger in thesi XXXI, docet : « Iesu Christi missionis et doctrinae origo divina ex ipsius Christi de se testantis auctoritate (sanctitate) *moraliter certa est* » ; et thesi XXXVII ostendit divinitatem revelationis Christi stupenda eiusdem ad emendandos mores efficacia confirmari. Ita etiam A. BOVET, *De la science de Jésus Christ comme argument apologétique*, Fribourg, 1895, p. 86, 87.

Cum auctoribus antea citatis censemus, sublimitatem doctrinae Christi non esse insufficientem ad argumentum certum praebendum ; etiam independenter a sanctitate Iesus dat moralem certitudinem et non solum probabilitatem de sua divina origine, praesertim si spectatur efficacia huiusce doctrinae ad mores reformandos. Sed generaliter consideratur simul sanctitas seu moralis auctoritas Christi docentis.

rientia constat, praeclarum ingenium nisi circumstantiae loci, temporis et educationis faveant, non ad magnam veritatis cognitionem pervenire. Denique insigne ingenium ad veritates naturales manifestandas iam est donum Dei naturale, sed superior inspiratio ad altissima mysteria divina praedicanda est donum Dei supernaturale.

2ª *obi.* : nonnisi negative habetur praecedens conclusio ex impossibilitate e;plicandi doctrinam Christi per causas naturales.

Resp. : iam esset suficiens argumentum, nam haec doctrina debet habere causam, si vero causae naturales non sufficiunt, requiritur supernaturalis. Sed, ut dictum est, in hac doctrina apparet etiam positive effectus Dei proprius : mirabilis conciliatio rerum maxime distantium, quae a solo Deo uniri possunt.

3ª *obi.* : si haec doctrina esset tam perfecta, non fuisset perpetuo impugnata ab innumeris philosophis, doctis, legislatoribus, Revera contra Christianismum laboraverunt non solum nequissimi imperatores, ut Nero et Domitianus, sed nobiles et generosi ut Traianus, Marcus-Aurelius, et sic semper temporibus modernis sicut primis saeculis.

Resp. : 1° « innumerabilis turba non solum simplicium sed etiam *sapientissimorum* hominum ad fidem chistianam convolavit »[1], inter quos citandi sunt magni Ecclesiae doctores. Sed et recordanda suut verba S. Pauli : « Videte vocationem vestram, fratres, quia *non multi sapientes secundum carnem*, non multi potentes, non multi nobiles : sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia ... ut non glorietur omnis caro in conspectu eius »[2].

2° *Inter persecutores* christianorum, *multi sunt ita perversi ut eorum manifesta et extraordinaria malitia fiat novum signum divinitatis Christianismi.* Et hoc annuntiatum est a prophetis et a Christo : « Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum eius »[3]. — Ecce positus est hic (infans Iesus) in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur »[4]. — « Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram, dixit Iesus, non veni pacem mittere sed glaudium ; veni enim separare hominem adversus patrem suum, filiam adversus matrem ... ; qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus »[5]. Non venit enim mittere pacem mundanam sed superiorem, quae abnegationem requirit. « Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium ... et eritis odio omnibus propter nomen meum ; qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit »[6].

[1] S. THOMAS, *C. Gentes*, l. I, c. 6.

[2] I *Cor.*, I, 26. Cf. P. LACORDAIRE, 16e *conférence*, p. 318. « Où serait, en effet, la divinité de notre mission si nous n'avions la science autrement que tout le monde et par exception ? Si non livres étaient signés à chaque page de la main du génie, nous ne serions plus qu' une puissance humanine. Il faut que nous soyons de petites gens des fous pour Jésus-Christ parce qu'alors les peuples, qui ont du bon sens, et les hommes de génie qui en ont aussi quand ils le veulent, se diront : Voilà qui est pourtant bien extraordinaire, que ces petites gens, après dix huit siècles, soient les maîtres de tout, et que nous soyons obligés de convoquer les puissances du monde pour lutter contre eux ».

[3] *Ps.*, II, 2. — [4] LUC., II, 34. — [5] MATTH., X, 33.

[6] MATTH., X, 21. — P. LACORDAIRE, 15ª *confér. De la repulsion produite dans l'esprit par la doctrine catholique*, p. 289-291, dicit « Tout le monde sait qu'aujourd' hui la plus grande partie des hommes d' Etat de l' Europe sont hostiles à la religion catholique et la combattent par tous les moyens en leur pouvoir ... Il en est de même des hommes de génie ... Vous savez les attaques des philosophes d' Alexandrie, puis la succession des hérésiarques, Arius, Photius, Luther. Encore n'était-ce là qu' un prélude. Je passe rapidement sur ces faits pour arriver au fait capital, à cette conjuration des hommes de génie se réunissant pour déclarer la guerre au christianisme, appelant en propre terme le Fils de Dieu, devant qui tout genoux doit fléchir sur la terre, dans le ciel et

3º inter adversarios fidei christianae, ii qui videntur nobiles et generosi ut Marcus- Aurelius, considerabant christianismi propagationem et paganismi destructionem tanquam *imperii occasum*. Insuper *scandalizantur in Christo crucifixo*[1], qui nolunt admittere nisi id quod mensuratur a ratione, et opprimuntur a veritate altiori quae sibi videtur stultitia. Propterea dixerat Iesus : « Beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me »[2]. « Scandalizabuntur multi, et invicem tradent et odio habebunt invicem »[3]. Impugnant Christianismum propter nimiam eius altitudinem, austeritatem, quia nolunt humiliter subiici ad accipiendam sublimen veritatem quae simul corrigit et allicit. Sic veritas et sanctitas Catholicismi confirmatur prout est simul principium maximae attractionis et maximae repulsionis. Suppositis dispositionibus hominum, si Christianismus non produceret hos effectus contradictorios, non esset religio sancta, vera, divina ; confirmatur ergo ex hoc ipso quod est « SIGNUM CUI CONTRADICETUR » *Mysterium odii contra religionem christianam mysteria gratiae confirmat.* « Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret ; quia vero de mundo non estis ..., propterea odit vos mundus »[4]. Cf. de hac re Bossuet[5] et Lacordaire[6].

dans les enfers, l'appelant du nom d' *infâme*, convoquant l' humanité sout entière à briser ses autels, et l' Europe répondant à cette conspiration de l' incrédulité constituée en véritable puissance. Ce fait ne s'est vu nulle part ailleurs, ni chez les paiens, ni chez les mahométans, ni en aucune autre religion, quelque misérable qu'elle fut ; il est particulier au christianisme et, assurément, j'ai le droit de m'en étonner et de vous demander à vous-mêmes d'en être étonnés ».

[1] *Galat.*, V, 11 ; I *Cor.*, I, 23. — [2] MATTH., XI, 6 ; LUC., VII, 23. — [3] MATTH., XXIV, 10.

[4] IOAN., XV, 19.

[5] BOSSUET, *Elèvations sur les Mystères*, 18ª *élév.* « Tout ce qui est haut et simple tout ensemble est contredit. On ne peut atteindre à sa hauteur, on dédaigne sa simplicité, on se trouble et on se perd dans son orgueil. Mais les humbles de coeur entrent dans les profondeurs de Dieu sans s'émouvoir ». — 13ª *élév.* D'où naissent ces contradictions ? « *Vous êtes d'en bas, et je suis d'en haut* (Ioan., VIII, 23). Je viens apprendre aux hommes des choses hautes qui les passent ; et les hommes superbes ne veulent pas s' humilier pour les recevoir. *Vous etes du monde, et je ne suis pas du monde* (ibid.). Vous êtes charnels et sensuels ; et ce que je vous annonce, qui est spirituel, ne peut entrer dans votre esprit. Il faut que je vous régénère, que je vous renouvelle, que je vous refonde : *car ce qui et né de la chair est chair.* (IOAN., III, 6) et on n'est spirituel qu'en renaissant et en renoncant à sa première vie. « La lumière est venue au monde ; et les hommes ont mieux aimé les ténèbres que la lumière, parce que leurs oeuvres étaient mauvaises. Car celui qui fait mal, hait la lumière : et il ne vient point à la lumière, de peur que ses oeuvres ne soient manifestées » (IOAN., III, 19) ... « Vous ne pouvez pas seulement écouter ma parole (IOAN., VIII, 43) parce qu'elle est vive, convaincante, irrépréhensible. C'est la grande contradiction que souffre Jésus ».

20ª *élév.* Les contradictions de Jésus-Crist découvrent les secrets des coeurs « Les pensées secrètes qui doivent découvertes par Jésus-Chist sont principalement celles où nous trompons nous mêmes, en croyant faire pour Dieu ce que nous faisons pour nos intérêts, pour la jalousie de l'autorité, pour nos opinions particulières. Car ce sont les pensées qu'on cache le plus, puisqu'on tâche de se les cacher à soi-même ».

[6] P. LACORDAIRE, 15ª *conf.*, p. 295 ... 300. « *Il s'agit de savoir pourquoi la doctrine catholique est tout à la fois haïe et aimée*, pourquoi elle est le *centre d'attraction et de répulsion* ... Voila la question. — La résoudrons-nous en disant qu'il y a dans la doctrine catholique du bien et du mal, du bien qui attire, du mal qui repousse ? Mais quand il y a du bien et du mal dans une chose, cette chose est médiocre, elle n'est ni souverainement aimée ni souverainement haie ; on la tolère, on la laisse passer, comme on laisse passer, sans le voir, un homme vulgaire. Or l' humanité ne passe pas à coté de la doctrine catholique, elle la saisit pour l'attaquer ou pour l'adorer, elle s'en fait l'adoratrice ou l'ennemie, et cela constamment, depuis dix-huit siècles. Voila, encore une fois, quelle est la question ...

« Si l' homme a une âme intelligente, il a aussi un coeur corrumpu, il aime sa

4ª *obi.* : Sublimitas doctrinae catholicae non cognoscitur nisi sub lumine infuso fidei, et proinde non est motivum credibilitatis inducens ad credendum.

Resp. : Haec sublimitas firmius quidem et profundius cognoscitur a fidelibus, sed iam apparet hominibus bonae voluntatis, qui diligenter veritatem salutarem inquirunt, sicut sanctitas Christi manifestatur illis in suis effectibus[1].

liberté, ses vices ; il souffre impatiemment qu'on le condamne, et *comme il n' y a rien de plus parfait que la doctrine catholique dans le monde, comme c'est la saintété par excellence elle doit naturellement exciter contre elle une répulsion aussi forte que l'amour qu'elle inspire et qu'elle obtient.* Voilà, messieurs en deux mots la solution du problème ... Si la doctrine catholique ne produisait pas ces deux phénomènes contradictoires., l'homme étant ce qu' il est, elle ne serait pas sainte, vraie, divine ».

[1] Gratia actualis sollicitans et excitans bonam voluntatem sic antecedit gratiam fidei (Denz. 1376 sq. ; 1522).

CAPUT IX.

CONFIRMATUR CHRISTI TESTIMONIUM MIRABILI VITA ECCLESIAE.

Ipsa Ecclesia suam mirabilem vitam proponit tanquam miraculum morale et adimpletionem prophetiae Christi qui eam notis visibilibus instruxit (cf. supra vol. II, cap. V, a. 1). Iam citavimus hanc declarationem Conc. Vatic. « Ecclesia per se ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem, invictamque stabilitatem magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile ». Denz. 1794.

Ex hac declaratione habetur divisio huiusce capitis, in quo consideranda est mirabilis Ecclesiae vita secundum quatuor eius causas et effectus. Etenim I. *admirabilis eius propagatio* sicut apostolicitas sumitur secundum causam efficientem. II. *eximia eius sanctitas* accipitur secundum finem, et elucet in effectibus, praesertim in martyrum constantia et in fecunditate spirituali inexhausta ; III. *catholica unitas* denotat formam et materiam Ecclesiae, scilicet vinculum sociale in membris ; eius *invicta stabilitas* denique corroborat omnes praecedentes notas, et cum apostolicitate coincidit : — proinde Ecclesia catholica a falsis ecclesiis distinguitur et tanquam miraculum morale apparet [1].

ART. I.

ADMIRABILIS PROPAGATIO ECCLESIAE.

Vis huiusce argumenti sumitur, ut supra dictum est, cap. XVIII, ex disproportione inter hanc propagationem et causas naturales. Haec autem disproportio manifestatur ex quadruplici consideratione 1° ce-

[1] S. THOM., *C. Gent.*, l. I, c. 6 ; LACORDAIRE, 29ª Confér. ; A. DE BROGLIE, *L' Eglise et l' Empire Romain* au IVª s., Discours préliminaire ; P. ALLARD, *Le Christianisme et l' Empire romain de Néron à Théodose*, Paris, 1898 ; *Histoire des Persécutions* ; *La persécution de Diocletien et le triomphe de l' Eglise : Dix leçons sur le Martyre* ; I. RIVIÈRE, *La Propagation du Christianisme dans les trois premiers siècles*, 1907 ; L. DE GRANDMAISON ar. *Etudes* 1903. *L'expansion du Christianisme d'après M. Harnak* ; CHARLES JOURNET, *L' Eglise du Verbe incarné*, Paris, 1941, p. 647-678 : l'apostolicité comme signe de la véritable Eglise.

lerrimae Christianismi diffusionis, 2° altitudinis finis obtenti, 3° maximorum impedimentorum, 4° debilitatis mediorum naturalium.

§ I. **Celerrima Christianismi diffusio.** — Dupliciter considerari potest : A. numerice et geographice, B. quoad diversas societatis classes.

A. ***Diffusio numerica et geographica.*** — Ex Actibus Apostolorum et Epistolis patet, post Pentecosten, praedicante Petro, primum « animae circiter tria millia » [1], deinde « virorum quinque millia » [2] ad fidem conversi sunt, et quotidie « magis augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum » [3]. — Die autem lapidationis S. Stephani, orta est persecutio in civitate Ierusalem, et fideles « dispersi sunt per regiones *Iudaeae* et *Samariae* ... ac evangelizaverunt verbum Dei » [4]. Quidam « perambulaverunt usque *Phenicem* et *Cyprum* et *Antiochiam* ... multusque numerus credentium conversus est ad Dominum » [5]. Barnabas et Saulus ad Antiochiam missi per unum annum « docuerunt turbam multam : ita ut cognominarentur primum Antiochiae discipuli, Christiani » [6].

Postea autem Apostoli ecclesias *in toto romano imperio,* et etiam *extra limites imperii* fundaverunt. Unde Petrus viginti circiter annis post Ascensionem (63-64) epistola scribit « electis advenis dispersionis *Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae et Bithyniae* » [7]. — Eodem fere tempore Paulus scribebat ad Romanos : « fides vestra annuntiatur universo mundo » [8]. — Ioannes, sub Domitiano, circa finem primi saeculi, scribit Apocalysim « septem Ecclesiis, quae sunt in *Asia, Ephesi, Smyrnae, Pergami, Thyatirae, Sardis, Philadelphiae* et *Laodiciae* » [9]. Iam igitur ante mortem Apostolorum, multi erant Christiani.

Post mortem Apostolorm, numerus fidelium ita crevit ut *S. Iustinus, medio secundo saeculo,* declararet nullum esse genus hominum sive barbarorum, sive graecorum, inter quos non fiant preces per nomen Iesu Christi crucifixi [10]. — Et eodem pro tempore *S. Irenaeus* testatur ecclesias erectas esse *in Germania, in Hispaniis, in Galliis, in Oriente, in Aegypto, in Lybia, in Ierusalem* et *in Iudaea* [11]. — Initio tertii saeculi, Tertullianus scribit : « Hesterni sumus, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum ; sola vobis reliquimus templa » [12]. Alii declarant paene maiorem partem Carthaginis esse christianam [13].

Pariter loquuntur « de ingenti multitudine christianorum » testes ethinici, ut *Tacitus* [14] *Plinius iunior,* qui propraetor in Bitynia, ibi innumeros christianos invenit [15].

Unde, ut fateur ipse rationalista Harnack [16], circa initium quarti saeculi praevalebat Christianismus in Asia minori, Thracia, Cypro, Edes-

[1] *Act.*, II, 41. — [2] *Act.*, IV, 4. — [3] *Act.*, V, 14. — [4] *Act.*, VIII, 1-4. — [5] *Act.*, XI, 18-21. — [6] *Act.*, XI, 26. — [7] I *Petr.*, I, 1. — [8] *Rom.*, I, 8, cf. *Coloss.*, I, 6. — [9] *Apoc.* I, 11. — [10] *Dialog. cum Tryphone*, n. 117. P. G., t. VI, 749-750.

[11] *Adv. Haereses*, 1, I, c. 10, n. 2, P. G. 553, sq. 1. III, c. 3, n. 2, P. G. 848, sq. — [12] *Apologet.*, c. 37. P. L., t. I, 462, sq. — [13] Lib. *ad Scapulam*, c. 5, P. L., 704. — [14] *Annal.*, 1, XV, c. 44. — [51] *Epistola* 97, de authenticitate huiusce epistolae Plinii, cf. GASTON BOISSIER, *La Fin du paganisme*, 383. — [16] A. HARNACK, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrunderten*, 2ª éd., 1906, t. II, l, IV.

sae territorio ; — diffundebatur in Coele-Syria, in Aegypto, in Italia meridionali et media, in Africa proconsulari et Numidia, in Hispania, Graecia et Gallia meridionali.

B. ***Diffusio socialis.*** — Religio Christi in omnes societatis classes mox diffusa est.

Plurimi quidem christiani erant de communi plebe, sic verificatur prophetia : *pauperes evangelizantur*.

Unde S. Paulus scribit : « Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Sed quae stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes, et infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia »[1]. In hoc Christianismus a philosophia graeca differt, nec superbos allicit. Proinde mirabilius est quod etiam divites et sapientes ad eum conversi sint.

Inter christianos primitivos inveniuntur *divites*.

Exemplo sint Sergius Paulus proconsul, Dionysius Areopagita [2], Titus Flavius Clemens eiusque familia et plures de *Caesaris domo* [3]. Ut refert S. Cyprianus (ep. 80, I) tempore Valeriani, inter « Caesarianos » haud pauci erant christiani; item inter centuriones et tribunos. — In Epist. S. Pauli et Act. Apostol. recensentur mulieres nobiles, inter quas Priscilla, Aquilae uxor [4], Pomponia Graecina [5], Item Eusebius [6] citat uxores illustrium virorum, quales fuerunt Domitilla, Marcia, Iulia, Mammaea, Severa Philippi uxor ; necnon uxor et filia Diocletiani, uxor praefecti Romae, regnante Maxentio. Multae pro fide martyrium subierunt.

Denique *docti* non pauci ad fidem venerunt eamque ex totius suis viribus defenderunt.

Ita Dionysius Areopagita, Apollo Alexandrinus, qui, tempore Pauli, Corinthiis praedicabat ; Iustinus, Athenagoras, Aristides, aliique apologetae ; Irenaeus, Tertullianus, Cyprianus, Clemens Alexandrinus, Origines totaque schola alexandrina. De qua re communiter citatur Arnobius : « Tam magni ingeniis praediti oratores, grammatici, rethores, consulti iuris ac medici, philosophiae secreta rimantes, magisteria haec expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant » [7].

Ex his infertur, Christianismum per tria priora saecula celerrime in toto Imperio Romano et extra limites Imperii, necnon in omnibus societatis ordinibus diffusum fuisse. In quo differt a mithriacismo, qui fere exclusive inter milites et in paucis regionibus Imperii propagatus est.

§ II. **Christianismus sic diffusus mirabiliter moris instauravit.** — Permulti homines e vitiorum caeno, e criminibus contra naturam, e superbia saecularis sapientiae ad castam, humilem, pauperem vitam conversi sunt ; contemplatisque visibilibus toto animo adhaeserunt mysteriis omnem humanum intellectum excedentibus. Mirum est omnino, quomodo tot cuiuslibet conditionis ad firmissime *credendum tam ardua*

[1] I, *Cor.*, I, 26. — [2] *Act.*, XIII, 12 ; XVII, 34. — [3] *Phil.*, IV, 3, 22. — [4] *Act.* XVIII, 2-26 ; XVII, 4-12 ; I, *Cor.*, VII, 12 ; XI, 5 ; *Rom.*, XVI, 1, 3, 7, 13, 15. — [5] TACITUS, *Annales*, XIII, 32. — [6] *Hist. Eccles.*, VI, 21, 36 ; VIII, 1. — [7] *Adv. Gentes*, 1 II, 5. P. L. V, 816.

et operandum tam difficilia et ad sperandum tam alta [1] pervenerint. Renovata est vita familiae, uxorum dignitas, et servorum conditio, imo tota societas secundum spiritum caritatis et iustitiae. (Cf. infra : de mirabili vita Ecclesiae, inexhausta eius fecunditate in omnibus bonis).

Unde *S. Iustinus* scribit [2] : « Qui olim stupris gaudebamus, nunc castimoniam unice amplectimur ; qui magicis etiam artibus utebamur, bono et ingenito nos consecravimus Deo ... : qui mutuis odiis et caedibus pugnabamus ..., nunc postquam Christus apparuit, convinctores sumus et pro inimicis oramus ». — Item *Lactantius* ait : [3] « Quod ipsi (ethnici philosophi) facere non potuerunt, sola haec efficit doctrina caelestis, quia sola sapientia est. Illi scil. persuadere cui unquam poterunt qui nihil persuadent etiam sibi ? ... Dei autem praecepta, quia et simplicia et vera sunt, quantum valeant in animis hominum, quotidiana experimenta demonstrant. Da mihi virum, qui sit iracundus, maledicus, effrenatus : paucissimis Dei verbis tam placidum quam ovem reddam. Da cupidum, avarum, tenacem ; iam tibi eum liberalem dabo, et pecuniam suam plenis manibus largientem. Da timidum doloris et mortis : iam cruces et ignes et (Phalaridis) taurum contemnet. Da libidinosum, adulterum, ganeonem : iam sobrium, castum, continentem videbis ... Da iniustum, insipientem, peccatorem : continuo agnus et prudens et innocens erit. Uno enim lavacro malitia omnis abolebitur ».

Eusebius etiam scribit [4] : « Nec Persae, qui semel eius (Iesu Christi) disciplinae nomen dederunt, nuptias amplius cum matribus ineunt ; nec Scythae, quod in eorum quoque regionem Christi sermo penetravit, humana iam carne pascuntur ; nec alia barbarorum genera incesto filiarum ac sororum concubitu polluuntur ... ; nec ceteras, quae naturae leges violant, corporis voluptates persequuntur, nec canibus atque volucribus necessariorum ac propinquorum suorum cadavera obiiciunt ... Bactrii denique seniores adhuc superstites canibus itidem laniandos proiicere consueverant. Haec, inquam, omnia superioribus illis temporibus grassabantur, nunc autem fieri omnino desiere, immani ac belluina tot malorum peste salutaris unius evangelicae legis viribus profligata ». Quoad superstitiones absurdas et depravationem paganorum ante praedicationem Evangelii, cf. S. Paulum, Rom., I, 21-32.

Insuper habetur luculentissimum testimonium virtutis Christianorum in ingenti martyrum multitudinem illius temporis, ut infra dicetur de sanctitate Ecclesiae.

Ipsi scriptores gentiles de praeclara Christianorum virtute loquuntur. Ita Plinius iunior in celebri ad Traianum de Christianis epistola [5], Lucianus pariter in suo scripto de morte Peregrini [6] : ipse imperator Iulianus Christianorum benignitatem erga peregrinos, curam ab iis adhibitam in sepeliendis mortuis et sanctimoniam vitae laudavit [6].

Haec morum emendatio non in uno alterove tantum homine sed in ingenti multitudine et *in omnibus populis mirabilis est omnino*, praesertim si comparetur cum gentilium virtutibus. Scribit P. Gatti : O. P. : [8] « inter philosophos paganos moderatio, constantia, mansuetudo, iustitia, fortitudo, prudentia, temperantia summis extollebantur laudibus. At eae sitae erant in fugiendis magnis excessibus magnisque defectibus, qui tunc temporis tum vulgo pagano tum etiam civibus erant communes. Nulla virtus ad

[1] S. THOM. *C. Gentes*, 1, I, c. 6. — [2] *Apologia*, n. 14, P. G. t. VI, 348. — [3] *Instit. div.* l. III, c. 26, P. L., t. VI, 431 sq. — [4] *Praeparatio evangelica*, l. I, c. 4, P. G., t. XXI, 39.

[5] *Libr.* 10, ep. 97.

[6] *Luciani Op.*, ed. 2 Dindorf, p. 691, n. 12.

[7] Apud SOZOM., *Hist. eccl.*, l. 5, c. 16 (P. G., LXVII, 1262.

[8] GATTI, *Institutiones Apolog.-polem*, 1867, t. III, p. 217.

Dei gloriam et honorem ordinabatur ; nulla ad ipsi placendum ; nulla ad finem ultimum extra tempus et hunc mundum. Quae ethnica fortitudo comparari potest cum fortitudine martyrum ? Quae benevolentia cum amore christiano ? Quae temperantia cum christiana parsimonia et sobrietate ac cum incredibili voluptatum contemptu ? Quid frugalitas Fabricii cum contemptu divitiarum innumerabilium Christianorum, qui divitias distribuerunt pauperibus, ut liberius properarent ad Christum ? Humilitas, quae sita est in plena hominis subiectione Deo creatori, ac est virtutum omnium fundamentum, erat prorsus ignota. Idem dicendum de charitate, sine qua nulla salutaris virtus consistere potest, et unde omnes suam formam accipiunt. Christianismus mundum hisce virtutibus replevit ».

§ III. **Impedimenta erant maxima** A. quoad acceptationem doctrinae et cultus, B. quoad reformationem, C. praesertim inter persecutorum tyrannidem.

A. ***Quoad acceptationem doctrinae et cultus*** referenda sunt verba S. Pauli : *praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam*, I Cor., I, 23.

a) *Iudaei* enim alium Messiam temporalem exspectabant, et nolebant tanquam verum Deum adorare hunc Iesum quem crucifixerant ; de infirmitate Christi scandalizabantur. — Insuper ritus et caeremonias legis mosaicae quibus erant addictissimi, reiicere nolebant.

b) *Gentilibus* autem Christianismus erat stultitia, quia contra rationem humanae sapientiae videtur quod Deus moriatur, et quod homo iustus et sapiens se voluntaire turpissimae morti exponat. Unde in medio areopagi, philosophi graeci, audientes S. Paulum de Christi resurrectione loquentem « quidam quidem irridebant ; quidam vero dixerunt : audiemus te de hoc iterum »[1]. — Amplius gentilibus inania simulacra, quae hactenus uti Deos coluerant, confrigenda erant, eorum templa evertenda, sacrificia ac superstitiones, quibus plurimis abhinc saeculis erant assueti, odio intensissimo prosequenda.

B. ***Quoad morum reformationem.*** — Ethica christiana quamvis in se admirabilis, odiosa erat corruptae societati paganae, nam omnibus cupiditatibus et superbiae bellum indicebat. Pravos enim motus reprimit, corporis mortificationem praecipit, divitias non praediligit sed paupertatem, contemptum sui praedicat, inimicorum imperat dilectionem, iniuriarum iubet condonationem. Omnes docet : *nolite diligere mundum neque ea quae in mundo sunt ... quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum et superbia vitae*[2]. Haec omnia absolute contraria erant Philosophorum placitis, et populi moribus ; apud Epicureos foedissima vigebant vitia, et Stoici, qui carnis voluptates despiciebant, superbiam pro virtute, humilitatem pro vitio habeant.

C. ***Persecutiones.*** — *Pagani* deorum culti addicti *tolerabant quidem extraneas superstitiones*, quae simul cum patrio cultu sociari poterant[3], *sed religio christiana, aliarum exclusiva, eis valde displicebat*.

[1] *Act.* XVII, 32. — [2] I *Ioan.*, II, 15-16.
[3] Cf. *Act.*, XVII, 22 : « Stans Paulus in medio Areopagi, ait : Viri Athenienses per omnia quasi superstitiosiores vos video. Praeteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram, in qua scriptum erat : *Ignoto Deo* ».

Imperatores, qui tanquam dii colebantur, tolerare non poterant religionem, quae talem cultum aperte damnabat ; *unde per tria saecula saevissimis persecutionibus* per totum orbem *Christianismum extinguere conati sunt.* — Iuxta legem, inter christianos qui nolunt Imperatori incensum offere, « humiliores bestiis obiiciuntur vel vivi exuruntur ; honestiores capite plectuntur »[1]. Christianismus prohibetur tanquam religio nova illicita, seu ait Plinius, « pertinacia, inflexibilis obstinatio, superstitio prava immodica »[2]. Sacra Scriptura habetur tanquam liber magiae, et iuxta legem[3] « magicae artis conscios summo supplicio adfici placuit, id est bestiis objici aut cruci suffigi. Ipsi autem magi vivi exuruntur »[4] —Has autem persecutiones praedixerat Iesus : « *eritis odio omnibus propter nomen meum* ... nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere »[5]. « Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret : quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus »[6]. — Christiani in memoria habebant verba S. Pauli : « *persecutionem patimur sed non derelinquimur, deiicimur sed non perimus* ... [7] Quis ergo nos separabit a charitate Christi ? tribulatio ? an angustia ? an fames ? an nuditas ? an periculum ? an persecutio ? an gladius ? ... Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos »[8]. Persecutiones Christianismum non extinxerunt, sed mirabilem eius vitam maxime manifestaverunt ; imo ut infra dicetur, eo magis crescebat numerus christianorum, quo magis persecutiones patiebantur.

Impedimenta igitur quoad acceptationem doctrinae christianae, quoad morum reformationem, erant maxima et extraordinaria, durantibus persecutionibus per tria priora saecula.

§ IV. **Media naturalia adhibita fuerunt infirma.**

A. *Non armorum violentia, non voluptatum promissione*, diffusus est Christianismus : « arma militiae nostrae non carnalia sunt » ait S. Paulus[9], sed adversus carnis illecebras et tormentorum timorem.

B. *Non naturali eloquentia aut sapientia.* Quamnam eruditionem, philosophiam, eloquentiam habebant Apostoli ? Ut ait S. Augustinus : « Ipse modus quo mundus credidit, si consideretur, incredibilior invenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis, et omnino, quantum ad istorum doctrinas attinet, impolitos, non peritos grammatica, non armatos dialectica, non rhetorica inflatos, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare huius saeculi paucissimos misit, atque ita et ex omni genere tam multos pisces, et tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit ... (*Mundus*) *numero exiguo ignobilium, infirmorum, imperitorum hominum credidit*, quia *in tam contemptibilis testibus multo mirabilius divinitas se ipsa persuasit* »[10]. — Ipse S. Paulus scripserat ad Corinthios : « Cum venissem ad vos, fratres, veni, non in sublimitate sermonis aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Christi.

[1] PAULUS, juriscons., *Sentent.*, V, XXXIX, 1. — [2] *Ep.*, X, 97. — [3] PAULUS, *Sentent.*, V, XXVIII, 17.
[4] Cf. P. ALLARD, *Histoire des persécutions*, t. I-V, 2e éd., Paris 1892 ss. ; *Le Christianisme et l'Empire Romain*, 4e éd., 1898.
[5] MATTH., X, 22, 28. — [6] IOAN., XV, 19. — [7] II *Cor.*, IV, 9. — [8] *Rom.*, VIII, 35. — [9] II *Cor.*, X, 4. — [10] *De Civit. Dei*, l. XXII, c. V, P. L., XLI, 756.

Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum. *Et ego in infirmitate et timore et tremore multo fui apud vos* : et sermo meus et praedicatio mea non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis ; ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei »[1].

Conclusio. — Manifesta est disproportio inter haec media naturalia adhibita et mirabilem Christianismi propagationem. Concludendum est cum S. Thoma : « quod est mirabilissimum, inter persecutorum tyrannidem, innumerabilis turba non solum simplicium sed etiam sapientissimorum hominum ad fidem christianam convolavit ; in qua omnem humanum intellectum excedentia praedicantur, voluptates carnis cohibentur, et omnia quae in mundo sunt, haberi contemptui docentur. Quibus animos mortalium assentire et *maximum miraculum est*, et manifestum divinae inspirationis opus, ut, contemptis visibilibus, sola invisibilia cupiantur... Esset omnibus signis mirabilius, si, ad credendum tam ardua et operandum tam difficilia et ad sperandum tam alta, mundus absque mirabilibus signis inductus fuisset a simplicibus et ignobilibus hominibus »[2].

Talis effectus igitur non potest provenire nisi ex extraordinario interventu Dei, qui solus intellectum et voluntatem hominum ab intus ad tam alta movet. Deus autem non potest actione speciali diffundere errorem, maxime in re religiosa. Ergo mirabilis propagatio Christianismi divinam eius originem certissime confirmat tanquam Dei sigillum. Sic verificantur verba S. Pauli : « Quae stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes, et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia... ut non glorietur omnis caro in conspectu eius »[3] Mirabilis conversio mundi est maius miraculum quam resurrectio alicuius mortui, est enim resurrectio ipsius mundi.

Solvuntur obiectiones.

Rationalistae contendunt, Christianismi propagationem provenisse ex causis naturalibus tum extrinsecis tum intrinsecis, et renovant argumenta historici anglici *Gibbon*[4].

A. Iuxta eos causae naturales *intrinsecae* propagationis Christianismi sunt : 1° veritas evidens ethicae christianae seu puritas vitae ; 2° promissio vitae futurae ; 3° zelus quo christiani suam religionem propagabant tanquam unice veram et ad salutem necessariam, strictaque disciplina.

Resp.[5] *ad 1um Christiana doctrina* non est ex omni parte evidens ; mysteria sunt obscura et incomprehensibilia ; praecepta sunt difficilia tum intellectui, tum multo magis voluntati, consilia vero difficillima. Item puritas vitae christianorum non naturaliter convertit homines moribus perditos, praesertim durante persecutione contra fideles.

ad 2um Non sufficit *promissio vitae futurae* absque Dei speciali auxilio, nam homines

[1] *Contra Gentes*, 1, I, c. 6. — S. AUGUSTINUS, *Civit Dei*, loc. cit., idem dixerat : « si miracula facta esse non creditis ... hoc nobis unum grande miraculum sufficit, quod terrarum orbis sine ullis miraculis credidit ».

[2] I *Cor.*, I, 27-29.

[3] *The decline and fall of the Rom. Empire*, ch. XV. — Cf. HARNACK, *op. cit.*, p. 73.

[4] Quoad solutionem harum obiectionum cf. GATTI, O. P., *Instit. apolog-polem.*, t. III, p. 192 et sq.

plerique magis moventur ad visibilia praesentia quam ad invisibilia futura. Ideoque ceterae religiones philosophica systemata, quae eodem tempore immortalitatem animae docebant, non multum diffusa sunt. — Insuper christiana religio praedicabat non solum aeternitatem beatae vitae pro bonis, verum etiam pro malis aeternitatem poenarum, quod est magnum mysterium pro pluribus incredibile.

ad 3um Quomodo iudaei et ethnici inducti fuissent ad credendum *solam christianam religionem esse veram*, nisi evidentia veritatis signa conspexissent ? Quomodo Iudaei suam deseruissent religionem ut amplecterentur Christianismum, cui erant infensissimi : quomodo Gentiles « stultiam praedicationis » christianae admisissent ?

B. Instant rationalistae : sed aderant simul plures causae naturales *extrinsecae*. 1a coadunatio populorum sub una auctoritate imperii romani, quo factum est, ut, viis undique apertis, christiana religio faciliter propagaretur ; 2° insufficientia philosophiae huiusce temporis ; 3° bella quoque et vastationes diutinae innumeros barbaros adduxerunt in imperium, qui postea christianismo nomen dederunt.

Resp. ad 1um Romani imperii amplitudo ad faciliorem Christianismi propagationem conferebat quidem, imo iuxta nos ad hunc finem a divina providentia ordinata est ; sed conferebat pariter ad faciliorem Christianismi destructionem, aut ad propagationem stoicismi cui adhaeserunt plures imperatores.

ad 2um nec exaggerandus est occasus philosophiae huiusce temporis, nam doctrinae pythagoricae, platonicae et stoicae manserunt apud nonnullos doctos. Imo stoicismus, praesertim saeculo Antonini, Marci-Aurelii, aliorumque principum qui nomine *Pii* decorabantur, maximo erat in honore, et ab ipsis imperatoribus excultus ac protectus. Et tamen nunquam stoicismus nec ulla alia schola philosophica in universam societatem penetravit, sed Christianismus has scholas obscuravit et universum paganismum in contemptum adduxit.

ad 3um cum barbari, qui in imperium romanum irruebant, Christianismum amplectabantur, iste iam erat valde diffusus cum intra romani imperii fines, tum extra. Et ad Ecclesiam Christi venerunt sicut romani et graeci propter motiva credibilitatis scil. propter miracula, sublimitatem doctrinae, sanctitatem et fortitudinem heroicam martyrum.

Instant rationalistae : scriptorum ecclesiasticorum verba, praesertim S. Irenaei et Tertulliani, habenda sunt tanquam amplificatione rhetoricae, iis temporibus valde familiares. Ergo parum aut nihil probant pro celeritate et divinitate propagationis Christianismi.

Resp. : Etsi admittatur, scriptores christianos quandoque *oratorio modo* scripsisse, tamen eorum testimonia vim maximam habere ex duobus evincitur. Primo ex unanimi Patrum testimonio, cui illud consonat ethnicorum, ut supra dictum est ; secundo, ex scopo, quem Patres sibi proposuerant, nam in hac re non agitur de Patribus, cum praedicant populo, sed de Patribus, qui narrant factum imperatoribus, ut Tertullianus, Iustinus, aliique ; aut qui illud adversus haereticos tanquam probationem assumunt, ut S. Irenaeus contra Valentinianos[1].

Obiectio ultima : Celeris propagationis factum commune est mahumetismo et ceteris falsis religionibus ; ergo argumentum ex celeri propagatione depromptum nullius est ponderis.

Resp. Mahumetismus (ut ostendit S. Thomas, I, C. Gentes, c. 6) et aliae pseudo-religiones[2] propagatae fuerunt auctoritate principum, omnibus humanis praesidiis

[1] *Adversus Haereses*, l. I, c. III.

[2] Cf. infra, comparationem Christianismi cum Buddhismo et Islamismo. Cf. P. DE POULPIQUET, *L'Objet intégral de l'Apol.*, 263-266.

utendo, ut violentia, calliditate, honoribus, divitiis, cupiditatibus blandiendo; dum e contra religio christiana voluptates carnis cohibuit, spiritum mundi impugnavit, et non obstante violentia persecutorum, in universam societatem penetravit. Sic adimpleta est antiqua prophetia posterius exponenda: « Surge illuminare Ierusalem: quia venit lumen tuum et gloria Domini super te orta est ... Et ambulabunt Gentes in lumine tuo ... Filii tui de longe venient et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi »[1]. Item verificata sunt verba Christi: « Dico autem vobis, quod multi ab Oriente et Occidente venient et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno coelorum ...[2] Et praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus »[3]. Generaliter adimpletio prophetiae alia motiva confirmat[4].

Art. 2.

Eximia Ecclesiae sanctitas elucens in eius inexhausta fecundidate spirituali et praesertim in martyrum constantia.

Status Quaestionis. — Iam supra (l. I, c. XVIII, vol. II), tractando theoretice de valore motivorum credibilitatis, ostendimus *sanctitatem extraordinariam et manifestam esse signum divinum*, quia non potest esse nisi a Deo. Sanctitas enim est virtus importans perfectam a terrenis munditiam ac firmissimam cum Deo unionem, et ordinans ad Deum omnes actus virtutum. Atqui ordo agentium debet correspondere ordini finium. Ergo sanctitas non potest esse nisi a Deo, et sanctitas extraordinaria est a Deo extraordinarie in mundum interveniente.

Ibidem enumeravimus *signa sanctitatis heroicae*: quod adimpleantur prompte, faciliter, non raro opera ardua, communes hominum vires excedentia; quod simul appareat connexio seu harmonia in caritate et prudentia omnium virtutum etiam valde dissimilium, ut magnae fortitudinis et praeclarae mansuetudinis.

Postea autem (c. XXV, vol. II) tractando de Christi testimonio, vidimus, *Christum voluisse suam Ecclesiam esse manifesta et eximia sanctitate praeditam.* Ecclesia nempe debet iugiter habere in se principa et media efficacia ad producendam insignem sanctitatem, et de facto exhibere sine intermissione effectus praeclarae sanctitatis scil. in pluribus suis membris virtutes superiores, et in quibusdam virtutes heroicas, quae manifeste superant naturales vires morales hominum.

1 *Isa.*, LX, 1. — 2 Matth., VIII, 11. — 3 Matth., XXIV, 14.

4 Cf. Pascal, *Pensée* fr. 783: « Tout ce qu'il y a de grand sur la terre s'unit, les savants, les sages, le rois. Les uns écrivent, les autres condamnent, les autres tuent. Et nonobstant toutes ces oppositions, ces gens simples et sans force resistent á toutes ces puissances et se soumettent même ces rois, ces savants, ces sages, et ôtent l'idolatrie de toute la terre. Et tout cela se fait par la force qui l'avait prédit » — fr. 599: « Si Mahomet a pris la voie de réussir humainement, Jésus-Christ a pris celle de périr humainement; et qu'au lieu de conclure que puisque Mahomet a réussi, Jésus Christ a bien pu réussir, il faut dire que, puisque Mahomet a réussi, Jésus-Christ devait périr » ed. Havet., p. 301; Gavino Spanedda, *Il mistero della Chiesa nel pensiero di Sant'Agostino*, Sassari, 1944, p. 59-100: La Chiesa madre dei Santi, unica, cattolica, arca di salvezza.

Nunc autem ostendenda est haec sanctitas eminens in *Ecclesia catholica* prout. I. *omnibus principia et media sanctitatis semper praebet*, II. *in heroica martyrum constantia elucet*, III. *magnos sanctos indesinenter fovet*, IV. *in omnibus bonis fecunda est.*

§ I. **Sanctitatis principia et media omnibus praebet Ecclesia.** — Hoc manifestum est quoad doctrinam, cultum et leges Ecclesiae[1]. —

A. ***Quoad doctrinam,*** — Ecclesia catholica romana, hodie sicut et primis saeculis, docet *totam doctrinam* Christi, qualiter in Scriptura et traditione invenitur; id non difficile est videre, percurrendo Patres apostolicos, qui apertissime catholica dogmata a protestantibus negata tradunt. Integritatem huiusce sublimis doctrinae Ecclesia semper defendit et ostendit, eam esse tanquam *veritatis culmen* inter et supra contrarios errores (v. g. inter monophysismum et nestorianismum quoad Christum — inter arianismum et sabellianismum, quoad Trinitatem — inter pelagianismum et iansenismum, quoad gratiam — inter rigorismum et laxismum quoad conscientiam). Imo Ecclesia, contra potentissimos principes pugnare debuit ad servandam *integritatem legis evangelicae*, v. g. matrimonii unitatem. E contra pseudoreformatores negationem liberi arbitrii, horribile decretum reprobationis positivae non ex praevisis demeritis, iustificationem per solam fidem ac inutilitatem operum docebant, et divortium principum sanciebant. Insuper *consilia* evangelica, abnegationem, viam crucis nobilioribus animabus semper proposuit Ecclesia, dum e contra Lutherus eiusque discipuli virginitatem condemnantes, a mortificatione et abnegatione recedentes, consilia reiecerunt.

B. ***Quoad cultum.*** — Ecclesia servat *sacrificium Missae*, in quo, iuxta Scripturam et Traditionem, « idem ille Christus continetur et incruente immolatur, qui in ara crucis semel seipsum cruente obtulit »[2], ut merita Passionis nobis applicentur, ac redemptionis fructum iugiter sentiamus. Item servantur septem *Sacramenta*, quae iuxta eadem testimonia, continent et conferunt gratiam quam significant: poenitentia peccatores cum Deo reconciliat, remittit peccata, communio eucharistica est animae cibus spiritalis et pignus futurae gloriae. Frequenter commendantur *oratio*, aliique actus cultus, absque superstitionis excessu aut cultus externi despectu.

E contra protestantes sacrificium Missae et fere omnia sacramenta reiiciunt. Baptismum et coenam servant, sed solum tanquam mera signa, non ut fontes gratiae. Cultus proprie dictus, omni sacrificio orbatus, remanet frigidus, ita ut fideles paulatim templa relinquant, alias

1 S. Thom., *de Symbolo Apostolorum* ostendit causas sanctitatis Ecclesiae, quae provenit ex sanctitate Christi et ex inhabitatione Trinitatis. Sic ex alto tractari debet de sanctitate Ecclesiae in tractatum proprie theologico, qui deberet esse post tractatus de Incarnatione et Redemptione secundum ordinem Symboli.

Ita Card. Turrecremata, O. P., in sua *Summa de Ecclesia*, l. I, c. 9, tractat theologiae de causis sanctitatis Ecclesiae et c. 10, 11, solvit obiectiones; c. 12 improbat modum quorumdam loquendi de sanctitate Ecclesiae, et ostendit, integritatem fidei non sufficere ad denominandam Ecclesiam sanctam, sed effectus sanctitatis requiri in pluribus fidelibus etsi non omnes sint boni.

2 Conc. Trid. sess. 22, c. 2.

constituant sectas aut ad naturalismum abeant. Quaedam vero sectae defectum protestantici cultus agnoscentes catholicum cultum imitantur.

C. ***Praecepta ecclesiae*** legis divinae adimpletionem manifeste promovent. Ita praecepta audiendi Missam, communionis annuae, praecepta circa ieiunium et abstinentiam. Ecclesia igitur praebet omnibus sanctitatis principia ac media.

§ II. Eximia sanctitas Ecclesiae in heroica martyrum constantia elucet.

Ut notant communiter apologetae, quoad hoc considerandum est historiae testimonium 1º *de numero* martyrum non solum in prioribus saeculis sed etiam in sequentibus, 2º de eorum *conditione*, 3º de *motivo* propter quod passi sunt, 4º *de qualitate tormentorum* physicorum et moralium, 5º de eorum *patientia heroica*. Sic colliguntur quae sunt historice certa quoad quatuor causas martyrii ad ostendendam disproportionem inter naturales vires humanas et heroicam martyrum constantiam, quae extraordinariam Dei auxiliantis interventionem manifestat [1].

1ª ***Numerus martyrum***. — Ab anno 64 sub Nerone, usque ad 313 quo promulgatum est sub Constantino Mediolanense edictum, magnae saevierunt persecutiones ; decem ordinarie computantur, quas Lactantius ad sex reducit. Plures etiam fuerunt persecutiones locales. Iuxta traditionem et historiam, innumeri fuerunt martyres. Prima vice anno 1684 apparuit contradictor : H. Dodwell contendit paucos fuisse martyres ; in sua dissertatione « de paucitate martyrum » intendit ostendere persecutiones non generales fuisse et christianos plerumque fugisse. Ruinart in opere « Acta martyrum sincera », has assertiones confutavit, et documenta recentus inventa praesertim in Catacumbis, antiqua testimonia Patrum et paganorum confirmant. Unde ipsi rationalistae hodie admittunt numerum martyrum fuisse maximum. [2]. *Certo fuerunt plura millia pro sola Roma* [3].

Iuxta Tacitum [4], sub Nerone a. 64, *multitudo ingens* Christianorum martyrio affecta est. Sub Traiano (98-117) etiam post edictum, quo illi soli Christiani puniri iubebantur, qui accusarentur multi fuerunt martyres, ut refert Eusebius [5] ; iuxta eumdem [6], sub Marco Aurelio (164-180) *innumerabiles prope martyres per universum orbem* enituerunt ; item de persecutione tempore Severi (193-211) facta, ait [7] in omnibus quidem ecclesiis martyres effectos esse, praecipue Alexandriae. Item de persecutione Decii (250-251) iuxta S. Dionysium Alex [8]. Praesertim sub Diocletiano et Maximiano (284-305) persecutio per plures annos fuit ferocior, *gregatim christiani comburebantur*, ut referunt Lactantius [9], Eusebius [10], Sulpicius Severus [11]. — In catacumbis inventae sunt hae inscriptiones : « Marcella et Christi martyres CCCCCL (550) » — « CL (150) martyres Christi » [1] et similes. :Cyprianus affirmabat, numerari non posse martyres christianos [2].

Insuper ut agnoscunt rationalistae, christiani qui non perierunt, maxima fortitudine indigebant ad fidem amplectendam et servandam, durantibus his persecutionibus.

Denique multi fuerunt martyres in Perside, (sub Sapore rege 190.000 Christiani passi sunt) [3], pariter apud Mahumetanus, recentius apud Iaponenses, Sinenses, Annamitas, et ultimis annis in Asia et in Africa [4] ; sanguinis testimonium sine intermissione redditur in Ecclesia.

1 Cf. DE POULPIQUET O. P., *L'Obìet intégral de l'Apol.* Le Témoignage des martyrs p. 148-187.

2 G. BOISSIER, *La Fin du paganisme* t. I p. 393. « En supposant même qu' á chaque fois et dans chaque lieu particulier il ait péri peu de victimes réunies elles doivent former un nombre considérable ».

3 Iuxta Martyrologium romanum pro sola Roma fuerunt 13-825 martyres.

4 *Annal.* XV, 43-45. — 5 *Hist. Eccl.*, III, c. 33. — 6 *H. e.*, V. 1. — 7 *H. e.*, VI, c. 1.

8 Apud EUSEB., *H. e.*, VII, c. II.

9 *De morte persecut.*, c. 16. « Vexabatur universa terra, et praeter Gallias ab oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant ».

10 *Hist. Eccl..*, VIII, c. 3-13. — 11 *Historia sacra*, II, c. 32.

2º ***Conditio martirum***. — Non fuerunt solum *rudes* plebei ignari, ut Theodotus, Serenus, sed *nobiles*, ut Fl. Clemens, Apollonius, *docti* ut Iustinus, Irenaeus, Cyprianus. Non fuerunt tantum *viri robusti*, ut milites Victor, Sebastianus, Mauritius, sed *mulieres* ut Perpetua, Caecilia, Agatha, servae Blandina et Potamiana, etiam *senes*, ut Polycarpus et uterque Simeon, imo *pueri* et *puellae*, ut Tharcisius, Quiricus, Eulalia, Agnes.

3º ***Motivum***, propter quod passi sunt, erat *religio* seu pietas in Deum servanda ac *fides de Christo Dei Filio* [5] ; non enim fuit amor mundi, non commodum, non divitiae, non honor, non ullae terrenae illecebrae ; sed proprie propter fidem christianam necati sunt, tanquam athei [6], quia nolebant deos paganismi colere. Itaque accusabantur ac si eorum religio fuisset magia et causa diversarum calamitatum [7] : « Si Tiberis ascendit in moenia, ait Tertullianus [8], si Nilus non ascendit in arva, si coelum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim : Christianos ad leonen », ita saepe clamabat populus romanus, qui crudelibus spectaculis gaudebat.

Imperatores quidem sub *specie politicae*, nempe conservationis imperii, aliquando christianos persecuti sunt ; imo quandoque ut suum tegerent scelus, ut fecit. Nero post Romae incendium. At christiani nunquam persecutionis causam praebuerunt, contra imperium coniu-

1 P. ALLARD, *Rome souterraine*, p. 216.

2 *De exhortat martyrii*, c. XI.

3 SOZOMENUS, *Hist. Eccles.*, l. II, c. 14 (Migne P. G. t. 67, 970).

4 E. LE BLANT, *Les Persécuteurs et les martyrs*, 1893, p. 343.

5 S. THOMAS, I.a II.ae q. 124, a. 5 : « Martyres dicuntur quasi testes : quia scilicet corporalibus suis passionibus usque ad mortem testimonium perhibent veritati, non cuicumque, sed *veritati, quae secundum pietatem est*, quae per Christum nobis innotuit : unde et martyres Christi dicuntur quasi testes ipsius. Huiusmodi autem est *veritas fidei*. Sed ad fidei veritatem non solum pertinet ipsa credulitas cordis, sed etiam exterior protestatio : quae quidem fit non solum per verba, quibus aliquis confitetur fidem, sed etiam per facta, quibus aliquis fidem se habere ostendit ... Et ideo *omnium virtutum opera, secundum quod referuntur in Deum sunt quaedam protestationes fidei*, per quam nobis innotescit quod Deus huiusmodi opera a nobis requirit, et nos pro eis remunerat ; *et secundum hoc possunt esse martyrii causa*. Unde et beati Ioannis Baptistae martyrium in Ecclesia celebratur, qui non pro neganda fide, sed pro reprehensione adulterii mortem sustinuit ».

6 Christianismus habetur, ut refert Plinius (Ep. X, 97), tamquam « pertinacia, inflexibilis obstinatio, superstitio prava immodica », tamquam sacrilegium et magia (Cf. Ulpianus, Dig. 1. XLVIII, t. XIII, 6).

7 MINUCIUS FELIX, *Octavius*, c. IX.

8 TERTULI, *Apologet.*, c. 40.

rarunt nunquam ; militiae vacabant ut alii, viriliter pugnabant ; legibus iustis parebant propter conscientiam. Sed erant christiani, en eorum crimen. Polytheismum abhorrebant, Diis non sacrificabant, immolata non comedebant ; idque eorum religio praecipiebat : ac propterea imperatores eos persequebantur *religionis causa, non politicae*. Revera si quis negasset, se esse christianum, dimittebatur, damnabatur vero, si quis confessus esset. Unde Tertullianus, in Apologetico, Romanis Imperatoribus, aiebat : « Haec itaque primam causam apud vos collocamus iniquitatis odii erga nomen Christianorum ». Item S. Iustinus alloquebatur Antoninum Pium in 1ª Apologia.

Obiectum *autem testimonii martyrum erat veritas fidei christianae ac signorum divinorum fidem confirmatium*. Martyres enim sunt *testes*, qui praeeligunt inter tormenta mori quam veritatem fidei christianae negare [1]. Hoc patet ex eorum responsionibus durante supplicio [2]. Inter eos, qui miracula Christi, non viderant, non erant proprie testes horum miraculorum, sed manifestabant quanta erat eorum certitudo de divinitate Christianismi : quae certitudo explicari nequit, nisi eis proposita fuissent firmissima credibilitatis motiva.

Iesus dixerat : « Tradent vos in conciliis et synagogis suis flagellabunt vos ; et ad praesides et reges ducemini propter me in testimonium illis et gentibus « Matth., X, 17. « Venit hora, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo » Ioan., XVI, 2.

4º ***Tormenta.*** — Omnia tormenta physica et moralia excogitarunt tyranni, ut Christianorum constantiam expugnarent, eosque exterrerent.

Tormenta physica sic describit Tacitus : « Pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur » [3]. Iuxta apologetas [4] et historicos [5], multi martyres *ad bestias* damnati erant ; alii *acutis stipulatibus impositi* : plurimi *admotis facibus incensi* vel prunis subiecti *lento igne* singulis in membris torti ; tum *fractis ossibus*, ruptis viscerum compagibus, dilaceratis lateribus, adeo ut nullus novis vulneribus superesset locus. Iam autem *haec perferebantur etiam a pueris et a puellis, ab infirmis, ac quidem ad longum tempus*, nam lenta erant supplicia ut martyres dolore victi fidem negarent.

Tormenta moralia non minora erant. Non solum officiis, dignitatibus, bonis externis privabantur, ita ut tota familia in miseriam redigeretur ; sed saepe *contra profundiores affectus naturae, lacrymas parentum, uxorum aut filiorum pugnare debuerunt* [6]. In illis adimpleta est prophetia Christi : « Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram : non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare

[1] Martyrium est actus fortitudinis ut elicientis, charitatis ut imperantis, et fidei ut finis. Cf. S. Thom., II.a II.ae q. 124, a. 1 et cf. comm. Caietani in art. 2, n. et [illegible]

[2] D. Leclerq, *Les Martyrs*, t. I, p. 52 et sq. t. II, p. 280 et sq.

[3] *Annal.*, XV, 44.

[4] Tertull., *Apologet.*, XII ; Lactant, *Div., Int.*, 1. V, c. 11.

[5] Eusebius, *Hist. eccl.*, 1. VII, c. 10-12.

[6] Cf. D. Leclero, *Les Martyrs*, 1, p. 126 ... Passion de Sainte Perpétue.

hominem adversus patrem suum et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam : et inimici hominis, domestici eius. *Qui amat patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus*, qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus » [1]. Multi enim parentes detinebantur a filiis ne paterentur. Aut e contra plures tradebantur a parentibus suis ut Hermenegildus a patre suo, sicut praedixerat Christus : « tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes et morte eos afficient : et eritis odio omnibus propter nomen meum : qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit » [2]. — Christianae virgines aliud tormentum morale cognoverunt, non raro ad lupanar mittebantur, quod magis quam mortem abhorrebant.

5º ***Fortitudo heroica.*** — Martyrium est formaliter actus fortitudinis [3], quae confirmat hominem in bono virtutis praecipue contra pericula mortis. Fortitudo autem principaliter reprimit timorem (patienter sustinet), quod difficilius est quam audaciam moderari [4]. Sic est *medium ac culmen* supra vitia ad invicem opposita, id est supra inordinatum timorem et irrationalem audaciam aut impaviditatem [5]. Insuper fortitudo non est virtus, nisi sit *connexa cum aliis virtutibus*. v. g. debet esse sub directione prudentiae, ut vere confirmet hominem in bono virtutis, non autem in obstinatione superbiae [6]. Denique fortitudo, ut sit *heroica*, debet opera, communes hominum vires excedentia, adimplere prompte, alacriter, occasione data, frequenter si necesse sit, et constanter [7].

Ita martyres atrocissimos cruciatus tulerunt. 1º Timorem quidem non ignorabant ante momentum supplicii (ipse Iesus *coepit pavere* et taedere) [8], sed orabant, et hanc passionem reprimebant. — 2º Non movebantur audaciae impetu, sed *tranquillo animo* ad tormenta ibant ; et e contra quidam praesumptuosi christiani, qui seipsos temere denuntiaverant, hora supplici tremebant, et fidem negabant [9]. — 3º Insuper fortitudo martyrum apparet *connexa* cum charitate, fide, spe, prudentia, iustitia, castitate, humilitate, etiam cum *mansuetudine*, ut patet praesertim ex eorum responsionibus, imo ut Iesus et S. Stephanus (*Act.*, VII, 60) *pro tortoribus orabant*. — 4º Denique ad suplicia *ala-*

[1] Matth., X, 34. — [2] Matth., X. 20.

[3] S. Thom., II.a II.ae q. 124. a. 2. — [4] II.a II.ae q. 123, a. 6. — II.a II.ae q. 125-127. — [5] I.a II.ae q. 65. — [6] Bened. XIV, *de Canon. Sanct.*, 1. III, c. 21. — [7] Marc., XIV, 33.

[8] Cf. Dom. Leclercq, *Les Martyrs*, t. I, le martyre de S. Polycarpe, p. 68, 69 : « Un seul faiblit, c'était un Phrygien nommé Quintus. recemment sorti de sa province. A la vue des bêtes, ils se mit à trembler. Et c'était justement celui qui avait poussé les autres à venir se dénoncer avec lui. Le proconsul vint à bout de lui faire prêter serment et de sacrifier ».

[9] P. Allard, *Dix leçons sur le martyre*, p. 330 : « Rien (dans la nature du témoignage rendu par les vrais martyrs) n' y sent l'enthousiasme factice et surchauffé. Ce n'est pas l'ardeur maladive de la mort, telle qu'on la rencontre chez les sectaires ... C'est la détermination ferme de gens réfléchis, qui ne s'exposent pas volontairement au danger, qui se défient sagement d'eux-mêmes, qui obéissent aux règles portées par la sollecitude de l'autorité religieuse, mais qui, devant le péril, ne faiblissent pas, d'autant plus intrépides que leur témoignage n'est pas rendu à la légère, mais qu'il est la résultante de toute leur foi, de toute leur vertu et de toute laur raison ».

criter, veluti ad victoriam, properabant, et in iis perferendis perinde ac si in deliciis forent, non vero in cruciatibus, laeto animo, nec una hora solum, sed *constanter*, saepe per plures dies[1]. Apostoli in carcerem coniecti, virgis caesi ne amplius Christum annunciarent. « *ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati* » *Act.*, V. 41 — « Quippe certatim, ait Sulpicius Severus[2], gloriosa in certamina ruebatur, multoque avidius tunc martyria gloriosis mortibus quaerebantur, quam nunc episcopatus pravis ambitionibus appetuntur ». Idem testatur S. Hilarius[3], Tertullianus[4].

Communiter citantur praeclara exsempla. S. *Ignatius* timens ne romani christiani martyrium suum impedirent, eos obsecrabat, scribens :[5] « Sinite me ferarum cibum esse, per quas Deum consequi licet. Frumentum sum Dei et per ferarum dentes molar ut purus panis Christi inveniar. Feris potius blandimini, ut mihi sepulcrum fiant nihilque mei corporis relinquant, ne, postquam obdormiero, gravis alicui fiam ... Nunc incipio Christi esse discipulus ... Ignis et crux, ferarum caterva, lacerationes, distractiones, disiunctiones ossium, concisio membrorum, totius corporis contusiones, dira diaboli tormenta in me veniant ; solummodo ut Iesum Christum consequar ». Item *S. Polycarpus*, momento supplicii, Deo gratias egit, eo quod ipsum martyrio dignum iudicaverit[6]. Pariter « Deo gratias » dixerunt *S. Cyprianus, S. Felix* ad martyrii locum ducti[7]. *S. Irenaeus* ait : « Gaudeo, si feceris, ut Domini mei passionibus particeps fiam »[8], *Victor*[9], *Vincentius, Theodorus* aliique multi inter dirissima tormenta alacri vultu Deum laudant : Vincentius ait[10] : « Hoc est, quod semper optavi, hoc est quod votis omnibus exquisivi », Theodorus cecinit[11] : « Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo ». *Lucianus* et *Marcianus* sub Decio passi, flammis undique septi, gratiarum hymnos Deo decantare coeperunt[12]. Pariter quadraginta martyres Sebasteni laetanter ad supplicium orando properaverunt[13].

Haec heroica fortitudo non minor fuit apud mulieres martyres : *SS. Perpetua, Felicitas* sociaeque « processerunt de carcere in amphitheatrum quasi in caelum, hilares, vultu decoro ... Sequebatur Perpetua placido vultu et pedum incessu, ut matrona Christi Dei dilecta, vigorem oculorum suorum deiiciens ab omnium conspectu. Item Felicitas salvam se peperisse gaudens, ut ad bestiam pugnaret »[14]. Imo durante supplicio, S. Perpetua per furiosam vaccam in altum proiecta, rapitur in extasi, nihilque sentit[15]. *S. Claudina*, cum per integrum diem omni tormentorum genere cruciata esset, ipsum doloris sensum amittens, ait attonitis ac fatigatis tortoribus : « Christiana sum, et nihil apud nos mali geritur »[16].

[1] LACTANTIUS, *Instit.*, l. V, c. 11. « Contendunt ut vincant et *exquisitos dolores* corporibus immittunt, et nihil aliud devitant, *quam ut ne torti moriantur* ... pertinaci stultitia iubent curam tortis diligenter adhiberi, ut ad alios cruciatus membra renoventur et reparetur novus sanguis ad poenam ».

[2] *Hist. sacra*, l. II, c. 32. — [3] *Tract.* in Ps., 65, n. 21. — [4] *Ad Scapul.*, c. 5. — [5] *Ep. ad Rom.*, n. 4-5. Cf. DOM. LECLERCQ, *Les Martyrs*, I, p. 50. — [6] *Epist. eccl. Smyrn.*, n. 12 et 14. Cf. DOM. LECLERCQ, *Les Martyrs*, I, p. 67 sq.

[7] Cf. RUINART, *Acta Martyrum* (Id. Veron. 1731), p. 310. — [8] *Ibid.*, p. 357. — [9] *Ibid.*, p. 260. — [10] *Ibid.*, p. 325. — [11] *Ibid.*, p. 327. — [12] D. LECLERCQ, *Les Martyrs*, II, p. 101. — [13] *Ibid.*, II, p. 379. — [14] Apud RUINART, op. cit., p. 87 ; D. LECLERCQ, I, p. 136.

[15] D. LECLERCQ, *op. cit.*, I, p. 137-8.

[16] EUSEBIUS, *Hist. eccl.*, V, c. 1. — D. LECLERCQ, *op. cit.*, I, p. 95.

Fuerunt quidem christiani, qui dolore victi, fidem negaverunt, sed ex hoc clarius manifestatur constantia eorum qui pro Christo omnia tormentorum genera invicte passi sunt. — Denique notandum est *facillimum martyribus erat haec tormenta vitare* : unum quippe abiurationis verbum sat fuisset. Imo non solum facillime cruciatus vitare poterant ; sed promissis, blanditiis, honoribus, ac omnigenis seductionibus ad id invitabantur. Verum ipsi omnia spernebant, praeferendo honoribus ignominias, voluptatibus supplicia, divitiis paupertatem, nuditatem, omnium bonorum ipsiusque vitae amissionem.

6º ***Haec heroica fortitudo, omninibus spectatis, est miraculum ordinis moralis.*** — Haec enim fortitudo, cum aliis virtutibus connexa, importat *actus heroicos* principalium virtutum *saepe repetitos*, ab innumeris cuiuslibet conditionis hominibus, mulieribus, puellis, *alacriter* et *constanter* peractos *inter tormenta* physica et moralia, sine ulla spe temporalis retributionis, imo non obstantibus omnibus mundanis promissis ac illecebris.

Atqui actus heroici principalium virtutum non possunt tam saepe nec tam alacriter et constanter, inter atrocissimos cruciatus, a multitudine hominum omnis conditionis, aetatis et sexus perfici, absque ullo motivo humano, nisi adsit extraordinaria Dei auxiliantis interventio.

Ergo martyrum fortitudo, omnibus spectatis, est miraculum ordinis moralis.

Maior huiusce argumenti constat ex praedictis historice certis.

Minor vero manifestatur dupliciter : indirecte, excludendo causas naturales quae quibusdam videntur sufficere ; directe, ostendendo in praedicta martyrum constantia effectum proprium Dei, scil, extraordinariam sanctitatem.

a) *Indirecte*. Pro pluribus rationalistis, martyrum patientia explicari potest causis naturalibus, scil. fanatismo et spe laudis.

Fanatismo autem haec constantia tribui nequit. Nam fanatismus est caeca quaedam obstinatio, quae discussionem fugit et sapientiam, prudentiam, modestiam, mansuetudinem excludit. — Atqui martyres non fugiebant discussionem, sed fidei suae rationem libenter reddebant, imo plures erant docti, ut S. Iustinus, S. Irenaeus, S. Cyprianus, qui apologias scripserunt ; — sapientia et prudentia omnium in eorum responsionibus apparet, et adimpletur quod praedixerat Christus : «Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini ; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis »[1] v. g. virgo alexandrina Potamiana, cum iudex iussisset ipsam vestibus exui et in lebetem ardenti pice repletum iniici, illa regans ne nudaretur : « Iube, inquit, me *paulatim* in picem ferventem dimitti, ut videas, quantam mihi largitus est patientiam Christus, quem tu ignoras »[2] ; — nec in martyribus apparet vesanus enthusiasmus sed modestia cf. v. g. acta S. Perpetuae. — Denique fanatismus importat indignationem, iram ; e contra martyres mansueti erant. In illis *mirabilis et unio summae fortitudinis et summae mansuetudinis* : solus Deus haec extrema coniugere potest.

[1] *Matth.*, X, 19.

[2] Apud RUINART, op. et ed. cit., p. 103. Cf. etiam quoad responsiones martyrum DOM. LECLERCQ, *Les Martyrs*, passim.

« Mansuetudo, ait S. Thomas [1], proprie diminuit iram ... Ira autem provenit ex aliqua commotione animi propter laesionem illatam, seu propter iniustitiam ». Quanto igitur gravior est iniustitia, tanto inclinamur ad iram et vindictam, ac difficilius est hanc passionem reprimere. Sed nulla maior est iniustitia, quam dirissima tormenta infligere innocenti religionis causa. Martyres autem inter acerbissimos cruciatus veritatem fidei affirmant absque indignatione, ira, odio in persecutores et carnifices, imo iis benefaciendo ac Deum pro iis orando. Sanctus Stephanus lapidatus moriens ait : « *Domine ne statuos illis hoc peccatum* » [2], sicut Christus dixerat : *Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt* [3]. Similem mansuetudinem et caritatem erga persecutores ostenderunt plerique martyres, v. g. martyres lugdunenses, Cyprianus, Maximilianus, centurio Marcellus etc. [4]. In illis verificatur verbum S. Pauli : « *maledicimur et benedicimus, persecutionem patimur et sustinemus; blasphemamur et obsecramus; tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc* » [5]. — Dixerat Christus : « *orate pro persequentibus et calumniantibus vos* » [6]. — Denique fanatismi impetus non per tria saecula perdurasset. « Datur quidem, ut notat Gatti, qui errore imbutus mortem et supplicia spernit, at raro id contingit, nec perdurat in cruciatibus nisi ad breve tempus, ira et livore exardescit : odium in adversarios concipit, vultum immutat, est obstinatus, non constans, non fortis ». Manifeste deest connexio virtutum in fanatismo.

Nec etiam *spe laudis* explicari potest martyrum constantia. *Non enim minus erant humiles quam magnanimi*. Ita humiles ut, etsi pluries pro fide tormenta subiissent, tamen a fidelibus martyres se appellari non paterentur [7]. Insuper multi occulte occisi sunt. Denique, sicut Christus inter latrones moriens, habebantur tanquam infames malefactores. Haec magna humilitas mirabiliter coniungebatur magnanimitati, quae in eorum responsionibus apparebat, summa enim auctoritate ac certitudine loquebantur. Haec unio virtutum tam dissimilium in tanto gradu denotat speciale Dei auxilium, sine quo fuisset potius alternatio pusillanimitatis et superbiae. In martyribus maxime verificatur id quod dicit S. Thomas de duabus praedictis virtutibus : « Magnanimitas facit, quod homo se magnis dignificet secundum considerationem donorum, quae possidet ex Deo ... Humilitas autem facit, quod homo seipsum parvipendat secundum considerationem proprii defectus » [8]. Non enim martyres in suis propriis viribus fidebant sed Dei auxilio, et sine intermissione orabant.

b) *Directe*. In martyrum constantia apparet *effectus proprius Dei*. — Etenim haec fortitudo supponit, ut dictum est, connexionem principalium virtutum in maximo gradu, et in hac harmonia manifestatur sanctitas extraordinaria.

Atqui sanctitas non potest esse sine Dei adiutorio. Est enim virtus importans perfectam munditiam a terrenis ac firmissimam unionem cum Deo, et ordinans omnes actus virtutum ad Deum [9] ». Ordo autem agentium debet correspondere ordini finium. Ergo sanctitas non potest esse sine auxilio divino, et sanctitas extraordinaria sine auxilio Dei extraordinario.

[1] II.a II.ae q. 157, a. 2, et I.a II.ae q. 46, a. 6. — Cf. P. de Poulpiquet, *op. cit.*, p. 183.
[2] *Act.*, VII, 60. — [3] *Luc.*, XXIII, 34.
[4] Cf. Dom. Lecercq, *Les Martyrs*, I, p. 105, II, p. 106, 155, 158.
[5] I *Cor.*, IV, 13. — [6] *Matth.*, V, 44.
[7] Euseb., *Hist. eccl.*, l. V, c. 2.
[8] II.a II.ae, q. 129, 3, ad 4.
[9] II.a II.ae, q. 81, a. 8.

S. Thomas ait [1]. « Tolerare mortem non est laudabile secundum se, sed solum secundum quod ordinatur ad aliquod bonum, quod consistit in actu virtutis, puta ad fidem et ad dilectionem Dei ; ... et ex hac parte praecipue aliquis actus habet quod ad perfectionem vitae pertineat : quia, ut Apostolus dicit Col. III, charitas est vinculum perfectionis. Martyrium autem inter omnes actus virtuosos maxime demonstrat perfectionem charitatis : quia tanto magis ostenditur aliquis aliquam rem amare, quanto pro ea rem magis amatam contemnit, et rem magis odiosam eligit pati. Manifestum est autem, quod inter omnia alia bona praesentis vitae maxime amat homo ipsam vitam, et e contrario maxime odit ipsam mortem, et praecipue cum doloribus corporalium tormentorum ; quorum metu etiam bruta animalia a maximis voluptatibus abstrahuntur, ut Aug. dicit in lib. 83 q. q. (q. 36). Et secundum hoc patet, quod martyrium inter coeteros actus humanos est perfectius secundum suum genus, quasi *maximae charitatis signum*, secundum illud Ioan. XV « maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis ».

Sanctitas extraordinaria martyrum praesertim manifestatur prout gaudent in suppliciis, ut refertur in supracitatis actis S. Ignatii, S. Polycarpi, S. Irenaei, S. Vincentii, S. Laurentii, S. Perpetuae, S. Felicitatis, S. Blandinae etc. Mirabiliter in illis adimpletur quod praedixerat Christus : [2] « Beati estis cum maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, popter me : gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis, sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos ». Hoc est summus sanctitatis culmen.

Sic igitur martyrum constantia, omnibus spectatis, est miraculum ordinis moralis.

Confirmationes adduntur a pluribus apologetis, v. g. a. Tanquerey [3].

1° *Martyres declaraverunt, se divino iuvari auxilio, alioquin tormenta superare non posse.* Polycarpus ait [4] : « Sinite me sic ; qui enim mihi dat ignem pati, dabit et sine vestra ex clavis cautione, immotum, in pyra permanere ». S. Felicitas, cum in carcere pariens, multos dolores pateretur et quidam ex custodibus ei diceret : « Quae sic modo doles ; quid faciens obiecta bestiis » ? fidenter respondit [5] : « Modo ego patior, quod patior, illic autem *alius erit in me, qui patietur pro me*, quia et ego pro illo passura sum ». — Item Andronicus iudici dixi : « *Armatus a Deo meo* ante te assisto in fide et virtute Domini Dei omnipotentis » [6]. Levita Vincentius inter durissima equulei tormenta ait : « Insurge et toto malignitatis tuae spiritu debacchare. Videbis me *Dei virtute* plus posse, dum torqueror, quam possis ipse qui torques ». Multa alia sunt exempla [7].

2° *Non raro miracula hoc divinum auxilium manifestaverunt.* Aliquando in ipsis tormentis nullus aut certe exiguus martyribus erat doloris sensus, ut narratur de

[1] II.a II.ae, q. 124, a. 3.
[2] *Matth.*, V, 10.
[3] *Synopsis theol. dogm.*, ed. 14, t. I, p. 289.
[4] *Ep. Eccl. Smyrn.*, c. 13.
[5] Cf. Ruinart, op. et ed. cit., p. 86.
[6] Cf. Dom. Leclercq, *Les Ma tyrs*, t. II, 281 : « Fort de mon Dieu que je sers, répond le martyr, je méprise toutes les tortures que tu voudrais m'infliger. Invente donc de nouveaux tourments et tu apprendras quel e force rési e en moi, par la vertu du Christ mon Seigneur ».
[7] Ruinart, op. et ed. cit., p. 325. — Ibid., p. 103, 135, 136, 163, 260, 303, 339. — D. Leclercq, *op. cit.*, II, 105, 123, 221.

S. Laurentio, de S. Perpetua, quae in extasi erat durante supplicio, sicut S. Polycarpus ;[1] nonnunquam eorum vulnera subito sanabantur, pluries bestiae mansuefactae martyribus parcebant, et nonnulli pagani his prodigiis perterriti, fidem christianam amplectebantur.

3º *Imo semen fuit sanguis Christianorum*, ut ait Tertullianus[2] : « Cruciate, torquete, damnate, atterrite nos ... nec quidquam tamen proficit exquisitior quaeque crudelitas vestra : illecebra est magis sectae. Plures efficimur quoties metimur a vobis ; semen est sanguis Christianorum ». Etenim statim post persecutionem prodigiosa fuit extensio Chrstianismi, ut referunt Patres[3] et Ecclesiae historici. « Nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet : si autem mortuum fuementi cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet : si autem mortum fuerit, multum fructum affert », dixerat Christus, et de sua propria morte : « Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum ». [4] Item S. Paulus : « Propter quod placeo mihi... in persecutionibus, in augustiis pro Christo : cum enim infirmor, tunc potens sum »[5]. Sic « steterunt torti torquentibus fortiores », ait Cyprianus.

4º *Hanc martyrum victoriam praedixerat Christus* « Beati estis cum persecuti vos fuerint... propter me. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis »[6]. « Ad praesides et reges ducemini propter me in testimonium illis et gentibus. Dabitur vobis illa hora quid loquamini... Tradet autem frater fratrem in mortem et pater filium... Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non posssunt occidere... Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego coram patri meo qui in caelis est »[7]. Pariter dixerat S. Paulus : [8] « Si Deus pro nobis, quis contra nos ?... Quis ergo nos separabit a charitate Christi ? an angustia ? an nuditas ? an periculum ? an persecutio ? an gladius ?... Sed in his omnibus *superamus, propter eum qui dilexit nos*. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro ». Item de antiquis martyribus dicitur ad Hebraeos XI, 33... « Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis... lapidati sunt, secti sunt... angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus... » Pariter Ioannes[9] : « Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum : et *haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra*. Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est Filius Dei ? ».

Heroica fortitudo martyrum est igitur signun divinum veritatis fidei christianae, signus sublime in se coniungens miraculum sensibile et morale, ac quodammodo ipsam Dei gloriam manifestans, nam quandoque martyres in extasi orabant, ut S. Stephanus qui « vidit

[1] Cf. Dom. LECLERCQ, I, 73 Martyre de S. Polycarrpe : « Dès que la fiamme commença à briller, nous fumes témoins d'un miracle... La flamme sembla s'arrondir en voute au-dessus du corps du martyr et présenter l'aspect d'une voile de navire gonflée par le vent. Le vieillard, placé au centre de cete chapelle ardente, nous apparaissait non comme une chair qui brule, mains comme con un pain doré dans le four ou comme un lingot d'or ou d'argent dans la fournaise. Nous sentions pendant ce temps une, odeur délicieuse comme celle de l'encens ou des plus précieux parfums. — Item t. I, p. 138.

[2] *Apologet.*, c. 50.

[3] IUSTINUS, *Dialog. cum Tryphone*, c. IX. — EUSEBIUS, *Hist, eccl.* I, 4, de christianis ait « Gens. omnium nationum populisissima »,

[4] IOANN., XIII, 24-32. — [5] II, COR., XII, 10. — [6] MATTH., V, 11. — [7] MATTH., X, 17-33. — [8] ROM., VIII, 31-39. — [9] I IOANN., V, 4.

gloriam Dei... et ait : ecce video coelos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei »[1].

Solvuntur obiectiones.

Rationalistae obiiciunt : martyrum constantia causis naturalibus explicari potest, nam cum ea comparari possunt plura fortitudinis, naturalis exempla, quae saepe praebuerunt milites in bello, paganismi *heroes* sicut Regulus, Scaevola, imo quidam malefici durante supplicio. — Insuper multae religiones suos martyres habent : ita in *Indiâ* ferme usque ad nostra tempora in mariti mortui obsquium plurimae viduae se igne necabant, adhuc multi ad deos placandos super ardentes carbones nudis pedibus incedunt, et ante idorum plaustra se sternunt ut ab iis conterantur Pariter *Babystae* in Perside tormenta subire maluerunt quam suam religionem deserere. — Praesertim denique apud haereticos antiquos ut *Montanistas*, et apud protestantes modernos ut *Anabaptistas*, non defuerunt qui pro fide sua mortem strenue subierint[2], etiam recenter 185-6 in Ouganda protestantes vitam tradiderunt pro sua religione.

Resp. : Haec naturalis fortitudinis aut fanatici exempla non possunt cum martyrum constatia comparari : 1º nec quoad numerum martyrum, per tria saecula et etiam num aetate nostra, 2º nec quoad eorum conditionem, ita ut etiam senes, mulieres infirmae et puellae atrocissimos cruciatus patiantur, 3º nec quoad tormentorum tum physicorum, tum moralium genera et durationem, 4º ne quoad alacritatem et serenitatem in patientia cum aliis virtutibus connexa, ita ut fortitudo heroica uniatur cum maxima charitate, humilitate, mansuetudine, oratione pro persecutoribus, 5º nec quoad miracula sanctitatem confirmantia.

Circa quod S. Thomas dicit[3] : « In operibus virtutum duo sunt attendenda ; scilicet *id quod fit et modus faciendi*. Contingit autem idem factum quod fit secundum aliquam perfectam virtutem, fieri etiam non solum ab habente porvam virtutem, sed etiam a non habente virtutem ; sicut aliquis non habens iustitiam, potest facere aliquod opus iustum. Sed si attendamus ad modum faciendi, ille qui non habet virtutem non potest operari sicut ille qui habet : nec ille qui habet parvam, sicut ille qui habet magnam, qui operatur faciliter et prompte et delectabiliter, quod non ita facit ille qui caret virtute, vel qui parvam habet. — Sic ergo dicendum est quod hoc opus, quod est offerre se martyrio, vel etiam martyrium sufferre, potest facere non solum caritas perfecta, sed etiam ille qui caret caritate, secundum illud Apostoli I Cor. XIII,

[1] *Act.* VII, 55.

[2] Ita G. BOISSIER, *La fin du paganisme*, t. I, p. 344 (5º édit.), negat valorem apologeticum constantiae martyrium. Scribit : « Nous pouvons concluere avece d'autant plus d'assurance que la question n'est pas, à proprement parler, une question religieuse. Elle le serait si on pouvait affirmer que la verité d' une doctrine se mesure à la fermeté de ses défenseurs. In y a des apologistes du christianisme qui l'ont prétendu : ils ont voulu tirer de la mort des martyrs la prevue irrécusable que les opinions pour lesquelles ils se sacrifiaient devaient être vraies. On ne se fait pas tuer, disaient-ils, pour une religion fausse. Mais ce raisonnement n'est pas juste, et d'ailleurs l'Eglise en a riuné la force en traitant ses ennemis comme on avait traitè ses enfants. Elle a fait elle même des martyrs, et il ne lui est pas possible de réclamer puor les siens ce qu'elle ne voudrait pas accorder aux autres. En présence de la mort courageuse des Vaudois, des Hussites, des protestants qu'elle a brulés ou pendus, sans pouvoir leur arracher aucun désaveu de leurs croyances, il faut bien qu'elle renonce à soutenir qu'on ne meurt que pour une doctrine vraie ». — Revera e contra arguimus ex *martyrum constantia* prout *miraculosa* apparet et ab *obstinatione* fanaticorum manifeste distinguitur.

[3] *Quodl.* IV, a. 19. *Utrum aliquis absque perfecta caritate se possit martyrio offerre.*

3 : *Si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Sed caritas perfecta hoc facit *prompte* et *delectabiliter*, sicut patet de Laurentio et Vincentio, qui in tormentis hilaritatem ostenderunt. Hoc autem non potest facere caritas imperfecta, vel etiam ille qui caritate caret ». — « Exteriorem virtutis actum quandoque aliqui efficiunt non habentes virtutem ex aliqua alia causa quam ex virtute... v. g. propter electionem finis indebiti »[1].

Benedictus XIV tractans *de falsis martyribus* eodem modo loquitur[2].

Speciatim heroica fortitudo *militum* causis naturalibus explicatur, prout moventur amore patriae, studio gloriae, ulciscendi cupiditate, in pericula ruunt ira ardentes, caeco animi impetu, confirmantur belli apparatu, plerumque coguntur necessitate aut metu ignominiae, nec se exponunt morti certae sed tantum probabili, denique saepe eorum mors est subita ac proinde sine vehementi dolore[3]. His autem causis naturalis constantia martyrum explicari nequit.

Heroes ut Regulus et Scaevola fuerunt valde rari, erant etiam belli laboribus durati, gloriae cupidi, et summum patriae periculum eorum animos vehementer excitavit. Ut ait Benedict. XIV[4] « si in gentilibus verae virtutes morales reperiri possunt, nil prohibere videtur, quin etiam ad gradum heroicum, spectata rei natura, pertingere possint. Verum *cum ad constituendum verum heroem collectio omnium virtutum moralium requiratur*, quotquot autem inter gentiles propter alicuius virtutis moralis excellentiam herois nomen consecuti sunt, aliis ut plurimum virtutibus caruerint, et vitiis inservierint, neminem ex illis stricte heroem fuisse statuendum est, ut lato calamo probant Cardinales de Lauraea, et de Aguirre, et latissime Theophilus Raynaudus; item S. Basilius »[5].

Malefici ad mortem damnati illam effugere non possunt, et quandoque propter famae cupidinem fortitudinem aut potius invictam obstinationem ostendunt.

Quoad Indos, qui se sternunt coram curribus idolorum, ut conterantur, eorum mors non est martyrium in testimonium veritatis suae religionis, sed est suicidium, ut citius *nirvana* attingere valeant ; hoc manifeste oritur ex superstitione. Item mulieres, quae defuncto viro rogum, ubi eius cadaver imponebatur, ascendebant movebantur ardore fanatico, ad vitandam viduarum sortem, quae in Indiis est tristissima, nec sine gemitu et eiulatu tormentum patiebantur, et si fugere volebant, ab astantibus impediebantur[6].

Babystae etiam fuerunt fanatico furore capti, ut fatentur adversarii v. g. Renan[7]. Insuper illi contra civilem auctoritatem vi et armis pugnaverunt, dum e contra martyres mansuetudine et patientia persecutores vicerunt.

Inter haereticos antiquos, pauci inter tormenta mortui sunt religionis causa. Gnostici, Basilidiani, Valentiniani martyrium nolebant ; Montanistae e contra ardore fanatico ad supplicia movebantur ; in Africa tempore S. Augustini, *Circumcelliones* de rupibus sese praecipitabant. Sed nulla fieri potest comparatio inter eorum vesanum enthusiasmum et martyrum virtutes, prudentiam, modestiam et humilitatem[8]. — In

[1] II.a II.ae q. 123, a. 1, ad 2.
[2] *De servorum Dei beatificatione*, l. III, c. 20.
[3] Cf. Ottiger, *Theol. fund. De Revelatione*, p. 888.
[4] *Op. cit.*, l. III, c. 21.
[5] Cf. ibid. referentias ad auctores citatos a Benedicto XIV.
[6] Ottinger, *op. cit.*, p. 891 — Gatti, *op. cit.*, III, p. 211.
[7] Renan, *Les Apotres* Paris 1882, p. 378 sq.
[8] Cf. P. Allard, *Dix leçons sur le martyre*, pp. 322-330. « Les hérétiques des premiers siècles ont beaucoup varié sur le martyre. Les uns s'y refusaient. C'est tout une partie des gnostiques, les sectes des Basilidiens et des Valentiniens... L'enthousiasme du martyre anime jusqu' á l'excès une autre hérésie ... pour les fanatiques du montanisme la recherche du martyre devient ... une fièvre qui trouvera sa dernière forme dans les circoncellions du quatrième siecle ... Au contraire, sur la question du martyre, tout dans l' Eglise est saint et pondéré. En Orient, en Occident, partout où se fait entendre sa voix, c'est pour tenir le langage de la foi immuable et de l' éternel bon sens. Aucun sophisme, comme aucune présomption ou aucune faiblesse, n' y trouve accès ... Si elle impose le courage l' Eglise ne demande pas la témérité. Pour plusieurs motifs, elle conseille la prudence en temps de persécution ... L' une des règles les plus formelles est précisément la défense faite aux chrétiens de se dénoncer à leurs ennemis ... Une seconde règle est celle-ci : ne pas irriter les païens par des outrages à leur culte ... Beaucoup d' homnes des plus considérables dans l' Eglise au troisième siècle, Clément d' Alexandrie, Cyprien ... conseillent aux fidèles de se soustraire par la fuite au péril matériel et sourtout au péril moral de la persécution, et donnent l'exemple de cet acte de modestie chrétienne ; ce qui ne les empêche pas, s' ils sont ensuite arrêtés ... de mourir pour leur foi parmi les plus cruelles tortures ».

super, ut ait Ottiger[1], cum malorum spirituum existentia non repugnet, impossibile demonstrari nequit, hos fanaticos ad perferendos voluntarios cruciatus virtute praeternaturali malorum spirituum impelli et adiuvari, ut superstitio verae religionis effectus perverse imitetur. Haec diabolica vis una cum effrenato turpissimorum scelerum amore videtur fuisse causa obstinationis plurium gnosticorum saeculis XI, XII, XIII.

Quoad recentiores hareticos, notat Benedictus XIV[2], « ultro admittitur nonnulos eorum mortem impavide aspexisse, quemadmodum de Hieronymo de Praga narrat Poggius Florentinus, de Anna de Bourg Thuanus, et de Anabaptistis (saec. XII). S. Bernardus, qui horum, cum ad mortem ducerentur, patientiam et alacritatem refert ad potestatem quam diabolus in eorum corda exercebat. Laetitiam quoque ad mortem properantes praestulerunt novi Adamitae, foetus Wiclefi et Hussi ; nec non alii recentiores haeretici apud Alanum Copum. Attamen utcumque haec sint, nullatenus nostrorum ab initio Ecclesiae ad haec tempora martyrum multitudini comparari potest numerus pseudo-martyrum haereticorum ; multo magis cum horum numerus ex sectis inter se diversis confletur : nostri vero pro iisdem omnino veritatibus sanguinem fuderint ». Anabaptistae signa non dubia praebuerunt fanatici furoris, superbiae, stoliditatis, imo et crudelitatis[3].

Denique, ut scribit Benedictus XIV[4], « Theologi communiter, duce S. Thoma, docent haereticum morientem pro vero articulo martyrem esse non posse, utpote fide et informi et formata carentem. Addunt eumdem esse posse martyrem coram Deo, non coram Ecclesia, si invincibiliter haereticus sit et dispositus ad credenda omnia, quae a proponente legitimo proponerentur ». — Ita iuxta Tanquerey[5] : « qui 1885-186, in *Ouganda* interfecti sunt, *bonâ fide* credebant, ut e veridicis relationibus constat, religionem quam amplexi fuerant, esse religionem divinitus a Christo revelatam ; ideoque *gratiâ divinâ* iuvari poterant ut vitam traderent pro religione, quae, quamvis incompleta, veritates ad salutem necessarias complectebatur ; in hoc casu, divinus interventus *veritatem christianismi*, non autem protestantismi quatenus hic Ecclesiae catholicae opponitur, demonstrabant ».

§ III. **Ecclesia indesinenter heroicos sanctos fovet.**

Hoc apparet 1° in vita sanctorum, 2° in historia institutionum et

[1] Ottiger, *de Revelatione*, p. 893.
[2] Bened. XIV, *op. cit.*, III, c. 20, n. 12.
[3] *Dic. Theol. cath.*, t. I, p. 1128-1134 (A. Baudrillart).
[4] Bened. XIV, *op. cit.*, III, c. 20, n. 3.
[5] *Synopsis theol. dogm.*, ed. 14ª, t. I, p. 291.

ordinum religiosorum, 3° in tota societate incessanter renovata per cristianas virtutes.

1° ***Ecclesia catholica est fecunda mater sanctorum*** quorum virtutes superant quidquid natura humana unquam producere potuit. Quippe ad eam pertinent omnes sancti Confessores, Patres, Doctores, apostoli, anachoretae, virgines cum primae aetatis tum continuata subsequentium saeculorum serie, qui heroico zelo claruerunt, et sua sanctitate magis quam praedicatione innumeras animas ad Christum duxerunt.

Cum Protestantes fateantur, romanam Ecclesiam veram fuisse usque ad Constantium, seu usque ad quartum saeculum, dicant, ait Gatti, ad quam ecclesiam nisi ad romanam, pertineant omnes sancti, qui usque in praesens floruerunt, ut S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Cyrillus, S. Chrysologus, etc. Dicant ad quam ecclesiam pertineant Sancti Pontifices romani, ut S. Ioannes I, S. Felix IV, S. Agapitus, S. Sylvester, S. Gregorius Magnus, S. Martinus I, S. Eugenius I, S. Vitalianus, S. Agatho, S. Leo II, S. Benedictus II, S. Sergius I, Quibus addi possent tot alii sancti, quorum nomina recensere longum esset, nec necessarium, ut S. Apollinaris, S. Eulogius, S. Fulgentius, S. Gregorius Turonensis, etc. — item praeter innumeros martyres, inclyti apostoli qui fidem Christi in varias mundi partes disseminantes, ecclesias fundarunt, ut S. Patritius in Hybernia, S. Augustinus in Anglia, S. Methodius in Russia, S. Bonifacius in Frisia, S. Willibaldus in Germania aliique, qui christianam fidem latissime propagarunt ; — Sancti fundatores religiosorum ordinum, ut S. Benedictus Monachorum Occidentis Patriarcha, S. Bernardus, S. Norbertus, S. Dominicus, S. Franciscus etc. — magni doctores ut S. Anselmus, S. Thomas, S. Bonaventura — magni praedicatores fidei ut S. Vincentius Ferrerius — praeclarae virgines S. Gertruda, S. Hildegarda, S. Clara. S. Catherina Sen. etc. — etiam reges et principes sancti ut S. Stephanus, S. Ludovicus, S. Henricus, S. Leopoldus S. Stanislaus.

Neque a tempore quo Protestantes secesserunt, cessavit Ecclesia heroicos sanctos fovere ; imo post calamitates istius secessionis, pariter initio saeculi XIX post gallicam revolutionem refloruerunt sancti, ordines religiosi ac missiones ad infideles : testes sunt S. Ignatius, S. Theresia, S. Ioannes, a Cruce, S. Franciscus Salesius, S. Franciscus Xaverius, S. Ludovicus Bertrandus, S. Philippus Nerius, S. Carolus Borromeus, S. Vincentius a Paulo, S. Paulus a Cruce, S. Alphonsus de Ligorio, S. Margarita-Maria Alacoque — post revolutionem gallicam, I. B. Vianney, D. Bosco, plures fundatores congregationum religiosarum, multique martyres in Missionibus, v. g. B. Theoph. Vénard, B. Perboyre.

Frequenter fiunt canonizationes et nonnisi post accuratissimam investigationem de heroica sanctitate personae, ut videri potest apud *Bollandianorum volumina*, et in opere Bened. XIV *de Servorum Dei beatificatione*.

A primaevis christianae religionis temporibus receptus est usus invocationis Sanctorum, prout Ecclesia credit, Sanctos una cum Christo regnantes, orationes suas pro hominibus Deo offerre.

E contra *Protestantismi* auctores principales non fuerunt sancti, sed contempserunt evangelica consilia, virginitate, ieiunium, cultum sanctorum, imo pessimum depravationis exemplum dederunt.

Lutherus fuit truculentus, convinciosus in proximum, superbus, votorum transgressor, Librorum divinorum adulterator, potationibus nimis indulgens, auctoritatis

contemptor, populi turbator, verbis impudentissimus [1]. — Calvinus erat homo frigidus mordax, crudelis, arrogans infallibilitatis suae vindex, veteribus Ecclesiae Patribus despectis, vocabat Lutherum insignem Christi apostolum [2] — Zwinglius fuit libidinis servus. — Henricus VIII crudelis, luxuriae addictus, adulterus et interfector. — Elisabeth Henrici, patris sui, dissimulatione immutata effigies. — Non mirum est igitur quod desit protestantismo heroica sanctorum virtus.

Item *Photianismus* auctores perversos habuit. Historice constat, Photium fuisse, falsarium et fraudibus plenum, ambitiosum, potestatis modo contemptorem, modo adulatorem, pauperum clericorum et orphanorum res consumentem [3]. Item M. Caerularius, Georgius Cyprius, Marcus Ephesinus manifesta ambitionis et fraudis signa dederunt.

Si homines in Protestantismo aut in ecclesia schismatica nati et in eis bona fide remanentes, virtutes etiam supernaturales colant, hoc est effectus misericordiae Dei, qui facienti quod in se est gratiam non denegat, sed ex hoc inferri nequit, sectam cui bona fide adhaerent, esse verae Ecclesiae partem. Neque hae animae bonae voluntatis comparari possunt quoad heroicitatem virtutum cum sanctis ab Ecclesia catholica canonizatis [4].

2° ***Institutiones et ordines religiosi.***

Inter institutiones eminet *sacerdotium catholicum*, cuius membra, in occidente, coelibatui perpetuo sunt addicta, ut totaliter in Dei et animarum servitium ferantur ; haec autem perpetua continentia, quae a plerisque sacerdotibus fideliter servatur, actus heroicos supponit. — E contra ministri protestantes contrahunt matrimonium et docent, non esse melius ac beatius manere in virginitate quam iungi matrimonio [5]. In Ecclesia graeca, clerus plerumque a fidelibus contemnitur

[1] Cf. Lutheri, *Opera*, non excepto libro : *Tischreden* ; Denifle, *Luther und Lutkertum* (2 Aufl.) ; A. Baudrillart, *l'Eglise cath., la Renaissance, le Protestantisme* (1904) ; Dr. Paulus, *Die deutschen Dominikaner in Kampf gegen Luther* (1903).

[2] Resp. contra Pugium, *de libero arbitrio*, Cf. Audin, *Histoire de la vie, des ouvrages, des doctrines de Calvin*. Bossuet, *Hist. des Variations*, l. IX, ait : « S'il faut faire la comparation de ces deux hommes, il n' y a personne qui n'aimât mieux essuyer la colère impétueuse et insolente de l' un (Lutheri), que la profonde malignité et l'amertume de l'autre, qui se vante d' être de sang-froid, quand il répand tant de poison dans ses discours ».

[3] Cf. Hergenröther, *Photius* ; Hefele, *Konziliengeschichte*, B. IV ; L. Duchesne, *Les Eglise séparés* (1905), p. 223. — Lege speciatim opus cuius filii ecclesiae schismaticae, qui primatum Romani Pontificis admisit ; Wladimir Soloviev, *La Russie et l' Eglise universelle*, Paris, Stook, 2ª ed., 1906, p. XLV, sqq. Dicit de origine schismatis : « Les empereurs embrassérent à tout jamais l'*orthodoxie*, comme dogme abstrait, et les hiérarques orthodoxes bénirent in *saecula saeculorum* le paganisme de la vie publique, Et puisque *sine sanguine nullum pactum*, une hécatombe magnifique de cent mille pauliciens scella l'alliance du Bas-Empire avec la Basse-Eglise ... On sépara la société religieuse de la société profane, en confinant la premiére dans les monastéres et en abandonnant le *forum* aux lois et aux passions paiennes ».

[4] Anno 1882 Yahontov scripsit librum cui titulus : *Vita sanctorum Russiae septentrionalis*. J. Martinov hunc librum pro Occidentalibus minoris momenti esse censet, « l'ouvrage étant d' un intérêt trop local et traitant de personnages pour la plupart inconnus, sinon d' une sainteté problématique ». *Revue des Quest. hist.*, Oct. 1883, p. 639.

[5] Cf. Denz., 980, 981. — De hac re vide J. de Maistre, *Le Pape*, l. III, c. 3, § II : « Il y a dans le christianisme des choses si hautes, si sublimes, il y a entre le prêtre et ses ouailles des relations si saintes, si délicates, qu' elles ne peuvent appar-

propter ignorantiam, ebrietatema ut alia vitia, saepe zelo caret, et religio languescit[1].

Insuper in Ecclesia catholica *Ordines religiosi* sunt scholae perfectionis ad sanctitatem assequendam per paxim evangelicorum consiliorum et Iesu Christi imitationem. Per tria vota paupertatis, castitatis, obedientiae excluduntur concupiscentia oculorum (seu cupiditas exteriorum bonorum), concupiscentia carnis, superbia vitae. Sic status religiosus est exercitium tendendi in perfectionem charitatis, quietat animum ab exterioribus sollicitudinibus, et est quoddam holocaustum, per quod aliquis totaliter se et sua offert Deo[2].

Quidam ordines occupantur circa opera vitae activae, ut *Fratres S. Ioannis a Deo*, qui in nosocomiis, aegrotis inserviunt; *Sorores Caritatis* quae omnibus renuntiant ut infirmorum et pauperum necessitatibus inserviant; multae aliae sorores senibus alendis totas se tradunt. Innumeri religiosi et religiosae educationi iuventutis sese consecrant, ut *Fratres Doctrinae christianae, Fratres S. Vincentii a Paulo.*

Alii ordines vacant operibus vitae contemplativae, cultui Dei, orando, satisfaciendo pro peccatoribus, ita *Carthusiani, Trappistae, Carmelitae*, etc.

Denique sunt ordines instituti ad doctrinam et praedicationem, quae ex plenitudine contemplationis derivantur ut *Fratres Praedicatores, Minores, Clerici regulares* diversi, qui se totos devovent servitio Dei et saluti animarum, Christianismi propagationi, barbarorum evangelizationi civilitatemque simul cum religione fovent et praeservant.

Adsunt etiam confraternitates ad fovendam fidelium pietatem et puritatem conscentiae, sic servatur cultus consiliorum evangelicorum et vitae asceticae, cuius principia et media in libris sanctorum exponuntur[3].

Haec instituta etiam adversariorum admirationem excitaverunt. *Lutherus e contra eiusque discipuli vota religiosa reiecerunt*, et docuerunt, regulares, castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse non obstante voto; etiam statum coniugalem anteposuerunt statui virginitatis[4]. *Imo omnia sanctitatis*

tenir qu'à des hommes absolument supèrieurs aux autres. La confession seule exige le célibat ... — Qui pourrait croire que dans un pays (protestant), où l'on vous soutient gravement l'excellence du mariage des prêtres, l' épithète de *fils de prêtre* est une injure formelle ? ... — Qu'est ce qu' un ministre du culte qui se nomme *réformé* ? C'est un homme habillé de noir, qui monte tous les dimanches en chaire pour y tenire des propos honnêtes. A ce métier, tout honnête homme peut réussir, et il n'exclut aucune faiblesse de l' *honnête homme* ... On ne leur demande que la probité. Mais qu'est-ce donc que cette vertu humaine pour ce redoutable ministère qui exige la *probité divinisée*, c'est à dire la *sainteté* ? ».

[1] Cf. VLADIMIR SOLOVIEV, *La Russie et l'Eglise universelles*, 2a éd., p. 53-55.

[2] Cf. S. THOM., II.a II.ae q. 186, a. 7, q. 188, a. 6.

[3] Cf. Opera S. Cypriani *De habitu virginum*; Chrysostomi *De Compunctione*; Ambrosii *De virginibus*; Augustini *Confessiones*; Cassiani *Collationes*; Bernardi *De diligendo Deo*; Richardi a S. Victore, S. Bonaventurae, Tauleri, Henrici Susonis, Thomae a Kempis *De Imitatione I. Christi*; S. Catharinae Senensis *Dialogus*; Ludovici Granatensis, S. Theresiae, S. Ignatii *Exercitia spiritualia*; S. Francisci Salesii *Traité de l'Amour de Dieu*; S. Alphonsi de Logorio, B. Grignion de Monfort, etc.

[4] DENZ., 979, 981.

principia subvertens, Lutherus docebat: « *Pecca fortiter, sed crede fortius* »[1]. — *In Photianismo* instituta religiosa, societates piae aut nulla prope vitalitate gaudent, aut a civili potius prudentia quam a religione proficiscuntur[2].

Sanctitas Ecclesiae catholicae manifestatur etiam perseverantia gratiae miraculorum, ut refertur in vita sanctorum; dum e contra Lutherus ait: « A nobis qui negamus liberum arbitrium, miracula exigi non debent »[3]. Calvinus ad regem Galliae scribit: « quod miracula a nobis postulant, improbe faciunt »[4]. Erasmus affirmat: nullus illorum adhuc exstitit, qui vel equum claudum sanare potuerit »[5]. — Pariter nulla vera miracula pro schismate patrata sunt; facta quae nonnunquam referuntur, possunt causis naturalibus explicari, ut Martinov ostendit[6].

3° ***In tota societate catholica incessanter renovantur virtutes christianae.***

P. Lacordaire[7] id ostendit, insistens inter virtutes christianas in castitate, humilitate et charitate, quibus liberatur humanitas « a concupiscentia carnis, a concupiscientia oculorum, a superbia vitae »[8], a dissensionibus et iurgiis. — *Castitas* enim reprimit libidines, quae ipsius vitae fontes corrumpunt, sanctitatem matrimonii servat. *Humilitas* expellit ambitionem, iactantiam, arrogantiam, ex quibus dissidia proveniunt. *Charitas* vincit egoismum, nec solum reddit unicuique suum quod iam facit iustitia, sed ultra debitum confert proximo, praesertim infirmo, aegroto, indigenti, remittit etiam offensas et iniurias; sic tollit sociales dissensiones, ad quas componendas non sufficeret sola iustitia.

Atqui nulla est societas, quae has virtutes tam diligenter verbo et exemplo inculcat quam catholica Ecclesia. — Hoc apparet non solum ex comparatione catholicismi cum paganismo dissoluto, cum islamismo (in quo permittitur polygamia), cum buddhismo (in quo populus admittit polytheismum cum idolis multis et obscenis), sed etiam ex comparatione cum protestantismo.

Pseudo-reformatores enim non commendaverunt tres praedictas virtutes christianas; — contempserunt virginitatem; ab humilitate et obedientia recesserunt, docendo spiritum privatum esse supremam regulam fidei, nec ullam superesse auctoritatem; — quoad charitatem

[5] Cf. de hac doctrina Lutheri HETTINGER, *Apol. du Christian.* tr. fr., t. V, p. 50; citat haec verba pseudoreformatoris: « Nous péchons nécessairement tant que nous sommes en vie. Mais l' Agneau de Dieu ôte les péchés du monde, et le péché ne peut nous séparer de lui, dussions nous commettre par jour mille adultères et autant d' homicides ». LUTHERUS, *Epist. ad Iac. Aurifabr.* Cf. *De captivit. Babyl.*, t. II, p. 284. « Plus tu seras infâma, plus Dieu t'accordera volontiers sa grace ». Edit. de Leipzig, XII, p. 128).

[2] Cf. TONDINI, *Réglement ecclésiastique de Pierre-le-Grand.*

[3] *De servo arbitrio.*

[4] *Instit.* praef.

[5] *Diatrib. de Libero arbitrio.*

[6] *Revue de Quest. hist.*, Janv. 1884, p. 272.

[7] P. LACORDAIRE, *Confer. de N. D.*, année 1844.

[8] I *Ioan.*, II, 16.

denique tenebant, solam fidem sine operibus, seu absque charitate, sufficere ad salutem [1].

Unde Lutherus fatebatur : « Mundus in dies fit deterior ; sunt nunc homines magis vindictae cupidi, magis avari, magis ab omni misericordia remoti, magis immodesti et indisciplinati, multoque deterriores quam fuerunt in papatu » [2]. — Idem dicebat Melanchton [3]. Sane doctrina protestants ad tantam corruptelam conducebat.

Multa certe remanent bona in protestantismo, prout aliquid Christianismi conservat, sed in eo non manifestatur specialis actio Spiritus Sancti.

In Photianismo autem si remanet supernaturalis moralitas socialis, certo valde debilitatur et comparari nequit cum vitalitate Ecclesiae romanae.

Minime quidem negatur, vitia et scandala in nationibus catholicis inveniri, sed qui mali sunt, tales sunt quia fidem catholicam deserunt aut praecepta Ecclesiae non servant, nec mediis sanctitatis ab ea oblatis utuntur. Ii autem qui sunt sancti, tales fiunt quia eius mandatis obediunt.

§ IV. **Inexhausta fecunditas Ecclesiae in omnibus bonis.** — Haec fecunditas apparet, ut ostendit P. Lacordaire [4] multique apologetae hodierni [5]. 1º quoad hominem privatum, 2º quoad familiam, 3º quoad vitam socialem.

1º ***Privatos homines*** Ecclesia liberavit et nunc liberat ab erroribus circa Deum, mundum, animam, mores, scil. a polytheimo, dualismo, materialismo, determinismo, utilitarismo, etc. Praedicat Evangelium et media salutis proponit omnibus etiam rudibus, pauperibus, quos saepius negligunt philosophi. Semper damnavit luxuriam, ebrietatem, ceteraque crimina contra naturam a philosophis paganis tolerata, atque, ut dictum est, virtutes naturales et christianas mirabiliter promovit.

2º ***Familiam instauravit***, protegendo uxores, filios et servos.

Uxorum dignitatem defendit contra crudelem dominationem aut licentiam virorum, quae apud paganos vigebat, contra polygamiam et repudiationem a lege Moysis toleratas [6]. Semper imposuit Ecclesia, et quandoque non obstantibus maximis difficultatibus, legem christianam unitatis et indissolubilitatis matrimonii. — Protestantes e contra docuerunt : « propter haeresim, aut molestam cohabitationem, aut affectatam absentiam a coniuge, aut propter adulterium dissolvi posse matrimonii vinculum » [7]. Constat etiam consultis et « dispensantibus » Lu-

[1] Cf. DENZINGER, n. 819-821.

[2] LUTHERUS, *Postilla in Evang. dom. I Adv.*

[3] Cf. de hac re DÖLLINGER, *Die Reformation*, passim : J. JANSSEN, *Geschichte des deutschen Volkes*, B. II et III (opus gallice translatum) ; A. WEISS, O. P., *Apologie des Christentums*, B. V. ; NICOLAS, *Du protestantisme*, t. II, l. III, c. 4 ; A. BAUDRILLART, *L' Eglise catholique, la Renaissance, le Protestantisme*, VIII.a conf.

[4] *Confér de N. D.*, année 1844-1845.

[5] A. D. SERTILLANGES, *L' Eglise*, 1917, livre IV : L' Attitude de l' Eglise à l'égard de ce monde (civilisation intellectuelle, art, vie sociale, politique, vie internationale, paix).

[6] Cf. S. THOM., III.a, q. 65, de bigamia, q. 67, de libello repudii.

[7] Cf. DENZ., 975, 977.

thero, Bucero et Melanchtone, Philippum, Hassiae landgravium, anno 1540 vivente Christina, uxore legitima, Margaritam de Saal matrimonio sibi iunxisse. — Insuper in Ecclesia catholica, cultus B. M. Virginis a protestantibus reiectus, virginitatem et perfectam castitatem coniugalem semper renovat [1]. Recenter plures apologetae hoc argumentum egregie evolverunt [2].

Filiorum vitam Ecclesia defendit, prohibendo et gravissimis poenis, puniendo abortum, infantium expositionem, venditionem et necationem, quae non rarae erant apud paganos graecos et romanos, ut patet ex legibus Lycurgi, et ex lege decem Tabularum (tab. IV in qua legitur : « Pater insignem ad deformitatem puerum cito necato ».

Ecclesia audivit Christum dicentem : « Sinite parvulos venire ad me... talium enim est regnum Dei... Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris ». — Propterea Ecclesia multis modis providet educationi infantium et iuniorum praesertin orphanorum ; magnis impensis scholas, collegia, universitates instituit ; parentes urget ut filios suos verbo et exemplo religione educent ; associationes ad perserverantiam et apostolatum constituit.

Cum his omnibus comparari nequeunt istituta protestantium, in quibus modernorum naturalismus frequenter praevalet.

Servorum, conditionem Ecclesia paulatim temperavit. Christus enim praedicaverat, omnes homines esse filios eiusdem Patris caelestis, omnêsque pariter heredes regni Dei. S. Paulus docuerat : « Quicumque in

[1] Cf. LACORDAIRE, 34ª Conf. « Jésus-Christ a voulu naître d' une femme tout à la fois vierge et mère, modèle ineffable du dévouement maternel et du dévouement virginal ... La femme n'a cessé, depuis dix huit siècles, de regardes ce type sublime, qui est celui de sa régénération ; elle y a puisé le double courage de la chasteté et de l'amour ; elle est devenue digne du respect que le monde avait besoin d'avoir pour elle ... Le culte des affections a succédé au culte de la chair et du sang ...

« Il y a sur la terre trois faiblesses : la faiblesse du dénûment, c'est le pauvre ; la faiblesse du sexe, c'est la femme ; la faiblesse de l' âge, c'est l'enfant. Ces trois faiblesses sont la force de l' Eglise, qui a fait alliance avec elles, et les a prises sous sa protection en se mettant sous la leur. Cette alliance a changé la face de la société, parce que jusque là le faible avait été sacrifié au fort, le pauvre au riche, la femme à l' homme, l'enfant à tous ...

« A la femme chrétienne, par une délégation spéciale, ont été confiés tous les pauvres. Entre le monde païen et le monde chrétien il y a la même différence qu'entre la prêtresse de Vénus et la soeur de St-Vincent de Paul ... Ce sont là des deux mondes : choisissez ».

Pariter J. DE MAISTRE, *Le Pape*, l. III, c. II dicit : « Dans tous les pays où le christianisme ne règne pas, on observe une certaine tendance à la dégradation des femmes ... Il est possible même d'assigner la raison de cette dégradation, qui ne peut être combattue que par un principe surnaturel. Partout où notre sexe peut commander le vice, il ne saurait y avoir ni véritable morale, ni véritable dignité de moeurs. La femme, qui peut tout sur le coeur de l' homme, lui rend toute la perversité qu'elle en reçoit, et les nations croupissent dans ce *cercle vicieux*, dont il est radicalement impossible qu'elles sortent par leurs forces ... Par une opération toute contraire et tout aussi naturelle, le moyen le plus efficace de perfectionner l' homme, c'est d'ennoblir et d'exalter la femme. C'est ce à quoi le christianisme seul travaille sans relâche ... »

[2] M. S. GILLET, O. P., *L'Eglise et la famille*, 1917. (Sociologisme et individualismei) — L' Eglise, la famille et la société. — Causes morales, sociales, familiales de l' individualisme (dépopulation). — L' éducation religieuse de demain (la repopulation).

Christo baptizati estis, Christum induistis..., non est servus, neque liber... Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu »[1], — « Domini, quod iustum est et aequum servis praestate : scientes quod et vos Dominum habetis in caelo ».

Ecclesia igitur eadem charitate amplexa est servos et dominos pro omnibus idem erat baptisma, idem sacrificium, eadem communio eucharistica ; quidam servi ad sacerdotium evecti sunt, etiam ad summum Pontificatum, ut Callistus. — Manumissio servorum frequens erat die dominica et tanquam praeclarum charitatis opus commendabatur. — Insuper commemoratio Christi suis propriis manibus laborantis opificum laborem nobilitavit. — Denique abrogata est servitus apud christianos[3]. — In hoc apparet excellentia charitatis christianae supra ethicam naturalem philosophorum, v. g. Aristotelis, qui servitutis convenientiam explicabat, dicens : utile est huic quod regatur a sapientiori et illi quod ab hoc iuvetur (I Polit., c. 3). Et revera in omnibus populis ante Christianismi diffusionem, servitus considerata est tanquam necessaria, quia, ut aiebant legislatores, plures homines non sunt satis sapientes et recte dispositi ut libertate civili gaudeant ; equidem sola vera religio potest etiam rudibus conferre sufficientem rectitudinem iudicii et voluntatis ut libertate sua non abutantur[4].

1 *Gal.*, III, 27.
2 *Coloss.*, IV, 1.
3 Cf. A. COCHIN, *L'abolition de l' Esclavage*, Paris, 1862. — P. ALLARD, *Les Esclaves chrétiens*, Paris. 1900.
4 Cf. J. DE MAISTRE, *Le Pape*, l. III, c. 2. « Dans tous les temps et dans tous les lieux, jusqu' à l' établissement du Christianisme et même jusqu' à que cette religion eût pénétré suffisamment dans les coeurs, l'esclavage a toujours été considéré comme une piéce nécessaire du gouvernement et de l' état politique des nations, dans les républiques comme dans les monarchies, sans que jamais il soit tombé dans la tête d'aucun philosophe de condanner l'esclavage, ni dans celle d'aucun législateur de l'attaquer par des lois fondamentales ou de circonstances.

« L' un des profonds philosophes de l'antiquité, Aristote, est même allé, comme tout le monde le sait, jusqu' à dire qu' il y avait des hommes *qui naissent esclaves*, et rien n'est plus vrai. Je sais que dans notre siècle il a été très blamé pour cette assertion ; mais il eût mieux valu le comprendre que de le critiquer. Sa position est fondée sur l' histoire, qui est la politique expérimentale ... L' homme en général, s' il est réduit à lui-même, est *trop méchant pour être libre* ... Partout le très-petit nombre a mené le grand ; car sans une aristocratie plus ou moins forte, la souveraineté ne l'est plus assez ... Le nombre des hommes libres dans l'antiquité était beaucoup inférieur à celui des esclaves ... *L' univers, jusqu'à l'époque du Christianisme, a toujours été couvert d'esclaves, et jamais les sages n'ont blâmé cet usage*. Cette proposition est inébranlable.

« Mais enfin la loi divine parut sur la terre. Tout de suite elle s'empara du coeur de l' homme, et le changea d' une manière faite pour exciter l'admiration éternelle de tout véritable observateur. La religion commença surtout à travailler sans relâche à l'abolition de l'esclavage ... elle agissait divinement et par la même raison lentement ... Le genre humain est *naturellement* en grande partie serf, et ne peut être tiré de cet état que *surnaturellement* ... Partout où régne une autre religion que la nôtre, l'esclavage est de droit, et partout où cette religion s'affaiblit, la nation devient, en proportion précise, moins susceptible de la liberté générale. Nous venons de voir l' état social ébranlé jusque dans ses fondements, parce qu' il y avait trop de liberté en Europe, et qu' il y avait plus assez de religion ... Le gouvernement seul ne peut gouverner ... Il a besoin ... ou de l'esclavage qui diminue le nombre des volontés agissantes dans l' Etat, ou de la force divine qui, par une espèce de *greffe* spirituelle, détruit l' âpreté naturelle de ces volontés, et les met en état d'agir ensemble sans se nuire ».

S. THOMAS explicat servitutem esse contra naturam et tamen dici posse quodam

3° ***Societatem civilem*** Ecclesia renovavit.

A. *Debitam relationem inter auctoritatem socialem et libertatem civium* instituit, docendo, omnem potestatem a Deo esse et ad bonum commune ordinari. — Sic *roboratur auctoritas* non secundum egoismum principis, sed secundum iustitiam : « qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit »[1]. *Nobilitatur* etiam *obedientia*, prout obedire superiori legitimo ac iuste praecipienti, est ipsi Deo mediante obedire ; si vero lex est iniusta ac impia « obedire oportet Deo magis quam hominibus »[2] ut responderunt Petrus, apostoli et martyres. Sic *promovetur debita libertas*, seu vitatur tyrannis absque periculo licentiae, ac statuitur *pax* seu tranquillitas ordinis in societate. Ipsi debent obedire praeceptis Dei et Ecclesiae et peccata sua confiteri. Ita constituta est monarchia christiana et apparuerunt principes ut Carolus magnus et S. Ludovicus[3].

modo naturalem. Dicit enim in IV *Sent.*, dist. 36, a. 1, ad 2 : « *Servitus et contra primam intentionem naturae sed non contra secundam*, quia naturalis ratio ad hoc inclinat et hoc appetit natura ut quilibet sit bonus : sed ex quo aliquis peccat, natura etiam inclinat ut ex peccato poenam reportet, et sic *servitus in poenam peccati introducta est* ». — S. Doctor explicat etiam II.a II.ae q. 57, a. 3, ad 2, quomodo servitus dici potest *naturalis*, non quidem absolute, sed ratione utilitatis consequentis : « Hunc hominem esse servum, absolute considerando, magis quam alium, non habet rationem naturalem, sed solum secundum aliquam utilitatem consequentem, in quantum utile est huic quod regatur a sapientiori et illi quod ab hoc iuvetur, ut dicitur in I *Polit.*, c. 3. Et ideo servitus pertinens ad ius gentium est naturalis secundo modo, non primo modo ». — Cf. I.a II.ae q. 94, a. 5, ad. 3. — I.a II.ae q. 2, a. 4, ad 3 : « servitus est impedimentum boni usus potestatis, et ideo naturaliter homines eam fugiunt ». — Vide etiam II.a II.ae, q. 10, a. 10. Utrum infideles possint habere dominum supra fideles. — *Dictionnaire de Théol. cath.*, art. *Esclavage* ; et *Dic. Apol.* art. *Esclavage*.

P. LACORDAIRE, 33a *Confér.*, ostendit *socialismum redire ad universalem servitutem* : « Otez à l' individu le domaine de la terre et du travail, que reste-t-il qu' un esclave ? Transportez ce double domaine à la société, c'est à dire *à quelques hommes qui la gouvernent et la représentent* : que restera-t-il de patrie, si ce n'est la *servitude universelle* ... ? Le citoyen ne sera plus que le valet de la république ».

1 *Rom.*, XIII 1. — 1 *Act.*, V, 29.
2 LEONIS XIII, *Act*, Encycl. « Immortale Dei ».

De hac re cf. P. LACORDAIRE, 35° *Confér*, « Nulle société ne saurait être conçue sans unité sans ordre, sans puissance ... Mais qui lui donnera cette unité ? Qui lui créera cet ordre et cette puissance ? Il faut arriver toujours à quelques hommes, et même généralemet à un seul homme, en qui se résument et résident la puissance, l'ordre, l' unité. (Que la société s'appelle monarchie, aristocratie, ou démocratie elle est toujours représentée ou conduite par deux ou trois hommes A vingt ans, on ne le croit pas ; à quarante, on n'en doute plus. 33e conf.). Mais comment un homme, comment quelques hommes pourront-ils s'approprier ferment une telle grandeur et la porter d' un siècle à l'autre, toujour subsistante, toujours égale aux besoins de la société ... chargée de composer, avec la fragilité d' une vie, l' immortalité d' une nation ? ... — Qu'est-ce que l'autorité ? *L'autorité est une superiorité qui produit l'obédissance et la vénération* ... (et par suit l'ordre et l' unité). Mais comment un homme ou quelques hommes inspireront — ils à trente millions d' hommes obéisance et vénération ? Voilà le mystère. Sur ce point, le monde antérieur à Iésus-Christ s'est partagé en deux systèmes : le système oriental et le système occidental.

« Le système oriental consiste en ceci : il faut que l'autorité soit enveloppée du prestige de la toute-puissance, qu' il y ait entre le sujet et le souverain un tel abîme, que le regard même n'ose pas le franchir. Mais il vient un moment où la société ploie sous le faix de la démence couronnée, et alors s'accomplit ce qu'a ehureusement exprimé le conte de Maistre dans cette phrase fidèle : « Faites tout ce que vous voudrez, et quand nous serons las, nous vous égorgerons ». Rarement les peuples y ont manque.

B. *Pauperum, aegrotorumque* necessitatibus providet Ecclesia ; ad hunc finem, *charitatis instituta* ubique fundavit, pro orphanis, pro infirmis et senibus, ut libenter fatentur adversarii nostri. Imo Iulianus Apostata et multi post ipsum increduli, conati sunt charitatem christianam imitari, sed frustra : philanthropia ad charitatis perfectionem pervenire nequit. Sic verificatur doctrina Christi, iuxta quam charitas erga proximum nihil aliud est quam extensio nostrae charitatis erga Deum, prout proximus diligendus est tanquam filius Dei et propter Deum [1]. Dixerat Iesus : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur « [2]. — « Cum venerit Filius hominis in maiestate sua... dicet his qui a dextris eius erunt : Venite, benedicti Patris mei : possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim et dedistis mihi manducare, sitivi et dedistis mihi hibere, hospes eram et collegistis me, nudus et cooperuistis me, infirmus et visitastis me, in carcere eram et venistis ad me... Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis » [3].

Hoc charitatis motivo summi Pontifices conditionem opificum me-

Le système occidental calcule, pondère, limite le pouvoir ... Nous avons de ce régime un mémorable modèle et le plus achevé de tous ; le sénat romain est la plus mérveilleuse assemblée qui gouverna jamais un peuple ... Eh bien, ce chef d'oeuvre profane du monde occidental, cambien a-t-il duré ? ... Cinq cents ans de duree ! un peu plus que le tiers de la monarchie française ? Il y avait donc dans ce système insuffisance d'obéissance et de vénération, par conséquence insuffisance d' unité, d'ordre et de puissance.

« Mais quelle était la cause de ces deux écueils si différents l' un de l'autre, où ont échoué l' Orient et l' Occident ? C'est qu'en Occident comme en Orient, il n' y avait que l' homme, rien que l' homme... L' homme est trop peu pour un si grand ouvrage. Quand le pouvoir est incertain et mal assis, la société elle-même chancelle comme un homme ivre.

« *La société catholique a ouvert dans le monde deux sources inépuisables d'obéissance et de vénération*. L' une est publique : *l'autorité de sa hiérarchie*, qui dure depuis dix huit cent ans ... et sans autre ressource-que la persuasion se obéir et vénérer comme nulle part et en aucun temps n'a été obéie et vénérée aucune humaine majesté ...

« La source secrète de l'obéissance et de la vénération ouverte dans le monde par la société catholique, c'est la *confession* (qui s' impose au prince comme à ses sujets) ...

« L'esprit catholique a (ainsi) produit dans le monde, quant à l' autorité même humaine, quelque chose de tout à fait inconnu à l'antiquité, le terme moyn entre le systéme occidental et le systéme oriental : il a produit la monarchie chrétienne ... où l'obéissance et la vénération se changérent en une fidélité tempérée par l' honneur. On était loin des moeurs de l' Asie, on ne l' était pas moins des moeurs de la Gréce et de Rome ...

« Comment s'était opérée cette transformation ? Comment le pouvoir était-il devenu à la fois divin et humain ? ... *L' Evangile avait dit qu' il faut obéir à Dieu dans l' homme*, « servientes sicut Domino et non hominibus » *Eph*. VI, 7. Le prince n'etait plus seulement le mandataire du peuple, il était le mandataire de Jesus-Christ. L' Evangile n'avait pas déterminé si le gouvernement devait être une monarchie une aristocratie ou une démocratie ... Il avait dit aux nations : ... souvenez-vous qu'au moment où vous aurez assis votre magistrature suprême, Dieu viendra dedans ...

« Aucun prince catholique, même le pire, même à l'époque de la décadence, n'a laissé un nom tel que les noms de l' Orient ou de Rome dégénérée. — Cette triste gloire é ait reservée à l' hérésie ; il fallait rompre avec la société catholique pour qu' une terre chrétienne portât des rois comme Henri VIII d' Angleterre, et, comme tous ces monstres qui ont inauguré en Europe le régne de la puisance moscovite ».

[1] Cf. S. THOM., II.a II.ae q. 25, a. 1. « Ratio diligendi proximum Deus est : hoc enim debemus in proximo diligere, ut in Deo sit ».

[2] MATTH., V, 7. — [3] MATTH., XXV, 31-46.

liorem efficere conati sunt, eorum iura defendentes et inculcando divitibus quid charitas facere debet ultra iustitiam quoad beneficentiam et eleemosynam. Simulque Ecclesa defendit contra socialismum ius proprietatis et partitionem bonorum [1].

C. *Inter diversos populos* iustas relationes introduxit Ecclesia, prohibendo bellum, solo spoliationis motivo intentum, et determinando quid sit licitum et quid illicitum in bello iusto, semper affirmando necessitatem et excellentiam legis charitatis ac fraternitatis christianae supra speciales leges diversarum nationum. Sic constituta est *Christianitas*, cui comparari nequit internationalismus, quem frustra instituere colunt hodierni increduli pacifistae.

Magnus quidem fuit iustitiae et pacis progressus sub influxu Christianismi. Ut ait S. Augustinus, « apud veros Dei cultores etiam illa bella pacata sunt, quae non cupiditate, aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, ut mali coerceantur et boni subleventur ». Sunt enim, ait S. Ambrosius : « quaedam iura bellorum et foedera etiam inter ipsos hostes servanda » [2]. Proinde horror paulatim imminutus est, praesertim quoad inermes, captivos, feritos. Saepe etiam Episcopi et Summi Pontifices lites inter varias nationes composuerunt, et pluries verificatum est id quod docet S. Thomas : « pax est proprius effectus *charitatis*, prout Deum diligimus ex toto corde et proximum sicut nosipsos... ; pax est opus iustitiae indirecte, in quantum scilicet removet prohibens seu impedimentum » [3].

Pseudoreformatores e contra laboraverunt ad destructionem *Chri-*

[1] A. *Quoad conditionem opificum melicrandum* cf. *Leonis VIII Acta*, praesertim Encycl. *Rerum novarum* 16 maii 1891, *Graves de Communi* 16 janv. 1901, in quibus commendatur varia media : aequi salarii solutio quod sufficiat ad propriam et filiorum honestam sustentationem, collegia opificum (syndicats) ad eorum iura efficacius vindicanda sine laesione iurium dominorum, moderatio laboris, attentis aetate opificum et sexu, concessio sufficientis temporis ad religionis officiis vacandum.

Cf. etiam S. THOM., II.a II.ae in tractatu de *charitate*, q. 31 de *beneficientia*, de *eleemosyna* ; q. 36-38 de invidia, discordia, contentione, etc. — in tractatu autem de *Iustitia*, q. 77, 78 de *fraude* de *usura* ; vide etiam I.a II.ae q. 60, a. 3 et II.a II.ae q. 58, a. 6 et 7, de *iustitia legali* seu *sociali*, quae ordinatur ab bonum commune, dum iustitia particularis est ad bonum privatum.

B. *Ex altera parte, contra Socialismum* cf. Encycl. Leonis XIII *Quod Apostolici muneris* 28 Dec. 1878, es apud *Denzinger*, n. 1849 ... « Cum enim socialistae ius proprietatis tanquam humanum inventum naturali hominum aequalitati repugnans traducant, et communionem bonorum affectantes, pauperiem haud aequo animo esse perferendam, et ditiorum possessiones ac iura impune violari posse arbitrertur ; Ecclesia multo satius et utilius *inaequalitatem* inter homines, corporis ingeniique viribus naturaliter diversos, etiam in bonis possidendis agnoscit, et ius proprietatis ac dominii, ab ipsa natura profectum, intactum cuilibet et inviolatum esse iubet : novit enim furtum et rapinam a Deo, omnis iuris auctore ac vindice, ita fuisse prohibita, ut aliena vel concupicere non liceat, « furesque et raptores, non secus ac adulteri ac idololatrae, a coelesti regno axcludantur » I Cor., VI, 10. — Nec tamen idcirco *pauperum curam* negligit, ... quin immo materno illos complectens affectu, et probe noscens *eos genere ipsius Christi personam* ... magno illos habet in honore, omni qua potest ope sublevat ».

[2] Hi textus S. Augustini et S. Ambrosii citantur a S. Thoma II.a II.ae q. 40, a. 1 et 3. In hac questione *de bello*, S. Thomas determinat 1º conditiones requisitas ad hoc quod aliquid bellum sis iustum, 2º clericis non licet omnino bella gerere, quae ordinatur ad sanguinis effusionem, 3º quaenam insidiae sint licitae, 4º necessitate cessante, non est licitum bellare in diebus festis.

[3] II.a II.ae q. 29, a. 3, ad 3.

stianitatis, seu christianarum nationum unionis, medio aevo constitu- tae. Nunc, a tempore Revolutionis gallicae, increduli volunt novam *nationum societatem* instituere, secundum humanitarismi principia. Videmus vero huiusce contentionis immanitatem : nunquam fuit tam universalis nationum perturbatio in Europa et in toto mundo ; his ultimis annis consurrexit gens in gentem et regnum adversus regnum; insuper in singulis nationibus diversae classes inter se luctantur, est permanens belli intestini periculum [1].

Inter eos, qui a fide christiana recedunt, plures, ut Kant, pacem universalem sine Dei auxilio promovere intendunt, sed de eius verificatur quod dictum est in Scriptura : «Dicentes : Pax, pax ; et non erat pax » [2]. Cum enim dixerint : Pax et securitas, tunc repentinus eius superveniet interitus... et non effugient » [3]. — Revera non est pax firma inter nationes absque auxilio eius qui dicitur « Deus pacis » [4] ; Christus eius annuntiatus est ut « Princips pacis » [5] « Rex regum, Dominus dominantium » [6]. Ideo nationes quae Evangelium receperunt, in eo invenerunt principium pacis non solum individualis aut familiaris, sed socialis et internationalis [7].

1 Cf. VLADIMIR SOLOVIEV, *La Russie et l' Eglise universelle*, 2a éd., p. LVII : « Les nations et les Etats modernes, émancipés de la tutelle ecclésiastique depuis la Réforme, ont essayé de faire mieux que l' Eglise. Les résultas de l'expérience sont sous nos yeux. L' idée de la *chrétienté* ... a disparu ; la philosophie révolutionnaire a fait des efforts... pour remplacer cette unité par celle du genre humain : on sait avec quel succes. Militarisme universel, transformant les peuples entiers en armées ennemies et inspiré lui-même par une *haine nationale telle que le moyen âge n'en a jamais connu* ; antagonisme social profond et irreconciliable ; *lutte des classes*, qui menace de mettre tout à feu et à sang ; *abaissement progressif dela force morale*, dans les individus, manifesté par le nombre toujours croissant des folies, des suicides et des crimes. — voilà la somme des progrès que *l'Europe sécularisée* a fait depuis trois ou quatre siécle ... Je parle ici du résultat général ; quant aux progres partiels, il y en a d' incontestables... Mais si la guerre sociale éclatait un jour avec toute la furie d' une haine longtemps comprimée, on verrait des choses singuliéres ».

2 IEREM., VI, 14. — 3 I *Thess.*, V, 3. — 4 *Rom.*, XV, 33 ; XVI, 20, I *Cor.* XIV, 33 etc. — 5 ISA, IX, 6. — 6 *Deut.*, X, 17 ; I *Tim.*, VI, 15 ; *Apoc.*, XIX, 16.

2 Cf. P. LACORDAIRE, *Confér.* 320.e : « La société catholique, en se répandant et se constituant d' un bout du monde à l'autre, n'a-t-elle pas parté avec elle *le droit évangélique* ? Ne l'a-t-elle pas imposé à tous ses membres dispersée et unis ? N'en a-t-elle pas fait le fond des moeurs générales, en sorte qu' une action païenne, lors même qu'elle ne serait pas réprimée par les lois de chaque pays, est devenue quelque chose d' impossible et qui inspire l' horreur ? Il en est ainsi ... Tel qui n'adore pas le Dieu en Jésus-Christ, y révère le sage, et il n'est pas un de ses ennemis qui lui conteste le titre du plus grand des législateurs ... Le droit évangélique n'a pas détruit le droit propre de chaque cité, pas plus la société catholique n'a détruit la société humaine ... Les nations font des lois comme jadis, avec cette seule différence que nourries de la substance de l' Evangile affranchies de l' égoisme antique par un sentiment de bienveillance générale, qui leur est maintenant comme inné, elles ne souillent plus leur code de dispositions indignes d' un coeur chrétien. L'evangile n'a point passé sur le monde comme un vent violent qui déracine les institutions, il y a été versé avec douceur, comme une eau bienfaisante qui pénètre jusqu'aux sources de la vie pour les purifier et les rajeunir. Tout ce qui vient de Dieu est toujours marqué d' un double signe : l' unité s' y allie la vérité, l' universalité à l' individualité, la domination à la liberté. C'est pourquoi l' Evangile, en tirant le genre humain des entraves d' un droit sans largeur n'a pas attenté à l'existence des nations. *Un droit universel par un empire universel sût été le rêve d' un homme : Dieu a fait mieux, il a créé une loi commune pour une multitude de peuples séparés* par leur origine, leur territoire et leurs institutions. Il leur

Sic diversimode apparet Ecclesiae sanctitas et fecunditas in omnibus bonis, ita ut alias religiones longe transcendat.

Obiectio : Multi saepe protestantes probitate ac moribus insignes fuerunt : instituta pia, orphanotrophia etc. ab iis fundata sunt. Protestantismus igitur sanctus est.

Resp. : Protestantium et hominum et institutorum sanctitas aut *naturalis* est, aut *ordinaria*, non vero heroica, ut quid supernaturale extraordinarium. Iacent consilia evangelica ; nullus sacerdos ut S. Vincentius a Paulo, nullus monachus ut S. Bernardus, nullus rex ut S. Ludovicus : nullus doctor ut S. Thomas Aquinas.

Inst. : Nationes catholicae protestanticis nationibus *honestate* inferiores sunt ; v. g. Borussia et Anglia moribus Galliae, Hispaniae, Italiae antecellunt.

Resp. : « Nationes catholicae protestanticis honestate inferiores sunt in quantum fidem catholicam deserunt, transeat ; in quantum fidem catholicam retinent, nego ... 1º Adversarii nullo modo probant, in regnis quae ab iis dicuntur acatholica, plus pro Deo et ex dilectione Iesu Christi patrari ab *acatholicis*, quam in catholicis regnis ab iis, *qui fidem catholicam servarunt*. — 2º Revera inter acatholicos religio torpet ; longe minora spectantur pro Deo heroica sacrificia, non sunt vocationes religiosae, missionarii ; nec ullo modo apparet, in illis regnis non late fundi scelera. — 3º Insuper statisticae tacent de actibus internis ..., pro statistica pharisaeus iustificatus in domum suam descendit, publicanus autem in Evangelio, et statisticarum numeri iuxta aliam normam colliguntur ac illa, iuxta quam dictum est : « meretrices praecedent vos in regnum Dei » Luc. XXI, 31. — 4º Denique inter acatholicos *principia pessima* spargun- tur ; Ecclesia Romana habet principia sanctifica ... quo fit ut in ea mores semper renascantur » [1].

a laissé la libre disposition d'eux-mêmes, leur disant : ... allez, ... croissez et multipliez-vous, décidez de la guerre et de la paix ; mais souvenez-vous que vous n' êtes qu'un dans la verité et la charité ...

« Tout peuple qui ne se soumet pas au droit évangélique est condamné, par la seule force des choses à la barbarie. Chose incroyable autant que visible ! Athènes et Rome, avant Jésus-Christ, sont parvenues à la civilisation ; mais depuis que le droit évangelique a été promulgué, tout peuple qui ne la point reconnu est demeuré à l'égard des peuples chrétiens dans un état d' infériorité qui inspire encore plus de mépris que de compassion. Regarder le mulsuman : il est posterieur à nous de dix siécles. Où est seulement la culture des champs ? ... Dieu leur a donné les plus beaux pays du monde, aprés leur avoir donné la postériorité même sur son Evangile (que Mahomet a copié), afin de nous révéler pas cet exemple aussi proche qu' illustre, où tombent les nations qui repoussent l' Evangile promulgué et connu.

« L' Evangile promulgué ... il fallait le défendre ... lui assurer l' immutabilite ... *Dieu s'y est pris avec une grande profondeur. Il nous a donné le droit évangelique, non sous la forme directe du droit, mais sous la forme du devoir.* Il ne nous a pas dit : Voici vos libertés : il nous a dit : Voici vos obligations. Cette différence est capitale ... Le droit est la face égoiste des relations, tandisque le devoir en est la face généreuse et devouée ; et c'est pourquoi il y a toute la différence du ciel à la terre, du dévouement à l'égoisme, entre constituer une société sur le devoir ou la constituer sur le droit. *Aussi l'Evangile n'a pas été une déclaration des droits de l'homme, mais une déclaration de ses devoirs.* Et de là s'ensuit tout le système de la défense évangelique contre la persécution païenne. Qu'on attaque donc le droit évangélique dans la personne d' un enfan d' une vierge d' un vieillard, ils sont tout armés. Le roseau répondra comme Pie VII, de si douce et si bienveillante mémoire : *Sire, je puis bien vous céder mon droit ; mais je ne puis pas vous céler mon devoir* ».

1 DE GROOT O. P., *De Ecclesia*, q. 7, a. 3. — BALMÉS, *Le Protestantisme comparé au catholicisme*. — LACORDAIRE, *Conf.*, 1844-1845. — VEISS, *Apologie des Christentums*, passim.

Inst.: Attamen maior est *temporalis prosperitas* protestantium quam catholicarum nationum [1].

Resp.: 1° Veritas religionis non praesertim apparet ex eo quod temporalem prosperitatem fovet, nam religio directe bonum animarum promovet, et indirecte tantum bonum temporale. Imo saepe homines propter nimiam prosperitatem materialem sese facilius convertunt ad bona sensibilia et a Deo avertuntur; propterea Christus dixit: *beati pauperes, mites, lugentes, esurientes iustitiam, misericordes, persecutionem patientes*; etiam ante Christum, populus iudaicus certo altiorem religionem habuit et, per longum saltem tempus, non attigit civilisationis materialis gradum apud nonnullas finitimas gentes vigentem.

2° Ut animadvertunt multi apologetae moderni: [2] « ad bonum sociale tria concurrunt: opum terrenarum productio et aequa repartitio; ingeniorum cultura intellectualis; voluntatum recta ordinatio et animorum satisfactio interior. *a*) Iamvero haec *voluntatum harmonia et pax*, ad quam alia ordinantur, maxime fovetur a Catholicismo, tum praeceptis, tum sacramentis quibus praeceptorum adimpletio facilior evadit: quod multi Protestantes fatentur. — *b*) Quoad *culturae intellectualis* studium, theoria *iudicii privati* vividius stimulat forsitan quorumdam activitatem sed simul maxime fovet errorum pullulationem ac proinde laboris deperditionem. — *c*) Quoad *opes terrenas*, earum *productioni* efficacius forsam favet Protestantismus, quia, animos ad coelestia minus erigens, eo ipso *in terrena ardentius incitat*; sed Catholicismus eorum *aequam repartitionem* multo melius procurat, e spiritu propriae abnegationis et fraternae caritatis, sic sanatur pauperismi plaga et plenius consequitur verum bonum commune ».

Solutione igitur harum obiectionum confirmatur fecunditas Ecclesiae in omnibus bonis; nunc autem consideranda est eius catholica unitas.

ART. 3.

CATHOLICA UNITAS ET INVICTA STABILITAS ECCLESIAE.

Status quaestionis. — Iam supra (l. I, c. XVIII), tractando theoretice de valore motivorum credibilitatis, ostendimus, *signum divinae originis* religionis inveniri posse in eius catholicitate seu universalitate (ex parte causae materialis seu membrorum) et in eius unitate (ex parte causae formalis). Convenit has duas notas per modum unius accipere apologetice, nam unitas eo mirabilior est quo universalior est Ecclesia: imo catholicitas non est formalis, nisi coniuncta cum unitate, quam praesupponit. — Si enim homines omnium temporum et omnium gentium a barbaris ad urbanos, non obstante profunda *diversitate* et oppositione linguarum, inclinationum, conceptionum, regiminum etc., in *unitate* fidei, cultus, regiminis ecclesiastici coadunantur; insuper si, non obstantibus innumeris impedimentis et causis ruinae, haec catholica unitas *invicte permanet vivens*, dum e contra aliae religiones aut sectae variantur et obsolescunt aut in immobilitate mortis desinunt, hoc est signum specialis interventionis Dei,

[1] Ita v. g. E. DE LAVELEYE, *L'avenir des peuples catholiques*, 1875.
[2] Cf. TANQUEREY, *Theol. fund.* ed 14, t. I, p. 431; BALMÈS, *op. cit.*, c. IX; P. FLAMMERION, *De la prospérité comparée des nations catholiques et protestantes*, 1908.

qui solus in tanta diversitate hanc intimam unitatem producere et conservare potest.

Postea autem (l. II, c. V), tractando de Christi testimonio, vidimus, *Christum voluisse suam Ecclesiam esse unam, catholicam* et *indefectibilem*: *unam*, unitate fidei, regiminis et cultus, *catholicam* non solum de iure sed etiam de facto, ita ut, in praecipuis gentibus notis, notabilis hominum numerus paulatim fierent Ecclesiae membra, *indefectibilem* ita ut portae inferi nunquam adversus eam praevalerent. Annuntiavit Christus Apostolis: « Et ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi » [1].

Nunc autem ostendenda est haec catholica unitas ac invicta stabilitas Ecclesiae Christi: § I° *Ecclesia Romana et quidem sola est una*. § II° *Ecclesia Romana eaque sola est catholica*. § III° *Ecclesia Romana eaque sola invicta stabilitate gaudet*. § IV° *Praedictae notae explicari nequeunt per causas naturales et in illis adimplentur prophetiae*.

Haec est consideratio apologetica notarum, prout nempe nobis notificant veram Christi Ecclesiam; in tractatu proprie theologico de Ecclesia profundius et altius considerantur tanquam proprietates, quae fluunt ex eius constitutione intima [2].

§ I. Ecclesia Romana eaque sola est una.

I° *Ecclesia Romana gaudet perfecta unitate fidei, regiminis et cultus.*

Unitas est indivisio entis, et unitas societatis religiosae habetur ex vinculo sociali, quod est secundum Christi voluntatem unitas fidei, regiminis et cultus.

A. *Unitas fidei* manifestatur in quantum omnes fideles adhaesionem suam uni eidemque fidei obiecto profitentur. Omnes autem fideles Ecclesiae romanae credunt, saltem implicite [3], omnes veritates revelatas, quales traditae sunt ab Apostolis; *eadem fidei symbola* accipiunt *eodem modo interpretata.* Si omnes cathechismi, qui apud universas ecclesias Romanam habentes pro centro volvantur et comparentur, nullus invenietur, qui communem fidei doctrinam non tradit.

Quoad res nondum ab Ecclesia definitas, est quandoque dissensio inter catholicos, sed haec dissensio non obstat unitati, nam catholici, dum in rebus adhuc non definitis disputant inter se, parati sunt animo et voluntate obedire Ecclesiae; imo controversiae huiusmodi dogmatum meliorem intelligentiam praebent. — Neque obiici debet inter catholicos fuisse iansenistas, et nunc esse multos indifferentistas. Etenim iansenistae, indifferentistae etc., aut sunt occulti, et nonnisi apparenter sunt catholici, reapse vero sunt extra Ecclesiam tanquam haeretici; aut sunt manifesti, et hoc in casu nec etiam apparenter pertinent ad Ecclesiam.

[1] MATTH., XXVIII, 20.
[2] Cf. v. g. S. THOM., *Opusc. de symbolo Apostolorum.* — Card. TURRECREMATA O. P., *Summa de Ecclesia*, cf. tabulam huiusce operis ad verb. unitas; sanctitas, etc. — Card. BILLOT, *De Ecclesia Christi*. Hic tractatus proprie theologicus de Ecclesia logice exponi deberet post tractatus de Incarnatione et de Redempt. ut in Symbolo.
[3] Etsi alius alio, pro sua quisque conditione plures veritates explicite credit, unusquisque tamen verus fidelis omnia credit implicite, paratusque est explicite credere omnia, si omnia cognosceret.

B. *Unitas regiminis* in Ecclesia Romana manifestatur prout omnes fideles Episcopis, et omnes Episcopi Romano Pontifici, tanquam capite supremo, subiiciuntur. Omnes iisdem legibus generalibus obediunt ; et in dirimendis litibus omnes cum veneratione accipiunt sententias SS. Congregationum aut ipsius Summi Pontificis.

C. *Unitas cultus* habetur secundum receptionem eorundem sacramentorum, septem ob omnibus admittentur. Est etiam idem sacrificium Missae, licet sint diversi ritus, eadem est victima eodem modo incruento Deo oblata, eosdemque effectus in fideles producit. Perfecte apparet unitas in communione eucharistica omnium fidelium.

Adest etiam *unitas charitatis* seu *communionis* ; nam omnes ecclesiae catholicae communicant inter se sive immediate, sive mediate ; ac omnes cum ecclesia Romana, quam ipsae ut matrem et magistram agnoscunt et venerantur. Oriuntur quidem dissidia, quibus dividuntur individui nonnulli, sed non dividitur Ecclesia [1].

Haec unitas iam mirabilis apparet prout fortiter et suaviter, sine tyrannide, innumeras intelligentias et libertates regit ac elevat. Mirabilior etiam invenitur si aliae ecclesiae a Romano Pontifice separatae unitatem suam conservare non potuerunt.

2º ***Deest unitas formalis in aliis ecclesiis.***

A. Apud protestantes *unitas omnino deficit*. In protestantismo enim nullum est firmum unitatis principium, e contra principium eius fundamentale est *spiritus privatus*, qui auctoritatem excludens, subiectivismum et individualismum gignit. Revera protestantismum in fidei professione, in regimine et cultu plane divisus est. — *a*) *In fidei professione*, ab ipsis primordiis pseudo-reformationis usque ad hanc diem variationes variationibus successerunt ; Lutherani, Calvinistae, Anglicani inter se divisi protulerunt permultas sectas divisas non solum in accidentalibus sed in essentialibus, v. g. quoad trinitatem personarum in Deo, divinitatem Christi, eiusque satisfactionem pro peccatis nostris [2]. — b) *Regiminis unitas* pariter reiicitur a protestantibus ; sectae sunt independentes, imo membra eiusdem sectae, si ad diversa regna pertinent, diverso capiti obediunt ; saepe admittitur principium : « cuius regio eius et religio ». Episcopaliani putant auctoritatem residere in episcopis rite consecratis, alii autem in presbyteris. — c) *In cultu*, protestantismus neque in sacramentis est concors : alii baptismo et coena, alii baptismo dumtaxat, alii nullo sacramento utuntur. Hae divisiones semper augentur, sine ulla spe unionis [3]. Et cum sint tot diversa Evangelia, protestantes gradatim omnem religionem relinquunt, ut apparet apud protestantes liberales, quorum numerus quotidie cre-

S. Thom., *De Symbolo Apostolorum* ostendit, unitatem Ecclesiae causari ex tribus 1º ex unitate fidei, 2º ex unitate spei, 3º ex unitate charitatis. — Turrecremata, *Summa de Ecclesia*, l. I, c. 6. Unitas Ecclesiae colligitur ex unitate capitis quo regitur, fidei sacramenti baptismi, spei, charitatis, Spiritus vivificantis, ultimi finis. — C. 7 et 8 solvuntur obiectiones contra unitatem Ecclesiae. — C. 60 ad 65. Unio membrorum Ecclesiae ad invicem et ad caput eorum.

[2] Cf. Boussuet, *Histoire des Variations des Eglises protestantes*. — I. A. Möhler, *Symbolik*. — G. Goyau, *L'Allemagne et la Réforme*. — E. Naville *, *L' Unité du monde chrètien*.

[3] *Dict. de Théol. cathol.*, art. *Alliance* evangelique, *Alliance presbyterienne*.

scit ; hi non solum divinitatem Christi sed eius magisterium reiiciunt, ideoque chistiani non possunt legitime vocari.

B. Apud Graecos *deest etiam unitas formalis*. Nullus enim ex patriarchis iure divino est caput totius ecclesiae. Ipsa synodus, quantumvis universalis, reiecto visibili capite supremo, caret divino unitatis principio. Imo ob crescentem numerum autonomarum ecclesiarum schismaticarum — sunt quatuordecim — difficultas convocandi concilium quotidie crescit. Quis convocabit ? Quis praesidebit ? — De facto professio *naturalis* ecclesiae in Photianis ecclesiis manifeste praevalet. Sic sunt quatuor saltem Photiani coetus : Cpolitanus, Russicus, Atheniensis, Bulgaricus, et quatuordecim patriarchatus ab invicem seiuncti [1].

Considerata divisione harum omnium sectarum protestantium, et coetuum graecorum, mirabilior apparet Ecclesiae Romanae unitas, quae semper servatur, non obstantibus innumeris causis divisionis, praesertim pertinacia humani ingenii quod suis opinionibus firmiter adhaeret, et passionibus quae legi christianae adversantur [2]. Sed adhuc mirabilior apparet unitas Ecclesiae Romanae si consideratur simul eius catholicitas.

§ II. Ecclesia Romana, eaque sola, est catholica.

1º ***Ecclesia Romana est catholica.***

A. Catholicitas virtualis aut de iure est aptitudo Ecclesiae ad universalem inter omnes gentes extensionem. Universale (unum versus alia) est unum *aptum* inesse multis, prout transcendit conditiones individuales. Agitur in thesi de universali non distributivo sed collectivo, quod commune est pluribus non singillatim sed collectim sumptis, ita civitas designat collectionem civium. — Haec aptitudo Ecclesiae romanae ad universalem extensionem multipliciter apparet : superat enim omnem individualismum et nationalismum quoad doctrinam, regimen et cultum [3].

a) *Eius doctrina est omnibus hominibus praedicanda, iuxta Christi voluntatem* ; transcendit particularitates individuorum, conditionum humanarum, populorum, locorum, temporum ; nullum dogma, nullum praeceptum limitatur secundum convenientiam huiusce vel alterius populi, secundum conditiones speciales huiusce temporis seu saeculi [4].

[1] Pierling, *Papes et Tsars*. — C. Tondini de Quarenghi, *La Russie et l' Union des Eglises*. — Vladimir Solcviev, *La Russie et l'Eglise universelle*, 2ª éd., p. 53-72.

[2] Cf. Boussuet, *Sermon sur l' unité de l'Eglise*, première partie *Lettre sur la mystére de l' unité de l'Eglise et les merveilles qu'il renferme.*

[1] Cf. Turrecremata, *Summa de Ecclesia*, l. I, c. 13-17 : Ecclesia dicitur catholica seu universalis 1º *quoad locum*, per totum orbem, 2º *quoad omne tempus*, 3º quantum ad *omnem gentem*, 4º quantum *ad conditiones hominum*, quia nullus abiicitur ab ecclesia, non dominus, non servus ..., 5º quoad *universalitatem articulorum fidei* (nullum reiicit) 6º quoad universalitatem *doctrinae fidei* quae est de omnibus visibilibus, et invisibilibus, 7º propter universalitatem *praeceptorum* omnibus propositorum, 8º propter universalitatem *mediorum salutis*, seu sacramentorum.

[4] Cf. Card. Billot S. I., *De Ecclesia Christi*. — De Nota Catholicitatis q. V. p. 226, in catholicitatem virtualem insistens nota : « numquid enim numerus *materialiter* sumptus divinum quid prae se fert ? » — P. de Poulpiquet O. P. *La notion de catholicité* opusc. Bloud Paris 1909 : « La véritable norme de la catholicité de L' Eglise n'est pas tant dans les progrès de sa diffusion que dans le caractère surnaturel de ses conquêtes. Ce n'est pas, comme le disait si bien le regretté chanoine J. Didiot,

Doctrina catholica potest illuminare omnes gentes et respondet omnibus legitimis aspirationibus etiam altissimis. In hoc differt Evangelium a lege mosaica data ad tempus et uni populo. Unde dicebat S. Paulus : « Lex paedagogus noster fuit in Christo ut ex fide iustificemur. At ubi venit fides, iam non sumus sub paedagogo ... Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudaeus, neque Graecus, non est servus, neque liber ; non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu ». Gal. III, 24. Praedicatio Ecclesiae Romanae est praedicatio « regni Dei », cuius altitudo et universalitas omnia regna mundi superant.

b) *Suo regimine*, Romana Ecclesia *non est nationalis sed internationalis* aut *supranationalis*. Nulli Statui, nulli Caesari subordinatur. Docet cum Apostolis : « obedire oportet Deo magis quam hominibus »[1], et cum Christo : « Reddite quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo »[2]. Summus Pontifex non ab auctoritate civili designatur sed a Cardinalibus inter omnes nationes selectis eligitur ; et Episcopi ab ipso capite Ecclesiae suam iurisdictionem accipiunt[3]. Itaque Ecclesia Romana sua constitutione varias civilis regiminis formas transcendens, nulli opponitur, est proprie supranationalis ; ad omnes igitur nationes sese extendere potest[4].

c) *Suo cultu* Romana Ecclesia est *universalis* prout praebet universalia media salutis, scilicet septem sacramenta, ad curationem omnium animarum. Ad eamdem communionem eucharisticam vocantur omnes animae cuiusvis nationis, conditionis aut temporis, omnes filii Dei, « qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt ».

Concipi nequit religio positiva magis apta ad universalem extensionem.

B. Catholicitas actualis aut de facto.

Tripliciter consideratur : « *a* quantum ad locum, *b* quantum ad conditionem hominum, *c* quantum ad tempus »[5]. Sed de tertio aspectu loquemur postea, tractando de invicta stabilitate Ecclesiae.

« parce que l' Eglise comptera un milier d'adhérents de plus, parce qu'elle aura envoyé des missionnaires dans une contrée jusque-là inexplorée, qu'elle sera plus catholique qu'auparavant », p. 37. — « L' Eglise romaine est catholique, c'est à dire universelle, au sens profond et évangélique du mot parce qu'elle a toujours su, dans sa course déja longue à travers les siécles se préserver des particularismes, qui, chez les sectes dissidentes, ont altéré, humanisé, matérialisé l' universalisme spirituel de la religion de Jésus, et par une conséquence nécessaire, entravé les progrés de sa diffusion », p. 39.

[1] *Act.*, V, 29. — [2] Matth., XXII, 21.

[3] Cf. *Syllab. Pii* IX, *Denz.* 1719-1755.

[4] Aug. Comte, incredulus scripsit in suo opere, *Cours de philosophie positive* : « Le système catholique au moyen-age forme jusqu' ici le chef-d'oeuvre politique de la sagesse humaine. Le génie éminemment social du catholicisme a surtout consisté, en constituant un pouvoir purement moral, distinct et indépendant du pouvoir politique proprement dit, à faire graduellement pénétrer autant que possible la morale dans la politique, à laquelle jusqu'alors la morale avait toujours été au contraire essentiellement subordonnée ... Le pouvoir spirituel ne faisait le plus souvent que lutter noblement pour le maintien convenable de la juste indépendance qu'exigeait en lui l'accomplissement réel de sa principale mission ».

[5] S. Thom., *De Symbolo Apostol.*

a) *Quantum ad locum*, Ecclesia Romana est per totum mundum. Christus dixerat : « Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae »[1], et S. Paulus scripsit ad Rom, I, 8 : « Fides vestra annuntiatur in universo mundo ». In asperis gentilium barbarorumque terris Ecclesia Romana viam Domino paravit. Postquam prodierunt haereses, fuit semper omnibus sectis longe numerosior.

Ecclesia Romana Europam universam, ante rebellionem Lutheranam, ad fidem et vitam christianam adduxit ; et cum pseudo-reformatores saeculi XVI plures nationes catholicismo eriperent, propagata est fides catholica per magnos missionarios in America, in India, Sinensi imperio et Iaponia. — Iuxta recentes tabellas statisticas, fide valde dignas, ex iis, qui Christiani censentur, iam ad Ecclesiam Romanam pertinent 270-300 milliones hominum ; ad ecclesias schismaticas, inclusis dissentientibus, 110.000.000 ; ad coetus protestantium, circiter 150 simul sumptos, 167.000.000[2].

Nunc Romana Ecclesia per omnes et singulas regiones diffusa, *omnino praevalet in Europa*, nec non in *America meridionali* et *centrali* ; — in America septentrionali sunt circiter 25.000.000 catholici, in *Asia* 3.500.000 ; in *Africa* 3.000.000 ; in *Oceania* 2.000.000 ; — in *Philippinis* insulis 6.000.000. In ipsis regionibus protestantium Ecclesia Romana non paucos fideles computat : in Maiori Britannia 5.200.000, in Germania 20.321.000, in Hollanda 1.790.000, in Helvetia 1.380.000. Certe hodie hi numeri sunt veritati inferiores.

Haec diffusio est non solum materialis sed *formalis*, scil. in unitate fidei, regiminis et cultus ; non est quidem physice universalis sed *moraliter*, ita ut scil. in praecipuis gentibus notis, notabilis hominum numerus fiant Ecclesiae membra. Et, ut supra dictum est, magis considerandus est modus suprahumanus huiusce diffusionis, quam numerus fidelium materialiter sumptus.

Hic autem modus ex sequentibus manifestatur ;

b) *Quantum ad conditionem hominum*. Ecclesia Romana, hodie sicut in primis saeculis, complectitur ubique terrarum personas omnium conditionum. — *Pauperes* et opifices evangelizantur, in missionibus servi liberantur, leprosi curantur. — Divites suis opibus diversa caritatis opera promovent. — Inter *sapientes* et eruditos multi computantur catholici. Sufficit citare Cauchy, C. Hermite inter mathematicos, Le Verrier, H. Faye, A. Secchi in astronoma versatissimos ; Volta, Ampère, I. B. Dumas, Chevreul, H. Sainte-Claire Deville in rebus chimicis ; Cl. Bernard, Pasteur, Laënnec in physiologia magistros etc.

Ecclesia igitur Romana omnium gentium et cuiusvis conditionis homines comprehendit, et tamen in tanta diversitate nationum, linguarum, inclinationum, institutionum politicarum, suam unitatem fidei, regiminis et cultus non amittit ; vere mirabilis est haec unitas, superans omnes istas naturales divisiones gentium et societatis ordinum. Exinde ut quid suprahumanum apparet ; quod melius manifestatur ex defectu catholicitatis in aliis ecclesiis.

[1] Marc., XVI, 15.

[2] Cf. H. A. Krose, *Stimmen aus M. Laach*, 1903.

2º ***Deest catholicitas in aliis ecclesiis.***

A. IN PROTESTANTISMO 1º deest catholicitas etiam virtualis propter spiritum *individualismi*; mox enim in se divisus est, proinde non propagata est *una* societas fidelium, non facta est *diffusio unius* ecclesiae, sed cohabitatio discrepantium sectarum sub uno acatholicitatis tecto; 2º in Europa protestantismus ferro atque igni primum et *modo nimis humano* propagatus est; 3º protestantes sectae pleraeque in Germania, Anglia, Scandinavia, a Statu dependent ideoque *nationales* sunt; 4º coetus protestantici, qui plus 150 sectas efficiunt, catholicis *numero longe sunt inferiores*, ut supra dictum est; 5º per tria saecula de opere *missionum* non cogitaverunt, recenter multos missionarios miserunt [1], sed etsi immensas opes quotannis expendunt et auctoritate civili multum iuvantur, pauciores paganos ad fidem convertunt. Non potest fieri comparatio inter actionem missionariorum protestantium et zelum, abnegationem, sacrificia missionarii catholici, ut ipsi increduli fatentur [2].

B. APUD GRAECOS 1º Ecclesia Photiana non est *una*, ergo nec catholica. 2º Ecclesiae Photianae sunt *nationales*, distinguuntur ecclesiae Cpolitana, Russica, Hellenica, et Bulgarica a se invicem non dependentes, et in qualibet regione plus minusve potestati civili subduntur. 3º Ecclesiae Photianae nec *numero*, nec *extensione*, neque *propagandi virtute* eminent; vitalitate destitutae limites primaevos parum mutarunt.

Conclusio. Ex defectu catholicitatis in protestantismo et ecclesiis graecis, magis manifestatur maxima difficultas servandi unitatem fidei, regiminis et cultus in diversitate omnium gentium. Catholica unitas igitur apparet ut quid extraordinarium, omnino unicum in mundo; si consideratur insuper eius invicta stabilitas in ea clare manifestabitur effectus specialis interventionis Dei [3].

[1] PISANI, *Les Missions protestantes à la fin du XIXº siécle*, Paris, Bloud, 1908.

[2] Cf. DE HÜBNER, *Revue des Deux-Mondes*, 1er janv. 1886, p. 101 et 102: « Le missionaire protestant amène avec sa famille, le confort de la vie et une portion de l'air natal qu'il a respiré dans sa jeunnesse. Le plus souvent, il quitte un modeste milieu, qu'il échange d'emblée contre une existence plus en évidence, contre une place marquante parmi les résidents européens, s'il y en a dans l'endroit où il exerce son ministère, et ce sont ceux-là qu'ils choisit de préférence. En fort peu de temps, il devient un personnage important avec lequel doivent compter les représentants de la Couronne. C'est une belle carrière humanitaire et civilisatrice.

« Le prêtre catholique qui se dévoue à l'apostolat suit une vocation. En quittant l'Europe, il sait que probablement il ne la reverra plus. Il se sépare à jamais de sa famille et de ses amis. Il réunit dans son âme deux éléments. C'est un ascète qui répudie les jouissances du monde et c'est un explorateur qui a soif des vastes horizons de l'inconnu, il arrive seul et pauvre, il cherche les âmes qu'il espère gagner à la foi dans l'intérieur du pays qui lui est assigné comme sphére d'activité. Il s'adapte aux idées, autant que possible, aux usages, à la nourriture des indigénes, s'habile quelquefois (en Chine par exemple) à la manière des habitants du pays. Il ne revient que passagèrement et quand il le faut absolument dans les contrées civilissés ».

Vide etiam P. RAGEY, *Les missions anglicanes*, Paris, Bloud, 1900, p. 2 et 4.

[3] Cf. S. AUGUST, *de Vera Religione* c. VII: « Velint nolint ipsi quoque haeretici, et schismatum alumni, quando non cum suis sed cum extraneis loquuntur, catholicam nihil aliud quam catholicam vocant. Non enim possunt intelligi, nisi hoc eam nomine discernant, quo ab universo orbe nuncupatur ».

§ III. Ecclesia Romana, et quidem sola, gaudet invicta stabilitate.

1º ***Non obstantibus innumeris persecutionibus, Ecclesia romana semper stat invicta.***

Ab undeviginti saeculis instituta, Ecclesia Romana semper superavit omnes causas ruinae, insectationes incredulorum, haereses, dissensiones quae quandoque ex indignitate propriorum pastorum provenerunt.

Per tria priora saecula saevas persecutiones subiit, et tamen per totum orbem terrarum celerrime propagata est, ut supra ostensum est. Ut aiebat Tertullianus, « semen fuit sanguinis Christianorum », sicut sanguis Christi in cruce morientis.

Ariani divinitatem Iesu acriter impugnant, multosque fideles ad suam sectam adducunt, sed paulatim perit Arianismus, remanet Ecclesiae fides. *Iulianus apostata* omnes vires paganae philosophiae contra fidem christianam summa astutia colligit; evanescit vero paganismus et extenditur Ecclesia.

Barbari Romanum imperium invadunt, ad destructionem omnium moralitatis et religionis monumentorum parati sunt, finis mundi videtur imminens; sed Sancti Pontifices, Episcopi et religiosi ipsos Barboros ad Christianismum convertunt.

Saeculo nono *Photius* schisma graecorum instituit, sed schismaticae ecclesiae absque vitalitate manent, dum e contra Ecclesia Romana sese extendit in Europa septentrionali, in Scandinavia, Bulgaria, Moravia, Bohemia, Polonia, Hungaria.

Medio aevo Ecclesia impugnatur a *mahumetanis*, a *philosophis arabis*, a *diversis haereticorum sectis*, v. g. Albigensibus qui manichaeismum renovabant; sed surgunt novi Ordines S. Dominici, S. Francisci, magni doctores ut S. Thomas; est aetas aurea sacrae theologiae.

Saeculo XV et XVI *Lutherus* et *Calvinus*, auctoritatis impatientes, intendunt Ecclesiam reformare secundum spiritum liberi examinis, hominibus salutem ex fide sola offerunt, spretis Dei praeceptis; bona ecclesiastica principum cupiditati assignant, ita perturbant Europam, praesertim Germaniam et Angliam, ut quidam credere potuissent fi-

J. DE MAISTRE, *Le Pape*, l. IV, c. V. Impossible de donner aux Eglises séparées un nom commun qui exprime l'unité: « Une grande et magnifique cité d'Europe se prête a une expérience intéressante que je propose à tous les penseurs. Un espace essez resserré y renuit des Eglises de toutes les communions chrétiennes. On y voit une Eglise catholique, une Eglise russe, une Eglise arménienne, une Eglise calviniste, une Eglise luthérienne; un peu plus loin se trouve l'Eglise anglicane: il n'y manque, je crois, qu'une Eglise grecque. Dites-donc au premier homme que vous rencontrerez sur votre route: *Montrez-moi l'Eglise* ORTHODOXE, chaque chrétien vous mantrera la sienne, grande preuve déja d'une *orthodoxie* commune. Mais si vous dites: *Montrez-moi l'Eglise* CATHOLIQUE, tous répondront: *La voila*! et tous montreront la même. Grand et profond sujet de méditation! *Elle seule a un nom* dont tout le monde convient, parce que ce nom devant exprimer l'unité qui ne se trouve que dans l'Eglise catholique, cette unité ne peut être ni méconnue où elle est, ni supposée où elle n'est pas. Amis et ennemis, tout le monde est d'accord sur ce poiut. Personne ne dispute sur le nom, qui est aussi évident que la chose. Depuis l'origine du christianisme, l'*Eglise* a porté le nom qu'elle porte aujourd'hui et jamais son nom n'a varié; aucune essence ne pouvant disparaitre ou seulement s'altérer sans laisser échapper son nom ».

nem Romanae Ecclesiae proximum esse. — Revera autem ipsa Ecclesia veram reformationem instituit in Conc. Tridentino ; multi exsurgunt sancti fundatores novorum Ordinum, S. Ignatius, S. Vincentius a Paulo, S. Alphonsus M. de Ligorio, S. Paulus a Cruce ; mittuntur multi missionarii in Indiam, Iaponiam, Americam. Tota America sive septentrionalis sive meridionalis catholicam fidem accipit. Inter missionarios eminent B. de Las Casas, S. Lud. Bertrandus, S. Franciscus Xaverius.

Saeculo XVIII *philosophismus* in Gallia, Anglia, Germania in fidem catholicam totis suis viribus impetum facit, et praesertim in Romam catholicam insultat. *Revolutio gallica* dirissimas persecutiones contra catholicos sacerdotes renovat, et simulacrum naturalis religionis instituere intendit. — Sed paulatim rursus apparent cultus catholicus, charitatis opera, ordines religiosi, instituuntur etiam novae congregationes, vitalitas Ecclesiae manifestatur in Concilio Vaticano in quo definitur Infallibilitas Summi Pontificis, et extenditur evangelizatio in Asia, Africa, America et Oceania.

Itaque Ecclesia Romana semper eadem manet in sua doctrina, regimine et cultu, non obstantibus obiectionibus scientiae humanae [1], haeresibus, vexationibus saecularis potestatis et innumeris causis ruinae, quae societatem mere humanam destruxissent. Imo non solum invicta manet, sed secundum verba S. Vincentii Lirinensis « crescit vehementerque proficit totius Ecclesiae intelligentia, sed in eodem dogmate, in eodem sensu, eademque sententia ». Sic magis explicite proponuntur mysteria salutis, cultus SS. Cordis Iesu, Immaculatae Conceptionis Virginis, et extenduntur charitatis opera ut praesertim in missionum fructibus apparet.

Sic in sua immutabilitate Ecclesia Romana semper remanet vivens, semper renovatur iuventus eius [2].

[1] Cf. J. DE MAISTRE, *Le Pape*, l. IV, c. 2 : « Aucune religion excepté une ne peut supporter *l'épreuve de la science*. La science une espéce d'acide qui dissout tous les métaux, excepté l'or... La science et la foi ne s'allieront jamais hors de l'unité... J'ai dit pourquoi on ne devrait attacher aucun mérite à la conservation de la foi parmi les Eglises Phothiennes, quand même elle serait réelle : c'est qu'elles n'auraient point subi l'épreuve de la science : le grand acide ne les a pas touchées ».

[2] Cf. DE MAISTRE, *Le Pape*, l. IV. Conclusion : « A peine le christianisme s'est établi dans le monde, et déja d'impitoyables tyrans lui déclarent une guerre féroce. Il baignent la nouvelle religion dans le sang de ses enfants. Les hérétiques l'attaquent de leur côté dans tous ses dogmes successivement. A leur tète éclate Arius, qui épouvante le monde et *le fait douter s'il est chrétien*. Julien, avec sa puissance, son astuce, sa science et ses philosophes complices, porte au christianisme des coups mortels pour tout ce qui êut été mortel. Bientôt le Nord verse ses peuples barbares sur l'empire romain! ils viennent verger les martyrs, et l'on pourrait croire qu'ils viennent étouffer la religion pour laquelle ces victimes moururent ; mais c'est le coutraire qui arrive. Eux-mêmes sont apprivoisés par ce culte divin qui préside à leur civilisation, et se mêlant à toutes leurs institutions, enfante la grande famile européenne et sa monarchie, dont l'univers n'avait nulle idée. Les ténebres de l'ignorance suivent cependant l'invasion des Barbares ; mais le flambeau de la foi étincelle d'une manière plus visible sur ce fond obscur, et la science même, concentrée dans l'Eglise, ne cesse de produire des hommes éminents pour leur siecle. La noble simplicité de ces temps illustrés par de hauts caractères valait bien mieux que la demi-science de leurs successeurs immédiats. Ce fut de leur temps que naquit ce funeste schisme qui réduisit l'Eglise à chercher son chef visible pendant quarante ans. Ce fléau des contemporains est un trésor pour nous dans l'histoire. Il sert à prouver que le trone de St. Pierre est inébranlable. Quel établissement humain résisterait à cette épreuve, qui cependant n'était rien, comparée à celle qu'allait subir l'Eglise !

« *Luther parait, Calvin le suit*. Dans un accès de frénésie dont le genre humain n'avait pas vu un exemple, et dont la suite immédiate fut un carnage de trente ans, ces deux hommes de néant, avec l'orgueil des sectaires, l'acrimonie plébéienne et le fanatisme des cabarets, publiérent *la reforme de l'Eglise*, et en effet ils la *réformérent*, mais sans savoir ce qu'ils disaient, ni ce qu'il faisaient, Lorsque des hommes sans mission osent entreprendre de *reformer* l'Eglise, ils *déforment* leur parti, et ne *réforment* réellément que la véritable Eglise, qui est obligée de se dêfendre et de veiller sur elle-même. C'est précisement ce qui est arrivé car il n'y a de veritable *réforme* que l'immense chapitre de la *réforme* qu'on lit dans le concile de Trente ; tandis que la prétendue réforme est demeurée hors de l'Eglise, sans règle, sans autorité, et bientôt sans foi, telle que nous la voyons aujourd'hui. Mais par quelles effroyables convulsions n'est-elle pas arrivée a cette nullité dont nous sommes les témoins ? Qui peut se rappeler sans frémir le fanatisme du seizième siècle, et les scènes épouvantables qu'il donna au monde ? Quelle fureur surtout contre le Saint-Siège ! Nous rougissons encore pour la nature humaine en lisart dans les écrits du temps les sacrilèges injures vomies par ces grossiers novateurs contre la hiérarchie romaine. Aucun ennemi de la foi ne s'est jamais trompé ; tous frappent vainement, quisq'ils se battent contre Dieu : mais tous savent où il faut frapper. Ce qu'il y a d'extrêmement remarquable, c'est qu'a mesure que les siecles s'écoulent, les attaques sur l'édifice catholique deviennent *toujours* plus fortes, en sorte qu'en disant toujcurs : « il n'y a rien au delà », on se trompe *toujours*. Après les tragèdies épouvantables du seizième siècle, on eût dit sans doute que la tiare avait subi sa plus grande épreuve ; cependant celle-ci n'avait fait qu'en préparer une autre... Le philosophisme ne pouvait s'élever que sur la vaste base de la réforme...

« Qu'on se rappelle tous les livres impies écrits pendant le dix-huitième siècle. Tous sont dirigés contre Rome comme s'il n'y avait-pas de véritables chrétiens hors de l'enceinte romaine ; ce qui est très vrai si l'on veut s'exprimer rigoureusement. On ne l'aura jamais assez répété, il n'y a rien de si infallible, que l'instinct de l'impiété. Voyez ce qu'elle hait, ce qui la met en colère, et ce qu'elle attaque toujours, partout et avec fureur ; c'est la verité... L'Eglise sortit victorieuse des trois épreuves auxquelles nulle instintion ne résistera jamais ; le syllogisme, l'échafaud et l'épigramme...

« Une maladie du protestantisme, au si ancienne que lui, fut la manie de prédire la chute de la puissance pontificale. Les erreurs, les bévues les plus ènormes, le ridicule le plus solennel, rien n'a pu le corriger : toujours il est revenu à la charge... A l'aspect du Souverain Pontife chassé, exilé, emprisonné, outragé, privé de ses Etats par une puissance prépondérante et presque surnaturelle devant qui la *terre se taisait*, il n'était pas malaisé, à ces *prophétes* de prédire que c'en était fait de la suprématie spirituelle et de la souveraineté temporelle du Pape... Pendant que les faux prophétes parlaient avec le plus d'assurance... un prodige visible de la Toute-puissance, manifesté par l'inexplicable accord des pouvoirs les plus discordants, reportait le Pontife au Vatican... ».

2° ***Deest stabilitas vitae in aliis ecclesiis.***

A. PROTESTANTISMUS est ecclesia nova, a novatoribus constituta, adversus Ecclesiam Romanam, quae per successionem non interruptam Romanorum Pontificum ad beatum Petrum ascendit [1]. Novatorum autem ecclesia *nullo gaudet stabilitatis principio*, quia, auctoritate reiecta, fundatur in ipso liberi examinis principio, ex quo sequitur individualismus ac proinde perpetuae mutationes in fide, regimine et cultu. — Revera Protestantismus iugiter suam doctrinam mutat. Iam saeculo XVII, Bossuet in suo opere *Histoire des Variations des Eglises protestantes* ostendit innumeras variationes in professionibus fidei pseudoreformatorum, praesertim circa sacramenta ; postea autem multi

[1] GUIZOT, protestant, ait : « Je porte à l'Eglise catholique un profond respect, *Elle a été, pendant des siècles l'Eglise chrétienne de toute l'Europe. Etudes morales*, 1851,

reiecerunt mysteria Incarnationis, Redemptionis, Trinitatis. Quotidie novae sectae apparent, et protestantismus liberalis in vagum deismum abiit, non amplius nominari potest christianismus. Absque persecutionibus evanescit Protestantismus virtute sui proprii principii subversivi : non potest resistere incredulitati, laicismo, spiritui insubordinationis et licentiae, sed via liberalismi magis ac magis sese accommodat naturalismo seu irreligioni.

B. Graecae ecclesiae a tempore Photii ab Ecclesiae Romana separatae, subsistunt quidem, non vero tanquam corpus organicum, sed velut dispersa membra. Insuper earum permanentia non est vitae stabilitas a persecutionibus invicta, sed est *quasi immobilitas mortis. Carent enim vitalitate,* nullus est progressus in intelligentia dogmatis, in apologia contra rationalismum ; quoad regimen, ecclesiae sunt nationales, non resistunt indebitis exigentiis potestatis saecularis, sed ei plus minusve subduntur ; deest apostolatus missionum, et instituta charitatis potius a civili prudentia quam a religione proficiscuntur.

Deest igitur in aliis ecclesiis praeter Romanam vera vitae stabilitas, quae coincidit cum nota apostolicitatis seu identitatis cum Apostolorum Ecclesia.

§ IV. **Praedictae notae nequeunt per causas naturales explicari, et in illis verificantur prophetiae.**

1º *Hae quatuor notae,* cum in sola Romana Ecclesia inveniantur, superant omnia media naturalia, quae in aliis ecclesiis adhibentur ad conservationem et propagationem christianismi.

2º *Sanctitas* Ecclesiae Romanae in suis sanctis et martyribus manifestata, ut ostensum est in art. praeced., eiusque in omnibus bonis fecunditas, si comparatur cum fructibus aliarum religionum et sectarum, apparet *extraordinaria, superhumana.* Denotat igitur specialem Dei interventionem, nam ordo agentium debet correspondere ordini finium, et nonnisi ut Dei ministra, Ecclesia potest animas perducere ad sanctissimum finem, id est ad ipsum Deum super omnia amandum.

3º *Catholica unitas* superat etiam causas naturales, quae non possunt tam profundam unitatem fidei, regiminis et cultus in tanta gentium diversitate statuere.

Etenim, ut ait P. Gatti «populi locorum intervallo tam dissiti, linguis tam dissimiles, moribus tam discrepantes coniungi nequeunt in unius fidei professione et sub unius capitis regimine, nisi sit quaedam intelligens et efficax vis, quae eos ordinet ac dirigat : alioquin horum adeo diversorum ad unum eumdemque finem atque ad eius consecutionem conspiratio est impossibilis. Vis autem ista humana esse nequit : humanae quippe res, quae vi humana ac materiali in unum finem uniuntur, non modo cessante vi materiali illico in dissolutionem abeunt, verum etiam diu in eadem existentia non perseverant quamquam eadem vis adhibeatur ; sed temporis plus minus longi decursu pereunt omnino, ut de regnis et imperiis manifestum est »[1].

Aliis verbis : *in aliqua societate unitas eo difficilior est quo universalior est societas,* nam homo ad proprium iudicium et propriam voluntatem inclinatur, eisque saepe pertinaciter adhaeret. Insuper *haec unitas eo difficilior est quo debet esse profundior* ; atqui in Ecclesia Romana non solum est unitas quoad externam obedientiam aut externum cultum sed quoad internum ac firmissimum assensum mysteriis obscuris et altioribus praeceptis adversus inclinationes carnis et superbiae.

[1] Gatti, O. P., *Inst. Apol-Polem.* t. III, p. 696.

4º *Invicta stabilitas* Ecclesiae fere a duobus millibus annis per causas naturales explicari nequit, si considerantur : *a*) mutabilitas maxima mentium, institutionum humanarum, religionum, systematum philosophicorum praesertim in Europa[1] ; — *b*) dirissimae et innumerae persecutiones contra Ecclesiam, indebitae potestatis saecularis exigentiae[2], critica religionis a scientia humana instituta ; — *c*) debilitas auxiliorum naturalium quibus nititur Ecclesia ; — imo defectus quandoque graves suorum ministrorum[3].

Nulla proportio inter haec debilia media naturalia et invictam Ecclesiae stabilitatem contra tot causas ruinae[4].

[1] J. de Maistre, *Le Pape.* Conclusion, § XII : «Nulle instituion humaine n'a duré dix-huit siècles. Ce prodige, qui serait frappant partout, l'est plus particulièrement au sein de la mobile Europe. Le repos est le supplice de l'Européen et ce caractère contraste merveilleusement avec l'immobilité orientale. Il faut qu'il agisse, il faut qu'il entreprenne, il faut qu'il innove et qu'il change tout ce qu'il peut atteindre. La politique surtout n'a cessé d'exercer le gènie innovateur des enfants audacieux de Japhet. Dans l'inquiète défiance qui les tient sans cesse en garde contre la souveraineté, il y a beacoup d'orgueil sans doute, mais il y a aussi une juste conscience de leur dignité : Dieu seul connait les quantités respectives de ces deux éléments. Il suffit ici de faire observer le caractère qui est un fait incontestable, et de se demander, quelle force cachèe a donc pu maintenir le trône pontifical au milieu de tant de ruines et contre toutes les règles de la probabilité ».

[2] Ipse rationalista Harnack scribit : «Cette Eglise (romaine) a maintenu en Occident l'idée de l'indépendance de la religion et de l'Eglise contre les tendances de l'Etat à dominer sur le terrain spirituel... Le domaine religieux et moral c'est lié à rien de mondain et ne se laisse pas envahir. C'est un motif de reconnaisance que nous avons à l'egard de l'Eglise romaine ». *L'essence du Christianisme,* 14ª conf. tr. fr. p. 261.

[3] J. de Maistre, *loc. cit.*, § XVII : «Mille et mille fois ses ennemis (du St Siège) nous ont reproché les faiblesses, les vices mêmes de ceux qui l'ont occupé. Ils ne faisaient pas attention que toute souveraineté doit être considérée comme un seul individu ayant possédé toutes les bonnes et les mauvaises qualités qui ont appartenu à la dynastie, et que la succession des Papes, ainsi envisagée sous le rapport du mérite général, l'emporte sur toutes les autres sans difficulté et sans comparaison. Ils ne faisaient pas attention, de plus, qu'en irsistant avec plus de complaisance sur certaines taches, ils argumentaient puissamment en faveur de l'indéfectibilité de l'Eglise... Dieu nous a promis de fonder *sur une suite d'hommes semblables à nous* une Eglise èternelle et indéfectible. Il l'a fait, puisqu'il l'a dit, et ce prodige, qui devient chaque jour plus éblouissant, est déja incontestable pour nous qui sommes placés à dix-huit siécles de la promesse. Jamais le caractère moral des Papes n'eut d'influence sur la foi. Libère et Honorius, l'un et l'autre d'une éminente pieté, ont eu cependant besoin d'apologie sur le dogme ; le bullaire d'Alexandre VI est irréprochable. Encore une fois, qu'attendons-nous donc pour reconnaître ce prodige et nous réunir tous à ce centre d'unité hors duquel il n'y a plus de christianisme ? ».

[4] *Ibid.* «Qu'attendent donc nos frères, si malheureusement séparés... ? Et qu'entendent-ils par *miracle,* s'ils ne veulent pas reconnaître le plus grand, le plus manifeste, le plus incontestable de tous dans la conservation, et de nos jours surtout dans la resurrection, qu'on me permette ce mot, dans la resurrection du trone pontifical... ? Des dèbris de l'empire romain se sont formée une foule d'empires, tous de moeurs, de lan-

5º *Adimplentur prophetiae in hac mirabili vita Ecclesiae.*

Sanctitas, unitas catholica et invicta stabilitas Ecclesiae non solum per causas naturales explicari nequeunt, sed ab antiquis prophetis et ab ipso Christo tanquam opus divinum annuntiatae fuerant.

Prophetae praedixerant universalem propagationem regni Dei per Israelem, seu Deum Abraham, Isaac et Iacob regnaturum super universam faciem terrae. Isaias dixerat : « Surge, illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est... Et ambulabunt Gentes in lumine tuo et reges in splendore ortus tui »[1]. In Psalmis legebatur : « Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae »[2].

Iesus magis explicite dixerat : « Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam »[3]. — « Alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient ; et fiet unum ovile et unus pastor »[4]. — « Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint : ut credat mundus quia tu me misisti »[5]. — « Eritis mihi testes, usque ad ultimum terrae »[6]. « Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos, docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi »[7].

Adimpletione igitur harum omnium prophetiarum confirmatur, mirabilem vitam Ecclesiae, suis notis manifestam, esse « magnum quoddam et perpetuum motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile »[8].

Protestantes autem tenent, invictam stabilitatem Ecclesiae catholicae tanquam miraculum admitti non posse, secundum spiritus critici exigentias. Et ipsi non vident, *se spiritu critico absolute carere*, dum admittunt vg. quod *Lutherus*, cuius manifesta superbia, iracundia, petulantia omnesque mores radicaliter vitae Christi et sanctorum opponuntur, *fuit vere Christianismi reformator* (Cf. *Denifle* O. P., *Luther und Luthertum*. 2 Aufl).

gages, de préjugés différents. De nouvelles terres découvertes ont multiplié sans mesure cette foule de peuples indépendants les uns à l'égard des autres. Quelle main, si elle n'est divine, pourrait les retenir sous le même sceptre spirituel ? C'est cependant ce qui est arrivé, et c'est ce qui est mis sous nos yeux. L'edifice catholique, composé de pièces politiquement disparates et même ennemies, attaqué de plus par tout ce que le pouvoir humain, aidé par le temps, peut inventer de plus méchant, de plus profond et de plus formidable, au moment même où il paraissait s'écrouler pour toujours, se raffermit sur ses bases plus assurées que jamais, et le Souverain Pontife des chrétiens, échappé à la plus impitoyable persécution, consolé par de nouveaux amis, par des conversions illustres, par les plus douces espérances, relève sa tête auguste au milieu de l'Europe étonnée ».

[1] Is., LX, 1. — Cf. Is. II, 2-4 ; XVIII, 7 ; XIX, 23-25 ; XXIII, 15-18 ; XLII, 6-7. — Vide infra argumentum ex prophetiis.

[2] *Ps.*, II, 8 ; cf. *Ps.*, LXXI, 17. — [3] MATTH., XVI, 18. — [4] IOAN., X, 16. — [5] IOAN., XVII, 23 — [6] *Act.*, I, 8. — [7] MATTH., XXVIII, 19, cf. MARC., XVI, 15.

[8] *Conc. Vatic.* DENZ., 1794. — Vide BOSSUET, *Intructions pastorales sur les promesses de Jèsus-Christ à son Eglise.*

Iam solvimus supra obiectiones modernistarum contra valorem huiusce argumenti[1].

[1] Cf. supra lib. I, c. XVIII, vol. II, Modernistae dicunt : in mirabili vita Ecclesiae *aliquid incogniti* celatur, sed non probatur, istud incognitum esse supernaturalem Dei interventionem. Revera modernistae nihil aliud dicere possunt, propter sua praeiudicia agnostica. Dubitant enim de valore ontologico et transcendenti primorum rationis principiorum, ac proinde de valore demonstrationis existentiae Dei, essentialiter a mundo distincti. Imo miraculum pro illis non potest esse derogatio legibus naturae, sed solum derogatio consuetudinibus subiectivis nostrae cognitionis phaenomenorum naturae. Ideo etiam de miraculo physico apertissimo dicunt : hoc factum nondum potest plene explicari secundum leges notas, continet aliquid incogniti ; idem igitur dicere debent de mirabli vita Ecclesiae. — E contra supposito valore ontologico et transcendenti primorum rationis principiorum, miraculum vitae Ecclesiae discerni potest cum certitudine sicut praeclara miracula physica.

III SECTIO

Confirmatur Christi testimonium miraculis et prophetiis.

Spectatis motivis credibilitatis internis (ex mirabili expletione aspirationum humanitatis) necnon motivis conscientiae externis sed religioni intrinsecis (ex sublimitate doctrinae christianae et ex vita eximia Ecclesiae), consideranda sunt motiva conscientiae externa et simul religioni extrinseca, scil. miracula et prophetiae : 1° miracula Christi et Apostolorum, 2° prophetiae Iesus, 3° prophetiae messianicae Veteris Testamenti. Sic procedemus via regressiva a notioribus quoad nos ad minus nota, id est a recentioribus ad antiquiora. Erunt igitur in hac sectione tria capita.

CAPUT X.

MIRACULIS CHRISTI CONFIRMATUR EIUS TESTIMONIUM.

Art. I.

De miraculis a Iesu Christo ante suam mortem patratis.

I. Status quaestionis. — II. Classificatio miraculorum in Evangeliis narratorum. — III. Haec miracula sunt historice certa. — IV. Sunt vere supernaturalia. — V. Divinam Christi missionem certissime confirmant.

§ I. **Status quaestionis**. Multi rationalistae, quamvis pleraque facta evangelica admittant, miracula tamen reiiciunt, quoniam, iuxta eos, miracula sunt a priori impossibilia. Ideoque vel historicitatem vel supernaturalitatem horum factorum negant.

Rationalista *Paulus* († 1851), ut supra dictum est, aiebat : Iesus curavit caecum a nativitate, sed collyrii ope, quod luto miscuerat ; item quinque panibus quinque millia hominum saturavit, prout exemplo suo induxit homines, qui panes habebant, ut eos non habentibus darent ; super mare ambulavit id est supra ripam, quae mari superior est. — Has ridiculas inventiones, Evangelistarum sinceritati contrarias, reiecit *Strauss* († 1874), sed contendit, omnes de miraculis narrationes etiam evangelicas inter *mythos* ablegandas esse, velut facta per imaginationem aucta et adornata. Cum vero mythi formari nequeant, nisi aliquod tempus, Strauss dicebat, Evangelia non a contemporaneis fuisse scripta, sed nonnisi centum et quinquaginta circiter annis post Christi mortem.

Deinde autem critica debuit agnoscere, Evangelia synoptica scripta fuisse, post priores Epistolas S. Pauli, ante finem primi saeculi. — *Harnack*, ut supra dictum est, tenet hodie,Evangelium sec. Marc. compositum fuisse ann. 65-70, Ev. sec. Matth. 70-75, Ev. sec. Luc. 78-93 aut forte 60-70. Ideoque plures rationalistae hodierni et protestantes liberales admittunt historicitatem quorumdam miraculorum

evangelicorum, quae contendunt *mentali suggestione*, hypnotismo explicare, et tenent narrationes de aliis miraculis *processu quodam idealisationis* paulatim constitutas fuisse, prout factum naturale, plus minusve extraordinarium, a fide per trasfigurationem ultra conditiones historicas elatum est [1]. Ita etiam *modernistae* [2]. Protestantes vero conservatores defendunt traditionalem thesim de miraculis Christi [3].

Conc. Vatic. definivit : « si quis dixerit, *miracula* nulla fieri posse, proindeque *omnes de iis narrationes, etiam in sacra Scriptura contentas, inter fabulas vel mythos ablegandas esse* ; A. S. » (Denz. 1813).

Iam, initio huiusce libri secundi, defendimus historicam auctoritatem Evangeliorum in genere, nunc oportet considerare miraculorum evangelicorum historicitatem, supernaturalitatem et vim probativam.

§ II. **Classificatio miraculorum Christi.**

Praeter signa extraordinaria, quae Christi nativitatem, baptismum et mortem comitata sunt, Evangelia referunt multa miracula ab ipso Christo ad confirmationem missionis suae divinae patrata. Plus quam quadraginta in Evangeliis speciatim narrantur, et multo plura modo generali recensentur, v. g. Luc. VI, 19 : « virtus de illo exibat, et sanabat omnes ».

S. Thomas, IIIª, q. 44, dividit miracula Christi, prout ostenderunt potentiam eius circa omnia creaturarum genera.

1º *Circa spirituales substantias*. Plures obsessos a daemonibus liberavit. S. Petrus ait, in Act., X, 38 : « pertransivit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo ». Octo referuntur miracula huiusmodi in Evangeliis : in synagoga Capharnaum daemoniacus sanatur [4] ; in regione Gerasenorum duo liberantur et daemones eiecti in porcos introeunt [5] ; lunaticus curatur [6] ; itemque liberantur homo surdus et mutus [7], caecus-mutus [8], filia mulieris Chananaeae [9], mulier quae habebat spiritum infirmitatis [10]. De Maria Magdalena dicitur : « de qua eiecerat septem daemonia » [11]. Denique legitur in Evangelio : « Obtulerunt ei multos daemonia habentes et eiiciebat spiritus verbo » [12]. — E contra

[1] Ita RENAN, *Vie de Jésus*, chap. XVI. — A. REVILLE, *Jésus de Naz.*, t. II, p. 61-85. — STAPFER, *J.-Ch pendant son ministére*, p. 125-149 — O. HOLTZMANN, *Leben Iesu*, p. 58-59. — JULICHER, *Einleitung in das N. Test*, 3ª ed., p. 291, 292. — SCHMIEDEL, in *Encyclopedia biblica* (Cheyne). A. HARNACK, *L'essnce du Chrisianisme*, tr. fr. 1907, p. 42 : « On peut, me semble-t-il, établir les divisions suivantes ; 1º Récits de miracles provenaut de l'exagération d'évènements naturels particulièrement impressifs ; 2º Récits provenant de discours ou de paraboles, ou de la projection dans le monde extérieur de faits intérieurs ; 3º Récits provenant de l'intérêt que l'on attacchait à la réalisation de données de l'Ancien Testament ; 4º Guérisons surpernantes, opérées par la puissance spirituelle de Jésus ; 5º Récits de provenance indéterminable ». Quoad criticam theoriae A. HARNACK, cf. HERMANN VAN LAAK S. J., *Harnack et le Miracle*, tr. fr., Paris, Bloud, 1911.

[2] Cf. DENZ., 2096 et LEPIN, *Les théories de M. Loisy*, p. 183-196.

[3] Ita DE PRESSENSÉ, *Jésus Christ*, 4ª éd., 373. — GODET, *Comm. sur S. Luc et S. Jean.* — BOVON, *Theologie du N. T.*, t. I, p. 296-309. — SANDAY, *Dict. Hastings J. C.*, t. II, p. 624-628.

[4] MARC., I, 23-28 ; LUC., IV, 33-37.

[5] MATTH., VIII, 28-34 ; MARC., V, 1-20 ; LUC., VIII, 26-39. — [6] MATTH., XVII, 14-20 ; MARC., 13-28 ; LUC., IX, 37-44. — [7] MATTH., IX. 32-34 ; LUC., XI, 14-15. — [8] MATTH.. XII, 22-23. — [9] MATTH, XV, 21-28 ; MARC., VIIk 24-30. — [10] LUC., XIII, 1-16. — [11] MARC., XVI, 9 ; LUC., VIII, 2. — [12] MATTH., VIII, 16 ; LUC., VI, 17-18.

angeli in deserto Christo ministrant et unus ex eis in horto Gethesemani illi apparet, confortans eum [1].

2º *Circa corpora caelestia* duo referentur miracula : stella in Christi nativitate apparuit [2], et tenebrae factae sunt in eius morte per universam terram, ab hora sexta usque ad nonam [3].

3º *Circa homines*. Narrantur *tres resurrectiones* : filii viduae Naim, filiae Iairi, et Lazari, qui iam quatuor diebus sepultus erat [4]. — Multae recensentur *curationes*, videlicet decem leprosorum [5]. trium paralyticorum [6], saltem septem caecorum quorum unus erat caecus a nativitate [7], mulieris quae fluxum sanguinis patiebatur [8], S. Petri socrus [9], filii cuiusdam reguli [10], manus aridae [11], hydropici [12]. Et modo generali dicitur non semel : « Et multitudo copiosa plebis ab omni Iudaea et Ierusalem et maritima et Tyri et Sidonis, qui venerant, ut audirent eum et sanarentur a languoribus suis » [13].

4º *Circa creaturas irrationales*, referunt conversio subita aquae in vinum in Cana Galilaeae [14], piscationes miraculosae [15], stateris inventio in ore piscis [16], duae multiplicationes panum [17], tempestatis sedatio [18], ambulatio super aquas [19], subita fici exsiccatio [20].

5º *Christus dedit Apostolis suis potestatem faciendi miracula* [21], et post primam missionem reversi sunt septuaginta duo discipuli, cum gaudio dicentes : « Domine, etiam daemonia subiiciuntur nobis in nomine tuo » [22]. Pariter post Pentecostem Apostoli plura fecerunt miracula quae in *Actibus* narrantur [23].

§ III. **Miracula Christi sunt historice certa.**

In curso S. Scripturae defenditur historicitas praedictorum miraculorum singillatim [24] ; ad hanc autem thesim apologeticam brevius et efficacius est ea collective considerare, manifestando praesertim connexionem horum miraculorum cum aliis factis, quorum historicitas supra probata est et a plerisque rationalistis admittitur.

Ad rem sic argumentandum est, cum pluribus auctoribus [25] :

1º *Testes, qui haec miracula referunt, sunt iidem ac illi qui alia facta narrant*, ac proinde aequaliter fide digni sunt. Imo hi testes pro

[1] MATTH., IV, 11 ; LUC., XXII, 43. — [2] MATTH., II, 2. — [3] LUC., XXIII, 44. — [4] MATTH., IX, 18-26 ; LUC., VII, 11-17 ; IOAN., XI, 1-45. — [5] MATTH, VIII, 1-4 ; MARC., I, 40-45 ; LUC., V, 12-14 ; XVII, 12-19. — [6] MATTH., IX, 1-7 ; MARC., II ; 1-12 ; LUC., V, 18-26 ; MATTH., VIII, 5-13 ; LUC., VII, 2-19 ; IOAN., V, 1-9. — [7] MATTH., IX, 27-31 ; XX, 29-34 ; MARC., VIII, 22-26 ; X, 46-52 ; LUC. XVIII, 35-43. — [8] MATTH., IX 20-22 ; MARC., V, 25-34 ; LUC., VIII, 43-48. — [9] MATTH., VIII, 14-15, MARC., I, 29-31 ; LUC., IV, 38-39. — [10] IOAN., IV., 46. — [11] MATTH., XII, 9, 13, — [12] LUC., XIV, 1-6. — [13] LUC., VI, 17-18. — [14] IOAN., II, 1-11. — [15] LUC., V, 1-11 ; IOAN., XXI, 1-13. — [16] MATTH., XVII, 23-26. — [17] MATTH., XIV, 15-21 ; MARC., VI, 30-44 ; LUC., IX, 12-17 ; IOAN., VI, 5-15 ; MATTH., XV, 32-38 ; MARC., VIII, 1-9. — [18] MATTH., VIII, 18-27 ; MARC., IV 35-40. — [19] MATTH., XVI, 23-33 ; MARC., VI, 47-52 ; IOAN., VI 16-21. — [20] MATTH., XXI, 18-21 ; MARC., XI, 12-14, 20-22. — [21] LUC., X, 9 ; MATTH., X, 8 ; MARC., XVI, 17 ; IOAN., XIV, 12. — [22] LUC., X, 17. — [23] *Act.*, II, 43, V, 12 ; IX, 34-40 ; XIX, 11-12 ; XX, 9-12.

[24] Cf. KNABENBAUER, *Com. in S. Matth. et S. Luc.* — LAGRANGE, *S. Marc.* — LEPIN, *L'origine du quatrième évangile.* — L. FONCK S. I., *Die Wunder des Herrn im Evangelium exegetisch und praktisck erklärt*, Inspruck, 1907. — FILLION, *Les Miracles de N. S. Jésus-Christ*, t. I : Etude d'ensemble. t. II : Les Miracles de Jésus étudiés isolément.

[25] Vg. TANQUEREY, *Synopsis Theol. dogmaticae*, ed. 14, t. I, p. 228.

asserenda veritate factorum extraordinariorum quae de Christo recensuerant, *mortem subierunt.*

2º *Haec miracula, ut facta, tam facile ac cetera eventa dignosci poterant, quia sensibilia.* Nec sunt incredibilia, tanquam extraordinaria, nisi gratuito negetur miraculi possibilitas ; sed maiorem attentionem postulant.

3º *Debita autem attentio non defecit,* nam praecipua Christi miracula fuerunt *publica* in civitatibus et plateis, saepe in ipsa Ierusalem patrata, coram populo. Inter testes, plures scientia et auctoritate pollebant, ut Nicodemus, Iairus, Centurio, Zachaeus, Lazarus, Scribae et Pharisaei, Sacerdotes et Sanhedritae. Nec omnes erant proni ad haec miracula admittenda, nam Scribae et Pharisaei omnibus mediis possibilibus usi sunt ad eorum existentiam denegandam.

4º *Imo de quibusdam miraculis instituta est inquisitio iuridica ab ipsis Christi inimicis* [1]. Praeclarum exemplum habetur in narratione curationis caeci nati apud Ioan. IX : *a*) Miraculo patrato, statim vicini, qui caecum prius cognoscebant, diligenter quaerunt : quomodo aperti sunt tibi oculi ? *b*) Adducunt eum ad Pharisaeos, qui primo interrogant eum quomodo vidisset, sed nolunt credere quod caecus fuisset. *c*) Ipsi Pharisaei vocant eius parentes, qui asserunt : scimus quia hic est filius nostèr, et quia caecus natus est. *d*) Iterum Pharisaei vocant eum, qui fuerat caecus et rursus eum interrogant tanquam iudices :

Ei dicunt : « Da gloriam Deo. Nos scimus quia hic homo (qui dicitur Iesus) peccator est. Dixit ergo eis ille : si peccator est, nescio ; unum scio, quia caecus cum essem, modo video. Dixerunt ergo illi : Quid fecit tibi ? quomodo aperuit tibi, oculos ? Respondit eis : Dixi vobis iam et audistis. Quid iterum vultis audire ? numquid et vos vultis discipuli eius fieri ? Maledixerunt ergo ei, et dixerunt : Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus : hunc autem nescimus unde sit. Respondit ille homo, et dixit eis : in hoc enim mirabile est quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos. Scimus autem quia peccatores Deus non audit ; sed si quis Dei cultor est et voluntatem eius facit, hunc exaudit. A saeculo non est auditum quia quis aperuit oculos caeci nati. Nisi ésset hic a Deo, non poterat facere quidquam. Responderunt et dixerunt ei : In peccatis natus es totus, et tu doces nos ? Et eiecerunt eum foras ».

In hac inquisitione iuridica, factum miraculosum ita clare constat, un pharisaei absque evidentissima malitia illud negare nequeant, ideoque Iesus per modum conclusionis dixit : « In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident caeci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisaeis, qui cum ipso erant et dixerunt ei : Numquid et nos caeci sumus ? Dixit eis Iesus : Si caeci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis : quia videmus. Peccatum vestrum manet ».

Pariter legitur, apud Ioann., XII, 9-10, post resurrectionem Lazari, multi Iudaei « venerunt non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis. Cogitaverunt autem principes

[1] IOAN., V, 10-16 ; IX, 1-34.

sacerdotum ut et Lazarum interficerent : quia multi propter illum abibant ex Iudaeis, et credebant in Iesum ». — Similiter habetur in Act., IV, 16, post miraculum a S. Petro patratum, principes et sacerdotes « *nihil poterant contradicere* ... et conferebant ad invicem dicentes : Quid faciemus hominibus istis ? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus Ierusalem : *manifestum est, et non possumus negare.* Sed ne amplius divulgetur in populum, comminemur eis ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum ».

5º *Notanda est simplicitas harum narrationum evangelicarum,* quae totaliter in hoc differunt ab evangeliis apocryphis [1]. Unde, his omnibus consideratis, reiici nequeunt hae narrationes, quin ipsa sinceritas Evangelistarum negetur.

6º *Insuper facta miraculosa intime connexa sunt cum aliis factis in Evangeliis narratis,* ita ut negari non possint, quin tota Christi historia reiiciatur. Etenim *a*) saepe legitur : « multi crediderunt in nomine eius videntes signa eius, quae faciebat » [2]. Sic explicantur *multorum conversio,* vg. Nicodemi [3], strenua fides apostolorum ; post miraculum Canae « crediderunt in eum disciputi eius » [4], et post sedatam tempestatem, intra se dixerunt : « Quis, putas, est iste quia et ventus et mare obediunt ei » ? [5] *b*) Pariter plures *sermones Christi* habiti sunt occasione alicuius miraculi, vg. paralyticum sanando Iesus suam missionem et filiationem divinam exponit Iudaeis [6] ; item cum multiplicatione panum connectitur totus sermo de pane vitae [7] *c*) Denique occasione horum miraculorum et praesertim resurrectionis Lazari, *Pontifices et Pharisaei consilium inierunt* dicentes : « Quid facimus, quia hic homo multa signa facit ? ... Unus autem ex ipsi Caiphas nomine cum esset Pontifex anni illius, dixit eis : Vos nescitis quidquam. Nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat ... Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum » [8]. — Ita, igitur, cum miraculis Christi intime connexae sunt eius vita, praedicatio, passio et mors, ut, sublatis miraculis, narratio evangelica non ex parte sed omnino destrueretur [9]. Hoc fatentur quidam rationalistae, et, quia

[1] Cf. LEPIN, *Évangiles canoniques et évangiles apocryphes* (« Revue Pratique d'Apologétique », 15 déc. 1905, p. 241-256. — Ut notant plures apologetae « Tout différent est le merveilleux des évangiles apocryphes. Jésus y prodigue les miracles pour étonner, effrayer, se venger. Il est un spectre surnaturel, sans entrailles. Sa thaumaturgie est matérielle, mécanique, immorale ; ce sont les tours d' un magicien. Partout où il passe, il est comme une force magnétique ; la nature s'affole, déraisonne, par l'effet de son voisinage. Chacune de ses paroles est suivie d'effets miraculeux pour le bien comme plur le mal ». Cf. *Évangile de Thomas,* 4-5, l' *Évangile du pseudo-Matthieu,* c. 26, Tischendorf, *Évangelia apocrypha,* 2 ed., p. 93 ..., 164 ..., 181.

[2] Vg. IOAN., II, 23 ; XI, 45, XII, 42, XX, 29. *Act.,* V, 12. — [3] IOAN., III, 2. — [4] IOAN., II, 11. — [5] MARC., IV, 40. — [6] IOAN., V. — [7] IOAN., VI. — [8] IOAN., XI, 47-53 ; cf. MATTH., XII, 1 ; MARC., III, 6.

[9] *Quoad resurrectionem Lazari* notat CALMES, *Ev. sel. S. Jean.,* p. 341. « Jusqu' ici le conflit entre Jésus et les Juifs a suivi une marche ascendante ; le miracle de Béthanie est le dernier terme de cette graduation, la mort du Sauveur en est la conséquence immédiate ... Or les critiques accordent que, dans le récit de la Passion, le quatrième Evangile a une valeur historique égale à celle des Synoptiques. l faut donc reconnaître la realité du fait qui en est la cause prochaine ... La précision et l' abondance des détails historiques (deja mentionnés) écarte l' idée d' une allégorie. Il est vrai que,

in Christianismo semper miracula inveniunt, nihil aliud facere possunt quam reiicere a priori miraculi possibilitatem.

7° *Ex Epistolis S. Pauli* etiam arguendum est : earum authenticitas fere ab omnibus criticis rationalistis admittitur ; praesertim ex Epist. ad Galat., ad Rom., ex duabus ad Corinth., quae iuxta Harnack et Jülicher anno 53 aut 54 scriptae sunt. Atqui hae Epistolae formaliter affirmant existentiam miraculorum ab Apostolis in nomine Christi patratorum ; si autem Apostoli in nomine Christi miracula patraverunt, a fortiori Christus ipse miracula fecit. Sufficit citare textum Ep. ad Rom., XV, 18 : « Non enim audeo aliquid loqui eorum, quae per me non efficit Christus in obedientiam Gentium, verbo et factis : in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti », item II Cor., XII, 12. — In I Cor., XII, 28 inter omnia charismata loquitur de gratia curationum et de virtutibus seu de gratia miraculorum. In Ep. ad Gal., III, 5 sumit argumentum ex miraculis : « qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis ».

8° *Apostoli et Patres non potuissent ad miracula Christi tam confidenter appellare,* nisi omnino certa fuissent. Quomodo S. Petrus dixisset Iudaeis : « Iesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, *virtutibus* et *prodigiis*, et *signis*, quae fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et *vos scitis* ... » ? [1].

9° Si Christi miracula essent solummodo pia discipulorum inventa, eorum coaevi et praesertim *adversarii* illud aperte declaravissent. Iudaei autem coaevi, qui in Talmude scripserunt, aut pagani scriptores, ut Celsus [2], mira Christi opera non negaverunt, sed magicis artibus explicare tentarunt.

Ex his omnibus concludendum est : *historice* negari non possunt huiusmodi miracula, certa sunt sicut alia facta in Evangeliis relata quorum historicitas a rationalistis admittitur.

§ IV. **Miracula Christi sunt vere supernaturalia.**

Rationalistae non negant, quaedam miracula in Evangeliis narrata excedere proprie vires naturales, ita vg. resurrectiones, et propterea a priori reiiciunt, ut dictum est, horum miraculorum historicitatem. Quoad alia signa, concedunt, facta huiusmodi vere coaevorum mirationem movisse, sed contendunt, ea ut supernaturalia agnita fuisse non-nisi propter ignorantiam legum naturalium et propensionem hominum huiusce temporis ad miracula faciliter admittenda. — Ad hoc respondendum est :

1° *Pharisaei non proni erant ad miracula Christi agnoscenda, et tamen ea negare non potuerunt* ; vg. post triplicem investigationem de

dans l'esprit de l'auteur, la résurrection de Lazare symbolise la résurrection mystique de l' âme qui s'attache à Jésus, Joan., XI, 25. Mais on est frappé de la sobriété avec la quelle le miracle st raconté, 41-44 ; la richesse de l'exposition ne se trouve que dans les antécedents historiques. C'est le contraire qui alieu dans l'enseignement allégorique. D'ailleurs plusieurs traits, dans le récit, sont d' une réalité saissante. Peut-on concevoir que l'auteur, empruntant la forme de l'allégorie pour exprimer la doctrine de la résurre tion mystique par la foi, insiste sur des détails humains et mentionne comme il le fait, 33-35, l'émotion, le trouble et les pleurs de Jésus » ?

[1] *Act.*, II, 22. — [2] Cf. ORIGEN., *Adv. Celsum* ; I, 38.

sanatione caeci nati ; — item post Lazari resurrectionem, quae coram multis Iudaeis evenit ; ex eis multi crediderunt, alii abierunt ad Pharisaeos, istique evidentia coacti collegerunt concilium et dixerunt : « Quid facimus, quia hic homo multa signa facit ? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, et venient Romani, et tollent nostrum locum et gentem » [1]. Item in *Act.*, IV, 16 post miraculum a S. Petro patratum.

2° Antea, post prima Christi miracula, quae manifeste vires naturae sensibilis excedebant, *scribae dixerant* : « *Quoniam Beelzebub habet*, et quia in principe daemoniorum eiicit daemonia ». Et Iesus eis responderat : « Quomodo potest satanas satanam eiicere ? Et si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare ... Et si satanas consurrexerit in semetipsum dispertitus est, et non poterit stare, sed finem habet ... Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata et blasphemiae quibus blasphemaverint : qui autem *blasphemaverit in Spiritum sanctum* non habebit remissionem in aeternum » [2]. S. Marcus explicat quid sit hoc peccatum contra Spiritum Sanctum dum addit : « quoniam dicebant : Spiritum immundum habet », et hoc dixerant visis miraculis, quibus clare manifestabatur iterventio Spiritus Sancti.

3° *Ipsa facta extraordinaria*, in Evangeliis relata tanquam miracula, *attentis eorum natura et physicis circumstantiis*, manifeste susupernaturalia sunt. Ita istantanea caeci nati sanatio, luto et sputo solum adhibitis, leprosi solo tactu perfecta curatio, sanationes in distans solo verbo effectae, conversio subita aquae in vinum, multiplicatio panum, a fortiori resurrectio mortui iam foetidi. Haec facta, sine absurditate, naturalia dici nequent, ut supra l. I, c. XIX, in thesi de discernibilitate miraculi longe ostendimus, praesertim pro resurrectione, multiplicatione panum, sanatione caeci nati, quae omnes vires non solum naturae sensibilis, sed spiritum creatorum certo superant. Insuper inter circumstantias physicas miraculi, considerandum est, Christum solo verbo haec miracula in instanti patrasse ; eius certissimo imperio statim respondit ventus ; et, ut refert Quadratus, hae sanationes ita fuerunt stabiles, ut aegroti sic curati aut mortui ad vitam revocati longam postea vitam duxerint [3].

4° *Circumstantiis moralibus et fructibus* horum signorum confirmatur eorum divina origo. — Septem generaliter enumerantur circumstantiae morales actus humani : quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando. Principalis, ut supra dictum est [4], est finis, qui prior apparet in intentione et declaratione thaumaturgi, posterior vero in executione scil. in fructibus moralibus miraculi. — *a*) *Cur* ? Christus

[1] IOAN., XI, 47 sq.

[2] MARC., III, 22 ... ; MATTH., XII, 27 ... ; LUC., XI, 15.

[3] Cf. ap. EUSEBIUM, *Hist. Eccl.*., l. IV, c. 3 « Servatoris nostri opera semper conspicua erant, quippe quae veia essent ; ii scil. qui morbis liberati aut qui ex morte ad vitam revocati fuerant ... Nec solum quamdiu in terris moratus est Servator noster, verum etiam post eius discessum diu superstites fuerunt, adeo ut nonnulli eorum etiam ad nostra usque tempora pervenerint ».

[4] Cf. supra l. I, c. XIX, a. I I, vol. II.

semper dixit, se agere propter gloriam Dei et salutem animarum, et hoc manifeste apparet ex fructibus miraculorum, scil. discipulorum emendatione, multorum Iudaeorum ac Gentilium conversione, vitiorum correctione, humanitatis regeneratione. Ipse Christus aiebat de falsis prophetis : « a fructibus eorum cognoscetis eos ... Omnis arbor bona fructus bonos facit ; mala autem arbor malos fructus facit ». Fructus Christianismi manifeste conformes sunt rectae rationi et nobilioribus aspirationibus nostrae naturae. — *b*) *Quid* ? In ipsa natura horum miraculorum nihil apparet ridiculum, indecens, violentum, sine ratione, e contra omne est bonum, honestum, beneficum, Deo dignum. — *c*) *Quis* ? Iesus, qui facit haec miracula, docet doctrinam Deo honorificam, rectae rationi conformem, bonos mores inducentem ; ipse sanctissimus apparet, omnibus virtutibus heroicis praeditus. — *d*) *Quomodo* ? In suo modo agendi nihil inconveniens deprehenditur, nulla ostentatio, sed humilitates et modestia, imo saepe dixit iis quos sanavit : nemini dixeris [1] ; non vult enim vanam animi inflammationem concitare, sic non vult « signum de caelo ostendere » Pharisaeis et Sadducaeis [2]. — *e*) *Quibus auxiliis* ? Christus faciebat miracula imperando, post orationem, cum maiestate simul et humilitate. — *f*) *Ubi* ? Non inter vanos et indignos homines ; sic nolui facere miraculum ante Herodem ad curiositatem explendam. — *g*) *Quando* ? Quando erat convenientia et non aliter, sic ostendebat miracula non esse multiplicanda propter necessitates temporales huiusce vitae. V.g. *Ioan.*, VI, 26, cum post multiplicationem panum, convenisset turba Capharnaum, quaerens Iesum, respondit eis Iesus : « Amen, amen dico vobis : quaeritis me, non quia vidistis signa ; sed quia manducastis ex panibus et saturati estis ». — Ex his omnibus circumstantiis evidentissime confirmatur Christum fuisse ministrum non diaboli sed Dei.

5° *Nova confirmatio habetur ex inanitate aut impossibilitate hypothesium, ad quas recurrunt rationalistae* ad haec miracula neganda. — Ut diximus in statu questionis, explicatio naturalistica a D. Paulus proposita, ipsis rationalistis ridicula visa est ; mythismus a D. Strauss inventus pariter reiectus est ab omnibus criticis, qui evidentia historica coacti admittunt. Evangelia scripta fuisse multo prius quam volebat Strauss. Nunc autem rationalistae contendunt, miracula Christi suggestione et hypnotismo explicari posse.

Supra ostendimus, tractando de hypnotismo [3], *ad quid sese extendere nequeat vis suggestionis*. Nunc autem sufficit dicere : 1° Suggestione sanatur solum in qui nervorum commotione turbantur [4] ; Christus autem sanavit etiam leprosus, surdos-mutos, caecos natos, imo mortuos suscitavit, tempestatem sedavit, panes multiplicavit, etc. ad quae phaenomena hypnotismus non sese extendit. — 2° Quando efficax est, suggestio non subito sed paulatim operatur, ut aegri cer-

[1] MATTH., VIII, 4 ; XVII, 9 ; MARC., V, 43 ; VII, 36 : VIII, 26 etc.
[2] MATTH., XVI, 1-3.
[3] Cf. supra l. I, c. XIX, a. 3, § IV, vol. II.
[4] GRASSET, *L' hypnotisme*, p. 398-400 « Rien ne prouve que l' hypnothérapie soit capable de modifier les lésions organiques ».

tam persuasionem de sanitate obtinenda habeant [1] ; e contra Christus subito, solo verbo aut tactu sanavit, et in multis casibus fiduciam non exegit ab ipsis infirmis [2]. — 3° Insuper suggestio non operatur in distans [3]. Iesus autem quandoque miracula in distans fecit, absque ulla praeparatione, vg. dum sanavit filium centurionis et filiam chananaeae [4].

Hypotheses igitur rationalistarum nequeunt explicare historica Christi miracula, quorum supernaturalitas remanet certa [5].

§ V. **Miracula Christi in confirmationem divinae eius missionis facta sunt.**

A. *In genere* hoc pluries declaratum est a Iesus : v.g. quando Ioannes Baptista duos de suis discipulis misit ad eum, ut eis diceret an ipse esset Messias, respondit Iesus : « Euntes renuntiate Ioanni quae audistis et vidistis : caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur. Et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me » [6]. Haec signa annuntiata erant ab Isaia tanquam messianica [7]. — Pariter, dum Iesus ambulabat in templo, in porticu Salomonis, circumdederunt eum Iudaei et dixerunt ei : Quousque animam nostram tollis ? si tu es Christus, dic nobis palam. Respondit eis Iesus [8] : « Loquor vobis, et non creditis. *Opera, quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me* ... Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi ; si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est et ego in Patre ». Et quoniam argumentum erat irrefragabile, iudaei, ut addit Evangelista, « quaerebant ergo eum apprehendere ; et exivit de manibus eorum ».

B. *In particulari* Iesus pluries connexionem miraculi cum missione confirmanda explicite declaravit, priusquam miraculum patraret, v. g. ante resurrectionem Lazari, « Iesus elevatis sursum oculis dixit : Patrer, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi, *ut credant, quia tu me misisti* » [9]. — Et revera, ut saepe dicitur in Evangelio, visis miraculis, multi crediderunt [10].

C. Imo Iesus declaravit, hanc probationem legationis suae divinae esse *firmissimam* et *manifestissimam* dum dixi de suis inimicis [11] : « Si non venissem et eis locutus non fuissem : peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit et Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis quae nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem *et viderunt, et oderunt* et me et Patrem meum. Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est [12] : quia odio habuerunt me gratis ». Sic, ut ait Conc. Vat., divina

[1] Ibid, p. 124, 127, 128, 377.
[2] MATTH., XII, 22 ; LUC., XVII, 12-14 ; VII, 2-10 ; IOAN., XI, 6.
[3] GRASSET, ibid, p. 130. « Un sujet qui ne voit, ni entend son magétiseur, qui n'est en communication avec lui par aucune voie sensorielle naturelle, ni par aucune voie artificielle ..., ne peut être endormi, ni suggestionné ». — [4] MATTH., VIII, 5-13 ; XV, 22-28.
[5] Cf. FONCK, *op. cit.*, et FILLION, *op. cit.*, V, II.
[6] MATTH., XI, 4-6 ; LUC., VII, 18-23. — [7] *Isa.*, XXXV, 5 ; LXI, 1. — [8] IOAN., X, 24, 37-38. — [9] IOAN., XI, 41-42. — [10] IOAN., II, 11 ; III, 2 ; IX, 35-38.
[11] IOAN., XV, 22 sq. — [12] *Ps.*, XXIV, 19.

religionis christianae origo *rite probatur* certissimis signis omnium intelligentiae accommodatis. Nihil clarius dari potest, nisi ipsa Christi ressurectio, de qua nunc agendum est [1].

Obiectio: Ipse Christus vim probativam miraculorum suorum parvipependisse videtur. Scribas et Pharisaeos quaerentes signum de coelo increpat, (Matth. XII, 38) dum ad Apostolum Thomam eos beatos dicit, « qui non viderunt et crediderunt ». (Ioan. XX, 24) Aliquando Ipse prohibuit, ne miracula divulgarentur (Matth. IX, 30; XII, 16; Marc. I, 44 etc.).

Resp. Christus increpat Pharisaeos, qui post signa praecedentia semper nova signa quaerunt, malitiam suam simulatione ignorantiae occultantes; dum de cetero maximum signum suae resurectionis promittit: vel increpat Thomam, qui post tot et tanta signa testimonio Apostolorum credere noluit, sed adhuc amplius oculis videre et manibus palpare exegit. Aliquando Christus divulgationem miraculorum prudenter impedivit ad iram Pharisaeorum aufugendam, ad commotionem messianismi politici apud sequaces evitandam, vel ad exemplum virtutis humilitatis praestandum.

Art. 2.

De Resurrectione Christi.

I. Status quaestionis. — § II. Momentum huiusce credibilitatis motivi. — § III. Christus vere mortuus est. — § IV. Historice certum est, Christum resurrexisse et suam resurrectionem perfecte manifestasse.

§ 1. **Status quaestionis.** — Non solum narratur in Evangeliis Christi resurrectio, sed in Actibus Apost. et in Epist. S. Pauli dicitur, eam ab Apostolis praedicatam fuisse tanquam maximum credibilitatis motivum.

Rationalistae ad vim huius facti enervandam, plura excogitaverunt systemata, quae ipsi successive reiicere debuerunt. Ad minus distinguuntur *quatuor theoriae*, scil. *fraudis, amplificationis, hallucinationis* et *visionis spiritualis*.

1° Cum deistis saecli XVIII *Reimarus* renovavit explicationem a iudaeis sacerdotibus inventam, deinde a Celso propugnatam, iuxta quam *Apostoli deceptores* fuerunt, dicendo Christum resurrexisse. Sed alii rationalistae hanc *theoriam fraudis* reiecerunt quia non explicat quomodo religio, mendacio fundata, mundum renovaverit, nec quomodo Apostoli, prius timidi et inconstantes, usque ad martyrium hanc fraudem propugnaverint.

[1] Bossuet, *Hist, univ.*, II, P., c. 29: « Des guérisons sans nombre, des résurrections de morts, et celle de Iésus-Christ même attestée par ceux qui l'avaient vue et soutenue jusqu'à la mort, c'est-a dire, tout ce qu'on pouvait souhaiter pour assurer la vérité d'un fait; puisque Dieu même, je ne craindrai pas de le dire, ne pouvait rien faire de plus clair pour établir la certitude du fait, que de le réduire au témoignage des sens, ni une épreuve plus forte pour établir la sincérité des témoins, que celle d'une cruelle mort ».

2° Quidam rationalistae tamen ut *Weizsäcker* et *Martineau* [1] ex hac prima theoria aliquid servaverunt dicentes: Apostoli declaraverunt solum modo generalis se Dominum *vidisse*, prout firmiter in eius immortalitatem credebant; postea vero eorum discipuli haec verba amplificaverunt et paulatim Christum vere surrexisse crediderunt. Haec autem *theoria amplificationis* seu evolutionis sicut prior a multis reiecta est, fere propter easdem rationes: si enim Apostoli declaraverunt, se Iesum vidisse dum revera eum non viderant, sed solum in eius immortalitatem credebant, deceptores fuerunt; nec igitur explicantur eorum zelus, mundi renovatio; et perit argumentatio: S Pauli [2] de futura corporum resurrectione, cuius pignus est resurrectio Christi corporea.

3° Admissa sinceritate perfecta Apostolorum, plures dixerunt, eos fuisse deceptos aliqua *hallucinatione*, ita *Strauss, Renan, A. Harnack, A. Réville, Meyer* [3]. Iuxta illos Apostoli non poterant credere, Iesum a suis inimicis devictum esse; scrutati sunt igitur Scripturas, ibique invenerunt praedictiones resurrectionis Messiae; ideoque resurrectionem ardenter desiderantes, hallucinationibus decepti sunt.

4° Non pauci rationalistae, ut *Keim, Ewald, Schenkel, Stapfer* [4] praedictam explicationem ut insufficientem reiiciunt, constat enim, Apostolos non exspectasse resurrectionem, et, consideratis numero et qualitate testium ac circumstantiis diversarum apparitionum, hypothesis hallucinationis fundamento caret. Ideoque hi rationalistae quartam theoriam excogitaverunt; admittunt *Iesum vere Apostolis apparuisse*, non quidem corporaliter *sed spiritualiter*; licet enim a mortuis non surrexerit, eius anima cum Deo unita discipulos confortare potuit, eos de sua immortalitate certiores faciendo [5]. — Inter modernistas, *E. Le Roy* similem theoriam proposuit, negavit enim « reanimationem cadaveris » tanquam impossibilem, et docuit, Christum aliquo sensu resurrexisse, quantenus post mortem agere non cessavit, et prout anima in altera vita quamdam materiam virtualem retinet. Hoc intendit conciliare cum dogmate catholico, quia secundum pragmatismum modernistarum dogmata retinenda sunt *tantummodo* iuxta sensum practicum, id est tanquam norma praeceptiva agendi: agendum est erga Iesum ac si corporaliter resurrexissent [6].

5° Fautores historiae religionis comparativae ideam resurrectionis simul ac descriptionem temporis « tertia die » apud Evangelistae et Paulum deberi dicunt infiltrationibus aliarum religionum, in quibus invenitur idea dei morientis et resurgentis, numinis scil. vegetativi. Sic H. Zimmern, P. Jensen, Ch. Virolleaud ad Marduk in mythologiis assyriis: O. Pfleiderer, T. K. Cheyne, H. Gunkel, R. Reitzenstein, W. Bousset, J. G. Frazer ad mythos orientales, aegyptiacos, iranicos et hellenisticos (Osiris, Dionysius Zagreus, Adonis, Attis, cet.) recurrunt. Hodierni saltem quod attinet doctrinam resurrectionis Apostolos ipsos ab ideis paganis mutuari communiter negant,

[1] Weizsäcker, *Das Apostolische Zeitalter*, p. 5; Martineau, *The Seat of authority*, p. 363 sq.

[2] I *Cor.*, XV.

[3] A. Réville, *Iés. de Naz.*, t. II, p. 453-478. — Meyer, *Die Auferstehung Christi*, Tubingue, 1905.

[4] Schenckel, *Charakterbild Jesu*, p. 231 sq.; Stapfer, *La mort et la Résurrection de J-C.*, 2a ed., p. 231-322.

[5] Ita Staffer, *op. cit.*, p. 255 et 261: « Paul ne voit aucune différence (bien au contraire, il les assimile complètement) entre les apparitions aux douze et celle dont il a été favorisé... Or dans conviction, Jésus-Christ lui était réellement apparu. Mais ce n'etait pas le corps matériel de Jésus de Nazareth qui s'etait montré à lui; Dieu avait révélé Jésus-Christ « en lui ». Il le dit de la maniére la plus explicite et sans qu'il soit possible de donner un autre sens au terme dont il se sert, *Gal.*, I, 15 ».

[6] Le Roy, *Dogme et critique*, p. 155-257.

Communitates primitivae tamen, praesertim ethnico-christianae influxui religionum paganarum maxime subiacerent.

Ecclesia damnavit hanc ultimam propositionen (Denz., 2026) sicut duas sequentes modernistarum theses : « *Resurrectio Salvatoris* non est proprie *factum ordinis historici*, sed factum ordinis mere supernaturalis nec demonstratum nec demonstrabile, quod conscientia christiana sensim ex aliis derivavit. — Fides in resurrectionem Christi ab initio fuit non tam de facto ipso resurrectionis quam de vita Christi immortali apud Deum » Denz., 2036 sq. Hae theses inveniuntur in operibus A. Loisy[1]. Inter exegetas catholicos qui contra praedictas theorias scripserunt, citandi sunt Ladeuze, Chauvin, Mangenot[2]. Thesis traditionalis defenditur etiam a protestantibus conservatoribus[3].

Sic apparet status quaestionis ; rationalistae semper novas theorias excogitant contra traditionalem doctrinam, et hoc praesertim, ut ipsi fatentur, propter negationem a priori possibilitatis miraculi[4]. Obiiciunt etiam, multas contradictiones inveniri in evangelicis narrationibus resurrectionis, prout dissentiunt sacri auctores de apparitione angelorum, de tempore quo mulieres ad sepulcrum venerunt, etc[5].

Ad quaestionem solvendam, videamus, quodnam fuerit iuxta declarationes Christi et Apostolorum, momentum resurrectionis tanquam credibilitatis motivum. Hoc est initium disputationis a multis rationalistis admissum ; deinde inquiremus fundamentum huiusce certitudinis Apostolorum, id est probabimus historice, Christum vere mortuum esse ac tertia die vere surrexisse.

§ II. **Momentum Resurrectionis Christi, iuxta declarationes eius et Apostolorum.** — Ut habetur ex Evangeliis, *Chritus ipse elegerat hoc signum, tanquam sigillum miraculorum suorum* et *irrefragabile argumentum divinae suae missionis.*

a) Post multa miracula, *loquens Pharisaeis*, qui adhuc quaerebant : Magister volumus a te signum videre ; respondit Iesus : « Generatio mala et adultera signum quaerit ; et signum non dabitur ei nisi signum Ionae Prophetae. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus ; sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus »[6]. Hoc iterum affirmavit Iesus, quando Pharisaei rogaverunt signum de coelo[7]. Item dixit eis: « Solvite templum hoc et in tribus diebus excitabo illud », quod dicebat de templo corporis sui, ait S. Iohannes[8].

b) Pariter *coram discipulis suis, Iesus suam resurrectionem saltem quater praedixit*; statin post Petri confessionem : « coepit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Ierosolymam, et multa pati a senioribus et scribis et principibus sacerdotorum et occidi et tertia die resurgere »[1] — item statin post transfigurationem[2], rursus ante triumphalem ingressum Ierosolymam[3]. Pro qualibet harum trium praedictionum legitur in synopticis : « tertia die resurget ». Denique post ultimam coenam Iesus idem annuntiat[4].

c) Imo dum erat in cruce, praetereuntes blasphemabant dicentes : « Vah qui destruis templum Dei et in tribus diebus reaedificas, salvum fac temetipsum descendens de cruce »[5] Et post eius mortem principes sacerdotum et pharisaei convenerunt ad Pilatum dicentes : « Domine recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens : Post tres dies resurgam. Iube ergo custodi sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli eius, et furentur eum, et dicant plebi : Surrexit a mortuis et erit novissimus error peior priore »[6].

Apostoli hoc miraculum resurrectionis Christi praecique invocabant ad veritatem suae praedicationis confirmandam.

Mathias eligitur ut sit resurrectionis testis[7]. *Petrus* in primo sermone ad populum ex resurrectione Christi a Davide praedicta arguit ad probandam veritatem fidei : « *Hunc Iesum resuscitavit Deus*, cuius omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc, quem vos videtis, et auditis... Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus, hanc Iesum, quem vos crucifixistis »[8]. Similiter *S. Paulus* coram Atheniensibus in medio Areopagi, postquam locutus est de Deo creatore, ait : « Deus nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique poenitentiam agant, eo quod statuit diem in quo iudicaturus est *orbem* in aequitate, in viro in quo statuit, fidem praebens omnibus, *suscitans eum a mortuis* »[9]. Item S. Paulus I Cor., XV refert resurrectionem Christi qui « visus est, inquit, Cephae, et post hoc undecim, deinde pluSquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent..., deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis, novissime autem omnium... visus est et mihi »[10], et bis declarat : « *Si autem Christus non resurrexit, vana est fides vestra* »[11].

Non vult dicere S. Paulus, alia miracula esse motiva credibilitatis insufficientia, sed intendit dicere et expresse affirmat : « Si Christus non resurrexit, inanis est ergo praedicatio nostra... Invenimur autem et *falsi testes Dei* »[12], id est falsa est praedicatio nostra quae hoc facto ab omnibus Apstolis allegato innititur. Insuper, « si Christus non resurrexit, vana est fides vestra : *adhuc enim estis in peccatis vestris* »[13]. Id est, si Christus non resurrexit, ergo fides in Christum resuscitatum, quae iustificationis est radix (Rom., IV, 25) falsa est, et non purgat peccata ; — imo iuxta Chrysost[14]. Theophil, Ecumenium[15], mors Christi inefficax fuit ad remissionem peccatorum,

[1] A. Loisy, *Les Evangiles synopt.* — *Le quatr. Evang.*

[2] Ladeuze, *La Résurrection du Christ*, Paris et Bruxelles 1909 ; Chauvin, *Jésus Christ est-il resuscité*, Paris 1905 ; Mangenot, *La Reèrrection de Jésus-Christi* in *Rev. prat. d'Apol.*, 1908 ; Rose, *Etudes sur les Evangiles*, 1902, c. VIII.

[3] Cf. Godet, *Comm. sur l'Ev. de S. Luc.* ; *Comm. sur l'Ev. de S. Jean.* — De Pressensè, *J.-C.* — Bovon, *Théol. du N. T.*, t. I. — Sanday, in *Hastings*, Dict., t. II, p. 638 sq.

[4] Cf. v. g. A. Réville, *Jés. de Naz.*, t. II, p. 453 : « L'idée de la résurrection réelle d'un corps réellement mort n'a pu être adoptée que dans un temps et par des hommes à qui manquaient les notions physiologiques acquises depuis ».

[5] Cf. Fillion, *op. cit.*, t. II.

[6] Matth., XII, 39-40 ; Luc., XI, 29. — [7] Matth., XVI, 4. — [8] Ioan., II, 19 ; Marc., XIV, 58.

[1] Matth., XVI, 21 ; Marc., VIII, 31 ; Luc., IX, 22. — [2] Matth., XVII, 22 ; Marc., IX, 30. — [3] Matth., XX, 19 ; Marc., X, 34 ; Luc., XVIII, 33. — [4] Matt., XXVI, 32 ; Marc., XIV, 28. — [5] Marc., XV, 29, cf. Matth., XXVI, 61. — [6] Matth., XXVII, 63. — [7] *Act.*, I, 22. — [8] *Act.*, II, 32-36. — [9] *Act.*, XVII, 31. — [10] 1 *Cor.*, XV, 5-8. — [11] I *Cor.*, XV, 13-17. — [12] *ibid.* 15. — [13] *ibid.*, 17-19.

[14] Chrysost. : « Si mortuus non potest resurgere neque abolitum est peccatum, neque mors est perempta, nec ablatum est maledictum ». P. G. 61, p. 335. Item Theophilact. P. G. 124, col. 759 ss.

[15] Ecumenius : « Nam si ipse quique detentus a morte, quomodo caeteros omnes liberabit a morte, quae propter peccatum facta est ? Consequenter ergo *nec peccatum Christi morte deletum est : nam si deletum esset, utique mors etiam, quae per*

si Christus in morte mansit, ab eaque victus est. Si enim resurrectione sua nequivit vincere mortem, ergo nec peccatum; hoc enim vincere gravius est et difficilius quam vincere mortem; ideoque *peccatum plene non aboletur nisi eius effectus, id est mors aboleatur* [1].

In hac ultima declaratione S. Pauli egregie apparent *momentum resurrectionis Christi et intima eius connexio cum principalibus mysteriis christianismi*. Haec connexio sic exprimi potest : si Christus non vicit mortem resurgendo, non certi sumus quod vicit peccatum in cruce, et quod redemptio nostra est a Deo accepta. Quare ? Quia, ut longe explicatum est in V. T. et in Epist. ad Rom., « sicut per unum hominem *peccatum in hunc mundum intravit et per peccatum mors*, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt » [2], *stipendia enim peccati, mors* [3] *corpus quidem mortuum et popter peccatum* [4]. Ergo illle qui invisibiliter tollit peccata mundi, debet visibiliter tollere mortem, seu effectum peccati, ut certissimum signum habeamus de sua victoria contra peccatum et de redemptione nostra. Christus in cruce non apparet sensibiliter ut victor, sed potius ut victus ; per resurrectionem e contra manifestatur ut mortis dominator, itaque cognoscimus quare dicere potuerit discipulis suis : « in mundo pressuram habebitis, sed *confidite, ego vici mundum* » [5]. — Unde resurrectio Christi est maximum credibilitatis motivum prout est, secundum Providentiam divinam, splendidissimum signum victoriae Christi contra peccatum et daemonem [6].

Imo, ut ostendit S. Paulus ibid. relate ad futura est signum et pignus nostrae futurae resurrectionis : « Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiae dormientium. Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur... Novissima autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius... [7]. Cum autem mortale hoc induerit immortatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est : Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua ? ubi est, mors, stimulus tuus ? Stimulus autem mortis peccatum est... Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum » [8]. Sic Christus apparet ut salvator totius humanitatis, non solum quoad animam, sed etiam quoad corpus, in quo manifestabitur animae gloria.

Sub hoc altissimo aspectu resurrectio Christi, cum redemptione humanitatis connexa, est mysterium intrinsece a christianismum pertinens, est obiectum fidei, quamvis sit simul sub aspectu exteriori, ut

ipsum erat, extincta esset: quod si hoc factum esset, oportuissert omnino eim qui alios a morte liberavit, primum resurrexisse et aliis ducem fieri ad resurrectionem ».

[1] Ita Cornelius a Lapide hanc interpretationem exponit, et praedictos auctores citat. cf. P. G. 118, cll. 867, ss.

[2] *Rom.*, V, 12 — [3] *Rom.*, VI, 23. — [4] *Rom.*, VIII, 10. — [5] *Ioan.*, XVI, 33.

[6] Cf. P. LADEUZE, *La Résurrection du Christ devant la critique contemporaine*, 4a ed., 1 et J. M. VOSTÉ, O. P., *Studia paulina*, Roma, 1928, p. 56... 2a ed. p. 62.

[7] I *Cor.*, XV, 20-26.

[8] I *Cor.*, XV, 54-57.

dicemus, factum historicum. Ex hoc plura sequuntur apologetice quoad resurrectionis momentum :

1° Rationalistae tenent, resurrectionem esse impossibilem, quia esset sine ratione sufficienti ac contra naturae leges. S. Paulus e contra assignat supremas rationes huiusce mirculi, eius locum in consilio Providentiae, et ostendit, hoc signum esse non contra, sed supra leges naturae ac maxime conforme legibus supernaturalibus salutis animarum.

2° Protestantes liberales et modernistae docent, mirculum esse signum nimis extrinsecum religioni, nec posse servire ad perducendum hominem ad interiorem fidem S. Paulus manifestat, resurrectionem Christi esse signum, non religioni extrinsecum, sed cum aliis mysteriis profundissime ac mirabiliter connexum.

3° Omnes adversarii obiiciunt : non potest esse vera certitudo alicuius facti in apparitionibus fundata. Faveant igitur explicare quomodo Apostoli tantam certitudinem habuerunt de facto resurrectionis Christi. Nec solum illud usque ad martyrium praedicaverunt, tanquam maximum credibilitatis motivum, sed ad illud confirmandum *nova miracula* fecerunt [1]. Postea per novemdecim saecula, resurrectio Christi praedicata est tanquam principale signum divinae eius missionis. Inquirenda est igitur origo historica huiusce certitudinis Apostolorum.

§ III. **Christus vere mortuus est.**

Ipsis iudaeis et aliis christianismi inimicis, mors Christi tanquam factum extra omnem controversiam positium perpetuo fuit. Imo Iudaeis et ethnicis tanta erat de hoc facto certitudo, ut quamvis realem Christi resurrectionem impugnaverint; numquam produxerint, eum mortuum non fuisse. — Attamen initio saeculi XIX, rationalistae Paulus, Schleiermacher, Hase, Herder affirmare non timuerunt, Christum in cruce non fuisse mortuum, sed solum in deliquium incidisse, postea ad se reversum discipulis sese ostendisse, et tandem in ignoto loco mortuum fuisse. Hodie haec explicatio ab ipsis rationalistis reiicitur tanquam materialiter et moraliter impossibilis [2].

1° *Omnes quatuor Evangelistae*, quos fide dignos esse probavimus, perhibent unanimiter, Iesum Christum passum et mortuum esse, aromatibus conditum et sepultum : hoc factum tanquam certissimum testantur ceteri sacri Novi Testamenti auctores ; omnes christiani ab ipsis Christianismi initiis illud habuerunt ut indubium imo ut humani generis redemptionis causam, atque plurimi hac firmissima fide innixi, sanguinem fuderunt.

2° *Plures fuerunt testes oculati* ipsius mortis, quorum testimo-

[1] *Act.*, III, 15. Petrus claudum sanat in nomine Iesu Christi Nazareni et addit « auctorem vero vitae interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, cuius nos testes sumus. E in fide nominis eius, hunc, quem vos vidistis et nostis, confirmavit nomen eius : et fides, quae per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum ». Item *Act.*, IV, 10-33.

[2] Ita rationalista A. RÉVILLE, *Jésus de Nazareth*, II, p. 455 : « Cette théorie de Paulus, qui eut son temps de vogue au dernier siècle... n'est qu'un tissu d'invraisemblances matérielles et morales ».

nium servatur : centurio, cum pluribus militibus, Ioannes, Mater Iesu ac piae mulieres. Pilatus non permisit corpus Iesu sepeliri, nisi postquam a centurione cognovit, Christuum iam mortuum esse [1]. Imo milites missi sunt, ut crura crucifixorum frangerent, « ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum non fregerunt eius crura, sed unus militum lancea latus eius aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua » [2]. Deinde Ioseph ab Arimathaea et Nicodemus « acceperunt corpus Iesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudaeis sepelire » [3]. Insuper, ut fatetur ipse Renan [4], solitudissimum argumentum mortis Christi est odium Iudaeorum ; cum enim eius mortem tam ardenter desiderassent, suam victimam non reliquerunt vivam.

Obiectio : Mors Christi dubia redditur admiratione Pilati : « Pilatus mirabatur, si iam obiisset ». (Marc. XV, 44). *Resp.* : Illa admiratio est sigillum authenticitatis, quia cruciarii aliquando per integrum diem et amplius vivebant. Pilatus probabiliter omnia antea a Christo passa non satis attendit, aut eum semideum hahens aliquid extraordinarium in eius favorem facturum esse exspectabat.

3° *Materialiter impossibile est,* Iesum post crucifixionem vitam servasse. Crudelissimis enim flagellis caesus fuerat, corona spinea pungentissima laceratus, ad crucem ferendam ad Calvarium coactus ; ipsi denique cruci affixus, trium horarum spatio in agonia positus, horribilissimis cruciatibus confectus. Si vero mortuus non fuisset, lancea militis, qui latus eius aperuit, eum occidisset. Imo corpus eius depositum est sepulchro linteis involutum ac centum aromatum libris conditum, quae solae Iesum suffocassent, nisi fuisset mortuus. Deinde sepulchrum a Iudaeis visitatum fuit, magno lapide ad ostium posito, ne quis in illud ingredi possit ; custodibus ad ostium monumenti deputatis, ne Apastoli corpus furarentur. Haec omnia profecto manifestissime evincunt, Iesum Christum, cum e cruce fuit depositus, revera mortuum esse.

4° *Denique moraliter impossibile est,* Iesum, cuius sinceritas, maxima perfectio et zelus indubii manent, in quodam loco ignoto post crucifixionem vixisse, Apostolos suos decepisse circa resurrectionem suam, aut permisisse eos decipi et hunc errorem praedicari tanquam certissimum veritatis fidei argumentum [5]. Plerique rationalistae hoc esse impossibile fatentur. Non igitur potest esse dubium de vera morte Christi in cruce.

§ IV. **Historice certum est, Christum resurrexisse, et sufficienter suam resurrectionem manifestasse.**

Videamus testimonium S. Pauli, quod legebatur in suis Epistolis, antequam scripta fuissent Evangelia, deinde testimonium Evangelistarum ; et examinabimus postea obiectiones rationalistarum.

1° ***Testimonium S. Pauli.*** S. Paulus, in I Cor. XV, circa an. 57-58, refert diversas apparitiones Christi resurgentis, quas antea

[1] MARC., XV, 30, 44-45.
[2] IOAN., XIX, 32. — [3] IOAN., XIX, 40.
[4] *Vie de Jésus,* c. 26.
[5] Cf. vg. RÉVILLE, *Jésus de Naz.,* t. II, p. 455 sqq..

circa 52 aut 53 ipse Corinthiis tradiderat : « Tradidi enim vobis in primis (quod et accepi), quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas : et quia sepultus est et quia resurrexit tertia die, secundum Scripturas ; et quia *visus est Cephae,* et post hoc *undecim.* Deinde visus est *plus quam quingentis fratribus simul,* ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt : Deinde visus est *Iacobo,* deinde *Apostolis omnibus* : Novissime autem omnium, tanquam abortivo, *visus est et mihi* » [1].

S. Paulus non intendit, omnes apparitiones referre, sed eas praesertim, quae Apostolis factae sunt, alias vero non excludit. Ultima apparitio ea est qua prope Damascum ipse conversus est, quatuor aut quinque annis post Christi mortem ; refertur in Act. IX, 3 sq. 17, 27, XXII, 14, XXVI, 14. Haec visio non fuit mere spiritualis, S. Paulus dicit enim se vidisse Iesum *novissime,* quod esset falsum si ageretur de visione mere spirituali, nam postea Christus aliis apparuit spiritualiter vg. Anamiae cf. Act., IX, 10. — Nec dici potest, S. Paulum loqui solum de immortalitate animae Christi, quae post mortem agere non cessaret ; affirmat enim expresse in hoc capite iterum et iterum resurrectionem corporis Christi, quam proponit ut exemplar nostrae futurae resurrectionis corporeae. Item S. Paulus frequenter in aliis Epistolis resurrectionem commemorat [2]. Ut statim apparebit, nulla est discordantia inter textus S. Pauli et testimonium Evangelistarum [3].

2° ***Testimonium Evangelistarum*** Pleraeque apparitiones recensentur a pluribus auctoribus *ab invicem independentibus* : S. Matth., S. Marc., S. Luc., S. Ioan. Nam S. Matthaeus et S. Ioannes ipsi testes fuerunt plurium apparitionum ; S. Marc. tradit praedicationem S. Petri, S. Lucas probabiliter plura accepit circa passionem Christi et resurrectionem a Ioanna, uxore Chusae procuratoris Herodis, nam eam nominat inter mulieres euntes ad sepulcrum, et particulariter cognoscit ea quae pertinent ad aulam Herodis [4].

Conveniunt autem quatuor Evangelistae circa factum ipsum Resurrectionis, omnes enim asserunt, sepulcrum inventum esse vacuum et Christum apparuisse undecim Apostolis.

A. Omnes affirmant : sepulcrum inventum est vacuum Iuxta omnes,

[1] I *Cor.*, XV., 3-8. — [2] Vg. I *Thessal.*, I, 10 ; VI, 13.
[3] E contra, quando S. Paulus loquitur de visionibus mysticis modo inexplicabili factis (II Cor. XII, 2-4), visionem alterius generis prope Damascum non enumerat. Haec visio eum Apostolum constituit, testem resurrectionis Christi, sicut et ceteros Apostolos. (Cf. I Cor. IX, 1-5 cet.).

Obiiciunt adversarii Paulum pro resurrectione Christi non provocare ad sepulchrum vacuum, quod Evangelistae postea commemorant ; proinde hoc factum ignorasse ; propterea que nuntium sepulchri vacui tendentiae apologeticae evolutionis posterioris attribuendum esse.

Resp. Hoc argumentum « ex silentio » nihil probat, nisi probetur S. Paulum de illo facto loqui debuisse. Provocat autem pro resurrectione Christi non directe ad argumentum de sepulchro vacuo sed ad fortiora argumenta n. p. apparitionum, e quibus iterum solum enumerat ea facta auctoritati ecclesiasticae. De cetero successione expressionum : « *mortuus est... sepultus et.., resurrexit tertia die* » S. Paulus implicite docet sepulchrum tertia die vacuum fuisse.
[4] *Luc.*, VIII, 3 ; XXIII, 7-12 ; XXIV, 10.

Ioseph ab Arimathaea petiit a Pilato corpus Iesus, involvit illud in sindone munda, posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra ; et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti [1]. Imo, cum permissione Pilati, Pharisaei munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus [2]. Atqui iuxta quatuor Evangelistas, prima die post sabbatum, quando mulieres et discipuli venerunt ad sepulcrum, lapis revolutus fuerat a monumento, et non invenerunt corpus Domini, et Angelus eis apparens nuntiavit, Christum surrexisse [3]. S. Ioannes refert : in sepulcro remanebant linteamina et sudarium separatim involutum. Si vero Christus vere in monumento sepultus est, prout in Evangeliis narratur, neque postea in eo inventus est, exinde valde confirmatur Evangelistarum relatio de eius corporali resurrectione [4].

Ipsi principes sacerdotum, nescientes explicare quomodo sepulcrum inventum erat vacuum, excogitaverunt calumniam, quae refertur a S. Matth., : « pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes : dicite quia discipuli eius nocte venerum et furati sunt, eum, nobis dormientibus... Et divulgatum est verbum istud apud Iudaeos, usque in odiernum diem ». Haec autem inventio, ut fatentur etiam nonnulli rationalistae [5], est calumnia manifesta : « si dormierunt milites, ait S. Augustinus, quid videre potuerunt ? Si nihil viderunt, quomodo testes sunt » ? Insuper discipuli, qui corpus abstulissent, coram iudice accusati fuissent ; e contra Apostoli qui publice resurrectionem Domini praedicaverunt, nunquam damnati sunt tanquam violatores sepulcri. Non explicaretur, quomodo Apostoli credidissent resurrectionem, et usque ad martyrium eam praedicassent.

1 Cf. MATTH., XXVII, 56-66 ; MARC., XV, 42 ; LUC., XXIII, 53 ; IOAN., XIX, 38.
2 MATTH., XXVII, 66.
3 MATTH., XXVIII, 1 sq. ; MARC., XVI, 1 sq. ; LUC., XXIV, 1 sq. ; IOANN., XX, 1 sq.
4 Cf. ROSE, *Etudes sur les Evangiles*, c. VIII, Le tombeau trouvé vide.
5 A. RÉVILLE, *Jés. de Naz.*, t. II, p. 459. — Réville putat ipsos principes sacerdotum abstulisse corpus Iesu, ut non veneretur a discipulis eius. Ad hoc respondet alius rationalista ; E. STAPFER, *La Mort et la Résurrection de Jésus-Christ*, p. 283 : « Rien ne peut être cité a l'appui de cette hypothèse : pas un fait, pas un texte, pas une allusion, si fugitive soit-elle, ne vient lui donner quelque valeur. Elle est souverainement invraisemblable, car il eût été singulièrement maladroit au grand-prêtre de venir lui-même fournir aux apotres un prétexte de croire en la résurrection ».

O. HOLTZMANN, *Leben Jesu*. Tubingen, 1901, p. 392 seq. putat Joseph ab Arimathea primo quidem depositionem corporis Christi in suo monumento permisisse, postea autem illud insciis omnibus abstulisse et alicubi sepelisse quasi indignum sepultura inter membra propriae familiae. Praeter difficultates autem custodiae sepulcralis et impunitatis Ioseph a parte iudaeorum vel Pilati, haec assertio gratuita difficile in eo talem mutationem affectus post piam sepulturam explicat. Insuper Apostolis resurrectionem Christi praedicantibus, hac ablatione deceptis, ipse Ioseph sive amicus sive inimicus certo loqui debuisset.

Adversarii provocant ad « *Rescriptum Caesaris* » a. 1878 a Nazareth in Occidentem transmissum et a. 1930 palam factum, in quo pro violatione sepulchri poena capitis discernitur. Tale rescriptum pro casu particulari violationis Christi sepulchri a Tiberio editum et in Nazareth, patria Christi proscriptum fuisset. Pro expertis in hac quaestione autem non constat neque de loco inventionis huius rescripti, neque de auctore Tiberio, neque de obiecto particulari tractato. Si iam ante Christi mortem editum fuit, ablatio corporis Christi adhuc inverosimilior redditur. Cf. G. RICCIOTTI, *Vita di Gesù Cristo*, Milano-Roma, 1942, § 628 ; F. M. BRAUN O. P., *Où en est le problème de Jésus ?* Paris 1932, p. 403, n. 2.

Nec dici potest, corpus Christi a petra per terrae motum scissa absorptum esse ; nam simul absorpta fuissent linteamina et sudarium.

Non magis valet hypothesis ab A. Loisy [1] inventa, iuxta quam corpus Christi in fossam communem proiectum fuisset. Haec enim hypothesis nullo gaudet fundamento, et est aperte contraria testimonio omnium Evangelistarum ; S. Paulus et S. Petrus loquuntur etiam de sepultura Christi tanquam de sepultura honorifica [2].

B. Omnes Evangelistae cum S. Paulo consentiunt, Iesum apparuisse undecim Apostolis. Duodecim numerantur aparitiones, Christus videlicet apparuit Mariae Magdalenae prope sepulcrum flenti (Marc. et Ioan.) [3] ; mulieribus a sepulcro redeuntibus (Matth.) [4] ; Simoni Petro (Luc. et Paul.) [5] : duobus discipulis euntibus ad Emmaus (Luc.) [6] ; Apostolis omnibus, excepto Thoma, in caenaculo coadunatis (Marc., Luc., Ioan) [7] ; eisdem, praesente Thoma, quem iussit digitum in fixuram clavorum et manum in latus mittere (Ioan., Paul.) [8] ; quinque Apostolis et duobus discipulis ad mare Tiberiadis (Ioan.) [9] ; undecim Apostolis qui abierant in Galileam (Matth.) [10] ; plusquam quingentis fratribus simul (Paul.) [11], Iacobo (Paul.) [12] ; undecim Apostolis in Ierusalem et in Bethaniam, die Ascensionis (Marc., Luc., Act.) [13] ; denique S. Paulo prope Damascum (Act. Paul.) [14]. Imo in Act. legitur : « Quibus (Apostolis) et praebuit se ipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, *per dies quadraginta apparens eis et loquens de regno Dei* » [15].

Sic omnes Evangelistae et S. Paulus asserunt, Iesum post resurrectionem suam apparuisse undecim Apostolis.

Obiiciunt plures rationalistae : *Matthaeus* et *Marcus* supponere videntur Christum discipulis non apparuisse nisi in Galilea [16]. *Lucas* et *Ioannes* vero asserunt, eum discipulis visum fuisse in et sub Ierusalem. Ex hoc infertur hierosolymitanas apparitiores non esse historicas [17].

Resp. : Matthaeus et Marcus intendunt praesertim referre apparitiones galilaeas, quae frequentiores fuerunt et in quibus completa fuit Apostolorum institutio. Sed non negant apparitiones hierosolymitanas, imo S. Matthaeus narrat quomodo Christus apparuit piis mulieribus [18], et Marcus refert apparitiones Mariae Magdalenae [19], duobus discipulis euntibus in castellum Emmaus [20], Apostolis in coenacolo coadunatis [21], Apostolis die Ascensionis [22]. De hac re cf. commentatores Evangel. [23].

1 LOISY, *Les Evangiles synoptiques*, t. I, p. 223 ; t. II, 701 sq.
2 Cf. I *Cor.*, XV, 4 ; *Rom.*, VI, 4 ; *Coloss.*, II, 12 ; *Act.*, II, 24-32.
3 MARC., XVI, 9 ; IOANN., XX, 11-1 ; — 4 MATTH., XXVIII, 9-10. — 5 LUC., XXIV, 34 ; I *Cor.*, XV, 5. — 6 LUC., XXIV, 15-35. — 7 MARC., XVI, 14 ; LUC., XXIV, 36-43 ; IOAN., XX, 19-23. — 8 IOANN., XX, 24 sq. ; I *Cor.*, XV, 5. — 9 IOAN., XXI, 1-24. — 10 MATTH., XXVIII, 16 sq. — 11 I *Cor.*, XV, 6. — 12 I *Cor.*, XV, 6. — 13 MARC., XVI, 19 ; LUC., XXIV, 50-52 ; *Act.*, I, 1-12. — 14 *Act.*, IX, 3 sq. ; I *Cor.*, XI, 8. — 15 *Act.*, I, 3.
16 Sec. MATTH., XXVIII, 7 et MARC., XVI,a 7, ngelus dixit mulieribus sepulcro astantibus : « Euntes dicite discipulis eius quia surrexit ; et ecce praecedit vos in Galileam ; ibi eum videbitis ».
17 Cf. LE ROY, *Dogme et critique*, 1907, p. 192-217.
18 MATTH., XXVIII, 9-10. — 19 MARC., XVI, 9. — 20 MARC., XVI, 12. — 21 MARC., XVI, 14.
22 MARC., XVI, 19. Plures quidem negant authenticitatem finis huiusce capitis,

Instant Rationalistae : multae sunt contradictiones inter Evangelistas ; v. g. quoad apparitiones angelorum. Luc. et Ioan. loquuntur de duobus angelis, Matth. et Marc. de uno ; — sec. Luc. angeli steterunt secus pias mulieres, iuxta Matth. angelus sebebat super lapidem. Item non conveniunt semper auctores quoad ordinem apparitionum.

Resp. : Evangelistae consentiunt de substantia narrationis, de facto Resurrectionis et de praecipuis circumstantiis, sed circa quasdam accidentales circumstantias non faciliter conciliantur, nam non omnia factorum adiuncta narrant. Non concedimus esse inter eos veras contradictiones, sed etiam si adessent quoad haec minima, non destrueretur historicitas facti. Frequenter enim, dum plures testes narrant idem factum complexum, conveniunt de substantia facti et dissentiunt de minimis circumstantiis ; eorum tamen testimonium communiter admittitur. Imo hae apparentes dissonantiae manifestant sinceritatem Evangelistarum, si enim decipere voluissent has dissonantias vitassent.

Alia obi. : Christus annuntiavit : « Erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus »[1]. Atqui de facto duas tantum noctes et unum diem mansit in sepulcro.

Resp. : Haec praedictio, facta Pharisaeis, semel tantum sub hac formula invenitur in Evangeliis, scil. apud Matth., XII, 40 ; dum e contra, ut legitur in Synopticis, Iesus ter annuntiat discipulis suis : *tertia die resurget*[2]. — Expressio *tribus diebus et tribus noctibus* faciliter explicatur per similitudinem cum signo Ionae prophetae a Iesu allegato. Legitur enim apud Ion., II, 1 : « et erat Ionas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus ». Unde Iesus dixit : « sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus ». Ut explicat S. Thomas post S. Aug., « in Scriptura aliquando sumitur pars pro toto. Sic ergo dicendum est, quod Christu per synecdochen fuit tribus diebus et tribus noctibus in sepulcro, quia sexta feria pro toaa die et etiam pro praecedenti nocte sumitur ; de die vero secunda non est dubium ; tertia vero nox pro nocte et die sequenti »[3]. Est modus loquendi propter similitudinem inter figuram et realitatem.

Marc. a versiculo 9. Sed eam non efficaciter improbant. Majoritas criticorum hanc authenticitatem admittit.

[23] Vide LADEUZE, *La Résurrection du Christ*, p. 43-47. — Brassac de hac re ait : « Beaucoup de critiques rationalistes (Stapfer, A. Réville) estiment qu'il y eut à l'origine deux traditions sur les apparitions, l'une *galiléenne*, l'autre *hiérosolymitaine*, indépendantes l'une de l'autre, difficiles à mettre d'accord, qu'en S. Jean elle se rejoignent, et que S. Paul est antérieur à toute tradition ... — L'existence de plusieurs traditions, distinctes opposées et formées progressivement n'est pas établie : S. Jean, qui reproduit une véritable tradition apostolique, place, comme S. Luc, les premières apparitions en Judée, et rapporte égalent les apparitions de Galilée. S. Paul énumère les apparitions dans leur ordre chronologique et les donne comme la preuve de la résurrection de Jésus, I *Cor.*, XV, 3-8. Or dit-il, *le Christ est ressuscité le troisième jour et il a été vu par Pierre et ensuite par les douze* ... Il semble bien que la première apparition date du jour même de la résurrection et qu'elle a eu lieu par suite à Jérusalem : deux jours ne suffisaient pas aux apotres pour gagner la Galilée ». — « St Matth. s'attache de préférence aux apparitions galiléennes, comme il s'est attaché spécielement au ministère de N. S. en Galilée. Il rapporte lui même les apparitions dont furent favorisées à Jérusalem les saintes femmes. D'ailleurs ce qu'il ajoute : *Les onze allérent sur la montagne que Jésus leur avait fixée*, XXIII, 16, doit faire allusion à un ordre donné par Jésus à Jérusalem aprés ses apparitions : on ne voit pas qu'avant sa passion il leur eut fixé un tel rendez-vous », p. 540.

[1] MATTH., XII, 40. — [2] MATTH., XVI, 21 ; XVII, 22 ; XX, 19 ; XXVII, 63. MARC., VIII, 31 ; IX, 30 ; X. 34. — LUC., IX, 22, XVIII, 33. — I *Cor.*, XV, 4.
[3] S. THOM., in *Matth.*, XII.

3° ***Apostoli non fuerunt hallucinati.*** — Nunc consideranda est natura harum apparitionum.

Strauss et Renan, ut dictum est, reiicientes theoriam iuxta quam Apostoli fuissent deceptores, docuerunt, eos deceptos fuisse hallucinatione. Apostoli, inquit Renan[1], non poterant credere, Iesum a suis inimicis devictum esse ; scrutati sunt igitur Scripturas, ibique invenerunt praedictiones resurrectionis Messiae, ideoque resurrectionem vehementer desiderantes, hallucinatione decepti sunt. Fere eodem modo hodie loquitur rationalista Meyer[2].

Haec theoria, quae procedit ex negatione a priori miraculi, est omnino contraria testimoniis historicis et his quae docentur a psychologia de hallucinatione.

A. *Historice certum est, Apostolos et discipulos non exspectasse resurrectionem.* Etenim Nicodemus et Iosephus ab Arimathaea in perpetuo posuerunt corpus Iesu in sepulcro, et advolverunt lapidem ad ostium monumenti. Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalena et piae mulieres emerunt aromata, ut ungerent corpus Iesu ; non expectabant igitur resurrectionem. Imo Maria Magdalena, videns sepulcrum vacuum, dixit : « Tulerunt Domini de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum » ; postea non subito agnoscit Iesum sibi loquentem ; « existimat quia hortulanus esset ». — Quando piae mulieres annuntiaverunt resurrectionem Apostolis, « visa sunt ante illos, sicut deliramentum verba ista : et non crediderunt illis »[3]. Discipuli euntes ad castellum nomine Emmaus omnes spem amiserant. S. Thomas ait aliis Apostolis : « nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus eius, non credam ». Manifestum est ex omnibus his testimoniis fide dignis, Apostolos resurrectionem non exspectasse. Imo Christus dixit eis : « O stulti et tardi corde ad credendum »[4]. — « Exprobravit illis incredulitatem eorum et duritiam cordis »[5].

B. *Spectatis circumtantiis psychologice constat, Apostolos non fuisse hallucinatos.* *a*) Nemo enim decipitur hallucinationibus nisi sit *dispositus* exaltatione imaginationis, vehementi desiderio aut timore ; nihil autem simile in Apostolis, « nondum enim, ait S. Ioannes[6], sciebant Scripturam, quia oportebat eum (Iesum) a mortuis resurgere », erant tristes, desperantes. — *b*) *Multi vigilantes eodem modo hallucinari non potuerunt simul secundum omnes sensus*, ita ut existimarent se videre, audire, tangere, quae nunquam acciderunt. — *c*) *Hallucinatio diuturna est vera dementia*, cuius nulla vestigia in Apostolis apparent ; quomodo igitur potuissent imaginari, se per quadraginta dies (et postea non amplius) videre resuscitatum a mortuis, audire eius instructiones, accipere ab eo praecepta, comedere cum eo, tangere eum, tandem eum oculis suis videre ascendentem in coelos ? — *d*) *Hallucinatio*, cessante excitatione nervorum et imaginationis, *corrigitur per reflexionem*, e contra Apostoli usque ad martyrium convicti permanse-

[1] RENAN, *Vie de Jésus*, c. 26, — *Les Apotres*, c. I.
[2] MEYER, *Die Auferstehung Christi*, 1905.
[3] LUC., XXIV, 11. — [4] LUC., XXIV, 25. — [5] MARC., XVI, 14. — [6] IOAN., XX, 9.

runt, se Dominum corporaliter vidisse. — *e*) Insuper, quomodo praedicatio, quae mundum renovavit, in hallucinatione morbida fundari posset ? — *f*) Denique non explicatur quomodo sepulcrum inventum est vacuum.

4º ***Apostoli Christus non mere spiritualiter sed corporaliter apparuit.*** — Quidam rationalistae, Kein, Schenkel, ut supra dictum est, theoriam hallucinationis tanquam insufficientem reiiciunt, et tenent, Iesum mere spiritualiter Apostolis apparuisse ; negant « reanimationem » cadaveris, sed iuxta eos anima Christi, post mortem cum Deo unita, confortavit Apostolos eisque sese manifestavit.

Haec nova theoria procedit ex gratuita negatione possibilitatis resurrectionis corporeae, et non potest admitti, quin negetur sinceritas Evangelistarum et Apostolorum. Ut refert S. Lucas, Apostoli primo intuitu « conturbati et conterriti, existimabant se spiritum videre. Et Iesus dixit eis... Videte manum meas et pedes, quia ego ipse sum : *palpate et videte : quia spiritus carnem et ossa non habet,* sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes. Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus prae gaudio, dixit : Habetis hic aliquid quod manducetur ? At illi obtulerunt ei partem piscis assi et favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias, dedit eis »[1]. Revera Apostoli, praesertim S. Thomas, non solum viderunt, sed tetigerunt corpus Domini. — Insuper, si non fuisset reanimatio cadaveris, sepulcrum non fuisset vacuum. — Denique rueret tota argumentatio S. Pauli de futura resurrectione corporum, cuius pignus est, iuxta ipsum, corporea Christi resurrectio. — Ipse S. Paulus prope Damascum vidit Iesum *corporaliter,* nam dicit : « *novisime* autem omnium visus est mihi »[2], haec propositio, ut supra innuimus, esset falsa, si ageretur de apparitione mere spirituali , nam postea Christus aliis apparuit spiritualiter v. g. Ananiae[3]. S. Paulus denique alio modo loquitur de suis visionibus spiritualibus, et indicat, eas fuisse spirituales[4].

S. Thomas dicit[5] : « Christus per quaedam *evidentia signa* se vere resurrexisse ostendit » — « Christus resurrectionem suam dupliciter manifestavit, scil. testimonio (angelorum et S. Scripturae), et argumento sive signo. Et utraque manifestatio in suo genere fuit sufficiens ... *Argumenta* (*seu signa*) *fuerunt sufficientia ad ostendendam veram resurrectionem et gloriosam.*

« Quod autem fuerit *vera resurrectio* ostendit uno modo *ex parte corporis.* Circa quod tria ostendit : 1º quidem quod esset *corpus verum et solidum,* non corpus phantasticum, vel rarum sicut esset aer. Et hoc ostendit per hoc, quod corpus suum *palpabile* praebuit. Unde ipse dicit Luc. ult. « Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere ». -- 2º Ostendit, quod esset *corpus humanum,* ostendendo eis veram effigiem, quam oculis intuerentur. — 3º Ostendit, eis quod esset *idem numero corpus,* quod prius habuerat, ostendendo eis vulnerum *cicatrices.* Unde,

[1] Luc., XXIV, 37 sq. — [2] *Cor.*, XV, 8.
[3] Ita inter protestantes conservatores, Godet, *Comm. S. Luc.*, 3ª ed., t. II, p. 595.
[4] *Act.*, XVIII, 9 ; XXII, 17 ; XXIII, 11. — II *Cor.*, XII, 1.
[5] IIIª q. 55, a. 5 et 6.

ut legimus in Luc ... ult. dixit eis : « Videte manus meas, et pedes meos, quia ego ipse sum ».

« Alio modo ostendit eis veritatem suae resurrectionis, *ex parte animae* iterato corpori unitate. Et hoc ostendit per opera triplicis vitae : 1º quidem *per opus vitae nutritivae,* in hoc quod cum discipulis manducavit, et bibit. — 2º *Per opera vitae sensitivae* in hoc, quod discipulis ad interrogata respondebat et praesentes salutabat ; in quo ostendebat se et videre et audire. — 3º *Per opera vitae intellectivae* in hoc, quod eis loquebatur et de Scripturis disserebat. Et ne quid deesset ad perfectionem manifestationis, ostendit etiam se habere divinam naturam per miraculum quod fecit in piscibus capiendis ; et ulterius per hoc quod eis videntibus ascendit in caelum ...

« *Gloriam etiam suae resurrectionis* ostendit discipulis per hoc quod ad eos *ianuis clausis* intravit ... Similiter etiam ad proprietatem gloriae pertinebat quod « *subito ab oculis eorum evanuit* » ut dicitur Luc., ult., quia per hoc ostendebatur quod in potestate eius erat videri et non videri, quod pertinet ad conditionem corporis gloriosi. (Cf. I Cor., XV, 42, 44) » — Concludit S. Thoma, ibid. ad 1 : « Licet singula argumentorum (seu signorum) non sufficerent ad manifestandam perfecte Christi resurrectionem ; tamen *omnia simul accepta perfecte Christi resurrectionem manifestant,* maxime propter Scripturae testimonium, et Angelorum dicta, et etiam ipsius Christi assertionem miraculis confirmatam. Angeli autem apparentes non asserbant, se homines esse, sicut asseruit Christus vere se hominem esse ».

Obiectio : Plura sunt in evangelica narratione quae ostendere videntur apparitiones mere spirituales, nam corpus Christi non est eiusdem naturae ac prius, intrat coenaculum ianuis clausis, subito ad oculis Apostolorum evanuit, imo discipulis Emmaus « in alia effigie ostensus est » Marc. ult.

Resp. : Non fuerunt apparitiones mere spirituales, nam Apostoli pedes et manus Iesu resuscitati tetigerunt[1]. Facta in obiectione allegata ostendunt, corpus eius, post resurrectionem, tanquam glorificatum, dotibus specialibus gaudere, non autem eius realitatem aut identitatem infirmant. — Quoad apparitionem in alia effigie S. Thomas notat : « Christus quibusdam ad credendum dispositis post resurrectionem apparuit in sua effigie, illis autem in alia effigie apparuit, qui iam videbantur circa fidem tepescere, unde dicebant, Luc. ult. : nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel ; Unde Greg. dicit quod talem se exhibuit eis in corpore, qualis apud illos erat in mente : quia enim adhuc in eorum cordibus peregrinus erat a fide, ire se longius finxit scil. ac si esset peregrinus »[2].

Item « ad gloriam resurgentis manifestandam Christus noluit *continue* conversari cum discipulis, sicut prius fecerat, ne videretur ad talem vitam resurrexisse, qualem prius habuerat »[3]. Propter eamdem rationem non omnibus immediate sese manifestavit, nam quae pertinent ad vitam gloriosam non cognoscuntur communi lege naturae, seu communi notitia, sed ex speciali munere gratiae[4].

5º ***Confirmatur realitas apparitionum mirabili immutatione Apostolorum et conversione S. Pauli.*** Prius enim Apostoli erant in multis incerti, timidi, quasi desperantes ; post resurrectionem et Spiritus Sancti effusionem apparent in rebus divinis sapientes, firmi, impavidi, in omnibus persecutionibus constantes. Pe-

[1] Matth., XXVIII, 9 ; Luc., XXIV, 39-40 ; Ioan., XX, 27.
[2] III.a q. 55, a. 4.
[3] III.a q. 55, a. 3. — [4] III.a q. 55, a. 1.

trus qui durante passione, propter metum, Dominum denegaverat, dicit coram Synedritis: «Non possumus quae vidimus et audivimus non loqui...[1] Obedire oportet Deo magis quam hominibus»[2]. Apostoli «ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati»[3]. Pariter explicatur subita et perseverans conversio S. Pauli, si Dominus vere ei apparuit, ut ipse narrat. Secus haec conversio et strenua fides Apostolorum explicari nequit. Ex fructibus cognoscitur arbor.

Obiectio: Iuxta S. Thomam, Apostoli *crediderunt* resurrectionem Christi, et alibi docet, item non posse esse simul pro eodem visum et creditum, nec scitum et creditum. Ergo Apostoli non potuerunt testificari Christi resurrectionem de visu.

Resp.: cum S. Doctore: Apostoli non viderunt Christum resurgere, sicut viderant resurrectionem Lazari, nam «Christus resurgens rediit ad vitam communiter hominibus notam, sed ad vitam quandam immortalem, et Deo conformem... Et ideo ipsa Christi resurrectio non debuit immediate ad hominibus videri, sed eis ab Angelis nuntiari»[4]. — Attamen «Apostoli potuerunt *testificari* Christi resurrectionem etiam *de visu*, quia Christum post resurrectionem viventem *oculata fide* viderunt, quem mortuum sciverant. Sed sicut ad visionem beatam pervenitur per auditum fidei; ita ad visionem Christi resurgentis pervenerunt homines per ea, quae prius ab Angelis audierunt»[5].

Quid significat haec *fides oculata*?

Hoc explicatur distinctione data a S. Thoma: «Christus resurrectionem suam dupliciter manifestavit, scilicet testimonio (Angelorum, et S. Scripturae) et argumento sive signo. Et utraque manifestatio in suo genere fuit sufficiens»[6]. Id est signa sensibilia sufficiebant ad producendam certitudinem eiusdem ordinis, quae vocatur certitudo physica: «Palpate et videte...». Testimonia Angelorum, ipsius Christi et Scripturarum sufficiebant cum gratia interna ad certitudinem altioris ordinis, scil. ad certitudinem supernaturalem fidei. — «Sic Apostoli ad visionem Christi resurgentis pervenerunt per ea, quae prius ab Angelis audierant»; et remansit fides de resurrectione, nam resurrectio Christo non est solum *miraculum*, ex signis, v. g. ex cicatricibus, naturaliter cognoscibile, sed est simul *mysterium fidei*; in resurrectione enim non omnia fuerunt pro Apostolis sensibilia, plura remanserunt abscondita, v. g. eam fuisse non solum simplicem reanimationem cadaveris sed autoresurrectionem ipsius Filii Dei, cum mysteriis Redemptionis et futurae gloriae connexam. Haec transcendunt sensus et rationem, creduntur propter auctoritatem Dei revelantis. Unde S. Thomas dicit de Apostolo Thoma[7]: «*aliud vidit et aliud credidit*: vidit vulnera et creditit Deum». *Sic fides* dicitur *oculata*, dum aliquod mysterium quoad aliquid externum fit visibile. Ita dici potest, Apostolos habuisse fidem oculatam de ipso facto revelationis divinae, per Christum, propter miracula Christi; et tamen ipsa revelatio, ut est actio Dei increata essentialiter supernaturalis, est mysterium absconditum, concreditum cum aliis mysteriis, est simul id quo et quod creditur, sicut lux est id quo et quid videtur. (Cf. supra, vol. I, c. XIV, a. 3).

Idea resurrectionis non ex syncretismo religionum paganarum exorta est[8]. Adversarii provocant ad ideam mortis et reditus ad vitam numinis solaris vel vegetativi in aliis religionibus, derivatam ab ortu matutino solis et a vegetatione moriente in hieme et renascente in vere. Quod confirmaretur temporis descriptione: «mane, orto sole» Marc. XVI, 2) atque «die tertia» (I Cor. XV, 4), qui est numerus sacer in diversis religionibus orientalibus, determinans victoriam boni principii lucis et potentiae fructificantis super principium malum, quod etiam introisset in V. T. sub influxu mythologico. (Gunkel).

1 *Act.*, IV, 20. — 2 *Act.*, V, 29.
3 *Act.*, V, 41. — 4 III.a q. 55, a. 2. — 5 *Ibid.* ad 1. — 6 III.a q. 55, a. 6.
7 III.a q. 55, a. 5, ad 3.
8 Cf. L. DE GRANDMAISON S. I., *op. cit.*, II, p. 428-434, 506-552.

Contra hanc theoriam firmiter stant facta historica resurrectionis Christi a testibus fide dignis relata in N. T., in quo nihil invenitur vagum, nulla abstractio, nulla allusio ad annum renascentem aut victoriam super Chaos et Draconem, sed omnia sunt concreta de homine historico cum descriptione accurata temporis et loci aliarumque circumstantiarum. Sed ulterius ante influxum Christianismi ne sensus verae resurrectionis quidem in aliis religionibus invenitur; tantum continuatio vitae heroum in altero mundo vel in alia persona. Tam longe abest, quod idea verae resurrectionis familiaris fuisset ethinicis, ut Athenienses, mysteriorum gnari, S. Paulum proponentem resurrectionem Christi ut pignus resurrectionis carnalis omnium hominum diriserint, aut de eis verbis dubitaverint. (Act. XVII, 32) Insuper varia elementa in istis «resurrectionibus» ut interventio mulieris (Mater Terra), quae primum locum in istis narrationibus occupat, potentiae generativae, amoris sexualis et cultus impuri ipsis connexi, comparationem cum narratione evangelica ridiculam reddit[1].

Quantum ad confirmationem e temporis descriptione in mythologiis: «tertia die» (cui etiam «quarta die» et «tria tempora et dimidia» ab adversariis annumerantur), certum est, istam descriptionem numquam veram resurrectionem corporalem spectare. De cetero ex Evangeliis patet, Apostolos nullo modo pro tertia die resurrectionem Christi exspectasse[2].

1 «La carrière de ces demi-dieux «ces morts et ressuscités» ne comporte, en effet, ni passion, ni resurrection, au sens recu de ces mots. Brisée par un accident tragique et involontaire, elle est suivi d' un redressement durable: là s'arrête l'analogie; dès qu'on veut en presser l' un ou l'autre terme, tout se dérobe. Osiris retrouve vie et royauté, mais dans l'autre monde. A Dionysos Zagreus, assassiné et dévoré, une rélique est fournie; «Pallas sauve le coeur et l'apporte à Zeus: celui-ci l'ayale, épouse Sémélé, fille de Cadmos, qui lui donne un second Dionysos». Adonis retrouve chaque années, après sa rèclusion hivernale dans l' Hadès, une periode régulière de vie et d'amour terrestre. Le triste Attis, fidèle par force, aura désormais sa place sur le char, et dans le culte, de la Grande Déesse Mère». L. DE GRANDMAISON, *l. c.*, p. 531 seq.

El. Bickermann (1924) secundum methodum morphologicam in narratione evangelica motiva aphanismi et theophaniae heroum e litteratura populari discernens, aestimat primos ministros non proprie de Christi resurrectione, sed de Eius aphania, de assumptione animae et corporis a Deo in gloriam, sibi persuasos habuisse, afferens exempla Henoch, Romulum, Ganymedem. Fides resurrectionis a morte a Paulo expressa esset ulterior infiltratio ex mysteriis hellenisticis, in quibus dii mortui et resurgentes coluntur.

Contra hanc inventionem stat vera mors redemptoria Christi, in Evangeliis patenter testata, quae ut dogma fundamentale Christianismi in primissimis temporibus non tantum a S. Paulo, sed ab omnibus fidelibus sine ulla difficultate accepta fuit.

2 En résumé, la mention du «trojsième jour» n'a rien à faire avec ces lointaines mythologies. Elle figurait dans les prédictions du Christ, conformes elle mêmes à la croyance, sûrement rèpandue alors en Israël, selon laquelle Dieu écoute et secourt très vite, «le troisième jour», les justes qui se confient en lui, mais ni les prophéties du Seigner n'avaient été comprises par ses disciples; ni la croyances à l'aide divine au «troisième jour» n'impliquait un laps de temps fixe, déterminé. C'est le fait, qui a tout éclairé et qui a dicté la catéchèse primitive que Paul, entrant dans l' Eglise, recut lui-même et transmit à ses fidèles». L. DE GRANDMAISON S. I., *l. c.*, p. 509.

Sic igitur manifestatio resurrectionis Christi fuit perfectissima in omni ordine : fuit obiectum certitudinis naturalis propter eius signa evidentia, et obiectum certitudinis supernaturalis propter testimonia Angelorum, Christi, et Scripturarum in quibus praenuntiata erat. Confirmata est postea novis miraculis [1] — Pro nobis est *historice certa, certitudine morali*, et *supernaturaliter certa propter infallibile testimonium Ecclesiae*. Cf. decretum *Lamentabili*, contra modernistas, *Denzinger* 2036 [2].

Art. 3.

De continuatione miraculorum in Ecclesia catholica, et in ea sola.

§ I. Promissio Iesu Christi. — § II. In Ecclesia catholico-romana continuarunt semper et etiam nunc continuant miracula. — § III. In aliis ecclesiis deest hoc Dei sigillum. — § IV. Itaque confirmatur origo divina Ecclesiae catholico-romanae.

§ I. **Iesus Christus promisit, miracula futura esse in sua Ecclesia** — Id ex pluribus Christi declarationibus ostenditur : *a*) dum dixit discipulis suis : « Pater in me manens, ipse facit opera. Non creditis quia ego in Patre et Pater in me est ? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen amen dico vobis, *qui credit in me, opera quae ego facio, et ipse faciet, et maiora horum faciet* : quia ego ad patrem vado » [3]. Quasi diceret, ait S. Thomas : [4] dum ero magis glorificatus, decet me maiora facere, et etiam dare vobis virtutes maiora faciendi. Unde, antequam Iesus esset glorificatus, Spiritus non fuit datus discipulis in ea plenitudine in qua datus est postmodum. — *b*) Iesus, postquam Apostolis dixisset : « Euntes in mundum universum praedicate Evangelium... » continuo subdidit : « *In nomine meo daemonia eiicient, linguis loquentur novi. serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit ; super aegros manus imponent, et bene habebunt...*

[1] *Act.*, III, 15 ; IV, 10-33.

[2] Ladeuze, *op. cit*, p. 58 : « Menée simplement d'aprés la méthode historique, la critique aboutit toujours à défendre notre foi, et ce avec des armes appropriés à notre temps et que l'adversaire ne peut réfuter. L'examen des textes évangéliques ne nous fait pas apercevoir, au-delà de ces textes, à une époque plus rapprochée des faits, une croyance differente de la nôtre dont celle-ci ne serait que l'évolution. Au contraire, par St. Paul, nous atteignons le témoignage le plus ancien qu'il soit possible d'atteindre, et ce témoignage est conforme à notre foi. Comme il porte sur un objet perceptible par les témoins, l'historien ne peut que s'incliner devant lui. Pour ne pas le faire, il doit recouir à des considérations, qui ne sont plus d'ordre historique. — Ce n'est pas la critique historique qui est destructive de la foi, mais la critique qui s'inspire d'une fausse philosophie et qui par là renie elle-même ses principes ... C'est cette critique philosophique dont le Saint Office a nettement condamné les propositions dans son décret. *Lamentabili sane exitu* : prop. 36 : « La Résurrection du Sauveur n'est pas *proprement un fait d'ordre historique* mais un fait de l'ordre purement surnaturel, qui n'est ni démontré, ni démontrablé, mais que la conscience chrétienne a peu à peu déduit d'autres faits ».

[3] Ioan., XIV, 12. — [4] In *Ioan.*, XIV, 12.

illi autem profecti praedicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante *sequentibus signis* » [1].

§ II. **In Ecclesia catholico-romana continuarunt semper et etiam nunc continuant miracula.** — Id manifeste liquet ex monumentis historicis, quibus fides denegari nequit, quin omnis certitudo historica pereat. Sic primo saeculo id constat praesertim ex Actibus Apostolorum, idemque ex Epistolis S. Pauli : v. g. legitur in Act. : « Per manus autem Apostolorum fiebant signa et prodigia multa in plebe,.. Ita ut in plateas eiicerent infirmos et ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis... Afferebant aegros et vexatos a spiritibus immundis : qui curabantur omnes » [2]. Item « Stephanus... faciebat prodigia et signa magna in populo » [3]. S. Paulus loquitur de miraculis a seipso patratis [4], et inter omnia charismata connumerat gratiam miraculorum [5]. — Saeculo secundo prodigia non pauca traduntur a patribus apostolicis, qui doctrinam Apostolorum oretenus perceperunt. — Tertio saeculo miracula a scriptoribus fide dignis recensentur, qui ut testes oculati, se ea narrare affirmant, ut S. Irenaeus, S. Iustinus, S. Cyprianus, Origenes, Tertullianus, etc. — Quarto et quinto saeculo historici probatae fidei ea testantur, doctores sanctitate et doctrina celeberrimi, quos inter Eusebius et S. Hieronymus, ac dein S. Ambrosius et S. Augustinus etc. Ac nullum saeculum est, quo Ecclesia catholica non fulgeat viris sanctitatis et miraculorum gloria illustribus. Sufficit volumina evolvere *Ruinart* ac *Bollandiorum*, aliorumque historicorum, qui ex actis authenticis ea collegerunt. Hodiernis temporibus *Sacra Rituum congregatio*, ad canonizationem sanctorum, miraculorum veritatem adeo subtiliter et severe inquirit, ut, cum ea approbat, tanquam facta certissima habenda sint (Cf. Benedict. XIV, de Canoniz. Sanctorum, praesertim, l. IV) [6]

Hodie multa patrantur miracula in sanctuario *Notre Dame de Lourdes*, in quo instituta est commissio medicorum, ad eorum examen, quolibet anno, ibi fiunt plura miracula certissima [7].

[1] Marc., XVI, 15-20. — [2] *Act.*, V, 12-26, cf. *Act.*, IV, 10. — [3] *Act.*, VI, 8. — [4] *Rom.*, XV, 18, cf. II *Cor.* XII, 12. — [5] *Cor.*, XII, 28, cf. *Gal.*, III, 5.

[6] Notum est v. g. quod refert P. Daubenton (*La vie du .B J. Fr. Regis*, Paris, 1716) : « Romam venerat conspicuus Anglus protestans. Praelatus quidam romanus, qui cum eodem amicitiam inierat, illi tabulas quae plurium miraculorum probationes continebant, legendas praebuit. Has ipse quum summa animi voluptate legisset, Praelato reddidit dicens : « Voilà certainement la plus sûre manière de prouver les miracles. Si tous ceux que l'on reçoit dans l'Eglise Romaine étaient établis sur des preuves aussi évidentes et aussi authentiques que ceux-ci le sont, nous n'aurions aucune peine a y souscrire, et par là vous vous sauveriez de toutes les railleries que nous faison de vos prétendus miracles. Eh bien, répondit le Prélat, *sachez que de tous ces miracles, qui vous paraissent si avérés et si bien appuyés, aucun n'a été admis par la Congrégation des rites*, parce qu'ils n'ont pas paru suffisamment prouvés ». Protestans, eiusmodi inexspectato responso percitus, fassus est, nonnisi caecam praeventionem posse obsistere canizationi Sanctorum, neque unquam arbitratum se esse, cautelam Ecclesiae Romanae eo usque progredi in examine, quod ipsa instituit circa miracula ». Apud Perrone, p. 31.

[7] Cf. G. Bertrin, *Histoire critique des évenements de Lourdes. Apparitiones et guérisons*, Paris, 1905, p. 120 : « Toutes les affections nerveuses réunies, en y compre-

§ III. **In aliis ecclesiis deest hoc Dei sigillum.**

Nulla in protestantismo miracula conspiciuntur, neque spes miraculorum aliqua. Luther ait : « A nobis qui negamus liberum arbitrium, miracula exigi, non debent »[1]. Calvinus ad regem Galliae scripsit : « Quod miracula a nobis postulant improbe faciunt »[2]. Dicebat suam doctrinam non indigere miraculis eo quod novum evangelium non praedicaret, cui necesse esset facere fidem signis, sed evangelium Iesu Christi.

Pariter vera miracula pro Photianismo nulla reperiuntur ; etenim quae nonnunquam pro ecclesia separata et contra Ruthenorum unionem cum Petri sede patrata feruntur, ea facta non sunt hiusmodi, ut causam supernaturalem postulent. Martinov, rerum Russicarum expertus, miracula ista modo minime supernaturali pro certo affirmat[3].

§ IV. **Praedictis miraculis confirmatur origo divina Ecclesiae catholico-Romanae.**

Eadem enim signa, ut mortuorum suscitatio, aegrotorum curatio,

nant les plus graves, ne fournissent pas même *la treizième partie* des guérisons ... (cf. Appendice p. 376-477 : il y en a 180 environ sur un ensemble de 2600 en chiffres ronds). La tubercolose, sous toutes ses formes, présente, à elle seule, un contingent bien plus élevé. La tuberculose pulmonaire, la tubercolose osseuse, la tuberculose intestinale, les tumeurs blanches, le lupus, le mal de Pott, la coxalgie, etc. ont donné lieu à 571 guérisons, parmi celes qui ont pu être relevés ... En outre ... on trouve 394 cas pour les maladies de l'appareil digestif et de ses annexes, 68 pour les maladies de l'appareil circulatoire, dont 34 pour celles du coeur, 99 pour les maladies de l'appareil respiratoire (bronchites, pleurésies) ... 383 pour du celles du cerveau, 95 pour les affection des os ... 15 pour les cancers, 27 pour les plaies ... ; signalons aussi spécialement 34 aveugles, qui ont eu le bonheur de voir, et 28 sourdes-muets, qui ont recouvré la faculté de parler et d'entendre. C. Appendice n. 9. ».

Cf. praesertim ibid., p. 207-232. Guérison de *Pierre de Rudder*, fracture de jambe guérie instantanément : Avant la guérison « Pierre pouvait tourner son talon en avant et ses orteils en arrière ... il faisait sortir par la plaie les deux extrémités de l'os cassé », p. 212-213. — Guérison de *Marie Lemarchand*, lupus tuberculeux guéri subitement, p. 278-291. — Guérison de *Gabriel Gargam*, paralysé depuis la ceinture jusq'aux pieds, ne pouvant s'alimenter qu'avec un sonde, ayant déja la gangréne aux pieds, subitement guéri, p. 330-358.

Dr. Le Bec, *Preuves médicales du Miracle*, 1917, p. 31. Examen de la guérison de Pierre de Rudder, fracture de jambe guérie instantanément : « la pièce osseuse, qui a réparé la perte de substance de l'os, peut être estimée en poids à 5 grammes. Cette grosse quantité de sels phosphatiques s'est deposée subitement. Il est de toute évidence que cette quantité ne se trouvait pas dans le corps à l' état disponible au moment du Miracle. — Faut-il dire qu 'une force naturelle inconnue a pu instantanément extraire du sang beaucoup plus de phosphate qu'il n'en contient ? — Ou pourrait-elle prendre cette quantité qui n'existe pas ? Faut-il dire qu'elle a *forme* ces sels ? C'est avouer la Puissance surnaturelle, ne pourrait-on pas dire créatrice, que les incroyants repoussent et que les chrétiens connaissent fort bien » ! Cf. ibid., p. 67 : « Il est donc manifeste que *le facteur Temps a fait défaut*, et qu'on ne peut songer à une quérison physiologique naturelle ». — P. 110 : « Des forces naturelles (inconnues) agissant sur une tumeur, ne pourront pas plus la détruire qu'elles ne détruisent la matière. Elles ne pourront que transformer cette substance vivante ... Or dans la guérison surnaturelle du *cancer*, ce que l'on constate, *ce n'est pas une transformation, c'est une disparition absolue*, ce qui est tout différent. Cela ne peut se produire que par l'action d' une forcę differente des forces naturelles, car *il n'y a qu' une force surnaturelle, qui puisse posséder le pouvoir de réaliser la suppression intégrale de la matière* ».

[1] *De servo arbitrio.*

[2] *Inst. it.* praef.

[3] *Revue des Questions historiques*, ianv. 1884, p. 272.

quae fuerunt in Ecclesia primaeva, perseverant etiam in praesens in Ecclesia catholico-Romana, et in ea sola, ut ex monumentis authenticis et omni fide dignis compertum est. Quocirca cum primaeva Ecclesia, saltem usque ad tertium vel quartum saeculum, fuerit vera, ut ipsi protestantes concedunt, etiam vera debet esse praesens Ecclesia catholico-Romana.

Deus desiit nunquam in vera religione miracula edere. Id constat ex historia tum patriarchali, tum iudaica, tum et multo magis ex historia christiana. Iam nunc quemadmodum miracula, quae in hoc triplici Ecclesiae statu facta sunt, demonstrant eius veritatem et divinitatem ; sic oppositorum ratione, illorum absentia a protestantismo, a photianismo, a iudaismo post Christum demonstrat eorum falsitatem.

Quare plurina miracula prioribus Ecclesiae saeculis fuerunt patrata, saeculis vero posterioribus pauciora ?

S. Thomas respondet : « mirabilis mundi conversio ad fidem christianam indicium certissimum est praeteritorum signorum, ut ea ulterius iterari necesse non sit, quum in suo effectu appareant evidenter... Quamvis non cesset Deus, etiam nostris temporibus, ad confirmationem fidei, per sanctos suos miracula operari[1] ». Primis quidem Ecclesiae saeculis opus erat religionem christianam fundare, paganismum destruere, Apostolos omnibus humanis mediis destitutos adiuvare, christianos adversus feritatem persecutorum aut seductionem haereticorum magicorum defendere ; ideoque oportebat ut miracula a Deo ederentur quae Ecclesiam ostenderentd ivinam. Ita etiam nunc ad evangelizationem infidelium ; aut in quibusdam sanctuariis regionum christianarum ad confortationem fidelium, contra naturasmum hodiernum, ad manifestationem veritatis fidei et virtutis supernaturalis Dei, Iesu Christi, Beatae Mariae Virginis. Et visis his miraculis, multi increduli, multique protestantes, ad Ecclesiam catholicam conversi sunt.

[1] *C. Gentes* l. I, c. VI.

CAPUT XI.

PROPHETIIS CHRISTI CONFIRMATUR EIUS TESTIMONIUM

ART. UNICUS.

I. Status quaestionis. — II. Christus distincte et particulatim praedixit multa futura contingentia, quae ad litteram adimpleta sunt. — III. Prophetiae Christi sunt certissima credibilitatis motiva. — IV. Solvuntur obiectiones.

§ I. **Status quaestionis.** — Tractavimus supra, l. I, c. XX, vol. II, de prophetia seu vaticinio theoretice et in genere, et diximus : est *certa praedictio futuri contingentis, quod naturaliter praevideri nequit.* Probata possibilitate prophetia, ostendimus eam discerni posse cum certitudine a coniectura humana et a divinatione spirituum, praesertim si *futurum contingens sit remotum, determinate praedictum cum suis minutis circumstantiis*, si sit *complexum, liberum*, imo dependens *a libertate plurium*, qui vaticinium adimplere non intendunt, a fortiori si sit *miraculum* a sola libertate divina dependens et omnem praevisionem naturalem superans. Prophetiae huiusmodi, si adimplentur, manifese a solo Deo provenire possunt, *infinitam praescientiam luculenter commonstrant* ; ideoque, si propositae sunt tanquam revelationis signa, sunt certissima credibilitatis motiva.

Nunc considerandae sunt prophetiae Christi et postea vaticinia messianica Veteris Testamenti.

Quoad prophetias Christi, rationalistae et modernistae, tenent, Iesum in sermone ubi ruinam Ierusalem annuntiat, errasse ; nam, iuxta eos, simul annuntiavit finem mundi tanquam imminentem. Unde haec prophetia de fine mundi esset falsa, itaque valde minueretur momentum ceterarum. — Sic adversarii procedunt ab aliqua difficultate seu obscuritate ad neganda ea etiam quae sunt manifesta. Iuxta rectam metodum e contra, procedendum est a notioribus ad minus nota, seu a manifestis ad obscura alioquin rueret tota cognitio.

Iam exponendo Christi testimonium, retulimus obiter prophetias eius circa Ecclesiam, circa finem mundi, et tractando de eius resurrectione, vidimus quomodo eam annuntiaverat ; nunc colligenda sunt praecipua Christi vaticinia.

§ II. **Christus distincte et particulatim praedixit multa futura contingentia, quae ad litteram adimpleta sunt.**

Ut refurtur in Evangeliis, Christus cognoscebat secreta cordium, et plures futuros eventus praedixit, circa seipsum, suos discipulos, Ecclesiam, item circa Iudaeos incredulos, et civitatem Ierusalem.

1ª ***Christus cognoscebat cum certitudine secreta cordium*** «Cum vidisset Iesu cogitationes scribarum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris ?»[1]. — «Cognita autem Iesus nequitia eorum ait : Quid me tentatis, hypocritae ?»[2]. — «Ipse enim sciebat quid esset in homine»[3]. «Sciebat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, et quis traditurus esset eum»[4]. — Pariter cognoscebat *facta remota*, sicut et propinqua, vg. dixit Nathanael : «priusquam te Philippus vocaret cum esses sub ficu, vidi te»[5] ; dixit mulieri samaritanae omnia quaecumque ipsa fecerat[6]. Item dixit Petro «vade ad mare, et mitte hamum ; et eum piscem, qui primus ascenderit, tolle : et aperto ore eius, invenies staterem, illum sumens da eis pro me et te». Mt. 17, 26.

2º ***Pluries praedixit suam passionem et resurrectionem.*** Ioannes notat : «Sciebat quid esset facturus»[7] — «sciebat omnia quae ventura erant super eum»[8]. Revera Iesus *ter saltem* Passionem et Resurrectionem suam annuntiavit, nec ambigue, dubitanter, sed *clare, minute* et *cum certitudine, tempore quo haec omnia praevideri non poterant*, scil. post confessionem Petri[9], post curationem lunatici[10], post parabolam de operariis in vineam missis[11]. Prima vice haec praedictio ita extraordinaria Petro visa est ut ipse dixerit «Absit a te, Domine, non erit tibi hoc».

Apud Marcum sic refertur haec praedictio : «Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis et senioribus, et damnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus, et illudent ei, et conspuent eum, et flagellabunt eum, et interficient eum, et tertia die resurget»[12]

Apud Matthaeum idem legitur, et praedicitur insuper *crucifixio*[13]. Ipsi pharisaei dixerunt Pilato : recordati sumus quia seductor ille dixit adhunc vivens : Post tres dies resurgam»[14]. — Haec autem omnia cum minutis circumstantiis adimpleta sunt[15].

3º ***Plura de discipulis suis annuntiavit.***

a) *In genere* discipulis suis praedixit *gratias Spiritus Sancti* «quam accepturi erant credentes in eum»[16], *et simul persecutiones* : «si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit... Si me persecuti sunt et vos persequentur»[17], «Tradent vos in conciliis et in synagogis suis flagellabunt vos, et ad praesides et ad reges ducemini

[1] MATTH., IX, 3-4 ; XII, 24-25 ; XVI, 7, 8 ; MARC., II, 8 ; LUC., VI, 8 ; VII, 39, 40 ; XI, 17. — [2] MATTH., XXII, 18 ; XXVI, 10 ; LUC., V, 21, 22 ; IX, 46-47. — [3] IOAN., II, 25. — [4] IOAN., VI, 65 ; VII, 20 ; XIII, 11 ; XVI, 19. — [5] IOAN., I, 48. — [6] IOAN., IV, 29. — [7] IOAN., VI, 6. — [8] IOAN., XVIII, 4. — [9] MATTH., XVI, 20-23 ; MARC., VIII, 30-33 ; LUC., IX, 21-22. — [10] MATTH., XVII, 21-22 ; MARC., IX, 29-31 ; LUC., IX, 44-45. — [11] MATTH., XX, 17-19 ; MARC., X, 32-34 ; LUC., XVIII, 31-34. — [12] MARC., X, 33. — [13] MATTH., XX, 17-19.

[14] MATTH., XXVII, 63. — [15] MATTH., XXVI, 57 ; MARC., XIV, 64 ; MATTH., XXVII, 2 ; 26, 30. — [16] IOAN., VII, 39. — [17] IOAN., XV, 18-20.

propter me in testimonium illis et gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium... »[1] Haec omnia adimpleta sunt ad litteram, ut refertur in Act.[2] et in historia priorum saeculorum.

b) *Apostolis* Iesus praedixit eorum *fugam et dispersionem durante passione*, et *eorum coniunctionem in Galilaea* post resurrectionem suam : « Omnes vos scandalum patiemini.. in ista nocte : scriptum est : Percutiam pastorem et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero praecedam vos in Galilaeam »[3]. De facto, postquam Iesus a militibus apprehensus est, « tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt... (Et post eius resurrectionem) undecim autem discipuli abierunt in Galilaeam in montem, ubi constituerat illis Iesus... »[4]. — Eis etiam promittit donum convertendi peccatores, gratiam miraculorum, donum linguarum, dona Spiritus Sancti[5], pressuram et certamina adversus spiritum mundi, denique magnam victoriam : « nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum »[6].

c) *S. Petro* Christus annuntiavit eius *apostolatum* : « Noli timere : ex hoc iam homines eris capiens »[7], — eius *primatum* ; « Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam... et tibi dabo claves regni coelorum »[8], — *trinam eius negationem* « Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis »[9] — *eius martyrium* : « Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea...[10] Cum esses iunior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas ; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget et ducet quo tu non vis »[11]. Hoc autem dixit, addit S. Ioannes, significans qua morte clarificaturus esset Deum.

d) Pariter Iesus praedixit Bethphage discipulis, quos mittit ad quoddam castellum : « invenietis asinam alligatam et pullum cum ea »[12]. Eodem modo annuntiavit his qui coenam praeparare debebant ea omnia quae de facto invenerunt[13]. *De Maria Magdalena* dixit : « Amen dico vobis : ubicumque praedicatum fuerit hoc evangelium in toto mundo, dicetur et quod haec fecit in memoriam eius »[14].

4° ***De Ecclesia Iesus praedixit multa mirabilia,*** quae tempore praedictionis haud verisimilia erant, ea tamen annuntiavit cum absoluta certitudine, eaque firmiter crediderunt christiani. Inter alia praesertim notanda sunt : *a*) *Spiritus Sancti effusio* : « Accipietis virtutem Spiritus Sancti in vos, et eritis mihi testes in Ierusalem, et in omni Iudaea et Samaria, et usque ad ultimum terrae »[15]. De facto « repleti sunt omnes Spiritu Sancto et coeperunt loqui variis linguis,

[1] Matth., X, 17-22, XXIV, 9-13, Marc., IV, 17 ; X, 39 ; Luc., XI, 49 ; XII, 1-11 ; XXI, 13. — [2] *Act.*, IV, 1-8 ; V, 17-41 etc. — [3] Matth., XXVI, 31 ; Ioan., XVI, 32. — [4] Matth., XXVI, 56 ; XXVIII, 16. — [5] Cf. Matth., IV, 18-20 ; X, 1-19 ; Marc., I, 17 ; XVI, 17 ; Luc., X, 19, XXI, 14, 15. — [6] Luc., XII, 32 ; Matth., XIX, 18 ; Ioan., VII, 31 ; XV, 16. — [7] Luc., V 10. — [8] Matth., XVI, 17 ; Ioan., I, 42-44. — [9] Matth., XXVI, 34 ; Marc., XIV, 30, 71. — [10] Ioan., XIII, 36. — [11] Ioan., XXI, 18. — [12] Matth., XXI, 2. — [13] Matth., XIV, 13 sq. — [14] Matth., XXVI, 13 ; Marc., XIV, 9. — [15] *Act.*, I, 8.

prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis »[1]. *b*) *Ecclesiae mirabilis propagatio in universam terram eiusque indefectibilitas* : « Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam ... Euntes ergo docete omnes gentes ... et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi »[2]. Quis autem, tempore Christi, hanc mirabilem propagationem et invictam stabilitatem Ecclesiae praevidere potuisset ? — *c*) *Conversionem populorum infidelium* diversimode annuntiavit, vg. in parabola de vinitoribus homicidis, « dominus dabit vineam aliis »[3], in parabola grani sinapis[4], in parabola de invitatis ad coenam[5], et alibi clare et expresse, vg. « non inveni tantam fidem in Israel. Dico autem vobis, quod multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac, et Iacob in regno coelorum »[6].

5° ***Iudaeis etiam plura Iesus annuntiavit.***

Praescivit, ut dictum est, crimen pharisaeroum et principum sacerdotum : *de Iuda* dixit : « amen dico vobis quia unus vestrum me traditurus est ... Vae autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur : bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille »[7]. *Iudaeis* annuntiat diversimode terribiles castigationes : « Quid faciet Dominus vineae ? Veniet et perdet colonos et dabit vineam aliis ... Et quaerebant eum tenere ... cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit »[8]. « *Auferetur a vobis regnum Dei*, et dabitur genti facienti fructus eius ... Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli ... *et qui ceciderit super lapidem istum confringetur* »[9]. — « *Ecce ego mitto ad vos prophetas* et sapientes et scribas *et ex illis occidetis* et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequimini de civitate in civitatem : ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram ... Amen dico vobis, venient haec omnia super generationem istam »[10]. — « *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* »[11]. — « *Et tu Capharnaum ... usque in infernum descendes* : quia si in Sodomis factae fuissent virtutes, quae factae sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem »[12]. Quod plene adimpletum est : de hac civitate non remanent nisi ruinae.

6° ***Denique destructionem Ierusalem*** Iesus anuntiavit expresse cum variis signis antecedentibus. — Prius subobscure dixerat : « venit hora, quando neque in monte hoc neque in Ierosolymis adorabitis Patrem »[13] ; « Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae ... filii estis eorum, qui prophetas occiderunt, et vos implete mensuram patrum vestrorum »[14]. Paucis autem diebus ante mortem suam Iesus clare praedixit excidium Ierusalem. Cf. Matth. XXIV ; Marc., XIII ; Luc. XXI.

Ad intelligentiam huiusce prophetiae, ut notant plerique commentatores, in ea distinguendae sunt plures partes : 1° ipsa praedictio, 2° duplex interrogatio Apostolorum de tempore excidii Ierusalem

[1] *Act.*, II, 4. — [2] Matth., XVI, 18 ; XXVIII, 19-20. — [3] Luc., XX, 16. — [4] Matth., XIII, 31-32. — [5] Luc., XIV, 24. — [6] Matth., VIII, 10 sq. ; XXIV, 14 ; Luc., XIII, 29. — [7] Matth., XXVI, 21, id. apud Marc., Luc., Ioan. — [8] Marc., XII, 9-12. — [9] Matth., XXI, 42-44. — [10] Matth., XXIII, 34-39. — [11] Matth., XXIII, 38. — [12] Matth., XI, 23. — [13] Ioan., IV, 20. — [14] Matth., XXIII, 32.

et de signis ipsius finis mundi, 3° responsio Iesu ad primam quaestionem, 4° eius responsio ad secundam quaestionem. Haec ultima pars non facile determinatur apud Matth.; probabiliter incipit v. 23; brevior est apud Luc., XXI, 25-28, quia alibi XVII, 20, S. Lucas refert secundam quaestionem Apostolorum et responsionem Domini.

1° Iesus de aedificationibus templi ait: « *Videtis haec omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*[1].

2° « Accesserunt ad eum disciputi secreto, dicentes: Dic nobis, *quando haec erunt?* et *quod signum adventus tui et consummationis saeculi?*[2] S. Thomas notat: « in Luca solum tangitur de una quaestione scil. de destructione Ierusalem, qua non credebant quod deberet destrui nisi post adventum secundum; unde dicebant, Act., I, 6: Si in tempore hoc restitues regnum Israel? »[3].

3° Respondens Jesus annuntiat *tria signa destructionis Ierusalem*: scil. *a*) « multi venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, et multos seducent ...[4] *multi psudoprophetae surgent* ». De facto ante ruinam Ierusalem apparuerunt multi pseudoprophetae[5], ut Elymas, Simon magus[6] ac eius disciputi, pseudoliberatores ut Theodas[7]. — *b*) « audituri enim estis *praelia* et opiniones praeliorum ... consurget gens in gentem et regnum in regnum, et erunt *pestilentiae* et *fames* et *terrae motus* per loca. Haec autem omnia initia sunt dolorum »[8]. Revera ante excidium Ierusalem in Palaestina fere in qualibet civitate, ut refert Ioseph, fuerunt bella civilia[9]. Et consurrexerunt gentes in gentes, in imperio romano, in Gallia, in Germania, in regionibus Danubii, in Britannia, in confinio regionis Parthium[10]. Inter an. 60 et 70 plures fuerunt terrae motus, destruxerunt Laodiceam an. 61 et Pompeios an. 63[11]. Fuerunt etiam pestilentiae et fames non solum in Iudaea sed in toto imperio[12]. An. 65 signa terribilia apparuerunt supra Ierusalem[13]. — *c*) « *Tunc tradent vos in tribulationem et occident vos*: et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent... »[14]. De facto, ut refertur in Act. et in Ep. S. Pauli, inter an. 30 et 67 S. Petrus, S. Ioannes, omnes Apostoli trahuntur in carcerem, aut interrogantur a concilio Iudaeorum, christiani disperguntur, S. Stephanus et S. Iacobus frater Ioannis occiduntur. S. Paulus in carcerem mittitur, virgis caeditur, eum in iudicio sistunt Gallio, Felix, Festus, Agrippa, Nero. Eodem tempore pullulant haereses, sed ut paedixerat Dominus[15], « apostoli praedicaverunt ubique »[16] id est in mundo hoc tempore cognito.

[1] MATTH., XXIV, 2, item ap. MARC., et LUC. — [2] MATTH., XXIV, 3. — [3] S. THOM., in MATTH., XXIV. — [4] MATTH., XXIV, 35; MARC., XIII, 3-6; LUC., XXI, 7-8. — [5] Cf. II Petr. II, 1-20: « Fuerunt vero et pseudo prophetae in populo ... ». — I IOAN ... II, 18 « Nunc Antichristi multi facti sunt ... ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis ».

[6] *Act.*, XIII, 6-11; VIII, 9-10. — [7] *Act.*, V, 36. — [8] MATTH., XXIV, 6-: MARC., XIII, 7-8; LUC., XXI, 9-11. — [9] IOSEPH., *Bel. Iud.*, II, XVII, 10; II, XVIII, 1-8.

[10] TAC., *Hist.*, I, 2. — [11] TAC., *Ann.*, XIV, 27; XV, XII, 3; VI, I, 1.

[12] *Act.*, XI, 28; TAC., *Ann.*, XVI, 13; IOS., *Bel.*, V, 13.

[13] IOSEPH., *Bel. Iud.*, VI, V. 3; TAC., *Hist.*, V, 13.

[14] MATTH., XXIV, 9-14; MARC., XIII, 9-13; LUC., XXI, 12-19.

[15] MATTH., XXIV, 14; MARC., XIII, 10. — [16] MARC., XVI, 20.

4° Praenuntiatur ruina Ierusalem: « *Cum ergo videritis abominationem desolationis*, quae dicta est à Daniele propheta[1], *stantem in loco sancto*: qui legit, intelligat: tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes ... »[2]. « Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quae scripta sunt. Vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic. *Et cadent in ore gladii*: *et captivi ducentur in omnes gentes*: *et Ierusalen calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum* »[3]. Antea Iesus assignaverat causam huiusce terribilis castigationis dum fleverat super Ierusalem et dixerat: « Si cognovisses et tu... quae ad pacem tibi...; quia venient dies in te; et *circumdabunt te inimici tui vallo*, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique; et *ad terram prosternent te et filios tuos* qui in te sunt, et non reliquent in te lapidem super lapidem *eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae* »[4].

Haec omnia adimpleta sunt: Iudaei an. 66 et 67 contra Romanos insurrexerunt; Vespasianus, cum ingenti exercitu in Galileam et Iudaeam irrupit multosque Iudaeos occidit. Deinde imperator factus an. 69, Tito filio curam conficiendi bellum demandavit. *Chritiani fugerunt et ad oppidum Pellam pervenerunt*. Titus Ierusalem circumdedit vallo; tempore obsidionis, ut refert Flavius Iosephus[5] testis oculatus ac omni fide dignus, *ferro vel fame perierunt undecies centena Iudaeorum millia, et ad duram servitutem capta sunt nonaginta septem millia*; qui vero tam ingenti cladi superfuerant, hi Hadriani imperatoris temporibus vilium instar pecorum sub hasta venditi fuerunt. Ut narrat Fl. Iosephs[6], post expugnatam a Tito urbem Ierusalem, *templum conflagratum et postea dirutum et, totaque civitas ita destructa fuit ut solo aequaretur*. Vere « abominatio desolationis » fuit in templo nam tempore obsidionis, templum conversum est in arcem[7] et post obsidionem *Romani loco sanctuarii sacrificia suis diis obtulerunt*[8]. Haec evenerunt an. 70; sic adimpletum est quod dixerat Iesus: « Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec, donec omnia haec fiant »[9].

Haec facta sunt historice certissima, in memoriam eorum remanet Romae arcus triumphalis in honorem Titi elevatus; et testimonium Flav. Iosephi conforme est his quae referuntur a Tacito[10] et Suetonio[11].

§ III. **Prophetiae Christi sunt certissima credibilitatis motiva.** — Sunt enim verae prophetiae, quae praevisionem naturalem superant: *annuntiant clare et certe futura contingentia, complexa, cum minutis circumstantiis*, imo *futura dependentia a libertate plurium*, qui vaticinium adimplere non intendunt, v. g. « Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis et senioribus, et damnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum et cru-

[1] *Daniel*, IX, 26-27 praedixerat: « occidetur Christus ... Et erit in templo abominatio desolationis et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio ». — Item, *Daniel*, XII, 11.

[2] MATTH., XXIV, 15-22; MARC., XIII, 14-20. — [3] LUC., XXI, 22-24.

[4] LUC., XIX, 42-44. — [5] IOS., *Bell. Iud.*, IV, IX, 3. — [6] *ibid.*, VII. — [7] *Ibid.*, VI, III, 6. — [8] *Ibid.*, VI, VI, 1. — [9] MATTH., XXIV, 34. — [10] TACIT., *Hist.*, V, 1-13. — [11] SUET., *Vesp.*, 4; *Titu*, 4.

cifigendum, et tertia die resurget »[1]. *Praesertim ipsa resurrectio Iesu et invicta stabilitas Ecclesiae naturaliter praevideri non poterant, cum sint miracula,* quae immediate a Dei libertate dependent. Nec fortuita fuit adimpletio nam multa minutaque praedictioni perfecte responderunt et praecipue miracula annuntiata non potuerunt esse quid fortuitum ; e contra in his omnibus manifestatur Dei Providentia. Hae igitur prophetiae » « infinitam scientiam luculenter commonstrant » (Conc. Vatic.).

Insuper Christi vaticinia cum religione christiana manifeste connectuntur, sunt enim de ipso Christo, de Ecclesia, de castigationibus divinis ad incredulitatem puniendam ; imo quandoque Christus dixit explicite discipulis suis : « Amodo dico vobis, priusquam fiat : ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum »[2]. Si igitur missio Christi non esset divina, Deus auctor principalis prophetiae esset testis falsitatis, quod est impossibile. Ideoque hae prophetiae sunt sicut miracula « divinae revelationis signa certissima et omnium intelligentiae accommodata ». (Conc. Vatic.).

Nec desinit in Ecclesia donum prophetiae. S. Paulus scripsit : « unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem : alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae... alii operatio virtutum, alii prophetia... »[3]. — *Apocalypsis* est magna prophetia quae principales eventus vitae Ecclesiae annuntiat modo symbolico, sicut prophetaverunt Ezechiel, Daniel, Zacharias. Quaedam horum symbolorum explicantur in ipsa Apocalypsi, alia explicari possunt ex analogia cum Prophetis V. T., multa remanent pro nobis obscura. Omnes tamen commentatores admittunt, Apocalypsim esse prophetiam victoriae definitivae Ecclesiae, primo contra paganismum, et secundo contra mundum in fine temporum. Deinde *multi sancti,* ut videri potest in voluminibus Bollandiorum, aliorumque historicorum, *dono prophetiae claruerunt,* v. g. fundatores ordinum saepe annuntiaverunt futura a filiis suis adimplenda. Nunquam cessavit in Ecclesia romano-catholica hoc prophetiae donum, sicut non cessaverunt miracula.

§ IV. **Solvuntur obiectiones contra supernaturalitatem vaticiniorum Christi.**

Obiiciunt praesertim rationalistae contra valorem prophetiae de excidio Ierusalem.

1° plures contendunt, eam nonnisi post eventum scriptam fuisse. Cur ? Quia est nimis completa, nimis perfecte impleta. Admittunt tamen multi adversarii, Iesum praevidisse ruinam Ierusalem[4], sed non distincte cum minutis circumstantiis. Et plerique tenent, evangelia synoptica scripta fuisse solum post an. 70, quia excidium Ierusalem in illis exacte describitur.

Resp. : 1° Haec rationalistarum sententia provenit ex gratuita negatione possibilitatis alicuius prophetiae vere supernaturalis. 2° Iam valde extraordinarium esset, Christum praevidisse ruinam Ierusalem, tunc enim Iudaei pacifice sub imperio romano

[1] MATTH., XX, 18-19 ; MARC., X, 33. — [2] IOAN., XIII, 19 ; XIV, 29. — [3] I *Cor.*, XII, 10. — [4] Ita Stapfer, O. Holtzmann, Renan, A. Réville, cf. LEPIN, *Jésus Messie*, 3a ed., p. 381.

vivebant : ut refert Plinius[1], Ierusalem longe clarissima urbium Orientis erat, templus mosaicae religionis videbatur quasi in perpetuum permansurum. 3° Haec prophetia ante excidium civitatis nota erat, nam christiani hierosolymitani tribus annis ante dirutam civitatem, fugerunt secundum Christi monita, et ad Pellam pervenerunt[2]. 4° Si hoc vaticinium Christi solum post eventum scriptum fuisset, scriptores cum eo non miscuissent ea quae ad finem mundi pertinent ; non scripsissent : « Statim post tribulationem dierum illorum, sol obscurabitur »[3] ; sed eventus adimpletionem notavissent, ut facere consueverant[4]. Speciatim dixissent, templum combustum fuisse ante suam destructionem. Propterea quidam rationalistae, ut B. Weiss[5], admittunt S. Marcum hoc vaticinium scripsisse arte eventum.

2° Rationalistae ad obiectionem oppositam procedentes, arguunt non ex nimia perfectione huiusce vaticinii, sed ex hoc quod Iesus in eo errasset, annuntiando simul finem mundi tanquam imminentem. In synopticis enim post praedictionem signorum finis mundi legitur : « Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec, donec omnia haec fiant »[6].

Resp. : Iam plura diximus de hac re, exponendo c. IV, vol. II, testimonium Christi de fine mundi. Haec sunt revocanda et evolvenda.

A. Hi textus sunt quidem difficiles, nam Christus in hoc discursu locutus est et de ruina Ierusalem et de fine mundi : cum autem primus eventus sit figura secundi, non facile est discernere quid pertinet ad primum, quid ad secundum. Sed verba alicuius auctoris praesertim sapientis, ita intelligenda sunt, si possibile est, ut contradictoria non sint. Si vero, ut contendunt rationalistae, Iesus hic annuntiasset finem mundi tanquam imminentem, sibimetispi contradixisset nam pluribus aliis locis modo opposito locutus est :

a) Dixit de die iudicii : « *de die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli in caelo neque Filius, nisi Pater.* Videte, vigilate et orate, nescitis enim quando tempus sit »[7]. — Usque ad Ascensionem dixit discipulis suis : *non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate*[8].

b) annuntiaverat futuram diffusionem Evangelii inter omnes gentes : « et *praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe,* in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio »[9]. Paulatim autem crescere debet regnum coelorum, nam comparatur grano sinapis aut semini, quae gradatim crescunt[10].

c) nec dicatur, perfectam evangelizationem omnium gentium adimplendam esse, iuxta prophetiam, ante excidium Ierusalem, nam legitur in eodem sermone apud Luc. : « Captivi ducentur in omnes gentes et *Ierusalem calcabitur a gentibus donec impleantur*

[1] *Plin.*, H. N., v. 15.
[2] EUSEBIUS, *Hist. Eccl.*, l. III, v. — S. EPIPH., *Haeres*, XXIX, 7.
[3] MATTH., XXIV, 29. — [4] IOAN., XXI, 19 ; *Act.*, XI, 28.
[5] B. WEISS, *Das Leben Iesu*, 1902, t. II, p. 439 : « Tout doute sur l'authenticité de cette déclaration prophétique doit être écarté ... Si Marc a écrit aprés la ruine de Jérusalem comment la prophétie qu' il relate ne contient-elle absolument rien qui reflète l'événement arrivé, car en réalité le temple a été détruit par le feu, et non de main d' homme ».
E. STAPFER, *La Mort et la Résurrection de Jésus-Ch.*, 1398, p. 53-60 : « L'authenticitè de l'ensemble du grand discours eschatologique nous parait incontestable. Qui donc aurait inventé la relation de Marc ? ».
[6] MATTH., XXIV 34 ; MARC., XIII, 30 ; LUC., XXI, 32. — Cf. etiam MATTH., X, 5-6, 23 ; XVI, 28 ; XXVI, 64.
[7] MARC., XIII, 32 ; cf. MATTH., XXIV, 36. — [8] *Act.*, I, 7.
[9] MATTH., XXIV, 14 ; cf. MARC., XIII, 10 ; XVI, 15.
[10] LEPIN, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, p. 385-388.

tempora nationum »[1]. Unde Iesus sibi contradixisset, si annuntiasset finem mundi tanquam imminentem; dixit solum exhortans ad vigilantiam: « *vigilate ergo*, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret pater familias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. *Ideo et vos estote parati: quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est* »[2]. Ut dicit S. Hieronymus, ideo voluit Dominus incertum ponere terminum, ut homo semper exspectaret; aliis verbis, Christus voluit, christianos ita vivere ac si finis mundi esset proximus; revera ita vixit prima generatio semper vigilans. Etiam omni tempore pro qualibet anima finis huiusce vitae proximus est, et debemus considerare hunc mundum tanquam omnino instabilem, fugientem, praeterit enim figura huius mundi[3].

B. His positis facilius explicantur verba *non praeteribit generatio haec, donec haec omnia fiant.* Multi interpretes cum Chrys. Theophyl. Euthym. intelligunt generationem omnium fidelium. Hieron. dicit: « aut omne genus hominum significat, aut specialiter Iudaeorum »[4]. Plures[5] hodie existimant, haec verba non manifeste referri ad finem mundi sed forte solum ad destructionem civitatis, Iesus rediret ad quaestionem supra positam ab Apostolis: « dic nobis quando *haec* (scil. destructio templi) erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis saeculi? »[6]. Maldonat[7] notat, sec. mentem S. Aug.[8]; « Christum confuse de utraque respondisse, sicut confuse Apostoli interrogaverant. Quod certo eum consilio atque divino fecisse arbitror, ne quis posset finem mundi cognoscere... Diligentis tamen atque prudentis lectoris est, quae de Ierosolymitano excidio et que de mundi fine dicuntur, subtili coniectura distinguere ». In multis autem conveniunt hi duo eventus sicut figura et realitas figurata. Denique si agitur solum de generatione praesenti, dici potest: « non praeteribit donec *haec omnia fiant* » scil. donec priora eveniant *realiter* et posteriora *in figura*. Alii tenent verba « generatio haec » duplicem sensum habere: relate ad ruinam Ierosolymae designat praesentem generationem, relate ad finem mundi designat *gentem iudaeorum*[9]. In hoc sermone ait S. Aug.[10], « sunt quaedam manifesta, quaedam vero sic obscura, ut vel laboriosum sit ea diiudicare, vel temerarium, quamdiu non intelliguntur, de his aliquid definire ».

S. Petrus explicans hanc praedictionem Domini dicit: « Unum vero hoc non lateat vos, carissimi, quia *unus dies apud Dominum sicut mille anni, et mille anni sicut dies unus.* Non tardat Dominus promissionem suam sicut quidem existimant »[11]. Hoc est dicere: Deus praesentia et futura videt simul in aeternitate; item quodammodo

[1] Luc., XXI, 24. — [2] Matth., XXIV, 42; Marc., XIII, 33; Luc., XII, 39.
[3] Cf. P. Lagrange, *L'avènement du Fils de l'homme*, *Rev. bibl.*, 1906, p. 400-401.
[4] Hieron, in Matth., XXIV, 34. — [5] P. Lagrange, *S. Marc.*, p. 325. — [6] Matth., XXIV, 3. — [7] Mald., in Matth., XXIV, 5. — [8] S. Aug., *Ep.*, 80.
[9] Fillion, *Ev. sel. S. Matth.* XXIV, 34. « Nous croyons, avec d'autres exégètes, (en particulier avec Reischl et Bisping), qu'il est mieux d'établir une distinction. Il nous semble que les mots *generatio haec* ont un double sens suivant qu'ils retombent sur l'un l'autre de ces évènements. En tant que Jésus fait allusion aux maux de Jérusalem, ils représentement les Juifs alors existants; en tant qu'il voulait décrire la fin du monde ils désignent tout le peuple juif qui persévérera jusqu'aux derniers jours pour rendre hommage à la véracité de Jésus. Il y aurait ainsi dans les v. 34 une dec es propheties a double perspective qu'on rencontre si souvent dans les Saints Livres ». Revera saepe in S. Scriptura *generatio* dicitur pro *gente*, cf. *Num.*, X, 30; XI, I, 28; *Liv.* XX, 18; *Ps.*, XLIV, 19 etc. — Vide etiam circa haec verba *generatio haec* quae dicuntur a Card. Billot, *La Parousie*.
[10] *Epist.*, 80.
[11] II, *Petr.*, III, 8.

cognitio prophetica ex alto futura praevidet, et, quamdam obscuritatem importans saltem in sua expressione, non semper determinate considerat omnia quae sunt in intervallo temporis[1].

C. alia verba « sunt quidam de hic stantibus, *qui non gustabunt mortem*, donec videant Filium hominis venientem in regno suo »[2], intelligenda sunt iuxta antiquos interpretes, de transfiguratione Christi, nam ante eam dicta sunt[3]; sed melius referuntur ad destructionem templi Ierusalem et expansionem Ecclesiae, sicut verba dicta de morte Joannis Apostoli, Ioann. XXI, 21 sq. Non agitur de fine mundi nam Iesus dixit: « de die illa nemo scit... nisi Pater ».

D. Quidam legentes I Ep. ad Thess. IV, 15[4], existimaverant S. Paulum annuntiasse finem mundi tanquam imminentem. Ipse scripsit in II Thess. II, 2, « *Neque terreamini... quasi instet dies Domini.* Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam *nisi venerit discessio primum* et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis... ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus ». Tempus igitur ultimi adventus remanet omnino incertum, secundum testimonium Christi et Apostolorum. Quoad alias difficultates de hac re in Epist. S. Pauli; cf. P. Vosté O. P. *Comment. in Ep. ad Thessal*, 1917.

Quid igitur concludendum est? — Sunt quidem in prophetiis Christi quaedam verba obscura, sed propter hanc obscuritatem non neganda sunt quae manifestissime praedicta et adimpleta sunt. Imo haec obscuritas, cum tanta claritate coniuncta, est signum altitudinis Sacrae Scripturae, ut saepe notant S. Aug. et S. Thomas[5]. Apologetice concludendum est, ut ait Tanquerey[6]: « possunt itaque praefata verba (ex quibus sumitur obiectio) recte intelligi, quin error et aperta contradictio Domino imputentur. Si res ita se habet, leges exegeticae postulant ut haec interpretatio anteponatur. Nil igitur probat Iesum erravisse; aliunde constat, omnia essentialia vaticinii de templi excidio impleta fuisse. Ergo Christus est vere propheta, divinusque legatus ».

[1] Cf. Lepin, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, p. 401-403: « Il est vraisemblable que le défaut de perspective tient au genre même du morceau littéraire qui nous occupe. Il est en effet habituel à la prophétie sacrée, de procèder par *tableau descriptifs de l'avenir, se succédant les uns aux autres sans transition*, quelle que soit la diversité des temps auxquels ils se rapportent, surtout lorsque les évènements ont entre eux un rapport de cause à effet ou une relation de symbole à chose préfigurée... Or une anticipation et comme *un premier acte du jugement suprême* se réalisera avant la fin de la génération présente: la nation infidéle recevra le châtiment de ses crimes; le Fils de l'homme viendra inaugurer ses pouvoirs de grand justicier... La destruction de Jérusalem et du temple, en *mettant fin pour toujours à l'ancien ordre de choses*, marque... en quelque sorte le véritable point de départ de l'Eglise... l'inauguration du royaume de Dieu sur la terre, sous la forme d'une société universelle, publiquement et définitivement organisée ».
[2] Matth., XVI, 28. — [3] Cf. Maldonat in *Matth.*, ibid.
[4] « Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt ». *Commisio Pontificia de Republica*, 18 iunii 1915, respondit negative ad quaestionem: « Utrum... liceat tanquam longius petitam et solido fundamento destitutam reiicere interpretationem in scholis catholicis traditionalem (ab ipsis quoque novatoribus saeculi XVI retentam), quae verba sancti Pauli, in c. IV epis. I ad Thess. vv. 15-1, explicat quin ullo modo involvat affirmationem Parousiae tam proximae ut Apostolus seipsum suosque lectores adnumeret fidelibus illis qui superstites ituri sunt obviam Christo? » Vide duas alias responsiones eadem die datas ab eadem Commissione biblica ad quaestiones de Parousia. *Acta Apost. Sed.* 1915, p. 357. Cf. Denz. 21 9 ss.
[5] S. Thom. *de Pot.*, q. IV, a. 1. — [6] *De Vera Religione*, ed. 14, p. 245.

CAPUT XII.

PROPHETIIS MESSIANICIS CONFIRMATUR MISSIO DIVINA CHRISTI.

ART. UNICUS.

I. Status quaestionis et methodus. — II. Expositio messianicarum prophetiarum in genere et in speciali. — III. Earum impletio. — IV. Earum vis probativa. — V. Solvuntur obiectiones.

§ I. **Status quaestionis ac methodus.** — Videamus A. quid valeat haec confirmatio secundum Christum et Ecclesiam ; B. quid obiiciant rationalistae ; C. quomodo arguendum sit in Apologetica.

A. ***Secundum Christum et Ecclesiam.*** — Iesus, contra iudaeos incredulos, invocat in confirmationem missionis suae divinae testimonia prophetica Veteris Testamenti sicut et testimonium Ioannis Baptistae : « Scrutamini Scripturas..., illae sunt, quae testimonium perhibent de me... Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me enim ille scripsit »[1]. « Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum »[2]. — Imo Iesus explicavit prophetias discipulis euntibus ad castellum nomine Emmaus : « Et incipiens a Moyse et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant »[3]. Item dixit Apostolis post resurrectionem suam : « Necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas. Et dixit eis : quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die »[4].

Apostoli omnes arguerunt ex prophetiis messianicis[5] ; Evangelistae narrando vitam Iesu, saepius dicunt : « ut impleretur Scriptura »[6]. Est traditionale argumentum perpetuo expositum a Patribus et theologis.

Ecclesia in *Conc. Vatic.* inter signa certissima revelationis citat prophetias V. T. prout infinitam scientiam luculenter commonstrant[7].

[1] IOAN., V, 39-47. — [2] IOAN., VIII, 56 ; GEN., XII, 3. — [3] LUC. XXIV, 27. — [4] LUC., XXIV, 44-47. — [5] II PETR., I, 19 ; *Act.*, VIII, 30. — [6] V. g. IOAN., XIX, 24-27. — [7] *Denzinger*, n. 1790 et 1797.

Et tempore Adventus *liturgia* commemorat, praesertim in lectione Missae, principales Veteris Testamenti prophetias ; item tempore Passionis.

B. ***Rationalistae*** negant a priori possibilitatem prophetiae supernaturalis, et praedictiones V. T. per causas naturales et ingenium hebraeorum explicare intendunt. Iuxta eos, V. Testamentum simul sumptum supernaturalismo favet ; sed quaelibet pars separatim spectata, sub lumine criticae modernae, evidenter naturalis apparet. Proinde Prophetismus nihil aliud esset nisi naturale phaenomenon extasis quod ex specialibus circumstantiis explicari potest[1]. — V. g. iuxta J. Darmsteter[2], populus iudaicus paulatin ad monotheismum pervenit, ac evidentem superioritatem huiusce fidei religiosae agnoscit, quia vero, non obstante hac superioritate religiosa, oppressionem subire cogebatur, persuasio nata est sibi in futurum reservari aeram gloriae ac dominationis universalis. Sic *mere naturaliter apparuisset spes messianica* Et, ut vult Renan[3] *spes messianica quodammodo creavit Messiam* ; scilicet ardens imaginatio Iudaeorum et universalis Messiae exspectatio ita mentes incitarunt, ut, Christi adventu, eius coaevi nomen et qualitates Messiae ei imposuerint ; ipse Iesus quasi inscius paulatim sibi persuasit, se esse Messiam ; et eius discipuli ostendere conati sunt, in vita Iesu adimpletas fuisse prophetias.

Has theorias confutavit A. Loisy ante suam apostasiam[4].

CRITICA. — Iam supra longe examinavimus principia rationalistica relate ad prophetiam in genere[5]. Nunc autem quoad hanc specialem quaestionem dicendum est cum multis apologetis[6] : firma expectatio Messiae, quae tempore Christ vigebat speciatim apud Iudaeos[7], non fuit a christianis creata, cum ante ipsos certo existeret ; nec naturaliter ex iudaeis aspirationibus evoluta est. Haec enim exspectatio refertur ad propagationem monotheismi in toto orbe per Messiam. Quomodo autem talis idea naturaliter, sine revelatione concipi potuisset a populo, qui saepius ad idolatriam redibat, qui Gentes abhorrebat, et cum eis privilegia sua dividere nolebat ? — Revera expectatio messianica ortum habuit ex prophetiis messianicis, ut habetur ex Novo Testamento[8] et ex libris ac traditionibus Iudaeorum[9]. — Hypothesis rationalistarum defectu criticae laborat, ut ex sequentibus patebit.

[1] Ita Ewald, Reuss, Kuenen.

[2] DARMSTETER, *Les Prophètes d'Israël*.

[3] RENAN, *Vie de Jésus*, c. I.

[4] LOISY, *Revue d'Hist. et de Litter. religieuse*, sept 1898.

[5] Cf. supra vol. II, cap. XX, de Prophetiae notione, possibilitate, discernibilitate ac vi probativa.

[6] V. g. TANQUEREY, *de Vera Religione*, editione 12ª, 232-235.

[7] Existentia huius expectationis probatur ex pluribus Evangelii testimoniis, ex consultatione Doctorum ab Herode (MATTH., II, 2-6) ; ex Cantico Simeonis (LUC., II,s 26-32) ; ex legatione Iudaeorum ad Ioannem Baptistam (IOAN., I, 19-20) ; ex multis aliis factis vitae Christi (v. g. IOAN., VI, 14 ; VII, 31).

[8] MATTH., II, 5 ; LUC., I, 70 ; IOAN., I, 45.

[9] Hoc constat ex *Talmude*, et ex *libris liturgicis* Iudaeorum.

C. QUOMODO ARGUENDUM EST EX PROPHETIIS IN APOLOGETICA? — Dicemus 1º quid non est necessarium, 2º quid non expedit, 3º quid convenit ad hanc probationem.

1º *Non necesse est defendere genuinitatem librorum prophetarum*; has quaestiones remittimus ad Cursum Introductionis in sacram Scripturam [1]. *Sufficit scire omnes prophetias messianicas scriptas fuisse saltem 300 annis ante Christum.* Erant enim in collectione librorum Veteris Testamenti, quae, iuxta omnes, etiam adversarios, saltem completa erat tribus saeculis ante Christum. Habetur etiam in Prologo libri Ecclesiastici (circa an. 130 A. C.) iam graece translatos fuisse *legem, prophetas* aliosque libros. Ergo antea existebant, nam nonnisi successive translati sunt.

2º *Non expedit arguere ex prophetiis, quae solum sensu spirituali seu typico, non vero sensu litterali, Messiae applicantur.* Sensus litteralis ille est quem verba immediate exprimunt secundum intentionem auctoris; sensus typicus ille est qui non immediate a littera exprimitur, sed solum mediantibus personis aut rebus, quae alias res significant [2]. Evangelistae et Apostoli, qui scripseru t sub lumine inspirationis, plura Christo applicant, quae de eo *typice* tantum praedicta fuerunt [3] Sed dum arguimus contra rationalistas, non expedit uti sensu typico, nisi historice constet hunc sensum ante eventum fuisse cognitum. — A fortiori non convenit arguere ex sensu accommodaticio, qui non est sensus Scripturae, sed eis adscribitur propter quamdam analogiam [4]. Utemur ergo solummodo prophetiis, quae sensu litterali applicantur Christo; imo inter eas quasdam obscuras praetermittemus.

3º *Ad convenienter arguendum* contra rationalistas, *decet prius exponere prophetias in genere*, scilicet id in quo omnes saltem praecipuae conveniunt, id est in praedictione regni messianici. Sic conficitur argumentum quod a rationalistis bonae fidei reiici nequit. Ita plures hodie procedunt, quorum expositionem sequemur [1].

Non tamen praetermittenda est classica expositio prophetiarum *in speciali* [2], secundum processum temporum, quamvis earum defensio critica integraliter fieri non possit, nisi in Cursu exegesis Veteris Testamenti.

Deinde consideranda est *impletio* prophetiarum *in genere* et *in speciali*, ac vis probativa argumenti sic propositi.

§ II. Expositio messianicarum Prophetiarum.

A. *In genere.*

Cum priores prophetiae sint obscuriores, prout Deus gradatim ea quae ad Messiam pertinent revelavit, melius est arguere non ex una tantum vel altera, sed ex omnibus simul sumptis; sicut ad agnoscendam similitudinem inter hominem et eius imaginem, melius est considerare totam imaginem, quam solum pauca lineamenta; item ad intelligendum sensum alicuius libri oportet omnes eius partes legere.

Si vero inquiritur id in quo omnes prophetiae V. T. conveniunt, tria inveniuntur.

1º *Prophetae omnes* per undecim saecula *docuerunt monotheismum* ac *legem moralem* nomine Dei promulgatam. Praedicaverunt fidem in unum Deum infinite perfectum, sanctum, iustum, misericordem, providentem et remuneratorem; populo hebraeo inculcaverunt cultum religiosum, externum et internum, puritatem morum, iustitiam et caritatem.

[1] Cf. PELT, *Histoire de l'Ancien Testament.*

[2] S. THOMAS, Iª q. 1, a. 10, dicit: « Auctor sacrae Scripturae est Deus, in cuius potestate est, ut non solum voces ad significandum accommodet (quod etiam homo facere potest) sed etiam res ipsas. Et ideo, cum in omnibus scientiis voces significent, hoc habet proprium ista scientia, quod ipsae res significatae per voces etiam significant aliquid. Illa ergo prima significatio, qua voces significant res, pertinet ad primum sensum, qui est *sensus* historicus, vel *litteralis.* Illa vero sgnificatio, qua res significatae per voces iterum res alias significant, dicitur *sensus spiritualis*, qui super litteralem fundatur et eum supponit.

« Hic autem *sensus spiritualis* trifariam dividitur...; Secundum quod ea, quae sunt veteris legis, significant (figurative) ea, quae sunt novae legis, est *sensus allegoricus*, — secundum vero quod ea, quae in Christo sunt facta, vel in iis, quae Christum significant, sunt signa eorum, quae nos agere debemus, est *sensus moralis*; — prout vero significant ea, quae sunt in aeterna gloria est sensus *analogicus* » — *Ibid ad* 1: « Et ita nulla confusio sequitur in S. Scriptura, cum omnes sensus fundentur super unum, scilicet *litteralem ex quo solo potest trahi argumentum*... Non tamen ex hoc aliquid deperit S. Scripturae, quia nihil sub spirituali sensu continetur fidei necessarium, quod Scriptura per litteralem sensum alicubi manifeste non tradat ».

[3] Ita MATTH., II, 15 citat Osee: « Ex Aegyto vocavi filium meum »; v 18 IEREMIAM: « Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus multus: Rachel plorans filios suos; et noluit consolari quia non sunt ». Item ex revelatione cognoscimus David et Salomonem fuisse figuras Christi.

[4] Cf. *Dict. Bibl.*, art. *Iésus-Christ* (Les Propheties) col. 1435 (Lesêtre).

[1] Cf. TOUZARD, in *Rev. prat. d'Apol.*, t. VI, p. 906-933; t. VII, p. 81-116, 731-750. — *Les Prophètes d'Israël et l'argument prophétique.* — *Dict. d'Apol.*, Juif (Peuple) dans l'Ancien Testament. — TANQUEREY, *De Vera Religione*, ed. 14ª, p. 295-318. — P. LAGRANGE, O. P. *Pascal et les prophéties*, messianiques. *Rev. bibl.*, 1909, p. 533.

[2] L. LAGRANGE, *Revue biblique*, 1917, dern. n. in recensione articuli J. Touzard (*Le peuple juif dans A. T.* — *Dict. Apol.*) ait: « A la méthode des précisions détaillées, M. Touzard a donc préféré celle des grandes lignes... Si l'on comprend bien ces grandes lignes, c'est d'abord l'espérance que la religion de Iahvé deviendrait un jour la religion de l'humanité. Or les peuples civilisés professent tous le monothéisme, et ce monothéisme leur est venu non de la Grèce, mais d'Israel.

« L'espérance des prophètes était aussi un programme de religion intérieure, celle qui est pratiquée par le christianisme. Et M. Touzard ne s'en tient pas là. Dans ces termes, en effet, la conformité de la réalisation et de l'espérance serait sans doute étonnante, mais on pourrait être tenté de voir dans l'espérance monothéiste, moins une prophetie que le pressentiment d'âmes religieuses assurées de posséder une conception supérieure à celles de leur temps, et assez confiantes dans l'ascendant du vrai sur l'humanité pour en prévoir le triomphe... Aussi le maître savant n'a-t-il eu garde d'exclure le Messie des prédictions messianiques: « Des prophètes avaient prédit, que, pour la formation et le gouvernement du royaume futur, Yahweh aurait un représentant, véritable roi, descendant de David, tout pénétré d'influences divines, tout envahi par l'Esprit pour accomplir l'oeuvre merverveilleuse à laquelle il était destiné. Or ce fut un descendant de David, qui à un moment où les espérances étaient les plus vives, annonça que la plénitude des temps etait arrivée » (c. 1646). Cette fois, nous avons, non seulement une preuve solide, mais une preuve topique, puisque le pressentiment des prophètes ne pouvait s'élever si haut dans l'ordre humain.

« Il ne conviendrait pas de juger cet exposé d'après un résumé qui réduit encore ce que l'auteur nommait avec raison des grandes lignes. Toutefois, je me demande si ces termes ne sont pas trop et trop peu.

« Pour une convergence des grandes lignes prouvant un plan divin, on peut voir (notre ouvrage) *Le Mesianisme chez Juifs*, p. 258 ss. ».

2º *Prophetae omnes annuntiaverunt regnum Dei universale et spirituale.* Praedixerunt enim propagationem monotheismi apud omnes gentes, et regni Dei Abraham, Isaac et Iacob super universam faciem terrae, prout Deus eligit Israel in lucem gentium [1]. — Hoc regnum non tantum externum erit, sed internum ; Israel poenitentiam agere debet et ad Deum toto corde redire, tunc Deus misericors emittet super eum spiritum suum et benedictionibus suis implebit eum [2].

3º *Prophetae omnes annuntiaverunt Messiam seu principem regni Dei,* mediatorem inter Deum et homines. Descripserunt magis aut minus explicite eius originem, dotes, munera, passionem et triumphum. *a*) Oriundus est *ex progenie David* [3], in civitate Bethlehem [4] — *b*) Vocabitur *Filius Dei* [5], *Deus fortis, Pater futuri saeculi, princeps pacis* [6] ; iudicabit populum suum in iustitia et aequitate [7], legem suam in corde fidelium scribet [8]. — *c*) Populum suum salvabit humillima obedientia, *dolorosa passione* et *morte,* « attritus est propter scelera nostra, et livore eius sanati sumus » [9]. — *d*) Tandem postquam « posuerit pro peccato animam suam, videbit *semen longaevum* et voluntas Domini in manu eius dirigetur » [10], omnesque populos iudicabit [11].

B. ***In speciali, secundum processum temporum.***

Ut appareat progressus ideae messianicae in V. T. prophetiae exponendae sunt secundum tres successivas periodos Patriarcharum, Regum et Prophetarum [12].

1ª PERIODUS PATRIARCHARUM. — *Annunciatur* SALVATOR MUNDI, *erit ex semine Abrahae, Isaac, Iacob et Iudae.*

1º Post peccatum Adae, Deus alloquens diabolum, qui sub forma serpentis Evam tentaverat, ait : « *Inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen illius* : *ipsa* (hebraice *ipsum,* id est semen) *conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo* » [13], — 2º NOE annuntiat : « Benedictus Dominus... habitet in tabernaculis Sem » [14]. — 3º Inter filios Sem, eligitur ABRAHAM ; ei Dominus dicit : « Veni in terram quam monstrabo tibi... *In te benedicentur universae cognationes terrae* » [15]. ISAAC, filius eius, eamdem accipit benedictionem : « *Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae* eo quod obedierit Abraham voci meae » [16] — Similiter IACOB in locum Esau substitutus, audit haec verba : « *Et benedicentur in semine tuo cunctae tribus terrae* » [1], — 4º Ipse Iacob, prope moriturus, annuntiat filiis suis quae ventura sunt in diebus novissimis, et promittit Iudae quemdam principatum inter fratres ; « *Non auferetur sceptrum de Iuda, et dux de femore eius* (seu baculus imperii inter genua eius), *donec veniat qui mittendus est* (*schiloh*) et *ipse erit expectatio Gentium* » [2] — 5º Balaam vaticinatur : « Orietur stella ex Iacob, et consurget virga de Israel » [3] — 6º Tandem MOYSES, legislator et liberator Israel, magnum prophetam, similem sibi, annuntiat : « *Prophetam de gente tua* (Israel), et de fratribus tuis, *sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus,* ipsum audies » [4].

[1] Cf. ISA., II, 2-4 ; XVIII, 7 ; XIX, 23-25 ; XXIII, 15-18 ; XLI, 18-25 ; XLII, 6-7. — MICH., IV, 1-5.

[2] OSEE, II, 7-19 ; XI, 1-15 ; XIV, 2-5. — ISA, IV, 4-6 ; XXX, 18-22. — EZECH., XI, 19-20 ; XXXVI, 25-27.

[3] AMOS, IX, 11-12 ; ISA., XI, 1 ; IEREM., XXIII, 5 ; XXXIII, 14-18 ; OSSE, III, 5 ; EZECH XXXIV, 23-24. — [4] MICH., V, 2-3. — [5] *Ps.*, II, 7. — [6] ISA., IX, 5-7 ; II, 3-4. — [7] ISA, XI, 3-5. — [8] IEREM., XXXI, 33. — [9] ISA., LIII, 2-3 ; XLII, 1-4 ; XLIX, 1-6 ; L, 1-9 ; LII, 13-15 ; *Ps.*, 21 et 68. — [10] ISA., LIII, 10-11. — [11] *Ps.*, II, 1-4 ; ISA., XXIV-XXVIII.

[12] Cf. S. THOMAM, IIª IIªᵉ q. 174, a. 6. Utrum prophetia creverit secundum temporis processum. — BOSSUET, *Elévations sur les Mystères,* Xª semaine, Elévation sur les Prophéties.

[13] GEN., III, 15. — [14] GEN., IX, 26, 27.

[15] GEN., XII, 1 sq. Cf. CORLUY, S. I. *Spicilegium Dogmatico-biblicum,* t. I, p. 373 ; HETZENAUER, O. P. *Theologia biblica,* I, p. 575. — [16] GEN., XXVI, 4.

***

2º PERIODUS REGUM. *Messias nunc describitur ut* REX, FILIUS DEI, SACERDOS, *imo eius* PASSIO ET SACRIFICIUM *praenuntiantur.*

1º *Anna,* mater Samuelis, in suo cantico ait : « Dominus iudicabit fines Terrae, et dabit imperium regi suo, et sublimabit cornu Christi sui » [5]. — 2º Deus, per os *Nathan,* magna promittit David in praemium aedificationis templi : « Ipse aedificabit domum nomini meo, et *stabiliam thronum regni eius usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem et ipse erit mihi in filium...* Misericordiam autem meam non auferam ab eo. Et fidelis erit domus tua et regnum tuum usque in aeternum » [6].

3º DAVID in Psalmis annuntiat regnum Dei universale et describit particulatim Messiae glorias ac dolores [7]. Messias erit REX *super omnes populos* : in *Ps.* 71 : « Orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec auferatur luna. Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Aethiopes... Reges Arabum et Saba dona adducent. *Et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes servient ei.* Quia liberabit pauperem a potente, et pauperem, cui non erat adiutor... Animas pauperum salvas faciet..., et adorabunt de ipso semper... Et benedicentur in ipso omnes tribus terrae ; omnes gentes magnificabunt eum ».

In *Ps.* 2, Rex ille vocatur MESSIAS seu CHRISTUS, id est *unctus* a Deo, imo vocatur FILIUS DEI : « Astiterunt reges terrae et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus *Christum* eius... Qui habitat in coelis irridebit eos... et in furore suo conturbabit eos. Ego autem constitutus sum *rex ab eo super Sion* montem

[1] GEN., XXVIII, 14. — [2] GEN., XLIX, 8-10. Orientales versiones habent lectionem *schelok,* id est *is cuius est* sceptrum. — [3] *Num,* XXIV, 17. — [4] *Deut.,* XVIII, 15. — [5] I *Reg.,* II, 10.

[6] II *Reg.,* VII, 13-16 ; III *Reg.,* XI, 36.

[7] Cf. CALMET, *Commentarius litteralis* ; FILLION, *Le Psaumes commentés d'aprés la Vulgate et l'hébreu,* 1893. — P. LAGRANGE, O. P., *Le Messianisme dans les Psaumes.* « Revue biblique » 1905, p. 39-57 ; 188-202 ; P. Lagrange inter psalmos directe messianicos connumerat ps. II (« ce psaume est le psaume messianique par excellence et le premier document hébreu qui contienne le terme technique de Messie... » p. 41), ps. LXXII (LXXI). ps. CX, 1-4 (CIX). Inter psalmos minus directe messianicos ponit ps. XXII (XXI), ps. XL (XXXIX, 1-12, ps. XLV (XLIV), ps. LXXXIX (LXXXVIII). Denique notat viginti psalmos qui regnum universale Dei annuntiant.

sanctum eius, praedicans praeceptum eius. Dominus dixit ad me : *Filius meus es tu*, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam ».

In *Ps.* 109. Messias vocatur SACERDOS et DOMINUS *omnium*: Dixit Dominus *Domino meo* : *sede a dextris meis*... Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum : *ex utero ante luciferum genui te*. Iuravit Dominus, et non poenitebit eum : *Tu es sacerdos in aeternum* secundum ordinem Melchisedech. Dominus a dextris tuis, confregit in die irae suae reges ».

Sed etiam Messias erit VICTIMA *voluntaria pro peccato*. Legitur in *Ps.* 39, 7-9 : « *Sacrificium et oblationem noluisti* : aures autem perfecisti mihi. Holocaustum et pro peccato non postulasti : tunc dixi ; *Ecce venio*. In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam ». — *Ps.* 21 describit tormenta eius : « Deus, Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti... ? *Ego autem sum vermis et non homo* : *obbrobrium hominum et abiectio plebis*... Omnes videntes me, deriserunt me : locuti sunt labiis et moverunt caput ... Quoniam circumdederunt me canes multi. Concilium malignantium obsedit me. *Foderunt manus meas et pedes meos*, dinumeraverunt omnia ossa mea ... *Diviserunt sibi vestimenta mea* et super vestem meam miserunt sortem »[1]. — *Ps.* 68, 22 : « *Et dederunt in escam meam fel* : et *in siti mea potaverunt me aceto* »[2].

Annuntiantur etiam *fructus sacrificii* et *gloria Messiae* : in *Ps.* 15, 10 : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno : nec dabis sanctum tuum videre corruptionem »[3], et in *Ps.* 21, 23-29 : « Narrabo nomen tuum fratribus meis : in medio ecclesiae laudabo te ... Apud te laus mea in ecclesia magna ... Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum ... Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae et adorabunt in conspectu eius universae familiae Gentium ».

* * *

3° PERIODUS PROPHETARUM. *Magis explicite describuntur* ORIGO, DOTES, MUNERA, SACRIFICIUM SALVATORIS[4].

[1] Cf. J. KNABENBAUER, *C. in Psalmos*, 1912, p. 97.

[2] De origine davidica huiusce psalmi 68 sicut et ps. 2, 15, 17, 31, 109 ; cf. responsionem *Commissionis Pontificiae de re biblica* die 1 Maii 1901. Haec Commissio respondet etiam affirmative ad hanc duplicem quaestionem. « Utrum ex multiplici sacrorum Librorum N. T. testimonio et unanimi Patrum consensu, fatentibus etiam iudaicae gentis scriptoribus, plures agnoscendi sint *psalmi prophetici et messianici*, qui futuri Liberatoris adventum, regnum, sacerdotium, passionem, mortem, resurrectionem vaticinati sunt ; ac proinde reiicienda prorsus eorum sententia sit, qui indolem psalmorum propheticam ac messianicam pervertentes eadem de Christo oracula ad futuram tantum sortem populi electi praenuntiandam coarctant ? ». Cf. Denz., 2136.

[3] P. LAGRANGE, *Le Messianisme dans les Psaumes*, « Rev. bibl. », 1905, p. 192 : « La seule explication littérale du psaume XVI (XV) 10, surtout d'après le grec est celle des Actes (II, 25-32, XIII 35-37) : celui qui parle dans le psaume espère ressusciter, avant même d'être descendu dans Schéol — Les Apôtres, témoins de la résurrection de Jésus-Christ, lui en ont fait trés naturellement l'application ».

[4] Citantur sequentes textus secundum chronologiam probabilem prophetiarum

1° ABDIAS, 21, annuntiat : « Et ascendent salvatores in montem Sion ». — IOEL., II, 28-32, in nomine Domini ait : « Effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae. Et dabo prodigia in caelo .. sol convertetur in tenebras et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit : omnis qui invocaverit nomen Domini salvus erit ; quia in monte Sion et in Ierusalem, erit salvatio, sicut dixit Dominus, et in residuis, quos Dominus vocaverit ». — AMOS, IX, 11, praedicit : « Suscitabo tabernaculum David, quod cecidit ..., reaedificabo illud sicut in diebus antiquis ». — OSEE, III, 5 ; XI, 10, annuntiat conversionem Israelis et vocationem Gentium. — MICHAEAS, IV, ostendit plurimas nationes ad Ierusalem et cultum Dei accedentes (cf. *Is.*, II, 2 sq. ; ZACH., VIII 20 sq.) ; et designat ipsum locum nativitatis Messiae, V, 2 : « *Et tu Bethlehem* Ephrata, parvulus es in millibus Iuda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus eius ab initio, a diebus aeternitatis ... »[1].

2° ISAIAS in sua magna prophetia describit Messiae nativitatem, divina attributa, dominum universale, sacrificium salutare pro omnibus gentibus, ac triumphum. (Citamus textus secundum ordinem capitum).

a) *Nativitas* : VII, 14 : « *Ecce virgo* (*alma*) *concipiet*[2] et pariet filium et vocabitur nomen eius *Emmanuel* »[3]. Secundum S. Matthaeum, I, 23 et totam traditionem catholicam hic textus applicatur nativitati Christi.

b) *Munera divina* : IX, 6 : « Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum eius ;

iuxta plures, v. g. VIGOUROUX, *Manuel Biblique*, ed. 8ª, t. II, n. 907. — Iuxta alios vero Ioël connumerandus est inter ultimos prophetas cf. P. LAGRANGE, *Les Prophéties messianiques des derniers prophètes*, « Rev. bibl. », 1906, p. 67.

[1] Cf. A. VAN HOONACKER, *Les Douze Petits Prophètes* 1908, p. 346 et 388-392, et *Revue Biblique*, Avril, 1940 (p. 213 ss.). *La Prophètie relative à la naissance d'Emmanuel* ; P. LAGRANGE, *La Vierge et Emmanuel*. *Rev. bibl.*, 1892, p. 481.

[2] Cf. A. CONDAMIN, S. I. *Le livre d'Isaïe*, 1905, p. 59-72. « Le sens messianique est admis par tous les exégètes catholiques, et, sauf quelques exceptions, il est admis par eux comme sens littéral. Il est reçu aussi, interprété de diverses manières, par bon nombre de protestants ».

Cf. KNABENBAUER, *Comm. in Isaiam.*, I, p. 172, quoad significationem hebraicae vocis « *alma* » : « Quidquid sit de vocis etymologia (quae est incerta), significatio petenda est ex *usu*... qui *alma* de *puella innupta* usurpat... Iam usus iterum est determinandus primo et per se ex ipsa illa dialecto de qua quaeritur ; proinde pro lingua hebraica ex usu qui in Hebraeorum priscorum scriptis, i. e. in sacris litteris cernitur ; ad hunc *usum* autem nihil refert, quid post multa saecula vel apud rabbinos vel apud Arabes de voce antiqua factum sit, vel ad quam notionem vox demum sit delapsa. Usus autem e sacris litteris est indubius ». Item in versione graeca legitur ἰδου ἡ παρθένος, ecce virgo.

[3] Significatio huiusce vocis « *Emmanuel* » magis explicite determinatur ex subsequentibus capitibus. Iam c. VIII, 8 terra Iuda (quae alias vocatur terra Domini, hereditas Dei) dicitur « terra tua, o Emmanuel », unde Emmanuel designat ipsum Dominum vel Messiam ; item VIII, 10 annuntiatur omnem gentium potestatem et superbiam deiiciendam esse « *quia Emmanuel* » (hebr.) « quia nobiscum Deus » (vulg.). Hac igitur appellatione non puer quidam regius, non rex humanus salutatur, verum solus ille cuius est theocratia, ipse Dominus vel Messias.

et vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, *Deus fortis*, [1] Pater futuri saeculi, *Princeps pacis*. Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis ». — XI, 1 : « Et egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet. *Et requiescet super eum Spiritus Domini* : spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini ... Iudicabat in iustitia pauperes et arguet in aequitate pro mansuetis terrae ». — XXIV-XXVI, annuntiatur dominium eius universale. — XXVIII, 16, « Dicit Dominus Deus : ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, *lapidem probatum, angularem*, pretiosum, in fundamento fundamentum, qui crediderit non festinet ». — XXXV. Describitur laetitia temporis adventus Messiae : « *Deus ipse veniet et salvabit vos. Tunc aperientur oculi caecorum*, et *aures surdorum patebunt ... Et redempti a Domino convertentur*, et *venient in Sion cum laude, et laetitia sempiterna in caput eorum* ». — XL, 1-11. Praedicatio Ioannis Baptistae, annuntiatur (saltem typice), iuxta S. Matth., S. Marc. et S. Luc., in his verbis « Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri ... Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est ».

c) *Virtutes et opera servi Iahve*. XLII, 1-9 : « Ecce servus meus, suspiciam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea ; dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris. *Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet* ; in veritate educet iudicium ... Ego Dominus, vocavi te in iustitia ... et *dedi te in foedus populi, in lucem Gentium*, ut aperias oculos caecorum, et educeres ... de domo carceris sedentes in tenebris ». — XLIX, 3-6 : Dominus dixit mihi : Servus meus es tu Israel [2], quia in te gloriabor ..., Ecce dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae ».

[1] Cf. Condamin, *op. cit.*, p. 58, et G. Ceuppens, O. P., *Isaiae prophetiarum, collectio prima*, Romae 1931, p. 133-136.

[2] Knabenbauer, S. I. C. *in Isaiam*, t. II, p. 231-232. « Nomen *Israel* deest in uno codice hebr. (cf. de Rossi) et aliqui critici hanc vocem delendam esse censuerunt... Neque adeo difficile est explicare, cur eo nomine servus Domini appelletur. Ratio enim in subsequentibus orationibus declaratur, quibus servus ille populi personam gerens pro populo peccata luit satisfactione vicaria ... Sed populum non posse intelligi, statim elucet ex vers. 5 in quo idem servus a Deo assumptus dicitur ad suscitandas tribus Iacob et servatos Israel reducendos, ubi ergo *servus tanquam populi Israel redemptor ab Israel distinguitur* et quidem ita, ut plane absonum sit et ab omni prophetia quam maxime alienum dicere populum sui ipsius esse redemptorem ... Dein in vers. 8 dicitur dari « in foedus populi ... » populus autem nequit concipi tanquam *mediator foederis cum seipso* », — Cf. in eod. op. p. 325-338. *Appendix de Servo Domini*.

Cf. Condamin, *op. cit.*, p. 297 : « *Israël*, glose voir la discussion sur le *Serviteur de Iahvé*, p. 325-344. — « Le serviteur de Iahvé suivant les uns est une personne morale, la personification du peuple d' Israël. Suivant la plupart des critiques d'aujourd' hui, c'est une personne *réelle*. « Les exégétes catholiques sont unanimes à voir dans ces passages une prédiction de la passion de Jésus-Christ. Parmi les protestants, non seulement ceux qui voiert dans le ch. 53 une prophétie littérale des souffrances du Messie (Franz Delitzch, etc.), mais beaucoup de ceux pour qui le Serviteur, au sens direct, représente Israël, reconnaissent que ces oracles se sont accomplis en Jésus incomparablement mieux qu'en Israël » (ibid., p. 341). — Genenius remarque : « Les Juifs n'abandonnérent cette interprétation (messianique) que dans les dernies temps, sans doute par suite de leurs controverses avec les chrétiens » (p. 326). — Cf. infra in hoc capite, § V, solutionem obiectionum.

d) *Sacrificium Salvatoris*, L. 6 : « Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico ; retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus, faciem meam non averti ab increpantibus, et conspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator meus, ideo non sum confusus ». — LIII : « Quis credidit auditui nostro ? ... Non est species ei, neque decor, et vidimus eum ... despectum, et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem ; et quasi absconditus vultus eius et despectus, unde nec reputavimus eum. *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit* ; et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum. *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras*, attritus est propter scelera nostra : disciplina pacis nostrae super eum, et *livore eius sanati sumus* ... Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet et non aperiet os suum ».

e) *Tandem triumphus Messiae et conversio multorum* : LIII, 10 : Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevum, et voluntas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quod laboravit anima eius, videbit et saturabitur. In scientia sua *iustificabit ipse iustus servus meus multos*, et iniquitates eorum ipse portabit ». — Deinde LIV-LV ; LX-LXII, Prophetia annuntiat novam Ierusalem, omnes gentes ad fidem vocantem : perpetua Dei protectione erit in securitate et in abundantia spiritualium donorum, tanquam uxor Domini sancta : « *Ecce ... gentes* quae te non cognoverunt, *ad te current*, propter Dominum Deum tuum, sanctum Israel, quia glorificavit te ». (LV, 5). — « *Surge, illuminare Ierusalem* ; *quia venit lumen tuum*, et gloria Domini super te orta est ... *Et ambulabunt Gentes in lumine tuo* et reges in splendore ortus tui » (LX, 1-3). — « Non occidet ultra sol tuus et luna tua non minuetur ; quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam » (LX, 20). — Item in c. LXVI, 10-14 [1].

3° Ieremias praedicit advertum Salvatoris ex semine David : XXIII, 3-8 : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen iustum ; et regnabit rex et sapiens erit : et faciet iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis salvabitur Iuda et Israel habitabit confidenter, et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus iustus noster ». Item XXXIII, 14-15. — Ezechiel. XXXIV, 23-31 tradit verba Domini : « Et suscitabo super eas (oves meas) pastorem unum, qui pascet eas, et ipse erit eis in pastorem ». Item XXXVII, 24 : « Et

[1] Cf. Condamin, *Le livre d'Isaie*, p. 361 : « Dans ce magnifique poème Jérusalem est répresentée comme le centre d' un *royaume universel* s'étendant à toutes les nations (54, 3 ; 55, 4, 5 ; 60, 3 11, 16 ; 61, 6) *religieux* où tout converge vers le culte de Iahvé (60, 7, 13 ; 61, 6) composé de justes et de saints (60, 21 ; 62, 12) *éternel* (55, 3 ; 60, 15, 19, 10 ; 61, 8). Les théologiens ont raison de voir la réalisation de ces promesses dans l' Eglise fondée par Jésu-Christ, puisque le *Serviteur de Iahve* est Jésus-Christ, et que la postérité nombreuse du Serviteur, les multitudes d' hommes qui lui sont données pour prix de ses souffrances et de sa mort, doivent peupler la nouvelle Jérusalem (52, 10-12 ; 54, 1-3) ».

servus meus David, rex super eos, et pastor unus omnium eorum ». — DANIEL[1] videt lapidem de monte abscissum sine manibus, qui percutit magnam et terribilem statuam in pedibus fictilibus et comminuit eos, ac postae factus est mons magnus et implevit universam terram. Interpretatur : statua repraesentat regna idolatriae, et « *suscitabit Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur*, et regnum eius alteri populo non tradetur ; comminuet autem et consumet universa regna haec, et ipsum stabit in aeternum » (II, 34-44). — Postea ait : « Aspiciebam in visione noctis, et *ecce cum nubibus coeli quasi filius hominis veniebat*, et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum : *et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient* ; potestas eius, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum eius quod non corrumpetur ... *Suscipient autem regnum Sancti Dei altissimi* ; et obtinebunt regnum usque in saeculum, et saeculum saeculorum », (VII, 13-18). Item VII, 27 : Regnum autem et potestas et magnitudo regni, quae est subter omne coelum, detur populo sanctorum Altissimi ; cuius regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei et obedient ». — Daniel praedicit etiam tempora Messiae, consummationem praevaricationis, finem peccati, deletionem iniquitatis, unctionem excellentissimae sanctitatis. IX, 24 : « Septuaginta hebdomades abbreviatae (id est determinatae) sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, *ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum et deleatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia et ungatur Sanctus sanctorum* »[2].

4º ULTIMI PROPHETAE quaedam addunt circa regnum messianicum et ipsum Messiam[3]. Iudaeis, a captivitate reversis, qui templum reaedificabant, AGGAEUS, II, 1-10, praedicit futuram gloriam huius templi : « Haec dicit Dominus exercituum : adhuc unum modicum, est, et ego commovebo coelum et terram, et mare et aridam. Et movebo omnes gentes, et *veniet desideratus cunctis gentibus* ; *et implebo domum istam gloria* ... Magna erit gloria domus istius novissimae plus quam primae, dicit Dominus exercituum ; et in loco isto dabo pacem ». ZACHARIAS prophetizat : « Lauda et laetare filia Sion : quia *ecce ego venio et habitabo in medio tui*, ait Dominus. Et applicabuntur Gentes multae ad Dominum in die illa et erunt mihi in populum ». (II, 10-13). — « *Ad-*

[1] Cf. P. LAGRANGE, *Les Prophéties messianiques de Daniel*, in *Rev. bibl.*, 1904, p. 494.

[2] Cf. CORLUY, *Spicilegium*, I, p. 474-514, exponit solutiones Patrum et criticorum hodiernorum circa difficile problema : quid sit intelligendum per 70 *hebdomanda*, de quibus loquitur Daniel loc. cit.

Probabilius quaelibet hebdomada est septem annorum (Levit, XXV, 8), et incipiunt a decreto Artaxerxis I, in vigesimo anno sui regni (456), quo datur Nehemiae licentia civitatem Jerusalem instaurandi (cf. II Esdras, c. II). Ab hoc anno 456 usque ad quintum decimum Tiberii, id est ad annum baptismi Jesu, circiter 486 anni transierunt, et sic pervenitur ad septuagesimam hebdomadam, in medio cujus crucifixus est Christus.

[3] Cf. P. LAGRANGE, *Notes sur les Prophéties Messianiques des derniers prophètes*, « Rev. biblique » 1906, p. 67.

ducam servum meum orientem[1] (germen) ... et auferam iniquitatem terrae illius in die una » (III, 8-10). — « Haec ait Dominus exercituum, dicens : *Ecce vir, oriens nomen eius* ... Et ipse extruet templum Domino ; et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo et erit sacerdos super solio suo ... » (VI, 12-15). « Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem : *Ecce rex tuus veniet tibi iustus et salvator* : *ipse pauper, et ascendes super asinam*, et super pullum filium asinae ... *Et loquetur pacem Gentibus*, et potestas eius a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terrae » (IX, 9-10). — « In die illa erit *fons patens domui David*, et habitantibus Ierusalem, *in ablutionem peccatoris* et menstruatae. Dispergam nomina idolorum de terra » (XIII, 1, 2). — « Et omnes qui reliqui fuerint *de universis Gentibus*, quae venerunt contra Ierusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent regem, Dominum exercituum, et celebrent festivitatem tabernaculorum » (XIV, 16).

Ultimus propheta, MALACHIAS annuntiat praecursorem Domini : « ecce ego mitto angelum meum et praeparabit viam ante faciem meam : et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quaeritis et angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit » (III, 1)[2]. Tota traditio catholica applicat sacrificio novae legis haec verba Malachiae : « Ab ortu solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus ; et *in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda* : quia magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus excercituum » (I, 11).

Origo divina harum Prophetiarum, iam ante earum impletionem manifestatur.

A. Iudaei accipiebant haec vaticinia tanquam divinitus revelata, et non immerito, nam praedicatio prophetarum ut divina roponebatur et miraculis aut vaticiniis iam impletis confirmabatur[3].

B. Item etiam pro nobis attente praedicationem prophetarum considerantibus : haec praedicatio causis naturalibus explicari nequit. Etenim :

a) Prophetae expresse affirmant, se doctrinam divinitus revelatam

[1] Apud LUC., I, 78 Zacharias, pater Ioannis Baptistae, dicit : « Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos *oriens ex alto* ».

[2] Cf. MALACHIAM, IV, 5-6, et LUC., I, 17.

[3] *Miracula Moysis* narrantur in I. *Exodi*, c. VII-XII : coram rege Pharaone virga Aaronis Moyse iubente, in serpentem versa est, ac decem plagae solo Moysis iussu productae universam Aegyptum, excepta tamen regione Gessen, quam Hebraei inhabitabant, dire affixerunt. Item, ut narratur in *Num.*, c. XVI, Core, Dathan et Abiron, qui contra Moysen seditionem movebant, terra subito dehiscens hausit, secundum quod praedixerat Moyses ; pariter ignis interfecit 250 viros illegittime offerentes incensum, et alios 14700 contra Moysen murmurantes (Cf. infra, c. XIII, n. 2).

Postea in gratiam populi hebraei plura miracula patrata sunt, vg, *mirabilis Israelitarum transitus Iordanis* (Ios., III, 15 sq.), *ruina murorum Ierico* (Ios. VI). *Plerique prophetae missionem suam divinam miraculis* comprobarunt simul etiam prophetiis, quibus vel ipsis viventibus, vel mox postea eventus clare respondit, cf. III, *Reg.*, XVII-XVIII (miracula Eliae) ; IV *Reg.*, IV, V ; IEREM, XXVIII, 16 sq. ; EZECHIEL, IV-XII ; MICHEAS, c. I-IV ; DANIEL, II, IV, XIV (Daniel missus in lacum leonum, illaesus servatur). De historicitate et valore miraculorum Moysis et Prophetarum cf. OTTIGER, *Theologia fundamentalis*, t. I, p. 478-514, et DENZINGER, 1997.

proponere ; eorum autem testimonium est fide dignum, nam honesti et compotes certo erant : nec improbari potest existentia et valor signorum quibus confirmata est eorum missio.

b) Nec dici potest, prophetarum praedicationem esse expressionem mentis coaevorum, nam saepe doctrinam praedicabant contrariam praeiudiciis concivium, quapropter persecutiones patiebantur. Nec annuntiabant ut falsi prophetae ea quae regibus populoque placerent.

c) Neque prophetae suam doctrinam e vatibus finitimarum gentium depromere potuerunt, quia hae gentes monotheismum purum ignorabant, et ethicam naturalem multis erroribus inficiatam docebant.

Nunc autem divina prophetiarum origo ex earum adimpletione clare manifestatur, ut statim ostendendum est.

§ III. **Prophetiarum messianicarum impletio.**

A. ***In genere.***

1º Adimpleta est in Christianismo praedictio *de universali propagatione monotheismi* apud omnes Gentes. Revera Deus elegit Israel in lucem Gentium et diffusum est super omnem terram *regnum spirituale veri Dei,* id est Dei Abrahae, Isaac et Iacob ; Gentiles enim agnoverunt Deum unicum, Creatorem et Dominatorem omnium, iustum remuneratorem, ac misericordia plenum, et praevaluit cultus in spiritu et veritate super idolatriam. Haec cognitio et hic cultus reapse per Christum et Apostolos e Iudaea stirpe ortos, super universam faciem terrae propagati fuerunt, sicut annuntiaverant Prophetae.

2º Item adimpleta sunt in Iesu vaticinia *de ipso Messia.* Iesus enim natus est *ex familia David,* in Bethlehem, agnitus est ut *Filius Dei,* Deus fortis, princeps pacis. Populum suum salvavit non terreno triumpho, sed humillima obedientia, *dolorosa passione* et morte. Tandem vidit semen longaevum et adoraverunt eum omnes Gentes.

Iam in genere considerata, haec adimpletio prophetiarum divinam earum originem manifestat. *Solus enim Deus potuit ante plura saecula passionem Messiae et conversionem Gentium praevidere et cum certitudine affirmare,* sicut ipse solus poterat secundum suum beneplacitum Christo suo tantam sanctitatem conferre, et mores Gentium mirabiliter instaurare [1].

Nec dici potest, haec duo principalia vaticinia ex naturalibus desideriis et expectationibus Iudaeorum naturaliter processisse, nam istis desideriis contraria erant. Nolebant enim Iudaei privilegia sua religiosa dividere cum Gentibus ; et ipsi Apostoli non sine difficultate intellexerunt necessitatem dolorosae passionis ad regnum Dei spirituale et universale instaurandum [2].

[1] Cf. quae supra dicta sunt de sanctitate extraordinaria Christi et de mirabili conversione mundi. Vol. II, l. II, c. VI, IX.

[3] Cf. MATTH., XVI, 22. Post primam praedictionem Passionis, « Petrus coepit increpare eum (Iesum) dicens : *Absi a te, Domine non erit tibi hoc.* Qui conversus dixit Petro ; Vade post me satana ; scandalum es mihi quia non sapis ea quae Dei sunt sed ea quae hominum » — LUC., XXIV, 25 Iesus dicit discipulis euntibus ad Emmaum : « *O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt Prophetae.* Nonne haec oportuit pati Christum et ita intrare in gloriam suam ? ». — S. PAULUS, in I *Cor.*, I, 23, dicit : « Nos autem praedicamus *Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum,* Gentibus autem stultitiam ».

B. ***In speciali,*** exponi potest adimpletio praecipuarum prophetiarum secundum enumerationem principalium factorum vitae Christi in Evangelio narratae [1].

1º *Patria Salvatoris* : Bethlehem (Mich., V, 2 ; Matth., II, 6 ; Ioan, VII, 42).

2º *Stirpe Messiae* : Familia Abrahae, Isaac Iacob, Iudae, David (Gen., XII, 3 ; XXII, 18 ; XXVI, 4 ; XXVIII, 14 ; XLIX, 81-12 — Matth., I, 2-6. — Luc., III, 31-34).

3º *Virgo Mater.* (Is. VII, 14. — Matth., 1, 18-25. — Luc., I, 27-34).

4º *Subiectio regum exterorum* : « Reges Tharsis et insulae munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent ». (Ps., LXXI, 10 ; Is., LX, 3-6. — Matth., II, 1-11).

5º *Praecursor.* (Mal., III, 1 ; IV, 5. — Luc., 1, 5-27, 57-80).

6º *Principium praedicationis evangelicae* : « Terra Zabulon et terra Nephthalim, via maris trans Iordanem, Galilea Gentium ; populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam ; et sedentibus in regione umbrae mortis lux orta est eis ». (Is., IX, 1. — Matth., IV, 13-15).

7º *Sanationes miraculosae* : « Tunc aperientur oculi caecorum et aures surdorum patebunt ». (Is., XXXV, 5-6. — Matth., XI, 5).

8º *Praedicatio Evangelii* : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me : ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde ... ut praedicarem annum placabilem Domino ... ut consolarer omnes lugentes ... ». (Is., LXI, 1. — Luc., IV, 18).

9º *Mansuetudo et humilitas Salvatoris* : « calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet ... ». Is., XLII, 1-3. — Matth., III, 17, XII, 18 ; XVII, 5).

10º *Ingressus triumphalis in Ierusalem* : « Dicite filiae Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam ». (Zach., IX, 9. — Matth., XXI, 4-5).

11º *Institutio novi sacrificii et novi sacerdotii* : « Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus ; et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda : quia magnum est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus exercituum ». Malach. I, 11. — « Iuravit Dominus et non poenitebit eum, Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech » Ps. CIX, 4. — « Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum : vivent corda eorum in saeculum saeculi. Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae. Et adorabunt in conspectu eius universae familiae Gentium » Ps. XXI 27-30 — Matth. XXVI, 26-29. — Luc., XXII, 15-20.

12º *Infidelitas et crimen Iudaeorum.* Iesus ait : « ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt. Et adimpletur in eis prophetia Isaiae dicentis : auditu audietis, et non intelligetis ; et videntes videbitis et non videbitis ... Oculos suos clauserunt : ne quando vidant oculis, et auribus audiant,

[1] Cf. Concordantiam Prophetiarum et Evangelii apud VIGOUROUX, *Manuel biblique,* II, n. 903 qui refert etiam vaticinia, quae sensu spirituali seu typico Messiae applicantur.

et corde intelligant, et convertantur et sanem eos ». Matth., XIII, 13... item Marc., Luc., Ioan.; Isai., XI, 9. — Dicit etiam Iesus Pharisaeis: « Nunquam legitis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli? a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis notris ». Matth., XXI, 42; Psalm., CXVII, 22; Act., IV, 11; Rom., IX, 33; I Petr., II, 7.

13° *Opprobrium et dolores Passionis.* « Surgentes testes iniqui... retribuebant mihi mala pro bonis». Ps., XXXIV, 11-12. — « Corpus meum dedi percutientibus et genas meas vellentibus, faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me». Is., L, 6; Matth., XXVI, 67-68; item Marc., Luc. — « Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto ». Ps., LXVIII, 22; Matth., XXVII, 48; item Marc. et Ioan.

In Passione duae praecipuae prophetiae Davidis et Isaiae adimplentur; Ps., XXI: « Omnes videntes me deriserunt me... Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obsedit me... *Foderunt manus meas et pedes meos*, dinumeraverunt omnia ossa mea... Diviserunt sibi vestimenta mea et *super vestem meam miserunt sortem* ». (Cf. Matth., XXVII, 35-44, item Marc., Luc., Ioan.).

Altera magna prophetia in passione adimpleta est apud Is. LIII: « Non est species ei, neque decor: et vidimus eum... *despectum* et novissimum virorum, *virum dolorum*... *Vere languores nostros ipse tulit*, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, *percussum a Deo et humiliatum.* Ipse autem *vulneratus est propter iniquitates nostras*... et livore eius sanati sumus... Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet... Dominus voluit conterere eum in infirmitate: si posuerit pro peccato animam suam, *videbit semen longaevum... iustificabit ipse servus meus multos* et iniquitates eorum ipse portabit... et pro transgressoribus rogavit ».

Prophetiae de passione Messiae inter omnes sunt insigniores, clariores, non solum quoad Passionis finem, causam, fructus, sed quoad eius particulares circumstantias. Cur? Quia in Passione opus Salvatoris « consummatum est [1], et proinde mysterium crucis, « Iudaeis scandalum » [2] singulariter manifestari debebat. — Ideo in principio Passionis, Iesus dixit Petro, qui volebat eum gladio defendere: « Quomodo ergo implebuntur Scripturae; quia sic oportet fieri? » [3].

14° *Resurrectio Messiae*: « Non derelinques animam meam in inferno: nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem». *Ps.*, XV, 10. — In Act. Apost., II, 29, S. Petrus hanc prophetiam referens, ait: « Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David quoniam defunctus est et sepultus... Propheta igitur cum esset, et sciret quia iureiurando iurasset illi Deus de fructu lumbi eius sedere super sedem eius: Providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro eius vidit corruptionem». Item in Act., XIII, 36. S. Paulus hanc prophetiam explicat.

[1] IOAN., XIX, 30. — [2] I *Cor.*, I, 23. — [3] MATTH., XXVI, 54; IOAN., XIX, 28.

15° *Remissio peccatorum*: « In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Ierusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatae ». (Zachar., XIII, 1; Matth., IX, 2; Act., II, 38, etc.).

16° *Ascensio.* In Act. Apost. II, 34, S. Petrus ait: « Non enim David ascendit in coelum. Dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo; sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum [1]. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, ait Petrus, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Iesum, quem vos crucifixistis ».

17° *Missio Spiritus Sancti.* Ut narratur in Act., II, 17 sq. effuso super discipulos Spiritu sancto die Pentecostes, admirantur Iudaei quod omnium loquantur linguis; dicentes autem musto plenos esse confutat Petrus, citata inter alia suae concionis Prophetia Ioel: « Non enim, sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est quod dictum est per prophetam Ioel [2]: Et erit in novissimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae et iuvenes vestri visiones videbunt... ».

18° *Conversio Gentium*: « Surge, illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Et ambulabunt Gentes in lumine tuo et reges in splendore ortus tui... Filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent... fortitudo Gentium venerit tibi ». Is., LX, 1-4. — Cum autem inducerent puerum Iesum in templum parentes eius, Simeon accepit eum in ulnas suas, et benedixit Deum, et dixit: « Nunc dimittis servum tuum, Domine... quia viderunt oculi mei salutare tuum... lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuae Israel. ». Luc., II, 29... Cf. Act., XI, 18 et I Tim., II, 4-7.

19° *Victoria Christi*: « Pro eo quod laboravit anima eius, videbit et saturabitur..., ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia ». Is., LIII, 11-12. — « Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum ». Ps., CIX, 2. — Christus autem dixit discipulis suis: « in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum ». Ioan., XVI, 33.

20° *Regnum aeternum Christi.* « Vocabitur... Pater futuri saeculi, princeps pacis, multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis; super solium David et super regnum eius sedebit, ut confirmet illud... usque in sempiternum ». Is., IX., 7; Ps., II, XLIV. — « Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum: ex utero ante luciferum genui te ». Ps., CIX, 3. — Iesus dixit Pilato: « Regnum meum non est de hoc mundo » Ioan., XVIII, 36. — Dixerat Petro: « Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam et portae inferi non praevalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni coelorum ». Matth., XVI, 18.

§ IV. Vis probativa prophetiarum messianicarum.

Iam supra (c. XX, vol. II), determinavimus quomodo prophetia in genere a coniecturis hominum et a divinatione spirituum discerni-

[1] *Ps.*, CIX, 1. — [2] IOEL., II, 28, 29.

tur. — Impossibile est, ut ostendimus, naturaliter aut fortuito praenuntiare longe ante eventum, cum minutis circumstantiis, multa futura contingentia, quorum plura a libertate hominum dependent, alia vero omnino extraordinaria a sola Dei libertate produci possunt, praeter naturalem expectationem hominum.

Atqui multa huiusmodi praedicta sunt cum firma certitudine, saltem tribus saeculis ante eventum, in prophetiis messianicis, quae in Christo impletae sunt.

Ergo hae praedictiones, tam multae, tam certae, tam extraordinariae non sunt quid fortuitum, nec quid naturale, sagacitatem humanam manifeste superant. Insuper, ut patet ex eorum obiecto, fine, circumstantiis ac fructibus, non diabolicae, sed divinae dicendae sunt.

Ad explicationem huiusce argumenti, iuxta principia in c. XX (vol. II), exposita, excluduntur *a*) casus, et *b*) naturalis necessitas.

a) *Casus* est *causa per accidens* eorum, quae *raro* eveniunt feliciter aut infeliciter praeter intentionem, ac si intenta essent. Propterea ordo mundi nequit esse a casu, seu a privatione ordinis, alioquin quae sunt naturalia et per se producerentur ab eo quod est per accidens, plus a minori. Item *multa* non possunt a casu concurrere *ad aliquid unum contingens determinate praedictum*, v. g. Messiae virtutes, principalia eius vitae facta, persecutiones et omnes circumstantiae, quae ad Passionem Christi concurrerunt, in adimpletione praedictionis Isaiae. A fortiori *series prophetiarum messianicarum* non potest esse a casu, alioquin tota religio iudaico-christiana esset quid fortuitum, nam haec series incipit a primitiva promissione Redemptoris, in Genesi narrata, et terminatur ad mirabilem vitam Ecclesiae Christi ; insuper omnes prophetae conveniunt in praedictione de regno Dei universali ac de Messia, huiusce regni principe.

b) *Neque ex naturali necessitate* processerunt spes messianica et eius impletio. Sicut enim ordo mundi a caeca necessitate provenire nequit, quia perfectius produceretur ab imperfectiori, intelligibile ab inintelligibili : ita ordo prophetiarum ac earum impletio non potest esse a necessitate naturali, absque superiori ordinatione Providentiae divinae. — Insuper, quod praedictum est, non est futurum necessarium in causis naturalibus determinatum, sed *futurum contingens*, imo frequenter dependens *a libertate plurium* hominum, qui prophetiam adimplere non intendunt, ut patet in Christi crucifixione. — Annuntiata sunt etiam *facta extraordinaria*, scil. Christi heroicae virtutes, miracula, mirabilis Gentium conversio etc., quae a solo Deo praevideri possunt, nam absque eius liberrima et extraordinaria interventione effici nequeunt.

Nec dici potest, ut supra notavimus, spem messianicam apud Iudaeos naturaliter apparuisse ; Iudaei enim frequenter nolebant prophetis credere, et eos occiderunt. Insuper, inter praenuntiata, dolores Messiae et ingressus Gentium in regnum Dei naturalibus desideriis et expectationibus Iudaeorum quodammodo contraria erant.

Ergo vaticinia messianica absque extraordinaria Dei interventione explicari nequeunt ; imo ut dicit Concilium Vaticanum : « Dei infinitam scientiam luculenter commonstrant ». Ita omnes Ecclesiae Patres, doctores et apologetae [1].

Prophetiarum autem *vis probativa* oritur ex hoc quod manifeste a speciali Dei interventione processerunt, tanquam signum proprie divinum. Hoc enim Dei sigillum certissime confirmat revelationem propter quam efficitur, secus Deus esset testis falsitatis (cf. supra, vol. II, c. XX, a. 4). *Connexio* autem inter prophetias messianicas et religionem christianam de se patet, nam hae prophetiae sunt de ipso Christo et in eo adimplentur.

Certissime igitur divina Christi missio messianicis vaticiniis confirmatur. Hoc iam verum est de prophetiis solo lumine rationis consideratis ; sed sub lumine fidei supernaturalis earum vis, altitudo et extensio firmius, facilius ac profundius agnoscuntur, et a fortiori sub illustrationibus donorum intellectus et sapientiae melius adhuc penetrantur [2].

§ V. **Solvuntur obiectiones.**

Iam in § I et IV solutae sunt plures rationalistarum obiectiones contra supernaturalem spei messianicae originem. (Vide etiam supra, vol. II, c. XX, a. 3 et 4).

1° *Instant* rationalistae : Prophetae non annuntiaverunt *Messiam personalem* sed collectionem quamdam, scilicet meliorem aut sanctiorem Israelis partem, tanquam populi redemptricem.

Resp. : Quaedam *secundaria* praedicta conveniunt quidem sanctiori Iudaeorum parti, quatenus typice Messiam figuranti. Sed *praeclara* et *omnia simul sumpta* nulli collegio et nulli praeter Christum individuo tribui possunt. Non enim de quadam collectione dicitur apud Isaiam : « Ecce virgo concipiet et pariet *filium* et vocabitur nomen eius *Emmanuel* ... [3] *Parvulus* enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum eius, vocabitur nomen eius, Admirabilis consiliarius, *Deus fortis*, Pater futuri saeculi, princeps pacis [4]. Requiescet super eum Spiritus Domini ... iudicabit in iustitia pauperes » [5]. — Item nulli collectioni tribui possunt dolores *Servi Domini*, qui, ut annuntiat Isaias, c. LIII, pro salute omnium patietur et morietur. Insuper omnes israelitae plus minusve peccaverant, et, pro suis propriis peccatis nec solum pro alienis, expiationem praebere debuissent, nec ullus pro tota gente passus

[1] Cf. Pascal, *Pensée*, edit. Havet, p. 273 ... : « La plus grande des preuves de Jésus-Christ sont les prophéties. C'est aussi à quoi Dieu a le plus pourvu ; car l'evénement, qui les a remplies, est un miracle subsistant depuis la naissance de l' Eglise jusq' à la fin. Aussi Dieu a suscité des prophètes durant seize cents ans ; et pendant quatre cents ans après, il a dispersé toutes ces prophéties, avec tous les Juifs qui les portaient, dans tous les lieux du monde ... — *Quand un seul homme aurait fait un livre des prédictions de Jésus-Christ*, pour le temps et pour la manière, et que Jésus-Christ serait venu conformément à ces prophéties, *ce serait une force infinie*. Mais il y a bien plus ici : *C'est une suite d'hommes, durant quatre mille ans, qui, constamment et sans variation, viennent, l' un ensuite de l'autre, prédise ce même avènement* ».

Pascal sibimetipsi obiciit (p. 289) : « Si cela est si clairement prédit aux Juifs, comment ne l'ont-ils pas cru ? ou comment n'ont ils pas été exterminés, de resister à une chose si claire ? — Je réponds : premiérement, cela a été prédit, et qu'ils ne croiraient point une chose si claire, et qu'ils ne seraient point exterminés. Et (secondement) rien n'est plus glorieux au Messie, car il ne suffisait pas qu'il y eût des prophètes ; il fallait que leurs prophéties fussent conservées sans soupçon. Or etc. ».

[2] Cf. S. Thomam, II.a II.ae q. 8, a. 2, et 6.

[3] Is., VII, 14. — [4] Is. IX, 6. — [5] Is., XI, 1-4.

est. Imo Isaias, XLIX, 6 clare a populo Israel distinguit « servum Domini », dum in nomine Dei ait : « Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob et faeces Israel convertendas. Ecce dedi te in lucem Gentilium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae ». In hoc textu *Servus Domini, tanquam populi Israel redemptor, ab Israel distinguitur* ; ab omni prophetia maxime alienum est dicere populum suipsius esse redemptorem. Item in Is. eodem, c. XLIX, 8, « servus Domini » dicitur dari « in foedus populi » ; populus autem nequit concipi tanquam mediator foederis cum seipso. Item etiam dici potest de his, quae annuntiantur in Ps., XXI, circa dolores Messiae.

Denique verus Prophetiarum sensus plenius manifestatur ex hoc quod clare et perfecte implentur in vita Christi, non vero in aliqua parte populi Israel, nec in ullo alio individuo.

2º *Instant* rationalistae contra prophetiarum implectionem, nam, ut dicunt, praenuntiabatur *felicitas temporalis et instauratio regni Israel*[1]. E contra paulo post mortem Christi, Ierusalem eversa est, et Iudaei dispersi sunt.

Resp. : saepe in sacra Scriptura, ut notat S. Thomas[2], divina et spiritualia sub similitudine corporalium traduntur. Deus enim omnibus providet, secundum quod competit eorum naturae ; est autem naturale homini ut per sensibilia ad intelligibilia veniat ; quia omnis nostra cognitio a sensu initium habet. Unde in prophetiis messianicis duo sunt distinguenda : 1º *spiritualia futura*, scil. religiosa instauratio universalis regni Dei, per Messiam salvatorem, ab omnibus prophetis successive praenuntiatum ; 2º *materialis figura rei* praedictae, scilicet temporalis prosperitas Israel[3].

Hoc autem elementum fuisse tantum figuratum, saltem tripliciter constat : 1º quia in quibusdam vaticiniis penitus deerat, v. g. ubi agitur de Servo Domini, opprobriis saturato, de dolorosa eius passione et morte ; his locis nullo modo Messias apparet ut rex et dominator temporalis ; 2º quia in omnibus prophetiis regnum Dei annuntiatur ut *universale* super omnes gentes, quod proinde a templo et civitate Jerusalem separari posset, 3º maxime cum ipsi prophetae latius duritiam Israel describant, rejectionem maximae partis populi et destructionem. Cf. Act., VII, 47-54 finis sermonis S. Stephani[4].

[1] *Am.*, IX, 8-15 ; *Os.*, II, 15-23 ; *Is.*, XI, 10-16.
[2] I.a 9, 1. a. 9.
[3] Unde S. Paulus in memoriam revocans temporales benedictiones in exitu Israel de Aegypto ait I *Cor.*, X, 1-11 : « *Haec autem in figura facta sunt nostri* ... omnes mare transierunt et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari ; et omnes eamdem escam spiritualem manducaverunt et omnes eumdem potum spiritualem biberunt : (bibebant autem de spirituali, consequente eos, petra, petra autem erat Christus) ... Haec autem omnia in figura contingebant illis ».

Item quomodo ipse status veteris legis institutus fuit ad figurandum mysterium Christi. Cf. *Hebr.*, VIII, 4 ... Vide S. THOMAM, I.a II.ae q. 102, a. 4 (explicatio praecipuarum ceremoniarum antiqui cultus prout erant figurae cultus novae legis). Quoad promissiones. Cf. I.a II.ae q. 114, a. 10 ad 1, S. Thomas citat Augustinum (contra Faustum, I, IV, c. II) : « *In illis temporalibus promissis figurae fuerunt futurorum spiritualium quae implentur in nobis.* Carnalis enim populus promissis vitae praesentis inhaerebat ; et illorum non tantum lingua, sed etiam vita prophetica fuit ».

Cf. quoad prophetias de hac re J. TOUZARD, *Revue du Clergé français*, 1908, p. 538, et *Dict. Apol.*, col. 1643.

[4] *Act. Apost.* VII, 47 sq. « ... Dura cervice et incircumcisis cordibus et auribus vos semper Spiritui sancto resistitis ; sicut patres vestri, ita et vos. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri ? Et occiderunt eos qui praenuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores et homicidae fuistis ; qui accepistis legem in dispositione angelorum, et non custodistis ».

3º *Obiiciunt* denique rationalistae : si Messias tam clare annuntiatus est, quomodo tot Iudaei Christum non agnoverunt ?

Resp. : *a*) inter iudaeos plures cognoverunt signa adventus Messiae : quando Magi venerunt Ierosolymam et postulaverunt ab Herode locum nativitatis Christi, principes sacerdotum dixerunt : « in Bethlehem Iudae »[1]. Simeon accipiens puerum Iesum, in eo vidit « lumen ad revelationem gentium »[2]. Item Nicodemus et disci
puli. In Jerusalem. « de turba multi crediderunt in eum et dicebant : Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quae hic facit ? »[3]. Imo mulier samaritana et Samaritani dixerunt : « hic est vere Salvator mundi »[4].

b) Plerique tamen Iudaei, prophetiarum de dolorosa passione Messiae immemores, temporalem liberatorem exspectabant ; unde non mirum est, eos Christum non agnovisse[5]. Imo haec caecitas iudaeorum annuntiabatur a prophetis, ut dixit Iesus : « Videntes non vident et audientes non audiunt neque intelligunt. Et adimpletur in eis prophetia Isaiae dicentis : Auditu audietis et non intelligetis ... » Matth., XIII, 14 : cf. Marc., Luc. et Isai, VI, 9. — Ioannes[6] scribit : « Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum ; ut sermo Isaiae prophetae impleretur, quem dixit :[7] Domine quis credidit « auditui nostro ? et brachium Domini cui revelatum est ? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias[8] : *excaecavit oculos eorum* et induravit cor eorum, *ut non videant oculis*, et non intelligant corde, et convertantur et sanem eos[9]. — Item S. Paulus[10] ait : « excaecati sunt : sicut scriptum est[11] : dedit illis Deus ... oculos ut non videant ... Et David dicit[12] : fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et *in scandalum*, et in retributionem illis ». — Pariter antea dixerat S. Paulus[13] : « offenderunt enim in lapidem offensionis ; sicut scriptum est[14] : Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et *petram scandali* : et omnis qui credit in eum, non confundetur ». Ipse Iesus dixerat Pharisaeis : « nunquam legistis in Scripturis[15] : *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli ? a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris* ». Imo Iesus, prophetiam Danielis[16] renovans, flevit super Ierusalem, et ait[17] : « ad terram prosternent te ... et non relinquent in te lapidem super lapidem, *eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae* ». — Unde et in hac incredulitate verificantur prophetiae, sicut in fide discipulorum et gentilium, qui, Spiritu Sancto illuminati, Iesum acceperunt tamquam Salvatorem mundi.

Parum refert, quoad vim argumenti, multos Iudaeos prophetias nimis materialiter intellexisse. Generaliter vaticinia non plene explicantur, nisi post eventum. Atqui Christus venit, vixit, mortuus est et glorificatus est, sicut annuntiaverant prophetae.

[1] MATTH., II, 5. — [2] LUC., II, 32. — [3] IOAN., VII, 31. — [4] IOAN., IV, 42.
[5] De modo quo rabbini ante Christum et post Christum prophetias messianicas intellexerunt. Cf. P. LAGRANGE, O. P. *Le Messianisme chez les Juifs*, Paris, 1909, p. 137-256.
[6] IOAN., XII, 37-40. — [7] ISA., LIII, 1. — [8] ISA., VI, 9.
[9] S. THOMAS, in *Ioan.*, XII : « Excaecatio et induratio Dei non intelligitur quasi Deus immittat malitiam, vel ad peccandum impellat ; sed per hoc quod non infundat gratiam ; quam quidem gratiam infundit ex sua misericordia : sed causa huius quod non infundit, est ex parte nostra, inquantum scilicet in nobis est aliquid gratiae divinae repugnans ».
[10] *Rom*, XI, 7-9. — [11] ISA., VI, 9. — [12] *Ps.*, LXVIII, 23. — [13] *Rom.*, IX, 33. — [14] ISA., VIII, 14. — [15] *Ps.*, CXVII, 22 ; MATTH., XXI, 42. — [16] DANIEL., IX, 26. — [17] LUC., XIX, 44.

IV SECTIO

Comparatio christianismi cum mosaica religione et cum aliis religionibus

Probata Christianismi divinitate, ad modum confirmationis, instituenda est 1º comparatio Christianismi cum mosaica religione, quae Christi adventum praecessit ac praeparavit : 2º comparatio veri Christianismi cum aliis religionibus et sectis. — Sunt igitur in hac sectione comparativa duo capita.

CAPUT XIII.

COMPARATIO CHRISTIANISMI CUM RELIGIONE MOSAICA ; CUIUS DIVINA ORIGO DEFENDITUR.

ART. UNICUS.

Agitur simul de religione mosaica et de religione primitiva secundum Mosysis testimonium. Quaestio de earum divina origine solvitur tripliciter : § I. Argumentis extrinsecis (ex testimonio Christi et Apostolorum ; necnon ex miraculis et vaticiniis Moysis). — § II. Argumento intrinseco (ex substantiali concordantia primitivae ac mosaicae religionis cum Christianismo). — § III. Expenduntur difficultates [1].

§ I. **Argumenta extrinseca.**

1) ***Testimonium Christi et Apostolorum.*** — Christus et Apostoli multoties citant tanquam *divinitus inspiratos*, libros Veteris

[1] Cf. *Christus, Manuel d' histoire des religions*, par J. HUBY, S. I., p. 586-681.

Testamenti, in quibus continetur primitiva et mosaica religio. Iesus hos libros vocat *Scripturam* vel *Scripturas*, quasi sint libri per excellentiam, et asserit, illos doctrinam salutis continere et seipsum praenuntiare : « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere, et illae sunt quae testimonium perhibent de me » [1]. Item, sub hac solemmi formula : « *Scriptum est* » vel « *dictum est a Deo* », Christus refert verba Exodi [2], Deuteronomii [3] ; eodem modo loquitur de Lege et Prophetis [4] ; haec sunt autem principales partes V. Testamenti.

Pariter S. Petrus asserit, Prophetas fuisse inspiratos : « Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed, *Spiritu Sancto inspirati*, locuti sunt sancti Dei homines [5] ». Et S. Paulus dicit de omnibus libris, qui tunc ut sacri apud Iudaeos habebantur : « *Omnis Scriptura divinitus inspirata* utilis est ad docendum » [6].

Nec solum in genere Vetus Testamentum, tanquam a Deo inspiritum, approbatum est a Christo, sed *in speciali, quoad principalia facta historica, legem mosaicam* et *prophetias*.

a) Plura facta V. T. Christus commemorat ut certa, v. g. mortem Abel, diluvium, promissiones Abrahae factas, Sodomae descructionem, Dei apparitionem Moysi, manna in deserto, aeneum serpentem, miracula Eliae et Elisaei, etc. [7].

b) De lege Moysis ait : « Nolite putare quoniam veni solvere Legem aut Prophetas ; non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis : donec transeat coelum et terra, iota unum, aut unus apex non praeteribit a lege donec omnia fiant » [8]. Revera non abrogavit legem mosaicam, nisi quoad praecepta caeremonialia, quae cultum novae legis figurabant.

c) Denique Christus, invocando principales prophetias V. Testamenti, eas sua auctoritate confirmat, et adimplet ; sic dicit de prophetiis Moysis : « Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me enim ille scripsit » [9] ; Item commemorat promissionem Abrahae factam circa Messiam [10], citatque diversos prophetas, praesertim Isaiam.

2) ***Miracula et Vaticinia Moysis et Prophetarum.***

Probatio ex his signis desumpta, sensibilis et percellens pro testibus ocularibus, vim suam conservat propter praedictum Christi testimonium ; imo historicitas horum miraculorum et praedictionum directe considerata improbari nequit, et a catholicis exegetis defenditur [11]. — Ad nostrum scopum, sufficit haec principalia facta in V. T. narrata referre.

[1] IOAN., V, 39. — [2] MATTH., XXII, 32 : « Non legistis quod dictum est a *Deo dicente* vobis : Ego sum Deus Abraham ? ». — [3] MATTH., IV, 4, 7, 10. — [4] LUC., XVI, 16 ; MATTH., XI, 13 ; XXII, 40. — [5] II PETR., I, 21. — [6] II *Timot.*, III, 16.

[7] MATTH., XXIII, 35 ; XXIV, 37 sq. ; XXII, 31 sq. — LUC., XI, 51 ; XVII, 26 sq. ; XX 27, IV, 27. — MARC., XII, 26 sq. — IOAN., VI, 49-57, III, 14.

[8] MATT., V, 17-18, IOAN., VII, 19. — [9] IOAN., V. 46 46. — [10] IOAN., VIII, 56.

[11] Cf. OTTIGER, *Theol. fundament.*, t. I, p. 472-514 — et catholica commentaria in *Deut. Exod. Num.* — Iuxta *Commissionem Biblicam* (Cf. DENZINGER, n. 1980) tenendum est, sacrae Scripturae libros qui pro historicis habentur, *historicam proprie dictam et obiective veram* narrare, excepto tamen casu non facile nec temere admittendo, in quo *solidis argumentis* probetur, Hagiographum voluisse non veram et proinde dictam historiam tradere, sed sub specie et forma historiae parabolam, allegoriam, vel

A. Moyses vocatus est a Deo, apparente sub symbolo *rubi ardentis* non tamen combusti, ad populum Israeliticum ex Aegypto liberandum [1]. Multa in Aegypto prodigia patravit : *decem plagas* huic terrae immisit, quae singulae, ab eo praedictae, ad eius nutum coeperunt et desierunt atque Israelitas, Aegyptiis immixtos, intactos reliquerunt [2]. Egrediente autem ex Aegypto populo, mare Moysis virga percussum exsiccatum est, et sic ingens multitudo Israelitarum *per medium maris pertransiit* [3]. Deinde ipse *Deus in monte Sinai voce articulata*, quam audivit omnis populus, decem praecepta promulgavit [4]. Exinde nova signa sunt secuta, v. g. *columna dux itineris* [5], *manna in deserto* [6], *aqua saliens ex percussa petra* [7], ruina Core, Dathan et Abiron, quos terra hiatu suo absorbuit [8].

Insuper Moyses *praenuntiaverat principalia saltem horum miraculorum*, scil. plagas Aegypti [9], transitum per mare rubrum [10], horrendum Core, Dathan et Abiron interitum [11], mannae copiam toti populo quotidie adfuturam [12], aliaque plura quae praevisionem humanam superant [13]. Hae autem praedictiones miraculorum concernunt vel opus liberationis a Moyse susceptum, vel ad urgendam legis mosaicae observationem datae sunt, ideoque eius divinam originem comprobant.

B. Prophetae etiam ad confirmandam suam divinam legationem multa patrarunt miracula. *Sanarunt* nullis mediis naturalibus adhibitis *aegrotos* [14] ; morbos in poenam malefactorum immiserunt [15], *mortuos suscitarunt* [16] ; *pluviam fertilem*, postquam coelum triennio clausum fue-

sensum aliquem a proprie litterali seu historica verborum significatione remotum proponere.

Pariter, secundum eamdem Commissionem (Denzinger, n. 197), argumenta acriticis congesta ad impugnandam *authentiam mosaicam* sacrorum librorum, qui Pentateuchi nomine designantur, non sunt tanti ponderis, ut posthabitis *quam pluribus testimoniis utriusque Testamenti* collective sumptis, *perpetua consensione populi iudaici Ecclesiae quoque constanti traditione* necnon *indiciis internis*, quae ex ipso textu eruuntur, ius tribuant affirmandi, hos libros non Moysen habere auctorem, sed ex fontibus maxima ex parte aetate mosaica posterioribus fuisse confectos.

Attamen, secundum eamdem Commissionem, concedi potest, Moysen ad suum conficiendum opus *fontes adhibuisse*, scripta videlicet documenta, vel traditiones orales, ex quibus sub divinae inspirationis afflatu nonnulla hauserit. Item concedi potest, Moysen opus ipsum a se sub divinae inspirationis afflatu conceptum *alteri vel pluribus scribendum commisisse*, ac tandem opus hac ratione confectum *approbasse*. — Denique salva substantialiter mosaica authentia et integritate Pentateuchi, admitti potest, tam longo saeculorum decursu nonnullas et *modificationes* obvenisse.

Insuper certum est, Moysen non fuisse deceptum, nec deceptorem. Non quidem *deceptus* est, nam tam sapiens legislator, veri Dei cultor, omnem idololatriam damnans, non potuit per quadraginta annos perpetuo hallucinari, vel a daemonio decipi. Neque ipse fuit *deceptor*, sed e contra tota eius vita sinceritatem manifestat ; imo populo et principibus vitia aut errores perseveranter exprobrat, fatetur imperitiam suam, peccata sua humiliter refert, in iniuriis ferendis mitissimus invenitur : nihil ad vanam famam comparandam in eius historia reperitur.

[1] *Exod.*, III, 1 ; IV, 23. — [2] *Exod.*, VII, 1 ; XII, 32. — [3] *Exod.*, XIV, 16-31. — [4] *Exod.*, XIX, 16. — [5] *Exod.*, XIII, 21-22. — [6] *Num.*, XI, 4-9 ; *Deut.*, VIII, 3 ; *Exod.* XVI, 13-19.

[7] *Num.*, XX, 7-13 ; *Deut.*, I, 37. — [8] *Num.*, XVI, 1-23.

[9] *Exod.*, VIII, IX, X. — [10] *Exod.*, XIV, 13. — [11] *Num.*, XVI, 28. — [12] *Exod.*, XVI, 4-5, 12. — [13] *Num.*, XIV, 29, 30 ; XXVI, 64. — [14] IV, *Reg.*, V, -1-14. — [15] IV, *Reg.*, V, 27. — [16] III *Reg.*, XVII, 19-24 ; IV ; *Reg.*, IV, 32-37.

rat, *impetrarunt* [1] ; *ignem* holocausta devorantem *de coelo descendere fecerunt* [2]. *Daniel, missus in lacum leonum illaesus servatur* (Dan. VI) etc.

Item prophetiae missionem suam comprobarunt *vaticiniis*, quibus mox postea eventus clare respondit. Sic Elias siccitatem, quae per triennium et sex menses duravit, praedixit [3]. Isaias praenuntiat stragem Sennacheribi, quae mox accidit [4]. Item Ieremias praedixit mortem Hananiae [5], eversionem Babylonis [6], captivitatem Iudaeorum, 70 annis duraturam [7]. Pariter Michaeas et Daniel annuntiaverunt fata variorum populorum [8].

Haec varia signa pro iudaeis missionem divinam Moysis et prophetarum confirmabant, nunc etiam quoad nos eorum valor testimonio Christi corroboratus improbari nequit. Insuper nobis magnam confirmationem afferunt argumenta intrinseca.

§ II. Argumenta intrinseca.

Origo divina primitivae et mosaicae religionis manifestatur ex sua excellentia, prout substantialiter concordat cum Christianismo et eum praedicit. 1º Exponendum est factum. 2º Inquirenda est ratio facit.

1º *Mosaica et etiam primitiva religio substantialiter concordat cum Christianismo et eum annuntiat.*

A. Primitivae religionis, protoparentibus et patriarchis revelatae, haec est summa iuxta Genesim :

a) *Unus est Deus, Creator coeli et terrae*, rerum omnium Dominus [9] ; ita excluditur polytheismus. Omnia, quae fecit, erant ab initio bona [10] ; ita excluditur dualismus, seu existentia principii mali. Est providus Gubernator omnium, Legislator supremus, Iudex justos remunerans et malos puniens [11].

b) *Homo* ad imaginem Dei conditus fuit [12], ideoque anima spirituali immortalique praeditus [13], principio in statu super praesentem elato constitutus, et dominio in omnes res creatas ornatus [14], ad eum

[1] III *Reg.*, XVIII, 42-45. — [2] III *Reg.* XVIII, 37-39. — [3] III *Reg.*, XVII, 1 ... — [4] IV *Reg.*, XIX, 19-37. — [5] Ierem., XXVIII, 16-17. — [6] Ierem., L. 1-52, 64. — [7] Ierem., XXV, 11. — [8] Mich., I, 1-16 ; III, 12 ; IV, 10. — Dan ..., VII, 1-12. — [9] *Gen.*, I, 1, sq.

[10] *Gen.*, I, 10, 12 , 08i 21. — [11] *Gen.*, II, 16, 17 ; III, 14 sq. — [12] *Gen.*, I, 26-27.

[13] Frequenter opponuntur caro (*basar*) et spiritus seu anima (*ruah* vel *nephesh*). *Spiritualitas* animae humanae infertur ex textibus *Gen.* I, 27 : « Et creavit Deus hominem ad imaginem suam » et *Gen.*, II, 7 : « Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae, et factus est homo in animam viventem ». Bruta quoad corpus et spiritum vitalem *de humo*, ergo de materia formata narrantur (*Gen.* II, 19) ; in creatione hominis vero distinguitur : corpus *de limo terrae*, ergo ex materia formatum, spiritus vitae autem immediate a Deo inflatus, i. e. creatus et cum corpore coniunctus dicitur (*Gen.*, II, 7). Ita P. M. Hetzenauer., o. c. *Theologia biblica* t. I, p. 531.

Immortalitas animae sequitur ex eius spiritualitate, et patriarchae sese considerabant tanquam peregrinos in hoc mundo ad patriam alterius mundi properantes ; sic loquuntur de tempore *peregrinationis suae* (*Gen.*, XLVII, c.). Unde S., Paulus, Hebr. XI, 13-16, dicit : « Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti (Abraham, Isaac, Iacob) ... confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim haec dicunt, significant se patriam inquirere ». — Item illa verba Iacobi : « Descendam ad filium meum lugens in infernum » (*Gen.*, XXXVII, 35) de immortalitate spiritus intelligenda sunt, quia Iacob filium suum Ioseph quoad corpus a bestia devoratum credidit. Pariter etiam expressio « ire ad patres suos » *Gen.* XV, 15. Cf. Hetzenauer, *op. cit.*, p. 535.

[14] Homo erat iustus « vidit Deus cuncta quae fecerat : et ecce erant valde bona »

finem ut se Deo charitate et obedientia voluntaria uniret, capax boni et mali [1]. Matrimonium ab ipso Deo fuit institutum, tanquam contractus sacer unius cum una et indissolubilis [2]. — Sed homo praeceptum divinum infeliciter transgressus est, et peccato a prima dignitate in summam miseriam, cum universa sua sobole, incidit [3]. Deus tamen ei locum poenitentiae dedit, ac *liberationem promisit* [4].

c) *Praecepta* erant sive naturalia, sive positiva ; imprimis Deum esse adorandum, diligendum, timendum, ei gratitudinem exhibendam, ac mandata eius exequenda ... [5] Sacrificia, iam a tempore Abel, Deo offerebantur ; [6] et Abrahae praecepta est circumcisio, tanquam signum foederis inter Deum et populum electum [7].

In hac primitiva religione, quasi in nucleo, religio Christiana conspicitur. « Omnes articuli fidei implicite continentur in aliquibus primis credibilibus : scilicet ut credatur, Deum esse, et providentiam habere circa hominum salutem, secundum illud ad Hebr., XI : Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, et quod inquirentibus se remunerator sit » [8].

* * *

B. Mosaica religio. Cum religio primitiva paulatim adulterata fuisset variaeque superstitiones et idololatria apparuissent, ut inter tot errores alicubi saltem subsisteret veritas religiosa, Deus specialem familiam Abrahae elegit populumque Israeliticum, tanquam revelationis custodem. Exinde nata est religio mosaica, quae fuit instauratio quaedam primitivae religionis et praeparatio ad christianam revelationem. Praecipua eius capita sic exprimi possunt :

a) *Dei natura et unitas* ita declaratur ut nihil sublimius cogitari possit : *Ego sum qui sum* [9]. Omnis idololatria et superstitio excluditur : « non habebis deos alienos, coram me » [10]. Deus ubique praedicatur universi Creator, Gubernator, omnium rerum Dominus [11], aeternus, omnipotens, omnisciens, omnibus hominibus praesens [12], sanctissimus, zelotes legis suae [13], sed etiam « misericors, clemens, patiens et multae miserationis ac verax » [14], « facit iudicium pupillo et viduae » [15].

b) *Homo* ad imaginem Dei creatus est, ut per Dei dilectionem, timorem, divinorum mandatorum observationem, arctiorem cum Deo ineat societatem. Moyses insistit temporalibus sanctionibus pro tota gente Israelitarum statutis, sed non ignorat immortalitatem animae,

(*Gen.*, I, 31), rectus, innocens, absque inordinatis passionibus, « erat uterque nudus, Adam scilicet et uxor eius et non erubescebant » (*Gen.*, II, 25). Habitabat in loco amoeno (*Gen.*, II, 8-15). Necessitati moriendi non subiectus erat (*Gen.*, II, 17). Scientia eminenti praeditus erat, « appellavit nominibus suis cuncta animalia » (*Gen.*, II, 19). Vivebat in pace perfecta et familiaritate cum Deo (*Gen.*, III, 8-10).

[1] *Gen.*, II, 15-16. [2] — *Gen.*, II, 24. — [3] *Gen.*, III, 1-24. — [4] *Gen.*, III, 14-15. — [5] *Gen.*, II, 16 ; III, 13 ... — [6] *Gen.*, IV, 3-4. — [7] *Gen.*, XVII. — [8] S. Thomas, II.a II, q. 1, a. 7.

[9] *Exod.* III, 4. — [10] *Exod.*, XX, 3. — [11] *Exod.*, XX, 1. sq. ; *Deut.* IV, 35-39. — [12] *Exod.*, XV, 1-19 ; XXIX, 45 ; *Deut.*, XXXII, 1-43. — [13] *Exod.*, XX, 5 ; XXXIV, 14. — [14] *Exod.*, XXXIV, 6-7. — [15] *Deut.*, X, 18.

eam supponit, v. g. dum vetat expresse ne « mortui interrogentur » [1]. Et Christus ipse autentice declarat sensum loci Exod., III, 6, dum contra Sadducaeos, immortalitatem animae negantes, dicit : « non legistis, quod dictum est a Deo dicente vobis : Ego sum ἐγώ εἰμί Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob ? Non est Deus mortuorum, sed viventium » [2].

c) *Praecepta*. Maximum et primum mandatum in lege est : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua » [3]. Secundum autem est : « Diliges amicum (proximum) sicut te ipsum ... si habitaverit advena in terra vestra, diligetis eum quasi vosmetipsos » [4]. « In his duobus mandatis, ait Christus, universa lex pendet et prophetae » [5]. — Ex his duobus primis praeceptis fluunt diversa officia *Decalogi* [6], qui est totius legis naturalis compendium. Haec officia erga Deum sunt : « Non habebis deos alienos, coram me. — Non facies tibi sculptile ... — Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum ... — Memento ut diem sabbati santifices. — Erga proximum : Honora patrem tuum et matrem tuam ... — Non occides. — Non moechaberis. — Non furtum facies. — Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. — Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem eius ... ». Commendatur etiam benignitas erga pauperes, pupillos et viduas [7], erga mercenarios, senes, surdos et caecos, alienigenas [8], inimicos [9], ipsa animalia [10].

d) *Cultus* ordinabatur ad supremam Dei excellentiam agnoscendam et adorandam, ad fidem firmandam, ad poenitentiam, iustitiam ac Dei dilectionem fovendam. Sic determinantur varia sacrificia, in quibus nulla crudelitas, nulla obscoenitas, nulla superstitio, uti in cultu gentilium deorum, deprehenditur [11]. — Sacerdotes, cum summo Pontifice, qui eis praeest, et levitae, speciali ritu Deo consecrati sunt [12].

Cum vero revelatio non esset clausa, sed potius evolvenda usque ad Messiae adventum, Deus se Prophetas populo Israelitico missurum esse promisit [13].

e) *Religio mosaica annuntiat Christianismum*. Non solum enim subtantialiter concordat cum eo, quoad dogmata de Deo, de salute hominum, et quoad praecepta ; sed, ut magis ac magis apparet per prophetias messianicas, tota religio mosaica se habet ut praeparationem ac figuram Christianismi, et ante prophetas *Moyses praenuntiavit de Christo* : « Prophetam de gente tua (Israel) et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies » [14].

Imo, ut ostendit S. Thomas [15], « licet quantum ad aliquid aliquis alius prophetarum fuerit maior Moyse, simpliciter tamen *Moyses fuir omnibus aliis* (*prophetis*)

[1] *Deut.*, XVIII, 11. — [2] Matth., XXII, 31 sq. ; Marc., XII, 26 sq ; Luc., XX, 37 sq. — [3] *Deut.*, VI, 5, XI, 13. — [4] *Levit.*, XIX, 18 et 33. — [5] Matth., XXII, 40. — [6] *Exod.*, XX, S. Thomas, I.a II, q. 100, a. V-VII utrum praecepta decalogi convenientur enumerentur.

[7] *Exod.*, XXIII, 10-11 ; *Deut.*, XV, 7 etc. — [8] *Lev.*, XIX, 13-33. — [9] *Exod.*, XXIII, 4. — [10] *Deut.*, XXV, 4. — [11] *Levit.*, XXIII, XXV. — [12] *Lev.*, VIII, 1 sq. ; *Num.*, XVI 5 sq. — [13] *Deut.*, XVIII, 9 sq.

[14] *Deut.*, XVIII, 14-20. Cf. Ioan., I, 45 ; IV, 25 ; V, 46 ; VI, 14 ; VII, 40 ; *Act.*, III, 22 sq. ; VII, 37. — [15] II.a II.ae, q. 174, a. 4.

maior ... 1º quantum ad visionem intellectualem, eo quod ... *palam, non per aenigmata Deum vidit* ut dicitur in Num. XII, 8 — 2º-quantum ad imaginariam visionem, quam quasi ad nutum habebat, non solum audiens verba, sed etiam videns loquentem, etiam in specie Dei, non solum in dormiendo, sed etiam in vigilando. Unde dicitur Exod. XXXIII, 11, quod *loquebatur ei Dominus facie ad faciem, sicut homo solet loqui cum amico suo* — 3º quantum ad denuntiationem : quia loquebatur toti populo fidelium ex persona Dei quasi de novo legem proponens ; alii vero Prophetae loquebantur ad populum in persona Dei quasi inducentes ad observantiam legis Moysi, secundum illud Malach., IV, 4 : « Memento legis Moysi, servi mei » — 4º quantum ad operationem miraculorum : quae fecit toti uni populo infidelium. Unde dicitur in Deut., XXXIV, 10 : « Non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moyses, quem nosset Dominus facie ad faciem, in omnibus signis atque portentis, quae per eum misit, ut faceret in terra Aegypti, Pharaoni et omnibus servis eius, universaeque terrae illius ».

Comparando Moysen cum Davide S. Thomas addit : « Visio Moysi fuit excellentior quantum ad cognitionem divinitatis, sed David plenius cognovit et expressit mysteria incarnationis Christi ». Iamvero Moyses annuntiabat Christum.

Unde Iesus ait : « Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me enim ille scripsit »[1]. — « Nolite putare quoniam veni solvere Legem aut prophetas, non veni solvere sed adimplere »[2]. Propterea S. Thomas dicit summatim : « Lex divina dividitur in legem veterem et legem novam, non sicut species omnino diversas, sed sicut imperfectum et perfectum in eadem specie »[3]. Unde S. Paulus ad Galat. III, 14 dicit : « Lex paedagogus noster fuit in Christo ».

2º ***Origo divina mosaicae et etiam primitivae religionis manifestatur ex eius excellentia et ex eius praedictione Christianismi.***

A. *Excellentia monotheismi Iudaeorum.*

a) Negative. — Ex supra dictis manifestum est, religionem Mosaicam, quoad dogmata, praecepta et cultum, nullo respectu Deo indignam asseri posse.

b) Positive. — Licet absolute loquendo, monotheismus sola ratione cognosci ac demonstrari possit, attamen, ut supra ostensum est[4], revelatio moraliter necessaria est, ut homines summam veritatum naturalium de Deo, expedite, firma certitudine, et nullo admixto errore cognoscant. — Atqui per Moysis doctrinam, *soli Israelitae*, etsi saepe ad polytheismum sollicitati, expedite, firma certitudine et nullo admixto errore monotheismum et summam veritatum naturalium ad religionem pertinentium cognoverunt. — Ergo revelatio divina fuit moraliter necessaria ut pervenirent ad hanc cognitionem, quae perfecta erat non simpliciter sed secundum tempus[5].

Hoc argumentum ab omnibus apologetis expositum[6], attentis omnibus circumstantiis, validissimum est. Etenim 1º nulla alia gens unius Dei cultui per longum tempus adhaesit, sed totus orbis in erroribus

[1] IOAN., VIII, 56. — [2] MATTH., V, 17.
[3] Cf. I.a II.ae, q. 107. Comparatio legis novae ad veterem, a. 1, 2, 3.
[4] L. I Caput XIII, de Necessitate revelationis, vol. I, c. XIII, a. 2.
[5] S. THOM., I.a II.ae, q. 98, a. 2.
[6] Cf. praesertim DE BROGLIE, *Quaestions bibliques*, 1897, p. 243-320.

polytheismi, idololatriae ac superstitionis versatus est. 2º Imo clarissimi Graecorum et Romanorum philosophi, post multa elapsa saecula, nunquam ad cognitionem tam perfectam de Deo pervenerunt. Priores erant materialistae, quasi pedetentim intraverunt in cognitionem veritatis. Plato quidem et Aristoteles affirmaverunt existentiam unius Dei perfectissimi, sed non erexerunt se ad doctrinam *creationis*[1], praesertim creationis liberae, nec ad notionem perfectam Providentiae, omnia etiam particularissima ordinantis aut permittentis. 3º E contra Moyses, homo iudaeus, inter Aegyptios fetichismo deditos educatus, et scientia Graecorum carens, scripsit initio Geneseos : « In principio creavit Deus caelum et terram ... Dixitque Deus : fiat lux, etc. », diversaque attributa divina exposuit : Sapientiam, Sanctitatem, Iustitiam, Misericordiam etc., ac suprema sicut secundaria hominum officia. 4º Clarius apparet necessitas revelationis divinae, si consideremus, *Israelitas ad polytheismum sollicitatos esse*, tum exemplo vicinarum Gentium, tum propriis propensionibus, et tamen, propter Moysis doctrinam et zelum, monotheismum invicte servasse. In hoc tempore, quo pessumdata erat omnis vera religio, omnis morum disciplina, Israelitae nunquam potuissent, absque divina revelatione et supernaturali auxilio hanc perfectam Dei cognitionem concipere et non obstantibus innumeris difficultatibus eam integraliter servare[2].

Evolutionistae quidem, ut infra dicetur, tenent *a priori*,[3] Israel, sicut omnes populos, primum animismo, polydaemonismo, totemismo, fetichismo, deinde polytheismo addictum fuisse, antequam ad formas superiores religionis et ad monotheismum perveniret. Sed haec conceptio evolutionistica nihil aliud est quam gratuita negatio ordinis supernaturalis, et negligit testimonium Prophetarum, qui aperte declarant, se nihil aliud velle quam instaurationem antiqui cultus. Insuper, etiamsi Israel prius idololatriae addictus fuisset, quomodo postea tempore Prophetarum, octavo saeculo ante Christum, dum omnes gentes polytheismum aut dualismum colebant, soli Israelitae, absque speciali Dei interventu, monotheismum admisissent et invicte servassent ?[4] (Cf. infra, solution. obiectionum, ultima obiectio).

[1] S. THOMAS, Iª, q. 44, a. 2.
[2] Cf. J. TOUZARD., *Dict. Apol.* (1915) art. *Juif* (*Peuple*) *dans l' A. T.*, col. 1606-1614. Origine du monothéisme juif. — 1º Le monothéisme juif, fait unique dans l' histoire des religions. — 2º Le monothéisme juif ne trouve pas son explication dans les conditions naturelles du peuple israélite.
[3] Cf. SCHIMIDT-LEMONNYER, *La Révélation primitive et les données actuelles de la science*, 1914.
[4] Cf. F. LAGRANGE O. P., *Etudes sur les Religions Sémitiques*, 1905, p. 25 : « Le monothéisme ne sort pas du polythéisme ; comment est-il donc entré dans le monde ? ... (Du seul point de vue historique) on regardera comme très probable que le germe de cette idée a été dépojé par Dieu lui même dans le coeur de l' homme ». — CONDAMIN S. I, *Babylone et la Bible* in *Dict Apolog.* 1909, t. I, col. 337 sq. — SCHMIDT-LEMONNYER, *La Révélation primitive et les donnés actuelles de la science*, 1914, p. 265 : « Il est difficile de rien imaginer de plus invraisemblable que l' hypothèse d'après laquelle le vivant récit de la Sainte Ecriture, si chargé de sens jusqu'en ses moindres détails et néanmoins si facile à comprendre et si clair, serait issu de ces fragments (babyloniens) disparates et en eux mêmes de signification si obscure ». — *Christus*, 5 ed., p. 661.

Cf. circa hoc BERTHAU, *Revue Pratique d' Apologétique* 1 Déc. 1908. — Extrin-

B. *Origo divina religionis Israel manifestatur ex eius praedictione Christianismi.* Non solum enim doctrina Moysis summam veritatum naturalium ad religionem pertinentium continet, sed etiam veritates quae absolute intelligentiam creatam superant. Moyses namque loquitur non solum de Providentia Dei auctoris naturae, sed de Providentia proprie supernaturali, quae auxilia supernaturalia ad salutem disponit ac confert, quaeque promittit, se Prophetas populo Israelitico missuram.[1] — Atqui Prophetas revera venerunt ut Moyses annuntiaverat, et ipsi, ut supra expositum est, magis ac magis clare praedixerunt universalem propagationem monotheismi et regni Dei per Christum, cuius dotes, munera, opera et passionem descripserunt. Haec autem praedictio, in Christianismo adimpleta, omnes vires rationis superabat ; nec diabolica, sed divina dicenda est, ex eius obiecto, necnon ex fine, ex circumstantiis et ex fructibus. « Manifestum est ait S. Thomas, quod eiusdem est disponere ad finem et ad finem perducere : et dico *eiusdem* per se vel per suos subditos ... Et ideo eodem Deo, a quo facta est salus hominum per gratiam Christi, lex vetus data est »[2].

§ III. **Obiectiones.**

A. ***Obiectiones a priori :*** ex evolutionismo, ac contra convenientiam divinae electionis populi Iudaici.

1a *Ob.* : Evolutionistae tenent, homines paulatim processise ab animalitate ad vitam rationalem, ac omnes populos primum animismo, polydaemonismo, totemismo, fetichismo addictos fuisse, postea mediante polytheismo ad superiores religionis formas pervenisse. Atqui, ut addunt, Israel est populus sicut omnes alii populi. Ergo primum fetichismo et idololatriae adhaesit, postea deum nationalem coluit, denique tempore Prophetarum unicum Deum admisit.

secisme p. 342-350 : « Les difficultés que recontre ici l' histoire naturaliste sont donc inextricables. Ou Israël fut toujours monothéiste — et cela ne s'explique point en dehors de l' hypothèse de la révélation, puisque tous les autres peuples, y compris ceux qui sont issus de sa propre race, sont de fait polythéistes à l'époque où commence pour eux l' histoire. Ou Israël, parti du polythéisme commun à tous les autres peuples, et aux sémites ses frères, est parvenu *de lui même* au monothéisme — et cela ne s'explique pas davantage, puisque non seulement aucun peuple ne donne l'exemple d' une semblable évolution — c'est Renan qui le remarque — mais encore tous subissent l' évolution contraire — ce sont les faits qui le démontrent.

« Chez les autres peuples — chez les Egyptiens et les Indous, en particulier — c'est au début, dans les époques les plus reculées de leur histoire que l'on trouve le sens religieux le plus pur le plus élevé, et au contraire à mesure que ces peuples grandissent, le polythéisme s'accuse indiscutablement (avec les exigences particulières de chaque cité, de chaque temple, de chaque dynastie royale). — Et les faits montrent par ailleurs que jamais la reflexion philosophique n'a réussi à produire l' évolution contraire, à remplacer le polythéisme par le monothéisme ...

« Sur cette vaste et très importante question du monotheisme juif, Gunkel semble donc avoir dit le vrai mot de l' histoire et de la critique, lors de sa fameuse discussion avec Delitzch : « le monothéisme populaire d' Israêl en fait *un véritable prodige* au milieu des religions de l'ancien Orient ». — Item CHANTEPIE DE LA SAUSSYE, *Manuel d' Hist. des relig.*, p. 11 : « Comme religion vraiment monothéiste, on ne trouve que le religion juive avec ses deux filles, la religion chrétienne et la religion mahométane ».

[1] *Deut.*, XVIII, 9-22.

[2] I.a II.ae q. 98, a. II. Utrum lex vetus fuerit a Deo.

Resp. : Quoad maiorem : *a*) Supra confutavimus evolutionismi principia, plus enim non potest produci a minori, perfectius ab imperfectiori, vita rationalis a vita animali ; intelligentia et moralitas humana praesupponunt causam intelligentem ac moralem, Deum iustum et sanctum, — *b*) Historia religionum nullo modo probat, religionem primitivam fuisse inferiora ad modum animismi, totemismi aut fetichismi : hae enim formae idololatriae possunt provenire ex corruptione primitivae religionis, ut asseritur in *Genesi*, VI, 11[1]. — *c*) Imo historia religionum plurium populorum praesertim Aegyptiorum et Babyloniorum ostendit non progressionem ascendentem conceptionis Dei sed e contra regressionem ab imperfecto monotheismo ad polytheismum[2].

Minor autem obiectionis negatur : Israel quoad religionem non fuit sicut alii populi ; in illo solo in antiquitate monotheismus fuit vere religio nationalis et popularis. Hoc autem explicari nequit, ut dictum est, absque speciali interventione Dei, quae revera affirmatur a Moyse et a Prophetis.

Instantia : *a*) Sed si Deus ab initio revelasset monotheismum, hanc veram religionem conservasset saltem inter plerosque populos ; nullam verisimilitudinem habet quod narratur in *Genesi*, IV-IX de corruptione progressiva humanitatis, hoc videtur esse contra rectam ordinationem Providentiae divinae. — *b*) Insuper Deus fuisset personarum acceptor, si inter omnes gentes solum populum Israelitarum elegisset et beneficiis cumulasset, aliis nationibus reiectis.

Resp. : *a*) Non pertinet ad hominem determinare vias Providentiae Dei : « quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius. Quis enim cognovit sensum Domini ? aut quis consiliarius eius fuit ? » ait S. Paulus[3]. Sufficit nobis scire generalem rationem, propter quam Deus permittit seu non impedit mala fieri ; « Deus, dicit S. Augustinus, cum sit summe bonus, nullo modo sineret aliquid mali esse in operibus suis, nisi esset adeo omnipotens et bonus ut bene faceret etiam de malo »[4]. Deus enim, addit S. Thomas[5], permittit mala fieri, ut inde aliquid melius eliciat. Unde dicitur ad *Rom.*, V, 20 « *ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia* »[6]. Unde et in benedictione cerei paschalis dicitur : « O felix culpa, quae talem ac tantum

[1] Cf. SCHMIDT-LEMONNYER, *La Révélation primitive et les données actuelles de la science*, p. XIV : « Ch. I : analyse détaillée de la nature intime, du contenu et de l' étendue de la révelation primitive, d'après les sources inspirées. — Ch. II consacré à établir, d'apres les résultats des recherches scientifiques, l' indiscutable *aptitude* corporelle et spirituelle des êtres que la préhistoire, l'anthropologie et l'ethnologie nous présentent comme les *types les plus anciens d' humanité* que nous connaissions, *à recevoir le révélation primitive*, si élévée qu'on la veuille supposer. — Ch. III. Il y a plus ; nous trouvons dans les données que nous fournissent diverses sciences de nombreuses confirmations de la réalité historique de cette révélation (réfutations des théories de Wellhausen, de Delitzch, de Gunkel, etc.). — Ch. IV et dernier étudie les destinées de la révélation primitive postérieurement à la chute, lorsque les hommes se séparèrent et se répandirent sur la surface de la terre ».

[2] Cf. *Christus, Manuel d' hist. des relig.*, 1912, 5º Id., Ch. XIV, § II, p. 600.

[3] *Rom.*, XI, 33.

[4] S. AUG., *Enchiridon*, c. XI, et S. THOMAS, I.a q. II, a. 3 ad 1 ; q. XXIII, 3. ad. 3.

[5] S. THOMAS, IIIº q. 1, a. 3, ad 3.

[6] Cf. hac de re *Rom.*, c. I ad VI. S. Paulus ostendit, ethnicos a Deo merito fuisse desertos ; tum Iudaeos tum Gentes obnoxios esse peccato, a quo liberat sola fides in Christum « Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi ; ita et per unius obeditionem, iusti constituentur multi », V, 19. — Deus « sustinuit in multa patientia vasa irae, apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae praeparavit in gloriam » IX, 22.

meruit habere Redemptorem!». *b*) *Quoad electionem populi Israelitarum* Deus non fuit personarum acceptor «in his enim, ait S. Thomas[1], quae ex gratia dantur, potest aliquis pro libito suo dare cui vult plus vel minus, dummodo nulli subtrahat debitum, absque praeiudicio iustitiae. Et hoc est quod dicit pater familias, apud Mathaeum XX, 15: » Tolle quod tuum est, et vade: an non licet mihi, quod volo, facere ? Deus autem omnibus hominibus se manifestavit per sua opera, «invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus et divinitas; ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum» *Rom.*, I, 20-21. — Insuper Deus se modo supernaturali manifestaverat protoparentibus, et vestigia huiusce primitivae religionis plus minusve remanserunt in diversis populis. Et gentiles poterant, cum auxilio gratiae, habere «fidem implicitam Mediatoris in divina providentia, credentes, Deum esse liberatorem hominum secundum modos sibi placitos, et secundum quod aliquibus veritatem cognoscentibus Spiritus revelasset»[2].

Quare vero potius populo Iudaeorum data est lex aliis populis ? S. Thomas[3] respondet: «*decebat ut ille populos ex quo Christus nasciturus erat, quadam speciali sanctificatione polleret*, secundum illud quod dicitur *Levit.*, XIX: «sancti eritis, quia ergo sanctus sum». Nec etiam fuit propter meritum ipsius Abrahae, ut talis promissio ei fieret, ut scilicet Christus ex eius semine nasceretur, sed ex gratuita Dei electione ex vocatione... Sic ergo patet, quod ex sola gratuita electione Patres promissionem acceperunt, et populus ex eis progenitus legem accepit (cf. *Deut.*, IV)... Si autem rursus quaeratur, quare hunc populum elegit, ut ex eo Christus nasceretur, et non alium, conveniet responsio Augustini, quam dicit super Ioan.(tr. 26): «Quare hunc trahat, et illum non trahat, noli velle diiudicare si non vis errare».

Inst.: Sed lex divina neminem excludere debet a cultu Dei, atqui lex mosaica dicit: «Ammonites et Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt in Ecclesiam Domini in aeternum» *Deut.*, XXIII, 3.

Resp.: S. Thomas summatim[4]: Lex velus neminem excludit a cultu Dei, sed tantum a temporalibus quae erant Iudaeis propria. Unde dicitur in *Exod.*, XII, 48: «Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, et facere Phase Domini circumcidetur prius omne masculinum eius, et tunc rite celebrabit, et erit sicut indigena terrae».

B. **Obiectiones a posteriori.** ex imperfectione mosaicae conceptionis de Deo, de anima, de lege morali.

1º *Obi*: Moyses Deum exhibet: *a*) aemulatorem, sacrificiorum avidum; *b*) iniustum, qui spoliationem Aegyptiorum per Israelitas approbaverit, mendacium obstetricum Aegyptiacarum remuneraverit, et peccatum puniat in tertiam et quartam generationem; *c*) peccati auctorem, qui obcaecet et induret secundum suum beneplacitum; *d*) imo crudelem qui gentem Chananaeorum cruenta nece extingui iusserit.

Resp.: *a*) A Moyse Deus dicitur aemulator et zelotes, non propter invidiam, sed quatenus solus super omnia ex toto corde vult amari, coli et adorari; quod Deus nolle nunquam potest, cum ipse sit summum bonum super omnia amandum. Quoad sacrificia, praescribebantur, prout cultus externus est debita manifestatio religionis in-

[1] S. Thomas, I.a q. 23, a. 5, ad 3 fine.
[2] S. Thomas, II.a II.a, q. 2, a, 7 ad 3.
[3] I.a II.a, q. 98, a. 4 *Utr. lex vetus dari debuerit soli populo Iudaeorum.*
[4] I.a II.a q. 105, a. 3 ad 1; de iudicialibus praeceptis quantum ad extraneos.

ternae, sed Iudaei ab infantia edocebantur, Deum numeribus non egere. — *b*) Quoad vasa Aegyptiorum, de quibus agitur in *Exod.* XII, 36, non constat ex testu utrum data, an solum accomodata fuissent Israelitis. Sed etiamsi accomodata tantum fuissent, Deus, tanquam verus ac independens rerum et hominum Dominus, potuit haec vasa Aegyptiis in poenam peccatorum auferre et Israelitis in praemium laborum dare[1]. — Obstetrices Deus remuneravit, non propter mendacium, sed, ut legitur in *Exod.*, I, 21, «quia Deum timuerunt, nec voluerunt iniustum Regis mandatum exequi» Verba autem quibus dicitur Deus «*visitare iniquitates patrum in tertiam et quartam generationem his, qui oderunt me*»[2] non significant, Deum infligere poenas spirituales filiis innocentibus, sed peccata patrum dicuntur puniri in filiis, ait S. Thomas, «quia filii in peccatis parentum nutriti, proniores sunt ad peccandum... sunt etiam maiori poena digni, si poenas patrum videntes correcti non sunt»[3]. — *c*) Si Deus *excaecare* et *indurare* dicitur, non intelligendum est, Deum movere ad peccatum, sed, in poenam peccati et perversitatis, illuminationem animae et bonas inspirationes subtrahere[4]. Item «Deum tentare homines» significat eos probare. — *d*) Quoad obiectionem petitam ab *extinctione Chananaeorum*, habetur responsio in libro Sapientiae, XII, 3-11: «Illos antiquos habitatores terrae sanctae tuae, quos exhorruisti, *quoniam odibilia opera tibi faciebant... filiorum suorum necatores* perdere voluisti per manus parentum nostrorum... Semen enim erat maledictum ab inito: nec timens aliquem».

Instantia: Sed *Iahve*, quem Moyses Iudaeis adorandum proposuit, non erat supremus coeli et terrae Dominus, sed Deus gentis Iudaicae peculiaris, seu nationalis[5], potens quidem et terribilis, sed crudelis; postulavit enim immolationem filii Abrahae, et accepit tanquam victimam filiam Iephte.

Resp.: *a*) Licet Moyses speciali modo Iahve ad populum Iudaicum referat, tamen simul ubique repraesentat eum tamquam Ens perfectissimum, Creatorem, Dominatorem, Gubernatorem omnium rerum et hominum: «Dixit Deus ad Moysen: *Ego sum qui sum*...[6]». — Quanta «fecit pro vobis Dominus Deus vester in Aegypto... ut scires quoniam *Dominus ipse est Deus, et non est alius praeter eum*»[7]. «En Domini Dei tui coelum est, et coelum coeli, terra et omnia quae in ea sunt: et tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, et amavit eos, elegitque semen eorum post eos, id est vos, de cunctis Gentibus, sicut hodie comprobatur. Circumcidite igitur praeputium cordis vestri, et cervicem vestram ne induretis amplius; quia Dominus Deus vester, ipse est *Deus deorum, Dominus dominantium*, Deus magnus et potens, et terribilis, qui personam non accipit, nec munera»[8]. Inter attributa moralia Dei statim additur iustitia et misercordia: «facit iudicium pupillo et viduae, amat peregrinum, dat ei victum atque vestitum...». «*Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus praeter me*»[9]. *b*) Quoad *sacrificia humana*, in Lege mosaica nullibi praescribuntur, nec permituntur, imo sub gravissimarum poenarum comminatione prohibentur: «Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes enim abominationes, quas adversatur Dominus fecerunt (gentes) diis suis, offerentes filios et filias, et comburentes igni»[10]. — *c*) Abraham vero «cum consensit occidere filium, non consensit in homicidium; quia debitum

[1] Cf. I.a, I.a, q. 100, a. 8 ad 3.
[2] *Exod.* XX, 5.
[3] I.a II.ae, q. 87, a. 8.
[4] I.a II.a, q. 79, a. 3.
[5] Cf. de hac obiectione, *Christus*, p. 618-623.
[6] *Exod.*, III, 14 sq. — [7] *Deut.*, IV, 35. — [8] *Deut.*, X, 14. — [9] *Deut.*, XXXII, 39. — [10] *Deut.*, XII, 31.

erat, eum occidi per mandatum Dei, qui est Dominus vitae et mortis »[1]. — Insuper cum, probata Abrahae obedientia, Deus aliam victimam suppeditarit, satis ostendit, nullo modo gratas sibi victimas humanas[2]. — *d*) Denique quoad Iephte, qui propter votum temerarium filiam in holocaustum obtuli[3], hoc factum est contra praeceptum Legis, et nullibi declaratur Deo acceptam fuisse eiusmodi victimam.

2° *Obi.*: Leges mosaicae res etiam minutas et indifferentes praesertim *multas caeremonias* tam accurate definiunt, ac si de rebus summi momenti ageretur. Atqui *indignum est Deo circa res minimas tam scrupolose occupari.*

Resp.: cum S. Thoma: « expediebat praecepta caeremonialia in veteri lege multiplicari. Erant enim in illo populo aliqui ad idololatriam proni; et ideo necesse erat, ut ab idololatriae cultu per praecepta caeremonialia revocarentur ad cultum Dei. Et quia multipliciter homines idololatriae deserviebant, oportebat e contrario multa institui ad singula reprimenda... Ex parte vero eorum; qui erant proni ad bonum, etiam necessaria fuit multiplicatio caeremonialium praeceptorum: tum quia per hoc diversimode mens eorum referebatur in Deum et magis assidue; tum quia mysterium Christi, quod per huiusmodi caeremonialia figurabatur, multiplices utilitates attulit mundo, et multa circa ipsum consideranda erant, quae oportuit per diversa caeremonialia figurari »[4]. — E contra « Lex nova dicitur *lex fidei*, in quantum eius principalitas consistit in ipsa gratia, quae interius datur credentibus: unde dicitur *gratia fidei*. Habet autem secundario aliqua facta et moralia et sacramentalia; sed in his non consistit principalitas legis novae, sicut principalitas veteris legis in eis consistebat »[5].

Unde Christus dixit mulieri Samaritanae: « venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate »[6]. Veri adoratores adorabunt, non in caeremoniis et in figuris sensibilibus, sed in spiritu et veritate. Sic paulatim verus cultus ascendit a sensibilibus ad spiritualia, a multiplicitate figurarum ad realitatis divinae unitatem.

3° *Obi.*: Sed religio mosaica nihil videtur docere *de immortalitate animae*, vitaque futura, quae tamen inter fundamentales veritates religionis computari debet. Sed in Veteri Testamento principaliter promittuntur bona temporalia.

Resp.: *a*) « Lex vetus, ait S. Thomas[7], disponebat ad Christum sicut imperfectum ad perfectum... et ideo populus iudaicus comparatur puero sub paedagogo existenti (*Galat.* III, 24). Imperfectorum autem est, quod temporalia bona desiderent, in ordine tamen ad Deum ». — « Unde statim in principio veteris legis (Exod. III) invitatur populos ad regnum terrenum Chananaeorum: dum e contra statim Christus ad regnum coelorum in suae praedicationis principio invitavit, dicens: Poenitentiam agite appropinquavit enim regnum coelorum (Matth., IV) »[8]. Sed promissiones temporales V. T. figurabant bona spiritualia N. Legis, ut dicit S. Paulus I, Cor., X, 6-11. *b*) Insuper libri Moysis, etsi de immortalitate animae vitaque futura non multa dicant, eam tamen supponunt, ut supra dictum est § II. Docet enim hominem esse *ad imaginem Dei, Deum inspirasese « In faciem eius spiraculum vitae » Gen.*, II, 7. Pa-

[1] S. Thomas, I.a, II.a, q. 100, a. 8, ad 3.
[2] Occisio vero Christi, quam sacrificia V. T. figurabant, fuit sacrificium respectu voluntatis eius; non autem quoad voluntatem occidentium, sed gravissimum peccatum; cf. III.a q. 48, a. 3 ad 3.
[3] *Iud.*, XI, 30-39.
[4] I.a II.a, q. 101, a. 3.
[5] I.a II.ae, q. 107, a. 1 ad 3; q. 108, a. 1.
[6] Ioan., IV, 23.
[7] I.a II.ae, q. 99, a. 6.
[8] I.a II.ae, q. 91, a. 5.

triarchae loquuntur de tempore « *peregrinationis suae* »[1], quasi « peregrini et hospites super terram », ait S. Paulus[2]. — Iacob filium suum Iosephum lugens, dixit: *Descendam ad filium meum in internum* (scheol), quod nihil nisi locum defunctis praeparatum designat; nec agitur de sepulchro, quum Iacob putabat, pessimam feram Iosephum devorasse[3]. Item morti proximus, exclamat: *Salutare tuum expectabo Domine* »[4]. Mortui passim dicuntur *pergere, ire ad patres, ad populum suum*[5]. Moyses denique prohibet « *ne mortui interrogentur* »[6]. Promulgatio doctrinae de immortalitate animae non facta est per Moysen, quia haec veritas iam habebatur ex revelatione primitiva, et conservata erat, non solum in Patriarcharum familiis, sed in pluribus gentibus, ut apud aegyptios, babylonicos, graecos[7]. — Sed, tempore Moysis, paucissima revelata erant de statu animae post mortem, de vita futura iustorum, *Iob* dicit postea: « Scio enim quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra resurrecturus sum et rursum circumdabor pelle mea et in carne mea videbo Deum meum »[8]. Daniel clarius deinde annuntiat: « Multi de his qui dormiunt in terrae pulvere evigilabunt, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, ut videant semper. Qui autem docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad iustitiam erundiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates »[9]. Item *Isaias*, XXVI, 19, XXV, 8: Dan., XII, 1.

4° *Obi.*: Quoad mores denique lex mosaica non videtur Deo digna, servituti enim favet, ac polygamiam et divortium permittit. Insuper dicitur « lex timoris », Deus autem potius est amandus quam timendus.

Resp.: *a*) Moyses *servitutem* quidem toleravit, sed maxime eam mitigavit, unde multo mitior fuit status servorum apud Iudaeos, quam apud reliquas omnes nationes: « Si emeris servum hebraeum, sex annis serviet tibi: in septimo egredietur liber gratis... »[10]. — *b*) Item lex mosaica *polygamiam* restrinxit, quantum id eo tempore et in illo populo fieri potuit, minime autem fovit. Quoad *divortium*, non licebat Dei mandato sub lege Moysis uxorem repudiare, sed propter « duritiam cordis » Iudaeorum illis permittebatur, ut maius malum evitaretur[11]; insuper divortium multis restrictionibus limitatum fuit, et uxor contra inconstantiam viri protecta[12]; — *c*) Ceterum non contendimus, *Legem Mosaicam fuisse* perfectam simpliciter, sed *perfectam pro tempore* et *pro populo iudaico*, itaque tanqum *lex timoris* fuit via ad legem evangelicam quae dicitur *lex amoris*: « initium sapientiae, timor Domini »[13]. « Fuerunt tamen, ait S. Thomas[14], aliqui in statu Veteris Testamenti habentes charitatem et gratiam Spiritus Sancti, qui principaliter expectabant promissiones spirituales et aeternas; et secundum hoc pertinebant ad legem novam. Similiter etiam in Novo Testamento sunt aliqui carnales, nondum pertingentes ad perfectionem novae legis, quos oportuit etiam in Novo Testamento induci ad virtutis opera per timorem poenarum, et per aliqua temporalia promissa. Lex autem vetus etsi praecepta charitatis daret, non tamen per eam dabatur Spiritus Sanctus, per quem « diffunditur charitas in cordibus nostris », ut dicitur *Rom.*, V, 5 ».

[1] *Gen.*, XLVII, 9.
[2] *Hebr.*, XI, 13-16. — [3] *Gen.*, XXXVII, 35. — [4] *Gen.*, XLIX, 1. — [5] *Num.*, XX, 26; XXXI, 2; XXX, 24 etc. — [6] *Deut.*, XVIII, 11.
[7] Cf. *Christus*, 5ª ed. Vie future en Israel et chez les peuples voisins, p. 666, chez les Egyptiens, p. 487, chez les Babyloniens, p. 533, chez les Grecs, p. 307, 316, 331.
[8] *Iob.*, XIX, 25. — [9] *Dan.*, XII, 2-3; item II *Macch.*, VII, 9; XII, 44.
[10] *Exod.*, XXI, 1, 11.
[11] Hoc habetur ex declaratione Christi apud Marc., X, 4-12; cf. S. Thom., *Summae Theol. Supplementum*, q. 67, a. 3.
[12] Cf. *Deut.*, XXIV, 1-4. — [13] *Ps.*, CX, 10.
[14] I.a II.ae, q. 107, a. 1, ad 2.

Unde, non obstantibus his imperfectionibus, religio mosaica fuit, pro hoc tempore idololatriae, ita excellens quoad dogmata, praecepta et cultum, *ut sine divina revelatione explicari non possit.*

5º *obi.* : Multi rationalistae, ut Delitzsch (*Babel und Bibel,* 1902) affirmant, narrationem biblicam de creatione, de vita primi hominis in Paradiso, de eius peccato, etc. *ex mythis Babyloniorum et Assyriorum* depromptam esse. Probabile dicunt, hos mythos ab Israelitis acceptatos et pedetentim de polytheismo purgatos esse.

Resp. : De hac re multa scripserunt critici catholici. Cf. vg. opera P. Lagrange O. P., Condamin S. I., Schmidt-Lemonnyer, Hetzenauer O. C., Nikel[1].

Ut ex his operibus apparet, licet Israelitae mythos gentium cognoverint, narratio biblica ex eis desumpta esse nequit. Nam *a*) in omnibus cosmogoniis gentium etiam in legibus Hammurabi *polytheismus,* in cosmogonia biblica autem *purus monotheismus* docetur. — *b*) In omnibus mythis materia elementaria aeterna et non creata supponitur, in Genesi autem dicitur a Deo *coreata ex nihilo,* initio temporis. Nec ullus philosophus gentilis ad hanc conceptionem creationis pervenire potuit. — *c*) Quoad statum originalem et peccatum primi hominis, sunt quaedam similitudines, verum etiam evidentes differentiae, et nullibi invenitur elevatio et simplicitas morales et religiosa, quae in prioribus capitibus Genesis apparet.

Similitudines autem explicantur, non solum ex communibus aspirationibus omnium hominum, sed etiam ex traditione primitiva, quae, iusta Genesim, ab Adamo provenit. Ut ait Hetzenauer, « post confusionem linguarum et dispersionem gentium, homines narrationem primitivam suis locis et temporibus, suis cogitationibus et conditionibus conformarunt ita nunc apud populos varios variae traditiones inveniantur (cf. Dillman, Genesis 49). Ex variis his traditionibus scriptor inspiratus Deo illustrante puram narrationem originalem selegit eamque depravatis narrationibus opposuit »[2].

Sed *dissimilitudines* et maxima elevatio narrationis biblicae ita sunt evidentes, ut rationabiliter explicari nequat, quomodo Iudaei, minus exculti quam alii populi, potuissent naturali evolutione ad tam perfectam conceptionem de Deo, de productione mundi, de homine pervenire[3].

Aliis verbis : ex uno principio perfecto provenerunt multa fragmenta imperfecta, sed non e converso, scil, ex istis imperfectis fragmentis non constituta est naturaliter alta, simplex et comprehensiva narratio biblica.

Haec obiectio igitur non minuit valorem argumentorum quibus probata est origo divina religionis mosaicae et religionis primitivae. E contra haec nova studia semper magis ostendunt excellentiam et transcendentiam narrationis biblicae, relate ad omnes alias antiquas religiones Orientis. — Nunc autem comparandus est Christianismus cum aliis religionibus hodie existentibus.

[1] Haec opera citavimus supra, in thesi, ante obiectiones.
[2] Hetzenauer, *Theologia biblica,* 1908, t. I, p. 559.
[3] Cf. Hetzenauer, *op. cit.*, p. 506.

CAPUT XIV.

DIVINITAS CHRISTIANISMI CONFIRMATUR EX COMPARATIONE CUM ALIIS RELIGIONIBUS.

Comparato Christianismo cum religione mosaica et primitiva, eum conferre possumus cum aliis religionibus hodie existentibus, et inquirere an eas ita *transcendat* ut in hac excellentia, nova confirmatio divinae suae originis inveniatur.

Duae sunt praecipuae religiones, quae a paucis rationalistis aequiparantur Christianismo, scilicet *Buddhismus* et *Islamismus* : de quibus breviter agendum est, recolligendo ea quae certa aut saltem probabilia sunt ex Historia religionum.

Art. I.

De Buddhismo[1].

I. Historia. — II. Doctrina. — III. Critica.

§ I. **Historia.** — Buddhismus e Vedismo et Brahmanismo ortus est. Indi antiqui *Brahmanismum* profitebantur, qui continetur in vetustissimis libris dictis *Vedas* : obscure concipiebant divinitatem, ut Ens supremum, cui sacrificia offerebantur ad beneficia impetranda. — Hanc popularem religionem Philosophi in systema redegerunt, quod est vere pantheisticum. Iuxta eos, *Brahma* (in genere neutro) est totum universale, germen indeterminatum unde evolvuntur Deus, mundus et omnia. Ex eo procedit Deus (in genere masculino), a quo emanant diversae classes hominum : ex ore eius orti sunt *brahamani* seu sacerdotes, a thorace milites, e ventre mercatores, etc. Dii indigent sacrificiis,

[1] Batthelemy, S. Hilaire, *Le Bouddha et sa religion.* — Abbé De Broglie, *Problèmes et concl. de l' Hist. des Religions,* c. VI. — Oldenberg*, *Le Bouddha,* opus germanice scriptum, gallice et anglice versum. — L. de la Vallèe-Poussin, *Bouddhisme* (opinions sur l' Histoire de la Dogmatique), Paris, Beauchesne, 1909. — *Inde* (religions del') in *Dict. Apol.* col. 653 ss. — Huby, *Christvs,* 5ª ed., p. 138 : 258. — Bricout, *Où en est l' Histoire des Religions,* I, p. 267. — M. Ribaud, *Le Bouddhisme et l' Evangile,* Rev. Apol., 1926 ; p. 68-87 ; 150-157. — G. Messina S. J., *Il Buddhisme,* in *La Civiltà cattolica* 1934, p. 253-271, et 495-508. — Pierre Johanns, S. J., *Vers le Christ par le Vedanta* tr. fr. Louvain (Lessianum) 1933.

Homines post mortem, in corpora animalium migrant, donec tandem aliquando immutabilitatem acquirant, et absorbentur a Brahma, unico et universali ente. Cum peccata sint causa dolorum et mutationum, sedulo vitanda sunt ; unde ethica ascetismum rigidum docet. Sed apud vulgus crevit deorum numerus, et impuris bacchanalibus deturpatus est cultus.

Saeculo autem sexto ante Christum, Brahmanismus multum immutatus est a *Siddharta*, qui vocatur *Cakyamouni* (sapiens e domo Cakya) aut *Buddha* (sapiens). Vita eius difficile cognoscitur. Videtur Cakyamouni natus fuisse circa annum 557 ante J.-Ch. ex regia stirpe ; domum, patriam, uxorem et filios deseruisse ut sapientiae studeret cum Brahmanistis ; postea in solutionem secessisse, in qua asperis mortificationibus et assidua meditatione veram sapientam se invenisse putavit. Hanc doctrinam praedicavit ordinemque monachorum instituit, qui magistri vestigiis inhaerentes cum illo praedicaverunt. Sic gradatim propagata est haec religio primum in *India*, et usque nunc viget in insula *Ceylan*, in *Siam*, in populo *Sinensi*, *Thibetana* regione et *Iaponensi* imperio. Multos quidem sectatores habet, circiter 120.000.000 ; sed difficile est eos numerare, quia multi Sinenses simul ad plures religiones pertinent.

§ II. **Doctrina Buddhismi.** — Haec doctrina est praesertim practica. A. *Principia dogmatica* traduntur pauca. 1° Çakyamouni professus est, non inquirendum esse de Ente supremo, de quo nihil certi cognoscere valemus. Et revera Buddhismus *nihil de Deo docet*, quia vel non existit, vel de eius existentia nihil certum est. — 2° Iuxta ipsum, *omnia entia* sunt *essentialiter aequalia*, et omnia *perpetuo mutantur*. Buddha ipse aliquando fuit vile animal ; unde homo ab aliis entibus essentialiter non differt, proinde saltem logice excluditur spiritualitas et immortalitas animae. — 3° *Metempsychosis* seu transmigratio animarum est fundamentale dogma. — 4° Aliquid tamen est *immutabile*, nempe *Lex*, vi cuius bonae actiones necessario mercedem, malae castigationem secum afferunt. — 5° Omnis existentia est mala. *Omne malum* igitur oritur ex desiderio vivendi ; unde hoc desiderium penitus extirpandum est, cum omnibus passionibus. Tunc homo, post plurimas vitas et pravas inclinationes superatas, ingreditur *Nirvana*, statum quemdam immobilitatis et forsam annihilationis. (Buddhistae phaenomenalistae putant hodie, nirvana nihil aliud esse, iuxta Buddha, nisi perfectam annihilationem omnis personalis existentiae. Buddhistae personalistae tenent, *nirvana* esse statum perfectae quietis, in quo entia immunia sunt ab omni desiderio, labore et relatione cum aliis entibus) [1].

B. *Ethica* ex praedictis principiis deducitur, cum omne malum ex desiderio vivendi oriatur, et culpae a concupiscentia proveniant, homo *ad vitandum dolorem* debet *concupiscentiae omnino renuntiare*. Haec exstinctio quorumlibet desideriorum est summa perfectio. Ad hunc finem consequendum requiruntur non saevae mortificationes, ut apud Brahmanistas, sed moderatae, cum mediationibus et confessione cul-

[1] Cf. L. de la Vallée-Poussin, *Bouddhisme*, p. 156-17, Personnalistes et Phénoménalistes.

parum. Fidelibus prohibentur furtum, mendacium, ebrietas, homicidium, adulterium ; religiosis praescribitur caelibatus et paupertas. Çakyamouni vero in sua lege pro religiosis non locutus est de oratione, nec de gratia [1] ; et hoc non mirum est, cum, iuxta ipsum, Dei existentia sit omnino incerta. Opera bona valorem dispositivum tantum possident ad meliorem transmigrationem et in fine superanda sunt.

Finis ultimus huiusce ethicae est igitur quid negativum et egoisticum, scil. vitare dolorem. Attamen Çakyamouni in praxi *sympathiam universalem* commendavit. Ita religiosi aliis hominibus ostendunt viam, qua liberari possint a miseriis huiusce vitae, et fideles eleemosynam religiosis praebere debent.

Hodie tres sunt praecipue sectae, apud Buddhistas, quae designantur nomine minoris vehiculi, maioris vehiculi, et tantrici vehiculi. Apud populum non servatur doctrina atheistica vel agnostica, sed polytheismus cum idolis multis et obscenis [2].

§ III. **Critica Buddhismi.** — Ad comparationem Buddhismi cum Christianismo considerandae sunt similitudines et differentia.

A. ***Similitudines*** inter utramque religionem adsunt quidem *in quibusdam ritibus aut praxibus, non vero in doctrina*. Quaedam ethicae principia, primo intuitu, eadem esse videntur : profunda conscientia aerumnarum huiusce vitae, mortificatio carnis et concupiscentiae, quae consideratur ut fomes peccati et miseriae, institutio monachorum, voluntaria paupertas et continentia, benevolentia erga homines, meditationes, confessio culparum, desiderium attingendi ultimum finem. — Sed in his ipsis similitudinibus ordinis practici, inveniuntur magnae differentiae, nam de ultimo fine conceptio buddhistica toto caelo differt a conceptione christiana. Christianismus enim ducit ad vitam perfectam, ad visionem Dei, mediantibus gratia sacramentorum, oratione, meritis supernaturalibus ; Buddhismus ad annihilationem tendit, nec loquitur de gratia, de oratione proprie dicta, de vita morali supernaturali.

Unde praedictae similitudines sunt solum exteriores, potius apparentes quam verae, et facile explicantur absque mutuo influxu, ex communibus aspirationibus hominum, quibus omnes religiones satisfacere intendunt.

B. ***Differentiae*** autem inter Buddhismum et Christianismum sunt tam multae et profundae ut duae religiones aequiparati nequeant.

a) *Dogmata* Buddhismi rationem naturalem manifeste non superant, imo sunt valde inferiora sanae philosophiae conclusionibus. *Nihil enim de Deo docet* ; spiritualitatem animae humanae videtur ignorare,

[1] *Ibid.*, p. 212 : « Le maître, dans sa loi destinée aux moines, véhicule du *nirvana*, n'a fait place ni à la grâce, ni à la prière ».

[2] Cf. L. de la Vallée-Poussin, *Bouddhisme*, p. 206, 275-413. Sectatores *minoris vehiculi* sunt praesertim monachi, contendunt viam salutis (quam vehiculum nominant) in exstinctione cuiuslibet desiderii sitam esse ; quoad existentiam Dei et naturam hominis agnosticismum profitentur, — *Maioris vehiculi* asseclae sunt praecipue laici, existimant viam salutis esse praesertim sympathiam universalem ; et generatim quemdam idealem pantheismum admittunt. — *Tantrismus*, qui a saeculo VII post Christum invaluit, renovavit antiquum polytheismum, cum obscenis idolis, et magiam docet ad transformationem in Buddham obtinendam.

cum nullam differentiam *essentialem* ponat inter hominem et animalia bruta, ut habetur ex eius doctrina metempsychosis. Nec solum nescit, Providentiam omnia ad bonum ordinare, sed *pessimismum* profitetur, docendo, omnem vitam esse malam, et finem ultimum summe desiderabilem esse annihilationem aut quid simile. Quod evidenter est falsum. Meditatio consistit in cogitando de nulla re, ne male cogitetur; exercitium huiusmodi hyperexcitationem nervosam producit cum effectibus quasi pathologicis. Mediante auto-suggestione monachi plures ad quamdam extasim perveniunt.

Creatio et conservatio omnium rerum ignoratur; neque Deus est iudex actionum hominum. Imo ipsa existentia animae negatur. Persona vel « Ego » est verbum tantum exprimens collectivitatem phenomenorum, sensationum, perceptionum etc., quae igitur sunt sine subiecto, cuius identitas enim non existit.

b) *Ethica* proprie dicta in Buddhismo non existit. Sicut enim religio sine veritatibus de Deo existere nequit, ita nec ethica sine Deo, fundamento obligationis atque iudice actionum hominum. Insuper moralitas concipi nequit in systemate, ubi personalitas, « Ego », negatur. Ethica Buddhismi, quamvis multo perfectior sit dogmate, inquantum quaedam praecepta (in Buddhismo originali negativa tantum) legis naturalis continet, caret non solum motivo supernaturali, sed etiam vero motivo naturali, quod magni philosophi cognoverunt. Etenim abnegatio et benevolentia quas fovet, *non procedunt*, ut charitas christiana, *ex amore erga Deum* et homines ut sunt filii Dei, *sed ex amore proprio* et ex quadam *sympathia naturali*. Hanc autem sympathiam a christiana charitate maxime differre, ipsi adversarii admittunt, v. g. Oldenberg, Buddhismi admirator, scribet: « Buddhismus ignorat hanc charitatem, quae, iuxta S. Paulum, fidem et spem superat, et sine qua ille, qui omnes linguas hominum et angelorum loqueretur, esset aes sonans aut cymbalum tinniens. Buddhismus minus praecipit amare inimicos quam eos non odire; excitat et alit quamdam bonitatis et compassionis inclinationem erga omnes creaturas; sed sensus iste non est effectus spontaneus, mysticus, irreflexivus amoris, est potius quidam sensus reflexus, quaedam persuasio rationis, nempe quod omnia melius procedent ob effectum istius benevolentiae, cum spe quod lex naturae praemium ita agentibus procurabit »[1]. Insuper non commendatur, humilitas, sed potius *superbia*, nam unusquisque ex seipso, absque gratia divina, salutem, seu potius liberationem a malis obtinere potest. Buddhismus ignorat tria fundamenta humilitatis christianae: quod Deus nos liberrime creavit ex nihilo, quod indigemus gratia ad quemlibet actum salutarem, quod sumus peccatores.

Denique haec ethica ex suis *fructibus* iudicatur, nam apud Buddhistas vigent polygamia, divortium et etiam polyandria. Monachi saepe pigritiae indulgent, nam eis labor prohibetur, et orationem proprie dictam ignorant: unde quamvis quidam ex illis aliquando magnum zelum exibibeant, nihil instituerunt simile innumeris operibus charitatis

[1] OLDENBERG, *Le Buddha*, p. 298.

christianae. Buddha non intendit emendationem conditionis socialis hominis.

Unde nihil est in hac praxi, sicut in doctrina ex qua procedit quod humanae naturae vires superet.

c) *Miracula vera desunt* in Buddhismo. Prodigia quae citantur, referuntur solum in libris longe post eventum scriptis, et sunt omnino ridicula, prorsus Deo indigna; V. g. Buddha cucurrit per totum firmamentum coeli, ex uno oculo mittens ignem, ex altero aquam; alio tempore cum rege serpentum pugnaturus, totum corpus suum in ignem convertit. — Insuper haec prodigia non referuntur, ut opera Dei extraordinaria, ad divinitatem Buddhismi confirmandam, nam haec religio nihil Deo docet; sed citantur ad manifestandum potentiam, quam quilibet homo propriis viribus per abnegationem consequi potest.

d) *Propagatio* denique Buddhismi nullo modo comparari potest cum mirabili propagatione Christianismi, sed sufficienter explicatur qualitatibus naturalibus et etiam defectibus huius religionis. Multo minus enim quam Christianismus passionibus adversatur, cum dubia sit existentia Dei supremi legislatoris et iudicis; unde haec religio agnostica, quasi athea, sine auctoritate suprema, faciliter accepta fuit a regibus, et ab eis propagato. Nec in ea inveniuntur unitas, invicta stabilitas, nam quidam sunt agnostici, alii athei, alii pantheistae, alii sunt etiam polytheistae et magiam profitentur.

Ex his omnibus manifestis erroribus et defectibus, apparet, Buddhismum non a Deo revelante, sed ab humano ingenio processisse, et Christianismo longe inferiorem esse.

ART. II.

DE ISLAMISMO[1].

I. Historia. — II. Doctrina. — III. Critica.

§ I **Historia**. — Islamismus seu Mahumetismus est religio fundata a Mahumete (arabice Mohamed) *saeculo VII post Christum* in Arabia.

Arabi antiqui ab Haber et Abraham[2] religionem patriarchalem acceperant, eamque diu servaverant, sed paulatim in polytheismum inciderunt. Post ruinam Ierusalem, multi Iudaei et quidam Christiani illitterati in Arabiam venerunt. — Mahumes autem natus est circa annum 570, diu pavit greges, postea mercaturam exercuit, matrimonio divitem viduam sibi iunxit, et israeliticas ac christianas institutiones

[1] Cf. CARRA DE VAUX, *La doctrine de l'Islam*, Paris, 1909. *Islamisme et ses sectes*, Dict. Apol. col. 1135-1154. — L. GONDAL, *Islamisme et Christianisme*, Paris, 1906. — A. PALMIERI, in *Dict. e Théol. cath.*, art. *Coram*. — HUBY, *Christus*, p. 541. — BRICOUT, *Où én est l'histoire des religions*, I, p. 424. — LAMMENS, *Qoran et Tradition : Mahomet fut il sincère ?* in *Recherches de Science religeuse*, 1910, p. 27, 1911, p. 25, 140. — P. GUIDI, *Storia della religione dell'Islam*, in Tacchi Venturi : *Storia delle religioni*, Torino 1930, p. 227-359.

[2] *Gen.*, X, 25; XVI, 15; XXI, 18.

admirans, quamvis christiana dogmata parum cognosceret, novam doctrinam praedicavit. Angelum Gabrielem sibi apparuisse dixit, se prophetam esse divinitus missum affirmavit, ut antiquam religionem patriarchalem instauraret. Anno 622 e Mekka in Medinam migravit; medinenses sibi conciliavit, et eorum ope, vi armorum suam religionem multis per totam Arabiam imposuit; mortuus est 8 iunii 632. — Postea Islamismus etiam vi armorum propagatus est in Asiam, Africam, et partem Europae.

Plures hodie admittunt, Mahumetem in principio sincerum fuisse sed postea usus est fictis revelationibus ad favendum suis passionibus, pluresque ducebat, uxores, et suae ambitionis, crudelitatis ac libidinis certissima signa dedit.

Iudicium de statu mentis eius variatur ab epilepsia, hysteria usque ad magnum ingenium. Plenam perfectionem moralem Mahumes sibi non vindicavit, sed dogmatica posterior (sub influxu figurae Christi in Evangeliis) eum ad hominem idealem elevavit. Fuit homo religiosus simul et politicus.

Fons doctrinae Islamismi est *Al Coram*, quae est praedicatio Mahumetis fragmentarie collecta a sequacibus eius, continens revelationem divinam mediante Gabriele angelo. Huic fonti deinde ad complendas lacunas *Sunna* (Consuetudo) prophetiae, sociorum atque proximorum sequacium eius, additae sunt, e qua traditione postea alii fontes religionis confecti sunt.

§ II. **Doctrina**. — Mahumes suam religionem vocavit *Islam*, quod significat submissionem, (résignation).

A. *Dogmata* praecipua sunt sex: 1° existentia *unius Dei* Creatoris, *Allah*, qui solus est adorandus, exclusa Trinitate personarum. Sicut omnis emanatio et generatio a Deo excluditur, ita et Incarnatio. Christus non fuit Filius Dei, sed magnus propheta. Mortuus non fuit in cruce, sed elevatus in caelum (doketismus). Christiani tanquam polytheistae considerantur; — 2° exisentia angelorum, qui Dei legati sunt et hominum costodes; — 3° missio divina prophetarum, quorum Mahumes est maximus et ultimus, paraclitus a Christo suis discipulis promissus. Deus non immediate in mentem prophetae intrat, sed tantum mediante angelo loquitur; 4° Revelatio libri sacri, qui dicitur *Al Coram* (lectio) longe superat, juxta theologiam musulmanam, libros sacros anteriores patriarchis traditos; — 5° Immortalitas animae et resurrectio corporum. Paradisus et infernum modo valde materialistico describuntur. Opinio, poenas inferni non esse aeternas, in Islamismo praevalere videtur. In paradiso a Mahumete promisso fideles voluptatibus sensibilibus et carnalibus magis quam Dei visione vacabunt; — 6° Fatalismus denique docetur clare in plerisque textibus libri sacri (forsitan tamen alio modo explicabilibus), etsi alibi humana libertas quandoque affirmetur. Peccatum originale in doctrina Mahumetis ignoratur, cuius memoria tamen invenitur in quibusdam legendis; simul ignorantur gratia et Redemptio.

B. *Praecepta* parum versantur circa interiores actus animae, sunt praesertim praescriptiones externae: Prohibentur, vinum, caro suilla, imagines, ludi aleatorii, etc. Imperantur recitatio alicuius symboli (in

quo dicitur: «Non est Deus nisi Deus et Mahumes est eius propheta» (preces quinque per diem, ablutiones, ieiunium rhamadam per unum mensem durat), piae peregrinationes, eleemosynae, circumcisio. Nullus est ritus sacrificii propitiatorii. Super omnia commendatur bellum sanctum contra infideles, quos Deus, per ministerium suorum militum, vult convertere aut unire; mahumetani, qui in hoc bello moriuntur statim ad paradisum perveniunt. Sic invaluit fanatismus. Denique poligamia et divortium ad beneplacitum mariti permittuntur, et infideles in servitutem redigi possunt.

Tres sunt praecipuae sectae apud Mahumetanos, dividuntur praesertim quoad traditionem et hierarchiam, quas quidam admittunt et alii reiiciunt.

§ III. **Critica Islamismi**. — Plura sunt vera in Islamismo, praesertim, monotheismus, quem propagavit inter populos plus minusve barbaros [1]. Haec autem facile explicantur quia mutuata sunt a Iudaismo et Christianismo. Sed Mahumes a doctrina Christi recedit, negando mysteria Trinitatis et Incarnationis. Ignorat peccatum originale et gratiam. Nulla est comparatio retributionis finalis in doctrina Mahumetis et Christianismi. Praemiun in caelo et poema in inferno sunt valde physica et carnalia. Non est sermo de remorsu conscientiae et de poena separationis a Deo in inferno, dum visio beata in coelo, a quibusdam orthodoxis postea admissa, difficile cum doctrina Mahumetis de Deo velato sociari potest. «Revelationes» in *Al Coram* speciem opportunitatis secundum indigentias ipsius prophetae atque communitatis prae se ferunt. Insuper pluries characterem politicum induunt. Nihil probat, Mahumetem fuisse a Deo legatum: fassus est, se non posse miracula operari, addens ea non esse necessaria; *Al Coran* ipsum esset suum maximum miraculum. Traditio posterior ei nonnulla miracula attribuit. Postea mysticis, etiam miracula attribuuntur, quorum plura communicationis telepathicae, cognitionis cogitationis alterius induunt. Cultus valde pauper in precibus tantum consistit; nullum sacerdotium, nulla sacramenta. Ceremoniae Meccae, termini peregrinationis, praescriptae saltem semel in vita personaliter aut per vicarium faciendae, barbariam satis sapiunt [2].

Tendentia fatalistica adiuvat Orientalium dispositionem physicam ad fatalismum. Perpessio (résignation) ignorat ideam humilitatis, expiationis, relationis dolorum hominum cum passione Dei incarnati. Idea belli sancti, praesertim offensivi, contrariatur spiritu pacifico Christianismi. Immerito milites in pugna cadentes honorantur titulo

[1] Etiam Islamismus quedam progressum promovit in philosophia, praesertim arabica versione ac interpretatione operum Aristotelis.

[2] «Quelle impression ont gardée les pélerins de cette visite aux lieux saints? Est-ce celle d'un Dieu plus immatériel, d'une religion plus pure, d'une morale sainte? On peut en douter. Il est même étonnant que cette impression ne soit pas plus souvent mauvaise. Elle le fut quelquefois. Tant de rites bizarres, d'invraisemblables traditions, de sang versé, de chairs déchirées, de morts dans le règne animal et dans le regne humain, tant de spectacles étranges, incohérents, barbares, ne sont pas faits pour élever le sentiment religieux ni affiner le sens moral. On connaît des esprits qui en furent choqués, tels que le fondateur de la religion du babisme». CARRA DE VAUX, *La Doctrine de l'Islam*. p. 130 s.

martyris, qui secundum altiorem conceptum Christianismi proprium sanguinem fundit sine alterius offensione. Pariter in religione Islamismi desunt fructus eximii sanctitatis, immo adsunt signa contraria, scil. violentia et affrenata libido, violatio unitatis et sanctitatis matrimonii, conditio inferior mulieris, negligentia in educatione infantium, qui nativitate boni censentur ignorantiae peccati orginalis causa.

Propagatio Islamismi naturaliter explicatur, ut notat S. Thoma, C. Gentes l. I, c. 6 : « Mahumes, inquit, carnalium voluptatum promissis... populos illexit. Praecepta etiam tradidit promissis conformia, voluptati carnali habenas relaxans... Documenta etiam veritatis non attulit, nisi quae de facili a quolibet mediocriter sapiente, naturali ingenio cognosci possint ; quin potius vera quae docuit multis fabulis et falsissimis doctrinis immiscuit. Signa non adhibuit supernaturaliter facta... ; sed dixit se in armorum potentia missum... ».

Quoad mysticam musulmanam, quam quidam mysticae christianae aequiparare volunt, sequentia sunt notanda : Immerito aliqui hunc mysticismum iudicant Al Coram proprium et ex eo solo exortum [1]. Mahumes eiusque socii contemplativi non erat, sed viri bellicosi cum fide viva in paucis ideis religiosis. Dum idea absorptionis animae in Deo, praesertim apud poetas persicos, « Nirwana » Buddhismi commonefacere videtur, praeter influxum gnosticum et neo-platonicum ; preesertim apud philosophos, evolutio mysticismi in Islamismo praecipue influxui Christianismi debetur : Primi religiosi musulmani vocabantur *râhib*, postea *sufi*, nominibus quibus indicabantur monachi christiani. Mysticismum primo se manifestavit in Syria et Ægypto, centris ubi vita contemplativa christiana floruerat. In doctrina mystica musulmana multa inveniuntur similia ac in Christianismo, existentibus penes aliquos auctores vel claris allusionibus ad Evangelia, ut ad parabolam seminantis, ad vocationem Apostolorum. Ab incipientibus requiruntur diversi gradus contritionis, exercitia spiritualia ; maxime insistitur in valore directoris spiritualis, cui ut « patri » et medico ani-

[1] « La doctrine du mysticisme musulman n'est pas coranique. *Le myticisme a été surajouté à l' islam* ; il ne s' y trouve pas incorporé dés sa naissance ; il ne fait pas partie de son institution première ; on ne le voit pas dans son livre saint ». Carra de Vaux, *op. cit.*, p. 227 ; — « Ma la innegabile povertà della vita mistica di Maometto è certamente in contrasto troppo stridente con la fioritura così rigogliosa della mistica musulmana, la quale, occorre ben notarlo, diviene più complessa quanto più complesso diviene l' insieme delle forze che sollecitano la vita della comunità. Più si studiano queste forze, più insufficiente appare l' ipotesi di uno spontaneo sviluppo dagli stimoli coranici. Si deve anche considerare la ragione intima di formazione propria ai fenomeni religiosi e culturali sorti entro l' unità constituta dall' Islam ; vi si osserva constantemente che gli atteggiamenti originali — o almeno da considerarsi tali dopo che son divenuti propri dell'ambiente anche se frutto di sintesi con valori stranieri — ricevono poi l' influssi fecondatore di altre culture ed altre religioni. Ne nasce una singolare figura di otiginalità relativa, che si osserva, per esempio, nella storia della grammatica ; e queste analogie non sono affatto da trascurare. Si deve concludere perciò affermando una ricca vena che dal di fuori si immette nella corrente puramente coranica ; ricordando anche che la connessione delle esperienze mistiche con il Corano sono in parte frutto di un'attività armonistica, la quale ha tentato, come in tutti i campi di vita religiosa, di coordinare con la definizione del Corano ogni attività ». M. Guidi, *Storia della Religione dell' Islam*, in *Storia delle Religioni* diretta da P. Tacchi Venturi, II, Torino, 1936, p. 300.

mae debetur animi apertus et plena subiectio ; commendantur paupertas spiritus ; abnegatio mundi et propriae voluntatis ; exercitia ascetica, pugna spiritualis, quorum finis est plena deditio Deo : in analysi vitae spiritualis varia momenta enumerantur valde similia descriptionibus mysticorum christianorum [1]. Abyssus magna tamen existit inter mysticismum musulmanum et christianum, inquantum ille ignorans Incarnationem, Passionem redemptricem et infinitum amorem divinum non cognoscit nisi Deum longinquum, Dominum gubernantem servos suos, cum quo unio est impossibilis, cui facto plures remedium attulerunt unione quadam in sensu pantheistico. Effectus hujus mysticismi sunt pluries pessimismus et fuga laboris, dum abest auctoritas legitima ad vitanda deliberamenta, exercitia violenta et anormalia. Quaestioni, an de facto veri nominis mystici in Islamismo inveniantur, difficillime respondetur, tum propter difficultatem discernendi verum mysticismum supernaturalem a quodam analogo naturali, tum propter difficultatem discernendi verum sensum descriptionum illorum « mysticorum », qui longe differre potest ab eo a veris mysticis christianis eisdem terminis expresso. Per se mysticismus supernaturalis in iis, qui bona fide extra Ecclesiam visibilem in gratia existunt possibilis est. Quod autem de facto extra Ecclesiam existit, valde dubitandum est, quia etiam in Ecclesia, ubi mysterium Redemptionis colitur, sacramenta sumuntur atque ductus infallibilis auctoritatis recipitur, nonnisi pauci aspirantes ad plenum mysticismum perveniunt propter indispositionem subiectivam [2].

Denique, ut dicit S. Thomas, *loc. cit.*, de Mahumete : « Ei etiam non aliqui sapientes in rebus divinis et de divinis et humanis exercitati, a principio crediderunt, sed *homines bestiales* in desertis morantes, omnis doctrinae divinae prorsus ignari per quorum multitudinem alios, armorum violentia, in suam legem coëgit. — *Nulla etiam divina oracula* praecedentium prophetarum ei testimonium perhibent : quin potius quasi omnia Veteris et Novi Testamenti documenta fabulosa narratione depravat, ut patet eius legem inspicienti. Unde astuto consilio libros Veteris et Novi Testamenti suis sequacibus non reliquit legendos, ne per eos falsitatis argueretur. Et sic patet, quod eius dictis fidem adhibentes leviter credunt » [3] Adde : fatalismus etiam cito pigritiam fovet, et unio utriusque potestatis spiritualis et temporalis in eodem principe absolutam tyrannidem generat. Denique Mahumetismus senectutis ac corruptionis signa magis ac magis ostendit, in omnibus valde inferior est Christianismo.

[1] « La théorie mystique paraît s'être développée simultanément dans les deux religions, et il est possible que durant ce travail, celles-ci aient gardé quelque connaissance l' une de l'autre. On peut croire aussi que la doctrine musulmane qui certainemet, dans le haut moyen âge, aux VIIIe ou IXe siècles, a imité la doctrinechré tienne en Orient, a plus tard, à son tour, exercé quelque influence, aux XIVe ou XVe siècles, sur la mystique chrétienne d' Espagne. Cette dernière flin uence, portant d'ailleurs sur la forme, la figuration et l'expression, plutôt que sur le fonds, ne saurait être inadmissible : « *Carra de Vaux, op. cit.*, p. 247 s.

[2] De hac re tractavimus in alio opere : *Le Sauveur et son amour pour nous*, c. 18 : La grâce du Christ et les mystiques du dehors, p. 427-464.

[3] *C. Gentes*, 1, I, c. 6.

Conclusio. Ex certis conclusionibus historiae religionum, manifestum est, Christianismum omnes alias religiones trascendere. Imo ex hac comparatione cum aliis religionibus confirmatur eius trascendentia absoluta seu divinitas, cum nihil aequiparari possit eius doctrinae, institutionibus, miraculis, prophetiis, mirabili propagationi, invictae stabilitati, unitati et in omnibus bonis fecunditati. Sic, per historiam religionum earumque comparationem, omnia motiva credibilitatis mysteriorum Christianismi magis ac magis corroborantur [1].

[1] Cf. ABBÈ DE BROGLIE, *Problèmes et conclusions de l'Histoire des Religions*, c. 8 à 11.

CONCLUSIO

CAPUT XV.

DE OFFICIO SUSCIPIENDI DIVINAM REVELATIONEM, AB ECCLESIA CATHOLICA PROPOSITAM.

Post considerationem valoris motivorum credibilitatis, agendum est de obligatione credendi divinam Revelationem sufficienter propositam, et in genere de religiosorum officiorum fundamento, prout sola ratione cognosci potest. Quoad hoc quatuor sunt consideranda.

Art. 1. De indifferentismo et Liberalismo, ac de opposita Ecclesiae dctrina.

Art. 2. Ratione probatur officium, pro singulis hominibus, profitendi religionem naturalem, seu religionem in genere.

Art. 3. Ratione probatur officium, pro qualibet persona, suscipiendi divinam Revelationem sufficienter propositam, vel eam inquirendi.

Art. 4. De officio sucipiendi divinam Revelationem pro civili auctoritate et societate.

ART. I.

DE INDIFFERENTISMO ET LIBERALISMO AC DE OPPOSITA ECCLESIAE DOCTRINA.

I. De Indifferentissimo absoluto, et Laicismo, qui negat necessitatem cuiuslibet religionis etiam naturalis.

II. De Indifferentismo mitigato vel latitudinarismo, iuxta quem omnes religiones aut saltem omnes formae Christianismi sunt bonae ac praebent viam salutis.

III. De Liberalismo, qui defendit civilem eiusque cultus libertatem tanquam rationi et spiritui christiano convenientem.

§ I. — ***De indifferentismo absoluto***. Haec doctrina *negat necessitatem cuiuscumque religionis etiam naturalis*. Exprimitur in 3ª positione damnata Syllabi Pii IX : « Humana ratio, nullo prorsus Dei respectu habito, unicus est veri et falsi, boni et mali arbiter, sibi ipsi est lex et naturalibus suis viribus ad hominum ac populorum bonum curandum sufficit » Denz, 1703.

Hic indifferentismus absolutus procedit sive ex atheismo, sive ex pantheismo, sive ex agnosticismo. Si enim Deus non existat, vel a mundo non distinguatur, aut nihil certi de Eo cognosci possit, nulla possunt esse officia erga Eum. Qui vero, ut plures Deistae, admittunt Dei existentiam, sed negant, Providentiam divinam ad singularia sese extendere, contendunt, Deum de nostris obsequiis minime curare, proinde religionem ut rem indifferentem et inutilem negligunt.

Quid est igitur religio pro istis ? Est, sicut, ars, *quid procedens potius ab imaginatione hominum quam a ratione* ; propterea, etsi fuerit olim necessaria et sit semper pro quibusdam utilis tanquam stimulus ad agendum, opponitur scientiarum progressui, nisi ipsi Scientiae subordinetur, tanquam symbolica conceptio de Absoluto, quae suam veritatem probare nequit. Pro pluribus religio, quam cum mysticismo identificant, est quarumdam, animarum ornamentum seu luxus (un luxes), sicut ars poetica.

Ita sentiunt communiter *evolutionistae absoluti*, quamvis diversimode hanc generalem notionem exponant, prout sunt materialistae ut Haeckel, vel idealistae ut Hegel [1].

Agnostici fere similem explicationem religionis afferunt, sive sub forma empirica, ut positivistae [2], sive sub forma idealistica, ut Kantius. *Kantius* quidem dicebat : fide morali credendae sunt Dei existentia ac vita futura ; sed *negabat officia specialia erga Deum ac necessitatem cultus*. Homo iuxta ipsum, debet solum omnia officia moralia erga seipsum et alios homines religiose adimplere [3]. Deus enim, ut ait, creavit nos propter gloriam suam, hic esset egoismus divinus. Haec ultima propositio admissa ab Hermes et Gunther damnata est in Conc. Vatic. Denz. 1805, 1783 [4].

Laicismus hodiernus instituit applicationem practicam horum

[1] Cf. supra, l. I, c. VIII, de Evolutionismo pantheistico, quoad philosophiam religiosam SPINOZA tenebat, religionem esse imaginationis fictionem, secundum quam Deus concipitur ut persona a mundo distincta ut Providens et remunerator. — FICHTE, e iiciens pariter existentiam Dei personalis, dicebat : religio nihil aliud esse debet quam fides rationalis in existentiam mundi moralis, quem pie et libere ordini sensibili praeferre debemus. Pro HEGEL religio est symbolica seu imginativa conceeptio Absoluti, quae viam parat conceptioni philosophicae. SCHOPENHAUER et HARTMAN tractant de religione in capite de illusionibus.

[2] Cf. supra l. I, c. IX, de Agnosticismo empirico et idealistico quoad philosophiam religiosam. *Positivistae* vero inter se dividuntur secundario : Inter eos *Seciologistae* tenent, religionem oriri ex quodam sensu dependentiae a collectivatate, quae concipitur a rudibus tanquam Ens quoddam superius religione colendum. Ita neo-comtistae. — Sed quia societas est insufficiens fundamentum obligationis moralis, alii agnostici pempe *psychologistae* putant, religiosum sensum e subconscientia oriri in quibusdam circumstantiis, et primum esse quamdam emotionem religiosam, ex qua paulatim procede ent repraesentationes symbolicae et conceptus religiosi (Ita W. IAMEÒ). I aque qui considerant religionem tanquam utilem, possunt eam amplecti, sed non est obligatio. — Cf. supra c. IX.

[3] Cf. KANT, *Fondements de la Métaphysique de moeurs*. Introduction de V. Delbos, p. 62 : « La Religion consiste à regarder les lois morales comme si elles étaient des commandements divins ; pars ses affirmations essentielles, elle doit prétendre à accoître, pas notre connaissance soit de Dieu, soit des choses, mais uniquement l'efficacité du devoir comme *mobile* : elle est enformée dans les postulats de la raison pratique ». — Cf. etiam KANT, *La Religion dans des limites de la raison*.

[4] Cf. VACANT, *Etudes sur le Conc. du Vatic.*, t. I, p. 270, 580, 608.

principiorum, imo constituit *religionem irreligionis* tanquam obligatoriam pro societate et statu. Principium fundamentale laicismi est autonomia absoluta rationis et voluntatis humanae ; « ratio humana independens est, ut fides ei a Deo imperari non possit » [1], ut aiebat Kantius [2] et profitertur hodie laicistae, v. g. Ferd. Buisson in suo libro : *La foi laïque* [3].

Cf. quae supra diximus vol. I, cap. VII, de naturalismi fundamento, spiritu et consequentiis ; cap. VIII, de evolutionismo ; cap. IX sqq. de agnosticismo.

§ II. **Indifferentismus mitigatus seu latitudinarismus.** — Haec forma indifferentismi admittit quaedam officia erga Deum et necessitatem alicuius cultus saltem interni ; sed tenet, *cuivis licere religionem positivam quam libuerit, profiteri.* — Est magna varietas in hac categoria.

1º Quiadam, etsi necessitatem religionis naturalis admittant, eius officia essentialia minuunt : *negant utilitatem et efficaciam orationis,*

[1] Secundum hanc formulam istud principium damnatum est, in Conc. Vat. *Denz.* 1810.

[2] KANT, *La Religion dans les limites de la raison*, IV partie, ch. V et VI — Et *Fondement de la Métaphysique des moeurs* II.e Section, éd. Delbos, p. 170-178. L'autonomie de la volonté comme principe suprème de la moralité

[3] F. BUISSON, *La foi laïque*, p. 193 : « Il faut que la personne humaine soit libre : ce commandement s'adresse d'abord à la personne humaine. Elle-même ne peut pas plus annihiler sa liberté, que la laisser annihiler par autrui. *Toute servitude est un crime de lèse-humanité, sans excepter la srvitude qui se croit volontaire* ». — *L'esprit laique* ou la libre pensée « *exige que ses adhérents aient expressement rejeté,* non seulement toute croyance imposée, mas *toute autorité prétendant imposer ses croyances* » ibid., p. 198. — « La foi en Dieu n'est pas une des obligations que la société puisse inscrire dens ses lois. *Nos lois, nos intitutions ne sont plus fondées sur les Droits de Dieu, mais bien sur les Droits de l' homme* ... elles n'agissent et ne parlent plus au nom de Dieu, ou par la grâce de Dieu, mais au nom de la nation et avec une autorité purement humaine » ibid., p. 206. — « La laicité est le corollaire de la souveraineté populaire » — « Est-il possible être libre-penser, sans être républicain, d' être républicain, sans être socialiste ? » ibid., p. 196.

Et F. BUISSON addit : « Nous n'entendons nullement faire la guerre à l' idée religieuse, encore moins supprimer la liberté religieuse » ibid, p. 159. Alibi laudat protestantes liberales « de l'effort tenté pour dégager du christianisme traditionnel et ecclésiastique ce qu'on pourrait appeler le christianisme éternel, une sorte d' évangile fait de le moelle du vieil évangile, *une religion laique de l'ideal, sans moral, sans dogmes, san miracles, sans prêtres* ». Hoc iam dixerat expresse KANTIUS, *loc. cit.*

Item JAURES, Discours à la Chambre des députés 11 fevr. 1895 : « Ce qu' il y a de plus grand dans le monde, c'est la liberté souveraine de l'esprit ... c'est que toute vérité qui ne vient pas de nous est un mensogne ..., c'est que, si l' idéal même de Dieu se faisait visible, *si Dieu lui-même se dressait devant les multitudes nous une forme palpable, le premier devoir de l' homme serait de refuser l'obéissance* et de le considérer comme l' égal avec qui l'on discute, non comme le maître que l'on subit ».

Cf. de hac re *Dictionnaire Apologétique*, 4ª éd. art. *Laicisme*, col. 1772 : « L' Apôtre dit : Argue obsecra, increpa, insta opportune, importune. Il en est qui voudraient l' Eglise moins remuante, moins passionnée, *sereine et même quelque peu indifférente*, à la manière d' une école de philosophie. En adoptant cette attitude l' Eglise se mentirait à elle-même, à sa mission, aux intérèts dont elle a garde. Ses prêtres ne sont pas des professeurs de sagesse ; ce sont des ministres, qui ont à gérer les choses de Dieu. Ils ont à faire respecter son nom ... à promulguer ses commandements. Ils ont à faire valoir le sang de l' Homme-Dieu, répandu pour le salut du monde. Ils ont à conduire les âmes de leurs frères à la vie éternelle ».

quippe quae nec Deum nec hominem decet [1] ; aut *cultus externi* et *publici* necessitatem reiiciunt, eo quod Deus vult « in spiritu et veritate », adorari. Item reiiciunt religiones positivas.

2º Iuxta alios admitti possunt positivae religiones, sed inter eas v. g. *inter Chritianismum, Islamismum, Buddhismum, licet cuivis eligere cultum quem libuerit* (Ita Rousseau, *Emile* : Profession de foi du vicaire savoyard).

Haec doctrina sic formulatur in Syllabo Pii IX (*Denz.* 1715-1716). «Liberum cuique homini est eam amplecti ac profiteri religionem, quam rationis lumine quis ductus veram putaverit. — Homines in cuiusvis religionis cultu viam aeternae salutis reperire aeternamque salutem assequi possunt ».

Lamennais ad hunc indifferentismum pervenit [2] : « qualibet fidei professione aeternam posse animae salutem comparari, si mores ad recti honestique normam exigantur » cf. *Denz.* 1613, 1617. (Vide examen systematis F. Lamennais a P. Lacordaire) [3].

Recentius modernistae, qui religionem in sensu religioso reponunt, eo ipso plus minusve asserunt, omnes religiones esse veras, nam naturalis sensus religiosus ubique idem est saltem substantialiter (*Denz.* 2082).

3º Alii denique dicunt : *sufficit amplecti christianismum, sine professione catholicismi.* Cf. Syllabum Pii IX (*Denz.* 1717-1718), « Saltem bene sperandum est de aeterna illorum omnium salute, qui in vera Christi Ecclesia nequaquam versantur. — Protestantismus non aliud est suam diversa verae eiusdem christianae religionis forma, in qua aeque ac in Ecclesia catholica Deo placere datum est ». — Cf. etiam *Denz.* 1642-1677.

§ III. **Liberalismus.** — Prout distinguitur ab indifferentismo supra exposito, liberalismus, quem admiserunt catholici liberales, discipuli F. de Lamennais *defendit civilem cuiusque cultus libertatem, tanquam societatis conditionem non in se deordinatam, sed rationi ac spi-*

[1] Ita Jules Simon, *Religion naturelle*, IV, part., c. I.

[2] Lamennais, *Essais sur l' indifference*, t. II, c. 20. — *Les paroles d'un croyant.*

[3] P. Lacordaire, *Oeuvres complètes*, t. VII, ed. in 12, *Considérations sur le système philosophique de M. de La Mennais.* Ch. X. Ce système est inutile à la défense du christianisme. Ch. XI. Il renferme le plus vaste protestantisme qui ait encore paru Ch. XII. Conclusion : « L'erreur de M. de La Mennais consiste à n'avoir pas voulu que l' évidence discernat l'autorité, à avoir réduit tous les éléments de la certitude à l'autorité, et toutes les autorités à une seule, le genre humain, dont L' Eglise catholique ne serait elle-même que le développement » p. 154. — « On aperçoit l'abîme creusé involontairement par M. de La Mennais sous l' édifice du Christianisme. Comme il a déclaré le genre humain infallible en matière philosophique et religieuse, on aura le droit de lui dire : N' allons pas plus loin, nous avons la certitude, la vérité, la foi, c'est assez ... Chaque homme reste libre, par une interprétation protestante, de tourner le genre humain contre l' Eglise, d' invoquer contre l'autorité de l' Eglise l'autorité infallible du genre humain ... Sait-on où les Saint-Simoniens croient lire la prophétie de leurs rêves ? Dans l' humanité, qu' ils proclament infallible, dans le passé de l' homme, dans l'espérance présente du genre humain ... Que ce soient là de folles appréciations des choses ... je le crois assurément, comme je crois que les protestants expliquent mal l' Ecriture sainte ; mais il n'est pas moins vrai que l' infallibilité du genre humain est aujord' hui le fondement logique d' une des plus formidables erreurs qui aient encore apparu dans le monde », p. 145-148.

ritui evangelico conformen, ac maxime utilem. Licet enim catholici liberales, fateantur, Eccelsiam catholicam divinitus institutam fuisse, docent quidem plenam libertatem ei concedendam esse, sed nihil amplius ei deberi. « Vera enim religio, ut aiunt, sola persuasione propagabitur ac florebit ; eam multi amplectentur, et quidem eo maiori libertate, ideoque maiori fiducia et amore, quo minor erit coactio, cum veritas semper errori praevaleat ».

Ecclesia dicit : « At quae peior mors animae, quam *libertas erroris* ?... proruente iam in praeceps hominum natura ad malum inclinata... » *Denz.* 1614. Non enim omnes nec etiam plerique homines sunt cultores veritatis et virtutis. Et concessa libertate docendi errores, quae blandiantur cupiditatibus aut superbia, magna pars hominum non poterit sine magna difficultate invenire veritatem salutarem [1].

Hic *liberalismus* definiri potest : *doctrina, iuxta quam auctoritas civilis et socialis non tenetur suscipere divinam revelationem sufficienter propositam,* sed *neutra* remanere potest inter veram et falsam religiones, absque submissione legibus divinis positivis supernaturaliter revelatis. — Est forma quaedam naturalismi socialis : societas temporalis non tenetur finem suum proximum fini supernaturali subordinare [2].

Historia liberalismi ac damnationum eius dividitur in tres periodos [3].

1ª ***Periodus.*** — Félicité de Lamennais cum suis discipulis condidit ann. 170 ephemerides *L'Avenir,* pro vindicandis Ecclesiae iuribus. Proposuit separationem Ecclesiae a statu, tanquam maxime utilem pro Ecclesia liberanda, et defendit libertatem civilem cuiuslibet

[1] Leonis XIII, *Acta,* vol. VIII, ann. 1888, p. 233 : « Civium pars longe maxima praestigias cavere captionesque dialecticas, praesertim quae blandiantur cupiditatibus, aut non possunt omnino, aut sine summa difficultate non possunt. Permissa cuilibet loquendi scribendique infinita licentia nihil est sanctum inviolatumque permansurum ... Eo vel magis quod magistrorum apud auditores multum valet auctoritas, et vera ne sint quae a doctore traduntur, raro admodum diiudicare per se ipse discipulus potest ». Encycl. *Libertas.*

Apologetae liberales non satis considerant inclinationem hominis ad malum, ac si homo nasceretur bonus, ut aiebat Rousseau, absque originali peccato, Pascal in sua apologetica exaggerabat e contra consequentias originalis peccati. — S. Thomas, secundum rectam viam Traditionis, haec extrema opposita vitaverat, ut apparet ex C. Gentes, IV, c. 52 et I.a II.ae q. 81-85. Iuxta ipsum, peccatum originale non totaliter tollit bonum naturae sed minuit (I.a II.ae, 85). Et S. Doctor pluries notat : « *In solis hominibus malum videtur esse ut in pluribus,* quia bonum hominis secundum sensum corporis, non est bonum hominis in quantum est homo, sed secundum rationem. Plures autem sequuntur sensum quam rationem » I.a q. 48, a. 3, ad 5. Item *de Malo,* q. 1, a. 3 ad 17 ; a. 5, ad 16.

Item generaliter Patres Ecclesiae in explicatione primorum capitum Ep. ad Rom. « Omnes declinaverunt : simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum » c. III, 12 — in verba S. Ioannis : « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum, et superbia vitae » I Ioan., II, 16 — « Mundus toto in maligno positus est » I Ioan., V, 19 — « Initium sapientiae timor Domini », Ps. 110, 10.

[2] Cf. Leonis, III Encycl. *Libertas,* ibid., p. 228 ..., p. 231. Leo XIII notat hanc doctrinam ducere ad *atheismum socialem.* Cf. etiam *Dictionnaire d' Apologétique,* art. *Liberalisme,* par G. de Pascal : « Il semble que nous pourrions définir ce libéralisme, un système de vie politique et sociale, d'aprés lequel l' élément civil et social ne relève que de l'ordre humain et peut — certains plus osés iraient jusqu' à dire, doit — se poser et agir sans aucune relation obligatoire de dépendance envers l'ordre surnaturel ».

[3] Cf. ibid.

cultus velut medium opportunum reconciliationis scientiae cum fide.

Gregorius XVI in Encycl. *Mirari vos*, 15 Aug. 1832 (*Denz.* 1613-6) damnavit hanc doctrinam prout viam parat indifferentismo: « Cui quidem pestilentissimo errori viam sternit plena illa atque immoderata libertas opinionum, quae in sacrae et civilis rei labem late grassatur, dictitantibus per summam impudentiam nonnullis, aliquid ex ea commodi in religionem promanare. At quae peior mors animae, quam libertas erroris? inquiebat Augustinus (*Ep.* 166). Freno quippe omni adempto, quo homines contineantur in semitis veritatis..., vere apertum dicimus puteum abyssi... Superbi seu potius insipientis hominis est, fidei mysteria, quae exsuperant omnem sensum, humani, examinare ponderibus nostraeque mentis rationi confidere, quae naturae humanae conditione debilis est et infirma ».

Disciputi F. Lamennais perfecta fide sese subiecerunt. Ipse Lamennais damnationi primo se subiecit, sed postea Ecclesiam acriter impugnavit, omnimodamque libertatem conscientiae docuit in libro *Paroles d'un croyant*[2]. Iterum damnatus est a. 1874 (*Denz.* 1617). Decessit Parisiis, sine ullo retractationis signo, die 27 Fevr. 1854.

[1] Hac occasione Lacordaire scripsit ad com. de Montalembert, oct. 1833: « La conscience qui est tout dans le cours ordinaire de la vie, n'est rien quand elle est en opposition avec l'autorité. Les plus grands crimes se sont commis avec une conscience faussée. Quand la tienne serait sans tache, dans cette affaire, tu ne devrais pas l'écouter, mais bien la voix de l'Eglise, qui s'est déja élevée, et qui s'élèvera plus tard avec un empire qui abattra tout orgueil ».

[2] Lacordaire an. 1834 post editionem libri Lamennais *Les Paroles d'un croyant*, scripsit in suo opere *Considerations sur le systéme philosphique de M. de La Mennais*, Conclusion: « C'est assez pour moi ... si j'aide quelques uns de mes fréres à sortir d'un état de perplexité, dont j'ai bien connu la douleur; si jai averti l'église qu'*une guerre se prepare et se fait déja contre elle au nom de l'humanité*, c'en est assez ... Il ne m'appartient pas de donner des conseils; mais on peut toujours dire san orgueil que l'on s'est trompé et rendre gloire à Dieu, qui « appelle des ténébres à son admirable lumière ».

« Après dix ans d'efforts pour concevoir le véritable rôle de la philosophie dans l'Eglise ... où suis-je arrivé? Aux mêmes pensée que possédaient sans inquiétude ceux qui avaient plus compté sur l'esprit de l'Eglise que sur leur propre ... Combien j'ai senti avec admiration la supériorité de l'Eglise, cet instinct ineffable qui la pousse, ce discernement divin qui écarte d'elle l'ombre d'une illusion ... A la différence des choses humaines, qui ont d'abord une apparence de grandeur, et qui bientôt deviennent petites, l'Eglise grandit avec les siecles, et elle n'à jamais besoin, pour être justifiée qui d'attendre.

« J'ai fait une autre réflexion. Je me suis demandé comment une philosophie, dont j'aperçois si clairement le vice aujourd'hui, avait pu si longtemps tenir en suspens ma raison: et j'ai compris que, luttant contre une intelligence suérieure à la mienne, et voulant lutter seul contre elle, il était impossible que je ne fusse pas vaincu. Car la vérité n'est pas un auxiliare toujours suffisant pour rétablir l'équilibre des forces; autrement, jamais l'erreur ne triompherait de la vérité. *Il faut donc qu'il y ait dans le monde une puissance, qui soutienne les intelligence faibles contre les intelligences fortes et qui les délivre de l'oppression la plus terrible, celle de l'esprit.* Cette puissance, en effet, est venue à mon secours; ce n'est pas moi qui me suis délivré, c'est elle. Arrivé à Rome, au tombeau des apôtres Pierre et Paul, je me suis agenouillé, jai dit à Dieu: « Seigneur, je commence à sentir ma faiblesse: ma vue se couvre; l'erreur et la vérité m'échappent également ...; écoutez la priére du pauvre ». Je ne sais ni le jour ni l'heure; mais j'ai vu ce que je ne voyais, pas, je suis sorti de Rome libre et victorieux. *J'ai appris de ma propre expérience, que l'Eglise es le libératice de l'esprit humain*; et comme de la liberté de l'intelligence découlent nécessirement toutes les autres, *j'ai apercus sous leur véritable jour les questions qui divisent le monde aujourd'hui.*

« Oui, le monde cherche la paix et la liberté; mais il les cherche sur la route du trouble et de la servitude. L'Eglise seule en fut la source pour le genre humain ... C'est pourquoi le prêtre ne se mêlera pas aux querelles sanglantes et stériles de son siecle; il priera pour le présent et pour l'avenir: il embaumera dans la charité les douleurs du monde, le plus qu'il pourra; il prédira sans se lasser aux générations contemporaiens qu'*il n'y a de paix ni de liberté possible hors de la vérité* ».

2ª ***Periodus***. — Haec incipit post revolutionem ann. 1848. Plures catholici liberales ad tuendam Ecclesiae libertatem deviaverunt a directione Encyclicae « Mirari vos ». Professor theologiae Godard, in libro « Les principes de 89 et la doctrine catholique » (1861), intendit conciliare haec principia cum catholicismo, sed damnatus a Cong. Indicis. Et post discursus comitis de Montalembert in congressu Mechliniae 1863, Pius IX iterum damnavit liberalismum, 8 dec. 1864, in Encycl. *Quanta cura* (*Denz.* 1689). Reprobat, ut naturalismi applicationem, doctrinam eorum qui tenent: « *optimam societatis publicae rationem* civilemque progressum omnino requirere, ut humana societas constituatur et gubernetur nullo habito ad religionem respectu, ac si ea non existeret, vel saltem *nullo facto veram inter falsasque religiones discrimine* ». Atque, addit Pius IX, contra sacrarum Litterarum, Ecclesiae sanctorumque Patrum doctrinam asserere non dubitant, « optimam esse conditionem societatis, in qua imperio non agnoscitur officium coercendi sancitis poenis violatores catholicae religionis, nisi quatenus pax publica postulet ». Ex qua omnino falsa socialis regiminis idea haud timent, erroneam illam fovere opinionem... nimirum « libertatem conscientiae et cultuum esse proprium cuiuscumque hominis ius, quod lege proclamari et asseri debet... » Dum vero, concludit Pius IX, id temere affirmant, haud cogitant et considerant, quod *libertatem perditionis* praedicant » (*Denz.* 1690).

Simul cum hac Encyclica, editus est *Syllabus* Pii IX seu collectio errorum modernorum, in quo continentur plures propositiones liberalium, ct. Denz. 1724, 1755, 1777-1780: « Aetate hac nostra non amplius expedit, religionem catholicam haberi tanquam unicam status religionem, ceteris quibuscumque cultibus exclusis. — Enimvero falsum est, civilem cuiusque cultus libertatem... conducere ad populorum mores animosque facilius corrumpendos ac indifferentismi pestem propagandam »[1].

3ª ***Periodus***. Post Encycl. « Quanta cura », per plures annos Liberalismus non videtur amplius existere ut doctrina, sed remanet ut tendentia. — Ideoque Leo XIII, in Encycl. « *Immortale Dei* » 1º Nov. 1885, confirmat et citat Encycl. « Mirari vos » et « Quanta cura » ac Syllabum (Denz. 1867...) et simul explicat quaenam sit legitima libertas, et quomodo falsae religiones tolerari possit ad maius malum vitandum: « Revera si divini cultus varia genera eodem iure esse, quo veram religionem, Ecclesia iudicat non licere, non ideo tamen eos damnat rerum publicarum moderatores, qui, magni alicuius adipiscendi

[1] *Syllabus Pii IX* secundum logicum ordinem damnat 1º *autonomiam absolutam rationis* (prop. 1ª ex qua sequuntur 2ª, 3ª, 4ª,) 2º autonomiam absolutam *societatis civilis* (prop. 39); 3º autonomiam absolutam *ethicae* (propos. 56-61).

boni, aut *prohibendi causa mali*, moribus atque usu *patienter ferunt*, ut ea habeant singula in civitate locum. — Atque illud quoque magnopere cavere Ecclesia solet, ut ad amplexandam fidem catholicam nemo invitus cogatur, quia quod sapienter Augustinus monet: credere non potest homo nisi volens... — De iis quas *libertates* vocant novissimo tempore quaesitas oportet Apostolicae Sedis stare iudicio, et quod ipsa senserit, idem sentire singulos. *Cavendum, ne quem fallat honesta illarum species...* Satis iam est experiendo cognitum, quarum illae rerum effectrices sint in civitate » (*Denz.* 1874-1880). Est enim in liberalismo fallax species charitatis erga incredulos. Adulteratio autem maximae virtutis est semper quid grave in se et in suis innumeris consequentiis, nam falsum spiritum constituit.

Item Leo XIII, in Encycl. « *Libertas* » 20 Iun. 1888 (*Denz.* 1932), de novo insistit: « Ex dictis consequitur, nequaquam licere petere, defendere, largiri cogitandi, scribendi, docendi, itemque *promiscuam religionum libertatem*, veluti iura totidem, quae homini natura dederit. Nam si vere natura dedisset, *imperium Dei detrectari ius esset*, nec ulla temperari lege libertas humana posset ». — Attente legenda est, quoad hanc quaestionem, haec Encyclica in qua dicitur: « Revera quo spectant in philosophia *Naturalistae* seu *Rationalistae*, eodem in re morali ac civili spectant *Liberalismi* fautores, qui posita a Naturalistis principia in mores actionemque vitae deducunt ...[1]: in rebus publicis fas esse a iussis Dei discedere, nec ad ea ullo modo in condendis legibus intueri »[2]. Contra quod Leo XIII ait: « *Deum civilis societas, quia societas est, parentem et auctorem suum agnoscat necesse est, atque eius potestatem dominatumque vereatur et colat.* Vetat igitur iustitia, vetat ratio atheam esse, vel, quod *in atheismum recideret, erga varias*, ut loquuntur, *religiones pari modo affectam civitatem*, eademque singulis iura promiscue largiri ...[3]. Et in tanta ostensione *tolerantiae*, re persaepe contingit, ut (Liberalismi fautores) restricti ac tenaces in rem catholicam sint »[4]. Huic doctrinae Leo XIII opponit sententiam Iesu Christi: « *Cognoscetis et veritas liberabit vos* »[5].

Denique rursus apparuit inter catholicos liberalismus ut doctrina apud modernistas, et iterum damnatus est a Pio X in Encycl. *Pascendi* (Denz. 2093), in litteris circa errores sociales associationis dictae « Le Sillon » 25 Aug. 1910, antea etiam in Encycl. « Vehementer nos » *Denz.* 1995.

Haec doctrina liberalismi ad hoc ergo reducitur: Auctoritas civilis et socialis in legibus aut decretis ferendis non tenetur servare conformitatem ad leges divinas supernaturaliter revelatas; nec est inordinata civilis libertas cuiuslibet cultus veri aut falsi. Hoc liberalismi principium invenitur in celebri Declaratione gallica iurium hominum[6].

[1] *Acta* LEONIS XIII, ann. 1888, p. 224.
[2] *Ibid.*, d. 228.
[3] *Ibid.*, p. 231. — [4] *Ibid.*, 241. — [5] *Ibid.*, p. 236.
[6] *Déclaration des droits de l' homme* « Les Représentants du Peuple Francois constitués en Assemblée nationale, considérant que l' ignorance, l'oubli ou le mepris des droits de l' homme, sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des Gouvernements, ont resolu d'exposer, dans une Déclaration solennelle, les droits naturels, inaliénables et sacrés de l' homme, ect ... » — Secundum doctrinam catholicam dicendum fuisset: « ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de Dieu et des devoirs de l' homme sont les causes des malheurs publics ... » Sed omissis juribus Dei, non mirum est quod jura hominis fiant sacra: « les droits sacrés de l' homme ».

Societati in Evangelio fundatae substituitur societas in homine condita.

Art. 3. « Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la Nation; nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité, qui n'en émane expréssément » Quid igitur erit auctoritas Ecclesiae?

Art. 4. « La liberté consiste á pouvoir faire ce qui ne nuit pas à autrui... » Sic non excluditur libertas docendi atheismum.

Art. 6. « La loi est l'expression de la volonté générale » non vero expressio rationis humanae conformis legi divinae.

Art. 10. « Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public ètabli par la loi ». Aliis verbis: libertas civilis cuiuslibet cultus veri aut falsi est ordinata et jus sacrum hominis.

Contra haec principia *novi juris* cf. LEONEM XIII, *Encycl, Immortale Dei.*

BENEDICTUS XV scripsit *de hac Declaratione*, die 7 Mart. 1917 (cf. *Acta Apost. Sed.*, p. 172): « Post illa, proxima origini, tria saecula, in quibus christianorum sanguine orbis terrarum redundàvit, nunquam tanto in discrimine dici potest fuisse Ecclesiam, in quanto sub fine saeculi decimi octavi esse coeperit. Etenim, insanientis Philosophiae opera, ab haeresi Novatorum et perduellione profectae, vulgo infatuatis mentibus, erupit *summa illa rerum conversio*, eo pertinens scilicet ut non solum in Gallia, sed paulatin per gentes omnes *christiana societatis fundamenta convelleret*. Nam *Ecclesiae auctoritate publice reiecta*, cum desitum esset iuris, offici atque ordinis in civitate custodem ac vindicem haberi Religionem, iam placuit *a populo, non a Deo, potestatem oriri*: homines inter se, ut natura, ita iure pares omnes esse: quod quique libuisset, id licere, nisi quae lex prohiberet; nihil habere vim legis, quod non multitudo iussisset; libertates maxime sentiendi de religione, vel vulgandi quidquid quisque voluisset, nullis contineri finibus, dum noceret nemini. Haec fere sunt quibus, tanquam principiis, ex eo tempore civitatum disciplina nititur; eadem vero quam perniciosa humanae societati possint esse, ubi iis caecae cupiditates ac partium studia multitudinem armaverit, nunquam apparuit clarius, quam quum primitus declarata sunt ».

Damnatio liberalismi nihil aliud est, iuxta Ecclesiam, quam applicatio primorum principiorum sive rationis, sive fidei, prout libertas erroris non potest esse quid rectum, ordinatum, sed est libertas perditionis, ut aiebat S. Augustinus[1]. Hoc semper docuerunt Summi Pontifices, vg. Bonifacius VIII, in bulla « Unam sanctam » (*Denz.* 469), Martinus, V, in damnatione errorum Ioannis Hus et Wicleff (*Denz*, 640-682). Item Leo X damnans « ex cathedra » errores Martini Lutheri, inter quas 33ª est: « Haereticos comburi est contra voluntatem Spiritus »[2] *Denz.* 773.

Ex his diversis damnationibus manifestatur iudicium Ecclesiae: Indifferentismus (qui vocatur etiam saepe liberalismus) est haeresis contra dogma « extra Ecclesiam catholicam salvum fieri neminem posse » (*Denz.* 468, 714, 1646). — Liberalismus vero prout admissus est a catholicis liberalibus, tanquam distinctus ab indifferentismo, si non est haeresis, est error theologicus[3], et adnumeratur a Pio IX inter

[1] S. AUGUSTINUS, *ep.* 105 (166). c. 2, n. 9 (M. L. 33, 399). — Item, *ep.* 155, (M. L. 33, 669) — *Contra Cresconium*, III, LI, 57 (M. 43, 527). — *Ep.* 135 (M. L. 33, 801), *De Civitate Dei*, V, XXIV (M. L. 41, 171).
[2] Ex damnatione huiusce propositionis, sequitur saltem quod Status catholicus, attentis moribus et circumstantiis alicuius aetatis, potest legitime hanc poenam mortis irrogare propter crimen haeresis, post iudicium Ecclesiae de culpabilitate et pertinacia.
[3] Cf. *Dictionnaire Apologétique*, art. *Libéralisme*, col. 1840.

doctrinas quas, ut ipse dicit, « ab omnibus catholicae Ecclesiae filiis veluti reprobatas, proscriptas atque damnatas omnino haberi volumus et mandamus » (*Denz.* 1699). Est enim contra necessariam et certam applicationem principiorum fidei, imo est rationis.

ART. 2.

RATIONE PROBATUR OFFICIUM, PRO SINGULIS HOMINIBUS PROFITENDI RELIGIONEM NATURALEM SEU RELIGIONEM IN GENERE [1].

I. Probatur thesis.
II. Corollaria.
III. Speciales actus religionis naturalis.

§ I. Probatur thesis: Singulis hominibus inest iure naturae obligatio moralis religionem profitendi.

Supra exposuimus (vol. I, l. I, art. praevius), traditionalem notionem religionis in genere, et heterodoxas notiones sensistarum, pantheistarum, idealistarum, agnosticorum.

Religio obiective sumpta, ut diximus, est *complexus veritatum et praeceptorum quibus vita notra in Deum ordinatur.* Subiective sumpta est *virtus qua homo* cognoscens aliquod esse Numen supremum, *inclinatur ad exhibendum ei cultum* propter eius excellentiam et dominium.

Ad thesim autem probandam est duplex argumentum; Primum sumitur ex parte finis hominis, probat directe hominem indigere religione, et indirecte hominem obligari ad cultum Deo reddendum. Sic paratur via secundo argumento, quod sumitur ex parte iuris Dei, ac directe probat obligationem.

I^um^ - ***Homo religione indiget ad suum finem naturalem consequendum*** — Finis ultimus, ad quem homo naturaliter ordinatur est cognitio supremae Veritatis et amor supremae Bonitatis, scil. Dei auctoris nostrae naturae. Atqui ad perveniendum ad hanc cognitionem et hunc amorem, homo debet facere quod in se est ad recte sentiendum de Deo, ad obediendum ei, item debet Deo protestari interius et exterius de sua subiectione et de suo amore, in qua protestatione consistit proprie religio. Ergo ad consequendum suum finem naturalem homo indiget religione.

Maior facile probatur *a)* ratione nostri intellectus, *b)* ratione voluntatis nostrae.

a) Intellectus enim ordinatur ad cognitionem veritatis. Sed non habetur cognitio veritatis maxime necessariae circa nos ipsos et directionem nostrae vitae, quin cognoscantur *causa prima* nostrae naturae, *suprema lex* nostrae activitatis moralis, *fons auxilii*, ob nostram infirmitatem necessarii ad rectam vitam indesinenter servandam; et haec est cognitio supremae veritatis, scil. Dei auctoris omnium entium, et

[1] Religio naturalis non est quidem genus, cuius religio supernaturalis esset species, sed per modum unius tractari potest de genere et de specie inferiori.

supremi legislatoris. Ergo intellectus noster naturaliter ordinatur ad cognitionem Dei auctoris naturae, prout Deus ex creatis cognoscibilis est.

b) Item voluntas ordinatur ad amorem veri boni ab intellectu cogniti. Atqui intellectus cognoscit non solum bonum particulare, sed bonum universale, et non invenit plenitudinem boni nisi in fonte omnium bonorum, scil. in *Bonitate suprema ipsius Dei.* Ergo voluntas naturaliter ordinatur ad Deum auctorem naturae amandum, et super omnia diligendum. Tendimus ad beatitudinem stabilem et perfectam quam consequi nequimus in bonis creatis, et ea iam imperfecte fruimur in praesenti vita dum diligimus Deum super omnia. (I.a II.ae q. 2, a. 8).

Minor: Ad perveniendum autem ad hanc cognitionem et hunc amorem Dei, homo *debet* facere quod in se est ad *recte sentiendum de Deo,* ad ei *obediendum* et *protestari* debet Deo de sua subiectione et de suo amore [1]. Secus cognitio de Deo remaneret mere speculativa, sine influxu in vitam nostram, et amor Dei esset inefficax, quasi complacentia poetica de bonitate divina, non inferens media ad servanda praecepta legis aeternae, nec removens impedimenta peccatorum.

Insuper secundario *egemus cultu externo,* quia « mens humana indiget manuductione sensibilium ... ut excitetur ad spirituales actus, quibus Deo coniungitur » II.a II.ae 81, 7. In vita enim praesenti non datur intellectio sine conversione ad phantasmata; si vero cultus externus quandoque degeneret in superstitionem, hoc est per accidens, ratione pravarum dispositionum hominis.

2um ***Arg.-Deo debetur iure naturae cultus internus, externus, et socialis.*** — Domino excellentissimo, maxime benefactori et summe bono debetur protestatio subiectionis, honoris, gratitudinis et amoris. Atqui homo sua natura dependet et cognoscit naturaliter, se dependere a Deo sicut a Creatore et Domino excellentissimo, a quo conservatur et adiuvatur. Ergo homo iure naturae debet Deo protestationem subiectionis, honoris, gratitudinis et amoris, et hic est cultus divinus.

Ad maiorem: *subiectio seu servitus debetur domino,* unde « necesse est quod ubi est propria et specialis ratio dominii, ibi sit specialis et propria ratio servitutis... Et talis servitus (respectu Deo) nomine latriae designatur apud graecos » [2]. — « *Honor autem debetur alicui ratione excellentiae.* Deo autem competit singularis excellentia, in quantum omnia in infinitum trascendit secundum omnimodum excessum. Unde ei debetur specialis honor » [3] et reverentia, ad quam ordinatur *adoratio* [4]. *Gratitudo* debetur propter beneficentiam, sic debentur Deo gratiarum actiones. — Denique *devota* [5] *protestatio amoris* debetur Summo bono, et homo naturaliter inclinatur ad diligendum Deum super omnia, « alioquin si naturaliter plus seipsum diligeret, quam Deum, sequere-

[1] In hac protestatione consistit proprie actus virtutis religionis, qui sic distinguitur, ab actibus virtutum theologicarum, quae sunt immediate circa Deum ipsum. II.a II.ae, 81.

[2] II.a II.ae, q. 81, a. 1, ad 3. — [3] *Ibid.*, a. 4. — [4] II.ae II.a 84, a. 2. — [5] *Ibid.*, q. 82.

tur, quod naturalis dilectio esset perversa, et quod non perficeretur per charitatem, sed destrueretur »[1].

Et non solum debetur Deo cultus internus, sed etiam *cultus externus*, nam Deus est auctor non solum animae sed corporis, et ut talis glorificandus est per cultum externum. Insuper cultus internus, si sincerus sit, necessario exprimendus est gestu, verbis aliisque actibus externis, quibus augetur interna devotio.

Denique Deo debetur *cultus socialis*, quia est conditor et benefactor societatis humanae, sicut et cuiusvis individui. Societas igitur, qua talis, Deum ut supremum Dominum agnoscere debet, eique cultum praebere. Alioquin populis Deum non timet, despicit auctoritatem socialem, et mox omnia evertuntur.

Quia cultus est proprie *debitus* Deo, virtus religionis dicitur pars ustitiae, vel annectitur iustitiae[2].

Obiectio Indifferentistae dicunt : *Deus non eget obsequiis creaturarum* Ergo officia religiosa sunt vana. Haec obiectio sic proponitur a S. Thoma : « In his quae hominibus exhibentur, tanto videtur aliquid esse laudabilius, quanto magis indigenti exhibetur. Sed Deus non indiget aliquo, quod ei a nobis exhibeatur. Ergo religio videtur minus laudabilis aliis virtutibus, per quas hominibus subvenitur ».

Resp : S. Thomas : « In his quae exhibentur aliis propter eorum utilitatem, est exhibitio laudabilior, quae fit magis indigenti, quia est utilior. Deo autem non exhibetur aliquid propter eius utilitatem, sed *propter eius gloriam, nostram autem utilitatem* »[3].

Obiectio igitur supponit falsum principium utilitarismi, iuxta quod aliquid est bonum faciendum, non prout est honestum, sed prout est utile. Reductio autem boni honesti ad bonum utile, est destructio totius obligationis moralis, quae fundatur non in aliqua indigentia, sed in iure. Et inanitas huiusce obiectionis apparet secundum sensum communem : si enim vera esset, verum esset dicere : dives non indiget mea restitutione, ergo nihil ei restituere debeo, restitutio est vana. Benefactor non indiget mea gratitudine, ergo vana est gratitudo. Pater meus non indiget mea reverentia, ergo non est ei debita.

Instantia : Sed Deus non potuit, propter gloriam suam, omnia facere. *Hic esset egoismus divinus* ; sed nos creavit solum propter nostram felicitatem. Ita Kantius, Hermes, Günther.

Resp. : Esset egoismus si Deus non identificaretur cum Summo Bono, sed revera est ipsa bonitas, et si non fecisset omnia *propter suam bonitatem manifestandam* seu propter gloriam suam, tunc ordinasset omnia non ad summum bonum, sed ad aliquod bonum particulare, quod esset peccatum in Deo, scil. summa absurditas, et destructio felicitatis nostrae.

Inst. : Proprium egoismi est subordinare sibi omnes personas, ac si omnes essent servi vel res utiles. Sed ita ageret Deus si omnia fecisset propter gloriam suam.

Resp. : Ita esset, si homines non perficerentur et glorificarentur per hanc subordinationem Deo[4]. Sed multo magis est gloriosum pro nobis existere propter gloriam

[1] I.ae q. 60, 5 et II.a II.a, q. 26, a. 3. — [2] II.a II.ae q. 80.
[3] II.a II.ae q. 81, a. 6, ad 2.
[4] Cf. Iam q. 96, a. 4. Quid sit dominari alicui non ut servo, sed ut libero. Est dirigere eum non ad suam propriam utilitatem sed ad proprium bonum eius et ad bonum commune.

Dei, quam propter nostram felicitatem tantum. « Per hoc autem quod Deum reveremur et honoramus, mens nostra ei subiicitur : et in hoc eius perfectio consistit ; *quaelibet enim res perficitur per hoc quod subditur suo superiori* : sicut corpus per hoc quod vivificatur ab anima, et aer per hoc quod illuminatur a sole ». [1] Propterea dicitur in Ps. 113 : « Non nobis. Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam ».

§ III. **Corollaria.**

1° ***Officia erga Deum sunt praecipua et prima.***

Hoc probatur tripliciter : *a*) ratione iuris Dei, *b*) ratione dependentiae hominis, *c*) ratione finis ultimi hominis.

a) Prima et praecipua officia ea sunt quae *immediate fundantur in supremo iure*. Atqui ius supremum est ius Dei, causae primae, supremi Domini et legislatoris, in quo fundantur immediate officia religiosa. Ergo.

b) Quod est *primum in homine est esse creaturam* dependentem a Deo supremo Domino. Atqui primum et supremum officium nostrum sumitur ex eo quod est primum in homine. Ergo.

c) Prima et praecipua officia ea sunt quae *respiciunt finem ultimum* aut media fini propinquiora, nam finis est prior in intentione. Atqui officia religiosa respiciunt vel ipsum finem ultimum, ut Deum cognoscere et amare, vel media fini propinquiora, ut servire Deo cultu ei debito. Propterea superiores virtutes sunt virtutes theologicae quae ab ipso Deo specificantur, et, immediate infra, virtus religionis, a cultu divino specificata ; altior est enim aliis virtutibus moralibus, ut iustitia, fortitudo, temperantia, quae non immediate ordinantur in honorem divinum[2].

2° ***Officia erga Deum sunt fundamenta aliorum.***[3]

Quod probatur dupliciter : *a*) ex parte iuris divini, *b*) ex parte finis nostri.

a) In subordinatione officiorum, remoto primo quod *fundatur in supremo iure*, omnia alia officia removentur. Atqui officia religiosa sunt prima. Ergo.

b) In subordinatione officiorum, remoto primo quod *respicit ultimum finem* consequendum, omnia alia removentur. Atqui officia religiosa respiciunt ultimum finem vel media fini propinquiora. Ergo. — Imo vera *iura* hominis nascuntur ex suis officiis erga Deum[4].

Obi. : Sed aliquis dubitans de existentia Dei, conservat notionem obligationis erga alios homines.

Resp. : Remoto per impossibile ipso iure Dei, omnia iura et officia

[1] II.a II.ae q. 81, a. 7.
[2] II.a II.ae q. 81, a. 5, et 6.
[3] Cf. ZIGLIARA, *Summa Phil.*, t. III p. 130 et 138.
[4] LEO XIII in suis *Litteris Encyclicis ad omnes antistites et catholicos Galliae*, 16 Febr. 1892. scribit : « Dès que l'Etat refuse de donner à Dieu ce qui est à Dieu, il refuse, par une conséquence nécessaire, de onner aux citoyens ce à quoi ils ont droit comme hommes ; car, qu'on le veuille, ou non, *les vrais droits de l'homme naissent précisement de ses devoirs envers Dieu*. D'ou il suit que L'Etat, en manquant sous ce rapport le but principal de son institution aboutit en réalité à se renier lui-même. Ces vérités supérieures sont si clairement proclamées par la voix même de la raison naturelle, qu'elles s'imposent à tout homme, que n'aveugle pas la violence de la passion ».

correlativa tollerentur. Remota autem cognitione iuris Dei removetur cognitio *supremi fundamenti* omnium officiorum, sed aliquis potest considerare solum *fundamentum proximum* obligationis erga alterum, scil. ius proximi, tunc non habet plenam notionem obligationis moralis, quae in lege aeterna fundatur [1]. Obligamur enim proprie ad bonum faciendum et malum vitandum, non vi ordinationis *passivae* nostrae naturae et voluntatis ad bonum honestum, sed vi ordinationis *activae* qua Deus fecit nostram naturam et voluntatem ad bonum morale adimplendum, et strictissimum ius habet ut obediatur. Obligatio enim moralis fundatur in iure altiori, propterea Deus ipse non obligatur, sed sibimetipsi debet agere sapienter et non potest peccare quia est ipsa sapientia et sanctitas. Pantheistae idealistici dicunt de ipso homine id quod verificatur solum in Deo : homo non obligatur sed sibimetipsi debet agere secundum rectam rationem. Non animadvertunt, rectam rationem nostram esse solum causam secundam et non obligare « nisi in virtute primae causae. Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua eius bonitas mensuretur, habet ex lege aeterna, quae est ratio divina » I.a II.ae q. 19, a. 4. — Unde damnatur in Syllabo (Denz. 1756) haec propositio : « Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est, ut humanae leges ad naturae ius conformentur, aut *obligandi vim a Deo accipiant* ».

§ IV. **Actus speciales religionis naturalis**. — Sunt praesertim oratio et sacrificium. S. Thomas, II.a II.ae q. 85, a. I, docet *oblationem sacrificii pertinere ad ius naturale*. Dicit : « Naturalis ratio dictat homini, quod alicui superiori subdatur, propter defectus, quos in seipso sentit, in quibus ab aliquo superiori eget adiuvari et dirigi ; et quidquid illud sit, hoc est, quod apud omnes dicitur Deus. — Sicut autem in rebus naturalibus naturaliter inferiora superiobus subduntur ; ita etiam naturalis ratio dictat homini secundum naturalem inclinationem, ut ei, quod est supra hominem, subiectionem et honorem exhibeat secundum suum modum. Est autem modus conveniens homini, ut sensibilibus signis utatur ad aliqua exprimenda ; quia ex sensibilibus signis cognitionem accipit. Et ideo ex naturali ratione procedit, quod homo quibusdam sensibilibus rebus utatur, offerens eas Deo in signum debitae subiectionis et honoris, secundum similitudinem eorum qui dominis suis aliqua offerunt in recognitionem dominii. Hoc autem, pertinet ad rationem sacrificii. Et ideo oblatio sacrificii pertinet ad ius naturale ».

Idem dici debet de sacrificio expiationis post peccatum. Omnis enim iniustitia stricto iure reparari debet et eo strictius quo ius violatum sanctius est. Atqui offensa Deo irrogata ab hominibus est maxima iniuria. Ergo post peccatum, quod est aversio a Deo, debetur Deo reparatio per modum sacrificii expiationis.

Confirmatur. Quod est commune apud omnes videtur naturale ;

[1] Cf. P. Lehu O. P., *Philosophia moralis*, p. 250 : « Fundamentum *proximum* obligationis est ordo essentialis rerum ; licet non agat nisi tanquam causa secunda et dependenter a causa prima... *Ultimum* obligationis fundamentum non est aliud ab ipso Deo, sed est lex aeterna ».

atqui in qualibet mundi aetate et apud quaslibet hominum nationes semper fuit aliqua sacrificii oblatio. Ergo.

Non tamen oblatio sacrificii est de primariis principiis iuris naturae, sed ex secundariis, quia procedit ex multis praemissis, unde nihil vetat, hoc ius potuisse ab aliquibus ignorari. — Insuper quantumvis ratio naturalis dictet, in communi esse sacrificandum, non tamen hoc vel illo modo in particulari, sed hoc pendet vel ex electione hominum, vel ex positiva determinatione Dei. — Denique omnes homines tenentur ad sacrificium interius : quia omnes tenentur devotam Deo mentem offerre, et illi per amorem coniungi. Ad sacrificium autem exterius, quod est proprie dictum sacrificium, tenentur etiam omnes, non per se quidem, quia non omnes sunt sacerdotes, sed per se vel per alios, sic ut in omni communitate offeratur sacrificium pro omnibus. (Cf. II.am II.ae 85, 4).

An oratio sit de iure naturae ? Eadem est responsio ac pro sacrificio, quod orationem importat. Valet enim idem principium : « naturalis ratio dictat homini, quod alicui superiori subdatur, propter defectus, quos in seipso sentit, in quibus ab aliquo superiori eget adiuvari et dirigi : et quidquid illud sit, hoc est, quod apud omnes dicitur Deus ». — Insuper oratio invenitur apud omnes gentes.

Obiiciunt aliqui : Deus nobis dat auxilia necessaria, etiam non petita. Atqui auxilium divinum ordinis naturalis non est gratuitum sed debitum. Ergo in ordine naturali oratio non est necessaria.

Resp. : 1° auxilia Dei, quamvis nobis necessaria, sunt dona Dei et ut talia a nobis cognoscuntur, unde conveniens est etiam necessaria a Deo petere ; 2° in ordine naturali auxilium divinum ad faciendum bonum morale et vincendas inordinatas passiones debitum est naturae humanae in communi, non vero huic homini potiusquam alteri, quia secundum leges communes Providentiae Deus permittit quandoque voluntatem humanam, quae de se defectibilis est, de facto deficere. Unde respectu huiusce hominis in particulari, auxilium divinum ad bonum morale naturale faciendum dici potest et debet in aliquo sensu gratuitum [1].

Solutio aliarum obiectionum contra utilitatem et efficaciam orationis non superat per se vires rationis, sed haec solutio multo clarior et certior est post Revelationem. Cf. II.am II.ae q. 83, a. 2 : Divina Providentia ab aeterno omnia praevidet, et ab ea « non solum disponitur qui effectus fiant, sed etiam ex quibus causis, et quo ordine proveniant ». Inter alias autem causas assignatur oratio a Deo praevisa et volita ab aeterno. Ergo utile et conveniens est, homines orare, non quidem ut per orationes nostras « divinam dispositionem immutemus (est enim invariabilis) sed ut id impetremus, quod Deus disposuit per orationes esse implendum ; ut scilicet homines postulando mereantur accipere, quod eis Deus omnipotens ante saecula disposuit donare, ut Gregorius dicit in *Dial*, 1. l, c. 8 ». Ita S. Thomas, *ibid*.

Haec sufficiunt quoad religionem in genere, et actus religionis quae sunt ex iure naturae.

[1] Cf. Billuart, *De Gratia*, diss. III, a. 1, n. VIII.

Art. 3.

Ratione probatur officium, pro singulis hominibus, suscipiendi divinam Revelationem sufficienter propositam, vel eam inquirendi.

§ I. **Probatur ex iure Dei.** — Haec probatio affertur ab ipso Concilio Vaticano contra principium absolutae autonomiae rationis ac voluntatis humanae, iuxta quod « ratio humana ita independens est ut fides ei a Deo imperari non possit ». Dicit Concilium : « Cum homo a Deo tanquam creatore et Domino suo totus dependeat et ratio creata increatae Veritati penitus subiecta sit, plenum revelanti Deo intellectus et voluntatis obsequium fide praestare tenetur ». *Denz.*, 1789.

Ex hoc habetur argumentum : Deo tanquam *Creatori, Domino* et *increatae Veritati ratio creata* iure naturae subiecta est et ei *obsequium praestare tenetur.* Atqui revelatio sufficienter proposita apparet procedere a Deo creatore, Domino et increata Veritate. Ergo ratio creata iure naturae Deo revelanti obsequium praestare tenetur, suscipiendo revelationem sufficienter propositam. Nec enim solum debetur Deo tanquam Domino obsequium voluntatis seu obedientia, sed tanquam Veritati increatae ei debetur obsequium intellectus per adhaesionem intellectualem fidei.

Proinde qui renuit suscipere divinam revelationem sufficienter propositam, agit contra ius naturae et iniuriam Deo facit, ac si diceret : Deus revelando falli aut fallere potest, vel non teneor Deo subiici. Haec est infidelitas positiva, directa, volita, quae est actus elicitus ab intellectu et imperatus a voluntate ex superbia. Iniuria autem tanto gravior est, quanto magis ius dominii est sacrum et absolutum.

Nec dicatur, infidelitatem, non esse *contra ius naturae,* quia obligatio suscipiendi divinam revelationem est supernaturalis et non naturalis. Respondet enim S. Thomas : « Habere fidem non est in natura humana. Sed in natura humana est, ut mens hominis non repugnet interiori instinctui et exteriori veritatis praedicationi. Unde infidelitas secundum hoc est contra naturam » [1]. Unde qui transgreditur *directe* legem supernaturalem, *indirecte* transgreditur legem naturalem [2].

Unde Christus Dominus ait : « Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae. Qui crediderit et baptizatus fuerit,

[1] II.a II.ae q. 10, a. 1 ad 1.
[2] Cf. *Acta* Leonis XIII an. 1888, p. 227. Encycl. « Libertas ».

salvus erit : *qui vero non crediderit, condemnabitur* » [1]. — Quidam dicunt : « durus est hic sermo », et putant, aeternitatem poenarum esse quid iniustum, Deo prorsus indignum. Isti autem frequenter iidem sunt, qui, videntes manifestissima miracula, vg. in sanctuario « N. D. de Lourdes » [2], nolunt originem divinam horum signorum admittere, et ea produci dicunt a viribus naturalibus ignotis, sicut Pharisaei dicebant de Christo : « in principe daemoniorum eiicit daemonia » [3]. — Qui vero ita iudicant, manifeste iniuriam Deo faciunt, et semetipsos iudicant, secundum illud Domini : « Qui credit in eum (in Filium Dei), non iudicatur ; *qui autem non credit, iam iudicatus est* » [4]. Imo, in memoriam revocandum est verbum Christi ad Pharisaeos, qui principi daemoniorum tribuebant manifesta Spiritus Sancti opera : « Qui autem blasphemaverit in Spiritum Sanctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti » [5]. Id est : qui dixerit contra Spiritum Sanctum, manifesta miracula patrantem, non habet excusationem, nec rationem veniae, non habet unde sanari possit de se, et si postea sanabitur, hoc non erit, nisi ex divino adiutorio, ex omni parte gratuito [6].

§ II. **Probatur ex fine hominis.**

Homo tenetur iure naturae intendere efficaciter finem suum ultimum, in quo beatitudinem inveniet. Atqui sine acceptatione divinae revelationis sufficienter propositae, homo non potest intendere efficaciter finem suum ultimum, sed e contra *maxime ab illo elongatur per infidelitatem.* Ergo homo iure naturae tenetur suscipere divinam revelationem sufficienter propositam, quae est via ad beatitudinem.

Maior. Lex naturalis praecipit *directe* tendere ad finem naturalem, quae consistit praesertim in perfecta cognitione Dei ex creaturis et in naturali amore Dei super omnia. Sed lex naturalis praecipit etiam *indirecte* tendere ad finem supernaturalem, prout ordinat, obediendum esse cuilibet superiori legitime praecipienti et praecipue Deo, qui potest dare praecepta positiva ad finem supernaturalem consequendum.

Minor supra probata est in thesi de necessitate revelationis. Revelatio enim est moraliter necessaria ad cognitionem firmam, expeditam, sine errore, omnium veritatum naturalium religionis, et est simpliciter necessaria ad cognitionem finis supernaturalis, in cuius adeptione est salus nostra. Unde qui renuit suscipere divinam revelationem sufficienter propositam, maxime elongatur a suo fine ultimo, quia nequidem salutarem Dei cognitionem habet, nec a fortiori amorem [7].

Per se loquendo, ut supra dictum est [8], iudicium speculativum credibilitatis et iudicium speculativo-practicum credentitatis (seu de obligatione credendi) haberi possunt sine gratia, quamvis ordinarie gra-

[1] Marc., XVI 16.
[2] Cf. supra, vol. II, cap. X, a. 3. — Ex istis incredulis, quidam dicunt : « haec signa non sunt *satis extraordinaria* » ; alii e contra, qui ea cognoscunt ex narratione testium asserunt : « sunt *nimis extraordinaria,* ut eorum existentia admittatur ».
[3] Marc., III, 22 ; Matth., II, 24-32 ; Luc., I, 15, sqq.
[4] Ioan., III, 18. — [5] Marc., II, 29 ; Matth., XII, 31 ; Luc., XII, 10.
[6] Cf. S. Thom, in Matth., XII, 31.
[7] Cf. II.a II, q. 10, a. 3. — [8] L. I, Cap. XV, art. 3, § II.

tia concurrat ; imo quandoque habentur cum absoluta resistentia gratiae fidei, in peccato formali infidelitatis positivae cum plena advertentia commisso. Unde Christus dixit de pharisaeis : « Si opera non feccissem in eis ; quae nemo alius fecit, peccatum non haberent ; nunc autem et viderunt, et oderunt et me et Patrem meum » Ioan., XV, 25 Item Act., IV, 16.

Sed ultimum iudicium practico-practicum credentitatis (scil. hic et nunc pro me credendum est, bonum est credere), est per se supernaturale, nam convenientiam actus fidei et boni credentibus repromissi repraesentat non solum in abstracto, sed in concreto pro me hic et nunc : quod supponit voluntatem meam iam ad res supernaturales credendas inchoative affici sub influxu gratiae actualis [1].

§ III. **Corollarium. — *De gravi obligatione inquirendi divinam revelationem, quando iam adest seria probabilitas de eius existentia.***

1° *Ex parte iuris Dei.* — Ratio creata iure naturae tenetur maxime revereri id quod docetur a Deo, si aliquid ab Eo doceatur. Sed qui renuit inquirere divinam revelationem, dum iam habet seriam probabilitatem de eius existentia, non reveretur locutionem divinam. Ergo hoc est agere saltem indirecte contra ius naturae, et inuriam Deo facere, ac si diceretur : locutio divina parum refert. — Haec est infidelitas positiva saltem indirecte volita, propter voluntariam negligentiam inquisitionis verae fidei, tunc enim ignorantia non est invincibilis sed culpabilis.

2° *Ex parte finis hominis.* — In dubio circa medium necessarium ad salutem, *pars tutior sequenda est* ; nulla nimia securitas, ubi periclitatur aeternitas. Atqui fides christiana proponitur tanquam medium necessarium ad salutem, dicitur enim : « qui non crediderit, condemnabitur ». Marc. XVI, 16, et « Sine fide impossibile est placere Deo » Hebr., XI, 6. Ergo stante dubio aut probabilitate de origine divina huiusce fidei, pars tutior sequenda est ; scil. oportet sub gravi ulterius inquirere et etiam orare, prout cognoscitur convenientia orationis. Tale medium deliberate et obstinate negligere est omnino temerarium, cum ita incurratur periculum damnationis aeternae. « In hoc dubio, ait Billuart, infidelis tenetur sub peccato mortali diligenter inquirere de veritate, alias ignorantia verae fidei fiet ipsi voluntaria et culpabilis. Nec dubito, plures esse huius conditionis haereticos, praesertim qui versantur circa catholicos » [2]. Unde damnata est haec propositio : « ab infidelitate excusabitur infidelis non credens, ductus opinione minus probabili ». (Denz. 1145).

§ IV. 2um **Corollarium : *Extra Ecclesiam nulla salus*** [3]. Ex hoc quod quivis tenetur suscipere divinam revelationem sufficienter propositam, sequitur gravis obligatio pro unoquoque ingrediendi Ecclesiam catholicam ; nam historice constat, Christum Iesum a Deo missum in-

[1] Cf. supra ibid., vol. I, cap. XV, a. 3.
[2] BILLUART, *de Fide,* diss. III, a. III, § II.
[3] S. THOMAS *in I Decretalem,* c. 3. — ZIGLIARA, *Propaedeutica,* L. IV, c. 12. — E. DUBLANCHY, *de Axiomate : Extra Ecclesiam nulla salus,* 1895. — E. HUGON, *Hors de l'Eglise point de salut,* 1907.

stituisse Ecclesiam catholicam propriis notis discernibilem, tanquam fidei regulam.

Sub poena enim damnationis Christus omnibus praecepit hominibus ut doctrinam necnon leges et sacramenta a Corpore Apostolorum acciperent : « Praedicate Evangelium omni creaturae ; qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit ; *qui vero non crediderit, condemnabitur.* Euntes ergo docete omnes gentes... docentes eos servare *omnia quaecumque mandavi* vobis » [1]. — Item tota Traditio affirmat salutem non esse extra Ecclesiam [2].

Ad corpus Ecclesiae pertinent baptizati, qui exterius doctrinam catholicam profitentur sub Rom. Pontificis magisterio, in communione fidelium. *Ad animam vero Ecclesiae* pertinent omnes homines qui internam fidem et caritatem habent.

Unde qui culpabiliter extra corpus Ecclesiae usque ad finem vitae manet, salvus fieri nequit ; culpabilis est autem, qui, cum serio dubitat, non quaerit veritatem, et a fortiori qui, sciens et volens Ecclesiam non ingreditur, quam ut veram agnoscit.

Qui vero *inculpabiliter* extra corpus Ecclesiae manet, salvus esse potest, dummodo per fidem et caritatem, vel contritionem perfectam, ad animam Ecclesiae pertineat [3].

Ideo necessarium est necessitate medii ad salutem 1° pertinere *realiter* ad animam Ecclesiae ; 2° pertinere ad corpus Ecclesiae, pro adultis *in re* vel *in voto* (seu desiderio implicito), pro infantibus *in re* [4]. — Pertinere ad corpus Ecclesiae est adultis necessarium etiam necessitate praecepti [5]. — Haec autem obligatio veram libertatem non minuit ; e contra secundum hanc viam, ut ait S. Paulus, « et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriae filiorum Dei » [6].

[1] MARC., XVI, 15 ; MATTH., XXVIII, 19-20. — MATTH., X, 14-15, 40 ; XVIII, 17 ; LUC., X, 16.

[2] Citantur praesertim S. IGNATIUS : « Quotquot enim Dei et Iesu Christi sunt, hi sunt *cum episcopo* ; et quotquot poenitentia ducti redierint ad unitatem Ecclesiae, et hi Dei erunt, ut secundum Iesum Christum vivant » *Philad,* III. — S. IRENAEUS idem affirmat et addit : « discipulus vere spiritualis, recipiens spiritum Dei, iudicat omnes... iudicabit et omnes eos qui sunt *extra veritatem,* id est qui sunt *extra Ecclesiam* ». Adv. Haeres., l. IV, c. 33 (P. G. VII, col. 1077). — *Origenes* propriis terminis exprimit axioma : « Nemo ergo sibi persuadeat, nemo semetipsum decipiat : extra hanc domum, id est, *extra Ecclesiam nemo salvatur* ». Homil. III in Iosue., n. 5 (P. G., XII, 841-842). — S. CYPRIANUS. « Habere non potest Deum Patrem, qui Ecclesiam non habet matrem » *de Unit. Ecclesiae,* n. 6. (P. L. IV, 503). — S. AUGUSTINUS : « Salus extra Ecclesiam non est. Quis negat ? Et ideo quaecumque ipsius Ecclesiae habentur extra Ecclesiam non valent ad salutem » de Baptismo, L. IV, c. 17 (P. L. XLIII, 170).

[3] Unde illis qui nihil audierunt de vera fide et eam invincibiliter ignorant, infidelitas est mere negativa, et, ut ait S. THOMAS, « non habet rationem peccati, sed magis poenae : quia talis ignorantia divinorum ex peccato primi parentis consecuta est. Qui autem sic sunt infideles (et in hac infidelitate moriuntur) damnantur quidem propter alia peccata quae sine fide remitti non possunt ; non autem damnantur propter infidelitatis peccatum ». II.a II.ae q. 10 a. 1. — Damnata est haec propositio Baii : « Infidelitas pure negativa in his in quibus Christus non est praedicatus, peccatum est » (Denz. 1069).

[4] Scilicet per baptismum validum qui per se confertur a vera Ecclesia, per accidens a secta prout baptizans vult facere quod facit Ecclesia.

[5] Cf. III.a q. 68, a. 1 et 2. — [6] *Rom.,* VIII 21.

Pius IX docet: « Tenendum quippe ex fide est, extra Apostolicam Romanam Ecclesiam salvum fieri neminem posse, hanc esse unicam salutis arcam hanc qui non fuerit ingressus diluvio periturum; sed tamen pro certo pariter habendum est, qui verae religionis ignorantia laborent, si ea sit invincibilis, nulla ipsos obstringi huiusce rei culpa ante oculos Domini ». (Denz. 1647). Idem Pontifex in alia Encyclica scribit: «Notum Nobis Vobisque est, eos, qui invincibili circa sanctissimam nostram religionem ignorantia laborant, quique naturalem legem eiusque praecepta in omnium cordibus a Deo insculta sedulo servantes ac Deo obedire parati, honestam rectamque vitam agunt, posse, *divinae lucis et gratiae operante virtute*, aeternam consequi vitam, cum Deus... minime patiatur, quempiam aeternis puniri suppliciis, qui voluntariae culpae reatum non habeat. Sed notissimum quoque est catholicum dogma, neminem scilicet extra catholicam Ecclesiam posse salvari, et contumaces adversus eiusdem Ecclesiae auctoritatem... pertinaciter divisos aeternam non posse obtinere salutem... — Absit vero, ut catholicae Ecclesiae filii ullo unquam modo inimici sint iis, qui eisdem fidei caritatisque vinculis nobiscum minime sunt coniuncti, quin immo illos... adiuvare semper studeant, et imprimis... ad catholicam veritatem et ad amantissimam matrem Ecclesiam reducere contendant ». (Denz. 1677, sq.).

§ V. Solvuntur obiectiones.

Distingui possunt tres series obiectionum: *A*. ex principiis indifferentismi; *B*. ex autonomia rationis; *C*. ex supernaturalitate actus credendi.

A. ***Ex principiis indifferentismi.***

1ª *obi.*: Quodlibet verum et honestum admittendum est. Atqui in omnibus religionibus est aliquid veri et honesti. Ergo ad aequitatem servandam, omnes religiones sunt admittendae plus minusve, quamvis, Christianismus sit melior ac vividior.

Resp.: dist. mai.: quidquid est *simpliciter verum et bonum* admittendum est, concedo: quod autem est *verum et bonum secundum quid tantum* (id est sub aliquo aspectu accidentali) sed simpliciter falsum et malum admitti nequit. Contradistinguo minorem eodem modo. — Etenim, ut ait S. Thomas [1], « sicut se habet bonum in rebus ita verum in cognitione; impossibile est autem inveniri aliquid in rebus, quod totaliter bono privetur [2]. Unde etiam impossibile est, esse aliquam cognitionem, quae totaliter sit falsa absque admixtione alicuius veritatis... Unde ipsa doctrina daemonum, qua suos prophetas instruunt aliqua vera continet, per quae receptibilis redditur. Sic enim intellectus ad falsum deducitur per apparentiam veritatis, sicut voluntas ad malum per apparentiam bonitatis ». Etiam in negatione hegeliana principii contradictionis est quaedam veritatis apparentia prout id quod fit quodammodo est, et quodammodo non est. Unde quae sunt simpliciter falsa possunt esse secundum quid vera saltem apparenter. Et *in doctrina simpliciter falsa, veritas non est ut anima doctrinae sed ut serva erroris*. Unde ad aequitatem servandam, non debemus considerare aequo animo catholicismum et protestantismum; imo ad profunde cognoscendum quod bonum est, convenit illud amare, sicut ad perfecte cognoscendum aliquod malum sanctitati oppositum, oportet illud odisse, ut faciunt Deus et sancti. Quod nullo modo opponitur serenitati scientificae, e contra detestatio mali liberat ab inordinatis passionibus et praeiudiciis.

2º *Inst.*: Sed quae non sunt essentialiter contradictoria vel contraria, possunt

[1] II.a II.ae q. 172 a. 6.

[2] I.a q. 48 a. 4; q. 5. a. 1 ad 1. remanet saltem subiectum in quo est malum, sicut caecitas in animali.

esse simul vera. Atqui diversae religiones non sunt essentialiter contradictoriae seu contrariae. Ergo possunt esse simul verae, sicut diversae vitae religiosae in sinu Ecclesiae catholicae.

Resp.: *Adest inter diversas religiones contrarietas et contradictio multipliciter*: *a*) *quoad veritates credendas*, inter polytheismum, pantheismum, monotheismum; item prout admittitur in christianismo divinitas Iesu Christi quae reiicitur a iudaismo et islamismo; item prouta gnoscitur infallibilitas Ecclesiae catholicae aut e contra reiicitur a protestantibus; *b*) *quoad praecepta*, polygamia et divortium, quae in multis religionibus permittuntur, et in aliis prohibentur, non possunt esse simul licita et illicita in iisdem circumstantiis; *c*) *quoad cultum*, alii cultus sunt puri et honesti, alii vero secundum se inhumani et libidinosi. — Iniuriosum est Deo dicere, Deum aequo animo respicere omnes religiones, quarum una verum, altera falsum edocet, quarum una bonum, altera malum promovet. Hoc est dicere, Deum indifferenter se habere ad verum et falsum, ad honestum et inhonestum.

3º *Inst.*: Sed vera religio nequit discerni, quin admittatur prius aliqua religio ut norma. Atqui sic habetur petitio principii.

Resp.: nego mai.: discernitur ex principiis naturaliter notis, prout vera religio non potest esse contra rationem, contra moralitatem, sed secundum aspirationes altiores nostrae naturae, imo debet esse principium efficax vitae moralis et signis divinis confirmari.

B. ***Obiectiones ex autonomia rationis.***

1º *obi.*: Servitudo opponitur autonomiae rationis. Atqui intellectus credendo redigeretur in servitutem, sec. illud Pauli: « in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi » II Cor. X, 5. Ergo obsequium fidei est contra autonomiam rationis.

Resp.: dist. mai.: servitudo caeca sub praeiudiciis erroneis, concedo, servitudo seu obsequium evidenter debitum increatae Veritati repugnat autonomiae rationis, subdistinguo: *autonomiae insubordinationis*, concedo, *autonomiae legitimae et subordinatae*, nego. Unde, ait S. Thomas, « infidelitas secundum quod est peccatum oritur ex superbia; ex qua contingit quod homo intellectum suum non vult subicere regulis fidei » [1]. — Imo haec beata captivitas, de qua loquitur S. Paulus, in textu cit., est initium altioris libertatis spiritus, quae supra inordinatas passiones et praeiudicia erronea invenitur in contemplatione supernaturali infinitae veritatis, unde dicebat Christus: *veritas liberabit vos*.

2º *Inst.*: Servire Deo nihil aliud est quam Deo obedire. Atqui obedire pertinet ad voluntatem et non ad intellectum. Ergo homo tenetur praestare obsequium voluntatis, non vero intellectus.

Resp.: « *obedientia* dupliciter dicitur. Quandoque enim importat inclinationem voluntatis ad implenda divina mandata. Et sic non est specialis virtus, sed generaliter includitur in omni virtute: quia omnes actus virtutum cadunt sub praeceptis legis divinae. Et hoc modo ad fidem requiritur obedientia. — Alio modo potest accipi obedientia... ut specialis virtus, pars iustitiae, quae reddit superiori debitum... Et hoc modo obedientia sequitur fidem... » [2].

3º *Inst.*: Attamen intellectus non potest Deo servire, nisi iudicando secundum evidentiam veritatis. Atqui in fide deberet esse firmum iudicium sine evidentia veritatis. Ergo intellectus non tenetur ad obsequium fidei.

[1] II.a II.ae q. 10, a. 1, ad 3.

[2] II.a II.ae q. 4, a. 7, ad 3.

Resp.: Adest evidentia credibilitatis, quae est extrinseca, et non requiritur evidentia intrinseca rei creditae, in hoc fides differt a scientia.

4° *Inst.*: Sed intellectus *speculativus* non potest affirmare, nisi propter intrinsecam rei evidentiam. Atqui evidentia credibilitatis est extrinseca. Ergo stante evidentia credibilitatis, non habetur obligatio admittendi speculative, sed solum *practice* mysteria revelata. Ita modernistae dixerunt « dogmata fidei retinenda sunt tantummodo iuxta sensum practicum, id est tanquam norma praeceptiva agendi, non vero tanquam norma credendi ». (*Denz.*, 2026).

Resp.: dist. mai.: *assensu scientifico*, transeat; *assensu fidei*, nego; sic intellectus speculativus discipuli affirmat propter auctoritatem magistri idonei veritatem doctrinarum quae non ordinantur directe ad praxim, et non pertinent ad intellectum practicum. Veritas autem increata quae est obiectum primarium fidei non est quid operabile, sed est obiectum contemplationis (cf. S. Th. de Verit, q. 14, a. 5).

5ª *Inst.*: Attamen intellectus speculativus non potest *firmissime* aliquid affirmare propter solam auctoritatem magistri.

Resp.: magistri humani, concedo: magistri divini cum auxilio gratiae internae, nego.

6ª *obi.*: Immanentistae denique obiiciunt: Revelatio est *donum Dei gratuitum*, non necessarium ad evolutionem naturalem nostrarum facultatum, ergo respui potest sicut titulus nobilitatis inutilis.

Resp.: Revelatio est gratia quidem eo sensu quod Deus non tenetur aliquid nobis revelare, sed *obligatoria* est fides, si Deus velit, quippe qui ius habet praecepta positiva homini imponendi. — Insuper revelatio est moraliter necessaria ad cognitionem summae veritatum naturalium religionis et ad rectam vitae nostrae institutionem; imo supposita elevatione hominis ad finem supernaturalem, est stricte necessaria. Haec elevatio est nobilitas maxima, summa gratitudine accipienda.

C. ***Obiectiones ex supernaturalitate actus credendi.***

1ª *obi.*: Officium adimplendi actum supernaturalem non est de iure naturae. Atqui actus credendi seu suscipiendi divinam revelationem ut oportet ad salutem est actus supernaturalis. Ergo officium suscipiendi divinam revelationem non est de iure naturae, non praecipitur a lege naturali.

Resp.: non praecipitur a lege naturali *directe et immediate* sed *indirecte et mediate*, seu hypothetice; nam lex naturalis obligat ad obediendum superiori legitime praecipienti, praesertim Deo.

2ª *Inst.*: Neque indirecte haec obligatio fundatur in lege naturali. — Nam hoc officium non cognoscitur post revelationem nisi per iudicium credenditatis. Atqui hoc iudicium est supernaturale quoad substantiam, sicut pius credulitatis affectus. Ergo haec obligatio, etiam revelatione sufficienter proposita, non cognoscitur naturaliter.

Resp.: iudicium speculativo-practicum credentitatis est per se naturale et haberi potest sine gratia, imo cum resistentia gratiae, in peccato infidelitatis cum plena advertentia commisso; sed iudicium practico-practicum credentitatis immediate regulans pium credulitatis affectum est essentialiter supernaturale, quia supponit voluntatem meam hic et nunc in concreto iam inchoative affici ad res supernaturales credendas[1].

3ª *Inst.*: Iudicium speculativo-practicum credentitatis habet idem obiectum ac iudicium practico-practicum credentitatis. Atqui iudicium specificatur a suo obiecto.

[1] Cf. IOANN. a S. THOMA, *de Fide*, disp. III, a. II.

Ergo iudicium speculativo-practicum credentitatis debet esse etiam supernaturale quoad substantiam.

Resp.: dist. mai.: idem obiectum eodem modo formaliter consideratum, nego; diversimode acceptum, concedo. — contradist. min.: iudicium specificatur a suo obiecto et a modo formali secundum quem consideratur obiectum, concedo; secus, nego.

Explico: in iudicio speculativo-practico credentitatis consideratur officium credendi in genere, et in suis principiis naturaliter cognoscibilibus. In iudicio practico-practico credentitatis consideratur hoc officium in singulari, *hic et nunc*, prout pro me simpliciter bonum est credere, non obstantibus difficultatibus, passionibus; unde obiectum formale huiusce iudicii est bonitas actus credendi et bonum credentibus repromissum et alliciens et superans hic et nunc omnia obstacula quibus retrahitur infidelis; haec autem bonitas actus credendi ad salutem necessarii est supernaturalis, unde iudicium practico-practicum credenditatis est essentialiter supernaturale, et in hoc differt a iudicio speculativo-practico.

4ª *Inst.*: Sed nullum iudicium essentialiter supernaturale potest esse ante fidem ipsam. Atqui ita esset iudicium practico-practicum credentitatis. Ergo dari nequit.

Resp.: Ante actum fidei non potest esse iudicium speculativum essentialiter supernaturale, concedo; iudicium practico-practicum essentialiter supernaturale, nego. Nam hoc ultimum iudicium non est de mysteriis propter auctoritatem Dei revelantis credendis, sed de ipso actu fidei ponendo, et de ejus bonitate non obstantibus difficultatibus, quae bonitas supernaturalis est. — Et hoc initium fidei est simul initium verae libertatis spiritus, de qua loquitur Christus, dum dicit: « Veritas liberabit vos... quia omnis qui facit peccatum servus est peccati » Ioann. VIII, 32-34. Autonomia vero absoluta rationis et voluntatis nihil aliud est quam falsa libertas prodigi, et vera captivitas; dilatatur spiritus in securitate fidei divinae et in contemplatione obscura infinitae Veritatis.

ART. 4.

DE OFFICIO DIVINAM REVELATIONEM SUFFICIENTER PROPOSITAM SUSCIPIENDI, PRO CIVILI AUCTORITATE ET SOCIETATE.

I. Probatur ex iure Dei.
II. Probatur ex fine societatis civilis.
III. Quomodo auctoritas civilis hoc officium adimplere debeat.
IV. Solvuntur obiectiones.

Cf. supra art. 1 huiusce capitis, de Liberalismo et de opposita Ecclesiae doctrina (Denz., 1777-1780).

§ I. **Probatur ex iure Dei, auctoris societatis civilis.**

Deo tanquam creatori, domino, benefactori et increatae veritati, iure naturae, debetur cultus religionis naturalis et obsequium fidei si manifeste aliquid supernaturaliter revelet. — Atqui *Deus non minus est creator, dominus et benefactor societatis et auctoritatis civilis quam cuiuslibet hominis.* — Ergo societas et auctoritas civilis, iure naturae, debent Deo cultum socialem et obsequium fidei si manifeste aliquid supernaturaliter revelet.

Maior supra probata est, art. 2 et 3.

Minor probatur. Deus est creator hominis qui natura sua socialis

est seu in societate vivit, proinde Deus est conditor ipsius societatis civilis et auctoritatis sine qua societas non habet unitatem in esse, nec in agendo seu promovendo bonum commune. Auctoritas civilis pendet igitur essentialiter a Deo auctore nostrae naturae, alioquin non posset obligare homines, nullus enim a seipso proprie obligatur nec a suis aequalibus. « Non est enim potestas nisi a Deo : quae autem sunt a Deo ordinata sunt »[1], omnis auctoritas est a prima Auctoritate, sicut omnis causalitas a prima causalitate. Haec est subordinatio agentium tam in ordine morali quam in ordine physico.

Conclusio : Ergo auctoritas civilis non potest auctoritatem Dei reiicere, quin semetipsam neget. Et, si non esset revelatio, deberet religionem naturalem agnoscere, defendere ac fovore. Hac de re unanimis fere, est consensus veterum philosophorum ut videre est apud Platonem (de Legibus, l. IV, VII, X), Tullium (Orat. pro Flacco), Valerium Max. (lib. I).

Ideoque auctoritas civilis non potest reiicere auctoritatem Dei revelantis, sed tenetur suscipere divinam revelationem sufficienter propositam generi humano. Si enim Deus determinat specialem religionis formam et praecepta positiva manifestat, societates et principes ei obsequium praestare tenentur sicut singuli homines. Absurdum esset contendere, principes, in leges ferendo, agere posse ac si nulla revelatio existeret, cum revera existat, et iubere posse quae ab illa forsan prohibentur. Hoc esset dicere : humanus legislator maior est quam divinus[2].

Unde Leo XIII dicit in Encycl. *Immortale Dei* : « Homines enim communi societate coniuncti nihilo sunt minus in Dei potestate quam singuli : nec minorem, quam singuli, *gratiam Deo societas debet*, quo auctore coaluit, cuius nutu conservatur, cuius beneficio innumerabilem bonorum, quibus affluit, copiam accepit »[3]. Hinc paulo ante dixerat : « Hac ratione constitutam civitatem, perspicuum est, omnino debere plurimis maximisque officiis, quae ipsam iungunt Deo *religione publica satisfacere* »[4].

Item Leo XIII dicit alibi : « Deum civilis societas, quia societas est, parentem et auctorem suum agnoscat necesse est, atque eis eius potestatem dominatumque vereatur et colat. *Vetat igitur iustitia, vetat ratio atheam esse, vel, quod in atheismum recide-*

[1] *Rom.*, XIII, 1.

[2] Circa hanc thesim cf. CARD. PIE, *Les Instructions synodales.* — MGR. HENRY SAUVÊ, Théologien du Pape au Conc. du Vatican, *Questions religieuses et sociales de notre temps* ; Vérités, erreurs, opinions libres, 2ª ed., Paris 1888, c. III du libéralisme catholique. — DONOSO CORTÉS, *Œuvres* tr. fr. t. II, p. 212 ss. : *Du principe générateur des plus graves erreurs de nos jours* (1850, rapport présenté à Pie IX), ubi ostenditur quod post liberalismum, venit radicalismus, deinde socialismus et denique communismus materialisticus et atheus. Hae paginae profundae attente legendae sunt.

DOM. P. BENOIT, *La Cité anticrétienne au XIX siécle, les Erreurs modernes*, 1887, tome II : *Le Semilibéralisme* (ses caractères : faux esprit de conciliation et de modération, diminution des vérités et affaiblissement du sens catholique, indépendance et présomption d'esprit), p. 6-31. — *Le latitudinarisme mitigé*, p. 148-161. — *Erreurs semi-liberales sur le magistere de l'Eglise et sur la puissance coercitive*, p. 574-228. — *Erreurs semi-libérales sur les relations de l'Eglise de l'Etat*, p. 230-296. — *Erreurs semi-libérales sur l'Etat*, (le dogme révolutionnaire de la souveraineté du peuple ; esprit égalitaire des semi-libéraux ; engoulement pour le suffrage universel), p. 502-557.

J. LOUIS DEMEURAN, *L'Eglise*, Paris, Beauchesne, 1914, 3 partie : le Libéralisme.

[3] *Acta* LEONIS XIII, ann. 1885, p. 122.

[4] *Ibid.*

ret, erga varias, ut loquuntur, *religiones pari modo affectam civitatem*, eademque singulis iura promiscue largiri »[1]. Unde Status debet Deo divinam rivelationem suscipere.

§ II. Probatur ex fine societatis et auctoritatis civilis.

Qui debet obtinere finem proximum per se subordinatum altiori fini, attendere debet ut in suo opere haec essentialis subordinatio servetur. — Atqui auctoritas civilis debet tendere immediate ad *bonum temporale civium, quod per se subordinatur bono spirituali et aeterno*, scilicet vitae secundum virtutem et veram religionem. Ergo auctoritas civilis, prosequendo bonum temporale civium, tenetur servare eius essentialem subordinationem vitae secundum virtutem et veram religionem, proinde debet non abstrahere a religione revelata sufficienter proposita sed eam profiteri.

Maior est evidens. Nam si subordinatio est essentialis, eam non servare, est ipsam essentiam finis immediati destruere. Unde S. Thomas dicit in op. *de Regimine principum*[2], l. I, c. 15 : « Cuicumque incumbit aliquid perficere, quod ordinatur in aliud sicut in finem, hoc debet attendere ut suum opus sit congruum fini. Sicut faber sic facit gladium ut pugnae conveniat, et aedificator sic debet domum disponere ut ad habitandum sit apta ». Similiter medicus intendit immediate sanitatem hominis, quae per se subordinatur vitae morali ; proinde medicus in consiliis et praescriptis suis prae oculis sedulo habere debet leges morales, v. g. quoad abortum, quoad usum hypnotismi.

Minor manifestatur directe et indirecte :

a) *directe*, ex consideratione naturae hominis, *sicut* enim *corpus per se subordinatur animae*, ita bonum temporale bono spirituali et aeterno, scil. vitae secundum virtutem et veram religionem[3].

b) *indirecte* : reiecta autem hac subordinatione *destruitur ordo et pax ipsa societate civili*, sicut ex vitio frequenter sequitur aegritudo. Non enim potest esse societas sine moralitate, et non datur vera moralitas sine religione, scil. sine debita subordinatione Deo auctori nostrae naturae. Qui ergo religionem impugnat, ipsius societatis fundamenta evertit. Item sine auxilio Dei, societas non potest attingere finem suum, nam causa secunda nihil facere potest absque concursu primae causae, et ordo agentium correspondet ordini finium.

Conclusio : Unde Status debet, non solum Deo, sed suis propriis subiectis et sibi veram religionem agnoscere.

Haec ratio desumpta ex fine societatis civilis sic evolvitur a S. Thoma, in de *Reg. princip., loc. cit.* « Quia igitur vitae, qua in praesenti bene vivimus, finis est beatitudo coelestis, ad regis officium pertinet ea ratione vitam multitudinis bonam

[1] *Acta* LEONIS XIII, an. 188; Encycl. *Libertas*, p. 231.

[2] Hoc opus scriptum est a S. Thoma, usque ad c. IV libri II ; Prolomaeus a Lucca scripsit a cap. V libri ad finem libri IV.

[3] II.a IIae q. 83, a. 6 « Temporalia licet desiderare non quidem principaliter, ut in eis finem constituamus, sed sicut quaedam adminicula, quibus adiuvamur ad tendendum in beatitudinem ; in quantum scil. per ea vita corporalis sustentatur, et in quantum nobis organice deserviunt ad actus virtutum, ut etiam Philosophus dicit in Ethic. l. I. c, 8 ».

procurare, secundum quod congruit ad coelestem beatitudinem consequendam, ut scilicet ea praecipiat, quae ad coelestem beatitudinem ducunt, et eorum contraria secundum quod fuerit possibile, interdicat. Quae autem sit ad veram beatitutidem via, et quae sint impedimenta eius, ex lege divina cognoscitur, cuius doctrina pertinet ad sacerdotum officium ».

Similiter dixerat S. Augustinus de regibus, *Epist.* 185, *ad Bonifac.* n. 19 : « Aliter servit Deo quia homo est, aliter quia rex est... In hoc serviunt Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt quae non possunt facere nisi reges ».

Eadem ratio affertur a Leone XIII, in Encyclica *Libertas* : « Publica enim potestas propter eorum qui reguntur utilitatem constituta est : et quamquam hoc proxime spectat, deducere cives ad huius, quae in terris degitur, vitae prosperitatem, tamen non minuere, sed augere homini debet facultatem adipiscendi summum illud atque extremum bonorum, in quo felicitas hominum sempiterna consistit ; quo perveniri non potest religione neglecta »[1].

Nec dicatur, finem societatis non subordinari fini supernaturali sed solum fini religionis naturalis. Lex enim naturalis praecipit ipsi societati obediendum esse Deo, legem positivam manifeste imponenti. Unde obligatio pro societate divinam revelationem suscipiendi fundatur in « necessariam illam cohaerentiam quae Dei voluntate intercedit inter utrumque ordinem qui tum natura, tum supra naturam est » (Alloc. Pii IX 9 Iun. 1862)[2].

Confirmatio ex vera notione libertatis. — Libertas est quidem facultas indifferens ad opposita, sed si velimus eius perfectionem exprimere et eius defectum excludere, dicendum est cum S. Thoma : *libertas est facultas electiva mediorum servato ordine finis*. Etenim « liberum arbitrium sic se habet ad eligendum ea, quae sunt ad finem, sicut se habet intellectus ad conclusiones. Manifestum est autem, quod ad virtutem intellectus pertinet, ut in diversas conclusiones procedere possit secundum principia data ; sed quod in aliquam conclusionem procedat, praetermittendo ordinem principiorum, hoc est ex defectu ipsius. Unde, quod liberum arbitrium diversa eligere possit, *servato ordine finis*, hoc pertinet ad perfectionem libertatis eius ; sed quod eligat aliquid divertendo ab ordine finis, quod est peccare, hoc pertinet ad *defectum libertatis* »[3].

Unde maior et perfectior est libertas arbitrii in Deo, qui peccare non potest, quam in nobis, qui peccare possumus.

Ideoque vera libertas hominum mirabiliter conciliatur cum auctoritate Dei revelantis, imo subsistere nequit nisi in hac subordinatione. Insubordinatio enim seu licentia ducit ad servitutem corruptionis et ad tyrannidem passionum, ut ostendit Christus in parabola filii prodigi, quae verificatur non solum in individuis sed etiam in societatibus, quae nolunt Deo obedire. Hac obedientia reiecta, omnia

[1] *Acta* LEONIS XIII, ann. 1888, p. 231.
[2] Non tamen dicendum est cum paucis theologis et canonistis (vg. Augustino Triumpho et Panormitano) : Statum directe subordinari Ecclesiae et magistratus civiles esse tantum vicarios R. Pontificis. Utraque enim societas est in suo genere maxima.
[3] I.a q. 62, a. 8, ad 3. — q. 83, a. 4.

perturbantur, boni opprimuntur a malis, perit vera libertas et dignitas ; dum e contra, qui Deo obediunt, veram libertatem inveniunt, secundum sanctam dilatationem cordis, ut dicitur in Psalm. « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum »[1].

§ III. **Quomodo auctoritas civilis debet revelationem divinam suscipere ?** — Ad hoc respondet Leo XIII dicens in Encycl. *Immortale Dei* : « Civilem igitur societatem, communi utilitati natam, in tuenda prosperitate reipublicae necesse est sic consulere civibus, ut obtinendo adipiscendoque summo illi atque incommutabili bono quod sponte appetunt, non modo nihil importet unquam incommodi, sed omnes, quascumque possit, opportunitates afferat. Quarum praecipua est, ut detur opera religioni sancte inviolateque servandae, cuius officia hominem Deo coniungunt. Vera autem religio quae sit, non difficulter videt qui iudicium prudens sincerumque adhibuerit ... »[2]. Statim antea dixerat Leo XIII : « *Sanctum igitur oportet apud principes esse Deinom en ; ponendumque in praecipuis illorum officiis religionem gratia complecti, benevolentia tueri auctoritate nutuque legum tegere*, nec quippiam instituere aut decernere, quod sit eius incolumitati contrarium ».

Unde auctoritas civilis seu Status non potest a divina revelatione abstrahere, sed debet eam suscipere tripliciter. 1° negative : nihil faciendo contra religionem revelatam ; 2° positive indirecte : eam defendendo ; 3° positive directe, eam fovendo.

1° ***Negative. — Status nihil statuere aut facere debet contra religionem revelatam.*** — Non potest promovere irreligionem, ferre leges quibus impedirentur praedicatio verae fidei, administratio sacramentorum, cultus divini celebratio, iudicium de moralitate actuum humanorum, educatio et instructio ministrorum cultus, conservatio religiosarum familiarum ; item non potest indissolubilitatem matrimonii negare, seu in variis casibus divortium proprie dictum sancire, etc ... (Cf. *Denz.* 1739-1753, 1767).

2° ***Positive indirecte. — Status debet defendere in ordine temporali non solum religionem naturalem sed religionem revelatam.*** — Tenetur prohibere quod esset contra legem naturalem et Deo iniuriosum. Iam Plato dicebat : athei puniendi sunt morte, quia evertunt supremum fundamentum omnis ordinis, et ipsius societatis. S. Ludovicus rex Galliae puniebat blasphematores per ustionem linguae, Clemens IV rogavit eum ut has poenas mitigaret.

S. Thomas dicit : « *Infideles* qui nunquam susceperunt fidem, sicut Gentiles et Iudaei, nullo modo sunt ad fidem compellendi, ut ipsi credant, quia credere voluntatis est. Sunt tamen *compellendi* a fidelibus, si adsit facultas, ut *fidem non impediant vel blasphemiis, vel malis persuasionibus, vel etiam apertis persecutionibus* »[3]. — Quoad autem coercitionem haeresis, cf. doctrinam Ecclesiae, in bulla « Unam sanctam » Bonifacii VIII (*Denz.* 469), in damnatione errorum Ioannis Hus et Lutheri (*Denz.* 640 et 773) et ea quae docentur a S. Thoma[4].

[1] *Ps.* CXVIII, 32.
[2] *Acta* LEONIS XIII, ann. 1885, p. 123.
[3] Cf. II.a II.ae q. 10, a. 8.
[4] II.a II.ae q. 10, a. 8, S. THOMAS loquens de statu catholico, ut medio aevo

3° ***Positive et directe. — Status debet fovere religionem revelatam,*** non solum favendo praedicationi et propagationi verae fidei, aedificationi templorum, agnoscendo immunitatem clericorum a servitiis saecularibus vg. a servitio militari, sed etiam publice profitendo veram fidem, vg. per participationem vero cultui, *per venerationem publicam sancti nominis Dei et Iesu Christi.* Imo Status potest etiam compellere cives ad aliquos actus religiosos, praesertim in his circumstantiis, in quibus omissio in contemptum religionis fieret, qualis esset, v. g. denegatio iuramenti coram tribunali.

Attamen cum Status non sit infallibilis, non potest sese constituere iudicem in rebus religiosis, sed in his debet agnoscere directionem auctoritatis religiosae, cuius divina institutio probata supponitur. Ita Constantinus Magnus voluit nominari « episcopus ad extra » ; et Carolus Magnus « devotus sanctae Ecclesiae defensor, humilisque adiutor ».

Dubium : *Quid vero Ecclesia exigere possit a statu haeretico, indifferenti aut infideli.*

Exigere potest ut catholici, *in statu haeretico* degentes, liberi sint in professione suae religionis, ut personalitas iuridica societatis ecclesiasticae agnoscatur. Talis enim Status, cum infallibilitatem non sibi vindicet, non potest rationabiliter contendere religionem quam profitetur esse solam veram, et catholicos in bona fide versari non posse. *Status autem indifferens* non magis unam quam alteram religionem curat, proinde, iuxta sua propria principia, debet habere Ecclesiam ut legitimam societatem, nihil contra eam facere, sed eam protegere. *Status infidelis* non potest rationabiliter negare, religionem christianam probabiliter saltem docere veritatem. Unde, contra rationem et ius

existebat, ait, non de infidelibus qui nunquam fidem susceperunt, sed de apostatis ; « tales sunt etiam corporaliter conpellendi ut impleant quod promiserunt, et teneant quod semel susceperunt ». Nam impediendum est ne exterius despiciatur religio in detrimentum societatis : *Multo enim gravius est corrumpere fidem, per quam est animae vita, quam falsare pecuniam,* per quam temporali vitae subvenitur. Unde si falsarii pecuniae, vel alii malefactores statin per saeculares principes iuste morti traduntur, multo magis heretici statin ex quo haeresi convincuntur, possunt non solum excommunicari sed et iuste occidi. — Ex parte auten Ecclesiae est misericordia ad errantium conversionem. Et ideo non statim condemnat, sed post primam et secundam correptionem, ut Apostolus docet ; postmodum vero, si adhuc pertinax inveniatur, Ecclesia de eius conversione non sperans, aliorum saluti providet, eum ab Ecclesia separando per excommunicationis sententiam ; et ulterius relinquit eum iudicio saeculari a mundo exterminandum per mortem » II.a II.ae q. 11, a. 3.

Insuper ipsius delinquentis voluntas potest corrigi metu mali sensibilis. Sed in hoc consulenda est prudentia et auctoritas religiosa, ut videatur quid magis expediat bono temporali et spirituali, nam pluries per accidens tolerandum est malum ad maius malum vitandum.

Ipse J. J. ROUSSEAU in suo *Contractu sociali,* l. IV, c. VIII, etsi libertatem et licentiam conscientiae contra catholicam Ecclesiam propugnet, ait : « Admittenda est fidei professio pure civilis, cuius ius est penes Principem determinare articulos, non quatenus religionis dogmata, sed quatenus sociabilitatis sensus (sentiments), sine quibus impossibile est ut homo sit bonus civis et subditus fidelis... Quod si aliquis postquam publice admiserit praefata dogmata, vitam ducat quas ea non crederet : morte puniatur (non quasi impius, sed ut insociabilis) : scelus enim maximum perpetravit quia mentitus est coram lege : qu'il soit puni de mort : il a commis le plus grand des crimes, il a menti devant la loi ». Ita ROUSSEAU, reiiciendo auctoritatem Ecclesiae admittit omnipotentia Status et Statolatriam.

naturae ageret, si impediret illius praedicationem et propagationem. Et saepe christianae nationes intervenerunt apud infideles ad obtinendam libertatem pro missionariis catholicis eorumque fidelibus.

Conlusio : In hac quaestione (et est aliquid simile in omnibus magnis problematibus), *veritas et perfectio christiana* est simul *iustum medium* et *culmen* inter ac supra oppositos excessus *liberalismi* indifferentistarum et *fanatismi* sectatorum. Transcendit etiam fluctuationes *moderantismi* opportunistarum, qui mediocritatem quamdam inter verum et falsum, inter bonum et malum statuere conantur. Ita ut sic scribi possit veritatis culmen, supra errores ad invicem oppositos et supra vanam conciliationis speciem :

Amor Dei
et animarum.

Moderantismus
opportunistarum

Liberalismus | Sectarismus

Passiones humanae frequenter inter duo extrema erronea fluctuant ; quandoque volunt altius ascendere, ad stabilitatem et pacem inveniendam. Sed vera tranquillitas ordinis non est, nisi in culmine veritatis. Hoc culmen attingitur, non solum speculative sed practive, praesertim a *sanctis,* qui simul liberalismum et fanatismum omnino vitant, ac quorum zelus a moderantismi tepore totaliter differt [1].

In hoc complexa quaestione practica, interveniunt non solum virtutes morales, ut prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia, sed etiam et praesertim virtutes theologicae : fides, spes, caritas. Unde ad rectam directionem inveniendam, semper prae oculis habendum est id quod S. Thomas docet *de medio virtutum,* I.a II.ae q. 64 : *Virtutes morales,* quae regulant passiones et operationes, *consistunt in medio* inter excessum et defectum, et hoc medium, tanquam rationale, superat extrema irrationalia, ut fortitudo superat non solum timorem inordinatum sed etiam temeritatem. *Virtutes vero theologicae,* quae sunt circa

[1] S. THOMAS hanc firmitatem et charitatem conciliabat dicens II.a II.ae q. XI, a. 3: « *Circa haereticos* duo sunt consideranda : 1. *Ex parte ipsorum est peccatum,* per quod meruerunt non solum ab Ecclesia per excommunicationem separari, sed etiam per mortem a mundo excludi... ; 2. *Ex parte Ecclesiae est misericordia* ad errantium conversionem. Et ideo non statim condemnat... » — a. 4 « Haeretici revertentes, quotiescumque relapsi fuerint, ab Ecclesia recipiuntur ad poenitentiam, per quam impenditur eis via salutis » — q. X, a. 5 ad a. 12 « *Infideles* autem, qui nunquam susceperunt fidem, *nullo modo sunt ad fidem compellendi* : *eorum ritus possunt tolerari ad aliquod* malum vitandum ; — iudaeorum filii non sunt invitis parentibus baptizandi ».

Nobilis anima christiana, quae nostro tempore plures incredulos ad fidem adduxit, scribebat ; « Je suis frappée de ce fait que les incroyants éprouvent plus de sympathie pour les êtres de foi profonde que pour ceux dont les convictions se font souples et utilitaires. Ils vont plus, ces chers incroyants, aux « intransigeants » de la foi qu'à ceux qui à force de compromis et de subtilités, cherchent à leur faire « accepte » le foi. Il faut, cependant, que l'indomptable affirmation soit enveloppée dans la plus intelligente sympathie, la plus vivante et délicate charité ». E. LESEUR, *Journal et Pensées de chaque jour.*

ultimum finem nostrae vitae, *per se non consistunt in medio*, « nunquam potest homo tantum diligere Deum, quantum diligi debet ; nec tantum credere, aut sperare in ipsum, quantum debet. Unde multo minus potest ibi esse excessus ; et sic bonum talis virtutis non consistit in medio ; sed tanto est melius, quanto magis acceditur ad *summum*. — Alia vero regula, vel mensura virtutis theologicae est ex parte nostra ; quia, etsi non possumus ferri in Deum, quantum debemus, debemus tamen ferri in ipsum, credendo, sperando, et amando, secundum mensuram conditionis nostrae. Unde *per accidens* potest in virtute theologica considerari medium et extrema, ex parte nostra, (sic spes invenitur inter ac supra desperationem et praesumptionem) » I.a II.ae q. 64, a. 4. — Insuper, in omnibus rebus, intellectus noster affirmare debet id quod *est*, nec plus, nec minus. « Sit autem sermo vester, ait Christus : *est, est* : *non, non* ».

Haec sunt attente consideranda in praxi, ad vitandam mediocritatem, quae zelo Dei et animarum opponitur, quaeque vult ad medium inferius tam virtutes theologicas quam morales reducere. Propterea diximus : in hac quaestione, sicut in similibus, veritas et perfectio christiana est simul iustum *medium* et *culmen*, inter ac supra extrema erronea. Pax igitur vera non quaerenda est in quadam mediocritate, quae veritatem ac sanctitatem christianam minueret, sed e contra quaerenda est, cum plena sinceritate, in veritatis et virtutis culmine, ad quod tendunt omnes legitimae cordis nostri aspirationes.

Ita, semper, sub directione Ecclesiae, locuti sunt veri theologi et philosophi christiani [1].

[1] Quid est autem practice *culmen veritatis* supra oppositos excessus liberalismi et sectarismi et etiam supra moderantismi seu opportunismi teporem, qui media altitudine oscillat ? Hoc cum magna indulgentia pro errantibus exponitur a L. OLLÉ LAPRUNE, *Le Prix de la vie*, p. 456 : « Portant en soi et la nature humaine, et ce qui s'y ajoute, mais qui, en s'y ajoutant, s'y adapte, *le chretien* ne rejette rien, ne méprise rien, ne hait rien de ce qui est humain comme tel, et par suite, il *est à la fois le plus accomodant et le plus intraitable des hommes. Jamais, ayant affaire à un principe, il ne transige* ; et alors ce n'est pas seulement sa foi chrétienne, c'est, sa raison, c'est sa conscience, c'est son honneur même qui le trouvent inébranlablement résolu à les maintenir envers et contre tous ; il a dans ce respect et dans cette fidelité pour tout ce qui est vrai, bon, honnête, juste, sacré, toutes les délicatesses, toutes les jalousies, si je puis dire, et toutes les audaces. Son énergie est indomptable. Mais là où les principes ne sont point en cause, il est facile, et d'ailleurs *pour les hommes, il a tous les egards possibles*, même toutes les indulgences : n'à-t-il pas de sa faiblesse propre le sentiment le plus profond ? Cette humilité intime le rend clairvoyant, just, bon ; et, par respet pour la vérité par esprit de justice, par charité, il tâche de comprendre les autres, de comprendre jusqu'à leurs erreurs et à leurs fautes, et sachant condamner le faux et le mal, il n'est jamais pour les personnes ni méprisant ni amer.

« Voila ce que nous avons plus que jamais, mieux que jamais à voir et à faire. La jeunesse contemporaine semble s'essayer à en acquérir l'intelligence et la pratique. Elle aspire aux *idées nettes, précises, fortes* et elle les veut *larges* : elle parle de *sympathie, de concorde, d'union*, et elle veut que les âmes ouvertes en quelque sorte à tout et à tous soient néanmoins vigoureuses. Elle entend qu'on soit ferme sans être fermé. Renoncer aux vues flottantes comme aux étroites : se garder des aigreurs, des colères, comme des molles et des banales complaisances : c'est un beau programme...

« La paix se fera par la lumière et par la franchise... *La paix par effacement des idées ou par annihilation des personnes, si c'etait possible, ou du moins par oubli de ce qui separe n'est point une vraie paix. C'est plutôt en allant jusqu'à la cime de*

Iuxta doctrinam catholicam igitur, non solum singuli homines sed ipsa societas tenetur revelationem sufficienter propositam suscipere. Nec sufficit dicere : haec est *thesis*, servanda quidem in scholis sacrae theologiae tanquam veritas speculativa, sed in praxi agendum est secundum *hypothesim* libertatis omnium cultuum, ad omnia huiusce hypothesis commoda consequenda. — Revera, *thesis* considerari nequit ut ideale mere speculativum et in praxi relinquendum, nam *haec thesis enuntiat ipsum* FINEM CONSEQUENDUM ; scilicet vera religio ab omnibus amplectenda est non solum individualiter sed socialiter. Ad consecutionem vero huiusce finis, considerandae sunt circumstantiae ; proinde in casu, seu *per accidens*, prudentia dictat, *aliquod malum tolerandum esse* ad maius malum vitandum. Sed relinquere thesim, ut quid mere ideale, solum in scholis servandam, *esset sese avertere ab ipso fine consequendo*. Hoc esset in opportunismum incidere et magis ac magis ab amore Dei et animarum recedere ; denique thesis, enuntians gravissimam obligationem, consideraretur ut nomen inane, praetereaque nihil.

Sic propter abusum huiusce distinctionis inter *thesim* et *hypothesim*, ac si thesis esset mere speculativa et hypothesis unica regula practica paulatim destrueretur actio catholica socialis ; iam multi catholici videntur obligationes societatis erga Deum ignorare et considerare ut quid legitimum, neutralitatem Status, neutralitatem Scholae, libertatem omnimodam conscientiae. Hac autem via, societas fit radicaliter irreligiosa et athea.

Unde, propter hunc abusum distinctionis inter thesim et hypothesim, plures theologi merito substituunt distinctionem inter *finem* et *media opportuna* hic et nunc ad finem, iuxta prudentiae iudicium. Sic solum servatur id quod maxime servandum est, scilicet *efficax intentio finis*, a qua procedit rectitudo et efficacitas electionis necnon executionis mediorum ad finem. Imo sic simul servantur, in debita harmonia, Dei auctoritas et hominum libertas, prout haec differt a licentia, quae ad servitutem corruptionis perducit.

Ita, secundum hanc subordinationem finium, semper processit Ecclesiae *fortiter* et *suaviter* : ita, non obstantibus maximis difficultatibus, processerunt Sancti, ad omnia in Christo instauranda, ut scilicet, non solum in corde quorumdam optimorum fidelium, sed in ipsa societate humana regnum Dei adveniat.

Charitas benigna et firmitas Fidei absoluta non adversantur, sed e contra sese mutuo corroborant, et ita in nobis uniri indigent, ut separari nequeant, quin prior desinat et in liberalismum excidat, altera vero minuatur aut ad sectarismum declinet. Alte et intime coniungi debent in ardore eiusdem amoris, qui est zelus gloriae Dei et salutis animarum. Sic unitae, revera sunt, in Ecclesia, sicut in Christo, imago conciliationis divinarum perfectionum : « Misericordia et Veritas obviaverunt sibi ; Iustitia et Pax osculatae sunt » Ps. 84 [1].

toutes vos pensées et dans vos rapports avec les personnes, jusqu'au bout et au haut d'autrui et de vous mêmes *à force de sincérité et de franchise, que, voulant la paix, vous la ferez*, et que, vraiment pacifiques, vous possederez la terre ».

[1] Plura de his scripsimus in alio opere, *Dieu, son existence et sa nature*, p. 712-757.

IV. Solvuntur obiectiones.

1a *Obi.*: Qui de revelatione iudicare nequit, non tenetur eam agnoscere. Atqui auctoritas civilis nequit iudicare de facto revelationis nec de rebus ad religionem pertinentibus, sed solummodo de his quae bonum temporale ordinantur Ergo.

Resp.: Ut auctoritas civilis teneatur suscipere divinam revelationem, non necesse est quod possit *iudicare auctoritative* de facto revelationis et de his quae ad religionem pertinent, sufficit quod de motivis credibilitatis iudicare possit *secundum sensum communem*, et de veritatibus fidei, ut iudicant fideles. Iam enim, secundum sensum communem, Status admittit veritates ethicae naturalis, ut obligationem moralem, liberum arbitrium, responsabilitatem, ius proprietatis, etsi plures philosophi has veritates theoretice negent.

2a *Obi.*: Status non potest aliquid praecipere contra conscientiam subditorum. Atqui ponere quemlibet actum religiosum est contra conscientiam civium, qui existentiam Dei rejiciunt. Ergo nunquam Status potest compellere cives ad aliquos actus religiosos, v. g. ad iuramentum coram tribunali.

Resp.: Status non potest aliquid praecipere contra conscientiam veram et certam, concedo; contra conscientiam erroneam et cauteriatam, nego; sunt enim qui licitum reputant quod est facinus gravissimum. Unde sicut homines, qui ius proprietatis non admittunt, cogi possunt ad agendum ac si illud agnoscerent, ita Status potest et debet prohibere quod est contra legem naturalem, Deo iniuriosum, imo cives compellere ad aliquos actus religionis, quorum omissio in contemptum religionis fieret, v. g. ad iuramentum coram tribunali.

3a *Obi.*: Attamen auctoritas cuius finis proximus est bonum temporale et externum, debet abstrahere ab actibus internis. Aqui actus religionis sunt interni. Ergo.

Resp.: Dist. mai.: si bonum temporale non essentialiter subordinaretur spirituali bono, concedo; secus, nego. Ita medicus in praescriptis suis non potest abstrahere a moralitate v. g quoad abortum, craniotomiam, etc. — Insuper actus religionis non sunt mere interni, debet esse cultus externus. Denique Deo, tanquam auctori societatis debetur cultus socialis, et religio multum favet societati temporali, dirigendo homines non solum in spiritualibus, sed in usu rerum sensibilium.

Solus quidem Deus iudicare potest de actibus mere internis; sed quando opiniones et religio actibus externis manifestantur, auctoritas ecclesiastica et auctoritas civilis ius et officium habent prohibendi ea quae bono sociali nociva sunt.

4a *Obi.*: Sed societas, quae intendit bonum nullo modo proportionatum fini supernaturali, non tenetur ad finem supernaturalem attendere. Atqui Status intendit bonum temporale, quod nullo modo proportionatur fini supernaturali. Ergo.

Resp.: Bonum temporale non est quidem medium *proportionatum* ad consecutionem finis supernaturalis, sed est ei *subordinatum*, nam « *temporalibus* adiuvamur ad tendendum in beatitudinem; in quantum scil. per ea vita corporalis sustentatur, et in quantum nobis organice deserviunt ad actus virtutum ». II.a II.ae, q. 83, a. 6. Imo, hac subordinatione sublata, temporalia desiderarentur principaliter, ut in eis finem constitueremus, quod accidit in societate irreligiosa seu athea.

5a *Obi.*: Sufficere tamen videtur quod Status negative se habeat ad Ecclesiam, nihil faciendo contra eam, sed neutre remanendo. — Etenim auctoritas civilis tenetur attendere ad *finem operis* ipsius societatis, non vero ad *finem ultimum operantium* scil. individuorum. Atqui vita secundum veram religionem non est finis operis ipsius societatis, sed finis operantium. Ergo auctoritas civilis non tenetur attendere positive ad catholicam religionem nec ad finem supernaturalem [1].

Resp.: Si auctoritas civilis non esset a Deo et si *finis operis ipsius societatis* non subordinaretur vitae spirituali, concedo; secus, nego. « Sanctum igitur oportet apud principes esse Dei nomen » Leo XIII. — Similiter erraverunt liberales et semirationalistae, dicendo: « Cum aliud sit philosophus, aliud philosophia, ille ius et officium habet se submittendi auctoritati, quam veram, ipse probaverit; at *philosophia* neque potest neque debet ulli sese submittere auctoritati », haec propos. damnatur in Syllabo. Denz. 1710. Insuper in praxi non sunt *separanda* naturalia et supernaturalia, sicut distinguuntur in speculatione; nam intellectus *speculativus* abstrahit a singularibus ad consideranda universalia, dum e contra intellectus *practicus* tendit ad opus agendum in particulari; et concreto non possumus intendere efficaciter finem ultimum naturalem, abstrahendo a fine supernaturali; homo enim iure naturae tenetur obedire Deo legitime praecipienti; ideoque non potest esse aversio a fine ultimo supernaturali, quin sit simul aversio a fine ultimo naturali.

6a *Obi.*: Tunc vero Status non deberet tolerare cultus infidelium et haereticorum. Sed ex hac intolerantia sequerentur multa dissidia publica.

Resp.: Status non debet *tolerare per se* (id est absque iuxta causa) id quod est secundum se malum et Deo iniuriosum; sed *per accidens* tolerandi sunt cultus infidelium et haereticorum, scil. ad maius malum vitandum. *Tolerare enim est non prohibere malum, malum autem per se prohibendum est* (cf. II.am, II.ae, q. X, a. 11, de tolerantia infidelium; q. XI, a. 3 ad 2, de tolerantia haereticorum). Unde quamvis auctoritas civilis possit quandoque tolerare cultuum libertatem, eam tamen lege aliqua sancire nullatenus potest. Sancire enim libertatem cultum est sancire impietatem, cum falsus cultus sit superstitio et impietas.

7a *Obi.*: Attamen bonum est illud ex quo sequitur bonus effectus. Atqui ex libertate cultuum sequitur bonus effectus, scil. libertas iuridica verae religionis. Ergo libertas cultuum est bona. Hoc est argumentum liberalismi, qui catholicus vult dici.

Resp.: Dist. mai.: hoc est bonum sive per se, sive per accidens, concedo; est semper bonum per se, nego. — Item dist, concl.; *libertas cultuum* est bona per se, nego, nam secundum se est impia; est *bona per accidens*, concedo, scil. ratione libertatis verae religionis. Sed haec verae religionis libertas non necessario fundatur in libertate omnium cultuum, imo illam per se excludit.

8a *Obi.*: Sed principium quo defenditur libertas verae religionis admittendum est. Atqui ex principio libertatis cultuum defenditur libertas verae religionis. Ergo.

Resp.: Dist. mai: admittendum est sive *absolute*, ut thesis, sive *ad hominem*, ut hypothesis. Transeat min. Dist. concl.: ut thesis, nego; ut hypothesis, concedo.

Possumus enim ex libertate cultuum arguere ad hominem contra illos nempe qui libertatem cultuum proclamant et tamen veram Ecclesiam vexant, eiusque cultum prohibent directe vel indirecte. Haec argumentatio ad hominem recta est, et Ecclesia catholica eam non dedignatur, sed eam urget ut iura suae libertatis defendat. Sed ex hoc non sequitur quod libertas cultuum in se spectata possit defendi absolute a catholicis, quia in se absurda est et impia. Veritas enim et error non possunt eadem iura

[1] Quidam proposuerunt similem obiectionem quoad syndicatus professionales, ac si syndicatus deberet esse neuter, et non teneretur positive attendere ad leges supernaturales vitae christianae. Revera autem huiusmodi opificum collegia, ad errores socialismi vitandos, debent legitimis mediis bonum operariorum professionale physicum intellectuale, morale et religiosum promovere. Cf. TANQUEREY, *Brevior Synopsis Theol. moralis*, n. 616.

habere. Nec sunt dicenda falsa ad defensionem veritatis, sicut non sunt facienda mala ut eveniant bona. Unde S. Paulus dicit ad Rom., III, 7 : « Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid adhuc et ego tanquam peccator iudicor? Et non (sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere) faciam mala ut veniant bona : quorum damnatio iusta est ».

9ª *Obi.* : In ordine agendi illud solum quod est practicum est simpliciter verum. Atqui thesis supra dicta non est practica, sed ideale speculativum, quod docetur in scholis, dum e contra hypothesis libertatis cultuum est factum practicum. Ergo haec hypothesis simpliciter vera est.

Resp. : Dist. mai. : illud solum quod est practicum ut finis debitus vel ut medium de se aptum, concedo ; ut medium in casu opportunum, nego. Contrad. min. similiter. Etenim, ut supra dictum est, *thesis enuntiat finem consequendum*, scil. vera religio ab omnibus amplectenda est non solum individualiter, sed socialiter. Ad consecutionem vero huiusce finis considerandae sunt circumstantiae, proinde in casu, seu per accidens prudentia dictat, aliquod malum tolerandum esse ad maius malum vitandum. Sed *non possumus considerare praedictam thesim ut ideale mere speculativum, et in praxi reliquendum, hoc esset sese avertere a fine consequendo.* Unde praedicta obiectio provenit a nominalismo vel empirismo, qui reducit principia universalia ad factum particulare, et moralitatem ad successum : tunc verum esset dicere : « omnia hominibus officia sunt *nomen inane*, et omnia humana facta iuris vim habent ». *Denz.*, 1759, quod est consequentia practica nominalismi. — In his rebus quandocumque difficillimis, alte conciliandae sunt firmitas immutabilis fidei, suavitas charitatis christianae et diligens prudentia, media opportuna considerans[1].

[1] L. Ollé Laprune, *La Vitalité chrétienne*, 1901, p. 41 scribit de catholicis liberalibus : « Il y avait des hommes convaincus que recourir aux moyens humains, pourvu qu'il n'aient rien de coupable est non seulement permis mais bon, et d'autres hommes pour qui tout ce qui ressemble tant soit peu à une conduite habile et politique est indigne de Dieu. Pour les uns rechercher des alliances, engager dans les intérêts catholiques les honnetês gens de tous les partis, se servir des libertés publiques pour le bien de l'Eglise, c'est un devoir ; les autres nomment cela lâches accommodements, transactions honteuses, même trahison. Enfin les uns savent demeurer au dessous de leur idéal, et se borner au possible dans l'état de choses donné ; les autres ont pour devise *tout ou rien.*

Sed idem auctor postea ait, p. 45 : « Cependant, ce qu'on nomme *Libéralisme* a en soi un venin qui le corrompe... De l'attitude libérale, du systéme libéral faire une doctrine, c'est très difficile. Pourquoi ? parce que l'on risque de transformer en éternelles vérités des maximes contingentes, en règles absolues des nécessités du moment. Quand on demeure dans les hauteurs, il n'y a rien à craindre. Tout ce qu'on dit du droit à la liberté pour l'honneur même et au profit de la vérité est incontestable. Quand on commence à descendre aux applications et à entrer dans le détail, le péril commence, d'autant plus redoutable qu'il est plus caché. C'est d'abord une sorte de noble dédain pour toute facon étroite de servir la vérité : c'est une confiance telle en la divine vertu de la vérité que pour la faire recevoir on ne veut plus compter que sur elle. C'est bien : mais *que la tentation ici est délicate pour les belles âmes.* Il n'y a pas à craindre qu'elles deviennent jamais indifférentes elles-mêmes au vrai et au faux ; mais elles risquent *de ne plus savoir assez, de ne plus oser assez s'armer de précautions contre l'erreur.* Si elles n'y prennent garde, elles vont pratiquer la funeste maxime du libéralisme : « *Laisser faire, laisser passer* ». Alors va par leur imprudence s'établir, dans les esprits cette idée que dans une sociétaé l'erreur comme telle a des droits, que la liberté comme telle est toujours inviolable, et que c'est toujours un attentat criminel entre tous que de limiter la liberté pour la protéger contre ses propres excès. De là à faire d'un état social trouble et transitoire l'idéal même de toute société, et estimer un progrès heureux la division intellectuelle, à traiter toute union de la puissance spirituelle et de la puissance temporelle, dans quelque condition que ce soit

10ª *Obi.* : Tunc nulla datur legitima libertas cogitandi, loquendi, conscientiae et cultuum. Sed hoc est falsum, nam homo liber est amplectendi quod sibi verum videtur et eligendi inter opiniones liberas.

Resp. : *Datur legitima libertas cogitandi*, scil. ius amplectendi omne verum, praesertim veram religionem nihil admittendi nisi quod est evidenter verum aut credibile, eligendi inter opiniones liberas. Item datur legitima libertas loquendi, dummodo vera et nemini nociva dicantur.

Sed dari nequit absoluta libertas moralis cogitandi aut loquendi, quia non existit ius ad errorem admittendum aut docendum. Errare quidem possumus, et propter bonam fidem excusari, sed obiective loquendo ius ad errorem pro libitu accipiendum actioni repugnat. Item non existit ius ad respuendam veritatem intrinsece aut extrinsece manifestam, v. g. ad reiiciendam veram religionem sufficienter propositam et aliam quae magis placet amplectendam. Propterea melius fit sermo de officio quam de libertate profitendi veram religionem.

11ª *Obi.* : Ecclesia catholica sibi contradicit, nam libertatem imo quamdam protectionem exigit a Statu heterodoxo, et ipsa docet, Statum catholicum talem libertatem vel protectionem heterodoxis concedere non posse. Si Ecclesia excludere potest heterodoxos, ita et Status heterodoxus Ecclesiam.

Quomodo admittenda sunt haec verba L. Veuillot ad adversarios Ecclesiae : « J'exige de vous, au nom vos principes, la liberté, que je vous refuse, au nom des miens ».

Resp. : Nulla est contradictio. Ecclesia enim ius exclusivum protectionem *pro veritate* vindicant, ac proinde pro seipsa, quia certa est, se veritatem completam exclusive possidere. — De facto si versatur in regione ubi libertas omnibus sectis conceditur, ipsa certe eadem privilegia, quae errori conceduntur, exigere potest. In statu autem heterodoxo, Ecclesia divinae suae missionis testimonia exhibet, ut ostendat sibi deberi saltem tolerantiam. Et ipsa in statu catholico, saepe tolerantia utitur quoad heterodoxos ad maius malum vitandum. — Unde Ecclesia libertatem exigit *per se*, vi iuris ipsius veritatis, et *per accidens* ad hominem, vi libertatis conscientiae quam adversarii sui proclamant. Et denegat per se libertatem erroris, qui non datur ius ad errorem [1].

12ª *Obi.* : Melius esset concedere libertatem completam cuilibet religioni, et errorem sola veritatis expositione confutare ; tunc vera religio sola persuasione intima propagaretur et floreret, cum veritas semper errori praevaleat. Ita Lamennais.

Resp. : Non melius est dare libertatem errori, haec enim libertas ad perditionem ducit, nam « civium pars longe maxima praestigias cavere captionesque dialecticas praesertim quae blandiantur cupiditatibus, aut non possunt omnino, aut sine summa difficultate non possunt ». Leo XIII, Encycl. *Libertas.* — Nec plerique homines sunt

comme une chimère, comme un danger, et même comme une faute, il n'y a pas loin. Et bientôt, chez les esprits moins hauts, c'est, sous prétexte de largeur intellectuelle, *une méconnaissance croisante du prix de la verité* ; chez les esprits peu sûrs, *une tendance, soi-disant charitable à ne contrarier personne et à laisser tout le monde jouer avec le feu* et finalement, chez les esprits et mous, une *disposition à iuger que tout peut se soutenir* et que d'ailleurs celui qui dit : Je ne crois pas, je ne puis croire, est plus que moitié excusé ».

[1] Quidam propterea non immerito dixerunt : « L'Eglise est intolérante en principe, parce qu'elle croit : elle est tolérante en pratique, parce qu'elle aime. Les ennemis de l'Eglise sont tolérants en principe, parce qu'ils ne croient pas, et intolérants en pratique, parce qu'ils n'aiment pas ». — Sed apud hos Ecclesiae inimicos, theoria et praxis contrariantur ; in Ecclesia vero, ipsa principia actionem dirigunt fortiter et suaviter,

cultores veritatis et virtutis ; sed dicitur in I IOANN., II, 16 : « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae ». Unde « initium sapientiae timor Domini ». Ps. CX, 10.

Homo *liberari* iudiget a suis pravis passionibus, a suo egoismo, a sua superbia, a suis erroribus et dubiis. Et persecutio, quae debitam libertatem tollit, non venit a veritate, sed ab errore et malitia; propterea dixit S. Paulus, II Tim. III, 12 : « Omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur »[1]. — Nec est proinde vera libertas, imago Dei libertatis, nisi in veritate. Ideoque possumus totum hunc tractatum de Revelatione concludere per verba Iesu Christi apud IOANN. VIII, 31 : *Si vos manseritis in sermone meo, vere dicipuli meis eritis; et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Sic, ut ait S. Paulus, Rom. VIII, 21 : *Et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriae filiorum Dei.*

[1] Cf. P. LACORDAIRE, ann. 1835, 7ª Confér. *De la puissance coercitive de l'Eglise* : « On accuse la vérité d'étre intolérante et l'on parle volontiers de la tolérance comme d'un apanage de l'erreur. Aucun préjugé n'est plus répandu, aucum n'est plus contredit par l'histoire et par le spectacle même des faits présents. S'il est un dogme historique c'est que l'erreur est persécutrice implacable, atroce, et cela toujours, dés qu'elle le peut et au degré où elle le peut ... *Tous ceux* disait S. PAUL, *qui voudront vivre pieusemen dans le Christi Jésus souffrioront persécution*, II Tim. III, 12 Et Jésus Christ le grand holocauste de la vérité, la victime par excellence de l'erreur disait lui-même aux Juifs : « *Voici que je vous envoie des prophétes, des sages, des docteurs, vous tuerez les uns et les crucifierez, vous flagelerez les autres dans vos synagogues* ... ». Cette prophétie ne tarda pas à s'accomplir non seulement en Judé mais dans toute l'étendue de l'univers. Qui a persécute pendant les trois premiers sicles de l'ere chrétienne ?... Qui persécuta sous les emperours d'Orient ? N'étaient-ce pas les ariens les donatistes les iconoclastes ? L'Eglise, jusqu' Charlemagne eut sans cesse à se défendre contre les assassinats les tortures les incendies ... Le seiziém siécle avec la résurrection de l'erreur a vu se renouver tous ce drames sanglants il a vu les protestants briser nos images, abattre nos eglise renverser nos tombeaux ... égorger nos pretres et nos religieux ... Et aujourd'hui que les idées de tolérance paraissent si généralement répandues qui persécute en Europe, qui emprisonne, qui bannit ... ? Est-ce l'Fglise ... ? Le combat de l'erreur et de la verité, c'est toujours Caïn et Abel ; Gain ne cesse de dire à son frére : Viens, descendons ensemble dans le champ de la liberté ... mais c'est pour l'y meurtir en trahison ...

« La vérité tend à prévaloir par l'intelligence et l'errour par la force corporelle. Si la société civile veut défendre la vérité, c'est à dire empêcher la violence de la troubler dans ses efforts de persuasion, c'est son devoir ; si elle veut aller plus loin, refaire de la vérité la loi fondamentale de l'Etat c'est son droit ... Et certes, s'il est une idée grande, forte, digne de l'homme, c'est de prendre la vérité pour loi fondamentale (*imo hoc est etiam obligatorium*) ... Mais les passions humaines qui avaient respecté cet état de choses dans l'antiquité parce qu'alors la religion était errorée, l'on attaqué avec énergie dans les temps modernes parce que la réligion était toute pure, toute sainte toute vraie. Les passions ont été victorieuse ; la société civile, profondément divisée, repose aujourd'hui sur un principe absolument contraire, la plene et entière liberté des cultes. Puisse du moins cette liberté n'être pas un vain mot et l'Eglise obtenir une fois de l'erreur l'exercice paisible et entier de ses drois spirituels c'est à dire du droit de persuader la genre humain. C'est notre plus douce espérance et notre plus cher désir ».

Addendum est quod dicit Card. PIE, alicubi in *Instruct. Synod. sur les erreurs de notre temps* : « Qu'est-ce que des principes dont on peut indéfiniment ne pas tirer les conséquences ? *N'est ce pas pratiquement éliminer la thése, que de la reléguer indéfiniment dans les souvenirs du passé ou les nuages de l'evenir* ? Qu'est-ce que des lois fondamentales de la société, sans lesquelles la société peut néanmoins subsister et prospérer ... Non, jamais je n'accepterai pour la France la nécessité absolue et définitive de ce qu'on appelle l'*hypothése* ... J'estime trop mon pays, jai trop haute idée de sa prédestination divine, je connais trop sa facilité à revenir au bien, aprés qu'il a servi le mal, pour déclarer qu'il est irrémédiablement assis dans le mensonge. Non, la France n'est point apostate à tout jamais ! ».

* * *

Quae de Revelatione christiana, duce S. Thoma, scripsimus, Beata Virgo Maria sua benedictione et protectione munire dignetur. Nobis autem et singulis lectoribus impetret, ut, ad Revelationem gloriae pervenientes, Iesum Christum laudemus et superexaltemus in saecula.

APPENDIX

DEFINITIONES ET DECLARATIONES ECCLESIAE
DE REVELATIONIS FONTIBUS

SCILICET DE S. SCRIPTURA ET TRADITIONE

Ex Concilio Tridentino

SESSIONE IV (8 Aprilis an. 1546)

Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina Synodus, in Spiritu Sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem tribus Apostolicae Sedis legatis, hoc sibi perpetuo ante oculos proponens, ut, sublatis erroribus, puritas ipsa Evangelii in Ecclesia conservetur; quod promissum ante per prophetas in Scripturis sanctis [1], Dominus noster Iesus Christus Dei Filius proprio ore primum promulgavit, deinde per suos Apostolis tamquam fontem omnis et salutaris veritatis, et morum disciplinae, *omni creaturae praedicari iussit* [2]; perspiciensque hanc veritatem et disciplinam contineri in *libris scriptis*, et *sine scripto traditionibus*, que ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut ab ipsis Apostolis [3], Spiritu Sancto dictante, quasi per manus traditae, ad nos usque pervenerunt; orthodoxorum Patrum exempla secuta, *omnes libros* tam *Veteris* quam *Novi Testamenti*, cum *utriusque unus Deus sit auctor*, nec non *traditiones* ipsas, tum *ad fidem* tum *ad mores* pertinentes, tamquam vel *oretenus a Christo vel a Spiritu sancto dictatas, et continua successione in Ecclesia catholica conservatas*, pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur. Sacrorum vero Librorum indicem huic decreto adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt vero infra scripti:

Testamenti Veteris: quinque Moysis: id est, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Iosue, Iudicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdrae primus, et secundus qui dicitur Nehemias; Tobias, Iudih, Esther, Iob, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabolae, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Ieremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel; duodecim Prophetae minores, id est, Osea, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; duo Machabaeorum, primus et secundus. — *Testamenti Novi*: quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam et Ioannem. Actus Apostolorum a Luca evangelista conscripti; quatuordecim Epistolae Pauli Apostoli, ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos; Petri Apostoli duae, Ioannis Apostoli tres, Iacobi Apostoli una, Iudae Apostoli una; et Apocalypsis Ioannis Apostoli. — Si quis autem libros ipsos *integros cum omnibus suis partibus*. prout in Ecclesia catholica legi consueverunt, et in *veteri Vulgata latina* editione habentur, *pro sacris* et *canonicis* non susceperit, et *traditiones* praedictas sciens et prudens contempserit; anathema sit. Omnes itaque intelligant quo ordine et via ipsa Synodus, post iactum fidei confessionis fundamentum, sit progressura, et quibus potissimum testimoniis ac praesidiis in confirmandis dogmatibus, et instaurandis in Ecclesia moribus, sit usura. (Denz. n. 783-784).

Insuper eadem sacrosancta Synodus, considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur, sacrorum Librorum, quaenam pro authentica habenda sit, innotescat; statuit et declarat ut haec ipsa *vetus* et *Vulgata editio*, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro *authentica* habeatur; et ut nemo illam reiicere quovis praetextu audeat vel praesumat.

Praeterea, ad coercenda petulantia ingenia, decernit ut nemo, suae prudentiae innixus, *in rebus fidei et morum*, ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum *sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia*, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra *unanimem consensum Patrum*, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat; etiamsi huiusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent. Qui contravenerint, per Ordinarios declarentur, et poenis a iure statutis puniantur ... (Denz., n. 785 sq.).

Ex Concilio Vaticano

SESSIONE III.

Constitutio de Fide catholica, c. 2.

Haec porro supernaturalis revelatio, secundum universalis Ecclesiae fidem a sancta Tridentina Synodo declaratam, continetur « *in libris scriptis et sine scripto traditionibus*, quae ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut (ab) ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditae, ad nos usque pervenerunt ». Qui quidem Veteris et

[1] IEREM., XXXI, 22 sqq. — [2] MATTH., XXVIII, 19 sqq., MARC., XVI, 15.
[3] II *Thess.* II, 15: « Itaque fratres state: et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram » — II *Tim.* II, 1-2.

Novi Testamenti libri *integri cum omnibus suis partibus*, prout in eiusdem Concilii decreto recensentur, et in veteri *vulgata* latina editione habentur, pro sacris et canonicis suscipiendi sunt. Eos vero Ecclesia pro sacris et canonicis habet, non ideo, quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati ; nec ideo dumtaxat, quod revelationem sine errore contineant ; sed propterea, quod *Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem*, atque ut tales ipso Ecclesiae traditi sunt. (can. 4).

Quoniam vero, quae sancta Tridentina Synodus *de interpretatione divinae Scripturae* ad coercenda petulantia ingenia salubriter decrevit, a quibusdam hominibus prave exponuntur, Nos idem decretum renovantes hanc illius mentem esse declaramus, ut in *rebus fidei et morum* ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium *is pro vero sensu sacrae Scripturae habendus sit, quem tenuit ac tenet sancta mater Ecclesia*, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum ; atque ideo nemini licere contra hunc sensum aut etiam contra *unanimem consensum Patrum* ipsam Scripturam sacram interpretari ». (Denz. 1787-1788).

« Si quis sacrae *Scripturae* libros integros cum omnibus suis partibus, prout illos sancta Tridentina Synodus recensuit, pro sacris et canonicis non susceperit aut eos divinitus inspiratos esse negaverit : A. S. ». (Denz. 1809).

Ex his habetur quod *Patrum auctoritas in rebus fidei et morum summa et* ; — de hac re cf. etiam Denzinger 270 sqq., 302, 303, 320, 336, 1320, 1657, 1788, 1948, 2083; — *Theologorum etiam doctrinae communes tenendae* 609, 1576, 1579, 1652, 1680, sqq. ; moderni auctores non temere praeferendi sunt 1127 ; Ecclesiae usus sunt norma credendi 140, 995 ; « ut legem credendi lex statuat supplicandi » 139.

Collectio Declarationum et Definitionum Ecclesiae de Inspiratione et Inerrantia Sacrae Scripturae.

In sequentibus textibus chronologice ordinatis, semper eadem firma doctrina apparet, quae magis ac magis explicite exprimitur.

— Canonem librorum S. Scripturae iam habemus saec. IV, a S. Damaso I (366-384) conceptum et editum, a S. Gelasio I (492-496) vero repetitum in documento celeberrimo « *De libris recipiendis vel non recipiendis* », quod « Decretum Gelasii » nuncupatur. Cfr. Denz., n. 84, 162).

— S. Leo IX (1049-1054) in *Symbolo fidei* profitetur : « Credo etiam Novi et Veteris Testamenti, legis et Prophetarum et Apostolorum *unum esse auctorem, Deum* et Dominum omnipotentem » Denz 348.

— Item sub Innocentio III in professione fidei Durando de Osca et sociis eius Waldensibus praescripta (18 Dec. 1208) : « Novi et Veteris Testamenti unum eumdemque auctorem credimus esse Deum ». (Denz., 421).

— Item Conc. Lugdunense II, 1274, in professione fidei Michaelis Palaeologi. (Denz. 464).

— Item Conc. Florentinum, 1438-1445, in decreto pro Iacobitis : « Sacrosancta Romana Ecclesia ... unum atque eundem Deum Veteris et Novi Testamenti, hoc est, Legis et Prophetarum atque Evangelii profitetur auctorem : quoniam eodem *Spiritu Sancto inspirante* utriusque Testamenti Sancti locuti sunt : quorum libros suscipit et veneratur, qui titulis sequentibus continentur ». (Sequuntur libri canonici). (Denz. 706).

— Conc. Tridentinum 1545-1563 : « Sacrosancta oecumenica et generalis Tridentina Synodus ... omnes libros tam Veteris quam Novi Testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor ... suscipit et veneratur etc. » . (Denz. 783).

— Conc. Vaticanum 1869-1870, sess. III, cap. 2 de Revelatione : « Eos vero Ecclesia pro sacris et canonicis habet, non ideo, quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati ; nec ideo dumtaxat, quod revelationem sine errore contineant ; sed propterea, quod *Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem*, atque *ut tales ipsi Ecclesiae traditi sunt* ». (Denz. 1787, et canon 4. Denz. 1809).

Haec definitio est maximi momenti. Excludit duas opiniones de natura Sacrae Scripturae : 1° non sufficit *approbatio subsequens Ecclesiae* ut liber sacer et canonicus fiat, si humana industria fuit concinnatus ; 2° nec sufficit quod *revelationem sine errore contineat*. 3° requiritur, ut sit liber sacer, quod Spiritu Sancto inspirante conscriptus Deum habeat auctorem, et ut sit liber canonicus, quod ut talis (id est ut inspiratus) ipsi Ecclesiae traditus sit.

Hanc dogmaticam formulam adhuc magis evolvit Leo XIII *in Encyclica* Providentissimus.

Summus Pontifex ostendit quomodo salvanda ac defendenda sit inerrantia S. Scripturae contra obiectiones historicas et notat : « at *nefas omnino fuerit, aut inspirationem ad aliquas tantum sacrae Scripturae partes coangustare, aut concedere sacrum ipsum errasse auctorem.* « *Nec enim toleranda est eorum ratio*, qui ex istis difficultatibus sese expediunt, id nimirum dare *non dubitantes, inspirationem divinum ad res fidei morumque, nihil praeterea, pertinere* ; eo quod falso arbitrentur, de veritate sententiarum quum agitur, non adeo exquirendum quaenam dixerit Deus, ut non magis perpendatur quam ob causam ea dixerit. Etenim libri omnes atque integri quod Ecclesia tanquam sacros et canonicos recipit, cum omnibus suis partibus, Spiritu Sancto dictante, conscripti sunt ; *tantum vero abest ut divinae inspirationi error ullus subesse possit*, ut ea per se ipsa, non modo errorem excludat omnem, sed tam necessario excludat et respuat, quam necessarium est, Deum, summam Veritatem, nullius omnino erroris auctorem esse. — Haec est antiqua et constans fides Ecclesiae, solemni etiam sententia in Conciliis definita Florentino et Tridentino ; confirmata denique atque expressius declarata in Concilio Vaticano... « Quare nihil admodum refert, *Spiritum Sanctum assumpsisse homines tanquam instrumenta ad scribendum*, quasi, non quidem primario auctori, sed scriptoribus inspiratis quidpiam falsi elabi potuerit.

Nam supernaturali ipse virtute ita eos ad scribendum excitavit et movit, ita scribentibus adstitit, ut ea omnia eaque sola, quae ipse iuberet, et recte mente conciperent et fideliter conscribere vellent et apte infallibili veritate exprimerent : secus non ipse esset *auctor sacrae Scripturae universae* ». (Leonis XIII Acta, vol. XIII, 1893, p. 357-358. — Denz. 1950-1952).

De *sanis principiis exegeticis*, iuxta quae interpretanda est S. Scriptura cf. eadem Encyclica, Denzinger n. 1946 sqq., et in aliis documentis (Denz. 1979 sq., 1997 sqq., 2012 sqq., 2061, 2100 sqq.).

Praedictis definitionibus et declarationibus Ecclesia adversantur sequentes *theses modernistarum, damnatae in Decreto S. Off.* « LAMENTABILI » 3 Iulii 1907, sub numeris 9, 10, 11, 12.

9. Nimiam simplicitatem aut ignorantiam prae se ferunt, qui *Deum* credunt *vere esse Scripturae sacrae auctorem.*

10. *Inspiratio* librorum Veteris Testamenti in eo constitit, quod scriptores israelitae religiosas doctrinas sub peculiari quodam aspectu, gentibus parum noto aut ignoto, tradiderunt.

11. Inspiratio divina non ita ad totam Scripturam sacram extenditur, ut omnes et singulas eius partes ab omni errore praemuniat.

12. Exegeta, si velit utiliter studiis biblicis incumbere, inprimis quamlibet praeconceptam opinionem de supernaturali origine Scripturae sacrae seponere debet, eamque non aliter interpretari quam cetera documenta mere humana. (Denz. 2009-2012).

Theses 9ª et 10ª igitur negant divinam originem S. Scripturae, 11ª negat eius inerrantiam, 12ª pervertit modum interpretationis.

Cum thesi 10 comparanda est doctrina naturalistica de inspiratione, damnata *in Encyclica* « PASCENDI » PII IX 7 Sept. 1907 : « Sic igitur in hisce libris Deus quidem loquitur per credentem ; sed, uti fert theologia modernistarum, per *immanentiam* solummodo et *permanentiam vitalem.* — Quaeremus, quid tum de *inspiratione* ? Haec, respondet, ab *impulsione* illa, nisi forte vehementia, nequaquam secernitur, *qua credens ad fidem suam verbo scriptove aperiendam adigitur.* Simile quid habemus in poetica inspiratione ; quare quidam aiebat : « Est Deus in nobis, agitante calescimus illo ». (Ovidius, Fasti 6, 5). Hoc modo Deus initium dici debet inspirationis sacrorum librorum ». (Denz. 2090).

Cum thesi 11ª negante universalem inerrantiam S. Scripturae comparandae sunt responsiones Commissionis Biblicae de « citationibus implicitis » et de indole historica S. Scripturae. (Denz. 1979-1980).

INDEX ANALYTICUS SECUNDI VOLUMINIS

SECTIO V LIBRI I.

De Valore motivorum credibilitatis

CAPUT XVII.

De Valore motivorum nobis internorum.

CAPUT XVIII.

De Valore motivorum externorum, religioni intrinsecorum.

CAPUT XIX.

De Miraculo, ut est credibilitatis motivum.

LIBER II.

De Existentia Revelationis

INTRODUCTIO.

CAPUT I.

De Methodo ac divisione huiusce partis Apologeticae

CAPUT IV.

Testimonium Christi de mysteriis credendis et de praeceptis servandis.

CAPUT V.

Testimonium Christi de institutione Ecclesiae ad Revelationem infallibiliter proponendam.

CAPUT VI.

Testimonium Christi de seipso fide dignum est, spectatis eius sapientia et sanctitate.

SECTIO II.

Confirmatio Christi testimonium motivis nobis internis et motivis religioni intrinsecis

CAPUT VII.

Mirabilis humanarum aspirationum expletio.

CAPUT VIII.

Sublimitas Doctrinae christianae.

CAPUT IX.

Mirabilis vita Ecclesiae.

SECTIO III.

Confirmatur Christi testimonium miraculis et prophetiis

CAPUT X.

De Miraculis Christi.

CAPUT XI.

Prophetiis Christi confirmatur eius testimonium.

CAPUT XII.

Prophetiis messianicis confirmatur missio divina Christi.

INDEX ALPHABETICUS

RERUM ET PERSONARUM MAGIS NOTABILIUM

(INDICANTUR VOLUMINA ET PAGINAE)

A

F

G

H

I

J

OUVRAGES DU P. GARRIGOU-LAGRANGE

Les sens commun. La Philosophie de l' être et les formules dogmatiques. — 1 volume in-16, 436 p., Desclée de Brouwer, Paris, 5° ed.

I. Ce qu'est le sens commun ou la raison naturelle.

Ch. I. *Théorie nominaliste et agnostique du sens commun.* — Exposé et critique : ce pragmatisme conduit à la négation de la valeur réelle du principe de contradiction, pp. 1-50.

Ch. II. *Théorie conceptualiste-réaliste du sens commun.* — Il est une philosophie rudimentaire de l' être. Comment il perçoit dans l' être intelligible, qui est son objet formel, les premiers principes rationnels. Comment il s' élève à la connaissance de Dieu et de l'âme, pp. 51-158.

II. Valeur de la critique moderniste des preuves thomistes de l' existence de Dieu, pp. 159-272.

III. Les Formules dogmatiques et le sens commun.

Ch. I. *Comment ces formules se sont précies en termes philosophiques* (Formules de la Trinité, de l' Incarnation, de l'âme forme du corps), pp. 273-312.

Ch. II. *Ces formules ainsi precisées restent accessibles dans une mesure au sens commun,* qui est une philosophie rudimentaire de l'*être*. Elles sont inconciliables avec une philosophie du phénoméne ou du *devenir*, pp. 313-360.

Ch. III. *Ces formules n' inféodent le dogme à aucun système proprement dit.* (Valeur et comparaison de systèmes théologiques). Il y a pourtant en un sens une *philosophie de l'Eglise*, pp. 361-436.

RECENSIONS

Revue des Sciences philosophiques et théologiques, 1909, p. 830 (M. Gillet).

« En opposant la philosophie traditionnelle à la philosophie moderne, la philosophie de l' *être* à celle du *phénomène* et du *devenir*, le P. Garrigou-Lagrange a fait oeuvre excellente et durable. Il est impossible croyons-nous de résister à la pénétration d'esprit, à l'élévation de pensée, à la puissance de logique, à la lumière reposante qui jaillit comme à jets continus des formules brèves, lapidaires, où l'auteur a le don de concentrer sa doctrine ».

Dieu. Son existence et sa nature. — (Solution thomiste des antinomies agnostiques), 8e édition. 1940. — 1 vol. g. in-8, 872 p. Paris, Beauchesne.

I PARTIE : **L'Existence de Dieu.**

Ch. I. *Enseignement de l'Eglise sur* la connaissance naturelle que nous pouvons avoir de l'existence de Dieu, pp. 11-61.

Ch. II. *La Démonstrabilité de l'existence de Dieu.* — Objections agnostiques. — Valeur ontologique des notions premières et des principes premiers. — Valeur transcendante de ces notions et de ces principes, pp. 61-223.

Ch. III. *Les preuves de l'existence de Dieu.* — La preuve générale qui englobe toutes les autres. — Les cinq preuves types de S. Thomas, rattachées nécessairement au principe de contradiction, pp. 223-342.

II PARTIE : **La Nature de Dieu et ses attributs.**

Ch. I. *Quel est le constitutif formel de la nature divine,* selon notre mode imparfait de connaître ? — l' Etre même subsistant, absolument immatériel, pp. 343-370.

Ch. II. *Déduction des attributs de l'Etre même subsistant.*

Attributs relatifs à l' être même de Dieu ; simplicité, verité, perfection, infinité, immutabilté, éternité, invisibilité, incompréhensibilité, etc. pp. 370-395.

Attributs relatifs aux opérations divines : Sagesse, Prescience, Providence, Volonté libre, Amour, Justice et Miséricorde, Puissance créatrice (motion divine, miracle). Vie intime de Dieu, pp. 395-512.

Ch. III. *Conciliation des attributs divins.* — Les apparentes antinomies. — Explication relative du mystère philosophique de l' identification des perfections absolues en Dieu. Loin de se détruire en s' identifiant dans la Déité, en elle seule ces perfections sont à l' état pur. — Etude approfondie de la valeur analogique des noms divins, pp. 513-588.

Ch. IV. *Les antinomies spéciales relatives à la liberté.* Conciliation de la liberté avec le principe de raison d' être, avec la sagesse et l'immutabilité divines, avec la causalité divine universelle. Le mal moral et la motion divine, pp. 588-712.

Ch. V. *L' ineffabilité de Dieu et l'absurdité de l' Inconnaisable.* L' ineffabilité de Dieu provient de sa simplicité absolue, qui est une harmonie éminente ; image de cette harmonie dans la sainteté créé. — La fausse harmonie : l' Inconnaissable-absurde, confusion de l' être et du néant dans un devenir sans caus. Nécessité de choisir entre le Vrai Dieu ou l'absurdité radicale, pp. 712-770.

Les perfections divines. — Extrait du précédent ouvrage, contenant la doctrine de S. Thomas sur les attributs divins, simplement exposée sans controverses, 1 vol. in-8 écu, Paris, Beauchesne, pp. 340.

RECENSIONS

Revue pratique d'Apologétique, Juin 1912, p. 372. (G. Michelet).

« Le mérite primordial du travail considérable du P. Garrigou-Lagrange réside avant tout dans la rigueur de la démonstration, poussée jusqu'à son dernier cran. On sent là toute la rigueur d' une pensée, et d' une culture que la scolastique a fortement imprégnée de cette rectitude et de cette puissance qui est sa marque authentique sur les esprit formés à sa discipline. Louons encore cette préoccupation constante de confronter la théodicée traditionnelle avec la philosophie dominante de l'époque. Par là l'oeuvre prend une réelle valeur apologétique ».

Revue du Clergé français, 1915, Déc. 535. (E. Lenoble).

« C'est un livre qui veut être lu, relu et médité ; et si tous ceux qui l'auront étudié d'aussi près qu' il le mérite ne partagent pas toujours les opinions qui y sont soutenues, du moins conviendront-ils à coup sûr qu' un tel travail honore non seulement son auteur mais la science catholique tout entière ».

La Croix, Nov. 1915 (J. Maritain, prof. à l' Institut Catholique de Paris).

« Bien que cet ouvrage s'adresse de préférence aux philosophes, nous pensons qu' il devrait être lu par tout homme instruit, soucieux de connaître la pensée chrétienne, et en particulier, par tout catholique instruit, conscient du devoir qui l'oblige, à titre « d'enfant de lumière », a se mettre en etat de tenir tête, sur la plus vitale des questions, aux erreurs qui menacent aujourd' hui la foi, et la vie même des sociétés ... L'auteur a mis dans tout leur relief les moments essentiels du développement de la pensée thomiste ... Il a des pages lumineuses sur la certitude intellectuelle avec laquelle l' intelligence saisit l' être des choses ... Il montre, dans la lumière primordiale de l' idée d' ètre, quelles sont les données immédiates de l' intelligence, les premiers principes rationnels ; l'ordre éternel de ces certitudes de diamant procure à l' intelligence qui le contemple, malgré les difficultés d' une discussion très abstraite, la joie très pure de la vérité vue, et d' une sécurité inébranlable. La certitude rationnelle de l'existence de Dieu, fondée sur de telles évidences, est bien une certitude supérieure à toute autre certitude naturelle. Il faut choisir, comme dit l'auteur : le vrai Dieu ou l'absurdité radicale.

« Les chapitres consacrés aux antionomies, notamment à celles relatives à la liberté (où la doctrine thomiste de la grâce est exposée avec une parfaite maîtrise), nous seimblent avoir, à tous les points de vue, une importance capitale. — La profondeur méthaphysique et la précision « technique » de ce livre ne l' empêchent pas d'être accessible et attachant ... La flamme de la charité vient mêler ses reflets à la lumière intellectuelle de la démonstration ; et mieux que maint ouvrage de piété, cet ouvrage de métaphysique pure porte l'âme à la contemplation et à la prière ».

Beiträge zur Philosophia und Paedagogia perennis, p. 111, Freiburg in Breisgau, 1919. (Dr. Martin Grabmann).

« Garrigou-Lagrange, einer der tiefsten Kenner der thomistischen Metaphysik in unsern Tagen, charakterisiert die Philosophie des hl. Thomas als eine Philosophie des Seins zum Unterschied von der modernen Philosophie, die er als eine Philosophie des Werdens, des Phaenomenalismus bezeichnet ... Besonders hat Garrigou-Lagrange diesen Gesichtspunkt unterstrichen in seinem groszen und wertvollen Werke : Dieu, son existence et sa nature ».

La Civiltà Cattolica, 5 Luglio 1919, p. 56.

« Chi non avesse molto approfondito queste fondamentali questioni metafisiche, troverà nel P. Garrigou-Lagrange una eccellente guida per farlo (egli è sempre chiaro

e profondo) : chi poi le conosce e le possiede proverà senza dubbio un senso di soddisfazione a vederle così bene qui esposte e difese contro i moderni errori, all'alto scopo della dimostrabilità della esistenza di Dio. Con ciò se ne mette anche in particolare rilievo l'importanza ».

Revue Thomiste, Janvier 1918, p. 104 (Fr. M. R. Cathalâ).

« Ce serait une erreur de croire que l'on trouvera seulement, dans ce volume, un aliment pour son intelligence. Si haut qu'aient été poussées les rigoureuses déductions et les délicates analyses, c'est avec un respect infini, un respect final que l'auteur touche à cette réalité suréminente, qui fait l'objet de son travail. Aussi à la lire, la piété gange-t-elle autant que l'intelligence. La vraie luminère ne brille pas seulement : elle échauffe ».

Revue des sciences Philosophiques et Theologiques, Oct. 1920, p. 674 (R. M. Martin).

« Dès les premiers chapitres on s'aperçoit qu'on se trouve en contact avec l'oeuvre d'un maître. Le P. Garrigou-Lagrange possède la connaissance des grands principes qui commandent les savoirs philosophique et théologique et sait parfaitement utiliser toutes les ressources qu'ils renferment pour la solution des problèmes les plus ardus. Méthaphysicien subtil, armé d'une pénétrante logique, il a saisi et reproduit dans son ouvrage la forte structure du traité *De Deo uno* de Saint Thomas, où domine la notion de Dieu, Acte pur, dont l'essence est identique à l'existence. A cette vérité suprème se rattache la connaissance de tous les attributs qui sont propres à la Divinité. Le P. G.-L. s'est montré ici en parfaite communauté de pensée avec le P. N. Del Prado et nous a donné de la Théologie vraiment scientifique. Son livre — un commentaire de S. Thomas — se caractérise par la profondeur de la doctrine, la finesse de l'analyse, la clarté et la sobriété de l'exposé. L'auteur a renouvelé tous les sujets de l'ancienne et impérissable scolastique ».

De Revelatione per Ecclesiam catholicam proposita. — 2 vol. gr. in-8, p. 464-482, 1921, Roma, F. Ferrari, 2ª éditio.

« Cet ouvrage embrasse toute l'apologétique : défense de l'origine divine du christianisme et de l'Eglise catholique. Le 1er volume, grand in-8º de 564 pages, traite d'abord de la nature et de la méthode de l'apologétique, expose et critique les différentes méthodes proposées, sur tout celle d'immanence. Il fait une assez large place, en dehors des miracles et des prophéties, aux motifs internes et aux motifs intrinsèques à la vie de l'Eglise. Il explique fort longuement les notions catholiques des révélation, de surnaturel, de mystère, de crédibilité, en les comparant aux notions hétérodoxes, et s'attache à la réfutation des principales formes du naturalisme contemporain, agnosticisme et évolutionnisme, dont les moindres objections sont pesées. Dans ce but, il met en vive lumière la doctrine traditionnelle de l'analogie des notions, qui servent à notre connaissance naturelle et surnaturelle de Dieu, et il insiste non moins sur la transcendance du surnaturel que sur le point d'insertion qu'il trouve en nous. La question de la crédibilité en général est traitée à fond en 130 pages très denses.

« Le 2e volume examine en détail la valeu des différents motifs de crédibilité, spécialement du miracle et traite de l'existence de la Révélation.

« Ce travail, par sa méthode, rappelle l'ouvrage du même auteur : *Dieu, son existence et sa nature.* Sa caratéristique est le point de vue métaphysique et théologique sous lequel il considère les grands problèmes apologétiques. Sur tous ces points il confronte la pensée moderne avec la théologie traditionnelle, specialement avec la doctrine de Saint Thomas, citée à toutes les pages. Cet ouvrage, écrit en un latin facile, est ainsi comme une théologie générale ou critique et une introduction moderne à l'étude de la *Somme théologique* de saint Thomas d'Aquin ». (*Revue Thomiste,* oct.1 918 ; p. 403).

RECENSIONS

La Croix, 13 février 1919.

« Le *De Revelatione* est plus qu'un simple manuel pour les écoles de théologie. C'est un ouvrage neuf, profondément pensé à la lumière des doctrines de S. Thomas. L'auteur, regardant l'apologétique comme une fonction de la théologie, jouant à l'égard de celle-ci le rôle défense générale, que la critériologie exerce à l'endroit de la métaphysique, a fixé définitivement la nature et l'objet de l'apologétique. C'est son premier mérite. Le second est d'ordonner en une doctrine fortement systématisée une somme énorme de documents. Le cours est en un latin correct et facile et disposé en partie duoble. Le cours en gros caractères est destiné aux débutants : le second, destiné aux futurs docteurs, comporte des développements plus approfondis. Tel est ce manuel à la fois traditionnel et actuel qui est une bonne fortune pour l'enseignement classique de l'apologétique ».

Revue du Clergè français, 1 février 1919, p. 198-203 (J. Riviére),

« L'ouvrage tranche tout d'abord sur les autres du même genre par la place accordée à ces problémes spéculatifs que l'apologétique abandonne d'ordinaire à la théologie. L'auteur leur consacre une analyse minutieuse et la solution qu'il adopte en fonction de son système préféré est par lui défendue contre les formes les plus modernes de l'objection. Ces fortes études et ces longues discussions, qui manqueraient peut-être de charme pour des étudiants, seront très profitables aux professeurs, alors même qu'elle les conduiraient ça et là à des conclusions différentes ...

« D'après les principes de l'école thomiste, et contrairement à ceux qui expliquent la foi par une sorte de syllogisme, l'auteur tient que la démonstration apologétique joue seulement le rôle de préambule pour préparer l'intelligence, sur laquelle s'exerce ensuite directement, au moment voulu, l'action de Dieu. Cette théorie est sans doute la plus satisfaisante : l'auteur lui donne, en tout cas, le maximum de précision et de consistance ...

« Par la vigoureuse personnalité qu'il révèle dans ses qualitès, comme dans ses lacunes, l'ouvrage du P. Garrigou-Lagrange mérite l'attention rèfféchie des professionnels. Il est possible que d'autres apprennent plus de choses : nul n'est plus propre a faire penser. Dans la production de ces derniers temps, on trouverait peu de contributions aussi intéressantes et aussi importantes à la science apologétique ».

Ètudes, 20 Aout 1918, p. 498 (Ad. d'Alès S. J.).

« Mûri par plusieurs années d'enseignement, ce vaste ouvrage se présente comme une introduction à l'étude de la *Somme* de S. Thomas. Il doit renfermer toute la substance d'un traité d'Apologétique ... Aux yeux de l'auteur l'Apologétique chrétienne

ne constitue pas précisement une discipline distincte, mais plutôt une partie de la Théologie fondamentale ... Autre en effect est le point de vue du chercheur en marche vers la vérité, autre celui de l'apologiste, qui a conscience de la posséder et entreprend de tracer, au bénéfice d'autrui, des avenues de lumière ... Œuvre fortement construite, où la maîtrise de l'auteur s'affirme principalement dans la poursuite d' une pensée personnelle ... ».

L' Univers, 25 Juin 1919, p. 377 (A. Michel).

« Le manuels ordinaires du *De Vera Religione* ou du *De Ecclesia* doivent être dépassés ; à côté de la Somme théologique *spéciale* de S. Thomas d' Aquin, il faut constituer une somme théologique *fondamentale*. — Depuis quelques années on s'est mis à l'oeuvre. Le meilleur travail que nous possédions avant la guerre était peut-être la *Théologia fundamentalis* d' Ottiger ; mais nous n'en connaissions encore que la première partie. L'ouvrage du professeur allemand est aujourd' hui certainement dépassé par celui que la R. P. Garrigou-Lagrange vient de publier sous le titre de *Theologia fundamentalis : de Revelatione per Ecclesiam catholicam proposita.* L'auteur était qualifié pour mener a bien cette oeuvre considérable. A cause de leur ampleur et de leur richesse même, ses deux volumes, d'environ cinq cents pages chacun, paraissent parfoir mettre à l'épreuve la patience d' un lecteur trop pressé ; mais leur valeur scientifique s' impose à tous et, par l'abondance des documents et des références qu'ils contiennent, ils s'offrent en toute vérité, comme une *somme* de théologie fondamentale, très compléte et méthodiquement disposée ».

Revue des Jeunes, 25 Sep. 1918, p. 374 (F. A. Blanche).

Sûreté de doctrine, ampleur de l'exposé, précision rigoureuse, ces qualités qui éclatent partout dans cet ouvrage récompensent largement l'esprit de quelques efforts qui lui ont été demandés ... Au lieu de s'en prendre à des obiections partielles, l'auteur est allé jusqu'à la racine des difficultés, et il a fait du rationalisme, du panthéisme et de l'agnosticisme un exposé et une réfutation qui déblaient vigoureusement le terrain et fraient un accés sûr à la Revelation ».

La Ciencia Thomista, Sep. 1918, p. 211-215 (P. G àin).

« La literatura apologética acaba de enriquecerse con un nuevo libra de texto verdaderamente magistral. Es su autor el profesor del Colegio Angelico de Roma, rev. padre fray Reg. Garrigou-Lagrange ...

« Es un trabajo modelo en su género, asi por el méthodo y trabazon de los elementos que encierra como por la profundidad de raciocinios y riqueza de doctrinas ... Para estudiado al terminar la carrera eclesiastica o para ahondar estas cuestiones, admirabile ».

Analecta S. Ord. Fr. Praedicatorum, April 191, page 141 (P. A. Rhoner).

« Directio theologica, cui auctor subiicit Apologeticam suam, est propria ratio, ex qua tota huius operis perfectio fluere videtur. Cum enim theologia non sit contenta rationibus superficialibus, ipsa auctoris mentis aciem direxit in profunditatem sapientiae antiquae et simul in longitudinem et latitudinem rationum modernorum. Et cum sapientis sit providere et ordinare, ipsa sapientia theologica oculo suo claro omnia argumenta hujus manualis ponderasse, videtur an sint apta, an sint efficacia ad fidem sublimem defendendam.

« Si quis aurem necessitatem et modum huius directionis intelligere vult, tria semper prae mente habeat principia : 1) Ad supremam scientiam pertinet defendere sua principia ; ... nam id quod est inferius non potest aliquid agere circa id, quod est superius, nisi ex influxu positivo ipsius superioris. 2) Philosophia et theologia non possunt efficaciter concurrere ad defensionem fidei, nisi per subordinationem in iudicando. 3) In apologetica, demonstratio philosophica non subordinatur iudicio theologiae argumentativae, sed theologiae sapientiae, quae sua propria principia defendit.

« Studentes nostri multum proficient per studium apologeticae R. P. G. L. et cum ipsis auctori huius sapientissimi operis gratus erit totus Ordo noster ».

Revista Ecclesiastica, 25 Janv. 1919, p. 37 (S. A.).

« Solo dire que la obra del sabio dominico sobresale indudablemente entre las demas similares por la unidad de plan y maravilloso orden de sus partes, por la abundancia o copia de doctrina, por la calidad de sus pruebas ».

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica, 30 Apr. 1918, p. 229.

« Quest'opera è consacrata alla trattazione della parte apologetica della teologia fondamentale e la trattazione è condotta secondo i principi della filosofia tomistica. Ai lettori è noto che il mertio precipuo del P. Garrigou è il rigore della dimostrazione, che risulta da un confronto costante della teodicea tradizionale con la filosofia dei nostri tempi. Questa caratteristica rende assai utili le opere del P. Garrigou ».

La Nouvelle France, Mai 1918, p. 231.

« Tout en conservant le caractère de manuel, cet ouvrage est peut-être la production la plus riche et la plus complète contre l'ensemble des erreurs contemporaines s'efforcant de saper les bases du christianisme ... Cette réfutation manifeste chez l'auteur autant d'aisance dialetique que de pénétration métaphysique. Elle témoigne aussi d' une rare connaissance des oeuvres de l' Ange de l' Ecole et de ses plus grands commentateurs ».

The Ecclesiastical Review, August 1918, p. 210.

« ... The author understands the modern mentality and gives to the old arguments just that twist which makes them effective in our days ...

« His refutation of the agnostic prejudice is thorough and convineing and vill be helpful to those who have todeal with young men that have been infected by positivism. The refutation of pantheism shows the author's abundant resources of learning and trenchant dialectic skill. For this task he has prepared himself by an excellent monograph on the existence and nature of God (*Dieu, son existence et sa nature*). Here the author is at his best, attacking the adversary with his own weapons and leaving him no ground to stand upon. In the present volume we are led to the act of faith, the rule of faith will be dealt with in a subsequent volume ... ». C. B.

Oct. 1918, p. 442 : « ... Again here, as in the preceding volume, generous attention is devoted to the refutation of modern errors. A searehing analysis in made of Modernis and Harnack's theories of the beginnings of the Church. These questions are ably handled, not in the accustomed texbook fashion, but with a wealth of detail and a scientific thoroughness that begets confidence. Even long since exploded theories, such as Guenther's, Frohschammer's, and others, come in for a fair share of the discussion.

« There are no points in this department of theology over which it would be profitable to enter into any controversy. It is sufficient to have signalized the excellent didactic qualities of the work and to have called attention to the superiority of its method and its scholary througness ». C. B.

The Homiletic Monthly, August 1918, u.

« ... Only the first volume has been published as yet.

« The work, which is the fruit of eight years of proferrorship on these matters, exhibits a through, exhaustive and masterly handling of the subject. The author has been aiming specially at being plain and accurate, and he did not shun the technical terms of the scholl : « As for the Latin language » he seys, « we often use scholastic locutions, which are most suitable to the understanding of theological notions, though they do not favor elegance of speech ». Yet, it would be unfair to state that the writer did not heed this *Orationis Elegantiam* as far as it could be reconcilied with the full accuracy and clearness of the scientific language.

The Downside Review, Jnlv 1919, p. 64.

« Cet ouvrage considérable ne semble pas à première vue le manuel idéal à offrir aux jeunes gens, qui abordent l'étude de la théologie. On s' imaginerait volontiers qu' il leur faut quelque chose de plus élémentaire et de plus court, peut-être aussi d' un peu moins substantiel. Cependant, il faut dire tout de suite que ce livre est le fruit d' un enseignement donné à Rome à des débutants qui l' ont fort goûté et s'en sont bien trouvés, qu' il brille par une clarté de logique, de précision, d'enchaînement, qui le rend très facile à suivre, qu' il est écrit dans un latin robuste et lucide, abordable à tous les esprits un peu cultivés, qu'enfin une disposition typographique ingéneuse permet de laisser de côté provisoirement les questions et les développements un peu trop complexes. Il y a donc tout avantage à se mettre au début de ses études théologiques à la suite d' un guide aussi sûr et aussi renseigné, à s'enrichir de bonne heure d' un ouvrage qu'on pourrait appeler une *Somme Apologétique*.

Le livre se termine par un chapitre où l'auteur aborde avec une grande sagesse et une fermeté parfaite la question de la liberté de conscience... Pour les remarques contenues dans ces pages et pour tant d'autres jetées à profusion dans son livre, comme autant de perles, le P. G.-L. aura bien mérité des intelligences contemporaines. Elles lui devront de la reconnaissance pour un autre bienfait et qui n'est pas le moindre qu'on pourra recueillir de cette lecture. Plus encore qu'il ne fournit des données et des notions apologétiques, encore qu'elles soient extraordinairement abondantes, riches et bien ordonnés, le savant professeur de l'*Angelico* éduque et forme l' intelligence. On s'accoutume à son école à envisager en toute question l'enseignement officiel et la direction traditionnelle de l'Eglise. On reprend confiance en la vigueur et la puissance, limitées sans doute, mais réelles et sûres de la raison humaine. Et ce n'est pas un petit bénéfice d'etre ainsi ramené par un maître à cet intellectualisme modéré, mais précis et inébranlable de S. Thomas...

Rome a daigné consacrer en quelque sorte les éloges faits de cet ouvrage, par une lettre qui figure aux *Acta Apostolicae Sedis* du mois d'Avril 1919, et qui constitue pour le livre la meilleure des recommandations, pour l'auteur la recompense la plus haute ».

Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques, Juillet 1920, p. 470 (M. J. Bliguet).

« Au début de l'ouvrage, l'auteur expose toute sa théorie de l'ordre surnaturel. Il le fait avec tant de clarté, tant de vigueur, avec une si solide logique qu'on ne peut s'empêcher de dire en achevant la lecture d'un chapitre : voilà qui est désor mais classique, et définitivement acquis à la science. L'Apologétique traditionelle, croyons-nous retiendra cette thèse et surtout la *distinction* capitale que l'auteur établit *entre le surnaturel essentiel et le surnaturel modal.*

« L'une des plus importantes parties de l'ouvrage, soit quant à la portée des questions traités, soit quant à la solidité des solutions, est celle relative à la crédibilité des mystères, ou « cognoscibilité » du fait de la Révélation. Dans le chap. XIV, l'auteur analyse l'*Acte de foi*. L'article 3 retiendra, plus encore que les autres, l'attention. Après une exposé historique abondamment documenté (p. 458-498) après une argumentation qui nous paraît décisive (p. 499 à 502), le Pére G.L. conclut : « Stat nostra conclusio : ergo *revelatio ut est motivum formale fidei est simul id quo et quod creditur* ». La conclusion tient, en effet, et solidement, et elle paraît définitive... ».

L'ami du Clergé, 4 Mars 1920, p. 130.

« Le traité *de Revelatione* du P. G.-L. est un travail extrêmement remarquable et qui fera époque. Considerable par le nombre de pages (plus de 1000 grand in-8º d'un texte très serré), il l'est incomparablement plus par le travail acharné qu'il suppose, par la puissance de rèflexion philosophique dont il s'inspire, par la manière personnelle et pénétrante dont il utilise la doctrine de S. Thomas et de ses disciples. C'est en philosophe et en thèologien que l'auter aborde le problème apologétique, et nous ne croyons pas qu'on ait jàmais déterminé avec autant de netteté, de sûreté et de profondeur le milieu philosophico-théologique où doit évoluer une apologétique qui veut reste correcte.

« Le mérite de l'ouvrage est d'avoir su trouver dans le thomisme résponse solide, souvent même péremptoire, à toutes les difficultés de théorie ou de méthode que recontre l'apologétique moderne. Aussi l'étude de ce traité s'impose absolument à qui veut désormais faire oeuvre de science apologétique un peu sérieuse... ».